ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

21

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Redakční rada

vedouci redaktor:

akademik Václav Vaněček, nositel Řádu práce

výkonný redaktor:

doc. dr. Jaromir Kincl, DrSc.

členové:

doc. dr. Leonard Bianchi, CSc.

dr. Jiří Kejř, CSc.

prof. dr. Bohumil Kučera, CSc.

doc. dr. Karel Malý, CSc.

doc. dr. Dragutin Pelikán, CSc.

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

21

Academia / nakladatelství
Československé akademie věd

Praha 1978

Knihovna právnické fakulty
University Karlovy
Znač.: 4812/d
Inv. č.: 648/82

© Academia, nakladatelstvi Československé akademie věd 1978

1.4./82 Acad: l.č.: 21411

60 LET VELKÉ ŘÍJNOVÉ SOCIALISTICKÉ REVOLUCE – 60 LET VZNIKU SOVĚTSKÉHO STÁTU A PRÁVA

Dragutin Pelikán

Šedesáté výročí Velké říjnové socialistické revoluce inspiruje celé pokrokové lidstvo k opětnému zamyšlení nad historickým obsahem a odkazem tohoto největšího převratu ve vývoji společnosti.

Zatímco všechny předchozí revoluce znamenaly vždy jen vystřídání jedněch vykořisťovatelů druhými, Velká říjnová socialistická revoluce probojovala obrat od vykořisťovatelských formací ke společnosti beztřídní, neznající vykořisťování člověka člověkem.

Historické podmínky v nanejvýš zaostalém Rusku, jehož lid jako první se vydal na cestu ke komunismu uprostřed kapitalistického obklíčení, a zákonitosti třídního boje obecně kladly mezi tento kvalitativní dějinný obrat, kterým bylo vítězství ozbrojeného říjnového povstání dělníků a vojáků v Petrohradě, a mezi jeho cíl - beztřídní společnost - dlouhá léta bojů proti vnitřním a vnějším nepřátelům revoluce, dlouhé období náročné budovatelské práce. V tomto přechodném období musil se ruský proletariát, představovaný původně jen 10-20% obyvatelstva, nejprve stát vládnoucí třídou - musila být nastolena diktatura proletariátu, schopná vést ostatní pracující ke společně prospěšným cílům a násilím potlačovat všechny restaurační a retardační společenské síly a tendence. Hlavním nástrojem diktatury proletariátu se staly sovětský stát a sovětské právo.

Jedním z faktorů, které rozhodly o vítězství Velké říjnové socialistické revoluce i o všech dalších osudech socialismu, byla skutečnost, že bolševici o nastolení státu diktatury proletariátu v duchu marxisticko-leninské teorie neochvějně usilovali, že v tomto úkolu viděli nejdůležitější, rozhodující poslání revoluce v užším smyslu slova, teprve po jehož dosažení je možné přistoupit k vlastní přestavbě třídní společnosti ve společnost socialistickou a komunistickou.

Už v období narůstání revoluce v Rusku bolševici vedli lidové masy k tomu, aby v socialistické revoluci svrhly a zničily vykořisťovatelský

stát a aby bez odkladu nastolily stát dělníků a rolníků jako nástroj diktatury proletariátu.

Tato cílevědomá orientace bolševiků na ustavení pevného proletářského státu po porážce buržoazie se dnes může zdát zcela samozřejmou.V tehdejším dělnickém hnutí však byla zcela výjimečným jevem. Všechny strany Druhé internacionály se podřizovaly vlivu dělnické aristokracie a zbyrokratizovanému sociálně demokratickému a odborovému aparátu, stavěly se proti revoluci a proti ideji diktatury proletariátu. Realizovat dělnické zájmy považovaly za možné výlučně na platformě buržoazního státu a buržoazního právního pořádku. Živelné dělnické hnutí bylo kromě toho dezorientováno řadou dalších nesprávných teorií, které otázku moci a státu pojímaly bez ohledu na její třídní obsah - utopicky, anarchisticky, sektářsky atd.

Rusko na počátku dvacátého století bylo však již střediskem světového revolučního hnutí. Jeho dělnická třída se vlastními těžkými zkušenostmi protrpěla k odmítání oportunismu a živelně tíhla k revolučnímu zvratu společenských poměrů. Bolševici jako její političtí vůdcové nacházeli poučení o řešení společenského konfliktu nikoliv u maloburžoazních revizionistů, anarchistů, blanquistů aj., ale v myšlenkách klasického marxismu, utvářených v době revolučního rozmachu dělnického hnutí v 19.století a opírajících se zejména o první praktickou zkušenost se státní mocí proletariátu v Pařížské komuně roku 1871.

Bolševici ovšem tento klasický odkaz marxismu nepřejali dogmaticky, ale rozpracovali jej - zejména zásluhou V.I. Lenina - pro období imperialismu vůbec a ruské revoluce zvláště.Podobně jako ve všech ostatních otázkách leninismu vyvíjela se bolševická teorie státu v úzké souvislosti s potřebami narůstajícího třídního boje, ukazujíc mu cestu a zároveň čerpajíc poučení z tvůrčí praxe dělnických mas.

*

Když v první ruské revoluci začali dělníci živelně ustavovat sověty, Lenin rozpoznal v této nejmasovější politické organizaci proletariátu ideální formu budoucího socialistického státu,převyšující možnosti státní formy buržoazní republiky (byť bez buržoazie). Sověty živelně opakovaly nejdemokratičtější prvky Pařížské komuny. Jako produkt historicky již mnohem pokročilejšího dělnického hnutí ji však v mnoha směrech převyšovaly, zejména svou tendencí k akční jednotě, k demokratickému centralismu.

Dělnické sověty se velmi rozšířily za generální stávky v říjnu roku 1905, kdy z orgánů v podstatě odborových přerostly v orgány politického boje proletariátu a místy v zárodky orgánů jeho politické moci. V relaci s buržoazně demokratickým charakterem revoluce 1905 až 1907 šlo o zá-

rodky demokratické,proticarské a protifeudální diktatury dělníků a rolníků s hegemonií proletariátu, která řešila denní problémy revolučního boje a v místním a dílčím rozsahu krátkodobě uskutečňovala některé naléhavé požadavky lidu. Protože sověty samy o sobě jsou jen formou politické organizace mas, jejich revolučnost závisela na tom, který politický směr v nich získal větší vliv na dělníky v nich organizované.

Konec první ruské revoluce znamenal dočasnou likvidaci sovětů.Krátká doba jejich života i praktická zkušenost s nimi však postačovaly k tomu, aby zakotvily ve vědomí pracujících tak, že v novém revolučním nástupu v únoru 1917 byly ihned a takřka po celé zemi znovu ustaveny jako masové politické organizace revolučního proletariátu, vojáků, námořníků i rolníků. Během několika měsíců revolučního vývoje, díky politice bolševické strany a praktické zkušenosti mas učiněné pod jejím vedením, dorostly pak sověty až ke schopnosti okamžitě po vítězství proletářské revoluce plnit funkci orgánů státní moci proletariátu.

Vývoj sovětů od února do října roku 1917 je koncentrovaným výrazem celého procesu přerůstání demokratické revoluce v socialistickou. Zároveň je specifickou realizací obecných zákonitostí vývoje státu v revoluci,které se později v úplném rozsahu projevily při přeměně lidově demokratických států ve státy socialistické. Zde ovšem šlo o přerůstání zárodků mocenských orgánů revolučně demokratické diktatury v mocenské orgány diktatury proletariátu v podmínkách dočasné převahy buržoazie mimo tyto orgány i v těchto orgánech samotných, která byla postupně paralyzována v procesu vzestupu revoluce.

V únoru 1917 v komplikovaných mocenských poměrech se v Rusku na přechodnou dobu ustavilo tzv. "dvojvládí", charakterizované tím, že žádná ze tříd zatím nebyla schopna v plném rozsahu uchopit moc, vnutit svou diktaturu ostatním částem společnosti. Vedle sebe existovaly silnější orgán diktatury buržoazie - Prozatímní vláda - a podstatně slabší zárodky orgánů demokratické diktatury proletariátu a rolnictva - sověty v čele s Petrohradským sovětem, který ve skutečnosti vykonával funkci ústředního orgánu. Sověty byly v prvních dnech revoluce jedinými skutečnými držiteli moci v hlavním městě. Vedoucí činitelé sovětů však napomohli ke vzniku Prozatímní vlády a během první poloviny její existence ji podporovali. Zpočátku z pozice představitelů lidu, kteří Prozatímní vládě po dohodě svěřili moc a spoluvládnou. Řada aktů byla vydána společně nebo souběžně oběma orgány. Asi po týdnu se však sověty stáhly do role "pozorovatele" a "nositele demokratického nátlaku na vládu". V krátké době se pak zcela dostaly pod její vliv.

Podpora buržoazní vlády sověty měla svou příčinu především v tom, že vedení sovětů ovládli menševici a eseři, využivší svých legálních pozic v duměa v polostátních vojensko-průmyslových orgánech. Nečetní bolševi-

ci, kteří se dostali do funkcí v sovětech, neměli až do příchodu V.I. Lenina z emigrace jasnou politickou linii a menševikům a eserům nebyli schopni jednotně čelit. Masy rolníků, vojáků i dělníků v té době s politikou vůdců buď souhlasily nebo ji aspoň tolerovaly. Odpovídalo to stupni jejich tehdejšího politického uvědomění, které po svržení cara ovládla vlna iluzí o parlamentní demokracii a nacionalismu.

Praktické zkušenosti s Prozatímní vládou a s válkou ovšem v krátké době tyto iluze rozptýlily a pracující lid se rychle přikláněl k politickým stanoviskům bolševiků, kteří jediní hájili jeho skutečné zájmy a byli schopni je prosadit.

I za daných podmínek však sama existence sovětů jako zárodků orgánů lidové moci poskytovala mimořádně příznivé možnosti pro rychlý vývoj revoluce k socialismu. Tyto možnosti rozpoznal V.I. Lenin a zpracoval je ve svých Dubnových tezích v taktický plán, jehož podstatou bylo heslo "Všechnu moc sovětům!". Lenin orientoval stranu na možnost nastolit diktaturu proletariátu pokojnou cestou, bez ozbrojeného povstání. Výchozí "dvojvládí" bylo možno změnit v monopolní vládu sovětů ještě ve stadiu, kdy plnily úlohu orgánů demokratické, tedy zatím nikoliv protikapitalistické diktatury lidu s hegemonií proletariátu. Vládnoucí demokratická většina společnosti by ovšem zákonitě použila své moci k odstranění privilegií dříve vládnoucí menšiny společnosti, což by vedlo k rychlé přeměně demokratické diktatury v socialistickou diktaturu proletariátu, opírající se o spojenecký svazek s ostatními pracujícími. Tento proces by nutně vedl k nahrazování oportunistických funkcionářů sovětů skutečnými revolucionáři, to jest k jejich bolševizaci.

Leninův plán pokojného přerůstání revoluce ovšem neopomíjel faktor třídního boje, úlohu násilí v jakékoliv formě revoluce. Podmínkou jeho uskutečnění bylo, aby radikalizace lidu se promítla v radikalizaci politiky sovětů, jejíž profilující součástí by musila být i účinná mocenská opatření, schopná potlačit odpor Prozatímní vlády a všech forem reakce, a to jak v politické a vojenské oblasti, tak i ve sféře ekonomické.

Začátkem července však Prozatímní vláda s pomocí pravicových socialistů ozbrojeným násilím potlačila demokracii a na čas izolovala sověty od revolučních mas. Sověty až na další přestaly být orgánem lidu, který již nemohl nátlakem "zdola" korigovat svým rostoucím uvědoměním protirevoluční stanoviska vůdců, zůstaly pouze kabinetním přívěskem Prozatímní vlády, "dvojvládí" skončilo. Bolševici na čas stáhli heslo "Všechnu moc sovětům!", odpadla možnost pokojného vývoje revoluce. Podstata Leninova plánu zpracovaného v Dubnových tezích však zůstala v platnosti.

Vzhledem k velkým diferencím poměrů na obrovském území Ruska však řada místních sovětů i dále vykonávala vůli dělníků, vojáků a rolníků, často pod vedením bolševiků.

Bez ohledu na tuto peripetii toto období znamenalo důležitý krok v organizační výstavbě sovětů. Sověty se především rozrostly "do šíře", ustavily se všeobecně v továrnách, ve většině vojenských a námořních jednotek a také ve velikém množství vesnic. Přestože tomu oportunisté bránili, ustavily své horizontální orgány ve městech a do značné míry i svou organizaci vertikální - gubernské, rajonní, oblastní sjezdy, výkonné výbory atd. Všeruská konference sovětů dělnických a vojenských zástupců, konaná na přelomu března a dubna, zakotvila jednotnou čtyřstupňovou soustavu na základech demokratického centralismu, a to místní, rajonní, oblastní a všeruské sjezdy delegátů, volené delegáty nižších článků a volící své výkonné orgány, které mj. měly řídit výkonné orgány nižší.V červnu 1917 se sešel I.všeruský sjezd sovětů dělnických a vojenských zástupců, který si zvolil Všeruský ústřední výkonný výbor. Vliv těchto orgánů byl však sporadický, protože oportunisté - proti opozici bolševické menšiny - všemožně umrtvovali jejich činnost a udržovali mimořádné faktické řízení sovětů Petrohradským sovětem. Rolnické sověty, ovládané pravými esery, měly svou samostatnou analogickou strukturu.

Třebaže sověty byly zatím zneužívány oportunisty a zrádci socialismu, v tomto období vyrostl celý organismus nových orgánů, použitelný po jeho ovládnutí bolševiky a po vyrvání politické moci buržoazii jako takřka hotový nový státní aparát.

Současně byl ve značné míře narušen starý carský státní mechanismus a do značné míry negováno carské právo,při čemž buržoazie nebyla schopna nahradit je svými novými nástroji moci.

Nový směr ve vývoji poměrů nastal v souvislosti s nezdařeným pravicovým vojenským pučem v srpnu 1917.Zatímco Prozatímní vláda se nezmohla na žádný odpor, proti vojákům generála Kornilova vystoupil pod vedením bolševiků petrohradský proletariát.Nástup proti kornilovštině přinesl - a to v celé zemi - novou vlnu aktivity sovětů, tentokrát však pod vedením bolševiků. Z voleb delegátů na II.všeruský sjezd sovětů dělnických a vojenských zástupců vycházeli vítězně bolševici s programem boje za nastolení sovětské vlády jako nástroje diktatury proletariátu, která uzavře demokratický mír, dá půdu do rukou rolníků, zavede osmihodinovou pracovní dobu a dělnickou kontrolu nad výrobou a osvobodí porobené národy.

Bolševici se po kornilovštině ještě pokusili využít možnosti k pokojnému ustavení demokratické vlády odpovědné sovětům, avšak menševici a eseři odmítli na tento návrh přistoupit. Bolševická strana, která do té doby varovala před ukvapenými pokusy o svržení Prozatímní vlády, považovala za daných poměrů za svou historickou povinnost přistoupit k bezprostředním přípravám na ozbrojené povstání.

V této době se V.I. Lenin zabýval nejen naléhavými problémy taktiky,

techniky a volby okamžiku povstání, ale také otázkou, kterou považoval za nejdůležitější v okamžiku jeho vítězství. Psal tehdy svou fundamentální práci "Stát a revoluce", v níž zdůrazňuje a odůvodňuje naprostou nutnost rozmetat vykořisťovatelský stát a vybudovat pevný socialistický stát jako nepostradatelný nástroj diktatury proletariátu. Třebaže tento spis nemohl dokončit, položil již v něm všechny nejdůležitější základní principy budoucího sovětského státu.

Součástí přípravy ozbrojeného povstání byl boj proti konstitučním iluzím a proti všem iluzím legality (včetně "sovětské"), které se znovu objevovaly v důsledku nedostatku zkušeností s buržoazní demokracií i pod vlivem nesprávných postojů některých tehdejších členů stranického vedení.Nerealisticky spoléhaly na to,že se dělnická třída dostane k moci usnesením Ústavodárného shromáždění nebo II.všeruského sjezdu sovětů. Buržoazie však v té době byla odhodlána potlačit revoluci za každou cenu a znovu připravovala nastolení tvrdé vojenské diktatury.

V.I. Lenin obhájil názor, že v kritických okamžicích revoluce má lid právo i povinnost řešit otázky moci nikoliv hlasováním, ale silou. Za daných okolností bylo možno uchopit moc jedině ozbrojeným povstáním proti ústředním mocenským orgánům buržoazie. Teprve pak bude možno ji předat zvolenému představiteli pracujících - II.všeruskému sjezdu sovětů.

Ozbrojené revoluční povstání organizovali bolševici ovšem nikoliv jako počin úzké vrstvy revolucionářů, ale jako akt širokých mas dělníků, rolníků a vojáků, organizovaných v sovětech. Boj proti iluzím legality neměnil nic na tom, že součástí přípravy ozbrojeného povstání byla i příprava II.všeruského sjezdu sovětů dělnických a vojenských zástupců. Významnou skutečností zde bylo usnášení požadavku převzetí veškeré moci sověty na místních sjezdech, včetně sjezdů oblastních.

Širokou nestranickou platformu povstání reprezentoval i orgán, pověřený bezprostřední přípravou a řízením ozbrojeného povstání - Vojensko-revoluční výbor Petrohradského sovětu.

V těchto souvislostech byl takticky využíván moment jisté legality sovětů, Vojensko-revolučního výboru, II.všeruského sjezdu a v určitém smyslu samotného uchopení moci. Jde ovšem o vyhraněný specifický význam tohoto pojmu, nesrovnatelný s obsahem tohoto slova ve stabilizovaných státoprávních poměrech. Šlo zde především o legitimnost těchto institucí a jejich aktů vzhledem k demokraticky vyjádřené vůli nepartijní masy dělníků, vojáků a rolníků, která nedbala zákonů buržoazního státu,obracela se proti nim a zřizovala si své vlastní mocenské orgány - sověty, jejichž rozhodnutí považovala za jedině závazné. Současně se ovšem využívala i jistá legalita sovětů v rozporném a labilním buržoazně demokratickém politickém vývoji mezi únorem a říjnem 1917. Prozatímní vláda i po ukončení "dvojvládí" oficiálně tolerovala sověty pokud byly v ru-

kou oportunistů; nebyla pak schopna je potlačit, když se zbolševizovaly. Legalita sovětů, nesporná pro opravdové revolucionáře a pro většinu pracujícího lidu, nemohla být veřejně popírána ani Prozatímní vládou a jejími přisluhovači, kteří se za revolucionáře vydávali.

Vůči buržoaznímu státu byly ovšem po kornilovštině sověty a jejich orgány pro přípravu povstání v totálně antagonistickém vztahu.Bez ohledu na taktické kompromisy, jako zejména v otázce Ústavodárného shromáždění, usilovaly o jeho úplnou negaci a o jeho okamžité nahrazení republikou sovětů.

Zničení starého státu se však týkalo výlučně jeho složek politických, to jest těch, které slouží třídním zájmům vykořisťovatelů, udržení jejich třídní nadvlády.Naproti tomu považovali bolševici za žádoucí uchování a převzetí těch složek bývalého státního aparátu, které pod novým vedením a v nových souvislostech byly schopny plnit funkce relativně nepolitické. Vysoká intenzita a rozsah třídního odporu však nedovolily tento záměr v podstatnější míře provést.

*

Dne 7.listopadu 1917 v 10 hodin dopoledne, uprostřed povstání, o jehož vítězství však už nebylo pochyb, vydal Vojensko-revoluční výbor Petrohradského sovětu první akt sovětské moci - provolání "K občanům Ruska!". Oznámil v něm, že státní moc přešla do jeho rukou, čímž je zajištěno vytvoření sovětské vlády, uzavření demokratického míru, zrušení statkářského vlastnictví půdy a zavedení dělnické kontroly nad výrobou.

Téhož dne večer, ještě před útokem na Zimní palác, Vojensko-revoluční výbor předal moc II.všeruskému sjezdu sovětů dělnických a vojenských zástupců - demokraticky zvolenému nejvyššímu představiteli pracujících Ruska, Ukrajiny, Pobaltí, Zakavkazska, Severního Kavkazu, Besarábie, Střední Asie i dalších národnostních částí bývalé carské říše. Na sjezdu převažovali dělničtí delegáti, byla zde však zastoupena i dostatečně reprezentativní část rolníků.Více než 75% delegátů se výslovně vyjádřilo pro přechod veškeré moci do rukou sovětů.

Koncentrovaným vyjádřením historické úlohy II.všeruského sjezdu sovětů se stalo jeho provolání "Dělníkům, vojákům a rolníkům!". Deklarovalo ustavení státní moci sovětů v centru i v místech a vyhlásilo minimální program sovětské moci na nejbližší období, odpovídající heslům, pod nimiž bolševici vedli masy do revoluce.Svými slavnými dekrety "O míru" a "O půdě" jakož i zvolením Všeruského ústředního výkonného výboru a Rady lidových komisařů přikročil sjezd k okamžitému plnění tohoto programu.

Svými usneseními položil II.všeruský sjezd sovětů dělnických a vojenských zástupců základy ústavního práva nového státu. Charakter těch-

to dekretů je ovšem v zásadě deklarativní a programový; jejich uskutečnění nebylo v silách sotva ustavených státních orgánů, záviselo takřka jednoznačně na revoluční aktivivě mas.

Bolševická strana si však byla vědoma, že spontánní aktivita lidu by zdegenerovala v maloburžoazní anarchii a byla by záhy potlačena třídními nepřáteli, jestliže by nebyla včas spojena s pevně organizovaným a dobře fungujícím státním aparátem, který by jednotným způsobem vedl masy k realizaci vůle vládnoucí třídy, disciplinoval kolísavé a tvrdě potíral nepřátelské třídy. V daném historickém okamžiku bylo splnění tohoto úkolu organicky spjato s dovršením procesu likvidace potlačovacího aparátu vykořisťovatelského státu.

I když vítězné povstání mohlo ihned použít celkem hotovou soustavu sovětů, detailnější struktura, rozdělení kompetence, metody práce, kádrové zajištění atd. atd. nebyly samozřejmě předem známy, ale hledaly a formovaly se v procesu řešení jiných naléhavých úkolů,často doslova pod palbou třídního nepřítele. Bolševická strana musila - a to i v řadách revolucionářů - čelit jak pravicovým snahám o zachování starých pořádků a o absolutizování nutných dočasných kompromisů, tak i silným tendencím anarchistickým a nihilistickým.Proti nim prosazovala svou koncepci pevného socialistického státu, organizovaného na principu demokratického centralismu a jednotné socialistické zákonnosti. V těžkých podmínkách počínající občanské války a kapitalistického obklíčení, komplikovaných převahou maloburžoazního rolnictva a celkovou zaostalostí a nekulturností, musili urychleně vybudovat novou armádu a jiné ozbrojené síly, schopné čelit sabotážím, povstáním, teroru a vojenským akcím domácích i zahraničních nepřátel, usilujících o obnovu kapitalismu. Současně bylo nutno na nových základech vyřešit složité a naléhavé otázky národnostní a v každé chvíli podle možnosti pečovat o denní potřeby lidu i zajišťovat jejich budoucí uspokojování výstavbou nové sociálně ekonomické a kulturní základny socialistického státu.

Nejvyšším principem sovětského socialistického státu se stala hegemonie dělnické třídy ve svazku s pracujícím rolnictvem, uskutečňovaná zejména vedoucím postavením Komunistické strany. Realizace této zásady byla páteří procesu vzniku sovětského státu i dalšího jeho dějinného vývoje ve všech jeho epochách, základním zdrojem jeho síly a všech jeho úspěchů.

V duchu proletářského internacionalismu plnila Komunistická strana svou historickou úlohu na organizační bázi jednotného celku, překlenujícího jakékoliv národnostní rozdíly, a to i v době, kdy bylo nutno vytvářením samostatných sovětských republik čelit vyhrocenému buržoaznímu nacionalismu a izolacionismu, jímž se kontrarevoluce snažila zneužít heslo sebeurčení národů bývalého Ruska,které nový režim vyhlásil.

Významným rysem hegemonie dělnické třídy a vedoucí role Komunistické strany byla od počátku úplnost, nedělitelnost této funkce.V tomto smyslu byla řešena i otázka spolupráce s levými esery a některými dalšími jednotlivými maloburžoazními politiky, která byla v prvních měsících sovětské moci důležitým prostředkem upevňování svazku dělníků a ostatních pracujících. Nešlo však o koalici v běžném smyslu nebo dokonce o nějaký politický pluralismus.Maloburžoazní politikové, kteří tehdy v té či jiné míře vyjadřovali revoluční tendence maloburžoazních vrstev, dostali příležitost čestně se zapojit do politického života nového státu ve službách revolučních snah rolnictva, které byly i ve své demokratické fázi realizovatelné výlučně ve spolupráci s proletariátem, pod jeho hegemonií, pod vedením komunistů. Patří ke specifice ruského vývoje, že žádná významnější část maloburžoazní demokracie nebyla schopna udržet krok s revolucí a připojit se pod vedením Komunistické strany k trvalé podpoře socialismu. Naopak, v těžkém období brest-litevského míru a při prvních projevech přerůstání revoluce na vesnici k socialismu vyvrcholilo její politické kolísání plným přechodem na stranu kontrarevoluce, na stranu ozbrojeného povstání proti sovětům.

Výrazem všech těchto skutečností se stala od počátku platná třídní zásada nedělitelnosti moci sovětů,vyhlášená už II.všeruským sjezdem sovětů. Znamená nejen negaci buržoazně demokratického principu vnitřní dělby státní moci, ale také a zejména výslovné a otevřené odmítnutí jakéhokoliv podílu vykořisťovatelských tříd a jejich exponentů na moci sovětů, důsledně třídní pojetí socialistické demokracie jako demokracie pracující většiny proti vykořisťovatelské menšině.

▪

Nejexponovanějším sovětským výkonným orgánem v prvních dnech po povstání byl vedle Rady lidových komisařů Vojensko-revoluční výbor při Všeruském ústředním výkonném výboru, který vznikl reorganizací Vojensko-revolučního výboru Petrohradského sovětu. Po jeho vzoru se v krátké době ustavily vojensko-revoluční výbory při většině místních sovětů; tvořily vertikální systém, v daných možnostech napojený na Vojensko-revoluční výbor při VÚVV.Byly to nejen bojové orgány rozšiřujícího se povstání, ale současně i univerzální vykonavatelé proletářsko-vojenské diktatury v nejkritičtějším období "druhého dne po revoluci".Krátce plnily i funkce soudní. Jejich úkoly postupně přebíraly "řádné" sovětské orgány, jakmile se ustavily a staly akceschopnými.

Koncem prosince byly vojensko-revoluční výbory zrušeny a jádro jejich činnosti - boj s kontrarevolucí - převzala Mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí, spekulací a trestnými činy úředních osob - "Čeka". Čeka byla mimosoudní a mimoprávní orgán, postupně vybavený rozsáhlými mi-

mořádnými pravomocemi k operativnímu vyhledávání, posuzování a likvidování kontrarevoluce. Její existence byla vynucena smrtelným nebezpečím, které pro dosud neupevněný socialistický stát znamenal masový bílý teror a průtahy a nerozhodnost v boji s ním. Po jeho potlačení byla Čeka reorganizována v normální státní bezpečnostní orgán.

Klíčovým momentem formování jednotného sovětského státu bylo dokončení procesu sjednocování sovětských orgánů, tj. překonání existence zvláštní organizační struktury rolnických sovětů, která ještě za říjnového převratu byla pod vlivem pravých eserů. Vítězství bolševiků podporovaných levými esery v kampani příprav na II.všeruský sjezd rolnických sovětů v listopadu a na tomto sjezdu, vyjadřující plný přechod rolnických mas na stranu zákonodárce Dekretu o půdě, umožnilo fusi VÚVV sovětů rolnických zástupců a VÚVV sovětů dělnických a vojenských zástupců. Po doplnění delegáty odborů a vojáků koncem listopadu 1917 vznikl první jednotný orgán sovětské státní moci - Všeruský ústřední výkonný výbor sovětů dělnických, vojenských a rolnických zástupců. Sjednocovací proces vyvrcholil v lednu 1918, když se III.všeruský sjezd sovětů rolnických zástupců připojil k již zasedajícímu III.všeruskému sjezdu sovětů dělnických a vojenských zástupců.

Tyto úspěchy ve výstavbě sovětské zastupitelské soustavy byly jedním z nezbytných předpokladů k rozpuštění Ústavodárného shromáždění. Druhým nezbytným předpokladem byla zkušenost mas s reakčním postojem, který kontrarevoluční většina Konstituanty zaujala k požadavkům lidu, mezitím již zakotveným v dekretech sovětské moci.

Všeruský sjezd sovětů se v době formování sovětského státu scházel v krátkých dvouměsíčních až tříměsíčních intervalech. To znamenalo, že všechny důležité otázky výstavby státu a jeho politiky vnitřní i zahraniční byly rozhodovány neustále obnovovaným plenem dělegátů všech pracujících, kteří po ukončení sjezdu mohli nejúčinněji přenášet přijatá usnesení a organizovat jejich plnění. III.všeruský sjezd zejména schválil Deklaraci práv pracujícího a vykořisťovaného lidu, která se stala základem ústavy. IV.sjezd projednal obtížnou otázku separátního brestlitevského míru. V.sjezd vypracoval ústavu RSFSR.

Všeruský ústřední výkonný výbor byl nejvyšším orgánem státní moci mezi sjezdy. V duchu jejich linie vykonával hlavně pravomoc dekretální. Akty VÚVV v krátkém čase vybudovaly strukturu sovětského státního řízení a položily základy sovětskému právnímu řádu, sjednotily a řídily výkon sovětské moci v celé zemi.

Výkonná pravomoc v obvyklém smyslu příslušela Radě lidových komisařů, jejímž předsedou byl V.I. Lenin. Na Radě lidových komisařů leželo hlavní břímě přímého řízení vznikajícího státu a plnění neodkladných celostátních úkolů. Sovětská vláda proto byla vybavena i odvozenou pra-

vomocí zákonodárnou. První sovětská vláda byla složena pouze z bolševiků, od prosince 1917 do března 1918 bylo v ní několik míst svěřeno levým eserům.

V závislosti na teritoriálním postupu revoluce byly do léta 1918 likvidovány místní orgány buržoazní správy a samosprávy a nahrazovány místními sovětskými orgány. Ty ovšem v této době ještě většinou neměly dostatečné spojení s vyššími a ústředními orgány a jejich činnost i organizační podoba a kompetenční představy většinou závisely na tvůrčí interpretaci nejobecnějších směrnic a informací. Je známkou vyspělosti ruského dělnického hnutí, že většina této místní iniciativy správně řešila základní otázky revoluce a také při výstavbě sovětských orgánů inklinovala k demokratickému centralismu. Komunisté však všude musili bojovat proti vlivům buržoazie, maloburžoazního revizionismu a anarchismu, které heslo sovětské demokracie, autonomie a federace převracely v místní izolacionismus, jehož hlavním smyslem bylo postavit se proti skutečné sovětské moci.

Sovětská moc, zejména prostřednictvím lidového komisariátu vnitra, postupně budovala soustavu městských a vesnických sovětů a volostních, újezdních, gubernských a oblastních sjezdů dělnických, vojenských, rolnických a kozáckých zástupců. Každá tato složka měla plnou autonomii ve věcech místního rázu, byla však povinna respektovat dekrety a nařízení ústřední sovětské moci i těch větších sdružení sovětů, jejichž součástí byla. Sověty měly nařizovací pravomoc, ze svého středu si volily výkonné orgány a vytvářely si pomocný aparát. Poslanci městských sovětů se volili podle výrobního principu, v továrnách nebo prostřednictvím odborových organizací, což zajišťovalo přednostní zastoupení proletariátu a výběr jeho nejlepších představitelů.

Vesnické sověty byly voleny buď zástupci jednotlivých usedlostí nebo všemi obyvateli vesnice. Již v prosinci 1917 však bylo zrušeno volební právo kulaků. Definitivní obrat revoluce na vesnici k socialismu přinesly na jaře roku 1918 výbory vesnické chudiny, které uskutečnily oddělení pracujícího rolnictva od rolníků-vykořisťovatelů. Nadto tam, kde do té doby sověty byly v rukou kulaků a eserů, staly se kombědy dočasnými nositeli moci v místě, podle dekretu o odvolatelnosti delegátů v sovětech prosazovaly nové volby do sovětů a stávaly se jádrem jejich nového složení.

V prvních dnech revoluce začaly živelně vznikat lidové soudy a revoluční tribunály, kterými lid nahrazoval zprofanovanou a již od února 1917 málo respektovanou starou soudní soustavu. Bez ohledu na různost názvů a organizace vyznačovaly se tyto revoluční orgány volitelností na třídním základě, kolegiálností rozhodování, ústností jednání, respektováním práva obžalovaného na obhajobu a dalšími demokratickými principy.

Tyto soudy, stejně jako výkon soudnictví přímo sověty, který byl v prvním měsíci po revoluci obvyklý, jednoznačně vycházely z revolučního právního vědomí lidu.

Zavedení oficiální soudní soustavy bylo ovlivněno tím, že spadalo do doby, kdy lidový komisariát spravedlnosti byl dočasně v rukou levých eserů. Ti usilovali o kontinuitu "předrevoluční zákonnosti", pomocí níž chtěli čelit radikalismu revolučních mas. Jako kompromis proto byla zavedena dvoukolejná soudní soustava. Hlavním orgánem sovětské moci byly revoluční tribunály, jejichž úkolem bylo potírání kontrarevoluce. Pramenem práva pro ně byly dekrety sovětské moci a revoluční právní vědomí a svědomí soudců, vybíraných podle přísných třídních hledisek. Pro ostatní věci byly ustaveny tzv. místní soudy, které mohly soudit též podle starých zákonů, pokud nebyly v rozporu s oběma výše uvedenými hlavními prameny práva. Po odchodu levých eserů z vlády byla tato subsidiární recepce části starého práva zrušena a místní soudy se vyvíjely zcela v sovětském duchu. Později se staly základem jednotné soustavy sovětských lidových soudů.

Nanejvýš důležitou součástí budování sovětského státu, zejména vzhledem ke kapitalistickému obklíčení a k počínající občanské válce, byla výstavba ozbrojených sil sovětské republiky. Jejich jádrem byly vojenské výbory a Rudé gardy organizované při přípravě povstání. Kolem nich byla vytvářena nejprve na dobrovolné bázi Rudá armáda a Rudé námořnictvo z řad třídně spolehlivých. Pořádková a bezpečnostní služba byla zpočátku ještě součástí boje o moc. Později ji vykonávalo paralelně několik orgánů, z nichž některé byly zmíněny výše. Na všeobecném ozbrojení dělníků byla založena dělnická milice.

Potřeby třídního boje i odborné nároky a zejména rozmach vojenských forem kontrarevoluce si brzy vyžádaly přechod k povinné vojenské službě pracujících a vybudování profesionálních důstojnických sborů a profesionálních sborů bezpečnostních. Zásluhy Rudé armády a ostatních ozbrojených složek na upevnění a obraně socialistického státu, jakož i na plnění jeho mnohých funkcí jsou oprávněně připomínány při každém výročí vzniku sovětského státu.

*

Výše charakterizovaná výstavba orgánů politické moci byla v tomto období sice klíčovým, ale nikoliv jediným úkolem budování sovětského státu, smyslem jehož existence od prvního okamžiku je překonání ekonomicko-sociálních příčin vykořisťování a bídy, celková přestavba ekonomicko-sociální a kulturní struktury společnosti ve směru optimálních variant zákonitého vývoje společnosti

Budiž znovu připomenuto, že předrevoluční Rusko bylo nanejvýš zaosta-

lou zemí a socialistické politické zřízení zde vzniklo jako produkt jeho sounáležitosti k celosvětovým tendencím objektivního společenského vývoje, jako momentální vyvrcholení mezinárodního dělnického revolučního hnutí, jako počátek světové proletářské revoluce, propukající v nejslabším článku světové soustavy imperialismu a zakládající možnost svého udržení na rozporech mezi imperialisty a na podpoře světového revolučního hnutí. Socialistické politické zřízení, přesněji jeho mocenské jádro, bylo v Rusku nastoleno politickými prostředky třídního boje proletariátu v podmínkách, kdy místní výrobní síly a výrobní vztahy i celková kulturní úroveň společnosti - přestože nanejvýš vyhrocovaly třídní antagonismy - zdaleka této socialistické politické nadstavbě neodpovídaly. Ta proto musila být až na další udržována opět převážně mocensko-politickými prostředky, k tomu v podmínkách kapitalistického obklíčení a jeho aktivní agrese. Bolševici vkládali mnoho nadějí do dalšího postupu revoluce ve vyspělých zemích Evropy, počítali s ní v nejbližší době a předpokládali, že pomůže vyřešit těžké problémy vyplývající ze zaostalosti Ruska a z malé početnosti jeho dělnické třídy.

V.I. Lenin ovšem již dávno před revolucí připouštěl, že vítězství revoluce v průmyslově vyspělých zemích se může na dlouhá léta opozdit a že dělnictvo Ruska bude musit v zásadě spoléhat samo na sebe. Zatímco mnozí jiní revolucionáři ve vztahu k této variantě vývoje předem upadali do defaitismu, V.I. Lenin ještě před revolucí vypracoval vědeckou teorii o možnosti socialistické výstavby za takovýchto podmínek.

V prvním roce trvání sovětského státu sice ještě nebyl jasný další vývoj mezinárodních podmínek budování socialismu, bylo však zcela nepochybné, že socialistické politické zřízení nemůže trvale ani na delší dobu být udržováno jen prostředky politicko-mocenskými, ale že musí být ihned přikročeno k jeho stabilizování takovými výrobními silami a výrobními vztahy, které by je jako sobě odpovídající nadstavbu přímo vynucovaly. Tím nejenom bude definitivně skoncováno s možností restaurace kapitalismu vnitřní cestou, ale také budou vytvořeny předpoklady pro další rozvoj socialistické politické a mocenské struktury na vyšší úrovni.

Věc byla o to naléhavější, že zaostalé předválečné hospodářství válkou a revolučními událostmi upadlo do všeobecného rozvratu, který se začal rozrůstat do katastrofálních rozměrů.

Řešit denní otázky zásobování, překonat nesmírnou bídu a vybudovat novou ekonomickou základnu společnosti nebylo z počátku možno jinak, než využitím potenciálu výrobních sil, které byly zděděny po starém zřízení. Socialistický stát musil ve zvládnutelném rámci umožnit jejich iniciativu, usměrňovat jejich vývoj směrem k socialismu a bránit jim v restauraci kapitalismu.

Základní metodou zde byla státní regulace soutěžení nově ustavovaného socialistického sektoru národního hospodářství a sektorů nesocialistických v produktivitě práce na základě hmotné zainteresovanosti pracovníků.Tento program předjímal v krátkém období oddechu před rozmachem občanské války a intervence zásahy pozdější politiky NEPu.

Úloha sovětského státu při realizaci těchto úkolů se projevila především řadou přímých zásahů do vlastnických poměrů a vznikem sovětského hospodářského aparátu.

Nejrozsáhlejším opatřením byla nacionalizace veškeré půdy a její předání do užívání pracujícím rolníkům. Tím byly nejen uspokojeny revolučně demokratické požadavky rolnictva, ale v daných souvislostech přímo otevřena cesta k socialismu v zemědělství.

V průmyslu byla nejprve zavedena dělnická kontrola nad výrobou a distribucí. Masový odpor kapitalistických vlastníků uspíšil tempo znárodnění výrobních prostředků, které bylo v zásadě provedeno do poloviny roku 1918. Již v prosinci roku 1917 byly znárodněny banky, začátkem roku 1918 obchodní loďstvo a veškerý zahraniční obchod.

V prosinci roku 1917 byla zřízena Nejvyšší rada národního hospodářství, orgán centrálního řízení veškeré ekonomiky země. Opírala se o oblastní, okresní a místní rady národního hospodářství, do nichž byly zapojeny i rady dělnické kontroly. Představy o způsobu řízení národního hospodářství z jednoho centra v této době teprve krystalizovaly a byly na čas ovlivněny potřebami vedení války.

•

II.všeruský sjezd sovětů řešil nejnaléhavější otázky ustavení sovětské moci na celém území bývalého carského impéria a proto prozatímně ustavil její unitární státní strukturu. Současně však zařadil mezi nepominutelné principy výstavby sovětského státu právo národů na sebeurčení, které bylo vzápětí zakotveno ve slavné Deklaraci práv národů Ruska.

Deklarace práv národů Ruska zaručila rovnost a svrchovanost všech národů, jejich právo na svobodné sebeurčení až do utvoření samostatného státu. Zrušila veškeré národnostní a národnostně náboženské výsady a omezení a zavázala se jménem sovětského státu, že bude zajištěn svobodný rozvoj národnostních menšin a etnografických skupin. Jen tak totiž může být zajištěna naprostá vzájemná důvěra mezi národy Ruska a na jejím podkladu čestný a pevný svazek národů v novém společném socialistickém státu, který je cílem sovětské národnostní politiky.

Sovětská národnostní politika takto nejen skoncovala s koloniálně byrokratickým velkoruským šovinismem, ale současně se obracela proti všem tendencím buržoazního nacionalismu zneužít hesla sebeurčení národů k reakčnímu separatismu. Vyzývala proletariát, aby ideu sebeurčení národů

uskutečnil v souladu se svými internacionálními zájmy, jako součást boje o maximálně jednotnou sovětskou moc.

Deklarace práv národů Ruska neřešila otázku zachování či ukončení státního unitarismu, ale vědomě otvírala možnost nejrůznějších forem státoprávního řešení národnostního problému - od sovětské autonomie až k vytvoření samostatného státu. Během několika týdnů vykrystalizovala sovětská národnostní politika pod vlivem zkušeností se stanovisky v neruských částech státu v doktrínu sovětské socialistické federalizace. Přechodnou formou bylo dokonce dočasné ustavení několika samostatných socialistických republik, které ovšem až do svého spojení v SSSR udržovaly a rozvíjely početné vazby internacionální jednoty.

•

Proces ustavování sovětského státu konečně zahrnoval také vznik sovětského práva.

Jeho prvním pramenem byly zákonodárné akty všeruských sjezdů sovětů, VÚVV a Rady lidových komisařů.Formou této zákonodárné činnosti byly dekrety a nařízení, u zvláště závažných otázek programového rázu deklarace. Pokusy o ucelené a systematické reglementování celých oblastí právních vztahů měly od počátku podobu kodexů. V krátké době je vydán základní zákon - ústava. Sekundárními prameny práva byly normativní akty vlády, jednotlivých komisařů apod.

Paralelně se v prvním období sovětského státu bohatě rozvíjela právotvorná činnost místních sovětů všech stupňů, zaměřená na realizaci, konkretizaci a doplňování aktů centrální moci. Někdy ovšem tato aktivita měla tendenci přesáhnout kompetenci místních orgánů, což oslabovalo úsilí o jednotnou socialistickou zákonnost.

V krátké době několika prvních měsíců sovětské moci nebylo ovšem možné vytvořit více než základy sovětského právního řádu. Nejmasovějším pramenem práva proto v té době bylo revoluční právní vědomí a svědomí proletariátu a ostatních pracujících, usměrňované nečetnými dekrety sovětské moci a politickým programem Komunistické strany Ruska (bolševiků). Do poloviny roku 1918 se v jisté míře uplatňovaly i politické názory levých eserů, což vedlo k některým problémům. Bylo také povoleno používání těch norem starého práva, které nebyly zrušeny sovětskou mocí a nepříčily se revolučnímu právnímu vědomí a svědomí. V praxi ovšem bylo staré právo používáno jen zcela výjimečně.

V létě roku 1918 strana a sovětský stát zahájily intenzivní boj proti anarchismu a separatismu, za jednotnou socialistickou zákonnost.

Pojetí socialistické zákonnosti v tomto přechodném, rychle se vyvíjejícím dějinném úseku ovšem nebylo ztrnulé.Zákony, které se neosvědčily nebo které ztratily svůj význam a staly se brzdou dalšího vývoje,by-

ly kompetentními orgány novelizovány nebo rušeny. Tam, kde třídní boj vyžadoval operativní zásahy, postupovalo se podle potřeby také metodou revolučních mimoprávních opatření.

Systém sovětského práva se vytvářel postupně. První zákonodárné akty zpravidla upravovaly otázku spadající do několika právních odvětví, jak to vyžadovala praxe. Záhy se však jako základní hledisko právního systému začal prosazovat předmět právní úpravy. Pro vydělení jednotlivých skupin právních norem jako samostatných právních odvětví měl rozhodující význam zájem vládnoucí třídy na ucelené úpravě relativně jednotných společenských vztahů, majících podstatný vliv na výstavbu socialismu. To objasňuje vznik nových odvětví - práva rodinného, pracovního, pozemkového aj. Kvalitativně nový obsah přirozeně měla i ta odvětví, která převzala tradiční názvy buržoazní právní kultury.

Ve sledovaném období začaly se rozvíjet zejména obecné instituty trestního práva a základní institut občanského práva - státní vlastnictví. Byly však položeny základy i dalším odvětvím - právu rodinnému a manželskému a hlavně právu pracovnímu, kde byl rychle realizován celý program bolševické strany z roku 1903, týkající se požadavků dělnictva v oblasti práce.

V červenci roku 1918 schválil V.všeruský sjezd první sovětskou ústavu. Zobecnila dosavadní zkušenosti státní výstavby a uceleně zpracovala dílčí konstitučně normativní akty, nashromážděné od Říjnové revoluce.

První sovětská ústava byla ústavou otevřené diktatury proletariátu v nejtěžších podmínkách počínající občanské války, kapitalistického obklíčení a zahraniční vojenské intervence, v podmínkách početní převahy maloburžoazie, všeobecné zaostalosti a poválečného rozvratu. Místo abstraktní parlamentní demokracie, které může využívat jen hrstka vykořisťovatelů, zaváděla mnohostranně garantovaná práva pracující většiny obyvatelstva a mimořádná politická práva hegemona společnosti - proletariátu. Vykořisťovatelé byli vyloučeni z účasti v jakýchkoliv orgánech sovětské moci, z volebního práva a z práva služby ve zbrani. Byla na ně uvalena pracovní povinnost.

Tento třídní charakter ústavy vyjadřoval už název její první části, převzaté z usnesení III.všeruského sjezdu sovětů - Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu, která zakotvovala všechny základní principy státního zřízení.

Ústava potvrdila sjezdovou strukturu sovětů i strukturu sovětských orgánů a rozdělení jejich kompetence. Stanovila nevšeobecné, nepřímé a nerovné volební právo, které zvýhodňovalo dělnickou třídu vůči maloburžoaznímu rolnictvu zhruba v poměru 1:3 a poskytovala řadu filtrů proti snahám kontrarevoluce proniknout do vyšších sovětských orgánů.

Přijetím ústavy Ruské sovětské federativní socialistické republiky

z roku 1918 - první socialistické ústavy na světě - vyvrcholil proces ustavování sovětského státu, započatý říjnovým povstáním v Petrohradu.

V nejkratší možné době, uprostřed nejtěžších třídních srážek a těžkostí splnili sovětští komunisté pod vedením V.I. Lenina nejdůležitější úkol proletářské revoluce. Zničili vykořisťovatelský stát a vybudovali kvalitativně zcela nový stát dělníků a chudých rolníků. Jen díky tomuto státu bylo možno účinně sjednotit, zorganizovat a disciplinovat iniciativu pracujících, odrazit pokusy svržených tříd o restauraci kapitalismu, vybudovat socialismus, zvítězit nad fašistickou válečnou agresí a přejít k úspěšné výstavbě komunismu.Jen díky tomuto státu, vedenému Komunistickou stranou, mohlo se dříve zaostalé Rusko stát vyspělou zemí, záštitou míru a světovým centrem pokroku.

*

Nastíněný obraz vzniku sovětského státu a prvních kroků jeho výstavby inspiruje nejen k zamyšlení nad hrdinstvím revolucionářů a nad vůdčími schopnostmi bolševické strany v čele s V.I. Leninem; inspiruje především ke konfrontaci s dnešní úrovní Sovětského svazu,se všemi nesmírnými úspěchy jeho rozvinuté socialistické společnosti i s novými cíli komunistické výstavby, vytyčené XXV.sjezdem KSSS.

Dějiny podrobily sovětské zřízení nejtěžším zkouškám, jakým nebyl vystaven žádný jiný stát v dějinách. V této historické prověrce jednoznačně obstály a osvědčily se všechny politicko-právní, hospodářské a sociální základy a vazba sovětského státu, morálně politická a národnostní jednota jeho lidu vedeného KSSS, pravdivost marxisticko-leninské teorie, kterou se řídí.

Jak předpokládal V.I. Lenin, sovětský stát a právo se vyvíjely a měnily v souvislosti s nastupujícími historickými úkoly a s jejich podmínkami. Sovětský stát, zachovávaje si po celou dobu svůj proletářský, protikapitalistický charakter,přerostl v podmínkách vítězného socialismu ve všelidový stát.Stal se všelidovou politickou organizací,vyjadřující pod vedením dělnické třídy v čele s Komunistickou stranou zájmy všech sovětských pracujících, všech sovětských občanů. Základní formou jeho existence je rozvinutá sovětská demokracie, spočívající v účasti všech občanů na řešení státních záležitostí podle zásad demokratického centralismu. Vědecké řízení složitých procesů komunistické výstavby se provádí pomocí sovětského státního a hospodářského aparátu, který dosáhl nové kvality.Stále ve větší míře se uplatňuje regulační funkce socialistického právního řádu, který se vyznačuje jednotností,komplexností a vysokým stupněm právní kultury. Mezi vnitřními funkcemi státu vystupuje do popředí funkce hospodářsko-organizační a funkce zvyšování materiální a kulturní úrovně života všech sovětských občanů. V meziná-

rodní sféře se sovětský stát stal rozhodujícím činitelem boje za mír na celém světě a vzorem i záštitou mezinárodní soustavy socialismu, jakož i všeho dělnického, národně osvobozeneckého a jiného pokrokového hnutí.

Hlavní použitá literatura a prameny:

V.I. L e n i n, Sebrané spisy

Dějiny KSSS

Dekrety sovetskoj vlasti, I., Gospolizdat 1957

Je. N. G o r o d ě c k i j, Rožděnije Sovětskogo gosudarstva. 1917-1918 gg., Nauka 1965

Istorija sovetskogo gosudarstva i prava. I., Stanovlenije sovetskogo gosudarstva i prava, Institut gosudarstva i prava AN SSSR, 1968

J. M e č l, S. Z d o b i n s k ý, Právo v revoluci, Lidové nakladatelství, 1970

D. P e l i k á n, Dějiny státu a práva SSSR 1917-1945, SPN, skriptum, 1975

60 ЛЕТ ВЕЛИКОЙ ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 60 ЛЕТ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Драгутин Пеликан

Резюме

Одним из факторов, которые оказали решающее влияние на победу Великой Октябрьской социалистической революции и дальнейшую судьбу социализма, являлись решительные шаги предпринятые большевистской партией в вопросах государства, в духе марксизма-ленинизма направленные на скорое завершение уничтожения эксплуататорского государственного аппарата и на непосредственное создание государства диктатуры пролетариата. Описание этого процесса со времени октябрьского восстания 1917 года до половины 1918 года представляет собой главное содержание этой юбилейной статьи.

Во вводной части напоминается процесс формирования большевистской концепции государства исходящей из классического завета марксизма и развивающийся в тесной связи с потребностями и опытом нарастающей классовой борьбы. Исключительное значение здесь имело быстрое возникновение советов в первой русской революции, в которых Ленин распознал идеальную форму будущего социалистического государства и развитие советов с февраля до октября 1917 года, содержанием которого являлось перерастание элементов органов власти революционно-демократической диктатуры народа в органы власти диктатуры пролетариата в условиях временного превосходства буржуазии вне этих органов и внутри самих этих органов, которое было постепенно парализовано в процессе революционного подъема. Это развитие осуществлялось согласовано с возрастанием политического опыта масс руководимых большевиками по тактическому плану ленинских Апрельских тезисов. Результатом этого процесса являлось с одной стороны создание целой структуры советов, включая их вертикальную надстройку, и с другой стороны их большевизация. После того как была вырвана власть у буржуазии, советы стали немедленно используемыми органами как почти готовый новый государственный аппарат.

Однако как самая широкая политическая организация пролетариата, солдат и крестьян, советы стали под руководством коммунистов тоже уже орудием октябрьского переворота. Восстание организовал Военно-револю-

ционный комитет Петроградского совета, который передал власть П-ому всероссийскому съезду советов рабочих и военных депутатов. Этот съезд создал своими декретами основы советского государства, разработал его минимальную программу и избрал дальнейшие центральные органы.

Высшим принципом советского государства стала гегемония рабочего класса тесно связанного с трудящимся крестьянством осуществляемая главным образом посредством руководящего положения Коммунистической партии. С самого начала установлен принцип неделимости власти советов, из которого вытекал отказ от любой формы участия эксплуататорских классов в аппарате государственной власти, последовательно классовое понятие советской демократии.

Период с Великой Октябрьской социалистической революции до половины 1918 года напомнен процессом целенаправленного создания органов и аппарата советского государства и завершения ликвидации остатков механизмов эксплуататорского государства (кроме другого ликвидацией Конституционного собрания). Дается обзор возникновения и деятельности центральных и местных компонент системы депутатов и аппарата советской республики в этом периоде. Характеризуются связи основанные на принципе демократического централизма и единной социалистической законности. Автор описывает и дает оценку основ системы юстиции и создания армии и остальных вооруженных частей.

В самых трудных условиях приступило советское государство сразу после возникновения к полной перестройке экономической и общественной структуры. В течение краткого периода перед разгором гражданской войны оно ввело контроль над производством и распределением и создало свои собственные народно-хозяйственные органы и национализировало большинство средств производства. В своей экономической программе созданы уже в этом периоде предпосылки для внедрения политики НЭПа в более позднем периоде.

Предпосылкой устойчивости нового режима являлось ленинское решение национального вопроса основанное на Декларации прав народов России, окончательным результатом которого являлся федеративный принцип советского государства. Переходной формой политики советов в области национального вопроса являлось временное создание самостоятельных советских республик, которые однако до возникновения СССР удерживали и развивали многие интернациональные связи.

Неотъемлемой частью этого процесса являлось тоже возникновение советского права. В сущности оно возникло без связи с дореволюционным правом. В течение первого периода самым массовым источником права являлось правовое сознание о совесть пролетариата и остальных трудящихся. Декреты советских органов однако скоро положили первую основу для большинства областей советского права.

Процесс создания советского государства завершился принятием первой конституции РСФСР. Это была конституция открытой диктатуры пролетариата гарантирующая самые демократические права трудящемуся большинству граждан, обеспечивающая гегемонию пролетариата и исключающая эксплуататорские элементы из участия в аппарате государственной власти.

История подвергла советский строй самым трудным испытаниям, в которых однозначно выдержали и оправдались все политическо-правовые, хозяйственные и социальные основы и связи советского государства, морально политическое единство его народа руководимого КПСС, правдивость марксистско-ленинской теории, которой оно руководствуется. Советское государство во главе с КПСС достигло за шесть десятилетий своего существования огромных успехов, которые выражает сила его сегодняшнего развитого социалистического общества и планы дальнейшей постройки коммунизма разработанные XXУ-мм съездом КПСС.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA V NOVODOBÝCH DEJINÁCH ČESKOSLOVENSKÉHO ŠTÁTU A PRÁVA

Ladislav Hubenák

V období, keď si vedúca sila našej socialistickej spoločnosti -Komunistická strana Československa - pripomínala 55.výročie svojho vzniku, zišiel sa na rokovanie jej najvyšší orgán - XV.zjazd KSČ, aby zhodnotil päť rokov vývoja československej spoločnosti, ktoré uplynuli od XIV. zjazdu KSČ a vytýčil úlohy rozvoja spoločnosti na ďalšie obdobie. Rokovanie zjazdu bolo najdôležitejšou vnútropolitickou udalosťou v roku 1976.

Druhou najvýznamnejšou udalosťou stali sa voľby do zastupiteľských orgánov všetkých stupňov konané v dňoch 22.-23.októbra 1976. Obe tieto udalosti dialekticky navzájom úzko súvisia pretože hlavným obsahom prípravy volieb, tejto veľkej politickej udalosti v živote našej spoločnosti, stala sa ďalšia aktivizácia zastupiteľských zborov zameraná na rozvinutie, objasňovanie a realizáciu XV.zjazdu KSČ.

Komunistická strana Československa bilancovala na svojom XV.zjazde plnenie záverov XIV.zjazdu KSČ, ktorým vyvrcholil proces, ktorý sa začal zasadaniami Ústredného výboru KSČ v apríli a maji 1969, na ktorých bola vyjadrená vôľa väčšiny strany a ľudu ísť leninskou cestou budovania socializmu a ktorý vyvodil závery a poučenia z jednej z najzložitejších etáp v histórii našej strany a vypracoval program ďalšieho všestranného rozvoja socializmu.Tento program ako zdôraznil v Správe o činnosti strany na XV.zjazde KSČ súdruh Gustáv Husák, bol programom upevnenia socialistického zriadenia, moci pracujúcich na čele s robotníckou triedou, prehlbovania vedúcej úlohy komunistickej strany, jej marxisticko-leninskej jednoty a zomknutosti s ľudom, programom upevnenia socialistických základov našej spoločnosti, výrobných a spoločenských vzťahov, rozvoja a modernizácie materiálno-technickej základne, zvyšovania efektívnosti národného hospodárstva ako základného predpokladu rastu hmotnej a kultúrnej úrovne ľudu i upevnenie jeho sociálnych hodnôt.Bol to ďalej program rozvoja socialistickej demokracie, rastu vzdelanosti,vedy, kultúry a formovania socialistického človeka, program bo-

ja za mier a spoločenský pokrok v duchu záverov XXIV.zjazdu KSSZ, ku ktorým sa KSČ i náš ľud plne prihlásil.

Pri uskutočňování tohto programu vychádzala KSČ z tvorivého uplatňovania marxizmu-leninizmu, zásad proletárskeho internacionalizmu, prehlbovala a rozvíjala spojenectvo, priateľstvo a všestrannú spoluprácu so Sovietskym zväzom a ďalšími krajinami socialistického spoločenstva, rozvíjala spoluprácu s revolučnými a pokrokovými silami vo svete, čo viedlo k posilneniu medzinárodného postavenia a autority nášho socialistického štátu vo svete i k rastu autority našej komunistickej strany. Tento náročný program XIV.zjazdu KSČ náš ľud pod vedením svojho predvoja - Komunistickej strany Československa - splnil.[1]

Komunistická strana Československa stojí na čele boja nášho pracujúceho ľudu už päťdesiatpäť rokov. História vyše polstoročného vývoja dokázala, že KSČ stala sa od svojho vzniku spoľahlivým vodcom robotníckej triedy v boji proti kapitalizmu. Viedla tento boj správnym smerom a doviedla robotnícku triedu v historicky krátkom čase k víťazstvu. Komunistická strana Československa, jediná z politických hnutí v našich moderných novodobých dejinách, vyjadrila vo svojom programe záujmy našich národov, dokázala pre tento program získať milióny našich pracujúcich a za ich aktívnej účasti ho realizovať, v praxi dokázala reálnosť, správnosť a životnosť ídeí leninizmu. V priebehu svojho vyše päťdesiatročného vývoja vyrástla KSČ na vedúcu politickú silu nášho ľudu. Existencia Komunistickej strany a jej rozhodný postup boli základnou podmienkou pre víťazstvo československých pracujúcich v boji proti kapitalizmu, jej vedúca úloha v spoločnosti bola rozhodujúca pre vybudovanie socializmu v našej vlasti.

*

Vznik Československej republiky v októbri 1918 na troskách Rakúsko-Uhorskej monarchie súvisí s uskutočnením prvej svetovej vojny a je výsledkom priaznivej objektívnej situácie, ktorá sa vytvorila porážkou monarchie, víťazstvom dohodových mocností a pôsobením revolučných ídeí, ktoré sa šírili po víťazstve Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v Rusku. Vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov je výslednicou, logickým a zákonitým zavŕšením túžob a snažení predchádzajúcich generácií, výslednicou národnooslobodzovacieho boja nášho ľudu.[2] Vznik Československej republiky vzbudzoval v pracujúcom ľude veľké nádeje. Široké masy

---

[1] H u s á k G., Správa o činnosti strany a vývoji spoločnosti od XIV.zjazdu KSČ a ďalšie úlohy strany; XV.zjazd KSČ, Dokumenty a materiály, Bratislava 1976, s. 5-6.

[2] H u b e n á k L., Počiatky ČSR a Slovensko, Slovenská archivistika, roč. III, 1968, č. 2.

pracujúcich se dožadovali, aby novovzniknutý štát bol štátom socialistickým. V Československu si však postupne upevnila svoje pozície buržoázia a po rozhodujúcom stretnutí s proletariátom a jeho porážkou v decembrovom generálnom štrajku v roku 1920 bola definitívne rozhodnutá otázka politického charakteru štátu, ako štátu buržoázne demokratického, v ktorom uplatňovala s prevahou svoju vôľu československá buržoázia.[3]

Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou začala nová epocha ľudstva.Význam ruskej revolúcie spočíva najmä v tom, že ukázala na aktívnu silu ľudových más a do histórie priviedla robotníctvo ako štátotvorného činiteľa.

Pod vplyvom Októbrovej revolúcie se postupne aj u nás sformovali revolučné sily a vznikla Komunistická strana, ktorá sa prihlásila k jej zásadam a k podmienkam Komunistickej internacionály. Vznik KSČ v máji 1921 je jedným z najpriamejších následkov pôsobenia ruských udalostí u nás. Októbrová revolúcia stojí tak pri zrode politickej sily predurčenej hrať v novodobých dejinách úlohu rozhodujúceho nepriateľa kapitalistických výrobných vzťahov a tvorcu socialistickej spoločnosti. Aj v súčasnej historickej epoche je náš vývoj úzko spätý so Sovietskym zväzom. Reality zrodené Októbrovou revolúciou prestali byť vo vzťahu k nám len vonkajšou okolnosťou. Boli po roku 1945 integrované do nášho života tak vnútornými ekonomickými a sociálnymi premenami, ako aj celou sústavou ekonomických, sociálnych i politických vzťahov Československa k okolitému svetu.[4]

Vznikom KSČ v máji 1921 vstúpil do politického systému buržoáznodemokratického Československa nový činiteľ, politická strana robotníckej triedy, ktorá si do svojho programu vpísala heslo boja proti kapitalistickému zriadeniu, revolučnú premenu existujúceho sociálno-ekonomického zriadenia cestou socialistickej revolúcie a nastolenie moci robotníckej triedy - diktatúry proletariátu.

Komunistická strana Československa od svojho vzniku vystupovala po celý čas trvania buržoáznodemokratického Československa ako jediná, dôsledne opozičná sila proti tomuto systému, ako jeho zásadový kritik spojený s hlbokodemokratickými záujmami širokých más z triednych, marxisticko-leninských pozícií a hľadísk. Stala sa trvalou vyjadrovateľkou úsilia pracujúcich premeniť tuto spoločnosť na základe skutočne demokratického, sociálne spravodlivého usporiadania spoločnosti.

Vznik strany znamená nástup novej etapy vývoja robotníckeho hnutia

---

[3] Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1948-1945, zv. II, Bratislava 1973.

[4] H u b e n á k L., Historické podmienky vzniku Komunistickej strany Československa, Právny obzor č. 5, 1971, s. 396.

v našej krajine i v dejinách nášho štátu, pretože na čelo robotníckej triedy sa dostáva politická strana, ktorá sa stala predvojom hnutia i nástrojom robotníckej triedy v jej boji proti kapitalizmu a za diktatúru proletariátu. Pod jej vedením dokázala robotnícka trieda nielen rozbúrať kapitalistické zriadenie, ale vo zväzku s roľníctvom a pracujúcou inteligenciou vybudovať v našej vlasti nové spoločenské zriadenie - socializmus.

Proces vzniku strany i vývoj robotníckeho hnutia prebiehal v komplikovaných podmienkach triedneho boja, KSČ sa zrodila v období revolučného rozmachu po prvej svetovej vojne poznamenanom vplyvom ídeí Októbrovej revolúcie. Proces diferenciácie a kryštalizácie v sociálnodemokratickej strane v období rokov 1918-1921 šiel súčasne s procesom prekonávania reformizmu, buržoázneho nacionalizmu a vytváraním jednoty proletariátu na zásadách proletárskeho internacionalizmu. Politika oportunistických predstaviteľov bola postupne členstvom odsúdená a proletariát prechádzal na pozície marxistickej ľavice a Komunistickej internacionály.

V období povojnovej revolučnej vlny prešlo teda robotnícke hnutie zložitou cestou formovania svojich radov, cestou ídeového a organizačného rozmachu, procesom diferenciácie v sociálnodemokratickej strane, kým dospelo v máji 1921 k vyvrcholeniu tohoto obdobia v ídeovom a organizačnom oddelení sa od starej oportunistickej sociálnodemokratickej strany a k vytvoreniu Komunistickej strany Československa. Tomuto historickému rozhodnutiu revolučného proletariátu predchádzal zápas o socialistickú cestu vývoja republiky, o politický charakter československého štátu a revolučný charakter robotníckeho hnutia.[5)]

Realizácia programu strany, jej boj za práva pracujúcich v období buržoáznej republiky nebol jednoduchý a ľahký, pretože vládnuca trieda - česká a slovenská buržoázia - využila všetky dostupné prostriedky a metódy aby potlačila robotnícke hnutie, rozbila komunistickú stranu, aby si udržala svoje triedne panstvo.

Po vzniku ČSR nastala konfrontácia starých rakúsko-uhorských inštitúcií s novými československými, nenarušila sa však kontinuita práva, ale naopak, došlo k recepcii rakúskeho a uhorského práva v najširšom zmysle slova a toto sa v buržoáznodemokratickej republike zaodelo do národného, zdemokratizovaného rúcha, aby s občasnými doplnkami a úpravami naďalej slúžilo udržiavaniu triednej nadvlády českej a slovenskej buržoázie.

[5)] H u b e n á k L., Vznik Komunistickej strany Československa, Právněhistorické studie č. 17, Praha 1973, s. 41-60.

Ústavná listina č. 121/1920 Zb. z. a nar. upevnila politickú moc vládnucej buržoázie. Československá ústava sa síce podrobne zaoberala právami, slobodami a povinnosťami občanov (5.hlava ústavy § 106 - 127 a 6.hlava § 128-134), každé priznanie práv sa však robilo závislé od ďalšej úpravy obyčajným zákonom, ktorý mohol ústavou poskytnutú slobodu urobiť iluzórnou. Možnosť zásahu do slobodného výkonu základných občianskych práv a slobôd dával aj zákon č. 300/1920 Zb. o mimoriadnych opatreniach, novelizovaný zákonom č. 125/1933 Zb. z. a nar. Zákon č. 201/1933 Zb. umožňoval aj zastavenie činnosti a rozpúšťanie politických strán.

Najzávažnejšie dôsledky pre výkon občianskych práv a slobôd však plynuli z prevzatia všetkých dovtedajších právnych predpisov. Rakúske a uhorské právne predpisy stratili platnosť len potiaľ, pokiaľ boli v rozpore s ústavnou listinou a republikánskou formou štátu.Jednotlivé ustanovenia čsl. ústavy z roku 1920 o občianskych slobodách sa teda vykonávali podľa takých predpisov,ktoré v duchu starého rakúsko-uhorského policajného režimu okliešťovali občianske slobody. Najvyšší správny súd vo svojich rozhodnutiach viackrát potvrdil platnosť rakúskych a uhorských právnych predpisov aj v tejto právnej oblasti a svojimi judikátmi potvrdzoval právny stav, v ktorom nebolo zvláštnosťou, keď sa robotnícke časopisy, zhromaždenia alebo spolky zakazovali s odvolaním sa na rakúske zákony alebo uhorské ministerské nariadenia.[6]

Vážnym zásahom do občianskych práv a slobôd zaručených ústavou bol zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Zb. z. a nar., ktorý bol vlastne faktickou zmenou ústavy na základe normy nižšieho stupňa. Tento zákon vylúčil poroty z možnosti posudzovania politických trestných činov a zastrel "ručhom spravodlivosti a zákona" perzekučné metódy na potlačenie robotníckeho hnutia. Ale nešlo len o súdnu perzekúciu, pretože dovolávanie sa jeho ustanovení najmä pri zákrokoch administratívnych orgánov vážne narušilo slobodu zhromažďovania, prejavu a tlače.

V súvislosti s uplatňovaním administratívnych metód perzekúcie revolučného hnutia treba uviesť, že zámerom u administratívneho štátneho aparátu pri zásahoch bola snaha o zachovanie zdania "legality" a buržoáznej zákonnosti. Formuláciami zákona sa malo zakryť jeho triedne ostrie namierené proti proletariátu, pretože do popredia ako predmet ochrany sa uvádzal všeobecný záujem - ochrana demokracie. Navonok sa hlásala ochrana republikánsko-demokratickej formy štátu proti útokom revolučných síl, ale výsledkom boli útoky buržoázie proti komunistickému hnutiu.

---

[6] B í a n c h i L., Súdna perzekúcia robotníckeho hnutia na Slovensku podla zákona na ochranu republiky, Bratislava 1955.

Zákon na ochranu republiky dával široké možnosti prenasledovania revolučného robotníckeho hnutia všetkými orgánmi buržoázneho štátu. Nešlo však len o súdnu perzekúciu robotníckeho hnutia. To bola len jedna forma použitia zákona.

Oveľa väčší a širší dosah zákona sa prejavil v nepriamom odvolaní sa na ustanovenia zákona na ochranu republiky pri mimosúdnej perzekúcii. Všade tam, kde administratívne predpisy poukazovali na "protizákonnosť" ako dôvod pre zákrok úradov, polície alebo žandárstva, stačilo siahnuť k zákonu na ochranu republiky ako prameňu na ospravedlnenie "zákonných" zásahov.Nepriamou formou využitia zákona na ochranu republiky boli najmä zákazy verejného prejavu, rozpúšťanie zhromáždení, zhabanie tlače, prerušenie rečníka atď. Zatknutie a súdny proces boli už len následkom predchádzajúcich zákrokov podľa zhromažďovacích, spolčovacích, tlačových predpisov ale vždy spravidla s odvolaním sa na niektoré ustanovenia zákona na ochranu republiky.Mimosúdna perzekúcia sa tedy opierala o ustanovenia zákona na ochranu republiky aj vtedy, keď sa úradné opatrenia vykonávali na základe iných právnych predpisov.[7]

Zákon na ochranu republiky však zďaleka nevyčerpával všetky zákonné možnosti perzekúcie revolučného robotníckeho hnutia. Škála možností bola široká, pretože ČSR prevzala celú rakúsku, resp. uhorskú právnu sústavu, bohatú na právne predpisy na umlčanie nespokojnosti pracujúcich más a v dôsledku úplnej recepcie rakúsko-uhorského práva zostala táto v platnosti v takom rozsahu, ako v bývalej monarchii.

Zachované archívne materiály,registratúry úradov a buržoázneho štátneho aparátu z obdobia rokov 1918 - 1938 ukazujú, akú úlohu hral tento aparát v boji proti robotníckej triede a komunistickej strane. O stupni demokracie, o triednom charaktere buržoázno-demokratickej ČSR, o tom, komu slúžil štátny aparát, polícia, žandárstvo i administratíva, svedčí výrazne aj ten fakt, že na 20 rokov jej existencie sa 42 krát strieľalo do robotníkov a roľníckej chudoby,pričom bolo usmrtených 78 osôb a stovky ranených.

Celý rad príkladov svedčí aj o antisovietizme štátneho aparátu buržoáznej ČSR. Po prijatí zákona na ochranu republiky v roku 1923 sa vytvorili podmienky pre trestnoprávne i súdne stíhanie priateľov ZSSR, okrem už dovtedy používaných metód administratívneho šikanovania a policajno-administratívnych metód prenasledovania. Zásahy administratívneho aparátu boli často v rozpore s ústavou i s platnými buržoáznymi zákonmi a znamenali hrubé porušovanie základných ústavou zaručených občianskych

---

[7] H u b e n á k L., Administratívne metódy prenasledovania robotníckeho hnutia v buržoáznom Československu, Zborník Ústavu marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského, Dejiny robotníckeho hnutia, roč. IV, Bratislava 1973, s. 83-98.

a politických práv a slobôd. Administratívna a policajná perzekúcia boli stále sprevádzané ostrou súdnou perzekúciou. V rokoch 1933-1934 dosiahla perzekúcia proti KSČ, revolučnému robotníckemu hnutiu i proti Zväzu priateľov ZSSR svoj vrchol.[8)]

Perzekúcia revolučného robotníckeho hnutia a pokrokových organizácií, ako aj ich členov a predstaviteľov dokazuje skutočnú, obmedzenú mieru buržoázno-demokratických politických slobôd a občianskych práv československého pracujúceho ľudu.História utláčania, prenasledovania a perzekúcie svedčí o tom, že štátny aparát vyjadroval a realizoval vôľu buržoázie ako vládnucej triedy a svoju činnosť zameriaval na upevňovanie jej hospodárskej a politickej moci.Činnosť štátneho aparátu a najmä jeho represívnych zložiek, úradov a orgánov politickej správy a potom trestného súdnictva dokumentuje protiľudovú, ale aj protisovietsku politiku československej buržoázie. Činnosť v oblasti vnútornej politiky je plne a autenticky doložená administratívnymi a súdnymi aktami, z ktorých najvýraznejšie sú súdne rozhodnutia, rozsudky, ktoré v konečnej forme a s konečnou platnosťou formulovali úmysel a vôľu československej buržoázie ako celku. Konkrétne administratívne a najmä súdne aktá najlepšie dokumentujú formy a metódy, ktoré používal štátny aparát pri potláčaní revolučného robotníckeho hnutia a pokrokových organizácií. Sú teda súčasne objektívnym a autentickým dokladovým materiálom o skutočnom, protiľudovom charaktere štátneho aparátu buržoázneho Československa.

Administratívno-byrokratické metódy potláčania revolučného robotníckeho hnutia tvorili teda významnú časť celkových represívnych opatrení vládnucej triedy a buržoázna administratíva, štátny aparát i inštitúty administratívneho práva plne slúžili záujmom vládnucej triedy, českej a slovenskej buržoázii na udržanie jej triedneho panstva počas celého obdobia existencie buržoázno-demokratického Československa.

Tridsať politických strán predstavovalo politický systém buržoázno-demokratickej republiky. No ich navzájom si konkurujúce programy boli totožné v realizácii buržoáznej vnútornej i vonkajšej politiky v triednej nenávisti proti revolučnému úsiliu robotníckej triedy a jej spojencov. KSČ stála v opozícii proti tomuto systému. Pozície strany v parlamente, v orgánoch miestnej samosprávy, ale najmä jej činnosť v priamych revolučných akciách a vystúpeniach v ťažkých podmienkach perzekúcie vyvolávala z hľadiska dosahovaných výsledkov oprávnený obdiv aj u jej triednych nepriateľov a nútili jej triednych nepriateľov nielen brať ju na vedomie, ale pristupovať aj na niektoré ústupky.V zložitých podmien-

---

[8)] V a š K., Věznění komunistů v buržoazním Československu. Právněhistorické studie 19, 1975, s. 65-104.

kach boja a práce v prospech robotníckej triedy, pracujúceho ľudu i našich národov dosiahla nemálo úspechov.

Komunistická strana patrila po celé obdobie existencie buržoáznej ČSR medzi najsilnejšie politické strany, ako o tom svedčia výsledky parlamentných volieb.[9]

Prvý československý parlament vznikol na základe dočasnej ústavy z novembra 1918, ktorá ustanovila, že Národný výbor československý sa rozšíril na 256 členov (neskôr na 270) a že tento zbor sa bude volať Národné zhromaždenie. Neskôr dostalo prívlastok "revolučné".

Revolučné národné zhromaždenie začalo svoju činnosť 14.novembra 1918 a jeho posledná schôdza bola 15.apríla 1920. Prvý československý parlament vznikol z potrieb a vôle československej buržoázie, nebol nikým volený, ale dosadený zhora, bol vymenovaný predákmi českých buržoáznych a reformistických strán podľa výsledkov volieb do viedenskej ríšskej rady v roku 1911 a tzv. slovenskými vodcami. Išlo o jednokomorový zákonodárny zbor. Mimoriadne okolnosti, za ktorých štát vznikol vplývali na proces formovania a ustanovenia parlamentu a nedovoľovali uskutočniť okamžite parlamentné voľby. Parlament napomáhal svojimi zákonodarnými aktami, najmä ústavnou listinou z roku 1920 upevňovať moc buržoázie. V súvislosti s prijatím ústavy bol prijatý aj zákon upravujúci voľby do parlamentu, zákon o zložení a právomoci senátu a zákon o Volebnom súde.[10]

Buržoázne strany presadili zriadenie dvojkomorového parlamentu, ktorý sa skladal z poslaneckej snemovne a senátu. Poslanecká snemovňa mala 300 členov a mala sa voliť na obdobie šesť rokov. Senát mal 150 členov a jeho volebné obdobie bolo určené na osem rokov. Volebné právo do obidvoch komôr bolo všeobecné, rovné, tajné a priame; rozdiel bol iba vo vekovej hranici aktívneho i pasívneho volebného práva. Do poslaneckej snemovne volili voliči od 21 rokov a bolo možné zvoliť občana od 30 rokov Do senátu volili voliči od 26 rokov a mohol byť zvolený občan od 45 rokov.

Na základe ústavnej listiny z februára 1920 vypísala vláda 7.marca 1920 prvé parlamentné voľby a to na 18.apríla 1920 do poslaneckej snemovne a na 25.apríla do senátu. Vo voľbách kandidovalo 23 politických strán. Parlamentné voľby priniesli prenikavé víťazstvo Československej sociálno-demokratickej strane robotníckej, ktorá dostala 25,7% hlasov do poslaneckej snemovne a z celkového počtu 281 mandátov v snemovni získala 74, čím sa stala ďaleko najsilnejšou politickou stranou v republike. Pracujúci ľud hlasovaním pre sociálno-demokratickú stranu odsúdil

---

[9] H u b e n á k L., Parlamentné volby v buržoáznej ČSR, Bratislava 1971

[10] Ústavný zákon č. 121/1920 Zb. z. a nar.; zákon č. 123/1920, č. 124/1920, č. 125/1920 Zb. z. a nar.

kapitalistické zriadenie a manifestoval odhodlanie vybudovať socialistickú republiku podľa vzoru sovietskeho Ruska. Sociálno-demokratická strana nevedela využiť volebné víťazstvo pre upevnenie pozícií robotníckej triedy a zlepšenie jej postavenia, ukázala sa byť neschopná plniť úlohu nástroja robotníckej triedy v boji o moc, v boji proti kapitalizmu. Táto úloha pripadla Komunistickej strane Československa.[11]

V období medzi prvými a druhými parlamentnými voľbami vládla v Československu koalícia buržoáznych a "socialistických" strán. Vláda nedokázala vyriešiť dva najzákladnejšie problémy: sociálny a nacionálny. Nespokojnosť s politikou vlády ukázali výsledky obecných volieb v roku 1923 a doplňovacích volieb do parlamentu na Zakarpatskej Ukrajine v marci 1924. Boli to prvé voľby, ktorých sa zúčastnila Komunistická strana Československa a získala v nich silné pozície. Za najťažších podmienok, keď buržoázne strany použili všetky dostupné prostriedky v predvolebnej kampani, i zastrašovanie a teror, aby si zaistili volebné víťazstvo, dostala KSČ na Zakarpatskej Ukrajine 39,4% hlasov a stala sa ďaleko najsilnejšou politickou stranou.

Na 15.novembra 1925 boli vypísané predčasne parlamentné voľby. Predvolebná kampaň ovládla celý politický život a výsledky volieb sa očakávali s napätím v politických kruhoch, ale aj v masách pracujúcich. Vláda počas prípravy volieb urobila mnoho násilných opatrení, rad perzekučných opatrení proti KSČ mal znemožniť jej predvolebnú kampaň.

Voľby v roku 1925 sa konali na celom území republiky a kandidovalo v nich 29 politických strán.Komunistická strana Československa dosiahla prenikavý úspech, keď za mimoriadne ťažkých okolností dosiahla 13,14% všetkých platných hlasov a stala sa druhou najsilnejšou stranou v štáte. Len o málo ju predstihla Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu, ktorá získala 13,66% platných hlasov. Komunistická strana Československa sa stala najsilnejšou politickou stranou československého proletariátu a tento výsledok ovplyvnil ďalší vývin v republike. Úspech KSČ v parlamentných voľbách v roku 1925 bol jeden z najväčších,aké Komunistická strana Československa zaznamenala v období existencie buržoázneho Československa. Vo voľbách získala KSČ 41 poslancov a 20 senátorov.[12]

V období medzi druhými a tretími parlamentnými voľbami,teda v rokoch 1925-1929 prechádzala KSČ neobyčajne zložitým procesom vnútrostranícke-ho vývoja, procesom boľševizácie, ktorý vrcholil na V.zjazde KSČ vo februári 1929 nástupom nového vedenia na čele s Klementom Gottwaldom.

---

[11] Československá statistika, sv. 1, řada I. (Volby, sešit 1), Praha 1922.

[12] Československá statistika, sv. 31, řada I. (Volby, sešit 2), Praha 1926.

Buržoázii se podarilo zostaviť vládu, v ktorej boli zastúpené aj niektoré opozičné strany, medzi nimi (v rokoch 1927-1929) aj Hlinkova ľudová strana. Prechodne popri dočasnej hospodárskej stabilizácii nastala aj stabilizácia politickej moci buržoázie, pravda za cenu zostrujúcej sa perzekúcie robotníckeho hnutia a komunistickej strany. Spor medzi agrárnikmi a lidovou stranou viedol k vnútornej kríze vlády, k jej demisii. Rozpory sa nedarilo vyriešiť ani novej vláde a preto vláda za takejto situácie vypísala predčasne nové parlamentné voľby, ktoré mali určiť smer ďalšieho vnútropolitického vývinu a nového politického zoskupenia.

Klement Gottwald hodnotil vypísanie volieb takto: "Voľby boli vypísané náhle a vláda používa najkratších možných termínov, aby poškodila najmä komunistickú stranu. Vo vypísaní volieb odzrkadľuje sa vzrast všeobecných ťažkostí buržoázneho režimu v Československu a priostrenie medzinárodných a vnútorných rozporov vôbec... Na triednej línii prejavuje sa zostrenie rozporov v postupujúcej radikalizácii proletariátu, vyvolanej zvýšeným hospodárskym a politickým tlakom buržoázie na všetky vrstvy pracujúceho ľudu."[13]

Predvolebnú kampaň viedla KSČ, oslabená vnútrostraníckou krízou a súčasne vystavená zostreným útokom buržoázneho štátneho aparátu, s heslom boja proti fašizmu, za hospodárske požiadavky proletariátu a na obranu Sovietskeho zväzu.

Tretie voľby do národného zhromaždenia sa konali dňa 27. októbra 1929 súčasne do poslaneckej snemovne i do senátu. Zúčastnilo sa ich 19 politických strán. Komunistická strana Československa získala 10,2% a stala sa štvrtou najväčšou stranou v republike.[14]

KSČ zaznamenala síce oproti predchádzajúcim voľbám straty, avšak nesplnili sa nádeje a očakávania jej nepriateľov, ktorí dúfali, že KSČ po vnútrostraníckej kríze stratí úplne vplyv na masy. KSČ ostala naďalej veľkou, masovou proletárskou stranou, za ktorou stoja masy pracujúceho ľudu a zostala naďalej významným činiteľom v politickom systéme buržoázneho Československa.[15]

Koncom roku 1929 vypukla v kapitalistických štátoch hlboká hospodárska kríza, ktorá zasiahla aj Československo. Kríza prehĺbila boj medzi jednotlivými skupinami kapitalistických štátov o trhy, o získanie nových odbytíšť a záujmových sfér a zostrila medzinárodnú situáciu.

---

[13] G o t t w a l d Kl., Spisy, zv. 1, Bratislava 1951, s. 358-361.

[14] Československá statistika sv. 70, řada I. (Volby, sešit 4), Praha 1930.

[15] G o t t w a l d Kl. Spisy, zv. 1, Bratislava 1951, s. 368-369.

KSČ popri bojoch za každodenné požiadavky proti nezamestnanosti, biede a hladu viedla aj boj proti nebezpečenstvu vojny a na ochranu Sovietskeho zväzu. Svojím bojom za sociálne záujmy pracujúceho ľudu si upevnila pozície a postupne vyrástla na silu schopnú brániť nielen sociálne záujmy pracujúceho ľudu, ale i na najdôležitejšieho ochrancu československej samostatnosti a národnej slobody Čechov a Slovákov.

Obdobie medzi tretími a štvrtými parlamentnými voľbami bolo neobyčajne zložité tak z hľadiska vnútropolitického, ako aj zahraničnopolitického. Zanedlho po parlamentných voľbách v roku 1929 sa celková spoločenská atmosféra, štruktúra politických síl i situácia komunistického hnutia veľmi zmenila. Od jari 1933 začalo celý politický život v štáte ovplyvňovať aj nebezpečenstvo hroziace zo susedného fašistického Nemecka. Zosilnila sa aktivizácia fašistických strán a skupín. Do popredia vystúpili národnostné rozpory, najmä nemecký problém. Buržoázny režim v Československu po neúspešných pokusoch riešiť problém hospodárskej krízy sa dostal do politickej krízy.

Za stúpajúceho náporu revolučnej vlny pracujúcich más a vzrastu nacionálneho hnutia hľadal záchranu aj v zosilňovaní fašistických tendencií. Vláda navrhla celý rad protidemokratických opatrení, začala odbúravať demokratická práva ľudu a zaútočila najmä na KSČ. Odhlasovanie zmocňovacieho zákona 9.júna 1933 dávalo vláde rozsiahle plné moci, na základe ktorých mohla diktátorsky a bez parlamentu rozhodovať o dôležitých hospodárskych a politických opatreniach. Na jeseň 1933 bol prijatý najostrejší zákon o zastavení činnosti a rozpustení politických strán. Zákon priamo ohrozoval existenciu KSČ, na rozpustenie ktorej naliehali najreakčnejšie kruhy buržoázie. V tomto období útoky proti KSČ vyvrcholili. Na jeseň 1933 a v roku 1934 bola KSČ takmer zatlačená do ilegality a mnoho pokrokových organizácií bolo rozpustených. Dvakrát za sebou, po troch mesiacoch od októbra 1933 do mája 1934 bola zastavená bezmála celá stranícka tlač a časopisy masových revolučných organizácií. Ale strana i v týchto ťažkých mesiacoch vydržala nápor triedneho nepriateľa a snažila sa utvárať jednotný front pracujúcich.

Okrem triednych protikladov existovali rozpory aj vo vnútri vládnucej triedy, ktoré v buržoáznom tábore viedli k zostreniu boja o moc. Za takejto zložitej vnútropolitickej i zahraničnopolitickej situácie boli na jar 1935 vypísané voľby do parlamentu.

Voľby do Národného zhromaždenia sa konali 19.mája 1935 a zúčastnilo sa ich 16 politických strán. V predvolebnej kampani sa silne angažovali fašistické skupiny, ktoré patrili do tábora buržoázie, dúfajúc, že sústredeným nápotom dosiahnu potrebné úspechy a nastolia diktatúru pravice.

KSČ odhaľovala špekulácie reakcie s parlamentnými voľbami a usilova-

la o jednotný postup a front demokratických síl.Predvolebná výzva, ktorú koncipoval Klement Gottwald okrem požiadaviek odstránenia biedy a zlepšenia sociálneho postavenia pracujúcich poukazuje najmä na nebezpečenstvo hroziace československému pracujúcemu ľudu od vnutornej i zahraničnej reakcie. Obvinil buržoáziu, že nie je ako vládnuca trieda schopná dať ľudu chlieb a ľudské práva a že je neschopná zachrániť samostatnosť českého národa a ochrániť zároveň i ostatné národy i národnosti Československa pred hroziacim útokom medzinárodnej fašistickej reakcie. Zdôraznil vo výzve, že jedine komunizmus ukazuje cestu k záchrane.[16]

Komunistická strana Československa získala 10,32% hlasov a stala sa štvrtou najsilnejšou stranou v republike.[17] Základný rozhodujúci moment, ktorý vyplýva z volebných výsledkov je to, že spoločným úsilím robotníctva, jeho akčnej jednoty organizovanou komunistickou stranou bolo odrazenie fašistického náporu. Nepodaril sa plán vytvoriť silnú, masovú fašistickú stranu, fašizmu sa nepodarilo vnútornými silami v Československu zvíťaziť, čo malo veľký vnútropolitický i medzinárodnepolitický význam.Komunistická strana Československa pokladala výsledky parlamentných volieb za úspech protifašistických síl a obrátila sa na vedenie socialistických strán s návrhom aby sa tento úspech využil na ďalší pokrokový politický vývin a aby sa vytvorilo socialistické súručenstvo.[18]

Tieto myšlienky konkretizoval a rozviedol VII.zjazd KSČ v apríli 1936, ktorý vychádzajúc z uznesení VII.kongresu Komunistickej internacionály prijal novú strategickú a taktickú líniu strany vyjadrenú heslami: "Jednotný a ľudový front stoj čo stoj!" Strana si uvedomovala, že zachovanie celistvosti republiky je v záujme pokroku a boja proti fašizmu, vyvíjala maximálne úsilie na presadenie požiadavky širokého protifašistického frontu, aby sa ubránila celistvosť republiky a sloboda jej národov. Ale v čase najväčšieho ohrozenia republiky politika vládnúcich kruhov nevytvárala podmienky pre ochranu republiky. KSČ sama nemala dostatok síl a prostriedkov zabrániť národnej katastrofe.Buržoázia ako vládnuca trieda nebola schopná zaistit národnú existenciu, samobytnosť a suverenitu československého štátu.[19]

---

[16] G o t t w a l d K., Spisy, zv. 6, Bratislava 1953, s. 134-158.

[17] Československá statistika, sv. 134, řada I. (Volby, sešit 5), Praha 1936.

[18] Na obranu republiky proti fašizmu a vojne. Zborník dokumentov, Bratislava 1955, s. 83.

[19] H u b e n á k L., Mníchovská dohoda r. 1938 (K 30.výročiu a k otázke neplatnosti mníchovského diktátu), Právny obzor, č. 7, 1973, s. 557-579.

V činnosti KSČ od jej vzniku až po súčasnosť malo významné miesto rozvíjanie československo-sovietskeho priateľstva. V podmienkach československého buržoazného štátu i v podmienkach ilegality nebolo toto priateľstvo nikdy vecou peknych slov, ale naopak, malo veľmi konkrétny a reálny obsah a cieľ: podľa príkladu Sovietskeho zväzu vybojovať v Československu pod vedením KSČ socialistické spoločenské zriadenie. Aj obdobie po víťaznom Februári 1948 je výrazným svedectvom toho, že priateľstvo a spojenectvo so Sovietskym zväzom je základnou podmienkou našej národnej a štátnej existencie a budovania socializmu v našem vlasti.

Triedny záujem československej buržoázie ako vládnucej triedy orientoval nový štát zahraničnopoliticky na západné mocnosti, najmä na Francúzsko. V prvých povojnových rokoch v zahraničnopolitickej orientácii československej vlády dominoval antisovietizmus. Politika československej buržoázie voči ZSSR bola súčasťou politiky európskej buržoázie, pohybovala sa v jej intenciách, ale zároveň sa vyznačovala zvláštnymi črtami.

Vývoj, pravda, neprebiehal priamočiaro po celé obdobie predmníchovskej ČSR, ale menil sa v jednotlivých fázach vývoja v závislosti od vnútropolitického vývoja i zahraničnopolitickej situácie. V každej vývojovej etape politika buržoázie, revolučných síl i ďalších ľudových vrstiev oscilovala okolo základných otázok vnútornej i zahraničnej orientácie vývoja, ktorých súčasťou bol aj vzťah k ZSSR.

Proti plánom československej buržoázie vystupoval ľud vedený Komunistickou stranou. KSČ organizovala protestné prejavy proti reakčnému smeru zahraničnej politiky ČSR a za uznanie sovietskeho Ruska de iure, za tesnú družbu a priateľstvo so sovietskym ľudom.

Pod tlakom hospodárskej situácie ako aj tlakom širokých más pracujúcich bola československá vláda prinútená začať rokovania so sovietskym Ruskom. Ich výsledkom bolo uzavretie dočasnej obchodnej zmluvy s RSFSR dňa 5.júna 1922. Zmluva však nemala len vyslovene hospodársky charakter, ale obsahovala aj politické ustanovenia, upravovala aj politické a hospodárske vzťahy medzi oboma štátmi.

Československá zahraničná politika, ktorú objektívna situácia postavila pred otázku riešiť vzťah k sovietskemu Rusku, pokúsila sa ju riešiť, ale jej riešenie bolo polovičaté. Ďalší vývoj až do roku 1934 nepokračoval vo vzájomných, oficiálnych československo-sovietskych vzťahoch po nastúpenej línii, rozvíjaním jej pozitívnych čŕt, naopak, vo vzájomných vzťahoch zaznamenávame jej prerušenie a stagnáciu. Jednou z hlavných príčin nastúpenia tejto cesty boli vnútropolitické príčiny, nástup pravicových síl do vedenia štátu. Do roku 1934 bola dočasná obchodná zmluva jediným oficiálnym dokumentom upravujúcim vzťahy medzi

ČSR a ZSSR. Napriek pokusom sovietskej vlády o nadviazanie normálnych vzťahov medzi oboma štátmi, československá vláda nebola ochotná dovtedy uznať sovietske Rusko de iure, naopak, na svojom území podporovala bielogvardejské organizácie a kontrarevolučnú protisovietsku činnosť ruskej emigrácie.

Ľud nesúhlasil s takýmto nepriateľským a odmietavým stanoviskom voči Sovietskemu zväzu, dožadoval sa jeho uznania de iure bol, za nadviazanie hospodárskych i politických stykov. Rastúce sympatie voči ZSSR nemohli zastaviť žiadne perzekúcie.

Uznanie Sovietskeho zväzu 9.júna 1934 de iure a nadviazanie riadnych diplomatických stykov bolo veľkým úspechom pokrokových síl československého ľudu, ktoré sa pod vedením KSČ a za prispenia ďalších pokrokových masových organizácií usilovali vplývať aj na zmenu zahraničnopolitickej orientácie československej vlády a zlepšenie medzištátnych vzťahov ČSR a ZSSR. Proti tlaku medzinárodnej situácie bol tlak ľudu jednou z hlavných príčin, ktorý donútil buržoáznu československú vládu uznať Sovietsky zväz, nadviazať s ním diplomatické styky a uzavrieť s ním spojeneckú zmluvu 16.mája 1935. Zmluva sa stala východiskom pre ďalšie rozširovanie politických, hospodárskych i vojenských vzťahov.

Medzinárodné robotnícke hnutie formulovalo na VII.kongrese Komunistickej internacionály v lete roku 1935 politickú líniu proti nebezpečenstvu fašizmu a vojny, líniu, ktorá korešpondovala s existujúcimi objektívnymi pomerami v Európe, platformu širokého ľudového protifašistického frontu.

VII.zjazd KSČ vychádzajúc z uznesení VII.kongresu Kominterny vytýčil zásady, ktoré mali utvoriť predpoklady na skutočnú obranu republiky.

KSČ vyvinula v roku 1938 maximálne úsilie za presadenie požiadaviek širokého protifašistického frontu, vyvinula úsilie aby sa dosiahla realizácia spojeneckej zmluvy so Sovietskym zväzom z roku 1935, aby sa ubránila celistvosť Československa a sloboda jeho národov.[20]

V rozhodujúcich chvíľach našich národných dejín v tragických jesenných dňoch roku 1938 ostalo však Československo zradené a opustené svojimi západnými spojencami a bolo vydané napospas fašistickému agresorovi. Československá buržoázna vláda sa neodhodlala pozvať na pomoc ohrozenej republike Sovietsky zväz, ktorý sľúbil splniť svoje zmluvné záväzky. Prijatie mníchovského diktátu 30.septembra 1938 malo katastrofálne následky pre štát, pre oba naše národy a najmä pre pokrokové sily československého ľudu, ktoré boli vystavené násiliu a teroru.

---

[20] Pozri: KSČ a naše priatelstvo a spojenectvo so ZSSR. Bratislava, 1975; Přehled československo-sovětských vztahů v údobí 1917-1939. Praha, 1975; Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů, zv. 1, Praha 1976.

Mníchovská dohoda v jeseni 1938 tvorila začiatok nového delenia Európy a ďalší krok na ceste k likvidácii Československa. 14. a 15.marca 1939 bol proces likvidácie samostatného československého štátu ukončený.

Zápas o nový československý štát prebiehal po celú dobu rokov 1939-1945 a tiahne sa ako červená niť celou históriou českého a slovenského odboja. Je to jedna z najťažších etáp našich národných dejín avšak súčasne aj jedna z najslávnejších kapitol - obdobie protifašistického odboja a zápasu o nový, československý štát, ktorý viedli naše národy pod vedením KSČ.

Komunisti, ako avantgarda robotníckej triedy a všetkých pokrokových síl niesli zástavu boja za národné oslobodenie a spojili ho so zápasom o spravodlivé usporiadanie našej spoločnosti. V tomto boji komunistická strana, na čele ktorej stál Klement Gottwald získala dôveru pracujúcich a stala sa vedúcou silou našej spoločnosti. Celú túto gigantickú prácu robili komunisti v podmienkach ilegality, krutej perzekúcie a prenasledovania. Na Slovensku bola činnosť KSČ zastavená 9.októbra 1938 a strana bola rozpustená nariadením vlády Slovenskej krajiny 23.januára 1939. V českých krajinách zastavila vláda činnosť KSČ 20.decembra 1938. Vedúci predstavitelia KSČ na čele s Klementom Gottwaldom odišli do Moskvy, odkiaľ usmerňovali činnosť ilegálnej strany a jej ústredných vedení doma. Na Slovensku sa vzhľadom na nové podmienky po rozbití ČSR utvorila Komunistická strana Slovenska. Jednota KSČ, jednota politickej línie a spoločné vedenie v Moskve sa zachovali.

V Moskve sa pod vedením Klementa Gottwalda vytvorilo druhé centrum zahraničného odboja, ktoré čoraz silnejšie ovplyvňovalo celý československý odboj.Cieľom zahraničného odboja KSČ bolo ďalej burcovať verejnú mienku proti novému zločinu hitlerovského Nemecka na Československu a dosiahnuť, aby obnovenie samostatného československého štátu bolo jedným z cieľov protifašistického boja. Cieľom strany bolo postaviť proti nacistom zjednotený najširší bojový front celého národa. Preto strana nadväzovala styky aj s rozličnými inými odbojovými skupinami, ktoré vznikali živelne.[21]

Prepadnutie ZSSR fašistickým Nemeckom v roku 1941 zásadne zmenilo vojenskú a politickú situáciu.Porážka fašistického Nemecka bola základným predpokladom pre obnovu československého štátu. Preto mimoriadny význam malo uzavretie spojeneckej dohody medzi vládami ZSSR a ČSR 18.júla 1941. Táto udalosť rozhodujúcou mierou ovplyvnila aj ďalší vývoj nášho národnooslobodzovacieho hnutia. KSČ usilujúc sa rozvíjať protihitlerovský

---

[21] Dejiny Komunistickej strany Československa, Bratislava 1961, s. 365-370.

boj, rozšíriť záväzok protifašistických síl a upevniť národný front doma i za hranicami, uznala londýnsku vládu v zahraničí a podporovala ju v rozvíjaní národnooslobodzovacieho hnutia československého ľudu. Udržiavala si však pritom nezávislosť a naďalej pokračoval názorový boj o základnú orientáciu a chápanie národnooslobodzovacieho hnutia medzi oboma zložkami zahraničného odboja - londýnskou emigrantskou vládou a moskovským vedením KSČ. Londýnska československá emigračná vláda vzhľadom na nové okolnosti musela uznať moskovské vedenie KSČ za druhé centrum zahraničného odboja.

Rok 1943 je rokom základného prelomu a obratu v druhej svetovej vojne. Tento rok je rozhodujúci aj v novej orientácii odboja i v kryštalizácii predstáv o vývoji smerujúcom k obnove československej štátnosti. V tomto roku vytýčilo moskovské vedenie KSČ a v zhode s ním aj V.ilegálne vedenie KSS (K. Šmidke, G. Husák, L. Novomeský) heslo boja za obnovenie Československej republiky ako spoločného štátu dvoch rovnoprávnych národov Čechov a Slovákov. Pre českých a slovenských komunistov stalo sa právo na sebaurčenie oboch našich národov nesporným.

Predstavitelia V.ilegálneho ústredného vedenia KSS nadviazali od leta 1943 kontakty a rozhovory so všetkými významnejšími odbojovými skupinami na Slovensku, ktoré vyústili koncom roku do vytvorenia ilegálnej Slovenskej národnej rady na platforme antifašistického národného frontu, ako politickej reprezentantky slovenského národa. "Otázka vytvorenia jednotného odbojového centra na Slovensku bola kľúčovou otázkou ďalšieho vývoja národnooslobodzovacieho zápasu" - hovorí jeden z vedúcich činiteľov V.ilegálneho vedenia KSS Dr. Gustáv Husák.[22] KSS vychádzala vo svojom úsilí o vytvorenie jednotného odbojového centra z uznesenia Prezídia Exekutívy Komunistickej internacionály z 5.januára 1943.

Programovým dokumentom hlavného odbojového prúdu na Slovensku stala sa Vianočná dohoda o SNR, ktorá okrem iného v oblasti štátoprávnej sa vyslovila za obnovenie spoločnej československej štátnosti.[23] Štátoprávny program SNR mal pozitívny význam pri organizovaní antifašistického boja i pri formovaní nového pokrokového národného a štátneho vedomia slovenského ľudu v celonárodnom povstaní roku 1944, pretože sa dosiahla jednota rozhodujúcich antifašistických odbojových síl na Slovensku, čím sa otvorila cesta prípravám ozbrojeného boja slovenského ľudu proti fašizmu a za obnovenie ČSR ako štátu dvoch rovnoprávnych národov - Čechov a Slovákov.

Vnútorný vývoj českého a slovenského antifašistického boja nebol i-

---

[22] H u s á k G, Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní.Bratislava 1964, s. 57.

[23] Slovenské národné povstanie, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 126.

zolovaný ani od zahraničných udalostí, kde dochádzalo k zmene v pomere síl v prospech protihitlerovskej koalície. Významnou podporou zjednocovacieho procesu antifašistických síl sa stala Zmluva o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci, uzavretá medzi vládou ZSSR a ČSR dňa 12.decembra 1943 v Moskve. Zmluva sa stala diplomatickým aktom prvoradého významu pre rast a podporu národnooslobodzovacieho boja českého a slovenského ľudu a pre utvorenie novej Československej republiky.

Dňa 29.augusta 1944 vypuklo na Slovensku celonárodné povstanie proti nemeckým okupantom a domácej klérofašistickej vláde. SNR na svojom prvom zasadnutí 1.septembra 1944 prijala historický dokument - Deklaráciu SNR, v ktorej vyhlásila prevzatie moci na povstaleckom území i programové ciele Slovenského národného povstania. Prvý september 1944 sa stal rozhodujúcim medzníkom z hľadiska ďalšieho štátoprávneho vývinu nielen Slovenska, ale aj celej Československej republiky. V Deklarácii SNR sa hovorí, že "sme za bratské spolužitie s českým národom v novej Československej republike". Vyhlasenie Československej republiky na povstaleckom území bolo organicky zviazané s deklarovaním princípu úpravy vzájomných pomerov na zásade rovný s rovným.[24]

Vedúcou silou povstania a iniciátorkou revolučných zmien na povstaleckom území bola KSS, ktorá si získala v masách pracujúceho ľudu dôveru a autoritu. Slovenské národné povstanie stalo sa začiatkom a východiskom národnej a demokratickej revolúcie a položilo základy ľudovodemokratickej moci v Československu.

*

Vznik ľudovodemokratického zriadenia v Československu bol výsledkom dejinného zápasu českého a slovenského pracujúceho ľudu na čele s KSČ o národnú a sociálnu slobodu. Ako zdôrazňuje Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII.zjazde KSČ, strana si práve svojím húževnatým bojom vydobyla všeobecne uznávané postavenie vedúcej politickej sily v štáte po oslobodení. Základným výdobytkom oslobodenia je vytvorenie objektívnych podmienok pre nástup do uskutočnenia revolučného prevratu v roku 1945-1948, pre uchopenie moci do rúk robotníckej triedy a možnosť nastúpiť cestu socialistického vývoja.

V období rokov 1945-1948 sa odohral a rozhodoval boj o moc v štáte a tento boj skončil víťazstvom robotníckej triedy. Zmena v pomere síl po druhej svetovej vojne a vysoká autorita KSČ utvorili podmienky, za ktorých bol politický vývoj v oslobodenom Československu výrazne ovplyvňovaný zámermi KSČ. Gottwaldovo vedenie orientovalo stranu a pracujúci

---

[24] H u b e n á k L., Slovenské národné povstanie a jeho štátoprávny význam, Právnické štúdie XXII, 1976, s. 5-59.

ľud na dovŕšenie národnej a demokratickej revolúcie a jej prerastanie v revolúciu socialistickú. Dôsledná realizácia programu národnej a demokratickej revolúcie - Košického vládneho programu - stala sa v tomto období hlavným poľom boja medzi buržoáziou a robotníckou triedou na čele s Komunistickou stranou.[25]

Jedným z najdôležitejších výsledkov národnej a demokratickej revolúcie boli hlboké sociálno-ekonomické premeny, predovšetkým znárodnenie ťažkého a kľúčového priemyslu, baní, energetiky i peňažníctva, ktoré zabezpečovali ekonomický základ ľudovodemokratickej moci a uskutočnenie pozemkovej reformy.

Priebeh národnej a demokratickej revolúcie potvrdil správnosť politiky KSČ, ktorá tvorivým spôsobom uplatnila Leninovo učenie o vedúcej úlohe robotníckej triedy v národnej a demokratickej revolúcii, spojenie úloh národnodemokratickej a socialistickej revolúcie. Zdrojom úspešného prerastania národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú v rokoch 1945-1958 boli ídey marxizmu-leninizmu, ktoré KSČ tvorivo rozpracovala v podmienkach našej krajiny.

Boj KSČ za dôsledné splnenie Košického vládneho programu, za rozšírenie a posilnenie nových orgánov moci, za obnovu vojnou rozvráteného hospodárstva, za urychlenú konfiškáciu zradcovského a nepriateľského majetku, za znárodnenie kľúčového priemyslu, za osídlovanie pohraničia, za revíziu prvej a uskutočnenie druhej pozemkovej reformy, za spravodlivé riešenie národnostnej otázky a utužovanie spojenectva so Sovietskym zväzom viedol k veľkému rastu jej autority a vplyvu v spoločnosti. Dokumentujú to aj výsledky volieb z mája 1946, v ktorých sa KSČ získaním vyše 38% hlasov v celoštátnom meradle stala najsilnejšou stranou v štáte. Voľby boli výrazom presunu triednych síl a politických pozícií v prospech robotníckej triedy a výrazne upevnili a rozšírili jej moc.[26]

KSČ využila svoju historickú šancu a mandát, ktorý jej dal pracujúci ľud vo voľbách roku 1946 a doviedla ho k víťazstvu nad buržoáziou vo Februári 1948. Politická kríza vyvolaná demisiou ministrov buržoáznych strán sa skončila 25.februára 1948 rozhodným víťazstvom pracujúcich vedených KSČ.

Február 1948 znamenal víťazstvo socialistickej orientácie v prvej priemyselne vyspelej krajine, v krajine s hlboko demokratickými tradíciami a bol potvrdením medzinárodnej platnosti leninizmu.

---

[25] Tézy k 50.výročiu založenia Komunistickej strany Československa, Pravda, 25. marca 1971.

[26] R e b r o K., Košický vládny program - politický základ obnoveného Československa, Právny obzor, č. 5-6, 1975, s. 465-479.

Vo februári 1948 sa skončila epocha, v ktorej robotnícka trieda Československa splnila významnú časť svojho historického poslania. Pod vedením KSČ zbavila buržoáziu moci, nastolila diktatúru proletariátu a vstúpila do obdobia výstavby socializmu.[27]

Február 1948 je logickým dôsledkom dejinného vývoja našich národov a najmä revolučného robotníckeho hnutia. Februárové víťazstvo znamená dovŕšenie celej jednej etapy v dejinách strany, je najväčším historickým medzníkom v dejinách českého a slovenského ľudu, historickým medzníkom v dejinách československého štátu a práva, lebo otvorilo cestu k výstavbe socializmu v našom štáte.

•

Generálnu líniu výstavby socializmu vypracoval IX.zjazd KSČ v r.1949. Vychádzal pritom z rešpektovania všeobecných zákonitostí prechodu k socializmu, ako boli teoreticky rozpracované v dielach klasikov marxizmu-leninizmu a overené praxou socialistickej výstavby v Sovietskom zväze i z rozboru podmienok, ktoré sa u nás historicky utvorili.

Základom línie budovania socializmu, ako ju koncipoval IX.zjazd KSČ, bolo od začiatku rozvíjanie a upevňovanie všestrannej spolupráce a jednoty štátov socialistického spoločenstva a najmä so Sovietskym zväzom.

Realizácia generálnej línie výstavby socializmu predpokladala splnenie troch relatívne samostatných, vzájomne však na seba nadväzujúcich úloh: proces socialistickej industrializácie, kolektivizácie a socialistickej kultúrnej revolúcie. Tieto procesy viedli k revolučným, triednym premenám, upevňovali a prehlbovali socialistické spoločenské vzťahy, viedli k stále hlbšiemu fixovaniu ídeí socializmu vo vedomí ľudu.

Celoštátna konferencia KSČ v r. 1960 konštatovala vybudovanie socializmu. "Československý ľud pod vedením KSČ - hovorí sa v jej uznesení - vyriešil s úspechom základné úlohy prechodu od kapitalizmu k socializmu a vybudoval socializmus. Hlboké zmeny vo všetkých oblastiach spoločenského života umožňujú, aby Československo začalo novú etapu svojho rozvoja - etapu rozvoja vyspelej socialistickej spoločnosti."

Pri vstupe do novej etapy socialistickej výstavby vzrástlo nebezpečenstvo sebauspokojovania, najmä nebezpečenstvo vážneho podcenenia vonkajších, ale i vnútorných aspektov výstavby.

"Diskusia pred XIII.zjazdom - hovorí sa v Poučení - ukázala na mnohé nedostatky a chyby, ktoré bolo treba riešiť, ale vedeniu strany sa nepodarilo dôsledne zovšeobecniť skúsenosti strany z predchádzajúceho vý-

---

[27] H u b e n á k L., Február 1948 - historický medzník vo vývoji nášho štátu a práva, Právny obzor č. 2, 1973, s. 89-106.

voja a prijať také politické a kádrové opatrenia, ktoré by umožnili odstrániť tieto nedostatky.[28]

Došlo napr. k určitému preceneniu tendencie k zbližovaniu a splynutiu rozdielnych tried, ako aj preceňovaniu tendencie prerastania štátu diktatúry proletariátu vo všeľudový štát. To okrem iného umožnilo i narastanie ilúzií o akomsi "netriednom", resp. mimotriednom vývine v etape, v ktorej - ako sa hovorí ďalej v Poučení - "pravicové a revizionistické sily sa sformovali v postupne narastajúci prúd, vytvárajúci sa už dávno pred XIII.zjazdom z malomeštiackych elementov, z predstaviteľov porazenej buržoázie". Vtedajšie vedenie strany však nezvládlo náročné úlohy a uvoľnilo priestor pravicovooportunistickým silám.

Rozvratný proces rozpútaný protisocialistickými a pravicovými silami zachvátil všetky oblasti verejného a politického života - ekonomiku, ideológiu a zahraničnú politiku a vytvoril v Československu kontrarevolučnú situáciu.

Pretože vnútorné sily KSČ, paralyzované politikou pravicových predstaviteľov vo vedení strany neboli schopné zmobilizovať a zastaviť frontálny nástup kontrarevolučných síl, došlo 21.augusta 1968 k poskytnutiu internacionálnej pomoci československému ľudu vstupom spojeneckých vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy na územie Československa.

"Každé iné riešenie - hovorí sa v Poučení - ktoré by neobsahovalo vonkajšiu bezprostrednú pomoc ZSSR a ďalších spojencov, nemohlo mať v podmienkach, keď činnosť strany bola ochromená a československé štátne zriadenie sa dostávalo na pokraj rozpadu, nijakú nádej na úspech, lebo by neviedlo k záchrane socializmu v ČSSR."

Cieľavedome rozvíjané úsilie marxisticko-leninských síl v strane vytvorilo predpoklady pre základné zmeny vo vedení a politike strany na zasadnutí ÚV KSČ v apríli 1969, keď do funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ bol zvolený dr. G. Husák. Vytvorili sa postupne predpoklady pre ofenzívny nástup proti pravicovooportunistickým a antisovietskym silám, pre očistu radov strany od pravicových činiteľov, pre ďalšie rozvinutie politického a ideového zápasu za prekonanie oportunistických a revizionistických názorov a tendencií na zabezpečenie ďalšieho zdravého vývoja našej socialistickej spoločnosti. Logickým uzavretím tejto etapy bolo rokovanie a závery XIV.zjazdu KSČ, ktorý zhodnotil obdobie po XIII.zjazde, tieto najťažšie a najsložitejšie roky v päťdesiatročnej histórii KSČ, a vypracoval program ďalšieho všestranného rozvoja našej spoločnosti.[29]

---

[28] Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII.zjazde KSČ, Príloha Pravdy, december 1970.

[29] XIV.zjazd Komunistickej strany Československa, Bratislava 1971.

Významnú úlohu pri výstavbe socialistickej spoločnosti zohralo aj naše nové, socialistické právo, ktoré v našom štáte od Víťazného februára slúžilo ako účinný nástroj robotníckej triedy v jej boji za socialistické premeny celej spoločnosti. Naša právna veda i prax môže sa za uplynulé obdobie pochváliť mnohými úspechmi dosiahnutými pri aktívnej účasti na všestrannej prestavbe našej spoločnosti.

Po februári 1948 sme nielen rýchle a úspešne uskutočnili ďalšie znárodnenie priemyslu a novú pozemkovú reformu, nielenže sa začala prvá päťročnica a prikročilo sa k združstevňovaniu nášho poľnohospodárstva a jeho prechod na socialistickú veľkovýrobu, ale na podklade Ústavy 9.mája sa v rokoch 1949 - 1951, tedy v priebehu necelých troch rokov od základu prebudoval náš právny poriadok vypracovaním a uzákonením všetkých hlavných kódexov: občianskeho a trestného, oboch súdnych poriadkov - občianskeho a trestného, ako aj vydaním celého radu ďalších významných zákonov.

Všetky uvedené kódexy zohrali významnú úlohu pri podporovaní socialistického rozvoja našej spoločnosti, i keď nemožno povedať, že by boli také dokonalé, že by ich nebolo treba prispôsobovať vývojovým potrebám nášho života, prípadne v niektorých veciach korigovať.

Význam prijatia týchto kódexov vystúpi najmä s porovnaním stavu na tomto úseku v období buržoáznej ČSR, ktorá za 20 rokov svojej existencie nedokázala uskutočniť unifikáciu právneho poriadku.

Nie je úlohou tejto práce hodnotiť celý proces prebudovania nášho právneho poriadku na socialistických základoch.Chceli sme iba naznačiť, čo Februárové víťazstvo znamenalo aj pre tuto oblasť. V závere chceme uviesť ešte jeden významný legislatívny akt v súvislosti s riešením otázky pomeru Čechov a Slovákov.

Prijatie ústavného zákona č. 143/1968 Zb. z. a n. o československej federácii je totiž významným medzníkom v novodobých dejinách oboch našich národov, vstupom do novej etapy vo vývoji našej socialistickej štátnosti charakterizovanej existenciou dvoch štátoprávnych subjektov - ČSR a SSR - v rámci Československej socialistickej republiky, ktorá predstavuje dobrovoľné štátne spojenie dvoch rovnoprávnych národov.

Socialistické spoločenské zriadenie dáva všetky predpoklady na ďalší tvorivý rozvoj Čechov a Slovákov v spoločnom federatívnom usporiadaní republiky. Každý národ má niesť plnú zodpovednosť za svoj rozvoj a oba národy rovnoprávne a spoločne niesť zodpovednosť za osud Československej republiky.[30]

---

[30] C h o v a n e c J., Československá socialistická federácia, Bratislava 1974.

Nové štátoprávne usporiadanie Československej socialistickej republiky znamená v istom smere aj zavŕšenie etapy hľadania optimálneho riešenia pomeru Čechov a Slovákov v spoločnom štáte. Komunistické hnutie vyriešilo tak historickú úlohu, ktorú neboli schopné vyriešit predchádzajúce vládnuce triedy a režimy a dokázalo, že je nositeľom a dôstojným pokračovateľom najlepších národných a revolučných tradícií našich národov.[31]

*

Československý pracujúci ľud dosiahol pri budovaní socialistickej spoločnosti, pod vedením KSČ významné úspechy. Novodobé dejiny československého štátu a práva patria preto k najvýznamnejším úsekom našej histórie, sú svedectvom prevratných spoločenských zmien uskutočnených v historicky veľmi krátkom časovom úseku.

Komunistická strana Československa vyjadruje objektívne zákonitosti spoločenského vývoja a integruje, zjednocuje, organizuje a vedie celú našu spoločnosť a štát pri budovaní socializmu. Opodstatnenosť vedúcej úlohy Komunistickej strany v našej spoločnosti a štátu, ktorá je dnes všeobecne uznávaná je zdôvodnená aj tým, že má obrovské zásluhy v boji za sociálne oslobodenie pracujúcich a za národnú existenciu a slobodu našich národov.

Komunistická strana Československa svoje vedúce postavenie v spoločnosti odvodzuje aj z toho, že je revolučnou a marxisticko-leninskou stranou robotníckej triedy. Svojou politikou a programom, ktorý je základom nášho spoločenského a štátneho zriadenia vyjadruje a uplatňuje historické poslanie robotníckej triedy ako najprogresívnejšej a najpočetnejšej triedy našej spoločnosti.

Skutočnosť, že KSČ ve vedúcou silou, politickým, ideologickým, poznávacím a riadiacim centrom našem spoločnosti zvýraznil osobitne aj XIV. a XV.zjazd KSČ.[32] Novodobé československé dejiny, dejiny revolučného robotníckeho hnutia a KSČ i dejiny štátu a práva sú významným dokladom a potvrdením toho, že robotnícka trieda pod vedením KSČ zohrala v nich významnú, rozhodujúcu úlohu, že bola určujúcou, hybnou silou progresívneho vývinu.

---

[31] P l e v z a V., Československá štátnost a slovenská otázka v politike KSČ, Bratislava 1971.

[32] XV.zjazd KSČ, Dokumenty a materiály, Bratislava 1976.

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ ЧЕХОСЛОВАКИИ В НОВОЙ ИСТОРИИ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Ладислав Губенак

Резюме

Статья направлена на пояснение некоторых сторон деятельности и значения Коммунистической партии Чехословакии в новой истории чехословацкого государства за пятьдесят лет существованин этой партии, которая является руководящей силой чехословацкого социалистического общества. Подчеркивается, что история больше чем пятидесятилетнего развития доказала, что КПЧ стала с момента своего возникновения надежной руководящей силой рабочего класса в борьбе против капитализма. Она руководила этой борьбой в правильной направлении и довела рабочий класс в исторически кратком периоде времени к победе.

Коммунистическая партия Чехословакии, как единственная из политических движений в нашей современной истории, выразила в своей программе интересы обоих наших народов, сумела привлечь на сторону своей политики миллионы наших трудящихся и реализовать ее при их активном участии. На практике КПЧ доказала реальность, правильность и жизнеспособность идей ленинизма. Существование КПЧ и ее решительное наступление являлись основной предпосылкой для победы чехословацких трудящихся в борьбе против капитализма, её руководящая роль являлась решающим фактором для создания социализма в нашей родине.

Эти мысли развивает автор в исторической последовательности и развитии с периода возникновения КПЧ в мае 1921 до настоящего времени. Автор приводит, что под воздействием влияния Октябрьской революции тоже в Чехословакии сформировались революционные силы и коммунистическая партия. Возникновение КПЧ обозначало наступление нового этапа развития рабочего движения в нашей стране и в истории нашего государства, так как во главе рабочего класса появилась политическая партия, которая стала авантгардом движения и орудием рабочего класса в его борьбе против капитализма и за диктатуру пролетариата. В работе дается оценка борьбы КПЧ за право на труд во время буржуазной ЧСР, ее положение и сила как это проявлялось под влиянием результатов парламентских выборов, персекуционные действия государственного аппарата против КПЧ. Внимание уделяется вопросу развития чехословацко-совет-

ской дружбы, которая имеет важное место в деятельности КПЧ от ее возникновения до настоящего периода.

В дальнейшей части анализируется задаче и деятельность КПЧ в периоде народно-освободительного движения чехословацкого народа и борьба за новое чехословацкое государство в периоде 1939-1945 годов, в котором сыграла исключительно важную роль иллегальная КПЧ, работу которой направляло московское руководство КПЧ.

Словацкое народное восстание, на подготовке которого имеет важнейшую заслугу V-ое иллегальное центральное руководство Коммунистической партии Словакии (К. Шмидке, Г. Гусак, Л. Новомески), стало началом народной и демократической революции. Решающую помощь оказала нашему народу освобождающая миссия Советской армии.

В периоде 1945-1948 годов происходит решающая борьба за власть в государстве. Рабочий класс под руководством КПЧ победил над буржуазией в феврале 1948 года. Эта победа народа над реакцией открыла путь к созданию социализма в Чехословакии.

Генеральную линию постройки социализма установил IX-ый съезд КПЧ в 1949 году. Всегосударственная конференция КПЧ в 1960 году констатировала создание социализма в Чехословакии. Исходя из Поучения из кризисного развития в партии и обществу после XIII-ого съезда КПЧ оценивается интернациональная помощь, которую чехословацкому народу оказал СССР и братские социалистические страны в борьбе против контрреволюционных сил.

В заключении работы оцениваются значительные успехи достигнутые Коммунистической партией Чехословакии со времени наступления нового руководства во главе с генеральным секретарем ЦК КПЧ и президентом республики доктором Густавом Гусаком от апреля 1969 года в процессе консолидации нашего общества при выполнении постановлений XIV-ого съезда КПЧ. Вся новая история чехословацкого государства и права является важным свидетельством и подтверждением того, что рабочий класс под руководством КПЧ был решающей движущей силой прогрессивного развития.

BOJ O PRVNÍ LEGISLATIVNÍ ÚPRAVU NÁRODNÍCH VÝBORŮ V ROCE 1944

Josef Novotný

Předmětem tohoto pojednání je problematika jedné fáze zápasu o legislativní zakotvení národních výborů jakožto nových lidových orgánů státní moci a správy v ČSR. Zpracováň je přitom pouze bezprostřední politický boj, který na tomto poli probíhal mezi buržoaznímí představiteli ČSR v Londýně a vedením Komunistické strany Československa v Moskvě. Tento zápas nebyl samozřejmě izolovanou a na ničem jiném nezávislou epizodou formování předpokladů budoucího poválečného zřízení ČSR, nýbrž úzce souvisel s takovými politickými jevy, jako byly zejména úspěchy SSSR ve válce s hitlerovským Německem a jeho obrovská politická prestiž, která se ukázala jako rozhodující v jednáních o mírovém uspořádání světa. Dále byl závislý na stále rostoucím československém domácím odboji, na významu, který tento odboj získal pod vedením dělnické třídy a KSČ, na zrevolucionování nejširších vrstev obyvatelstva, které vyvrcholilo na Slovensku ve Slovenském národním povstání a v Praze v Květnovém povstání. Je třeba mít stále na mysli, že demokratizace státního zřízení nespadla shůry, že ji představitelé buržoazie nepřijali dobrovolně jako gesto dobré vůle, nýbrž že byla vybojována Komunistickou stranou Československa za rozhodujícího přispění neohrožené činnosti národních výborů během okupace jako jednotných orgánů protifašistických a pokrokových sil našich národů.

Soustřeďuji se pouze na problematiku národních výborů z hlediska zákonodárné úpravy londýnské, neboť na Slovensku se vznik národních výborů vzhledem k nařízení Slovenské národní rady ze dne 1.září 1944, č. 1 Sb. n., že SNR vykonává celou zákonodárnou, vládní a výkonnou moc na Slovensku, uskutečňoval jinou legislativní cestou než v českých zemích. Podstatnou roli při vzniku národních výborů na Slovensku sehrála i odlišná revoluční situace. Mimoto je otázka vzniku, působení a zákonodárného zakotvení národních výborů na Slovensku v letech 1944-1945 poměrně vyčerpávajícím způsobem zpracována a objasněna v dosavadní vědecké literatuře.[1] Nutno však zdůraznit, že principy vzniku a činnosti národ-

---

[1] Viz např. J. F i s c h e r, KSČ - vedúca sila, zakladateľka a budovateľka národných výborov, Bratislava 1971.

ních výborů byly tam i zde v zásadě stejné, že v obou případech šlo o nahrazení starých byrokratických orgánů státní správy novými lidovými orgány - tj. národními výbory.

Jak jsem již uvedl, uchopení moci národními výbory nebylo pouze výsledkem boje o národní výbory v emigraci, nýbrž rozhodující měrou zde přispěl i revoluční vznik národních výborů na okupovaném území Československa a samostatné protifašistické akce lidových mas pod vedením ilegální KSČ. Zde bych však chtěl zaměřit pozornost na rok 1944, na objasnění konfrontace idejí, proudů a koncepcí v otázce poválečného uspořádání ČSR mezi buržoazním vedením odboje v Londýně a mezi koncepcí KSČ, na odhalení postoje a stanovisek buržoazní reakce. Mimo jiné též proto, že činnosti odbojových národních výborů pracujících za okupace v podmínkách ilegality byla v poslední době věnována čs. historiografií značná pozornost a naopak vývoj a průběh tohoto zápasu v zahraničním odboji nebyl dosud zcela objasněn.[2]

Při vstupu do roku 1944 je nezbytné navázat na vývoj předchozí. Ten byl v prosinci 1943 završen při jednáních presidenta dr. Beneše v Moskvě s moskevským vedením KSČ. V podstatě je možno říci, že president Beneš po složitých jednáních a z takticko-politických důvodů nakonec přistoupil na většinu návrhů KSČ ohledně národních výborů. Souhlasil s tím, aby předmnichovský aparát státní správy - tj. nedemokratický dvoukolejný systém zastupitelstev a správ dle zák. č. 125/1927 Sb. - byl nahrazen aparátem zcela novým, lidem vytvořenými národními výbory. Dr. Beneš ani výslovně neodmítl návrh KSČ, aby národní výbory převzaly všechnu rozhodující a výkonnou pravomoc bývalých zastupitelstev a politických správ (úřadů).[3] Ze čtyř zemských národních výborů mělo být podle samotného dr. Beneše delegací vybudováno prozatímní Národní shromáždění.

Po moskevských jednáních se zdálo, že hlavní sporné problémy v otázce národních výborů jsou z větší části vyřešeny. Nasvědčovalo tomu také poselství presidenta dr. E. Beneše pronesené v londýnském rozhlase 3.února 1944, v němž vyzval k tvoření "... národních výborů ve všech našich obcích, okresech a zemích, nyní jakožto orgánů jednotného národní-

---

[2] Z dílčích pokusů připomínám článek P. L e s j u k a, K problematice sporů o kompetenci národních výborů do přijetí Košického vládního programu, Věda, škola, praxe, č. 2, 1965; či M. C i h l á ř e, K vývoji státní správy v ČSR, Orbis 1953. Výjimkou není ani poslední studie V. Š k o d y, Národní výbory základní orgány jednotné státní moci v ČSSR, Svoboda 1975, v jejímž historickém úvodu je naše otázka ponechána téměř zcela stranou. Z jediné ucelenější práce Vznik národních výborů od K. B e r t e l m a n n a (Rozpravy ČSAV, řada SV, seš. 3, 1956) nelze při dnešním stavu vědeckého poznání uspokojivě vycházet.

[3] Kl. G o t t w a l d, Spisy, sv. XI, SNPL 1955, str. 265-266.

ho boje a po osvobození československého území jakožto demokratických orgánů veřejné správy".[4]

Buržoazní emigrace v Londýně se však s národními výbory zdaleka nesmířila. Její konzervativní odpor ke všemu, co by mohlo eventuelně oslabit hegemonii kapitálu, vyvolal další zápas. Tento zápas nyní probíhal především na půdě londýnské Státní rady. Mluvčím pravice se stal ministr vnitra dr. J. Slávik.

Dne 28. února 1944 promluvil ve Státní radě o připravované osnově dekretu o národních výborech. Z jeho projevu bylo jasné, že považuje národní výbory za instituce pouze dočasné, přechodné a oprávněné jen do doby, než se na území Republiky Československé bude moci ujmout vedení zákonná vláda. Poté vymezil kompetenci národních výborů velmi obdobně kompetenci, kterou měly v předmnichovské republice zastupitelské orgány. Zemské národní výbory měly např. plnit funkci poradního orgánu zemského prezidenta atd.[5])

Ještě jasněji hovoří o záměrech pravicového ministerstva vnitra provolání, které Slávik připravil. V článku 6 tohoto provolání jsou vypočítávány úkoly národních výborů pro přechodné období. Národní výbory měly zejména ihned zbavit všech funkcí příslušníky nepřátelských států, osoby jednající proti ČSR, spolupracující s nepřítelem, zajistit tyto osoby před uprchnutím a na jejich místa dosadit osoby spolehlivé. Národní výbory měly dále zajistit pořádek v místech, okresech a zemích, zajistit státní, veřejný a opuštěný soukromý majetek, všechny důležité objekty, průmyslový a zemědělský provoz, starat se o zásobování obyvatelstva, znemožnit vývoz nepřátelského a jiného majetku, zařídit odevzdání všech zbraní vojenským velitelstvím, spolupracovat s veliteli při obraně míst či obvodů proti zevnímu i vnitřnímu nepříteli.[6])

Článek 7 stanovil, že vláda pověřuje zemské národní výbory převzetím vedení státních věcí ve svých obvodech až do doby ustavení ústředního národního výboru nebo do doby, kdy se ujme moci na území Československa zákonná vláda československá, která pak v dorozumění s ústředním národním výborem vydá další pokyny o případných změněných úkolech národních výborů.[7])

Podle článku 8 vláda pověřuje zemské národní výbory a okresní národ-

---

[4]) Zd. F i e r l i n g e r, Ve službách ČSR, II.díl, Svoboda 1949, str. 287.

[5]) Cesta ke květnu, dokumenty o vzniku a vývoji lidové demokracie v Československu do února 1948, NČSAV, I.sv., 1.díl, dok. č. 10, str. 94, 96-97.

[6]) Tamtéž, pozn. č. 2 k dok. č. 10, str. 94-95.

[7]) Tamtéž, str. 95.

ní výbory, aby ve svých územních obvodech převzaly podle potřeby také vedení správních věcí do doby, dokud pod vedením vlády nezačnou působit československé úřady očištěné od živlů nespolehlivých a státu nepřátelských. V této době zemské a okresní národní výbory dohlížejí na správné fungování úřadů v jejich obvodech a tyto úřady vyřizují svou agendu podle instrukcí národních výborů. Až do jmenování zemských presidentů a správců okresních úřadů vykonává předseda zemského resp. okresního národního výboru funkci těchto přednostů úřadů. Zemské a okresní národní výbory vykonávají také funkci zemských resp. okresních zastupitelstev. Místní národní výbory převezmou úkoly obecních zastupitelstev až do provedení řádných obecních voleb.[8]

Smysl tohoto provolání byl evidentní. Slávikovo ministerstvo se všemožně snažilo, aby národní výbory byly institucí provizorní, existující v období, dokud nebudou obnoveny staré orgány státní správy, jmenováni zemští presidenti a okresní hejtmané, popř. dokud v obci nebude znovu zvoleno obecní zastupitelstvo. V článku 10 apeluje na zásady činnosti národních výborů daných tradicí. Odkazuje tak na Národní výbor utvořený v roce 1918, který však byl prakticky rozpuštěn ve chvíli, kdy ho již buržoazní vláda nepotřebovala. A to chtěl Slávik udělat i s národními výbory vzniklými za druhé světové války.

Národní výbory v pojetí KSČ se však neměly spokojit s podobným osudem. V této souvislosti později vzpomenul Kl. Gottwald: "Komunistická strana již v době okupace postavila heslo národních výborů jakožto nositelů budoucí nové státní správy po osvobození. Přitom jsme navazovali na starou tradici národních výborů již po první světové válce a zdůrazňovali jsme, že se nikterak nesmí opakovat historie z let 1918 a 1919, kdy národní výbory sice jednoho dne převzaly od starých rakousko-uherských hejtmanů moc, ale druhého dne jim opět tuto moc vrátily."[9]

V tomto duchu se proti Slávikovým reakčním návrhům ostře postavili zástupci KSČ ve Státní radě. Poslanec J. Valo 8.března 1944 vystoupil s kritikou názorů obsažených ve Slávikově zprávě. Vyslovil zásadní nesouhlas s návrhem pravomoci národních výborů, zejména obecních a okresních, protože jsou vlastně odstavovány na vedlejší kolej.Podle něho nelze politickou moc okresních národních výborů převést na starý úřednický aparát bez ohledu na to, co v minulosti udělal. Národní výbory nemohou být jen poradními orgány, nýbrž musí v obcích, okresech i zemích být skutečnými výkonnými orgány. Za žádných okolností nelze převzít celý starý aparát, nýbrž jen jednotlivce, a to jen tehdy, budou-li na kaž-

---

[8] Tamtéž.

[9] Kl. G o t t w a l d, Spisy XIII, SNPL 1957, str. 271-272.

dém kroku hlídání politickou autoritou. Těmto jednotlivcům nelze svěřit politickou moc, budou jen technickými pracovníky.[10]

Po tomto vystoupení přestala politická debata o národních výborech až do 21.března. Mezitím u příležitosti pátého výročí okupace vyzvala 12.března také československá vláda v provolání k českému a slovenskému lidu oficiálně k rychlejšímu ustavování národních výborů.[11]

Dne 21.března v diskusi ve Státní radě dr. Juraj Slávik reagoval na vystoupení poslance Valo. Otevřeně formuloval názory pravicového křídla odbojové buržoazie o přechodné a pouze poradní funkci národních výborů. Podle něho je nutno rozlišovat úlohy národních výborů v období ilegality a jiné úkoly v přechodném období, dokud se vláda neujme moci, a jiné úkoly a postavení budou mít národní výbory v době, kdy se vše vrátí do normálních kolejí. Zemské národní výbory budou vykonávat a povedou vládní a správní věci zvláště v přechodné době, dokud vláda nepřevezme plně správu věcí do svých rukou. Avšak když už bude vláda moci plně a v celém rozsahu vykonávat na celém území své ústavou dané úkoly, budou patrně až do té doby, než začne fungovat řádně zvolené Národní shromáždění, mít národní výbory funkce poradní a do jisté míry i legislativní. Není však možné, aby byly dvě vlády. Národní výbory budou politickými, v přechodné době i rozhodujícími orgány, nemohou však nahradit úřady. Slávik se dokonce domníval, že není myslitelné, aby si národní výbory utvořily svůj zvláštní úřední aparát, milostivě jim však dovoluje, aby uplatňovaly svůj vliv na očištění a přestavu úřadů. Bylo by prý (podle Slávikova "skromného" názoru) chybou, kdybychom národní výbory obtěžovali vyřizováním drobných záležitostí, na které jsou určeny úřady. Národní výbory si nemohou tvořit vlastní administrativní aparát.[12]

Téhož dne na tyto nedemokratické zásady odpověděl komunistický poslanec V. Nosek. Správně konstatoval, že ministrovi vnitra jde o to, aby se národní výbory nestaly skutečnými orgány moci a veřejné správy, nýbrž o to, aby se staly orgány pomocnými, poradními. Objasnil stanovisko komunistů k provizornosti a různosti úkolů národních výborů. Ilegální národní výbory mají za úkol organizovat a vést boj až do vyhnání okupantů. V druhé etapě bude nutno národní výbory volit veřejně a na demokratické základně. Státní aparát a veřejná správa budou rozrušeny a bude potřeba vybudovat aparát nový, jak ve smyslu věcném, tak i osobním. Národní výbory jako orgány moci a veřejné správy musí být vybudovány

---

[10] Cesta ke květnu, c. d., dok. č. 11, str. 97.

[11] Tamtéž, dok. č. 12, str. 100; též Československé listy, č. 6, 1.4.1944, "Čsl. vláda volá do boje".

[12] Cesta ke květnu, c. d., pozn. č. 1. k dok. č. 10, str. 94.

všude, ve všech místech a jejich funkce končí až po usnesení řádně zvoleného Národního shromáždění. V. Nosek prohlásil, že komunisté chtějí, aby národní výbory své funkce vykonávaly, pokud jde o přechodné období, pod vedením a kontrolou prozatímní vlády a byly jejími orgány.

Co se týče kompetence, zdůraznil V. Nosek, že "... zemské národní výbory, z nichž vyjde prozatímní Národní shromáždění, převezmou plně funkci zemských zastupitelstev a zemských úřadů. V přechodném období nemá býti žádného zemského prezidenta, nýbrž jeho funkci bude vykonávat předseda zemského národního výboru. Zemský národní výbor nemá být tudíž v přechodném období žádným poradním sborem zemského prezidenta, nýbrž výkonný orgán vlády. Okresní národní výbory mají převzíti funkci dřívějších okresních zastupitelstev a okresních správ a po celou dobu přechodného období má fungovat okresní národní výbor v čele se svým předsedou a ne tedy jmenovaný správce okresního úřadu. Také místní národní výbory mají fungovati po celé přechodné období a nejen do doby, dokud se to bude líbiti okresním úřadům."[13]

Boj komunistů ve Státní radě podporovalo i moskevské vedení KSČ. Dne 14.dubna 1944 předložilo návrhy na některá opatření v osvobozených územích Československé republiky. Kapitola V. tohoto návrhu pojednávala o kompetenci a volbách národních výborů. "1. Na osvobozeném území budou demokratickou cestou zřízeny národní výbory (místní, okresní, zemské), jež převezmou funkce obecních zastupitelstev a okresních politických správ, resp. zemských zastupitelstev a zemských politických správ. Vládní delegace se při své činnosti opírá o tyto demokratické národní výbory. Do zřízení zemského národního výboru vykonává vládní delegace funkci tohoto přímo. 2. Místní národní výbory se volí volbou přímou. .... Vyloučeni z aktivního i pasívního volebního práva jsou všichni, kteří se vůči republice dopustili zločinu tím, že s nepřítelem při rozbití a okupaci republiky aktivně spolupracovali. ..... Okresní a zemské národní výbory se volí nepřímo. Okresní národní výbory na konferenci zástupců místních národních výborů, zemské národní výbory na konferenci zástupců okresních národních výborů. Členové národních výborů všech stupňů mohou býti odvoláni na žádost většiny svých voličů."[14] V kapitole VI., pojednávající o činnosti národních výborů, se návrh zaměřil hlavně na činnost po stránce bezpečnostní, hospodářské a zásobovací, sociální a branné.[15]

---

[13] Tamtéž, dok. č. 13, str. 102.

[14] Tamtéž, dok. č. 15, str. 109.

[15] Tamtéž, str. 110.

Pouhé dva dny po předložení tohoto návrhu moskevským vedením KSČ, tedy 16.dubna 1944, vydala československá vláda v Londýně provolání k tvoření národních výborů se směrnicemi pro jejich organizaci a činnost. Toto provolání bylo prvním oficiálním, i když ještě ne normativním, stanoviskem československé vlády k národním výborům. V úvodu provolání vláda konstatuje, že ve chvíli, kdy Rudá armáda a s ní i naše vojska stanuly na československých hranicích, je nutno připomenout prezidentovy a vládní výzvy k tvoření národních výborů. Než bude země osvobozena, mají národní výbory především úkoly bojové. Ale na osvobozených územích jsou povinny národní výbory "nahradit rozvrácenou veřejnou správu, dokud čsl. vláda s pomocí občanstva podle čsl. zákonů veřejnou správu znovu nevybuduje." Vláda vyzývá, aby národní výbory aktivně bojovaly proti nepříteli a na osvobozeném území organizovaly vše nutné k jeho správě. Národní výbory se mají sjednotit, mají být složeny ze všech lidových sociálních vrstev i všech československých vlasteneckých směrů. Dokud nebude zajištěna pravidelná organizace, úkoly národních výborů se řídí danou situací a týkají se všech oborů veřejné správy a samosprávy. Těmito úkoly jsou zejména: zajištění pořádku a bezpečnosti, majetku, výroby a zásobování, odstranění nespolehlivých osob z veřejných funkcí a obrana proti nepříteli.

Odstavec 8 vládního provolání slíbil co nejrychlejší vydání zvláštního dekretu prezidenta republiky o organizaci a působnosti národních výborů v osvobozených územích republiky až do ustavení řádně zvoleného Národního shromáždění.[16]

Vládní prohlášení ve svých tezích, že národní výbory nahradí veřejnou správu, dokud ji československá vláda nevybuduje a že se úkoly týkají všech oborů veřejné správy, dokud nebude zajištěna pravidelnou organizací, zřejmě naznačuje, že je ještě stále ovlivněno Slávikovými názory o tom, že národní výbory budou uskutečňovat nařízení a výkon jen v době revoluce a že se po konzolidaci poměrů stanou jen orgány "zákonodárnými" (ve smyslu předmnichovské úpravy - pozn. J.N.) a poradními, kdežto výkonnou pravomoc převezme starý byrokratický aparát. Přesto však vládní prohlášení mělo objektivně pozitivní úlohu, neboť podpořilo zakládání národních výborů a jejich činnost v ilegalitě. Znamenalo politické uznání národních výborů jako orgánů veřejné správy, i když prozatím "dočasných".

Pravicová buržoazie a její exponent v otázce národních výborů dr. Juraj Slávik však stále nechtěli uznat, že se jejich restaurace státní správy v poválečném Československu stává stále více nereálnou.

---

[16] Tamtéž, dok. č. 16, str. 111-112.

Pětičlenná komise pod Slávikovým vedením vypracovala návrh dekretu o národních výborech, který předložila Státní radě. Svědčí o nepochopení koncepce národních výborů, či spíše o snaze tuto koncepci co nejvíce okleštit a dát jí jiný obsah. V článku 3 návrh vyslovuje starou myšlenku, že místní národní výbory v přechodné době nahradí obecní zastupitelstva. Předseda MNV bude v přenesené působnosti podřízen okresnímu nejtmanu - jakoby si návrh vůbec nepřipustil, že systém národních výborů existenci okresního hejtmana vylučuje!

Článek 4 o kompetenci okresních národních výborů opět konstatuje jejich dočasnost a uvádí předsedu ONV (pokud ho schválí vláda) do funkce okresního hejtmana. Myšlenka o kumulaci funkce předsedy ONV a okresního hejtmana byla novým manévrem ve snaze omezit výkonnou pravomoc národních výborů a podřídit ji jmenovanému byrokratickému aparátu.To, co návrh uvádí o předsedovi ONV a okresním hejtmanovi, platí analogicky dále i o předsedovi zemského národního výboru a zemském prezidentu.Návrh dále ustavuje vládu Československa do funkce arbitra v případě neshody mezi okresním hejtmanem a ONV nebo zemským prezidentem a ZNV.[17] Toto mělo Slávikovi zabezpečit úplnou a rozhodující kontrolu vlády nad činností národních výborů. Předsedu národního výboru musela vláda schválit - to znamená, že byl její člověk - a v případě,že by došlo k rozporu mezi ním představovanou politikou vlády a názory národního výboru, vyhražovala si vláda právo rozhodnout sama. Tak si nadvakrát zajišťovala, že žádné rozhodnutí národního výboru nebude v rozporu s její linií.

Při objasňování snah pravicové buržoazie v Londýně o obnovení buržoazního charakteru Československé republiky není možné zapomenout na nejreakčnější plán, který připravovalo od počátku roku 1942 ministerstvo národní obrany v čele s generálem Sergejem Ingrem. Podle tohoto plánu by byla v osvobozeném Československu v podstatě zavedena vojensko-byrokratická diktatura. Podle vzoru západních Amgotů (tzn. Spojenecká vojenská správa na okupovaném území) by státní správu a okresní hejtmanství převzali speciálně vyškolení a vycvičení důstojníci. Generál Ingr v Leamingtonu dokonce zřídil tajný kurs pro tyto důstojníky.[18] Proti této akci musel zasáhnout dokonce i president Beneš s tím, že vyškolení důstojníci se budou musit především zabývat rekonstrukcí armády a pomocí pro přechod do normálních poměrů. "Vojákům musí být jasné, že to není žádný vojenský režim, žádná diktatura, ale branná pohotovost státu..."[19]

---

[17] Tamtéž, pozn. č. 2 k dok. č. 10, str. 95.

[18] Blíže např. O. J a n e č e k, Se zbraní v ruce, Praha 1957, str. 33-39; též B. L a š t o v i č k a, V Londýně za války, SNPL 1960, fotopřílohy č. 25-30.

[19] Cesta ke květnu, c. d., pozn. č. 2 k dok. č. 27, str. 144.

Projednávání návrhu dekretu o národních výborech neprobíhalo pouze ve Státní radě.Stalo se předmětem velkých diskusí i v jednání bloku socialistických stran v květnu a v červnu 1944. Zde tvořili návrhům KSČ opozici představitelé československých socialistů. Jak vyplývá ze zápisu 13.porady skupiny československých socialistů o otázce národních výborů, převzali v podstatě Slávikovy názory. Postavili se proti návrhu komunistů, aby národní výbory byly nositeli veškeré moci, aby také převzaly kompetenci např. v okresech okresních politických správ.

P. Maxa prohlásil, "že to, co chtějí komunisté, to je sovětizace a jejich požadavek, pokud se týká kompetence nár. výb. je vzat ze sovětského příkladu". Dokládá, "že zatím co na Rusi sověty byly nutné, poněvadž se tam zhroutila vláda, u nás nutné nejsou, poněvadž my svou vládu máme. My nebouráme svůj stát, my jej rekonstruujeme. My máme svou platnou ústavu a uznanou vládu. To všecko nás přísně odlišuje od napodobení příkladu sovětské revoluce."[20] Myslím, že P. Maxa velice přesně vyjádřil, o co buržoazii šlo. O restauraci, o obnovu, nikoli o revoluci. Velmi dobře také vyjádřil, že komunisté chtějí budovat národní výbory podle příkladu sovětů. Avšak příklad sovětů komunistům v této fázi národní a demokratické revoluce nespočíval v sesazení vlády,nýbrž v principu realizace skutečné vůle lidu ve výkonu moci.

Československí socialisté znemožnili další projednávání otázky národních výborů v bloku, když začali vystupovat dokonce i proti zásadám vyhlášeným vládou 16.dubna 1944. Usnesení čs. socialistů zaslal dr. Jaroslav Stránský 20.června Václavu Noskovi.Opakovali v něm opět myšlenku kumulace funkce předsedy národního výboru a přednosty politické správy. Souhlasili s decentralizací a jednotnou strukturou správy, avšak upírali národním výborům právo na výkon rozhodnutí: "Nemůžeme ... souhlasiti s podnětem, aby národní výbory samy na sebe ihned vzaly funkci úřadů a úředníků. Lidové zastupitelstvo, které by chtělo rozhodovat v jednotlivých aktech úředních, mohlo by zničiti odpovědnost úřadu svým nekompetentním zásahem i autoritu svou vlastní nezbytným neúspěchem neproveditelného úkonu. Mohl by to také býti zdroj zmatků, protože by se vláda za takového stavu stala bezvládnou. Ona moc, jež pochází z lidu, nemůže se přece uplatniti jinak, než odpovědným rozhodováním mužů, kteří ve funkci prezidenta republiky, předsedy a členů vlády a v ministerské radě státní věci řídí. Jak by mohli býti ze svého rozhodování odpovědni, kdyby neměli po ruce úřady a úředníky, kteří jsou odpovědni jim?"[21]

---

[20] Tamtéž, dok. č. 26, str. 142.

[21] Tamtéž, pozn. č. 1 k dok. č. 26, str. 141.

Je jasné, že tyto formulace o zmatku a zhroucení autority měly samy sloužit dezorientaci a zmatku, a vytvářet tak mýtus o silných mužích uskutečňujících vůli lidu. Jako by to nebyla právě instituce národních výborů, lidem volených a lidu odpovědných, která prázdné ustanovení o tom, že moc pochází z lidu, uvádí v život a dává mu plný obsah!

Názory čs. socialistů byly velmi blízké stanovisku dr. E. Beneše, vyjádřeném ve zprávě P. Drtiny ze 16.července 1944 buržoazním odbojovým skupinám. Zásady dr. Beneše byly: "..... hned první den existuje stará ústava předmnichovská, existuje původní naše zákonodárství a v duchu tom se bude dělat převrat; všude, kde bude možno, se to bude respektovat. Politické správy a byrokracie zásadně zůstanou na svých místech tak, aby denní život mohl jít co možná normálně dál. Tam, kde se budou tvořit místní, okresní a zemské národní výbory, které pod autoritou ústřední vlády začnou fungovat ve spolupráci s byrokracií, se postarají o to, aby všeobecně známé kompromitované živly ze správy odešly. Národní výbory budou mít jen dvě třetiny členů, třetí třetina bude jmenována po návratu vlády a prezidenta. Národní výbory budou mít hlavně funkci poradní."[22]

O rozporu tohoto prohlášení prezidenta Beneše s jeho stanoviskem v Moskvě se není třeba zvlášť zmiňovat. Také dr. Beneš si představoval, že když už budou národní výbory existovat, je nutno je odkázat do mezí kompetence předmnichovských zastupitelských sborů. Paralela s jednou třetinou jmenovaných členů je příliš zřejmá. Šlo o to, pod jiným jménem dělat totéž - čili opět restaurace nedemokratického systému státní správy.

Snahy o omezení úlohy národních výborů rozhodně odmítli představitelé moskevského vedení KSČ. Soudruh Klement Gottwald vydal 15.května 1944 v Moskvě programový článek o prvních revolučních opatřeních na osvobozeném území republiky. Zdůraznil, že celý aparát veřejné správy odzdola až nahoru bude nutno budovat znovu a na nových základech. Objasnil nemožnost převzetí starého aparátu a jeho použití pro účely republiky. Opět vyložil podle návrhů KSČ, poprvé předložených v prosinci 1943 v Moskvě, státotvornou úlohu národních výborů a z ní logicky vyplývající rozsah jejich kompetence.

V tomto článku Kl. Gottwalda je velice jasně a výstižně objasněna problematika podřízenosti národních výborů, vybavených kompetencí bývalých zastupitelstev, politických správ a dřívějšího parlamentu. Jde o podřízenost pouze instanční: "... obecní národní výbor je podřízen národnímu výboru okresnímu, okresní národní výbor je podřízen národnímu

---

[22] Tamtéž.

výboru zemskému, zemský národní výbor je podřízen vládě, resp. protatímnímu Národnímu shromáždění. Jinými slovy: každý národní výbor odpovídá za svoji činnost jednak svým bezprostředním voličům,jednak nadřízenému národnímu výboru, popřípadě vládě. Názor, že by národní výbory měly snad být pouhými poradními orgány úředníků jmenovaných shora(obecních komisařů, okresních náčelníků, zemských prezidentů apod.), odporuje úplně celému demokratickému duchu a myšlence národních výborů a nemůže být akceptován.Jedině možná je taková úprava, že národní výbor bude v rámci své kompetence rozhodujícím orgánem, přičemž úřadu, resp. úředníkům připadá funkce výkonná a prováděcí. A své úředníky zpravidla určuje příslušný národní výbor, což ovšem podléhá schválení vyššího národního výboru, případně vlády."[23]

Výklad Kl. Gottwalda o dvojí odpovědnosti (podřízenosti) národních výborů, tj. o odpovědnosti voličům a podřízenosti a z toho vyplývající odpovědnosti národnímu výboru vyššího stupně, je formulován přesně podle teoretických zásad demokratického centralismu.Jde o koncepci, která plně odpovídá potřebě jednotného výkonu státní moci a správy ve všech místech a zároveň umožňuje, aby volené národní výbory vykonávaly své funkce podle vůle lidu, to znamená podle vůle bezprostředních voličů. Tento požadavek nelze uskutečnit jinak než odpovědnostním vztahem národních výborů vůči voličům.

Kl. Gottwald vyzdvihuje současně i druhou stránku problematiky. Mají-li totiž nové národní výbory hrát vskutku rozhodující roli při budování nového státu, musí být zároveň orgány výkonnými - tj. orgány státní správy. Jak jsem uvedl dříve, i v této otázce kladla buržoazie velký odpor, neboť se všemožně snažila odtrhnout výkon státní správy od národních výborů a svěřit ho byrokratickým úředníkům. Naopak KSČ zcela v souladu s demokratickou koncepcí národních výborů prosazovala, aby národní výbory uskutečňovaly státní správu prostřednictvím pracovníků, kteří jsou národními výbory povolávání a jim i plně podřízeni.

Také Jan Šverma uveřejnil v Československých listech svůj článek o úloze národních výborů v osvobozené vlasti.Odsoudil v něm pokusy buržoazních představitelů odbojového hnutí o snížení úlohy v významu těchto orgánů lidu a komplexně vyjádřil politiku KSČ v této otázce. Vytýčil úkoly národních výborů především z hlediska uskutečnění zásady, že všechna moc pochází z lidu a z těchto státotvorných úkolů národních výborů vycházel při formulování vztahů mezi národními výbory, úřady a vládou. O problematice voleb do národních výborů J. Šverma soudil, že je nutno dát široký rámec iniciativě lidu. Národní výbory v ilegalitě, které

---

[23] Československé listy, č. 9, 15.5.1944; též Kl. G o t t w a l d, Spisy XI, SNPL 1955, str. 329-330.

v osvobozeneckém boji hrají velkou úlohu, jsou ustavovány v hlubokém podzemí, bez voleb a nemohou samozřejmě převzít do svých rukou úkoly demokratické veřejné správy. Podle J. Švermy je prvním úkolem těchto vlastenců po osvobození, aby podali lidu zprávu o své činnosti a aby provedli řádnou a demokratickou volbu národního výboru, který se ihned ujme správy věcí ve svém obvodu. Je nutno jednat od prvních kroků podle zásady demokracie a volební právo dát každému Čechu, Slováku a Karpatskému Ukrajinci, státně a národně spolehlivému a bezúhonnému.[24]

Rozhodné prosazování demokratických zásad v otázce národních výborů Komunistickou stranou Československa se projevilo i v návrhu z poradní zprávy Státní rady pro prezidenta republiky o činnosti ministerstva vnitra 26.června 1944. Ani v této době dr. Juraj Slávik nepřestával propagovat své dřívější návrhy o kumulaci funkce předsedy NV a přednosty politické správy a o omezení pravomoci národních výborů. Státní radě nezbylo, než tyto návrhy odmítnout. I toto odmítnutí se však stalo způsobem typickým pro buržoazní politiku.

Podle Státní rady nelze revoluci napřed legislativně vůbec upravovat a určovat kompetenci revolučních orgánů. Národní výbory jsou institucí extrakonstituční, tedy dočasnými orgány, kterými se projeví vůle lidu, když tu nebude původní Národní shromáždění a z něj vycházející a jemu odpovědná vláda a bude třeba, aby lid hned v počátku projevil nějakým organickým způsobem svou vůli. To je účel národních výborů ve fázi osvobození. Státní rada dále uvedla, že je nutné, aby správa osvobozeného státu zlidověla a aby na výkonu správy byly ve větší míře zúčastněné živly laické - tj. vrstvy lidové. Nakonec zprávy Státní rada konstatovala, že zdůrazněním výše uvedených zásad nechce žádným způsobem prejudikovat volnému rozhodování našeho lidu doma, který je výlučně povolaný, aby si tyto otázky upravil, jak sám uzná za dobré.[25]

Tuto zprávu Státní rady je nutno ohodnotit velmi kladně, neboť pod vlivem komunistických představitelů zdůraznila demokratické principy při organizování národních výborů a postavila se na stanovisko výlučné svrchovanosti lidu.

Protože dekret prezidenta republiky o národních výborech, slíbený v prohlášení vlády ze 16.dubna 1944, nebyl stále vydán a právní nejistota v této otázce podněcovala k nejrůznějším spekulacím a k protahování jednání, zaslali komunističtí členové Státní rady v Londýně 16.srpna

---

[24] Československé listy, č. 16, 1.9.1944; též J. Š v e r m a, Vybrané spisy, SNPL 1955, str. 399-408.

[25] Cesta ke květnu, c. d., dok. č. 28, str. 145-147.

1944 prezidentu republiky protestní dopis, v němž ho opětně žádali o urychlené vydání ústavního dekretu o národních výborech.[26]

Návrh dekretu prezidenta republiky o národních výborech se stal předmětem jednání politických poradců čsl. vládní delegace s představiteli moskevského vedení KSČ 29.srpna 1944 v Moskvě. Text návrhu dekretu sdělil 26.srpna z Londýna V. Nosek depeší Kl. Gottwaldovi do Moskvy, zároveň s připomínkami představitelů KSČ v Londýně. Podle návrhu měl dekret znít:

"Čl. 1. Na území ČSR,které bude osvobozeno od nepřítele,budtež ustaveny národní výbory místní,okresní a zemské v rozsahu dřívějších zastupitelských sborů ze spolehlivých občanů všech složek. V přechodném období národní výbory, jež jsou tlumočníky svobodné vůle lidu československého, zajišťují a uskutečňují demokratickou účast občanstva na moci zákonodárné, vládní a výkonné a na jejich kontrole, a to ve všech oborech politické a hospodářské správy. Národní výbory zejména spolupracují s vojenskou správou ve všem,čeho je třeba k aktivnímu boji proti nepříteli, a s vládou a jejími orgány ve všem, čeho je třeba k správě osvobozeného území. Bližší podrobnosti upraví vládní nařízení.

Čl. 2. Národní výbory vykonávají své funkce pod vedením vlády a jsou jí odpovědny.

Čl. 3. Z národních výborů vzejde prozatímní ústřední národní výbor. Podrobnosti budou stanoveny zvláštním ústavním dekretem.

Čl. 4. Přechodné údobí se začíná dnem, kdy některá část ČSR je osvobozena z nepřátelské moci, a končí se dnem ustavení řádně zvoleného Národního shromáždění."[27]

Představitelé KSČ v Londýně k tomuto návrhu poznamenali, že se zasazovali o vyhlášení dekretu, který by podrobněji vytýčil směrnice pro činnost národních výborů všech stupňů. U čl. 1. trvali na přesné formulaci, že národní výbory jsou v přechodném období orgány moci a veřejné správy. U čl. 2. navrhovali výslovné zakotvení dvojí odpovědnosti, to znamená, že národní výbory jsou orgány vlády a jsou odpovědny vládě a voličstvu. U čl. 3. zastávali členové KSČ v Londýně stanovisko, že ústřední národní výbor má mít jméno i funkci prozatímního Národního shromáždění.[28]

Při jednání v Moskvě o tomto dekretu vystoupil za KSČ V. Kopecký.Nesouhlasil s formulací odstavce 1., zejména s textem: "Zajišťují a usku-

---

[26] Tamtéž, pozn. č. 4 k dok. č. 32, str. 160-161.

[27] Tamtéž, pozn. č. 2 k dok. č. 41, str. 183; též Zd. F i e r l i n g e r, c. d., str. 335.

[28] Tamtéž.

tečňují demokratickou účast občanstva na moci zákonodárné, vládní a výkonné." Tato textace mu nestačila, protože nepřihlíží k ústavnímu zákonu, v němž je jasně stanoveno, že všechna moc pochází z lidu. Je protismyslné a nelogické, když se teprve dekrety zajišťuje účast na moci zákonodárné, neboť podle ústavy lid tuto moc má. Navrhl toto znění: "Věrni čsl. ústavě a jejímu znění, že veškerá moc pochází z lidu." K rozporům, které byly v Londýně o kompetenci národních výborů a jejich předsedů, řekl, že je vyloučeno, aby okresní náčelník, byť volený, měl všechnu pravomoc bez ohledu na národní výbor. Postavil se proti tomu, aby byla obnovena moc okresního hejtmana, třeba takzvaně voleného, který by byl karabáčem nad národním výborem okresním nebo zemským. V. Kopecký považoval dále za samozřejmé, že předsedové národních výborů musí přenést část kompetence také na národní výbory, přidělit jim rezorty, jako např. školství, vojenství, policii atd. Nejenom předseda ONV, ale celý okresní národní výbor musí podléhat zemského národnímu výboru a vládě. V. Kopecký se postavil proti tomu, aby se tvořil ústřední národní výbor, neboť by mohlo vzniknout nebezpečí, že je to druhá vláda proti legální vládě. Aby se zabránilo takovému výkladu dvojvládí, navrhl, aby se používalo jasné terminologie: "Prozatímní Národní shromáždění a nikoli Ústřední národní výbor" a aby bylo jasně řečeno, že toto Národní shromáždění má pouze moc zákonodárnou a ne vládní a výkonnou. S tímto stanoviskem V. Kopeckého se ztotožnil i J. Šverma, který přitom poukázal na svůj článek v Československých listech.[29]

Takzvaný levý blok otázku dekretu o NV prodiskutoval 30.srpna a byl vypracován nový návrh, s nímž souhlasili všichni členové Státní rady přítomní v Moskvě. Nejdůležitější ustanovení, která byla přijata za základ později vyhlášeného ústavního dekretu o NV, zněla takto:

"Vycházeje ze základní zásady platné ústavní listiny ČSR, že jediným zdrojem veškeré moci v republice je lid, ustanovuji k návrhu vlády a po slyšení Státní rady, že svrchovaný lid na osvobozeném území republiky bude tuto moc v přechodném období vykonávati takto:

1. Na území ČSR, které bude osvobozeno od nepřítele, buďtež cestou voleb ustaveny národní výbory místní, okresní a zemské, jakožto prozatímní orgány veřejné správy ve všech jejích oborech. Jakožto orgány veřejné správy budou národní výbory podřízeny vládě.

2. Z národních výborů cestou voleb vzejde Prozatímní Národní shromáždění jakožto prozatímní orgán zákonodárný, jemuž bude odpovědna vláda.

3. Bližší podrobnosti o způsobu, jakým budou národní výbory a Prozatímní Národní shromáždění voleny a jak národní výbory budou tuto svou pravomoc vykonávat, stanoví vládní nařízení.

---

[29] Cesta ke květnu, c. d., dok. č. 41, str. 184.

4. Přechodné období začíná se dnem, kdy některá část ČSR je osvobozena z nepřátelské moci, a končí dnem ustavení řádně zvoleného Národního shromáždění."[30]

Tento návrh nebudu prozatím rozebírat a hodnotit vzhledem k tomu, že se stal, jak jsem již uvedl výše, základem vládou a prezidentem schváleného dekretu o NV,a proto jeho obsah bude vyložen v souvislosti s rozborem tohoto dekretu.

Také prezident Beneš se připravoval na konečné legislativní řešení problému národních výborů.Dne 4.září 1944 předložil program závěrečných příprav pro přechodné období po osvobození Československé republiky. V části prvé o tom, co je třeba učinit před a po pádu Německa, konstatoval, že dekret o národních výborech se připravuje a je nutno ho předložit do 15.září k podpisu. V části druhé uváděl dr. Beneš hlavní sporné otázky, jež dosud nejsou vyřešeny. První spornou skupinu představovaly podle E. Beneše volby do národních výborů.

E. Beneš navrhoval, aby všechny volby byly provedeny nejpozději do šesti neděl; obecní do deseti dnů, okresní do dvaceti dnů,zemské do měsíce a do prozatímního Národního shromáždění do šesti týdnů.Při volbách do místních národních výborů je nutno podle dr. Beneše dát záruky, aby byly zastoupeny všechny politické a sociální směry.Tytéž záruky je nutno vytvořit i při volbách do Národního shromáždění ze zemských národních výborů. Benešovi zatím není jasní, jaké tyto záruky budou vzhledem k tomu, že "ve spěchu převratovém" není možno uplatnit bývalý volební systém a že nebudou hned fungovat politické strany a jejich celá struktura.

Druhou skupinu sporných otázek viděl dr. Beneš v kompetenci národních výborů. U obecních národních výborů není sporu o tom, že budou mít kompetenci, jakou mají dnes (tj. obecních zastupitelstev - pozn. J.N.) a tu, která jim bude navíc svěřena rozhodnutím vlády a Národním shromážděním.Zemské národní výbory mají mít kompetenci zemských zastupitelstev a zemského prezidenta a případně kompetenci další, svěřenou jim vládou a Národním shromážděním. Okresní národní výbory mají podle Benešova návrhu převzít kompetenci okresního zastupitelstva a okresního hejtmanství - to si E. Beneš představoval zřízením předsednictva ONV - případně kompetenci další.Prozatímní Národní shromáždění mělo mít práva parlamentu s výjimkami: 1.ratihabice všech usnesení prvním voleným parlamentem; 2. nebude revidovat ústavu, ale může ji připravovat a připraví nový volební řád; 3. prezident může prozatímní Národní shromáždění

---

[30] Zd. F i e r l i n g e r, c. d., str. 336-337.

rozpustit, bude-li chtít vyslovit nedůvěru vládě. K tomu E. Beneš dodával, že je však třeba ještě jasné dohody o otázkách kompetence.[31]

Jak je vidět, přistoupil dr. Beneš v zásadě na stanovisko vedení KSČ ve všech základních otázkách. Počítal s tím, že bude kromě dekretu vydáno vládní nařízení o volbách do národních výborů a do prozatímního Národního shromáždění a vládní nařízení upravující kompetenci národních výborů obecních, okresních a zemských. Tak si ponechával otevřenou možnost, aby případné široké formulace dekretu o kompetenci mohly být zúženy vládním nařízením.Současně však vypracoval návrh ústavního dekretu o výkonu moci zákonodárné a veřejné správy na osvobozeném území republiky, který detailně upravoval i tuto problematiku. Tento návrh dekretu plně vyhovoval pojetí KSČ, jak je vidět např. z textu článků 10 a 11: "..... Do pravomoci okresních národních výborů spadá vše, co na ně bude dalšími zákony a nařízeními přeneseno. ... Do pravomoci zemských národních výborů spadá vše, co podle platných předpisů náleží do pravomoci zemských správ politických, jakož i vše, co na ně bude dalšími zákony a nařízeními přeneseno."[32]

Tento návrh projednával prezident Beneš 7.září 1944 se členy vlády. Dne 12.září vyjádřili ve společném dopise Stránský, Ripka, Slávik, Majer a Bečko své stanovisko tím způsobem, že se postavili za stručný rámcový dekret o národních výborech, tak jak byl vypracován 30.srpna 1944 v Moskvě (viz výše). Postavili se za to, aby kompetence národních výborů nebyla v dekretu konkrétně upravena, nýbrž aby ji určilo vládní nařízení.[33]

Tito představitelé buržoazie si tak chtěli nechat otevřená zadní dvířka pro případnou změnu poměru sil. Kdyby totiž ústavní dekret vše jasně a konkrétně upravil, nebylo by ho již možné změnit. Budou-li však jeho formulace široké a rámcové, bude jim možné pomocí výkladu dávat jiný obsah.Šlo tedy o praktikování taktik a průtahů v tomto ohledu zkušených buržoazních politiků.

Po dalším odkládání konečně podepsal dr. Beneš 4.prosince 1944 Ústavní dekret prezidenta republiky o národních výborech a Prozatímním Národním shromáždění č. 18/1944 Ústředního věstníku československého. Dekret sestával z preambule a šesti článků. Text preambule se odvolává na základní zásadu platné ústavní listiny (§ 1),že "lid je jediným zdrojem veškeré státní moci". Dále se dovolává vládního provolání ze dne 16. dubna 1944 k tvoření národních výborů se směrnicemi pro jejich organi-

---

31) Cesta ke květnu, c. d., dok. č. 52, str. 209-210.

32) Tamtéž, pozn. č. 1 k dok. č. 52, str. 212.

33) Tamtéž, str. 213.

zaci a činnost (viz výše) a uvádí, že svrchovaný lid na osvobozeném území republiky bude tuto moc v přechodném období vykonávat tak, jak je stanoveno dále.

Článek 1 je svým obsahem nejdůležitější. Svěřuje do pravomoci místních, okresních a zemských národních výborů, ustanovených volbami, výkon "veřejné správy ve všech jejích oborech". Jakožto orgány státní správy budou národní výbory podřízeny vládě.Poprvé je zde tedy v zákonné normě zakotveno, že národní výbory nebudou pouze orgány staré samosprávy, nýbrž že budou veřejnou správu vykonávat v celém rozsahu. Oproti návrhu z 30.srpna 1944, schválenému v Moskvě (viz výše), byla v čl. 1 slova "jakožto orgány veřejné správy" nahrazena formulací "jakožto orgány státní správy". Tedy pouze jako orgány státní správy byly národní výbory podřízeny vládě. Podle některých názorů změna této formulace posloužila buržoazním právníkům k vykonstruování staré dvojí koleje - státní a samosprávné.[34)] Nemyslím však, že by měl zákonodárce v úmyslu již tehdy vybudování eventuelních záchytných pozic buržoazie v některých národních výborech proti revoluční centrální vládě.Spíše se domnívám,že vyjmutím samosprávné funkce (tj. také možnosti vydávat normativní akty s obecnou působností) z podřízenosti vládě, bylo národním výborům umožněno vykonávat tuto funkci v jednotné soustavě zastupitelských orgánů - tj. národních výborů nižších i vyšších a Národního shromáždění.

Tomuto výkladu nasvědčuje podle mého názoru i ustanovení článku 2 dekretu, v němž je stanoveno, že "z národních výborů na základě voleb vzejde prozatímní Národní shromáždění, jakožto prozatímní orgán zákonodárný, jemuž bude odpovědna vláda". Složení tohoto sboru, způsob jeho vzniku a působnost bude stanovena zvláštním ústavním dekretem. Národní výbory tedy spolu s prozatímním Národním shromážděním tvoří jednotnou soustavu zastupitelských orgánů.Špičce této soustavy je odpovědna vláda.

Článek 3 zmocňuje vládu, aby vládními nařízeními s platností zákona stanovila,jak budou národní výbory voleny a jak budou svou právomoc vykonávat. Na rozdíl od návrhu z 30.srpna potřebuje takové vládní nařízení k platnosti spolupodpis prezidenta republiky. V praxi však tato změna význam neměla, neboť vládní nařízení bylo vydáno první vládou Národní fronty v Košicích a s podpisem prezidenta Beneše nevznikly žádné problémy.

Článek 4 se zabýval správou obcí a okresů s většinou státně nespolehlivého obyvatelstva. Pro správu těchto obcí a okresů byli jmenováni komisaři, resp. správní komise, které mohly přibrat ke spolupráci zástupce spolehlivého obyvatelstva. Protože v praxi šlo o správu území,

---

[34)] Vznik národních výborů, Rozpravy ČSAV, roč. 66, 1956, řada SV,seš. 3,str. 105.

která byla většinou od ČSR odtržena po mnichovském diktátu, tedy s německou a maďarskou většinou a neprobíhal v nich masový národně osvobozenecký boj, neexistovaly tu zpravidla ani národní výbory a bylo tedy nutné zařídit výkon správy touto cestou.

Článek 5 vymezoval přechodné období. "Přechodné období začíná se dnem, kdy některá část Československé republiky je osvobozena z nepřátelské moci, a končí se dnem, který určí řádně zvolené Národní shromáždění." Národní výbory byly zákonodárcem zakotveny jen na dobu takto vymezeného přechodného období, ale s tím si zřejmě KSČ nedělala starosti, neboť předpokládala, že po skončení přechodného období budou mít národní výbory v praxi tak pevné postavení, že je nebude možno vyvrátit.

Článek 6 stanovil, že ústavní dekret nabývá účinnosti dnem vyhlášení a provedou jej všichni členové vlády.

Ústavní dekret zakotvil postavení národních výborů, ale úmysly pravice národní výbory co nejvíce omezit neskončily. Svědčí o tom dopis prezidenta Beneše ze 4.prosince 1944 předsedovi vlády dr. Šrámkovi: "V článku 1 se praví, že národní výbory budou prozatímní orgány veřejné správy ve všech jejích oborech. Slova posléze uvedená by mohla vyvolat mylný dojem, jako by národní výbory měly nastoupiti na místo dosavadního úředního organismu v celém oboru veřejné správy nižších instancí a speciálních jejich oborech, jako je například agenda berní, poštovní, železniční, agenda samosprávy zájmové atd. ..... Jak jsem se přesvědčil při svých rozhovorech o otázce národních výborů s Vámi, s jednotlivými pány ministry a řadou jiných našich politických činitelů ze Státní rady, nemá býti citovanému ustanovení čl. 1 rozuměno ve smyslu právě uvedeném. Předpokládám tudíž, že jsme, pokud se této věci týče, zajedno v tomto výkladu: Ustanovení čl. 1 ponechává otevřenou otázku, nakolik v tom či onom oboru veřejné správy národní výbory nastoupí přímo na místo orgánů a úřadů dosavadních a nakolik budou správu tu vykonávat jejich prostřednictvím. O tom rozhodne a učiní vhodná opatření vládní nařízení, o němž mluví čl. 3 dekretu. Já sám soudím, že otázka poměru našich dosavadních úřadů veřejné správy k národním výborům bude řešena jak z hlediska co nejplnější demokratizace celého oboru veřejné správy, tak i s náležitým zřetelem ke skutečné účelnosti a aniž by při tom bylo zapomínáno, kde toho bude třeba, na potřebu odborné kvalifikace."[35]

Názory dr. Beneše, obsažené v tomto dopisu, navazují na posudek Právní rady (což byla instituce londýnské vlády - pozn. J.N.) ze 4.října 1944 a přebírají i jeho formulace. Z příliš široké formulace článku 1 dr. Beneš vyvozuje, že je stále otevřena otázka, do jaké míry nahradí

---

[35] Úřední věstník československý, č. 6, 20.12.1944.

národní výbory prvorepublikové orgány státní správy a do jaké míry budou správu vykonávat jejich prostřednictvím. Dr. Beneš tedy ani při podpisu dekretu nezměnil nijak svůj základní postoj k jeho revolučnímu obsahu, jak jej měla na mysli Komunistická strana Československa. Jako prostředek pro konečné řešení podle svých představ si ponechával vládní nařízení. Poukaz dopisu na to, že nelze zapomínat na potřebu odborné kvalifikace, měl rovněž politický význam, neboť stavěl proti starým byrokratům "neodborné" členy národních výborů a buržoazie se toho snažila využít k co největšímu okleštění pravomoci národních výborů ve prospěch byrokratických orgánů.

Přes všechny tyto pochybnosti a nedostatky je však třeba hodnotit význam ústavního dekretu o národních výborech velmi kladně. Byl významným úspěchem KSČ, jejího moskevského vedení a domácího národně osvobozeneckého hnutí. Byl v zásadě prvním legislativním vítězstvím revoluční koncepce národních výborů, vítězstvím orientace na revoluční vývoj a demokratickou revoluci v Československu. Uzákonil zcela nový prozatímní státní mechanismus, založený pouze na zastupitelských orgánech lidu. Vytvořil předpoklady pro jednotný výkon státní moci a správy, vykonávaný podle vůle lidu. Otevřel cestu k pokračování národní a demokratické revoluce.

DER KAMPF UM DIE ERSTE LEGISLATIVE REGELUNG DER NATIONALAUSSCHÜSSE IM JAHRE 1944

Josef Novotný

Zusammenfassung

In seiner Abhandlung "Der Kampf um die erste legislative Regelung der Nationalausschüsse im Jahre 1944" befaßt sich der Autor mit der Problematik einer Phase des Ringens um eine gesetzgebende Verankerung der Nationalausschüsse als neue Volksorgane der Staatsgewalt und der staatlichen Administration in der ČSR. Sie beachtet insbesondere das unmittelbare politische Ringen, das sich auf diesem Gebiet im Jahre 1944 zwischen den bürgerlichen Repräsentanten der CSR in London und der Führung der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei in Moskau entspann.Dieses Ringen wird nicht als isolierte und von nichts abhängige Episode der Formung der Voraussetzungen für die künftige Nachkriegsordnung in der CSR aufgefasst, sondern wird integral in die Zusammenhänge sowohl des von der KPTsch geführten tschechoslowakischen heimischen antifaschistischen Widerstandskampfes, als auch der politischen Gesamtentwicklung während des Zweiten Weltkrieges eingeblendet. Der Autor erläutert die zwei grundlegenden Konzeptionen der administrativen und machtpolitischen Nachkriegsordnung in der ČSR -die bürgerliche und die kommunistische - sowie den Dialog zwischen beiden.

Die Führung des bürgerlichen Widerstandskampfes ging bei ihrer Haltung gegenüber den Nationalausschüssen von der reaktionär interpretierten Kontinuitätstheorie der Rechtsordnung der ČSR aus,die in der Praxis das Streben nach Wiederaufrichtung des alten Systems der staatlichen Verwaltung aufgrund des undemokratischen Gesetzes Nr. 125/1927 Slg. bedeutete. Die Bedeutung, die die Nationalausschüsse im heimischen antifaschistischen Widerstandskampf errungen hatten, bewies den unrealen und unhaltbaren Charakter dieses Standpunktes. Daher war die vom Sprecher J. Slavik repräsentierte bürgerliche Rechte im Londoner Staatsrat bemüht, Einfluß und Bedeutung der Nationalausschüsse weitestgehend einzuschränken. Vor der Annahme des Dekretes über die Nationalausschüsse versuchte Slavik in einer Unzahl von Entwürfen eine solche Regelung durchzusetzen, die einerseits die Nationalausschüsse in die Position interimistischer, vorübergehender Organe stellen sollte; andererseits sollte ihnen die Entscheidungs- und Exekutivgewalt entzogen werden, wo-

durch sie in die Position von Beratungsorganen gedrängt worden wären, die von den ungewählten, ernannten, bürokratischen Behörden und Funktionären ganz abhängig gewesen wären.

Demgegenüber nahm die Konzeption der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei davon ihren Ausgang, man müsse die Nationalausschüsse als demokratische, vom Volk gewählte Organe der staatlichen Gewalt und Verwaltung formen und gesetzlich verankern, die von unten nach oben, bei voller Respektierung ihrer staatsbildenden Rolle, aufgebaut werden sollten. Die Kompetenz der Nationalausschüsse war logisch dadurch vorbestimmt, daß es sich sowohl um Vertretungsorgane der Volksgewalt, als auch um Exekutivorgane der Staatsgewalt handelt. Klement Gottwald und Jan Sverma hatten die grundlegenden theoretischen Ausgangspunkte dieser Konzeption formuliert.

Der Zusammenprall dieser Linien gipfelte am 4.Dezember 1944 im Verfassungsdekret des Präsidenten der Republik über die Nationalausschüsse und die Interimistische Nationalversammlung Nr. 18/1944.Das Dekret verankerte zum ersten Mal die Nationalausschüsse als gewählte Organe, die die öffentliche Verwaltung in allen ihren Bereichen ausüben sollten. Ungeachtet einiger Mängel in Formulierung und Inhalt wurde dieses Dekret zum ersten legislativen Sieg der revolutionären Konzeption der Nationalausschüsse, zum Sieg der Orientierung hin auf eine revolutionäre Entwicklung und demokratische Revolution in der Tschechoslowakei.Unter dem Einfluß der KPTsch verankerte es gesetzlich einen ganz neuen interimistischen Staatsmechanismus, der lediglich auf Vertretungsorganen des Volkes beruhte.Es schuf die Voraussetzungen für eine einheitliche Ausübung der Staatsgewalt und der Verwaltung auf der Basis des Volkswillens.

K MEZINÁRODNĚPRÁVNÍM ASPEKTŮM OCHRANY NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN V PŘEDMNICHOVSKÉ ČSR

Milan Kocich

Vítězství Velké říjnové socialistické revoluce a první imperialistická světová válka narušily do značné míry celou soustavu světového kapitalismu. Všeobecná krize, která byla v kapitalistickém světě vyvolána vypuknutím světové války, se po jejím skončení dále výrazně prohloubila a ještě více zostřila všechny rozpory imperialistického světa. Hospodářsky a politicky postihla nejen státy poražené, ale i vítězné mocnosti.

Mírové smlouvy, podepsané v letech 1919 - 1920, vytvořily nový systém mezinárodních vztahů, který vešel do dějin pod názvem versailleský. Šlo o soustavu nového uspořádání Evropy a částečně také celého světa, která upevňovala a právně fixovala vítězství dohodových mocností nad mocnostmi ústředními. Versailleský systém odpovídal imperialistickým cílům vítězných mocností, byl namířen nejen proti poraženým státům, ale také sovětskému Rusku, revolučnímu hnutí v kapitalistickém světě a národně osvobozeneckému hnutí v koloniálních a závislých zemích. Pro svůj imperialistický a kořistnický charakter nemohl trvale zajistit mírové uspořádání v Evropě a ve světě.

Třebaže se jednalo o systém imperialistický a protirevoluční, lze mít za to, že zakotvil především pro oblast střední a jihovýchodní Evropy určité buržoazně demokratické přeměny, které přinesly národně demokratické revoluce v jednotlivých státech.

Versailleský systém byl tedy složitým komplexem prvků, které v určitých politických a společenských poměrech byly nutným zárodkem rozpornosti a protikladnosti. To vše se výrazně projevilo v dalším období.

*

Československá republika se pařížských mírových jednání zúčastnila za podpory Francie, což jí umožnilo předložit poměrně rozsáhlé požadavky.[1] V čele československé delegace byl ministerský předseda dr. Karel Kramář, ale vlastní práci delegace vedl tehdejší ministr zahraničních

---

[1] Blíže viz R. K v á č e k, Nad Evropou zataženo, Praha 1966, str. 10 a násl; dále A. G a j a n o v á, ČSR a středoevropská politika velmocí (1918-1938), Praha 1967, str. 17 a násl.

věcí dr. Edvard Beneš, který také 5.února 1919 přednesl před Radou desíti požadavky Československa, které shrnul do sedmi memorand.[2]

Po řadě složitých diplomatických jednání se podařilo většinu předložených československých požadavků prosadit. Tyto nesporné diplomatické úspěchy Československé republiky na pařížských mírových jednáních byly v nemalé míře umožněny vlivem Francie. Tato velmoc byla jedním z hlavních soupeřů Německa, a proto po vítězné válce usilovali vládnoucí představitelé francouzské buržoazie v čele s premierem Clemanceauem o výrazné oslabení protivníka, a to jak hospodářské, tak i politické. Francie podporovala seskupení malých států orientovaných na protiněmeckou politiku. Druhým důvodem k tak výrazné podpoře požadavků Československé republiky na pařížské mírové konferenci byl zřejmě záměr zahrnout nový stát do formujícího se tzv. sanitního kordonu okolo sovětského Ruska a k tomu využít především jejího průmyslového potenciálu. Představitelé francouzské zahraniční politiky viděli, že kupříkladu vyhraněně protisovětsky naladěná polská buržoazie by zdaleka neunesla tíhu intervence, především hospodářsky. Z těchto důvodů zaujímalo Československo na mírové konferenci mezi nástupnickými státy významné postavení, garantované Francií. Ta se stavěla proti všem pokusům o oslabení ČSR a z výše uvedených důvodů zřejmě nebyly vyslyšeny např. požadavky německé minority z českých zemí, týkající se iredentistických snah představitelů tzv. provincií Sudetenland, Deutschböhmen atd. Cíle politické reprezentace německé menšiny byly zcela v protikladu k záměrům, které se snažila Francie vnést do života poválečné Evropy.

Představitelům německého iredentistického hnutí bylo jasné, že u francouzských politických činitelů nedosáhnou podpory. Své požadavky tedy adresovali ostatním dohodovým mocnostem. Snad největší naděje jim poskytovala Anglie. V anglické politice bylo možno spatřovat určitou snahu o znesnadňování realizace francouzských zájmů v Evropě. Nebýt revoluční vlny na jaře 1919, která přivedla Spojené státy severoamerické spolu s Francií a Anglií jako prostředníkem zpět k zelenému stolu mírové konference, pak by zřejmě anglická politika směřovala spíše proti snahám vyřadit Německo z postavení velmoci a snažila by se "konzervovat" předpoklady obnovy německého imperialismu.[3] Tuto úvahu lze vyvodit jednak

---

[2] Texty memorand viz v publikaci E. B e n e š, Světová válka a naše revoluce I., Praha 1927, str. 533-538; k tomu srov. Kurt R a b l, "Historisches Staatsrecht" und Selbstbestimmungsrecht bei der Staatsgrundung der Tschechoslowakei 1918-1919, ZfO 1959, str. 388 a násl.; dále Eugen L e m b e r g , Volksberiff und Staatsideologie der Tschechen, str. 170 a násl.; také Helmut S l a p n i c k a, Die Stellungsnahme der Deutschtums der Sudetenländer zum "Historischen Staatsrecht", str. 15 a násl.

[3] Srov. R. K v á č e k, c. d., str. 9.

z politických a hospodářských zájmů Anglie na kontinentě, jednak z postojů vůči německému iredentistickému hnutí v Československu.[4]

Obdobné naděje skládali představitelé německé buržoazie z českých zemí do Spojených států amerických. Je nutno ovšem zdůraznit, že zde panovala určitá nedůvěra k politickým představitelům USA od vyhlášení tzv. Čtrnácti Wilsonových bodů.[5] To však nikterak nebránilo německé menšině, aby i na této frontě neposilovala své naděje. Snaha USA prosadit se na evropském kontinentě a jejich hospodářské a politické pozice v poraženém Německu způsobily, že ke konci války a po jejím skončení se Spojené státy staly do jisté míry garantem německých zájmů ve skupině dohodových mocností.[6] Němečtí političtí představitelé iredentistického hnutí v ČSR se proto obraceli četnými peticemi na americké politiky i na samotného amerického prezidenta Wilsona.[7]

Systém, který dohodové mocnosti ve Versailles připravovaly, měl především kodifikovat politické důsledky vojenské katastrofy německého imperialismu. Oslabení mezinárodního postavení Německa nemělo však vést k likvidaci pozic německé buržoazie a junkerstva. Pařížská konference řešila koncekonců také otázku politických a hospodářských pozic buržoazních vládnoucích tříd a nemohla tedy s Německem nepočítat.[8]

Hlavním cílem německých iredentistů na mezinárodním poli bylo především zajistit mezinárodněprávní potvrzení nároku na odtržení pohraničního území od ČSR a jejich připojení k Rakousku nebo k Německu. Později, v souvislosti s obsazením pohraničí československým vojskem, se taktika politických vůdců německé menšiny změnila. Snažili se především prosadit na mezinárodním fóru plebiscitním řešením uvedené otázky. Před

---

[4] O tom srov. Reichenberger Zeitung, č. 50, 28.2.1919; dále P. M o l i s c h, Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1912-1919, Wien-Leipzig 1932, str. 144 a násl.

[5] Blíže E. B e n e š, c. d., str. 516 a násl.

[6] "Americké monopoly, které začaly brzy po válce pronikat do německého hospodářství, podnikaly vše, aby pomohly německé buržoazii potlačit revoluční hnutí v zemi... USA měly totiž ve svém programu vytvořit si z Německa nástupiště ke svému dalšímu pronikání do Evropy i k realizaci svých plánů protisovětských..." - Přehled československých dějin III., Praha 1960, str. 37.

[7] Tak např. v poselství prezidentu Wilsonovi z 15.listopadu 1918 se uvádí: "Ve jménu půltřetího miliónů Němců v Čechách, kteří se s odvoláním na sebeurčovací právo považují za součást svobodné Německé republiky, pozvedáme nejostřejší protest proti násilnostem, jimž je vystaveno naše státní území ze strany československého státu... Nenechte, pane prezidente, žádné pochyby, že požadavky Čechoslováků musí se zastavit před nepopiratelným právem Deutschböhmen..." - F. P e r o u t k a, Budování státu I., Praha 1933, str. 364.

[8] Viz R. K v á č e k, c. d., str. 9.

politickými představiteli ČSR stál nesnadný úkol: zmařit tyto německé snahy.[9]

Lze shrnout, že výsledky pařížských mírových jednání byly pro německé nacionalistické představitele těžkou porážkou. Dlouholetý spor skončil prozatím ve prospěch české buržoazie. Němci se stali v ČSR sice nejpočetnější, ale "jen" národní menšinou.

Stanovením hranic a mezinárodněprávním uznáním Československé republiky vznikly na jejím území poměrně rozsáhlé oblasti obývané jinonárodními skupinami obyvatelstva než české nebo slovenské národnosti. To byl pro mladý československý stát nemalý problém. Otázka národnostních menšin nebyla pouze vnitřní otázkou Československé republiky, nýbrž záležitostí mezinárodní ve smyslu mírových smluv. Na mírové konferenci v Paříži byla 1. ledna 1919 zřízena tzv. komise pro nové státy, kde byla zastoupena Francie, Spojené státy americké, Velká Británie a později i Itálie a Japonsko. Zmíněná komise připravila návrhy smluv na ochranu menšin a minoritní problém se tak stal v plném slova smyslu mezinárodněprávní.[10]

Mnohé nově vzniklé státy se důrazně ohradily proti akceptaci minoritních smluv. Bylo především namítáno ohrožení suverenity příslušných států, neboť ostatním státům - členům Společnosti národů - také závazky z mírové konference neplynuly.[11] Uvedená úprava menšinové problematiky, tj. formou minoritních (garančních) smluv, tvořila jen jednu část celkové mezinárodněprávní regulace minoritní otázky. Druhou částí byly příslušné pasáže smluv se státy poraženými.[12]

Celý komplex smluvních závazků byl později doplněn o četné smlouvy bilaterální, týkající se otázek minorit nepřímo, a to např. smlouvy o státním občanství, opci apod.[13]

---

[9] Srov. z novější německé literatury: Kampf der "tschechoslowakischen Staatsidee," in: West und Ost, 1966/12, str. 17 a násl.

[10] Konkrétním vyjádřením byly pak tzv. minoritní (garanční) smlouvy mezi dohodovými mocnostmi a některými jejich spojenci, např. s Polskem (28.6.1919), s. ČSR (10.9. 1919) a dále s Jugoslávií Rumunskem a Řeckem; dále srov. Ervin V i e f h a u s, Die Minderheitenfrage und die Entstehung der Minderheitenschutzvertträge der Pariser Friedenskonferenz 1919, ZfO 1965, str. 369.

[11] Námitky např. polské delegace a odpověď Wilsonovu viz T e m p e l e y, History of the Peace Conference, sv. V., London 1921, str. 128.

[12] Srov. mírovou smlouvu s Rakouskem, čl. 62-69, zákon čís. 507/1921 Sb. z. a n.; dále čl. 54-60 mírové smlouvy s Maďarskem, zákon čís. 102/1922 Sb. z a n.

[13] O tom srov. E. S o b o t a, Národnostní právo československé, Brno 1927, str. 18 a násl.; dále čl. 85 zák. čís. 217/1921 Sb. z. a n.; čl. 80 zákona čís. 507/1921 Sb. z. a n.; čl. 64 zákona čís. 102/1922 Sb. z. a n.; čl. 8 zákona čís. 107/1922 Sb. z. a n.; čl. III. vl. vyhlášky čís. 20/1925 Sb. z. a n. - z pramenů mezinárodně právních a dále úst. zákon čís. 236/1920 Sb. z. a n.; vl. nař. 601/1920 Sb. z. a n.; vl. nař. 160/1921 Sb. z. a n. - z pramenů vnitrostátních.

Pro mezinárodněprávní i vnitrostátní úpravu byla ve vztahu k Československé republice rozhodující úprava v mírové smlouvě saint-germainské z 10.září 1919. Touto smlouvou se ČSR především zavazovala, že ustanovení článků 2 až 8 budou přijata do vnitrostátní právní úpravy jako základní zákon, a že žádný zákon ani podzákonný akt (nařízení, správní akt) nebude v rozporu nebo nesouhlasu s ustanoveními saint-germainské mírové smlouvy a že žádný zákon či akt s nižší právní silou "nebude mít proti nim moci".[14]

Za pochybný je některými autory pokládán článek 2 zmíněné smlouvy. Této otázky se okrajově dotýká také Juraj Purgat, který vyvozuje ze znění tohoto článku oprávnění uvedených subjektů "požívať všeobecnú slobodu a rovnosť ...".[15] Toto vymezení zdá se nám problematické, neboť čl. 2 vůbec nepojednává o rovnosti, nýbrž pouze o ochraně života a svobody.[16] Tato ochrana se vztahovala i na obyvatelstvo, u kterého neexistoval státoobčanský svazek k Československé republice.[17]

Faktickou úpravu ochrany menšin obsahovaly až čl. 8 a 9 mírové smlouvy saint-germainské. Obecně lze o uvedených ustanoveních uvést, že v nich jsou v podstatě obsaženy veškeré závazky, které na sebe ČSR vzala, a to s možnou výhradou čl. 9, který nemusel být pokládán za závazný.[18]

Z hlediska mezinárodněprávní ochrany minorit hrálo významnou úlohu ustanovení čl. 14.[19] Československá republika jeho přijetím souhlasila s tím, že menšinové otázky zakládají závazky mezinárodního charakteru a budou garantovány Společností národů. Dále se ČSR zavazovala, že neučiní žádné změny v otázkách ochrany minorit bez souhlasu většiny v Radě Společnosti národů. Každý člen Rady měl právo ve smyslu čl. 14 upozorňovat na skutečnosti, které ohrožovaly nebo porušovaly přijaté závazky. Rada si vyhrazovala oprávnění vydávat pokyny a činit kroky k odstranění příp. excesů.

Každý spor o právní nebo skutkové otázky v minoritní problematice byl tedy pokládán za spor mezinárodní a jeho řešení (na žádost strany

---

[14] Viz čl. 1 zákona čís. 508/1921 Sb. z. a n.

[15] Blíže viz J. P u r g a t, Od Trianonu po Košice, Bratislava 1970, str. 19.

[16] Srov. zákonný text - "Československo se zavazuje, že poskytne všem obyvatelům úplnou a naprostou ochranu jejich života a jejich svobody bez ohledu na jejich původ, státní příslušnost, jazyk, rasu nebo náboženství" - čl. 2 zákona čís. 508/1921 Sb. z. a n.

[17] O tom srov. J. P u r g a t, c. d., str. 19.

[18] "... že ustanovení obsažená ve článcích č. 2. až 8. této hlavy budou uznána za základní zákony...", čl. 1 zák. čís. 508/1921 Sb. z. a n.

[19] Viz čl. 14 zákona čís. 508/1921 Sb. z. a n.

ve sporu) se předkládalo Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti v Haagu. Ve smyslu těchto, dá se říci procesuálních ustanovení čl. 14, měli tedy členové Rady dvojí možnost: 1. každý člen mohl upozornit Radu na hrozící nebo nastalé porušení závazku a 2. každý člen mohl žádat, aby rozpor a otázky jak právní, tak skutkové mezi ním a přísl. vládou byl předložen Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti. Z uvedeného vyplývá, že porušení závazku o ochraně menšin mohlo být vyřízeno dvojím způsobem. Jednak zásahem Rady Společnosti národů, jednak rozsudkem (nálezem) Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti.

Kromě některých problémů ryze právní povahy se naskýtá spíše praktická otázka: jakou formou si člen Rady zajistí informace o dodržování, resp. o porušování závazků z minoritních smluv? Otázku řešila rezoluce, přijatá 22.října 1920.[20] Autor rezoluce Tittoni přiznával menšinám právo podávat petice a upozornění Radě (péditions et renseignements), přičemž předložený materiál měl neustále charakter petice (upozornění) a nezpůsoboval sám o sobě vlastní předložení žádosti k projednání Radou a její příp. intervenci. Toto mohl učinit pouze stálý člen Rady, kterému byla petice nebo upozornění postoupena generálním sekretářem Rady. Zainteresovaný stát, tj. ten, kterého se stížnost týkala, byl o zaslání petice informován generálním tajemníkem Rady.Tímto mu bylo umožněno dodatečně připojit poznámky a připomínky k celé záležitosti.K řízení před Radou mohlo dojít jen tehdy, když některý ze členů Rady využil svého práva upozornit na potencionální či faktické porušení závazku při ochraně minorit. Přímé podání petice nebo upozornění menšinami na příp. porušování závazků z minoritních smluv bylo právně irelevantní ve vztahu k zahájení řízení před Radou. K zefektivnění práce Rady na tomto úseku byla zřízena zvláštní komise, kterou tvořili předseda Rady a další dva členové.[21]

Tittoniho rezoluce byla později modifikována československo-polským návrhem, přijatým 27.června 1921, a to v tom smyslu,že každé podání nečlena Rady (tj. napříkl. národnostní menšinou nebo její organizací) musí být dříve než se předloží členům Rady předloženo státu, o který se v podání jedná.[22] Uvedená rezoluce a dále prohlášení vlády království S.H.S., která k rezoluci přistupovala, tvořila procesní pravidla "přípravného řízení", které předcházelo vlastnímu projednávání věci před Radou společnosti národů.[23]

---

[20] Text uvedené rezoluce viz A. H a j n, Problém ochrany menšin, in: Dokumenty, Praha 1923, str. 236 a násl.

[21] Text uvedené rezoluce viz A. H a j n, c. d., in: Dokumenty, str. 258.

[22] Tamtéž, str. 259.

[23] O tom blíže A. H a j n, c. d., str. 49. a násl.

Uvedli jsme, že řízení před Radou byl jeden ze způsobů řešení sporů vyplývajících z minoritních závazků. Druhou možností bylo obecné řízení o mezinárodních sporech, upravené v čl. 12 až 15 Úmluvy o Společnosti národů.[24] Uvedená problematika daleko překračuje vymezení naší studie, nebudeme se proto na tomto místě těmito otázkami zabývat.[25]

Z úpravy procesní stránky ochrany menšin ve smyslu minoritních smluv vyplývá závěr, že přísl. národnostní menšina nikdy nevystupovala jako samostatný subjekt mezinárodního práva. Nejednalo se tedy v uvedených případech o spor mezi zavázaným státem a jeho menšinou.[26]

Celý systém při svém praktickém fungování zapříčiňoval četné mezinárodní spory. Charakteristická je tato situace např. pro vztah mezi Československem a Maďarskem. Mezi těmito státy vznikl spor okolo žádosti maďarských představitelů, aby menšiny byly uznány za právnické osoby a jejich stížnosti, aby Rada vyřizovala přímo, tj. bez předchozího vyjádření československé vlády.Tento návrh byl na VI.zasedání Společnosti národů československou delegací odmítnut.[27] Obdobné a mnohem kategoričtěji formulované návrhy předkládali i političtí reprezentanti německé menšiny.[28] Zmíněné návrhy byly zjevnou snahou rozšířit závazky k ochraně menšin založené versailleským systémem.[29] V této souvislosti je třeba poukázat na důležitý moment, který dokresloval celý tento systém a v jeho rámci i otázku mezinárodní ochrany menšin. Mezinárodní závazky, které byly státům střední a jihovýchodní Evropy uloženy minoritními smlouvami, se totiž jeví jako určitá protihodnota za vlastní uznání těchto států. Uvedený moment nechceme ovšem nijak přeceňovat, vědomi si zejména hospodářských a politických zájmů dohodových mocností - především Francie. Z celé povahy mezinárodní ochrany menšin je spíše patrné, že byla politickým argumentem poražených států a nikoliv vítězných mocností.

---

24) Tamtéž, str. 50-53.

25) Tamtéž, str. 50 a násl.; dále tamtéž, Rezoluce Mezinárodní unie sdružení pro Společnost národů ve věci ochrany menšin, Zpráva menšinové komise z června 1922, str. 270, str. 281 a násl.

26) Srov. V. O u t r a t a, Mezinárodní právo veřejné, Praha 1960, str. 156-160.

27) O tom blíže Zd. P e š k a, Národnostní menšiny a Československo, Bratislava 1932, str. 120 a násl.

28) Srov. A. H a j n, c. d., str. 54 a násl.

29) K tomu srov. J. W. B r ü g e l, Tschechen und Deutsche 1918 - 1938 München 1967; ze starší literatury jak typicky Leo E p s t e i n, Grundsätze eines Weltminderkeitenrechts, Sonderabdruck aus der documentarischen Zeitschrift "La Société des Nations," Bern, fümfter Jahrg., Mai 1923.

Tento fakt si hlavně uvědomovaly tzv. nástupnické státy. Je zřejmé, že za této situace uvedené státy hledaly i jiné formy garancí, než které jim poskytovaly vítězné mocnosti. Významnou úlohu v této problematice sehrálo mezistátní seskupení - Malá dohoda, i když nechceme samozřejmě její vznik nebo náplň činnosti odůvodňovat otázkou minorit.Přestože zaměření činnosti a cíle tohoto seskupení byly mnohem širší, byla i otázka mezinárodně-mocenská v oblasti ochrany menšin jedním z motivů vzniku Malé dohody. Uvedené lze částečně doložit jak celkovou hospodářsko-politickou situací v době vzniku Malé dohody, tak i projevy představitelů minorit v ČSR.[30]

Historie ukázala, že celý versailleský systém byl neživotný.Výrazným momentem, který dalekosáhle narušil tento poválečný systém mezinárodních vztahů, byly rozsáhlé mocenské přesuny v Evropě necelých 10 let po skončení první světové války. Francie byla zatlačena do pozadí a začaly se vytvářet předpoklady pro obnovení velmocenského postavení Německa. Pod vedením Gustava Stresemanna zahájilo Německo rozsáhlou diplomatickou ofenzívu a předložilo otevřeně otázku revize versailleského systému. Při jednáních na konferenci v Locarnu v říjnu 1925 německá diplomacie dosáhla přijetí řady svých požadavků, které do značné míry zpochybňovaly celý versailleský systém.[31] Lze bez dalšího konstatovat, že tzv. locarnské smlouvy,podepsané v Londýně 1.prosince 1925,byly prvním zjevným narušením versailleského mírového systému.Zároveň jednání v Locarnu výrazně signalizovalo, že představy Francie o poválečném postavení Německa byly liché.

Nově vzniklá politická situace v Evropě se odrazila zákonitě na mezinárodním postavení Československa. V průběhu příprav locarnských dohod se snažila československá diplomacie o znemožnění revize výsledků pařížských mírových jednání. V době, kdy bylo zřejmé, že dojde k jednáním, která budou revizí mocenského uspořádání v poválečné Evropě, bylo záměrem československé zahraniční politiky alespoň oslabit nepříznivý vliv Locarna na ČSR [32] Československá republika, vědoma si svého o-

---

[30] O tom srov. např. Těsnopisné zprávy NS Československé republiky, schůze poslanecké sněmovny, 48.schůze 27.1.1921, str. 1887-1888; dále srov. J. P u r g e t, c. d., str. 23 a násl.; také E. B e n e š, Boj o mír a bezpečnost státu, Praha 1934, str. 239 a násl.

[31] O tom blíže R. K v á č e k, c. d., str. 12 a násl.; také E. B e n e š, Paměti, Praha 1946, str. 1 a násl.

[32] Jednalo se např. o sjednání a podepsání smlouvy mezi Polskem a Československou republikou v dubnu 1925.Důležitým mezinárodním momentem bylo i podepsání zvláštních arbitrážních dohod mezi Německem, Polskem a Německem a Československem.Uvedené smlouvy byly doplněny tzv. garančními smlouvami mezi Francií a Československou republikou a Francií a Polskem.

slabeného postavení, se snažila o navázání bližších kontaktů se Sovětským svazem (byla vypracována již konkrétní formulace nóty, která uznávala SSSR de iure). V posledním okamžiku však československá vláda, poslušná třídních zájmů vládnoucí buržoazie od svého záměru ustoupila.[33] Na celou tuto demagogickou akci poukazovali především představitelé KSČ.[34]

Další politický a hospodářský vývoj v Evropě a především v Německu byl zákonitou výslednicí politiky jednotlivých národních buržoazií, která vedla v 30.letech k naprostému krachu versailleského mírového systému. Zařazení ČSR do tohoto systému, jehož hlavním cílem bylo především politicky a právně fixovat trvalé přednostní postavení vítězných mocností proti poraženým, nezajistilo její státní a národní svobodu. Domníváme se, že tomu ani tak být nemohlo, především pro hluboké rozpory, které existovaly ve vlastním zaměření versailleského systému i mezi jeho jednotlivými tvůrci - dohodovými mocnostmi.[35]

Jak důležitou úlohu při rozpadu versailleského systému hrály národnostní menšiny je nutno posuzovat v celém politicko-hospodářském kontextu. Je nesporné, že úloha národních menšin, především německé, ve vztahu k ČSR byla zjevně destruktivní, a to namnoze již od počátku jejího vzniku.[36] Obdobnou destruktivní úlohu hrálo i Německo na celoevropském fóru, a to mnohdy za vydatné pomoci samotných autorů versailleského systému.

*

Versailleský mírový systém se měl stát základem pro uspořádání složitých nacionálních poměrů ve střední Evropě. Nestalo se tak. Nelze tedy říci, že mezinárodní ochrana menšin, která byla součástí poválečného uspořádání mezinárodních vztahů ve smyslu versailleských dohod, by prokázala svou životnost. Avšak po právní stránce se zdá, že zde nebyly takové slabiny a mezery, které by způsobily neudržitelnost její existence. Důvody rozpadu versailleského mírového systému byly mnohem hlubší a zdaleka netkvěly jen v ochraně minorit, resp. mezinárodněprávní úpravě uvedené problematiky.

---

33) O tom viz R. K v á č e k, c. d., str. 13 a násl.

34) O tom srov. Těsnopisné zprávy NS Republiky československé, 9.schůze poslanecké sněmovny 18.5.1926; také Přehled československých dějin III., c. d., str. 204 - 207; dále K. K o n r á d, Na prahu války, Praha 1951, str. 197.

35) O tom viz Přehled československých dějin, c. d., str. 37 a násl.

36) Srov. např. vystoupení představitele německé soc. dem. strany Seligera na sjezdu v Teplicích (30.8. - 3.9.1919).

Je proto nutné hledat nedostatky nejen ve vlastní právní úpravě, ale především v její náplni - v právní praxi, která byla součástí celého politického a hospodářského dění. Především ona nám ukazuje klady či zápory určité právní regulace.

Z celého komplexu otázek probíraných v této stati lze shrnout: důvody neúspěchu versailleské ochrany národnostních menšin, a to jak mezinárodní, tak vnitřní, nelze hledat jen v nedostatcích právní regulace, ale především v hlubokých společenských a politických rozporech, na kterých byla versailleská soustava založena.

ZU DEN VÖLKERRECHTLICHEN ASPEKTEN DES SCHUTZES DER NATIONALEN MINDERHEITEN IN DER ČSR VOR DEM MÜNCHENER DIKTAT

Milan Kocich

Zusammenfassung

Der Autor befaßt sich in seiner kürzeren Arbeit mit den wichtigsten völkerrechtlichen Aspekten der Problematik des Minoritätenschutzes in der Tschechoslowakischen Republik in der Zeit vor dem Münchener Diktat.

Vor allem wird dem Komplex der in den Jahren 1919-1920 geschlossenen internationalen Verträge Beachtung gewidmet, die ein neues System internationaler Beziehungen schufen - das System von Versailles. Obgleich es sich um ein imperialistisches und antirevolutionäres System handelte, wird auch auf die unbestreitbaren bürgerlich-demokratischen Veränderungen hingewiesen, die es verankerte und die für das Gebiet Mittel- und Südosteuropas offenkundig erkennbar waren als Ergebnis der national-demokratischen Revolutionen in den einzelnen Staaten.

Hauptinhalt der Arbeit ist die Bewertung der Stellung der Tschechoslowakischen Republik im Zeitraum der Friedensverhandlungen in Paris. Es wird das Vorgehen der tschechoslowakischen Diplomatie bei der Friedenskonferenz beurteilt und auch der Anteil der einzelnen Mitglieder der Entente, hauptsächlich im Hinblick auf die komplizierte politische Situation in der ČSR (z.B. irredentische Bewegung in den Randgebieten), in Erwägung gezogen. Im allgemeinen Komplex der politischen Situation wird sodann das Vorgehen der tschechoslowakischen Delegation bei den Pariser Verhandlungen und vor allem sodann die sich daraus ergebende Konstellation gewürdigt.

Wie bereits aus dem Titel hervorgeht, befaßt sich die vorliegende Studie vor allem mit Fragen des Minoritätenschutzes. Durch die Festlegung der Grenzen und die völkerrechtliche Anerkennung der ČSR entstanden nämlich auf ihrem Territorium verhältnismäßig weitreichende Gebiete, die von andersnationalen Bevölkerungsgruppen als jenen der tschechischen oder der slowakischen Nationalität bewohnt waren.Die Frage der nationalen Minderheiten war in gewissem Maße eine Frage des Völkerrechts im Sinne der einschlägigen Friedensverträge. Die sich daran anschließende Analyse der Friedensverträge, vor allem des Friedensvertrages von Saint Germain, löst eher einige Fragen des praktischen Funktionierens dieser Rechtsnorm. Von den politischen Momenten im Rahmen der

eigentlichen Realisierung der Minoritätenverträge verwies die Arbeit auf den Einfluß der sog. Kleinen Entente, ferner auf die nach Abschluß der sog. Locarno-Abkommen neu entstandene politische Situation in Europa und auf die Versuche der Repräsentanten der tschechoslowakischen Bourgeoisie nach Anknüpfung näherer Kontakte mit der Sowjetunion.

Das Friedenssystem von Versailles sollte zur Grundlage für die Ordnung der komplizierten nationalen Verhältnisse in Mittel- und Südosteuropa werden. Dies geschah aber nicht. Man kann also nicht behaupten, daß der internationale Minoritätenschutz, der mit zur Nachkriegsordnung der völkerrechtlichen Beziehungen im Sinne der Abkommen von Versailles gehörte, seine Lebensfähigkeit bewiesen hätte. Aber in rechtlicher Hinsicht scheint es hier keine solchen schwachen Punkte und Lücken gegeben zu haben, die die Unhaltbarkeit seiner Existenz bewirkt hätten. Die Ursachen für den Zerfall des Friedenssystems von Versailles und damit auch der Minoritätenproblematik waren weitaus tiefer und beruhten ganz und gar nicht nur im Minoritätenschutz, bzw. in der völkerrechtlichen Regelung der angeführten Problematik.

BRNĚNSKÝ FAŠISTICKÝ PUČ V ROCE 1933 PŘED STÁTNÍM SOUDEM

Bohumil Kučera

Léta 1929 - 1934 jsou obdobím hluboké hospodářské krize, která postihla celý kapitalistický svět. Krize průmyslová se prolnula s krizí agrární, finanční, obchodní i politickou.V mezinárodním měřítku se zostřily rozpory mezi jednotlivými skupinami kapitalistů, uvnitř států mezi buržoazií a proletariátem.

Celá tato situace se odrazila i v politických poměrech Československa. Komunistická strana Československa byla početně oslabena vnitrostranickou krizí z předcházejících let. Přesto její vliv v masách nepoklesl.Svědčí o tom výsledek parlamentních voleb v r. 1929, kdy získala 753 tisíc hlasů. Poněvadž se stala důsledným a nejodhodlanějším bojovníkem proti krizi, masy šly za ní a její vliv rostl.Zcela ovládala hnutí nezaměstnaných a sílily i její pozice mezi zaměstnanými,o čemž svědčí růst masových bojů a stávkového hnutí. Vliv KSČ vrcholí mosteckou stávkou v r. 1932, kdy se dělníci všech politických směrů podrobují jejímu vedení.

Vláda používá proti dělnictvu největší perzekuce a provádí postupnou fašizaci. Nejsou to již jen omezení politických občanských práv, ale likvidace demonstrací a stávek četnickými puškami se stala běžně používaným prostředkem. Buržoazie, která již nedokáže vládnout demokratickými prostředky a není schopna překonat krizi, začíná uvažovat o fašismu - reakční diktatuře finančních monopolů. Vzorů má pro to v Evropě dost. Např. u svého malodohodového spojence Jugoslávie, kde v r. 1929 byla nastolena fašistická diktatura, a zejména v sousedním Německu, kde je od r. 1930 monopoly podporována reakční NSDAP a jsou s ní vedena jednání o účasti na vládě kapitalistů a převzetí moci. I když u nás skupina "Hradu" zatím stále trvá na zachování demokracie,opatření vlády jsou taková, že demokracie je stále omezována.

V nejvlivnějších buržoazních stranách vznikají pravicová křídla,která vidí svůj vzor ve fašistické Itálii a Jugoslávii a fašizujícím Německu. Je tomu tak zejména v nejsilnější politické straně - straně agrární a v národní demokracii, reprezentantce průmyslu a financí. Sílí však i jiné národní fašistické strany jako NSDAP v pohraničí a klerofašistická Hlinkova ludová strana na Slovensku. I český fašismus, zatím

ne příliš silný, se rozmáhá, a to jak Národní obec fašistická, tak Liga proti vázaným kandidátním listinám. I když bezuzdně štvou proti Hradu, jsou nejen trpěny, ale blahovolně protěžovány. Zatímco se množí tvrdé zásahy proti dělnictvu, politická činnost fašistů je trpěna. Jejich tisk, shromáždění a srazy požívají naprosté volnosti. Zásahy proti nim, pokud k nim vůbec dochází, jsou zcela formální.

Vládnoucí buržoazie vidí v nich možnou záložní armádu proti dělnické třídě.

Za této situace dochází zčistajasna k ozbrojenému vystoupení Národní obce fašistické (dále NOF), k pokusu o fašistický převrat. Dne 22.ledna 1933 se pokusí ozbrojená fašistická tlupa zmocnit násilím kasáren pěš. pl. 43 v Brně - Židenicích a dát tak signál k fašistickému nástupu v celé republice.

Po půlnoci z 21.ledna na 22.ledna 1933 přepadla ozbrojená skupina asi 60 mužů kasárna v Brně - Židenicích. Část útočníků přelezla zeď, napadla hlavní strážnici, zbraněmi donutila stráž ke vzdání, přičemž bylo vypáleno několik ran z pistolí. Druhá skupina vyvrátila zadní bránu a pronikla do ubikací technické roty, kde se ozbrojila puškami, vloupala se do skladiště munice a opatřila si tak náboje. Mezitím se podařilo dozorčím orgánům zburcovat poddůstojnickou školu, jejíž vojáci se postavili na odpor. Došlo k přestřelce mezi vojáky a útočníky, do níž zasáhla i přivolaná policie. Útočníci se pak dali na útěk nebo se poschovávali v kasárnách. Zde bylo zatčeno 23 útočníků a další pak na ulicích kolem kasáren a v okolních polích.

Policejním vyšetřováním ještě v téže noci bylo zjištěno, že všichni útočníci jsou fašisté, členové NOF. Jejich vůdcem byl Ladislav Kobsínek. bývalý důstojník čsl. armády a od r. 1929 člen NOF.

I

Policejní a soudní vyšetřování, které probíhalo velmi rychle, prokázalo následující průběh událostí:

Vůdcem a organizátorem celé akce byl Ladislav Kobsínek, který pocházel z velkostatkářské rodiny a byl původně nadporučíkem čsl. armády. Na vlastní žádost byl superarbitrován a odešel z činné služby. V r. 1928 vstoupil do NOF a stal se krajským náčelníkem fašistických Junáků v Brně.[1]

---

[1] Junáci byli údernou organizací NOF. Oficiálně byli označováni jako pořadatelský sbor, který měl dbát o pořádek na schůzích. Ve skutečnosti šlo o polovojenskou organizaci, jejíž členové se podrobovali vojenskému výcviku, konali cvičné pochody, noční

Ladislav Kobsínek vystoupil z NOF v r. 1929 z osobních důvodů pro spory, které měl s brněnskými funkcionáři. V roce 1931 byl však znovu přijat, a to přímo pražským ústředím. Neměl sice žádnou funkci, ale zemské velitelství NOF v Brně ho vysílalo jako řečníka na schůze; zakládal nové místní organizace, vypomáhal zemskému veliteli Rudolfu Uvírovi a ve svém autu vozil po schůzích Rudolfa Gajdu i Rudolfa Uvíru. Nebyl tedy funkcionářem NOF, ale byl jejím významným činitelem.

Členy NOF byla drtivá většina útočníků na židenická kasárna. NOF byla politická organizace usilující o změnu státního zřízení ČSR, a to i za cenu násilného převratu. Byla vybudována na monokratickém principu. Jejím náčelníkem byl vůdce Rudolf Gajda, který jmenoval podřízené náčelníky, a ti opět nižší funkcionáře. Všichni členové skládali slib naprosté poslušnosti a mlčenlivosti vůdci. NOF měla i svou vojenskou organizaci, fašistické Junáky.

NOF vyhlašovala veřejně své cíle na projevech, ve svém tisku a v letácích.

Např. v letáku "Československý fašismus a jeho cíle" se říká" "Fašisté jsou ti, kteří se dovedli postavit proti demokratickému zlořádu a bojují za zavedení režimu a zřízení fašistického."[2)]

Stejně tak hlásal odstranění demokratického řádu všechen fašistický tisk a vícekrát naznačil, že neustoupí před použitím násilí. Tak v č. 53., roč. II. "Fašistických listů" v článku "Soumrak" se říká, že "je jen jediná cesta k cíli a tou je násilný převrat". V č. 28 časopisu "Stráž Říše" z 5.7.1931, v článku "Pro blaho všech" se tvrdí: "Hodina úderu, hodina soudu se blíží ...".

Ve Stráži Říše z 29.7.1931: "Systém politických stran, které strhly na sebe moc, vzájemně se zkorumpovaly a jsou proto vzájemně svazány, mu-

---

cvičení, prodělávali střelecký výcvik a výcvik ve vrhu granátem. Byli vojensky organizováni, měli náčelníky a hodnosti, částečně i uniformy. Skládali slib poslušnosti a mlčenlivosti. Byli připravováni jako úderná síla NOF pro případ fašistického převratu. Podle posudků vojenských soudních znalců měli potřebnou přípravu pro převrat a byli ho schopni i uskutečnit. Viz SAB, C-12, krabice 558.

Jak dosvědčil administrativní vedoucí pražských Junáků Břetislav Štěhule, říšský náčelník a vůdce Rudolf Gajda na shromáždění v Praze jim řekl, "že je považuje za svoji druhou legii, že jedině na ně spoléhá, že s jejich pomocí dojde svého cíle a že pražské junáctvo je kádr, který bude důstojnickým sborem, až k něčemu dojde". Viz SAB C-12, krabice 556.

Je nutno poznamenat, že archivní materiál k případu Kobsínek představuje 13 krabic č. 545 - 558. Celkem jde asi o 10 000 listů, jež nejsou pořadově číslovány, neboť materiál sestává z řady soudních i policejních spisů. Proto je možné jednotlivé dokumenty označovat jen číslem krabice, případně datem (SAB = Státní archiv, Brno).

2) SAB, Fond C-12, krabice 545.

sí být odstraněn n á s i l í m (podtrhl B.K.). Demokracie, která krade, musí být odstraněna silou náporu, zdolána bez výhrad, jestliže má být odstraněna injekce komunismu, pacifismu..."

Totéž vyplývá ze zabavené korespondence funkcionářů a členů NOF i stranických pokynů.Příznačný je oběžník Junáků na Moravě z června 1932, adresovaný náčelníkům fašistických organizací a velitelům Junáků: "Generál Gajda prý chystal převrat. Něco na tom pravdy je. My připravujeme druhý 28.říjen. Tak lehce to i ono nepůjde. O tom lépe nepsat. Hlavní věcí je však, že těžko něco dokázat, kde není dokladů."[3]

Násilné odstranění demokratického řádu bylo nejen hlásáno v tisku a na schůzích, ale bylo konkrétně připravováno, a to právě v Brně. Zde se již dlouho chystalo násilné obsazení vojenských objektů jako počátek fašistického převratu,které vypracovával a vedl Ladislav Kobsínek za účasti zemského náčelníka NOF Rudolfa Uvíry. Kobsínek se již v r. 1930 zaměřil na přípravu převratu. Jako vojenského odborníka si získal praporčíka Ottu Tesáka od pěš. pl. 43 a společně s ním se rozjeli do Prahy za Gajdou, aby zjistili jeho stanovisko.Rudolf Gajda je pro nával práce nepřijal, ale odkázal je na svého důvěrníka Aloise Zabloudila.Na otázku přípravy převratu jim Zabloudil odpověděl vyhýbavě, ale slíbil jim, že čas od času bude k nim do Brna dojíždět a informovat je.Skutečně je několikrát v r. 1930 v Brně vyhledal, scházeli se v bytě Tesákově a zjišťoval od nich náladu v armádě a ve vojenských kruzích.

V r. 1930 ho vystřídal Rudolf Rösler. Informoval se o náladě v armádě a vyzval je, aby získávali pro zájmy NOF a případnou akci důstojníky a rotmistry. Oba se o to také pokoušeli.

V r. 1931 vystřídal Röslera Stanislav Marinka, který se přímo představil jako Gajdův kurýr a řekl jim, že se akce již chystá. Koncem r. 1931 k nim přijel dr. Lhota,který převzal kurýrní službu. Dr. Lhota byl již konkrétnější.Informoval je, že je připraven útok útočné vozby z Milovic na Prahu a že bude třeba posily vojsk moravských.Dr. Lhota se sešel i se skupinou rotmistrů, které získal prap. Tesák.

Pokyny se nezdály Kobsínkovi dosti jasné a proto jel několikráte s Tesákem do Prahy ke Gajdovi. Nepodařilo se jim se s Gajdou sejít. Při návštěvě Gajdy v Brně s ním Kobsínek mluvil, projevoval netrpělivost a tu mu Gajda řekl: "Nestarej se a dělej,dělej opatrně". Jindy opět řekl: "Buďte připraveni, již to dlouho nemůže trvat. Až přijde psychologický moment, já vím, co mám dělat."[4] Rudolf Gajda se též v bytě Tesákově sešel se skupinou rotmistrů, které Tesák získal pro myšlenky NOF. Vy-

---

[3] Tamtéž.

[4] SAB, C-12, krabice 550.

slechl zde Tesákův projev o sympatiích a spolehlivosti rotmistrů, avšak nijak se nevyjádřil.

Do stadia konkrétních příprav se vše dostalo koncem r. 1932 a začátkem r. 1933. Kurýr Marinka informoval Kobsínka, že v případě potřeby se k němu dostaví kurýr, jenž se vykáže heslem "Bog pomozi" a bude ho instruovat. V prosinci tento kurýr skutečně přijel a sdělil Kobsínkovi, že akce bude provedena v lednu.Komunisté prý chystají převrat a fašisté musí armádě pomoci převrat komunistů potlačit, případně předejít komunistický pokus a sami se ujmout vedení. Další pokyn o datu měl přinést kurýr, jenž se vykáže heslem "Gajda granát".

Nyní začal Kobsínek s konkrétní přípravou. Dohodl se se zemským náčelníkem Uvírou, že budou svoláni okresní a krajští náčelníci NOF a dohodnuty s nimi podrobnosti přípravy. Uvíra sezval náčelníky na zemský sekretariát NOF a Kobsínek začal s vypracováním plánu akce.

Jeho první představa, že vyvolá akci na celé Moravě, se rozpadla, když náčelníci, kteří se dostavili na zemský sekretariát, hlásili příliš nízké počty účastníků, které mohou dodat. Rozhodl se proto obsadit vojensky Brno. K tomu cíli chtěli obsadit kasárna pěš. pl. 43 v Brně - Židenicích, kasárna pěš. pl. 10 v Brně a jezdeckého pl. 6 v Králově Poli. Od obsazení královopolských kasáren upustili, když zjistili, že nebudou mít dost lidí. V kasárnách se měli fašisté ozbrojit a vystrojit a pak sáhnout k dalším akcím v Brně.

Jednotliví náčelníci mezitím docházeli na zemský sekretariát.Postupně to byli náčelníci z Hrušovan, Šardic, Hovoran a z Brna. Kobsínek je informoval, že komunisté chystají na leden převrat. Úkolem fašistů bude nastoupit do kasáren a podpořit vojsko, případně komunisty předejít a sami zahájit akci.Během prosince se dostavili další náčelníci z Velkých Němčic, z Kyjova a z Hustopeče. Všechny je Kobsínek informoval a žádal, aby hlásili stavy mužů, které dodají k obsazení kasáren. Do 15.12.1932 došla hlášení: z Hrušovan 500 mužů, z Brna 150 mužů, ze Šardic a Hovoran 300 - 500 mužů.

Kobsínek a Uvíra začli vypracovávat přesný plán.Koncem prosince přišel na sekretariát krajský náčelník z Tišnova, František Kluska. Informován Kobsínkem prohlásil, že je na takovou akci starý, že však pošle místonáčelníka Valenu s 200 muži.

Nato vypracoval Kobsínek s Uvírou plán na obsazení kasáren pěš. pl. 10 v Brně a pěš. pl. 43 v Židenicích.Po obsazení kasáren se fašisté měli zde vyzbrojit a z kasáren 10. pl. obsadit zemské vojenské velitelství, četnické zemské velitelství a poštovní ředitelství.Z kasáren pěš. pl. 43 měli obsadit policejní ředitelství.

Mezitím byl Kobsínek informován, že akce začne pravděpodobně o půlnoci z 21.1. na 22.1.1933. Uvíra neměl mít přímou účast v obsazování.

Teprve po škončení obsazení se měl ujmout velení jako zemský velitel. Kobsínek hledal proto vojenského velitele,který by stál v čele celé akce.Obrátil se na ing. Zdeňka Horáka, zaměstnance Zbrojovky,kterého znal jako fašistu a kapitána ruských legií.Horák odmítl s tím, že se nejdříve musí informovat u Gajdy, s nímž se dobře zná.

V lednu 1933 dostavovali se na sekretariát další náčelníci a chtěli přesné pokyny. Kobsínek je informoval, že to začne pravděpodobně v noci z 21. na 22.ledna. Získal Jakuba Šťastného, že bude zástupcem Valeny, který povede útok na kasárna pěš. pl. 10. Ještě téhož dne ho dovedl do kasáren pěš. pl. 10, představil ho št. rtm. Františku Jakubovi,jenž jim vylíčil situaci v kasárnách a přislíbil pomoc.

Dne 20.ledna 1933 vyhledal Kobsínka kurýr, jenž se ohlásil heslem "Gajda granát", a sdělil mu, že akce začne o půlnoci 21.ledna. Kobsínek si ihned pozval Bedřicha Šušlíka, krajského náčelníka z Bučovic, informoval ho o akci a požádal, aby mu přivedl lidi z Bučovicka v 11 hod. v noci na Klajdůvku nad kasárna pěš. pl. 43. Zde bude Kobsínek čekat a povede útok osobně. Šušlík slíbil, že přivede 80 mužů. Sem také přislíbili přivést své lidi náčelníci z Šardic.

Dne 21.ledna přišel na sekretariát místonáčelník Valena z Tišnova. Kobsínek s ním sjednal, že povede útok na kasárna 10. pěš. pl. Vyložil mu plán přepadu, který začne o půlnoci téhož dne. Valena slíbil 200 lidí. Poté ho Kobsínek zavedl do kasáren pěš. pl. 10, seznámil ho se št. rtm. Jakubem. Probrali spolu situaci v kasárnách a Jakub předal Valenovi plánek kasáren. Náčelníci chodili na sekretariát - hlásili se vždy u zemského velitele Uvíry. Ten však je posílal za Kobsínkem. Někteří projevili pochybnosti a chtěli vědět, zda o akci ví Gajda. I ty však Uvíra posílal za Kobsínkem.

O celé akci byl nepřímo informován Rudolf Gajda,vůdce NOF. Ing. Zdeněk Horák, jemuž Kobsínek nabídl velení, navštívil dne 17.ledna 1933 v Praze na sekretariátě NOF R. Gajdu, informoval ho o Kobsínkově plánu na přepad kasáren v Brně a vylíčil vše, co mu Kobsínek řekl. Gajda popřel, že by o věci cokoliv věděl, zavolal několik svědků a nadiktoval protokol:

"Protokol napsaný dne 17.ledna na základě sdělení inž. Zdeňka Horáka, který přijel do Prahy za účelem vyřízení vlastních svých záležitostí. Bratr inž. Horák mi sdělil, že ve čtvrtek či pátek minulého týdne navštívil ho v továrně nadpor. Kobsínek, který se na něj obrátil se vzkazem jakoby ode mně,zdali by nepřijal funkci plukovníka a nepostavil se v čelo určitého proudu k zabírání kasáren v Brně.Nadporučík Kobsínek tvrdil, že prý já jsem k tomu dal pokyn udánlivě po mojí neteři, která v té době byla na návstěvě u svojich rodičů a tam měla přinést tajné instrukce".
Pod to se podepsal ing. Horák a Gajda pokračoval:

"Prohlašuji tímto před svědky, že je to vědomá nepravda, že je to lživá zpráva za účelem provokačním, že nikoho jsem nepověřil takovým úkolem ani úmysl takový neměl a že okamžitě dám direktivy zemskému organizátoru v Brně, aby vyšetřil věc a vzal na vědomí, že veškeré jednotky fašistické musí zachovat klid a v rámci platných zákonů nesmí nikdo se dát strhnout k nějakým náhlým neprozřetelnostem". Pod tím jsou podepsáni: Rudolf Gajda, Vašata, Kasper-Fischer, R. Hudec.[s]

Současně napsal Gajda dopis zemskému organizátorovi Uvírovi aby Kobsínka vyšetřil a vypořádal se s ním. Tento dopis předal ing. Horákovi, který ho slíbil doručit.Dopis však ponechal u sebe a Uvírovi nedoručil.

Svědek Břetislav Vašata navrhl, aby se na Kobsínka podalo trestní oznámení. To však Gajda odmítl s tím, že v nejbližších dnech jede na Slovensko a v Brně se přesvědčí, jak bylo jeho příkazům vyhověno. Uvíra prý na něj bude čekat na nádraží, aby ho o věci informoval.

II

Večer 21.ledna začal Kobsínek s prováděním akce. Pozval si Duchoslava Geidla (synovec R. Gajdy) a pověřil hò úkolem pobočníka a spojky. Současně pověřil Josefa Růžičku, že je bude při akci vozit autem. Společně odjeli do Žiďenic do bytu prap. Tesáka. Zde Kobsínek oznámil Tesákovi: "O půlnoci se jede" a informoval ho o přípravě přepadu kasáren. Tesák se zalekl, vytáčel se, odmítl účast a prohlásil, že pro něj mají přijít, až obsadí kasárna. Kobsínek odeslal Geidla na nádraží, kde měli čekat brněnští fašisté vedení Stuchlíkem a kam měl přijet rtm. v.v. Nedvědický. Všechny měl přivést na Klajdůvku.

Na nádraží našel Geidl jen Stuchlíka s třemi dalšími fašisty.V 9 hod. přijel od Třebíče Nedvědický, který byl Kobsínkem písemně pozván. Geidl je všechny odvedl do Židenic. Kobsínek s Růžičkou odešli ve 3/4 na 11 od Tesáka a šli na Klajdůvku, kam zatím Geidl dovedl skupinu z nádraží.

V té době již Šušlík s okresním náčelníkem Janem Mlčkem obešli obce Bučovice, Vicemilice, Brankovice, Chvalkovice, Nové Hvězdice a Nesovice.Všude informovali místní náčelníky o Kobsínkově plánu, oznámili jim, že se chystá převrat a zabrání kasáren a žádali je, aby sebrali lidi a přivedli je do Vicemilic, odkud se vyrazí.[e]

Náčelníci skutečně lidi zmobilizovali. Řekli jim však většinou, že se pojede na schůzi do Brna na akci proti komunistům a odvedli je do Vi-

---

[s] SAB, F C-12, krab. 547.

[e] Všichni náčelníci byli informováni o skutečném cíli akce. Plně to potvrzuje Jan Mlček ve své výpovědi dne 31.1.: Předem potvrzuji se vší určitostí, že všem náčelní-

cemilic. Ve Vicemiličcích nasedli do dvou autobusů a asi v 8 hod. odjeli do Brna. V prvním autobuse seděli Mlček a Šušlík, v rukou drželi revolvery a mluvili o chystaném převratu. Někteří účastníci byli ozbrojeni.

U odbočky do Líšně všichni vystoupili a dali se přes pole směrem na Klajdůvku. Zde je očekával Kobsínek, zavedl je do rokle, rozdělil na skupiny po 10 - 15 lidech. Pak si stoupl do jejich středu a měl k nim řeč:

"Je národní převrat v celé republice. Úkolem shromážděných bude převzít kasárna pěš. pl. 43., která jsou pod nimi, kdežto jiné skupiny obsadí ostatní kasárna v Brně.

Strach mít netřeba, poněvadž v kasárnách je asi jen 60 vojáků. Přebírání kasáren bude jen formální, poněvadž důstojníci a rotmistři o tom vědí. Se zemským velitelem Vojcechovským je vše projednáno a zemské vojenské velitelství převezme Gajda."

Dále vyzýval přítomné, aby si v kasárnách každý vzal pušku, převlékl se do uniformy a nasadil si přílbu, aby slibovali vojákům, že dostanou 5 Kč žoldu, aby je vybízeli, aby se k nim přidali. Kdyby se proti očekávání některý voják postavil na odpor, má být bez milosti zastřelen.

Ráno veliká armáda potáhne na Prahu.Sliboval shromážděným, že dostanou podle svých schopností místa ve státní službě. Kdo by však zradil a utekl, tomu hrozí, že bude zastřelen.[7] Po tomto projevu se někteří účastníci polekali a ve tmě se ztráceli do polí.Většina jich však zůstala a prováděla Kobsínkovy rozkazy.

Kobsínek sestavil údernou skupinu, postavil ji v čelo Nedvědického a dal mu revolver. Vyzval Šušlíka a Mlčka, aby si sami vybrali lidi ozbrojené a odvážné.Této skupině v počtu 10 lidí, z nichž 6 bylo ozbrojeno pistolemi, dal rozkaz, aby pronikli přes zeď do kasáren, obsadili strážnici, odzbrojili strážné a zmocnili se telefonní centrály. Skupina se dala těsně po půlnoci do práce. Přelezli zeď, a přestože strážný po nich střelil, pronikli až na strážnici u hlavní brány.

Zde násilím a výhrůžkou pistolemi odzbrojili strážného, vtrhli do strážnice, odzbrojili další tři strážné a zmocnili se jejich pušek. Strážní se bránili a při potyčce Nedvědický postřelil lehce jednoho strážného.

---

kům, které jsme navštívili, jsme sdělili, nejen Šušlík, nýbrž i já, co se pro příští den v Brně chystá. Není pochybnosti, že náčelníci byli o všech podrobnostech informováni ..... že se připravuje vojenský puč a že přepadnem kasárna pěš. pl. 43". Viz SAB F C-12, krab. 547.

[7] SAB F C-12, krab. 550. Obsah tohoto projevu byl doznán nejen Kobsínkem, ale v podstatě potvrzen všemi účastníky i když někteří popírali a formulovali poněkud jinak. V této verzi byl Státním soudem vzat za prokázaný. - Viz Rozsudek Státního soudu z 26.6.1933, str. 128.

Nato vtrhli do místnosti dozorčího důstojníka a ohrožovali ho pistolemi. Důstojník však vyskočil oknem. Mezitím ostatní útočníci vyvrátili zadní bránu kasáren a pronikli rychle na místo srážky.

Dozorčí důstojník vyburcoval mužstvo technické roty, které se postavilo útočníkům na odpor. Přitom Šuslík postřelil z pistole vojína Kindermanna a způsobil mu těžké zranění.

Útočníci vnikli do ubikací technické roty, zmocnili se pušek, oblékli si pláště a přílby, vloupali se do skladiště munice a rozebrali si náboje. Vojáci podle tehdejších předpisů neměli s výjimkou strážných a služeb u sebe vůbec náboje a stáli proti ozbrojeným útočníkům s holýma rukama. Útočníci je přemlouvali, aby se k nim přidali a slibovali jim 5 Kč denního žoldu.

V té době však byl vyhlášen dozorčím důstojníkem poplach v ubikaci poddůstojnické školy. Vojáci se ozbrojili a došlo k přestřelce mezi nimi a útočníky, kteří se pokoušeli proniknout do budovy. Přitom byl zastřelen útočník Cyril Semenko. Odpor vojáků rostl, přestřelka se rozšířila na celá kasárna a útočníci začali prchat.

Tehdy již také přišla vojákům na pomoc policie. I po ní ustupující útočníci stříleli. Vojáci ovládli celá kasárna a policie zatkla na místě 23 útočníků. Ostatní byli pozatýkání na útěku v okolních ulicích a polích, zbytek pak ještě v noci a ráno v jejich bytech. Výsledek přepadu byl pro obě strany krvavý. Jeden voják byl těžce zraněn, dva lehce. Z útočníků byl jeden zastřelen, jeden těžce zraněn (musela mu být amputována noha) a jeden zraněn lehce.

Kobsínek se sám útoku nezúčastnil. Když Geidl, kterého vyslal jako spojku ke kasárnám pěš. pl. 10 s rozkazem, aby tišnovští začali o půlnoci útok, mu sdělil, že se tam nikdo nedostavil a že je tam klid, pochopil Kobsínek, že je celá akce beznadějná.Proto také, když se rozpoutala přestřelka, uprchl i s Geidlem. Ještě téže noci překročili na jižní Moravě hranice a uprchli do Jugoslávie. Odtud však byli později vydáni československým úřadům a postaveni před soud.

Podivuhodná byla reakce agrárního ministra národní obrany Bohumíra Bradáče na první zprávu o přepadu. V rozpočtovém výboru Národního shromáždění prohlásil: "Ačkoliv věci nepřikládám žádného významu a dívam se na ni jako na ztřeštěnost svedených lidí, jsem rád, že armáda a policie ukázaly vzácnou pohotovost."[a] Ministr národní obrany, jemuž byla přepadena kasárna, dává směrnici pro soud: Jde přece jen o ztřeštěnost svedených lidí. Soud ještě vůbec nezačal a polehčující okolnost již zde byla.

---

[a] Lidové noviny 23.1.1933.

To bylo mnoho i pro onu část buržoazie,která se diferencovala od fašismu. Je jasné, kam mířilo konstatování Lidových novin z 23.1.1933: "Je ještě mnoho fašistů nebo lidí fašismu přejících i na vysokých místech úředních i vojenských". U agrárního ministra a agrární strany se vůbec nemohly zmýlit.

Komunistická strana Československa již dne 1.února ústy svého poslance Václava Kopeckého odhalila v parlamentě pozadí brněnského puče. Ukázala, že brněnský puč je jen výsledkem dlouhodobého protěžování fašistického hnutí československou vládou. Poukázala na to, že československý fašismus představuje nejen Gajda, ale stejně Stříbrný, Tiszo, Hlinka a všichni, kteří je tolerují. Ukázala, jak agrární strana protěžovala Gajdu, jak ho Udržal jmenoval generálem a později náčelníkem generálního štábu a jak vláda trpěla vytváření fašistických skupin v armádě. Jak armáda sama vyzbrojuje fašistické organizace střelecké, ovládané agrární stranou: Střeleckou obec, Národní svaz střelecký, Národní gardu, Selskou jízdu.Jak jim zapůjčuje střelnice, zbraně a důstojníky čsl. armády jako instruktory. (Značná část útočníků byla též členy Střelecké obce.)

V. Kopecký vyjádřil jednoznačně přesvědčení a obavu, že buržoazní justice bude fašisty tolerovat: "Věří např. někdo, že justice, která slavnostně osvobodila Stříbrného, odsoudí Gajdu a jeho fašistické bojovníky? Není nápadné, jak náhle přestává u Kobsínka a Geidla účinkovat zákon na ochranu republiky,pro který je bezdůvodně odsuzováno sta a tisíce poctivých dělníků k velkým trestům?"[9]

KSČ současně navrhla řešení: "Voláme do jednotné fronty všechny druhé pokrokové a pracující vrstvy, intelektuály, úředníky a živnostníky, malorolníky bez rozdílu národnosti.Jednotná fronta bude schopna pod vedením Komunistické strany rozdrtit všechny fašistické snahy a plány".

A již 14.března 1933 předkládá čsl. soc. demokracii, německé soc. demokracii a čsl. národním socialistům výzvu k vytvoření jednotné fronty proti fašismu.[10]

III

Státní zastupitelství vypracovalo na všechny účastníky přepadu obsáhlou žalobu a předložilo ji Státnímu soudu v Brně.

---

[9] Těsnopisné zprávy poslanecké sněmovny NS. Schůze 241 z 1.února 1933, str. 76-87.

[10] Rudé právo 16.3.1933.

Podle vznesené obžaloby:

1. Obvinění Ladislav Kobsínek, Jan Mlček, Bedřich Šuslík, František Nedvědický a dalších 45 obviněných dne 22.1.1933 v Brně-Židenicích

   a) se srotili k tomu, aby násilím vrchnosti odpor činili a vynutili vydání kasáren, čímž spáchali zločin podle § 68 tr. zák.

   b) jako lidé sebraní se zbraní v ruce vnikli do kasáren pěš. pl. 43 a tam vykonali násilí na vojínech, čímž se dopustili zločinu veř. násilí dle § 87 tr. zák.

   c) v kasárnách pohrůžkou a skutkem učinili vojínům násilí, zmocnili se pušek, střeliva a bodel, přičemž voj. Kindermann byl těžce zraněn, takže se dopustili zločinu podle §§ 190, 192, 194 a 195 tr. zák.

   d) střelbou z ostře nabitých pušek a pistolí způsobili nebezpečí pro život a zdraví, tělesnou bezpečnost lidí, čímž spáchali zločin podle § 85 b tr. zák.

   e) vojíny hleděli svésti k voj. zločinu, zejména zločinu vzpoury a dopustili se tak zločinu podle § 21 č. 1 zák. na och. rep.

   f) násilnými činy zde uvedenými vyvolali zmatek a nepokoj, aby uchvátili moc ve státě a pokusili se násilím změnit ústavu republiky, zejména pokud jde o republikánsko-demokratickou formu státu, čímž spáchali zločin úkladů o republiku dle § 1 zák. na ochr. rep.

2. Bedřich Šušlík, František Nedvědický, Albín Procházka a Antonín Jedlička kromě toho ještě proti vojínům a strážníkům z ostře nabitých revolverů vystřelili, aby je usmrtili, čímž se dopustili zločinu podle §§ 8, 134 a 135 tr. zák.

3. Obviněný Ladislav Kobsínek mimo to se dopustil zločinu spoluviny na nedokonané vraždě podle §§ ɔ, 8, 134 a 135 tr. zák.

4. Obviněný Rudolf Gajda schvalováním násilného zabrání vojenských objektů v Brně a dav v tom směru Ladislavu Kobsínkovi a Rudolfu Uvírovi pokyny a rozkazy, zlé skutky u ostatních uvedené nastrojil a podnět k nim dal, takže se dopustil zločinu spoluviny na pozdvižení, veřejného násilí, loupeže, na svádění k vojenským zločinům a na úkladech o republiku ve smyslu § 1 zák. na ochr. rep.

5. Obviněný Rudolf Uvíra rozkazem daným Kobsínkovi, schválením plánů k obsazení vojenských objektů a organizováním přepadu k zlým skutkům pomáhal a je jejich původcem, takže se dopustil spoluviny na týchž zločinech jako obviněný Rudolf Gajda.

6. Obviněný Duchoslav Geidl a Josef Růžička projeveným souhlasem vůči Kobsínkovi se zamýšleným obsazením a tím, že konali úlohu spojky k vykonání zlých skutků pomáhali a dopustili se stejných zločinů jako obviněný Rudolf Gajda a Rudolf Uvíra.

7. Dalších sedm obviněných bylo žalováno ze spoluviny a pomoci tak jako Geidl a Růžička.

8. Konečně voj. prokurátor žaloval před Státním soudem praporčíka Ottu Tesáka a št.

rotm. Františka Jakuba, že k uskutečnění zlých činů Kobsínkem plánovaných, zejména obsazení vojenských objektů, se dopustili zločinu úkladů o republiku dle § 1 zák. na ochr. republiky.

Je nutno konstatovat, že žaloba byla vypracována velmi důkladně, a jak ukazuje obžalovací spis, dostatečně podepřena důkazy. Na první pohled je zřejmé, že někde jsou žalovány trestné činy, které konkurují s jinými trestnými činy již jednou žalovanými. Celkem bylo před Státním soudem žalováno 59 obviněných.[11]

Hlavní přelíčení před Státním soudem bylo zahájeno dne 29.4.1933. Senátu Státního soudu předsedal dr. Vožický. Mezi přísedícími byl i profesor právnické fakulty v Brně Dominik, známý svým pravičáctvím, který pak v r. 1935 kandidoval za NOF do poslanecké sněmovny.

Vzhledem k velkému počtu obžalovaných a více než 100 slyšeným svědkům se líčení protáhlo až do 26.6.1933, kdy byl vynesen rozsudek.

Pro celé přelíčení je příznačné, že téměř všichni obžalovaní popřeli své výpovědi u policie a vyšetřujícího soudce a vypovídali zcela jinak, přirozeně ve svůj prospěch nebo ve prospěch spoluobžalovaných. Jedině obžalovaný Kobsínek setrval na svých původních výpovědích a při konfrontacích usvědčoval spoluobžalované. Přestože Státní soud vyslechl jako svědky policejní vyšetřovatele i vyšetřující soudce, kteří dosvědčili, že obžalovaní před nimi vypovídali zcela svobodně, bez nátlaku donucení nebo rozčilení a přestože soud vzal tuto výpověď za prokázanou, přesto bral nové výpovědi obžalovaných na vědomí a leckde v rozsudku z nich vycházel. Téměř všichni obžalovaní měli pro své jednání nyní zcela novou obhajobu: Jejich úmyslem bylo přispěchat vojsku na pomoc a spolu s ním potlačit chystaný komunistický převrat. I když nedovedli vysvětlit, proč za těchto okolností pronikli do kasáren násilím a proč na vojáky stříleli, byla tato nová verze soudem ochotně akceptována a stala se i podkladem rozsudku.

Rozsudek byl vynesen dne 26.7.1933 a byl překvapením. Buržoazní žurnalista Lidových Novin (Edvard Valenta) ho nazval s e n z a č n í m. Státní soud došel totiž k závěru, že nešlo o úklady o republiku, ale o pozdvižení dle § 68 tr. zák. Celé přepadení bylo prý dílem jediného Kobsínka a nebylo v žádné spojitosti s NOF. Samozřejmě, že za těchto okolností byl obžaloby zcela zproštěn Rudolf Gajda. Taková byla koncepce rozsudku.[12]

---

[11] SAB F C-12, krab. 556.

[12] Lidové noviny 27.6.1933: "Nález Státního soudu, že nešlo o úklady o republiku, je sám o sobě senzační a bude mít mnoho důsledků... Neprojde však také bez politické

Rozsudek Státního soudu není jen senzační, ale je to právní ekvilibristika, která nemá ani v praxi naší buržoazní justice obdoby. Jak je zřejmo z rozsudku, stal se Státní soud obhájcem obžalovaných a vymýšlel pro ně omluvné důvody. Fakta zpracovával tak, aby fašistům neublížil, i když je musel odsoudit.

Správně předpověděl tento výsledek poslanec Václav Kopecký ve své parlamentní řeči dne 1.února 1933: "Justice československé buržoazie není o nic lepší nežli justice, která po léta v Německu osvobozovalé fémové vrahy a fašistické útočníky proti dělníkům. Není o nic lepší nežli justice, která v Rakousku osvobodila a osvobozuje fašisty a teroristy."[13]

O to větší úsilí vynakládala nyní KSČ na vytvoření jednotné protifašistické fronty všech pracujících.Nebylo jiné překážky, která by se mohla fašismu v ČSR postavit do cesty. Jak jsme již ukázali, ani určité složky buržoazie nemohly tento "senzační" rozsudek spolknout.

Přihlédněme nejdříve k rozsudku samotnému a pak se obrátíme k některým jeho typickým závěrům.

Rozsudkem Státního soudu v Brně ze dne 26.6.1933 byli uznáni vinými:

1. Ladislav Kobsínek, Jan Mlček, Bedřich Šušlík, František Nedvedický a dalších 41 obžalovaných zločinem pozdvižení dle § 68 tr. zák., kterého se dopustili tím, že dne 22.ledna 1933 se srotili v Brně-Židenicích, aby vrchnosti násilím odpor kladli a vynutili vydání kasáren, přičemž Ladislav Kobsínek, Jan Mlček, Bedřich Šušlík a František Nedvědický byli náčelníky.

2. Ludvík Holásek, Michal Procházka, Evžen Šrámek a Josef Zálešák kromě toho zločinem dle § 87 tr. zák., protože v kasárnách v Brně-Židenicích dne 22.ledna 1933 výstřely z ostře nabitých pušek způsobili nebezpečí pro život, zdraví nebo bezpečnost těla lidí.

3. Hypolit Knap, Michal Procházka, František Turský a Josef Vystavěl kromě toho zločinem svádění k voj. zločinu dle § 21 čl. 1 zák. na ochr. rep., protože v kasárnách v Brně-Židenicích dne 22.ledna 1933 hleděli svésti vojíny ke zločinu vzpoury žádajíce, aby se k nim přidali.

4. Ladislav Kobsínek kromě toho

   a) zločinem dle § 87 tr. zák., protože vyzýval útočníky na kasárna, aby zastřelili každého vojína, který se jim postaví na odpor;

---

odezvy ona část rozsudku, která plně osvobozuje vedoucí osoby fašistického hnutí a prohlašuje, že přímá či nepřímá účast nebyla v žádném směru prokázána. Rozsudek shledává, že celé přepadení bylo dílem Kobsínka a nenalézá žádnou spojitost mezi ním a fašistickým vedením...".

[13] Těsnopisné zprávy poslanecké sněmovny NS. Schůze 241 z 1.února 1933, str. 85.

b) zločinem spoluviny na navádění k vojenským zločinům dle § 5 a § 21 čl. 1 zák. na ochr. rep. tím, že nastrojil skutky sub 3 uvedené;

c) pokusem nedokonaného svádění k vojenským zločinům dle § 9 tr. zák. a § 21 čl. 1 zák. na ochr. rep. tím, že sváděl útočníky k přemlouvání vojínů ke zločinu vojenské vzpoury.

5. Bedřich Šušlík dopustil se těžkého poškození na těle dle §§ 152, 155 b tr. zák. tím, že v kasárnách v Brně - Židenicích dne 22.ledna 1933 vojínu Kindermannovi způsobil výstřelem z pistole těžké zranění.

6. Duchoslav Geidl a Josef Růžička zločinem účasti na zločinu pozdvižení dle §§ 5 a 68 tr. zák., poněvadž dne 22.ledna 1933 Ladislavu Kobsínkovi vykonávali úkoly spojky a D. Geidl mu přivedl z brněnského nádraží další útočníky.

V důsledku toho byli dosouzeni k těmto trestům:

Ladislav K o b s í n e k	6 roků těžkého žaláře
Jan Mlček	2 roky těžkého žaláře
Bedřich Šušlík	4 roky těžkého žaláře
František Nedvědický	3 roky těžkého žaláře

Ostatních 45 obviněných k trestům od 3 do 12 měsíců těžkého žaláře. Naproti tomu byli zproštěni obžaloby:

1. Ladislav Kobsínek, Jan Mlček, Bedřich Šušlík, František Nedvědický a všichni další útočníci s výjimkou L. Holáska, M. Procházky, E. Šrámka a J. Záležáka, obvinění, že se zmocnili pušek, střeliva, bodel a další výstroje a tak se dopustili zločinu dle §§ 190, 192, 194 a 195 a zločinu dle § 87, že střílelí z ostře nabitých pušek a způsobili nebezpečí pro život, zdraví nebo bezpečnost těla lidí.

2. Všichni sub 1. uvedení, s výjimkou H. Knapa, M. Procházky, F. Turského a J. Vystavěla ze zločinu svádění k vojenským zločinům dle § 21 čl. 1, zák. na ochr. rep.

3. Ladislav Kobsínek a všichni útočníci na kasárna ze zločinu dle 1. zák. na ochr. rep., že by se pokusili podle programu NOF změnit násilím ústavu republiky, zejména pokud jde o její republikánsko-demokratickou formu.

4. Rudolf Gajda, že schválením násilného zabírání vojenských objektů v Brně Ladislavu Kobsínkovi a Rudolfu Uvírovi dav v tom směru rozkazy a pokyny se dopustil účasti na zločinu dle § 68 tr. zák. a zločinu dle § 21 čl. 1 zák. na ochr. rep. a zločinu úkladů o republiku dle § 1 zák. na ochr. rep.

b) že dověděv se způsobem věrohodným, že Ladislav Kobsínek chystá zločinný podnik uvedený v § 1 zák. na ochr. rep. opomenul to oznámit věrohodným způsobem úřadu.

5. Rudolf Uvíra ze spoluviny na pozdvižení dle §§ 5 a 68 tr. zák. a z přípravy úkladů dle § 1 zák. na ochr. rep. tím, že schvaloval přepadení kasáren.

6. Praporčík Otto Těsák a št. rotm. František Jakubec, že jako vedoucí činitelé NOF

zamýšleli násilnou změnu ústavy a že by Ladislava Kobsínka podporovali a jemu pomáhali tím, že připravili plány na přepad kasáren, prozradili zařízení a opatření důležitá pro obranu, umístěmí rot, skladišť střeliva a že by se dopustili spoluviny na úkladech o republiku dle § 11 voj. tr. zák. a dle § 1 zák. na ochr. rep.

Kromě jmenovaných byla zproštěna ze spoluviny na přípravách přepadu, případně neoznámení trestných činů úřadům celá řada obžalovaných.[14]

Tresty hlavních účastníků jsou neobyčejně nízké. U L. Kobsínka, J. Mlčka, B. Šušlíka a F. Nedvědického jako náčelníků podniku hluboko pod sazbu trestního zákona.[15]

Nadto všem účastníkům přiznal soud výhody státního vězení, poněvadž prý nejednali z pohnutek nízkých a nečestných a jejich jednání nebylo zvlášť zavrženíhodné.

IV

Rozsudek je skutečně "senzační". Je v naprostém rozporu se skutkovým stavem věci a s průběhem událostí, jak byl zjištěn v soudním řízení. Je v rozporu s výpověďmi svědků, obžalovaných a především obžalovaného L. Kobsínka.

Je v něm zřejmo, že justice dbala přání a požadavků politických především stanovisek nejsilnější vládní strany - strany agrární. Strana agrární měla již v té době silné fašizující křídlo, které bylo v dobrých stycích s vůdcem NOF R. Gajdou. Gajda byl agrární stranou protěžován již od svého návratu z Ruska. Agrární ministr národní obrany Udržal ho jmenoval generálem a později náčelníkem generálního štábu. Když po pučistických přípravách v r. 1926 musel odejít z armády, povolilo mu agrární ministerstvo vnitra v r. 1927 zřízení NOF dle italského vzoru. Svého času Gajda jednal se stranou agrární o převedení svého členstva nenápadně do agrární strany. Při jeho cestách po venkově mu dělala na projevech vždy selská jízda doprovod a Gajda harcoval v čele selské jízdy na bílém koni.

---

[14] Rozsudek Státního soudu v Brně ze dne 26.6.1933 SAB F C-12, krabice 557.

[15] Jak jinak jednala buržoazní justice, šlo-li o komunisty. Stačí se podívat na tresty např. v procese oslavanském. V něm pět obžalovaných označených jako hlavní viníci bylo odsouzeno pro zločin dle § 68 tr. zák., tedy tentýž delikt, a byly jim uloženy tresty ve výši 10, 10, 8, 8, 8 roků těžkého žaláře. A to nešlo o obsazení vojenského objektu, ale elektrárny, kde se stávkovalo. Vojáci vydali stávkujícím zbraně zcela dobrovolně. Při obsazení nepadl ani jediný výstřel a nedošlo ani k jedinému zranění (SAB F C-12, 677/2.).

I strana českého velkoprůmyslu, hájící zájmy finančních monopolů - národní demokracie, měla zájem na tom, udržet údernou sílu NOF jako rezervu pro potřeby boje proti dělnické třídě právě v době radikalizace mas vyvolané krizí a nezaměstnaností. I když obě tyto strany s jejich fašizačními tendencemi nebyly dosud tak daleko jako německý kapitál, měly v jednání monopolů s Hitlerem od r. 1932 a v jeho dosazení za říšského kancléře v lednu 1933 vzor možného řešení. A proto bylo nutno postupovat proti NOF mírně a šetrně, aby si udržela svou schopnost budoucí bojůvky.

Tato snaha přímo z rozsudku Státního soudu čiší, a to v těchto jeho rozhodnutích:

1. Obžalovaní nebyli uznáni vinnými ze zločinu úkladů o republiku, ale pouze zločinem pozdvižení.

2. Rozsudek konstatuje, že není spojitosti mezi přepadením kasáren pěš. pl. 43 v Židenicích a mezi činností NOF. Celá akce byla dílem jediného a samotného Kobsínka.

3. V důsledku toho zprošťuje rozsudek obžaloby vůdce NOF Rudolfa Gajdu a zemského náčelníka NOF na Moravě Rudolfa Uvíru, stejně jako řadu funkcionářů NOF na Moravě, kteří akci podporovali, poskytli i finanční prostředky, případně věrohodně se o ní dozvěděli a úřadu ji neoznámili.

Jak již bylo uvedeno, většina obžalovaných změnila při hlavním přelíčení své výpovědi z přípravného řízení. Své původní výpovědi odvolávala či měnila ve svůj prospěch. Jediný Ladislav Kobsínek na své výpovědi setrval a při konfrontaci usvědčoval spolupachatele. To byl první problém, s nímž se Státní soud musel vypořádat. Nejlepší cestou k překonání této bariéry bylo zkoumání duševního stavu obžalovaného Kobsínka, při němž by bylo možno prohlásit, že byl zbaven užívání rozumu a je neodpovědný. Soud se k této procedúře také uchýlil.

Soudní znalci - lékaři však jednoznačně rozhodli, že L. Kobsínek je v plném užívání rozumu, a dokonce že nešlo a nemohlo jíž ani o střídavé pominutí rozumu. Tato cesta tedy selhala.

Státní soud si však pomohl jednoduše. Prohlásil L. Kobsínka za naprosto nevěrohodného fantastu, který si vymýšlí, a dokonce sám sobě přisuzuje činy, které nespáchal. Tak došel soud k závěru: "Zjištěno jest, že Kobsínek je osoba nevěrohodná, a to nejen v příčině okolností, které se týkají spoluobžalovaných, nýbrž i v okolnostech, které se týkají jeho samého. Lze proto jeho doznání brát za zjištěny, jen když okolnosti jsou ověřeny jinými výsledky průvodního řízení, kdežto jeho úsudky a vnitřní odůvodnění určitých, pro jeho vinnu důležitých okolností nutno pozorovat s největší opatrností."[16]

---

[16] Rozsudek Státního soudu v Brně ze dne 26.6.1933, str. 155-156, krabice 557.

Tato "opatrnost" šla tak daleko, že soud ignoroval naprosto jasné okolnosti, jako přepad se zbraní v ruce, uchvácení vojenských pušek, střelbu na vojáky a policii, obsah Kobsínkovy řeči před útokem a výpovědi řady svědků o jeho převratových plánech. Ignoroval výsledky přípravného řízení a doznání v něm učiněná. A nadto si vytvořil předpoklad i k obhajobě a mírnému posuzování Kobsínka, který údajně i sám o sobě vypovídá nepravdivě.

Bylo nutno vypořádat se s tím, že všichni obžalovaní odvolali svá doznání před policií a vyšetřujícím soudcem. Policejní vyšetřovatelé i vyšetřující soudci vypověděli, že obžalovaní vypovídali před nimi dobrovolně, svobodně a bez rozrušení.

Státní soud si přes toto svědectví, které vzal za prokázané, opět pomohl:

"Jestliže Státní soud přece někdy bere za základ svého přesvědčení výpovědi obžalovaných učiněné při hlavním přelíčení, které se od výpovědi v přípravném vyšetřování odlišují, činí tak proto, poněvadž výsledek obsáhlého řízení průvodního - uvažován ve svém celku a souvislosti - prokazuje, že některé výpovědi v přípravném řízení byly učiněny v patrném omylu nebo pod dojmem událostí, které se právě sběhly a které si obžalovaní vysvětlovali podle svých představ, jež však skutečnosti neodpovídaly."[17]

1. Nyní byla cesta volná k libovolným závěrům, z nichž první byl ten, že v daném případě nešlo o úklady o republiku dle § 1 zák. na ochr. rep.

Státní soud vyšel z toho, že k spáchání tohoto zločinu je třeba jednak násilí, jednak zlého úmyslu. Poněvadž násilí bylo mimo diskusi, soud vykonstruoval, že Kobsínek neměl zlého úmyslu:

"Obžalovaný Kobsínek vysvětloval svůj čin různě. Předně tak, že obsazení kasáren pěš. pl. 43 a pěš. pl. 10, s nímž počítal a k němuž vůbec nedošlo, bylo prvním článkem a výsekem z velké násilné fašistické akce, která měla být provedena v noci dne 22.ledna 1933 v celé republice a jejímž účelem bylo provést fašistický převrat, pokud se týče zavést diktaturu ....

... Neschází však také vysvětlení jiné, jež plyne zejména z rozhovorů, které Kobsínek měl s některými náčelníky fašistických jednot...., že totiž šlo o to, aby se předešlo komunistickému převratu a puči a aby se fašisté dali k dispozici úřadům a k posílení vojska právě za účelem zakročení proti komunistům".

A proto soud v rozsudku rozhodl:

---

[17] Tamtéž, str. 98.

"Státní soud dospěl k závěru, že zlý úmysl obžalovaného Kobsínka nesměřoval ke zločinu dle § 1 zák. na ochr. rep. Nemohl ho proto uznat vinným tímto zločinem".[18]

Jaká blahovolnost! Stačí se jen zmínit, že fašista chtěl zakročit proti komunistům, a již všechny ostatní výsledky průvodního řízení spadnou pod stůl. Závěr Státního soudu je totiž v naprostém rozporu s výsledky průvodního řízení. V něm 19 svědků potvrdilo, že Ladislav Kobsínek chystal v letech 1929 - 1933 stále fašistický převrat, že vypracovával plány na nejrůznější násilné akce a svědkům o nich vypravoval. Dále bylo zjištěno, že náčelníkům okresů, od nichž vyžadoval lidi, sdělil, že jde o fašistický převrat. Totéž sdělil B. Šušlíkovi, který mu lidi k přepadu přivedl. V noci těsně před útokem oznámil všem účastníkům, že je národní převrat, v němž jejich úkolem je obsadit kasárna pěš. pl. 43. a že druhý den potáhne dvacetitisícová armáda na Prahu. Těsně před útokem informoval Nedvědického, že jde o fašistický převrat. Bez ohledu na to, že v plánu bylo po obsazení kasáren zmocnit se zemského vojenského velitelství, zemského četnického velitelství, policejního ředitelství a poštovního ředitelství, Státní soud mu nepřisoudil zlý úmysl směřující k převratu.

Je také naprosto nelogické, jak tvrdí rozsudek, že L. Kobsínek se chtěl zmocnit pouze kasáren a ničeho víc. Proč by to dělal, co by si počal s obsazenými kasárnami?

To všechno Státní soud nepokládal za "pokus" násilným způsobem změnit ústavu ČSR, zejména pokud jde o její republikánsko-demokratickou formu.

Nedospěl-li Státní soud k tomu, že L. Kobsínek měl potřebný zlý úmysl, nemohl dospět ani k tomu, že ho měli ostatní útočníci, i když po vyslechnutí Kobsínkovy řeči před útokem na kasárna muselo být každému jasné, že jde o násilný převrat. A proto je všechny zprostil obžaloby podle § 1 zák. na ochr. rep.

Státní soud se dokonce uchýlil k takové ekvilibristice, že z Kobsínkova výroku "Je státní převrat" vyvozoval, že státní převrat již probíhá, a že tedy Kobsínek stejně jako ostatní útočníci již ho nemuseli a ani nemohli zamýšlet a provádět. I kdyby státní převrat již probíhal, stačila účast na něm, jakou byl útok na kasárna, k naplnění skutkové podstaty. Vždyť Nejvyšší soud vícekrát rozhodl, že zločinu dle § 1 zák. na ochr. rep. se dopustí nejen ten, kdo se pokusí násilím změnit ústavu co do její republikánsko-demokratické formy, nýbrž každý, kdo při násilné změně ústavy jiným prováděním spolupůsobí, ať již se to děje, aby

---

[18] Tamtéž, str. 89 a 93.

převrat dle plánu nebo i bez plánu byl dále prováděn nebo aby násilně provedená změna byla udržována.

Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 2578/26 již pouhý pokus je dokonaným zločinem dle § 1 zák. na ochranu republiky. Že by Státní soud, v jehož senátě zasedali 4 soudcové Nejvyššího soudu, neznal toho rozhodnutí, je přece vyloučeno.

2. Další nehorázností rozsudku Státního soudu bylo zjištění, "že přepadení kasáren pěš. pl. 43 v Brně - Židenicích bylo dílem zosnovaným výlučně obžalovaným Ladislavem Kobsínkem a že na něm nemělo žádné účasti ústředí NOF a její vůdce Rudolf Gajda".[19]

Bez ohledu na to, že ideologie hlásaná NOF vedla nezbytně k násilnému převratu a že NOF měla speciální vojenskou organizaci Junáků, která podle posudku vojenských znalců (pozn. č. 1) byla cvičena k takovému cíli a byla schopna takový převrat provést, bylo prokázáno takové množství spojitostí s NOF, že nevidět to bylo skutečným zavřením očí Státního soudu nad fakty.

Ladislav Kobsínek byl členem NOF a svého času krajským náčelníjem Junáků. Jezdil jako řečník po schůzích, zakládal nové organizace NOF a dělal pomocníka zemského organizátora NOF na Moravě. Vozil jeho i vůdce Gajdu po schůzích a Gajda mu umožnil účast na zemském sjezdu NOF, ač nebyl delegátem.

Téměř všichni účastníci útoku byli členové NOF a většinou byli členy Junáků. Celá akce byla připravována na zemském sekretariátu NOF. Sem pozval zemský organizátor Uvíra okresní náčelníky, aby hlásili stavy lidí, které k akci dodají. Sám je posílal za Kobsínkem, který dojednával podrobnosti.

Útok samotný připravil Jan Mlček, okresní náčelník NOF Bučovice. I kdybychom ponechali stranou tzv. kurýry NOF z Prahy, kteří s Kobsínkem jednali, je zde tolik spojitostí s NOF, že je opravdu korunuje rozsudek, který konstatuje: "Není třeba se zabývat obsahem brožur, článků, projevů v nich otištěných v různých tiskovinách, které obžaloba připisuje NOF a které byly při hlavním líčení čteny, poněvadž v nich není nejmenšího náznaku, že by byly nějaké souvislosti s trestnými činy obžalovaných a že by k nim vybízely."[20]

---

[19] Tamtéž, str. 87.

[20] Tamtéž, str. 87. - Zcela jinak československá justice posuzovala činnost komunistů. Ukazuje to rozsudek Nejvyššího soudu č. 2492/26. Zemský soud v Brně zprostil obžaloby pro přípravu úkladů o republiku dle § 2 tr. zák. obžalované komunisty, kteří věnovali prapor sovětské jízdní divizi gen. Budoného, spatřuje v darování pouze zdvořilostní akt. Nejvyšší soud vyšel z toho, že KSČ dle usnesení svých sjezdů chystá nastolení diktatury proletariátu, a proto jednání obžalovaných, kteří jsou členy KSČ, směřuje proti jednotnosti republiky a jde o přípravu úkladů dle § 2 zák. na ochr. rep.

3. Zproštění z obžaloby vůdce NOF Rudolfa Gajdy je zvláště markantní, uvážíme-li, že při hlavním přelíčení státní zástupce navrhl in eventum, aby Rudolf Gajda byl uznán vinným zločinem nepřekažení či neoznámení trestných činů dle § 12.,čl. 1 zák. na ochr. rep. Spojení mezi Ladislavem Kobsínkem a ústředím NOF bylo prokázáno nejen výpovědí Ladislava Kobsínka, ale i některými jinými skutečnostmi.

Když Kobsínek chtěl v r. 1930 navázat přímé spojení s Gajdou, poslal k němu Gajda jako svého důvěrníka Aloise Zabloudila. I když Zabloudil otázku převratu obešel, navštěvoval ho a zjišťoval náladu v armádě.Když přestal dojíždět Zabloudil, přijel jako kurýr Rösler, po něm Márinka a nakonec dr. Lhota. Byla to plynulá řada osob, o nichž právem Kobsínek předpokládal, že jsou přímým pokračováním činnosti Zabloudila. I když tito lidé netvrdili, že je posílá Gajda, dávali Kobsínkovi různé pokyny a všichni tvrdili, že "se dotáží v ústředí", že to "ohlásí v ústředí" atd. Všichni byli funkcionáři NOF.Někteří z nich byli zavedeni na schůzky rotmistrů, např. dr. Lhota, který zde zjišťoval, co by rotmistři udělali, kdyby na místo Gajdy nastoupil někdo jiný. Všichni sice takovou činnost popřeli, ale schůzka dr. Lhoty s rotmistry je svědky potvrzena. Ostatně proč by jezdili za Kobsínkem, který nebyl funkcionář strany? I Rudolf Gajda je usvědčen Kobsínkem, že ho nabádal, aby konal přípravy, že vhodná chvíle přijde.

I kdybychom opomenuli otázku kurýrů a tohoto spojení s Gajdou, je naprosto jasně prokázáno, že Gajda o chystané akci věděl. Byl o ní informován ing. Horákem. Neučinil však nic jiného, než že dal sepsal alibistický protokol dne 17.ledna, že s ní nemá nic společného.[21]

Nijak však proti Kobsínkovi nezakročil. Řekl, že 20.ledna 1933 projíždí Brnem a že s Uvírou věc vyřídí.Když však Brnem skutečně projížděl a na nádraží jednal s místními funkcionáři, na Kobsínka se vůbec nedotázal a ani na Uvíru, kterého na tuto schůzku vůbec nepozval. Měl tedy v každém případě, když se dozvěděl o Kobsínkových přípravách,věc oznámit úřadům, a to tím spíše, že jeden ze svědků - Vašata - navrhoval,aby se na Kobsínka podalo trestní oznámení.

Celá souvislost Gajdy s Kobsínkovou akcí vypadá tak, že Gajda o přípravách věděl, byl o nich informován, Kobsínkovi je schvaloval, ale osobně zůstával stranou. Vyčkával, jak věc dopadne, a podle výsledku by se teprve rozhodl. O tom svědčí právě to, že ani v posledních dnech,kdy mohl vidět, že přípravy jsou nevalné, nezakročil, Kobsínkovi jako vůdce činnost nezakázal, ale úřadům ji také neoznámil.

Státní soud ho zprostil i potud, že nepřekazil či neoznámil chystaný

---

[21] SAB C-12, krabice 546.

trestný čin. Došel k názoru, že R. Gajda se to nedověděl způsobem věrohodným.

Co mohlo být věrohodnější, než když mu to hlásil člen NOF jemu osobně blízký, který to věděl přímo od Kobsínka. Z alibistického protokolu je dokonce jasné, že této zprávě věřil. Vždyť dle tohoto protokolu měl dát zemskému organizátorovi NOF Uvírovi direktivu, aby "veškeré jednotky fašistické zachovaly klid v rámci zákonných předpisů". Takovou direktivu však nedal, a pokud by bylo možno ji spatřovat v dopise Uvírovi, který mu měl doručit ing. Horák, nepostaral se, aby byl dopis doručen a ani se o tom nepřesvědčil, ačkoliv od 17.ledna do 21.ledna nebylo nic jednoduššího než dotázat se Uvíry telefonicky, zda direktivu dostal a jak ji plní.

Pro politické strany ovlivňující život republiky měl Gajda cenu jako příští spojenec, a proto musel být zachráněn. Státní soud se o to staral více než dostatečně.

Stejně tak jako R. Gajdu osvobodil Státní soud zemského náčelníka NOF na Moravě, Rudolfa Uvíru. Uvíra podle Kobsínkovy výpovědi připravoval s ním plány na celou akci již v r. 1932. Uvíra to popřel, a jak je známo, soud Kobsínkovi nevěřil. Přesto však bylo zjištěno, že Uvíra byl o všem informován. Ještě před tím, než Kobsínek byl zatčen a vyslýchán, doznal Uvíra, že 16.ledna k němu Kobsínek přišel, seznámil ho s plánem na obsazení kasáren pěš. pl. 43 a pěš. pl. 10 a s možností převratu. Uvíra mu doporučil, aby to hlásil do Prahy na ústředí NOF. To rozsudek Státního soudu výslovně konstatuje.[22] Ještě 31.1.1933 Uvíra opět doznal, že o všem věděl: "Kobsínek plánoval, že obsadí kasárna, dobude města, asi vojenských velitelství a pak pro něj přijde."[23]

Nešlo tedy jen o obsazení kasáren, ale jasně o převrat, jehož se Uvíra měl účastnit, ovšem až poté, co Kobsínek provede vítězný puč.

Kromě toho Uvíra jako zemský organizátor zval krajské a okresní náčelníky na sekretariát NOF, aby hlásili stavy členů, které dodají pro akci. Zde je předával Kobsínkovi, který s nimi sjednával podrobnosti.

Nešlo o každoroční hlášení stavů členstva, jak se soud pokouší dokazovat. Zde je soud v rozporu s výpovědí samotného Uvíry, který potvrdil, že zjišťoval stavy členů, které náčelníci dodají k akci, i když tvrdil, že šlo o potlačení komunistického převratu. Soud to dokonce sám konstatuje: "Poněvadž koncem r. 1932 hrozily komunistické nepokoje, dal si Uvíra hlásit početní stavy, aby věděl s kolika lidmi může počítat, kdyby se komunisté pokusili o nějaký puč. Soupisem pověřil Kobsínka."[24]

---

[22] Rozsudek Státního soudu ze dne 26.6.1933, str. 356 a 364. SAB C-12, krab. 557.

[23] SAB F C-12, krab. 547.

[24] Rozsudek Státního soudu z 26.6.1933, str. 358.

Přes to všechno si soud pomohl tím, že Uvíra byl v kritické době v mrákotném stavu a nemocen a osvobození zdůvodnil závěrem: "Státní soud zjistil, že obžalovaný Uvíra ani nevěděl, že Ladislav Kobsínek chystá nějaký zločin, zejména přepadení kasáren". Z uvedeného je zřejmo, že Státní soud se snažil, aby funkcionáři NOF zůstali mimo podezření a aby NOF zůstala nedotčena a bez stínu pučismu.

Zvláštní kapitolou je zproštění obžaloby prap. Otty Tesáka a št. rotm. Františka Jakuba, které žaloval před Státním soudem vojenský prokurátor.

Praporčík Tesák doznal, že byl svým přesvědčením fašista.Je svědecky prokázáno, že mezi rotmistry vedl pobuřující řeči proti stávajícím poměrům.S Kobsínkem byl po léta v úzkém styku. Jak sám uvedl, byl Kobsínkem informován o jeho úmyslech: "Téměř vždy mi Kobsínek vykládal o svých plánech, jak se zmocní brněnské posádky a pak celé republiky."[25]

Dle výpovědi Kobsínka s ním připravoval plány na obsazení kasáren. Organizoval schůzky rotmistrů, na nichž byl přítomen jednou Gajda, jindy Uvíra a jindy dr. Lhota.Kobsínkovi kuryři Rösler, Marinka a dr. Lhota přespávali v jeho bytě.Večer 21.ledna 1933 přišel Kobsínek s Geidlem a Růžičkou do jeho bytu. Kobsínek ho informoval o chystaném útoku a žádal ho o pomoc. Tesák se zalekl, účast odmítl s tím, aby si pro něj přišli, až budou kasárna obsazena. Tuto návštěvu potvrdili J. Růžička a D. Geidl. Soud jim však neuvěřil,ačkoliv na jiném místě označuje Geidla jako pravdomluvného a poctivého svědka. Tesák všechno popřel s tím, že řeči, o nichž doznal, že je Kobsínek vedl, pokládal za prázdné žvanění. Státní soud ho zprostil žaloby.

Stejně tak byl zproštěn žaloby št. rotm. F. Jakub, ačkoliv původně doznal, že s lidmi přivedenými Kobsínkem jednal o obsazení kasáren pěš. pl. č. 10 a že Valenovi, který měl útok vést, předal plánek kasáren.Jeho přiznání u vyšetřujícího soudce si vyložil soud duševní depresí a horečkou.Obžalovaný Jakub při hlavním přelíčení vše popřel a byl zproštěn obžaloby pro zločin dle §§ 12 voj. tr. zák. a zločin dle § 1 zák. na ochr. rep.

V obou případech šlo zřejmě o to, očistit čsl. armádu z podezření, že jsou v ní fašistické živly. To bylo totiž obecně známo, takže to, co v tomto směru přednesl komunistický poslanec Václav Kopecký 1.února v parlamentě, bylo jen konstatováním skutečnosti.

V osvobozujícím rozsudku sehrálo významnou roli domněle připravované komunistické povstání, kterým se oháněli všichni obžalovaní a které Státní soud bral ochotně na vědomí.Tak ochotně, že tuto myšlenku vtělil

---

[25] Výslech Otty Tesáka z 25.1.1933. - SAB F C-12, krab. 547.

i do rozsudku: "Poněvadž koncem roku 1932 hrozily nepokoje se strany komunistů ...".[26]

Kde přišel k tomuto smělému závěru, není známo. Během celého řízení nebyl předložen jediný doklad o tom, že nějaké komunistické povstání bylo připravováno. V celém řízení před Státním soudem není pro tuto okolnost jediné opory.

4. Tento pozoruhodný rozsudek nepřijala široká veřejnost bez odporu. Tak, jak se nad ním pozastavily Lidové noviny, učinila i část buržoazního tisku. S rozsudkem nemohlo být totiž spokojeno hradní křídlo české buržoazie. Je dostatečně známo, že Hrad měl k českému fašismu a jeho vůdci R. Gajdovi značné antipatie. Kromě toho tato skupina po léta zdůrazňovala nutnost boje proti ohrožení demokracie ať "zleva či zprava". Nyní nemohla dobře couvnout a bojujíc ustavičně proti komunistům, musela pozdvihnout svůj hlas i proti fašistům.

Největší odpor ovšem kladla komunistická strana a lidové masy. Na základě dovolací stížnosti veřejného žalobce i obžalovaného L. Kobsínka jednal o věci znovu Nejvyšší soud v Brně. Nejvyšší soud se nemohl vyhnout ani veřejnému mínění ani eklatantnímu porušení práva, jehož se dopustil Státní soud. Rozsudkem z 28.3.1934 čj. ZM 401/33 změnil v některých částech rozsudek Státního soudu.[27]

Nejvyšší soud byl v těžké situaci. Musel vyhovět požadavkům vládnoucích politických stran včetně hradní buržoazie, musel respektovat veřejné mínění a současně napravit nejhrubší právní přehmaty Státního soudu. Změny, které Nejvyšší soud v rozsudku provedl, mají charakter spíše taktický než právní:

1. Nejvyšší soud především shledal Ladislava Kobsínka, Jana Mlčka, Bedřicha Šušlíka a Františka Nedvědického vinnými, že se v noci 22. ledna 1933 v Brně Židenicích pokusili násilím změnit ústavu republiky, pokud jde o její republikánsko-demokratickou formu, čímž spáchali zločin dle § 1 zák. na ochr. rep. V důsledku toho jim zvýšil uložené tresty a to:
   Ladislavu Kobsínkovi na 12 roků těžkého žaláře,
   Janu Mlčkovi na 6 roků těžkého žaláře,
   Bedřichu Šušlíkovi na 9 roků těžkého žaláře,
   Františku Nedvědickému na 8 roků těžkého žaláře.

2. Dalším účastníkům přepadu v celkovém počtu 39, kteří setrvali při pozdvižení proti strážím, zvýšil trest na 20 - 24 měsíců. Nedošel však k závěru, že by se dopustili

---

26) Rozsudek Stát. soudu z 26.6.1933, str. 358.

27) Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28.4.1934 viz SAB, C-12, krabice 357.

zločinu úkladů o republiku dle § 1 zák. na ochr. rep. a zůstal u nich jen při zločinu pozdvižení dle § 68 tr. zák.

3. Duchoslavu Geidlovi zvýšil trest na dva roky těžkého žaláře a Josefu Růžičkovi na 18 měsíců.

4. Rudolfa Gajdu uznal vinným zločinem dle § 12 č. 1 zák. na ochr. rep., že v lednu 1933 dověděv se věrohodným způsobem, že se chystá zločin dle § 1 zák. na ochr. rep., opomenul to věrohodným způsobem oznámit úřadu. Přisoudil mu trest ve výši 6 měsíců těžkého zaláře.

V otázce zavinění Rudolfa Gajdy ani Nejvyšší soud nešel dále. Zejména potvrdil zproštění Gajdy ze zločinu úkladů o republiku. Nevyhověl ani žádosti veřejného žalobce, který navrhoval odsouzení Rudolfa Gajdy pro zločin dle § 12 č. 2 zák. na ochr rep., že totiž Rudolf Gajda "jednal v úmyslu pachatele L. Kobsínka podporovati". To totiž bylo průvodním řízením plně prokázáno.

Tím bylo absolvováno jakékoliv zavinění NOF a NOF mohla nadále nerušeně ve své činnosti pokračovat. O to zřejmě šlo.Odsouzení Rudolfa Gajdy k celkem bezvýznamnému trestu sledovalo uklidnění veřejnosti.Nejvyšší soud sice nevyslovil jako Státní soud, že činnost obžalovaných nebyla v žádnou souvislosti s činností NOF,ale takticky o NOF vůbec pomlčel. V rozsudku se o ní nezmínil ani slovem a osvobozením Rudolfa Gajdy a Rudolfa Uvíry, kteří byli vedoucími funkcionáři NOF, vlastně zavinění NOF eliminoval.

V důvodech svého rozhodnutí uvedl Nejvyšší soud, že Státní soud uvážil při svém rozhodování jen některá skutková zjištění a zdaleka ne všechny skutkové okolnosti po stránce objektivní zjištěné.Závěr Státního soudu,že Kobsínkův úmysl nesměřoval k úkladům o republiku,byl mylný.

V průvodním řízení bylo zjištěno 19 svědky a i jinými důkazy že Kobsínek chystal po léta státní převrat a nastolení fašistické diktatury. Proto také Nejvyšší soud uzavřel: "Závěr Státního soudu, že úmysl obžalovaného Ladislava Kobsínka nesměřoval ke zločinu úkladů o republiku dle § 1 zák. na ochr. republiky, neodpovídá skutečnostem zjištěným po stránce objektivní."[28]

Ze stejných důvodů uznal Nejvyšší soud obžalované Jana Mlčka, Bedřicha Šušlíka, Františka Nedvědického vinnými zločinem dle § 1 zák. na ochr. rep.

Žádnému z odsouzených nepřiznal Nejvyšší soud výhodu státního vězení, označiv jednání všech jako zvláště zavrženíhodné.

---

[28] Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28.4.1934, str. 28. Viz SAB, F C-12, krab. 357.

Naproti tomu Nejvyšší soud potvrdil rozsudek Státního soudu, pokud jím byli zproštění obžalovaní Rudolf Uvíra, prap. Otta Tesák, št. rotm. František Jakub a řada dalších obžalovaných fašistů. Nejvyšší soud tedy nešel příliš dále než Státní soud. Odstranil jen nejhrubší přehmaty a sám nedbal všech okolností objektivně zjištěných v průvodním řízení.

ZÁVĚR

Je třeba si uvědomit, že buržoazní justice byla justicí kabinetní a musela respektovat vůli vládnoucí třídy. Musela respektovat především vůli finančního kapitálu, a nazveme-li hradní křídlo levicovou buržoazií, pak je třeba mít na mysli, že v té době již její vliv nebyl takový, aby byl beze zbytku respektován. Ostatně ani ona sama nemohla zcela nepočítat s případným použitím fašistických bojůvek proti dělnické třídě.

Doba srážky totiž neúprosně zrála. V Německu byl již u moci Hitler a NSDAP a česká buržoazie začala navazovat politické i hospodářské styky s fašistickým Německem. I hradní buržoazie měla eminentní zájem na udržení kapitalismu, i když její metody byly poněkud mírnější.

Opření se o západní imperialismus a teorie o "autoritativní demokracii" či "demokracii silné ruky" nejsou tak daleko od fašismu.

Vydání zákona zmocňovacího ze dne 9.6.1933 (tedy ještě v době procesu s fašistickými pučisty), který opravňoval vládu provádět některá zásadní opatření bez souhlasu parlamentu, ukázalo, že fašizace se prohlubuje i v ČSR. S tímto zákonem hradní buržoazie souhlasila a byl odhlasován i pravicovými socialisty, stojícími věrně po boku Hradu a pod jeho vedením. Stejně tak zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran z 25.10.1933 a po něm následující tvrdá perzekuce komunistické strany a rudého tisku jsou opatření vydaná se souhlasem hradní buržoazie a dokumentují, že její boj na ochranu demokracie "zprava i zleva" směřoval výhradně proti komunistům. Nejmarkantnějším důkazem této taktiky hradní buržoazie je vydání zatykače v květnu 1934 na komunistické poslance Klementa Gottwalda, Václava Kopeckého, Josefa Krosnáře a Josefa Štětku pro obsah letáku "Ne Masaryk - ale Lenin". V tomto letáku byla shledána skutková podstata zločinu úkladů o republiku a poslanecká sněmovna je zbavila imunity a vydala trestnímu stíhání.[29]

To všechno ukazuje, že česká buržoazie nastupuje cestu k fašizaci, bez ohledu na názorové rozdíly. Proto také celá akceptuje nyní rozsudek Nejvyššího soudu a i ty "nejlevnější části" se spokojí s odsouzením pou-

---

[29] Sborník "Za chléb, práci, půdu a svobodu", Praha 1954, str. 401.

ze hlavních pachatelů. Přitom byly odsouzeny osoby celkem bezvýznamné, zatímco vedoucí postavy, vůdce NOF Rudolf Gajda a zemský organizátor na Moravě, zůstávají stranou. NOF vychází z tohoto soudního procesu nedotčena, a jak ukazuje další vývoj, není proti ní použito zákona o rozpouštění politických stran a ani není nijak perzekvována, stejně jako německá SDP či slovenská Hlinkova ludová strana.

Fašistické zálohy buržoazie zůstaly procesem nedotčeny. Třídní justice zůstává za všech okolností třídní. Jinak to není ani možné.

APLIKACE ZÁKONA O ZASTAVOVÁNÍ ČINNOSTI A O ROZPOUŠTĚNÍ POLITICKÝCH STRAN A JEHO SKUTEČNÉ ZAMĚŘENÍ /LÉTA 1933 – 1938/

/Z materiálů Státního ústředního archívu/

Karolina Adamová

Za Rakouska - Uherska a za předmnichovské republiky, která recipovala zákonem č. 11/1918 Sb. rakouské a uherské právo, nebylo postavení politických stran upraveno právními předpisy. Podle převládajících právních názorů nebyla politická strana právnickou osobou a nemohla nabývat majetek. Závazky, které v zájmu politické strany podstupovaly fyzické osoby, postihovaly podle obecných zásad soukromého práva pouze je. Až do roku 1938 (vládní nařízení 355/1938 Sb. o politických stranách) existovaly politické strany prakticky jen de facto, nikoli de iure.[1] Převrat oproti dosavadnímu zákonodárství a praxi znamenal § 3 zmíněného vládního nařízení 355/1938 Sb., ve kterém se výslovně stanovilo, že politická strana je právnickou osobou a může tedy nabývat práv a zavazovat se. Tímto vládním nařízením došlo k uznání právní subjektivity politických stran, ale pouze za účelem vytvoření možnosti zákroku vůči straně na podkladě právní normy.

Zmiňme se o § 26 občanského zákoníku z roku 1811, ve kterém se praví, že dovolené korporace jsou právnickými osobami. Někteří znalci práva (např. P. Hartmann)[2] tvrdili, že politické strany jsou korporace dovolené a v důsledku toho mají právní subjektivitu.Toto tvrzení se opíralo o známou právní zásadu "co není zakázáno, je dovoleno." Bylo lze ovšem namítnout, že politické strany nebyly "dovolené", neboť nikde nebylo výslovně stanoveno, že politické strany jsou útvary dovolené státem, a že,

---

[1] Srv. k tomu K. M a l ý, Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy ve druhé polovině 19.století v Čechách, Praha 1967, str. 140 - 142, P. H a r t m a n n, Die politische Partei in der Tschechoslowakischen Republik, Brno 1931, Z. P e š k a, Politické strany a československý právní řád, Právny Obzor XVII, 1934, str. 177 - 186 a 209 - 216, viz též J. K l i m e n t a V. D u s i l, Spolky shromáždění a politické strany, Praha 1936.

[2] P. H a r t m a n n, Die politische Partei, str. 91.

jak to formuloval J. Hoetzel, to tedy byla jen politická společenství státem trpěná.[3]

Liberalismus 19.století, jehož nositelem byla mladá buržoazie, zřejmě ovlivnil i pohled na politické strany.[4] Strany, zvláště buržoazní, měly mít co nejširší pole působnosti a tak jakákoli jejich právní úprava by byla tehdy považována za zakotvení policejního vrchnostenského dozoru nad nimi a za zásah do jejich činnosti.

Před zákonem 201/1933 Sb. o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran se termín strana (politická) vyskytoval v legislativě sporadicky. Poprvé se v zákonodárství ČSR setkáváme s pojmem strana v Řádu volení v obcích (zákon 75/1919 Sb.). Pojem strana se vyskytuje i v dalších právních aktech týkajících se volebního řízení.[5] V případě, že politická strana předložila kandidátní listinu, byla považována také za stranu volební.[6] Ústava z roku 1920 uvádí termín strana pouze na jediném místě.[7]

V souvislosti s hospodářskou a politickou situací v Evropě sílí u nás ve třicátých letech snaha vládnoucí třídy regulovat vznik a zánik politických stran, a to ovšem tak, aby mohlo být především kontrolováno revoluční dělnické hnutí.

I. ZÁKON Č. 201/1933 Sb. A PRÁVNÍ AKTY NA NĚJ NAVAZUJÍCÍ

V letech 1929-1933 se nacházela světová kapitalistická ekonomika v hospodářské krizi, která vznikla ze stejných příčin jako všechny předcházející krize, a sice z rozporu mezi společenským charakterem výroby a soukromokapitalistickým přivlastňováním výsledků společenské práce. U nás propukla krize asi o tři čtvrtě roku později než v ostatních vyspělých kapitalistických zemích.

---

[3] Srv. J. H o e t z e l, Rozpouštění politických stran a zastavování jejich činnosti, Právník LXXIII, 1934, str. 12.

[4] Srv. K. M a l ý, Policejní a soudní perzekuce, cit. dílo, str. 141.

[5] J. T r o j a n e c, J. F i š e r, Komentované řády volení, Zákon o zastavování a o rozpouštění politických stran, Praha 1935 (zde příslušné volební zákony).

[6] J. K l i m e n t, Politické strany podle práva československého, Praha 1936, str. 12 - 13, J. T r o j a n e c, J. F i š e r, Komentované řády volení, str. 136 - n., viz též M. S t i e b e r, Politické a volební strany, Sborník věd právních a státních, Praha 1926, str. 147.

[7] Viz § 54/3 - hovoří se zde o sdružování stran (ústava má na mysli volební strany).

Jednalo se o krizi z nadvýroby, kdy koupěschopná poptávka zaostávala za rychle vzrůstající výrobou.V porovnání s předcházejícími krizemi byla krize třicátých let hlubší a postihovala téměř všechna odvětví ekonomiky.Znamenala úpadek výroby a zahraničního obchodu. Přirozenou reakcí kapitalistů na krizové jevy byla snaha zmonopolizovat národní trh. To však vedlo k obchodním konfliktům mezi jednotlivými státy a monopoly a v důsledku toho se krizové jevy ještě prohlubovaly. Po agrární a průmyslové krizi následovala nevyhnutelně i krize finanční, která postihla velmi citelně mezinárodní kapitalistickou finanční a úvěrovou soustavu.

Sociální důsledky krize dolehly velmi těžce zejména na dělnickou třídu. Zastavování a omezování výroby vyvolávalo masovou nezaměstnanost. Na venkově vedla hospodářská krize k celkovému úpadku zemědělské malovýroby, k růstu pauperizace obyvatelstva a ke zvětšování bídy. Společenské důsledky krize radikalizovaly vrstvy obyvatelstva, které byly krizí nejvíce postiženy. V zemích, kde narůstání třídních rozporů začalo ohrožovat existenci kapitalistického zřízení, objevují se snahy vlády po odstranění parlamentního režimu buržoazní demokracie a prosazuje se stále více srůstání monopolů a státního aparátu.

Jediní, kdo vedli v Československu důsledný boj za východisko z krize na základě jejích kořenů, byli komunisté. V tomto směru byl zvláště významný VI.sjezd KSČ konaný v Praze ve dnech 7. - 11.března 1931. Tento sjezd, který se konal pod heslem - Za proletářské východisko z krize - zdůraznil nutnost boje za získání většiny dělnické třídy a pracujícího lidu, vyzdvihl význam obrany a prosazování hospodářských zájmů proletariátu v období hospodářské krize a rozpracoval metodu formulování dílčích požadavků.Nabádal pracující k stávkovému boji a k demonstracím proti daňovému útlaku, snižování mezd a propouštění z práce.

V usnesení VI.pléna ÚV KSČ (19. - 20.března 1932) bylo opět prokla-mováno heslo - Za revoluční východisko z krize. Těžiště jednotného protiburžoazního boje nezaměstnaných za chléb a práci mělo být v průmyslových podnicích, kde se koncentrovala dělnická třída.

Hospodářská krize vedla k vyhrocení konfliktního vztahu mezi proletariátem a buržoazií. V Československé republice dochází ke stále častějším stávkám dělníků,které jsou zaměřeny proti vládě a nastává i velký rozvoj rolnického hnutí.Po nástupu fašismu v Německu v roce 1933 nabývá hnutí dělníků a rolníků u nás i charakter hnutí protifašistického.

Hitlerovo vítězství a nástup fašismu v Německu měly vážné důsledky i v našem vnitropolitickém životě. Hitlerovi stoupenci z řad německé menšiny v československém pohraničí přijali jeho nástup k moci s nadšením. Část buržoazie, zvláště agrární, se přikláněla k fašistickému řešení hospodářských, sociálních a politických problémů - k potlačení dělnického hnutí a k omezování buržoazně demokratických svobod.Skupina po-

litiků reprezentovaná Hradem orientovala svoji politiku i nadále na západ, v prvé řadě na Francii, a stavěla se proti vystřídání omezené buržoazní demokracie fašistickou formou vlády. Tito politikové však nebyli, v souladu s politikou západních států, proti případným kompromisům s hitlerovským Německem. Dilema buržoazie - demokracie nebo fašismus - vyústilo posléze ve stanovisko realizované většinou buržoazie, a to v postupnou fašizaci Československého státu a práva.

Od počátku třicátých let spatřujeme také u nás stále silnější fašizační vývojové tendence. Vzpomeňme jen na příklad tzv. kartelový zákon (č. 141/1933 Sb.), který upevňoval moc již existujícího monopolního sdružení. Byla to právě silnější monopolizace hospodářství, ve které spatřovala vláda východisko z hospodářské krize. Dalším protipokrokovým zákonem byl zákon o ochraně cti č. 108/1933 Sb., který tvořil podklad pro omezování vydávání pokrokových časopisů a potlačování vládě nepohodlných názorů v tisku. Jinými takovými právními normami byly zákony č. 124/1933 Sb. a č. 140/1934 Sb., kterými se měnil a doplňoval zákon na ochranu republiky, zákonem č. 140/1934 Sb. se ještě navíc měnily dosud platné tiskové zákony. Mezi fašizační právní předpisy je nutné zařadit také zákon o mimořádných opatřeních č. 125/1933 Sb. a tzv. zmocňovací zákony pro vládu č. 95 a 206/1933 Sb., které znamenaly omezení dosavadního parlamentního systému a posílení orgánů výkonné moci.[8)]

Skutečně přesvědčivým dokladem fašizace v Československu je právě zákon o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran, kterým si vláda opatřila možnost zákroku proti politickým odpůrcům.

Zdánlivě[9)] měl tento zákon sloužit proti Němcům fašistického smýšlení žijícím v Československé republice, ale ve skutečnosti si zde vládnoucí třída připravila "legální podklad" pro zásah proti Komunistické straně Československa.

Zákon 201/1933 Sb., který je u nás prvním zákonodárným aktem hovořícím podrobně o politických stranách, nepřiznává, jak je uvedeno také v důvodové zprávě k tomuto zákonu, politickým stranám právní subjektivitu.[10)]

[8)] V. V a n ě č e k, Dějiny státu a práva v Československu, Praha 1976, III.vydání, str. 440.

[9)] Srv. k tomu těsnopisecké zprávy o zasedání poslanecké sněmovny a senátu z roku 1933 - projednávání osnovy zákona o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran (zvláště vystoupení zpravodajů k osnově zákona), dále v textu.

[10)] Srv. Důvodová zpráva k zákonu 201/1933 Sb., tisk č. 2 355 poslanecké sněmovny, III.volební období, 9.zasedání, rok 1933.

1. Projednávání a přijetí zákona o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran

V roce 1933 předložila vláda poslanecké sněmovně návrh zákona o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran.[11] V důvodové zprávě vládního návrhu je uvedeno, že v Československu existují politické strany, které svojí činností ohrožují samotné ústavní základy Československého státu. Ve zprávě se dále praví, že "Nebezpečenství hrozící takto státu může být ještě zvyšováno poměry na jeho hranicích". Ani tato formulace, která měla navodit zdání, že navrhovaný zákon je namířen proti fašistickým stranám v Československu, nemohla vyvrátit tu skutečnost, že tento zákon byl ve své podstatě namířen vůbec proti politickým stranám nepohodlným buržoaznímu státu.

Zdůrazněme, že v době projednávání osnovy zákona v parlamentě byla činnost německé strany národní a německé národně socialistické strany dělnické již zastavena (4.října 1933), a to na základě ústavy a spolkového zákona č. 134/1867 ř. z. Použití spolkového zákona bylo vlastně protiprávní, protože se tento zákon netýkal politických stran, ale pouze spolků. I když činnost dvou německých stran byla již zastavena z důvodu, že tyto strany usilovaly o odtržení pohraniční části Československého státu a o jejich připojení k Německu, chtěla si vláda vytvořit spolehlivý zákonný poklad, na základě kterého by bylo možné v budoucnu zastavit činnost jakékoli "podvratné" politické strany nebo tuto stranu rozpustit.Orgány buržoazního státu se nechtěly vystavovat případným námitkám, že zákrok proti politickým stranám nemá legální podklad.

Z taktických důvodů omezila vláda časovou působnost zákona do 1.ledna 1935. Byla si totiž vědoma, že v případě neomezené časové účinnosti zákona by komunisté v parlamentě a celá pokroková veřejnost vystupovali proti takovému zákonu ještě důrazněji. I když byla vládou zdůrazňována prozatímní platnost tohoto zákona, vystoupili komunističtí poslanci a senátoři na půdě parlamentu velmi ostře proti tomuto zákonu a odhalili jeho protidělnickou povahu.

Zpráva ústavněprávního výboru o vládním návrhu zákona o zastavování a o rozpouštění politických stran byla projednávána poslaneckou sněmovnou dne 20.října 1933. Zpravodajem byl národní socialista dr. Patejdl. Vláda se jistě domnívala, že poslanec národně socialistické strany bude

---

[11] O průběhu schůze poslanecké sněmovny viz Těsnopisecká zpráva o 296.schůzi poslanecké sněmovny NSRČ v Praze, v pátek dne 20.října 1933 odtamtud jsou převzaty i citace dále v textu. K tomu též Národní shromáždění republiky Československé v druhém desetiletí, Praha 1938, str. 383 - n.

u pokrokové veřejnosti vzbuzovat menší nedůvěru než poslanec strany buržoazní.

Zpravodaj poukázal na to, že bezpečnost Československé republiky je ohrožena ze strany Německa.Je třeba chránit suverenitu a územní celistvost Československého státu a nelze dovolit některým politickým stranám, aby porušovaly loajalitu vůči Československé republice.Poslanec Patejdl doporučil poslanecké sněmovně návrh zákona o zastavování činnosti a o jejich rozpouštění ku přijetí, neboť se prý jedná o akt obranný.

Po vystoupení poslance Patejdla se rozvinula k navrhované normě rozprava, v níž byla podstata problému jasně osvětlena. V rozpravě vystoupila řada poslanců různé politické příslušnosti. Slováci, Maďaři a zástupci z Podkarpatské Rusi se bez rozdílu politického přesvědčení vyslovovali k předloze zákona kriticky. Obávali se zneužití zákona vůči opozičním stranám působícím na Slovensku a na Podkarpatské Rusi.V těchto územních částech Československé republiky se projevovaly totiž silné separatistické tendence ostře kontrastující s centralistickou politikou uplatňovanou vládou v Praze. Byla tu tedy obava, že možné použití zákona vůči politickým stranám nebo jejich složkám působícím v těchto územních částech republiky by mohlo být vážnou ranou i jejich snahám směřujícím k decentralizaci státu a dokonce k odtržení.

Čeští poslanci buržoazních stran se více méně stavěli za osnovu zákona, i když - podobně jako i poslanci socialistických stran - projevovali pro forma určité obavy ze zneužití takového zákona vůči stranám opozičním.

Ostře odsoudili osnovu zákona komunističtí poslanci, kteří v ní spatřovali útok na spolčovací svobodu a na ostatní demokratická práva a svobody občanů. Rozpoznali správně, že zákon je vlastně zaměřen proti všemu pokrokovému a revolučnímu.

Komunistický poslanec V. Kopecký zdůraznil, že žádné takovéto zákony, které jsou svojí podstatou fašistické, nezachrání buržoazii a nezadrží komunistické hnutí. Třída proletariátu "je naplněna vůlí revolučním násilím svrhnouti kapitalistický společenský pořádek a nastoupiti diktaturu proletariátu".

Rovněž komunista Kliment,slovenský komunista Vallo a německý zástupce komunistů Stern vystoupili proti předloze zákona. Označili zákon za jeden z prostředků vedoucích k fašismu, přestože vláda prohlašovala, že zákon má sloužit k ochraně demokracie a je namířen proti fašistickému nebezpečí.

Jménem klubu komunistických poslanců prohlásil poslanec Štětka, že formulace § 1 navrhovaného zákona, kde je stanoveno, že v případě ohrožení samostatnosti a celistvosti státu činností některé politické strany je možno použít dalších ustanovení zákona, je formulací velmi širo-

kou a neurčitou. Buržoazní vláda může totiž zcela libovolně, jak dále uvedl poslanec Štětka, posuzovat vnitropolitickou a mezinárodní situaci a záleží čistě na vládě, bude-li považovat nějaké jednání určité politické strany za škodlivé pro samostatnost a bezpečnost státu. Předložený zákon je podle jeho názoru namířen proti dělnickému hnutí. Toto hnutí se však nedá zastrašit a dělnická třída bude bojovat proti buržoazii za republikánskou formu proletářské demokracie jako přechodné formy k beztřídní společnosti komunistické.

Je jen pochopitelné, že zástupci buržoazie popírali, že by byl návrh zákona namířen proti proletariátu. Osnova zákona měla pouze na mysli, jak tvrdila vláda, zájmy a obranu státu.

Podobně jako v poslanecké sněmovně probíhala i rozprava k návrhu zákona o zastavování činnosti politických stran a o jejich rozpouštění i na schůzi senátu Národního shromáždění, která se konala 25.října 1933.[12] Zpravodajem ústavněprávního výboru o usnesení poslanecké sněmovny k vládnímu návrhu zákona o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran byl senátor dr. Havelka, člen "republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu".

Je charakteristické, že na doporučení dr. Havelky, aby byla osnova zákona vzhledem k závažnosti politické situace přijata, reagoval kladně jménem senátorů svazu Bund der Landwirte německý senátor Luksch. Prohlásil, že doba si vyžaduje mimořádných opatření a takovým opatřením je právě navrhovaný zákon. Zdůraznil, že sudetští Němci prý chtějí žít v Československu, které považují za svoji domovinu a o žádné odtržení pohraničí a jeho připojení k Německu prý neusilují.

Jediní, kdo i v senátě zásadně odsoudili navrhovanou osnovu zákona, byli komunisté. Senátor Mikuláček označil zákon za policejní a prohlásil, že se v návrhu projevuje vyložený diktát buržoazie. Vyjádřil tak názor celé pokrokové veřejnosti na osnovu zákona.

Přes protesty komunistů a pokrokově smýšlejících pracujících byla osnova v parlamentě přijata většinou hlasů a stala se zákonem.Zákon o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran ze dne 25.října 1933, jehož autorem byl pravicový sociální demokrat dr. Meissner, byl pod číslem 201 vydán ve Sbírce československých zákonů v částce 69. Zákon měl 24 paragrafů a obsahoval

a) ustanovení základní,

b) následky zastavení činnosti strany,

---

[12] O průběhu zasedání senátu viz Těsnopisecká zpráva o 234 schůzi senátu NSRČ v Praze, dne 25.října 1933. Viz též Národní shromáždění republiky Československé, str. 383 - n.

c) následky rozpuštění strany,
d) ustanovení společná a závěrečná.

Rudé právo ze dne 27.října 1933 referuje podrobně o projednávání osnovy zákona v senátě Národního shromáždění dne 25.října. S vyloučením cenzurovaných částí je tu uveřejněna revoluční řeč senátora Mikulíčka, která byla kladně přijata pokrokovou veřejností. Zpravodajství je uvedeno příznačným titulkem "Kde jsou sliby a slavnostní ujišťování, která nynější držitelé moci dávali českému lidu?". Teze Rudého práva zní: z demokratických slibů buržoazní vlády, které byly dávány pracujícím zvláště v letech 1918 - 1920, nezbylo téměř nic.

Rozsáhlé zpravodajství přinášel buržoazní tisk ą listy socialistických stran, které spolupracovaly s buržoazní vládou.

List agrární strany Venkov z 18.října 1933 tvrdí, že návrh zákona o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran je prý prospěšný a má "chránit" demokracii. Podobně České slovo[13] přesvědčovalo, že zákon o rozpouštění politických stran není namířen proti státotvorné opozici. Bylo v tom obsaženo přiznání, že proti pokrokovým hnutím, která by vystupovala proti vykořisťovatelskému státu, zákon zaměřen byl.

Když České slovo z 21.října 1933 referovalo o schůzi poslanecké sněmovny konané 20.října 1933, uvedlo "Bylo by dobře, kdyby i strany, jež říkají, že mají ke státu poměr kladný, si uvědomovaly, že nesmí z důvodů sobecky stranických hnát opozici tak daleko, aby ve svých výsledcích byla opozicí už ne proti vládě, ale útokem na státní bezpečnost a demokratickou jeho formu".Je zřejmé, že toto byla hrozba komunistické straně, která se nesměla odvažovat beztrestně vystupovat proti buržoaznímu zřízení.Národní politika[14] i České slovo schvalovaly v této souvislosti energický postup vlády proti všem "protidemokratickým" a "protistátním stranám a hnutím".

Připomeňme k tomu stať Klementa Gottwalda - Ruce pryč od KSČ! - uveřejněnou v Rudém právu 3.července 1934.[15] Ze stati zřetelně vyplývá, že komunisté jsou si dobře vědomi snah představitelů předmnichovské republiky směřujících k zakročení proti komunistické straně. Gottwald píše "Rozhodli se pánové Meissner, Czech a Franke splnit komando Kramáře, Hodače, Stříbrného, a Hlinky? Rozhodli se vyhovět volání této společnosti po rozpuštění komunistické strany?"

---

[13] České slovo z 25.října 1933.

[14] Viz zejména Národní politika z 25.října 1933.

[15] Převzato z publikace - Klement G o t t w a l d, Spisy V, Praha 1952, str. 200-202.

Dne 24.října 1934 podal klub komunistických poslanců v čele s Antonínem Zápotockým vládě ČSR interpelaci o chystaných opatřeních proti Komunistické straně Československa a ostatním třídně proletářským organizacím.[16] V interpelaci je uvedeno, že po zákonu o rozpouštění politických stran, který je namířen proti komunistické straně, připravuje vláda zákon o registraci politických stran,[17] na základě kterého má být komunistická strana zcela zbavena legální činnosti a vyloučena z účasti na volbách a ze zastoupení v parlamentních sborech. Klub komunistických poslanců vznášel na vládu dotaz, zda je vláda ochotna respektovat politická práva dělnické třídy a ostatních pracujících a zda je ochotna upustit od všech opatření namířených proti legální činnosti komunistické strany a ostatních proletářských organizací.

Rudé právo z 15.ledna 1935 přineslo článek V. Kopeckého - Na obranu legality Komunistické strany.Tento článek je charakteristický pro ukázku taktiky komunistů uplatňované zvláště v letech 1933 - 1935 a směřující proti snaze vlády zakázat komunistickou stranu. Kopecký upozorňuje na to, že "zákaz komunistické strany patří k opatřením, jež mají fašistům uvolnit cestu k moci".Pracující jsou si vědomi, že útok na komunistickou stranu je útokem na dělnická práva.[18]

V článku uveřejněném 27.února 1935 v Rudém právu[19] Kopecký dále přesvědčivě dokazuje, že registrace politických stran a chystaná reforma volebního řádu[20] je útokem na volební právo a směřuje proti komunistické straně. Je zřejmé, že komunistická strana jako strana vládě nepohodlná by nebyla úředně registrována a v důsledku toho by byla vyloučena z voleb.

Dne 3.března 1935 bylo v Rudém právu uveřejněno provolání Ústředního výboru Komunistické strany Československa - Proti výjimečným opatřením

---

[16] Viz interpelaci poslance A. Zápotockého a soudruhů vládě ČSR - Tisky k Těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny NSČR, rok 1934-1935, tisk č. 2 822/9, srv. též V bojích se zocelila KSČ, Praha 1956, str. 384 - 388. V této publikaci jsou uveřejněny i články V. Kopeckého otištěné v Rudém právu 15.ledna a 27.února 1935 (str. 403 - n. a str. 412 -n), dále provolání ÚV KSČ z 3.března 1935 (str. 423 -n.) a řeč poslance Štětky ze dne 12.března 1935 (str. 427 -n.). Viz dále v textu.

[17] Specielní registrační zákon vydán nebyl. Za druhé republiky došlo k vydání vládního nařízení o politických stranách (355/1938 Sb.). Toto vládní nařízení spočívalo na registračním principu.

[18] K tomu srv. Rudé právo z 13.3.1935 - řeč J. Š t ě t k y v poslanecké sněmovně ze dne 12.3.1935.

[19] V. K o p e c k ý, Registrace politických stran, reforma volebního rádu - útoky na volební právo, Rudé právo, ročník XVI, č. 49, 27.2.1935.

[20] Srv. zákon z 11.dubna 1935 č. 58 Sb., kterým se mění a doplňují řády volení do poslanecké sněmovny, senátu, zemských a okresních zastupitelstev a do obcí.

směřujícím proti komunistické straně. Komunisté zde zejména vyzývali k obraně demokratických práv a svobod a k boji proti chystané registraci politických stran a reformě volebního řádu.

Jak je patrno z tiskových materiálů komunistické strany z let 1933 - 1935, prolíná se boj pracujících proti zákonu o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran s bojem směřujícím proti registraci politických stran.

Je třeba zdůraznit, že odhalování skutečných záměrů vlády a vyzývání komunistů k boji proti politické reakci, proti fašismu, za plnou svobodu dělnického tisku, za realizaci ústavních práv a svobod i pro dělnickou třídu a za legalitu komunistické strany a revolučních organizací, to vše v sobě obsahuje i dílčí taktiku boje proti zákonu o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran.

Na interpelaci klubu komunistických poslanců ze dne 24.října 1934 odpověděl ministerský předseda J. Malypetr teprve 5.dubna 1935.[21] Tvrdil, že stížnosti komunistů směřující proti státním orgánům, které ruší legální práci komunistické strany, jsou prý neodůvodněné. Nepodložená jsou i tvrzení o tom, že proletářský tisk je podrobován zcela libovolné konfiskační praxi a že proletariát je omezován ve využívání ústavou zaručených občanských práv a svobod.Státní orgány rozhodují v mezích práva a nelze proto prý hovořit ani o nějakých perzekučních opatřeních proti dělníkům. Svoji odpověď zakončil Malypetr tím, že "Vláda nemá tudíž důvodu k nějakému opatření".

2. K některým ustanovením zákona č. 201/1933 Sb.

V zákoně 201/1933 Sb. se stanoví, že byla-li činností politické strany zvýšenou měrou ohrožena samostatnost, územní jednotnost, celistvost demokraticko - republikánská forma nebo bezpečnost republiky Československé, může vláda další činnost takové strany zastavit nebo ji rozpustit.

Zákon dal tedy vládě možnost, nikoli povinnost, zakročit proti politické straně, jejíž činnost byla podle názoru vlády státu nebezpečná. Usnesení vlády o zastavení činnosti určité politické strany nebo o jejím rozpuštění mělo nabýt platnosti uveřejněním usnesení v Úředním listě republiky Československé. Některé následky zastavení činnosti (roz-

---

[21] Odpověď vlády na interpelaci poslance Zápotockého a soudruhů o chystaných opatřeních proti komunistické straně (tisk 2 940/II).

puštění) politické strany nastávaly přímo ze zákona, jiné teprve na základě rozhodnutí příslušných úřadů.[22)]

Následkem zastavení činnosti politické strany (analogicky v případě rozpuštění politické strany) bylo, že taková strana nesměla nadále uskutečňovat svůj politický program. Bylo zakázáno nošení jejích odznaků a používání jejích symbolů. Nesměla se konat shromáždění, jimiž by se demonstrovala příslušnost k ní.

Příslušné úřady mohly dokonce zastavit činnost spolku a jiných útvarů, které vystupovaly jako složky strany, jejíž činnost byla zastavena. Tyto spolky nebo jiné útvary mohly být podrobeny také zvláštnímu dozoru.V případě rozpuštění politické strany mohly příslušné úřady zastavit činnost nebo rozpustit hospodářské společnosti rozpuštěné strany.

Právo vydávat a rozšiřovat stranický tisk nezaniklo ihned ex lege v důsledku zastavení činnosti politické strany či v důsledku jejího rozpuštění.Ježto politická strana neměla právní subjektivitu, byl na stranickém tisku uváděn jako vydavatel jednotlivec, který soukromoprávní subjektivitu měl. V zákoně 201/1933 Sb. se stanovilo, že kompetentní úřady mohou zakázat vydávání a rozšiřování periodik (neperiodik), které sloužily účelům politické strany, před tím (případně i poté) než byla činnost politické strany zastavena nebo před tím (poté) než byla politická strana rozpuštěna. V souladu s buržoazním zákonodárstvím a judikaturou bylo třeba vystoupit proti vydavateli, který formálně stranický tisk vydával.

V zákoně o rozpouštění politických stran se počítalo také s omezeními, jež mohla být na příslušníky politické strany, proti které bylo zakročeno na základě tohoto zákona, uvalena okresními (státními policejními) úřady. Jednalo se na příklad o možnost podrobit cenzuře zásilky, které posílali nebo dostávali příslušníci politické strany, proti níž byl použit zákon 201/1933 Sb. Bývalí příslušníci takové strany mohli být v souladu se zákonem podrobeni policejnímu dozoru. Příslušníky politické strany, proti které bylo na základě zákona zakročeno, bylo také možno postihnout jejich vykázáním z určitého místa pobytu nebo přikázáním pobytu na určitém místě (zde se jedná o zřejmé porušení občanského práva zaručeného ústavou - § 108 zákona č. 121/1920 Sb.).

Zákon stanovil, že příslušný okresní, zemský nebo ústřední orgán vysloví v případě zastavení činnosti politické strany ztrátu veřejných funkcí jejích příslušníků.

V praxi vznikaly sporné situace, které se řešily soudně.Na příklad podle nálezů Nejvyššího správního soudu (např. nález z 25.března 1938)

---

22) Např. podle znění zákona nesměli příslušníci politické strany, jejíž činnost byla zastavena, pořádat shromáždění nebo průvody, "jimiž se dává najevo příslušnost k takové straně nebo které slouží - třeba zakrytě - jejím účelům" (§ 2/b zákona 201/1933 Sb.).

byly považovány za veřejné funkce také funkce starosty a člena výboru společenstev různých koncesovaných činností.[23]

Příslušné úřady byly po zastavení činnosti určité politické strany povinny vyslovit ztrátu veřejhých funkcí jejich příslušníkům.[24] Po dobu, po kterou byla činnost politické strany zastavena, nemohli ti, kteří pozbyli veřejných funkcí, být do veřejných funkcí voleni ani jmenováni. V zákoně se ale rovněž praví, že doba, po kterou nemohli příslušníci politické strany, jejíž činnost byla zastavena, vykonávat veřejné funkce, je maximálně tříletá.

V případě rozpuštění politické strany nemohli její příslušníci vykonávat po dobu tří let od rozpuštění politické strany funkci poslance, senátora ani jinou veřejnou funkci.Byla-li politická strana rozpuštěna, pozbývali příslušníci této strany svých veřejných funkcí ex lege.

V zákoně se ovšem v oddíle týkajícím se následků rozpuštění politické strany hovoří pouze o případě ztráty mandátů členů parlamentu, kteří byli zvoleni za rozpuštěnou politickou stranu. V souladu s ustanoveními zákona 201/1933 Sb., která pojednávala o následcích rozpuštění politické strany, bylo však třeba přihlédnout k některým ustanovením z toho oddílu zákona, kde byly stanoveny následky zastavení činnosti politické strany.Takovým ustanovením byl § 10, kde se hovořilo o ztrátě veřejných funkcí členů strany, jejíž činnost byla zastavena. Ztrátu poslaneckého a senátorského mandátu měl vyslovit mandátový senát Nejvyššího správního soudu, ztrátu ostatních veřejných funkcí příslušné úřady.

Po zastavení činnosti politické strany poslanci a senátoři zvolení za takovou politickou stranu neztráceli své mandáty.Na mandáty uprázdněné po členech rozpuštěné politické strany podle zákona 201/1933 Sb. nastupovali náhradníci. Počet přítomných členů poslanecké sněmovny a senátu se měl i v případě ztráty mandátů poslanců a senátorů rozpuštěné politické strany počítat z plného počtu členů parlamentu. Podle ústavy měla poslanecká sněmovna 300 členů a senát 150 členů.

V případě volebního souručenství nerozpuštěné strany s politickou stranou, která byla později rozpuštěna, mandáty, které náležely k tomuto volebnímu souručenství po příslušnících rozpuštěné strany neměly zůstat neobsažené, nýbrž v pořadí uvedeném v § 56 volebního řádu[25] nastu-

---

[23] J. B o h u s l a v, Administrativa, Nálezy Nejvyššího správního soudu z roku 1938, nález z 25.3.1938, č. 3 786/35 - 8, položka 14 172. Zde se jednalo o koncesované živnosti stavební.

[24] Viz § 10/1 zákona 201/1933 Sb. "Byla-li činnost strany zastavena, vysloví úřad ..., že pozbývají její příslušníci veškerých veřejných funkcí ...".

[25] Viz § 56 zákona 123/1920 Sb. (Řád volení do poslanecké sněmovny). V případě uprázdnění mandátu, měl nastoupit náhradník téže strany podle pořadí v jakém byl uveden na kandidátní listině volebního kraje, ve kterém byl kandidován poslanec, jehož mandát se uvolnil. Nebyl-li takový náhradník, nastupoval náhradník téže strany podle

povali náhradníci s výjimkou těch, kteří příslušeli k rozpuštěné politické straně.[26]

Došlo-li k zastavení činnosti politické strany nebo k jejímu rozpuštění, měl příslušný úřad zabavit veškerý majetek strany.

Pojem majetek strany vysvětlil zákon 201/1933 Sb. v § 12/2. Jednalo se o takový majetek, který politické straně náležel, nebo který někdo za stranu držel a dále o majetek, který sloužil nebo byl určen k účelům strany.Formulace - majetek,který straně náleží (jednalo se pouze o faktické držení majetku politickou stranou), neměnila nic na tom, že politické strany neměly majetkověprávní subjektivitu.

Názor, že politická strana nemůže vlastnit nějaký majetek, byl u nás rozšířen až do vydání nařízení o politických stranách v roce 1938.[27]

---

pořadí v jakém byl uveden pro druhé skrutinium. V případě, že nebyl náhradník téže strany, zůstal mandát uprázdněn až do konce volebního období.

[26] V této souvislosti uvedme, že v roce 1938 vyšlo pod číslem 253 ve Sbírce zákonů a nařízení opatření Stálého výboru ze dne 27.10.1938 podepsané J. Syrovým. Členové Národního shromáždění, kteří se přihlásili k jiné národnosti než české, slovenské nebo ruské (maloruské) a dne 18.září 1938 neměli řádné bydliště na území Československa, které nebylo obsazeno cizí mocí, a nebo po 18.září 1938 toto území opustili, pozbyli dnem vyhlášení tohoto opatření mandátu. Ostatní členové Národního shromáždění, kteří se přihlásili k jiné národnosti než české, slovenské nebo ruské, měli podržet své mandáty i nadále, podepsali-li by znovu bez výhrad do osmi dnů po vyhlášení opatření Stálého výboru ve sněmovní kanceláři slib poslance (senátora) uvedený v § 22 ústavy. Jinak měli také pozbýt mandátů, a to s účinností ode dne vyhlášení opatření Stálého výboru. Členové Národního shromáždění, kteří by podrželi mandáty v důsledku podepsání ústavního slibu, měli jich pozbýt, kdyby území, na kterém měli řádné bydliště do 18. září 1938, bylo obsazeno cizí mocí, a to teprve tím dnem, kdy by došlo k obsazení. Na mandáty po poslancích a senátorech, kteří se přihlásili k jiné národnosti, nenastupovali podle opatření Stálého výboru náhradníci.

Je nutno uvést, že předsednictvo ministerské rady předložilo přípisem z 2.listopadu 1938 ústavnímu soudu opatření Stálého výboru č. 253/1938 Sb. o zániku mandátů některých členů Národního shromáždění (Fond ÚS 1921 - 14, II, 9). Předsednictvo ministerské rady poukazovalo na to, že podle ústavy (§ 8 a ú 13) musí mít poslanecká sněmovna 300 a senát 150 členů, a že tedy opatření Stálého výboru odporuje § 54/8b ústavy. Ústavní soud však prohlásil, že není nikde stanoveno, že musí být tento počet zachován po celé volební období.Ve veřejném líčení konaném 25.února 1939 vydal ústavní soud rozhodnutí, podle kterého opatření Stálého výboru zcela vyhovuje § 54/8b ústavy (srv. ústava z roku 1920 - § 54/8b. Zde je řečeno, že Stálý výbor není oprávněn měnit ústavní zákony).

[27] Připomeňme v této souvislosti rok 1920,kdy došlo mezi pravicí a levicí sociálně demokratické strany k soudnímu sporu o Lidový dům. Tento objekt, který byl fakticky majetkem sociálně demokratické strany, byl v roce 1913 knihovně připsán pro forma komanditní společnosti Knihtiskárna Práva lidu J. Skalák a spol. Společníkem této firmy byl také pravicový sociální demokrat Antonín Němec. Nepředpokládalo se, že by si ten, na koho byl majetek politické strany připsán, činil naň právní nárok. Nicméně došlo ze strany pravice k zahájení soudního sporu o Lidový dům. A. Němec podal okresnímu soudu pro Dolní Nové Město žalobu na členy závodní rady Podniku Právo lidu (představitelé levice sociálně demokratické strany) pro rušení držby prostor v Lidovém domě. Protože to odpovídalo jejím zájmům, opírala se pravice při zahájení sporu o Lidový dům o zastaralý, v praxi rozšířený právní názor, že vlastníkem majetku je ten, na koho je majetek připsán. (Srv. K. A d a m o v á, Soudní spory o Lidový dům v roce 1920, Právněhistorické studie 18, Praha 1974, str. 60-62).

Na schůzi vlády 16.října 1933[28] bylo rozhodnuto, že likvidace majetku politické strany po jeho zabavení příslušnými úřady má být obligatorní pouze v případě rozpuštění politické strany.Likvidaci měly provádět územně příslušné krajské soudy na návrh ministerstva vnitra.[29] Do likvidační podstaty měl náležet veškerý majetek politické strany, který byl pravoplatně zabaven podle § 12 zákona 201/1933 Sb. Teprve v likvidačním řízení mohly být uplatněny pohledávky věřitelů, které vznikly ze závazků strany, jako by strana byla samostatným subjektem práv a závazků. Majetkový přebytek rozpuštěné politické strany měl propadnout ve prospěch státu, zatímco přebytky majetku politické strany, jejíž činnost byla zastavena, měly připadnout ve prospěch dobročinných zařízení obecné důležitosti určených vládou.

V zákoně 201/1933 Sb. byla obsažena pouze všeobecná ustanovení týkající se likvidace majetku politické strany, proti které bylo na základě tohoto zákona zakročeno. Podrobnosti v úpravě byly ponechány vládnímu nařízení a likvidace byla odkázána na zvláštní zákon.[30] Jednání o osnově likvidačního zákona bylo vleklé a odbývalo se ve vládních orgánech. Poslední redakce byla vypracována v roce 1935.

Prováděcí vládní nařízení k zákonu 201/1933 Sb. přijaté vládou 26. října 1933 (č. 202/1933 Sb.)[31] vycházelo svojí systematikou a formulacemi z vládního nařízení 8/1928 Sb., zvláště z § 107 - 112, ze zákona 64/1931 Sb. a z vládního nařízení 115/1931 Sb., konkrétně z ustanovení o politické exekuci.

K vládnímu nařízení 202/1933 Sb. vydalo ministerstvo vnitra dne 11. 11.1933 prováděcí výnos adresovaný všem zemským, okresním a státním policejním úřadům.[32] Ve výnosu bylo uvedeno, že příslušný úřad vydá rozhodnutí o zabavení majetku politické strany,jakmile bude v Úředním lis-

---

[28] Fond MS, P 1921 - 1945, 306.

[29] Podle původní osnovy zákona o likvidaci majetku politických stran, jejichž činnost byla zastavena nebo, které byly rozpuštěny, měly provádět likvidační řízení politické úřady, nikoli krajské soudy (srov. Fond MS, P 1921 - 1945, 306). Je překvapující, že se v této osnově zákona i v jiných materiálech z období první republiky setkáváme s formulací - majetek politických stran. V souladu se zákonodárstvím a judikaturou první republiky však neměly politické strany až do roku 1938 právní, tedy ani majetkovou subjektivitu.

[30] Zvláštní likvidační zákon vydán nebyl, přestože § 13 zákona 201/1933 Sb. a § 11/2 vládního nařízení 355/1938 Sb. stanovily, že způsob likvidace určí zákon.

[31] Vládní nařízení 202/1933 Sb. ze dne 3.11.1935 vydané 4.11.1933 - Nařízení,kterým se vydávají podrobné předpisy o zabavení, úschově a správě majetku politických stran, jejichž činnost byla zastavena, nebo jež byly rozpuštěny, a o opatřeních, aby tento majetek neunikl zabavení.

[32] Fond MS, P 1921 - 1945, 306.

tě vyhlášeno usnesení vlády o zastavení činnosti politické strany nebo o jejím rozpuštění. Pokud se týče nemovitostí, musel v souladu s právní praxí první republiky figurovat jako vlastník v pozemkových knihách určitý právní subjekt.Cílem zabavení majetku, jež bylo policejním opatřením a neměnilo nic na existenci soukromých majetkových práv, bylo faktické znemožnění činnosti politické strany, jejíž činnost byla zastavena nebo politické strany, která byla rozpuštěna.

Prezidium ministerstva vnitra svolalo na 30.listopad 1933 poradu ministerstva financí, obchodu, sociální péče a vnitra a zemského úřadu v Praze. Porada se měla týkat některých majetkových důsledků zákona 201/1933 Sb.[33]

Na poradě zástupce pražského zemského úřadu přítomným sdělil, že v české zemi bylo prozatím Německé národně socialistické straně dělnické zabaveno 94 308 Kč 66 hal. a Německé straně národní 63 703 Kč 49 hal. Bylo zde dále zdůrazněno, že politická strana není u nás organizována jako právnická osoba, a že tedy nemůže být samostatným subjektem práv a závazků. V důsledku toho nejsou osoby, které by měly nějaké pohledávky vůči rozpuštěné politické straně případně straně, jejíž činnost byla dočasně zastavena, oprávněny domáhat se uspokojení z majetku, který byl zabaven jako majetek politické strany ve smyslu § 12/2 zákona 201/1933 Sb. Teprve likvidační zákon měl přesně vymezit, která pasiva mohou váznout na zabaveném majetku strany, a kteří věřitelé mohou v likvidačním řízení žádat, aby jejich pohledávky byly z aktiv zabaveného majetku uspokojeny.

Zodpovězme také otázku, kdo byl podle zákona 201/1933 Sb. považován za příslušníka politické strany. Za příslušníka politické strany, proti které bylo na základě zákona vystoupeno, byl považován ten, kdo byl v posledních šesti měsících členem takové strany nebo tuto stranu aktivně podporoval a dále ten, kdo byl za tuto stranu navržen na nějakou veřejnou funkci, pokud by neprokázal, že byl navržen do veřejné funkce proti své vůli anebo že strany vystoupil dříve, než začala plynout šestiměsíční lhůta. Tato lhůta začala běžet ode dne zastavení činnosti politické strany nebo od jejího rozpuštění, případně rozejití se. Nestačilo tedy, když poslanec nebo senátor rozpuštěné strany posledních šest měsíců před rozpuštěním (analogicky posuzováno v případě zastavení činnosti) ve straně z důvodu nemoci aktivně nepracoval.Bylo třeba, aby výslovně prohlásil, že nechce být členem politické strany nebo celým svým jednáním dával najevo, že se za člena strany již nepovažuje. Je samo-

---

33) Tamtéž.

zřejmé, že se tak muselo stát v zákonem stanovené lhůtě, to je šest měsíců před rozpuštěním strany.[34]

Organizovaným členem strany byl i ten, kterého politická strany pokládala za svého člena, i když snad k formálnímu přijetí takové osoby do strany nedošlo. Podmínkou ovšem bylo, aby osoba, která byla politickou stranou považována za jejího člena, s tímto uznáním svého členství souhlasila.[35]

Za zmínku stojí, že při zjišťování příslušnosti k politické straně nespočívalo důkazní břemeno o členství nebo nečlenství na osobách, u kterých se členství presumovalo,[36] ale na úřadu, který měl vyslovit ztrátu mandátu.

V zákoně 301/1933 Sb. se právo politických stran (resp. těch, kteří měli oprávnění za stranu jednat) podat stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu přechází mlčením.[37] Vládní usnesení o rozpuštění strany či o zastavení její činnosti bylo správním aktem a proto stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu byla připuštěna. Tento soud rozhodoval ve všech případech, ve kterých bylo někým tvrzeno, že byl nezákonným rozhodnutím nebo opatřením poškozen ve svých právech.[38] Právo stížnosti za politickou stranu, proti které vláda zakročila, se přiznávalo pouze těm, kteří měli právo za politickou stranu vystupovat a jednat.

Existovaly však i názory, které hlásaly, že od vyhlášení zastavení činnosti politické strany či od vyhlášení jejího rozpuštění není žádný její funkcionář oprávněn za ni jednat nebo vystupovat, tudíž ani podat stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu, protože politická strana přestala existovat a nikdo není oprávněn za neexistující právní útvar jednat,[39] zvláště, když politická strana nebyla podle československého práva uznanou právnickou osobou.

Pro zajímavost dodejme, že na případ německých stran, proti kterým

---

[34] J. B o h u s l a v, 1.3.1933, Nález mandátového senátu Nejvyššího správního soudu z 25.11.1933.

[35] Tamtéž, Nález z 29.1.1938, č. 1933/35 - 4, položka 14 095.

[36] Tamtéž, Nález z 10.9.1937, č. 13 940/37, položka 12 974.

[37] Ve vládním návrhu zákona 201/1933 Sb. bylo ještě výslovně uvedeno, že proti usnesení vlády mohou podat politické strany stížnost k NSS (tisk č. 2 358/1933), srv. též zprávu ústavněprávního výboru senátu NS (tisk č. 1 127/1933).

[38] Srv. zákon o Nejvyšším správním soudu č. 164/1937 Sb., zvláště § 2.

[39] K tomu viz zvláště J. T r o j a n e c, J. F i š e r, Komentované řády, cit. dílo, str. 139 - 141, zejména str. 141 - cit. "Ode dne, kdy zastavení činnosti strany "analogicky rozpuštění" nabylo platnosti, ... je jakákoli její další činnost zakázána... Nesmí tudíž žádný býv. její funkcionář jménem strany vystupovati ... ".

bylo zakročeno již před účinností zákona 201/1933 Sb., dopadalo ustanovení, podle kterého rozejití se politické strany či zastavení její činnosti nebo rozpuštění před účinností zákona 201/1933 Sb. neměnilo nic na uplatnění tohoto zákona.Následky, které postihovaly takovou politickou stranu, byly tytéž, jako by vláda zastavila činnost nějaké politické strany nebo ji rozpustila na základě již účinného zákona.

Jak je vidět, možnost aplikace zákona 201/1933 Sb. byla velmi široká a umožňovala vládě vystoupit nejen proti jakékoli politické straně, která by byla buržoazní vládě nepohodlná, ale i proti volně sdruženým skupinám, a hnutím které měly za cíl činnost, jež mohla být vykořisťovatelskému státu nebezpečná. Rozšíření pojmu politická strana na jakoukoli politickou skupinu či hnutí umožňovalo postihnout mnohé organizace dělnické třídy (např. Svaz přátel SSSR), které byly levicového zaměření a tvořily široké zázemí pro politiku Komunistické strany Československa. (Srv. analogii rozšíření pojmu člena strany na široký okruh osob podporujících politiku určité strany, zejména se jednalo o rozšíření pojmu člena strany na osoby sympatizující s politikou KSČ).

3. Platnost a účinnost zákona o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran

Jak již bylo uvedeno měl zákon 201/1933 Sb. platit pouze do 1.ledna 1935. Tím dnem měly pozbýt účinnosti zákazy vydané podle § 5 a § 6 a opatření, která byla učiněna podle § 3/1, 2 a 7, pokud tyto zákazy a opatření nebyly již dříve odvolány příslušným úřadem.[40]

Platnost zákona 201/1933 Sb. byla několikrát prodlužována, poprvé v roce 1934.V důvodové zprávě k návrhu na prodloužení platnosti se charakteristicky praví, že poměry, které vedly k vydání zákona v roce 1933, se nezměnily, tak že je třeba prodloužit zmocnění vlády zastavovat činnost politických stran nebo je rozpouštět.[41] Zákon nabyl účinnosti 1.ledna 1935 a jeho platnost byla prodloužena o rok, to znamená do 1. ledna 1936.V zákoně, který měl číslo 269 (269/1934 Sb.) a byl přijat zákonodárným sborem 20.prosince 1934, je znovu zdůrazněno, že na politické strany, které byly rozpuštěny nebo jejichž činnost byla zastavena, případně se rozešly před účinností zákona z roku 1933, je třeba pohlí-

---

[40] §§ 5 a 6 se týkaly periodických a neperiodických tiskopisů politické strany, § 3/1, 2 pojednával o spolcích politické strany a § 7 se týkal omezení, která mohla být uvalena na příslušníky politické strany (cenzura písemností),proti které bylo zakročeno na základě zákona 201/1933 Sb.

[41] Fond MS, P 1921 - 1945, 306.

žet jako na politické strany rozpuštěné nebo ve své činnosti pozastavené podle zákona z roku 1933 a následky stanovené v tomto zákoně postihují i takové politické strany.

Podruhé byla platnost zákona prodloužena v roce 1936 zákonem z 13. května (132/1936 Sb.),[42] kde bylo stanoveno, že zákon z roku 1933 má platit do 1.ledna 1937. Potřetí došlo k prodloužení platnosti zákonem z 18.prosince 1936 (317/1936 Sb.), kterým se měnil předcházející zákon v tom směru, že zákon z roku 1933 měl platit do 1.ledna 1938. V obou těchto zákonech je výslovně stanoveno, že se prodlužuje zmocnění vlády rozpouštět politické strany, ale nehovoří se o možnosti vlády činnost politické strany zastavit.

V důvodové zprávě ústavněprávního výboru o vládním návrhu na prodloužení platnosti zákona č. 201/1933 Sb. z roku 1936 je uvedeno, "že lépe vyhovuje praktické potřebě instituce rozpouštění strany, než pouze zastavování její činnosti..... ústavněprávní výbor se rozhodl pozměniti vládní návrh tím způsobem, že nadále se obnovuje pouze zmocnění na rozpouštění strany ...".[43] Bližší vysvětlení důvodu obnovení zmocnění vlády rozpouštět politické strany (nikoli zastavovat jejich činnost) v důvodové zprávě i v dalších parlamentních materiálech postrádáme.

Dne 10.prosince 1937 předložila vláda poslanecké sněmovně návrh zákona, kterým se mělo prodloužit zmocnění vlády rozpouštět politické strany do 1.ledna 1939. Zákon 201/1933 Sb. se měl doplnit o některá ustanovení, jež by dovolovala zákroky proti některým stranickým orgánům a členům strany.[44]

Poslanecká sněmovna přikázala návrh ústavněprávnímu výboru, ale zde se projednání osnovy protahovalo.[45] Proti komunistické straně nebylo možno zakročit na základě zákona 201/1933 Sb., protože tento zákon již neplatil.Vláda nechtěla čekat na nový legislativní akt,který by jí tento zákrok dovoloval a proto zastavila činnost KSČ (dne 20.října 1938) na základě spolkového zákona a zákona o organizaci politické správy.

Posléze přijala vláda dne 23.prosince 1938 vládní nařízení o politických stranách (355/1938 Sb.).[46] Toto vládní nařízení mělo platit

---

[42] Těsnopisecká zpráva o 33.schůzi NSRČ v Praze, ve středu, dne 13.května 1936, zpravodajem v senátě byl dr. Bas, (živnostensko-obchodnická strana středostavovská) který doporučil senátu prodloužení platnosti zákona 201/1933 Sb.

[43] Důvodová zpráva ústavněprávního výboru - J. K l i m e n t, Politické strany..., str. 52.

[44] Fond MS, P 1921 - 1945, 306.

[45] Tamtéž.

[46] Podle vládního nařízení z 13.ledna 1939 (4/1939 Sb.), kterým se měnilo a doplňovalo vládní nařízení 355/1938 Sb., postihovaly účinky rozpuštění politické strany území celého státu, tedy i Slovensko a Podkarpatskou Rus.

jen pro zemi Českou a Moravskoslezskou. Stanovilo, že politické strany nepodléhají napříště předpisům spolkového práva.

Založení politické strany povolovala podle volné úvahy vláda a také pouze vláda mohla politické strany rozpouštět. O možnosti zastavovat činnost politických stran se tu nehovoří. Toto vládní nařízení je založeno na principu povolování politických stran. Tento princip zde byl zřejmě uplatněn vládou z obavy před nekontrolovaným vznikem politických dělnických stran jí nepohodlných. Naproti tomu v případě vzniku spolku se uplatňovala zásada, že příslušné úřady buď spolek zakázaly nebo vzaly jeho vznik na vědomí.

Došlo-li podle vládního nařízení k rozpuštění politické strany, měly se posuzovat následky rozpuštění podle zákona 201/1933 Sb., který v této době již neplatil. Tak došlo z d á n l i v ě k oživení jeho platnosti, přičemž ovšem vládní nařízení 355/1938 Sb. neprodlužovalo a neobnovovalo platnost zákona 201/1933 Sb., nýbrž pouze "recipovalo" převážnou část jeho ustanovení.

II. ZÁKON 201/1933 Sb. A JEDNOTLIVÉ POLITICKÉ STRANY

1. Německá strana nacionální [47]

Německá strana nacionální se ustavila na sjezdu v Olomouci 21.září 1919, a to z několika malých nacionalisticky, ba šovinisticky zaměřených skupin. Na libereckém sjezdu přijala strana v prosinci 1919 programový dokument, jehož tvůrcem byl dr. Lodgman. Program požadoval "neodvislý" a "svobodný" vývoj Němců v ČSR. Německá strana nacionální se zasazovala o rozdělení Československé republiky a o vytvoření jakéhosi národnostního "svazově státního" útvaru. Všeněmecké zájmy prosazovala strana i v pozdějších letech, např. na sjezdu strany v Karlových Varech v roce 1921,[48] v Znojmě v roce 1926 a v Teplicích v roce 1935, a to stále ostřeji.

V lednu 1933 vyzvala německá nacionální strana Němce v Českosloven-

---

[47] K německé straně nacionální viz J. C é s a r - B. Č e r n ý, Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918 - 1938, dva díly, Praha 1962.

[48] K sjezdu německé národní strany v Karlových Varech viz materiály ve Fondu PMV IV N/40 225- 143- 3, 1919 - 1924.

sku, aby vytvořili silnou totalitní stranu, která by hájila odtržení oblastí obydlených Němci od ČSR a jejich připojení k Německu.

Dne 4.října 1933 byla činnost německé strany nacionální na základě rozhodnutí okresního úřadu v České Lípě zastavena. Dne 28.dubna 1935 vláda zrušila zákaz činnosti strany, ale ta se již neobnovila, protože většina jejích někdejších stoupenců tvořila důležitou zakládající složku fašistického henleinovského hnutí.

Hned od vzniku Československé republiky vystupovali na schůzích a shromážděních občanů předáci německé nacionální strany a obhajovali myšlenku připojení oblastí ČSR obydlených Němci k jejich "mateřské velké vlasti" a žádali podporu pro "utlačované" Němce v Československu.

Uveďme jen příkladem vystoupení poslance Hahnreiche ze dne 30.srpna 1920 v poněmčené obci Pouzdřeny, kde řečník štval proti Čechům, volal po obnově "Vaterlandu" a vyzval účastníky schůze k přísaze, že rozbijí Československý stát.[49]

Dne 31.května 1922 se konala v Teplicích - Šanově veřejná schůze německé strany nacionální, na které vystoupili s protistátními projevy němečtí poslanci dr. Radda a dr. Baeran. Na schůzi byli přítomni také někteří Češi. Zfanatizovaní příslušníci německé nacionální strany se v průběhu schůze vrhli na přítomné Čechy s holemi a volali "Hinaus mit der tschechischen Pakage!".[50] Podobných případů by bylo možné uvést celou řadu.[51]

Pod tlakem rozhořčených lidových mas byly vládní orgány donuceny vystoupit proti této politické straně.Část profašisticky orientované buržoazie musela opět učinit ústupek pobouřenému pracujícímu lidu a tak došlo dne 4.října 1933 k zastavení činnosti německé strany nacionální,[52] která reagovala tím, že podala stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu a tím zahájila v roce 1933 soudní spor.[53]

Činnost německé strany nacionální byla zastavena ještě před platností zákona 201/1933 Sb. Dne 4.října 1933 se československá vláda usnesla, že činnost této strany bude zastavena.Den na to obdržel předseda národní strany německé dr. Schöppe rozhodnutí okresního úřadu v České Lípě, ve kterém se pravilo, že podle § 28/2 a § 36 zákona o právu spolčovacím

---

[49] Fond PMV 225 - 138 - 18 IV N/22.

[50] Policejní relace - P 73/14.

[51] Srv. materiály ve fondu PP 1931 - 1940, P 198 a 199.

[52] Viz Národní shromáždění republiky Československé ve druhém desetiletí, cit. dílo, str. 924 - 927.

[53] Materiály k soudnímu sporu - Fond NSS, Stížnosti 1934, 228.

a § 113 ústavy se zastavuje činnost německé strany nacionální v Československu.[54] Důvodem zastavení činnosti strany bylo, že se snažila realizovat program územního spojení všech Němců, přičemž tato činnost v sobě slučovala prvky násilného jednání a v důsledku této činnosti došlo k porušení veřejného pořádku a k porušení trestního zákona. Na činnost strany dopadal, jak se pravilo v rozhodnutí okresního úřadu, i zákon o organizaci politické správy ze 14.července 1927 (č. 125 Sb.).[55] Navíc projevovala německá strana nacionální snahu o splynutí s nacisty v Československu.[56]

Německá strana nacionální poukazovala na to, že politické strany v ČSR existují de facto, a že nelze na ně vztahovat spolkový zákon. Je sice pravdou, že spolkový zákon se vztahoval pouze na spolkový život, na vznik, činnost a zánik jak politických tak nepolitických spolků, ale z důvodu nedostatku jiných předpisů byl rozšířen v buržoazním Československu právní názor, že sankce rozpuštění spolku či pozastavení jeho činnosti lze aplikovat i na politické strany v případě, že ohrožují veřejný řád a pořádek.[57] Bylo již poukázáno na to, že ze strany německé strany nacionální skutečně docházelo k častému porušování veřejného pořádku.Německá nacionální strana však jakoukoli protistátní činnost lživě popírala.

Zemský úřad v Praze, který projednával odvolání německé nacionální strany do rozhodnutí okresního úřadu v České Lípě o zastavení činnosti strany, zamítl toto odvolání dne 16.dubna 1934. Rovněž Nejvyšší správní soud zamítl dne 26.října 1934 stížnost německé strany nacionální pro bezdůvodnost a potvrdil tak výměr úřadu v České Lípě.[58]

Zemský úřad v Praze i Nejvyšší správní soud uváděly správně, že proti německé straně nacionální se mohlo zakročit podle spolkového zákona, a že v souladu se zákonem 201/1933 Sb. postihují německou stranu nacionální důsledky zastavení její činnosti tak, jak je stanoví tento zákon.

---

[54] V § 28/2 se hovoří o možnosti politického úřadu zastavit činnost spolku "při naléhavém nebezpečí pro veřejný pořádek a bezpečnost...". § 113/2 ústavy z roku 1920- "Spolek může být rozpuštěn jen když jeho činností byl porušen trestní zákon nebo veřejný pokoj a řád".

[55] Zákon 125/1927 Sb., viz zejména čl. II a III. V těchto článcích se stanoveno, že ministerstvo vnitra a jemu podřízené politické úřady jsou povinny bdít nad veřejným pořádkem, klidem a bezpečností a "v zájmu veřejném", je-li to nutné, vydávat za účelem ochrany veřejného pořádku zákazy a příkazy.

[56] Viz Fond NSS, Stížnosti 1934, 228.

[57] Srv. V. D u s i l, J. K l i m e n t, Spolky, shromáždění, cit. dílo, str. 158.

[58] Fond NSS, Stížnosti 1934, 228.

Okresní úřad v České Lípě byl oprávněn zakročit proti německé straně nacionální na základě tehdy platných právních předpisů. Zákon 201/1933 Sb. ještě nebyl platným a proto námitka německé strany nacionální, že zastavit její činnost mohla pouze československá vláda, a že rozhodnutí o zastavení činnosti strany mělo být ke své platnosti uveřejněno v Úředním listě republiky Československé, neobstojí.[59]

Buržoazní úřady jako reprezentanti vlády vystoupily proti německé straně nacionální a německé národně socialistické straně jistě také z jiných důvodů. "Právo vykořisťovat" v Československé republice měla mít pouze buržoazie československá.

V roce 1934 probíhala před Nejvyšším správním soudem souběžně líčení ve věci zastavení činnosti místních, okresních a župních organizací německé národní strany v Karlových Varech, v Litoměřicích, ve Falknově a ve Stříbře. Představitelé těchto organizací podali stížnosti do rozhodnutí zemského úřadu v Praze, který potvrdil výměry příslušných policejních úřadů o zastavení činnosti. Nejvyšší správní soud zamítl nálezem z 26.října 1935 tyto stížnosti jako bezdůvodné.[60]

Zemský úřad v Praze, který rozhodoval ve věci zastavení činnosti německé strany nacionální, se řídil již zákonem 201/1933 Sb. a opřel proto svá rozhodnutí, kterými zamítl odvolání, o usnesení vlády ze 4.října 1933. Nejvyšší správní soud postupoval již také podle zákona 201/1933 Sb.[61]

Ještě před přijetím zákona 201/1933 Sb. Národním shromážděním se v tisku objevovaly zmínky o úmyslu vlády zakročit proti německé straně nacionální a německé národně socialistické straně v Československu. Signálem k zásahu vlády proti těmto stranám se stal také soudní proces s některými členy Volkssportu.[62]

Vláda Československa dobře věděla, že německá strana nacionální již nevyvíjela po roce 1933 činnost, a že její bývalí členové se seskupovali okolo Henleinovy SHF (Sudetendeutsche Heimatfront). Protože si uvědomovala, že SHF (od roku 1935 SdP) se stává pro samostatnost ČSR stále nebezpečnější, chtěla zeslabit její vliv a obnovila proto z taktických důvodů německou nacionální stranu. Tento manévr vlády však byl neúspěšný, protože předáci této strany již neměli zájem pracovat v obnovené DNP a zdůrazňovali naopak nutnost tzv. sudetoněmecké jednoty.[63]

---

[59] Tamtéž.

[60] Fond NSS, Stížnosti 1934, 229.

[61] Fond NSS, Stížnosti 1934, 228.

[62] Viz dále v textu.

[63] Srv. J. C é s a r - B. Č e r n ý, Politika německých buržoazních stran, díl II, str. 227.

Uveďme, že dne 25.února 1937 se obrátil K. Nussbauer, úředník brněnské pojišťovny Securitas, který měl být jedním z obnovovatelů německé strany nacionální, na bývalého předsedu strany dr. Lodgmana s dotazem, zda pokládá tehdejší politickou situaci za vhodnou pro obnovu německé strany nacionální. Lodgman odpověděl, že podle jeho názoru by se německá strana nacionální neměla obnovovat, ale její členové by měli působit v rámci Henleinovy Sudetoněmecké strany.[64]

Uzavřeme tedy tím, že vláda zrušila vyhláškou ze dne 28.dubna 1935 zákaz činnosti německé strany nacionální ze dne 4.října 1935. Dne 10. května 1935 vydal zemský úřad v Praze všem okresním a státním policejním úřadům v zemi oběžník (17.června 1935 byl vydán dodatek),[65] ve kterém bylo uvedeno, že v souvislosti s obnovením činnosti DNP dochází k vrácení movitého i nemovitého majetku strany osobám, u kterých byl takový majetek zabaven. Důsledky zastavení činnosti strany podle zákona 201/1933 Sb. a podle prováděcího vládního nařízení 202/1933 Sb. měly pominout a vše mělo být pokud možno vráceno do původního stavu.

2. Německá národně socialistická strana dělnická - Nacisté [66]

Ustavující sjezd německé národně socialistické strany dělnické v ČSR se konal v Duchcově 15. - 16.listopadu 1919.Tato politická strana představovala politický směr, který měl v programu dosažení sjednocení všech Němců v Evropě. Sjezdy německé národně socialistické strany dělnické se vyznačovaly protimarxistickým zaměřením a všeněmeckou myšlenkou (např. sjezd v Opavě v roce 1920 a Ústí nad Labem v roce 1921).Předsedou strany byl od počátku ing. Jung. Tato strana si vytvářela úderné polovojenské útvary jako např. Volkssport. Přestože byly tyto organizace v roce 1932 jako přímé odbočky říšské Hitlerovy německé národně socialistické strany dělnické rozpuštěny, působily ilegálně i nadále.

Ve větě pronesené jedním z řečníků na sjezdu strany, který se konal v Chebu v srpnu 1923, je lapidárně vyjádřen zásadní program této strany působící na území Československa. "Wir Nationalisten in der Tschecho-

---

[64] Fond PP 1931 - 1940, 86/5.

[65] Fond PP 1931 - 1940, P 85/126 - 86/5, 197.

[66] K německé národně socialistické straně dělnické viz publikaci J. C é s a r - B. Č e r n ý, Politika německých buržoazních stran.

Slowakei bleiben die Partei des Kampfes für Heimat und Arbeitsplatz, für unser Lebensrecht auf dem Boden unserer deutschen Heimat".[67]

Ve třicátých letech prosazovali příslušníci německé národně socialistické strany dělnické v Československu stále důrazněji svůj program, který směřoval k odtržení pohraničí a k jeho připojení k Německu. Potom, co se strana pro forma dne 28.září 1933 na sjezdu v Podmoklech rozešla,[68] došlo 4.října 1933 k zastavení její činnosti a posléze 25.10. 1933 k jejímu rozpuštění.Strana působila pak v ilegalitě, ale stále více se orientovala na Henleinovu fašistickou stranu a začala tvořit její důležitou složku.

Vyhláška o rozpuštění německé národně socialistické strany dělnické vyšla 12.listopadu 1933 v Úředním listě. Strana byla rozpuštěna na základě zákona 201/1933 Sb. usnesením vlády z 11.listopadu 1933. Důvodem zákroku vlády byla skutečnost, že tato strana ohrožovala svojí činností zvýšenou měrou celistvost a bezpečnost republiky.

Mandátový senát při Nejvyšším správním soudu rozhodl 25.11.1933 na základě § 17 zákona 201/1933 Sb., že poslanci a senátoři zvolení za německou národně socialistickou stranu dělnickou pozbyli dnem 11.listopadu 1933 své mandáty.[69]

Jedním z bezprostředních podnětů vedoucích k rozpuštění nacistické strany v Československu byl soudní proces s hlavními představiteli Volkssportu.[70]

Dne 24.září 1932 shledal Krajský trestní soud v Brně vinnými sedm obžalovaných příslušníků Volkssportu, že se v letech 1930 - 1932 spolčili k úkladům o republiku, že vešli k tomu účelu do kontaktu s cizími činiteli a organizovali a cvičili branné a pomocné síly. Tím se dopustili zločinu přípravy úkladů o republiku podle § 2 zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. Obžalovaní byli odsouzeni k trestu odnětí svobody a k peněžitým trestům.[71]

Při soudním jednání bylo poukázáno na to, že obžalovaní byli členy Volkssportu a zastávali v něm důležité funkce. Ideově se hlásili k pro-

---

[67] Der 4.te Parteitag der Deutschen Nationalsozialistischen Arbeiterpartei abgehalten am 18. und 19.August in Eger, 1923, str. 134.

[68] Německá národně socialistická strana dělnická v Československu oznámila oficiálně rozchod strany dne 3.10.1933.

[69] Fond NSS, Varia 1919 - 1948, 82 Mandátový senát - Varia pres. 10.

[70] K soudnímu procesu s představiteli Volkssportu dále v textu, viz Fond NNS,Stížnosti 1934, 227.

[71] Srv. též zákon 123/1931 o státním vězení. Tresty uložené obžalovaným členům Volkssportu byly nízké (zhruba 4 - 5 let odnětí svobody), viz § 2 zákona na ochranu republiky 50/1923 Sb.

gramu A. Hitlera a k myšlenkám hlásaným buržoaznímí fašistickými ideology A. Rosenbergem a G. Federem. Jednalo se např. o myšlenku odtržení části států obydlených Němci a o jejich připojení k "Velkoněmecku". Organizace Volkssport, Studentenbund a Jugendverband byly vlastně napodobením polovojenských úderných oddílů v Německu. V Mnichově existovala zvláštní sekce, která měla být stále ve styku s německými socialisty v Československu.

Vstup do Volkssportu byl podle stanov tohoto spolku vázán na členství v německé národně socialistické straně dělnické. Přímé a nepřímé styky členů této strany a předáků Volkssportu se členy říšské německé národně socialistické strany dělnické byly také prokázány (zájezdy příslušníků Volkssportu a nacistické strany v ČSR do Německa a jejich setkání s tamními německými socialisty).

Důkazem styků příslušníků německé národně socialistické strany dělnické v ČSR jakož i příslušníků Volkssportu s říšskou německou národně socialistickou stranou dělnickou byla též skutečnost, že v německé ročence DNSAP v Německu z roku 1932 byl mezi organizacemi, se kterými tato strana spolupracovala, uveden také Volkssport. Dokladem ideologického zaměření Volkssportu a německé národně socialistické strany dělnické v ČSR je i časopis Sudetendeutscher Beobachter, kde je možno nalézt četné příspěvky i příslušníků říšské nacistické strany, mezi jinými i články A. Hitlera.[72]

Šovinistickou náladu členů DNSAP a příslušníků jejich složek, která byla zaměřena ostře proti Československé republice, vystihují slova profašistických veršů Wolfa - Richtera.[73] Tato "báseň" byla uveřejněna rovněž ve zmíněném časopise, jež byl orgánem německé národně socialistické strany dělnické v Československu.

Podle stanov schválených 18.dubna 1929 ministerstvem vnitra byl Volkssport tělovýchovným spolkem. V německé ročence z roku 1932 byl tento "tělovýchovný" spolek uveden na stránce 143 výslovně jako organizace odpovídající říšským německým oddílům SA.

Volkssport organizoval pro své členy vojenská cvičení a členové Volkssportu měli výstroj podobnou výstroji příslušníků SA. Vojenský charakter organizace vyplývá i z předpisů a záznamů Volkssportu. Formálně byl Volkssport tělovýchovným útvarem, svojí podstatou však byl fašistic-

---

[72] Srv. např. A. H i t l e r, Kampf und Volk, Sudetendeutscher Beobachter, 1931 č. 2, příloha 93.

[73] ... Das Land uns´rer Väter wurde wiederum frei.
Sudetenland, wir schwören es dir
wir halten hoch stets uns´rer Freiheit Panier.
Sudetendeutscher Beobachter ze dne 1.12.1931, č. 8.

kou politickou vojenskou organizací, která sledovala přivtělení části Československa ke třetí říši a byla brannou složkou nacistické strany v ČSR.

Je pochopitelné, že obžalovaní předáci Volkssportu se snažili popřít, že by připravovali úklady o republiku, a že by vyvíjeli činnost směřující k odtržení pohraničí od ČSR. Nejvyšší soud ale zmateční stížnosti, kterou podali předáci Volkssportu proti rozhodnutí Krajského trestního soudu v Brně, v plném rozsahu nevyhověl. Dne 1.července 1933 v neveřejném zasedání a dne 7.října 1933 ve veřejném líčení uznal Nejvyšší soud částečně námitky obžalovaných. Hlavním důvodem tohoto postupu Nejvyššího soudu byla jeho snaha zalíbit se hitlerovcům a nepopudit proti sobě říšské Němce i Němce žijící v Československé republice. Buržoazie se obávala komunistického hnutí v ČSR a byla si vědoma, že v případě zesílení německého živlu v Československu bude proněmecká politika obrácena v prvé řadě proti komunistům. Fašismus jí měl být nápomocen v boji proti revolučnímu komunistickému hnutí u nás.

Je charakteristické, že Nejvyšší soud zrušil napadený rozsudek Krajského trestního soudu v bodě, který byl jasně před tímto soudem prokázán, totiž, že obžalovaní vešli k úkladům o republiku v přímý nebo nepřímý styk s cizími činiteli. Vinu obžalovaných i v tomto bodě dokazují též četné dokumenty, které byly nalezeny u jednoho z hlavních představitelů Volkssportu P. Donnhäusera, který po skončení soudního procesu s příslušníky Volkssportu spáchal sebevraždu.V jeho archivu byl nalezen mimo jiné dokument, který dostatečně prokazoval, že obžalovaní v procesu s Volkssportem byli ve spojení s osobním právním poradcem A. Hitlera dr. A. Lutgebrunnem. Další z vůdců Volkssportu A. Petrmichl uprchl po svém propuštění na kauci do Německa, kde obdržel významnou funkci v SA.[74]

Podobně jako se bránili soudně představitelé německé strany nacionální v Československu proti zastavení činnosti jejich strany, podal také ing. Jung jménem rozpuštěné německé národně socialistické strany dělnické a jménem vlastním stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu proti rozhodnutí vlády ČSR z 11.listopadu 1933 o rozpuštění strany.[75]

Za předsednictví dr. E. Háchy rozhodl senát Nejvyššího správního soudu dne 26.října 1935, že stížnost ing. Junga (právním zástupcem ing. Junga byl podmokelský advokát dr. A. Kreissel) se zamítá pro bezdůvodnost.

---

[74] J. C é s a r - B. Č e r n ý, Politika německých buržoazních stran, cit. dílo. II.díl, str. 194 - 195.

[75] Fond NSS, Stížnosti 1934, 227.

Nejvyšší správní soud potvrdil, že německá národně socialistická strana dělnická měla v programu odtržení částí Československa a jejich přivtělení k Německu. Zvýšenou měrou ohrožovala celistvost a bezpečnost československé republiky. Toto ohrožení bylo prokázáno již v soudním procesu proti příslušníkům spolku Volkssport.

Námitka, že se strana rozešla již před svým rozpuštěním, nebyla Nejvyšším správním soudem uznána, protože podle zákona 201/1933 Sb. bylo možno zakročit i proti politické straně, která se dobrovolně rozešla a to ještě před účinností zákona 201/1933 Sb.

V souvislosti s projednáváním stížnosti ing. Junga proti rozhodnutí vlády ČSR o rozpuštění německé národně socialistické strany dělnické došlo v senátě Nejvyššího správního soudu dne 25.října 1935 opět za předsednictví E. Háchy k přijetí usnesení, aby byla svolána plenární schůze Nejvyššího správního soudu.[76] Tato plenární schůze měla jednat o tom, zda má být podán ústavnímu soudu návrh, aby rozhodl zdali ustanovení § 16 - 18 zákona 201/1933 Sb. neodporují § 8 a § 13 ústavy z roku 1920. K usnesení senátu Nejvyššího správního soudu se měli vyjádřit nezávisle na sobě radové Nejvyššího správního soudu dr. Dusil (referent) a dr. Fišer (koreferent).

Názor referenta dr. Dusila se diametrálně lišil od názoru zastávaného dr. Fišerem v jeho koreferátu. Jádrem referátu je odstavec "Nový důvod nevolitelnosti podle 201 je proti ústavě, zákon působi retroaktivně i na ty, kdož před rozpuštěním strany přestali být jejími členy.Zmenšením počtu poslanců a senátorů se porušuje zásada poměrného zastoupení podle § 8 a 13 přinejmenším pro zbytek volebního období".

Dr. Fišer naproti tomu tvrdil, že § 16 - 18 zákona 201/1933 Sb. neodporují ústavě, takže není potřeba žádat ústavní soud o přezkoumání jejich ústavnosti. Oproti názoru Dusila a také dr. Weyra (znalce správního a ústavního práva),[77] kteří považovali § 16 - 18 zákona 201/1933 Sb. za časově omezené, neboť zákon měl platit pouze do 1.ledna 1936, zdůrazňoval Fišer, že platnost těchto ustanovení časově omezena není. I před vydáním zákona 201/1933 Sb. nebyl počet poslanců a senátorů ve sněmovnách vždy plný, tedy v souladu s ústavou. Ke zmenšení počtu mohlo dojít úmrtím nebo rezignací člena parlamentu, ale ústavodárce nikde nepředepsal povolání náhradníků na uprázdněné mandáty.Náhradníci tedy nemuseli být podle názoru dr. Fišera i v jiných případech, než jaký uvádí zákon 201/1933 Sb. V této souvislosti musíme poukázat na § 56 zákona

---

[76] Fond NSS, Normalie 1920 - 1935, 71.

[77] Srv. Fr. W e y r, Nový zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran, Čas. pro pr. a st. vědu 1934, str. 8 a 15.

123/1920 řád volení do poslanecké sněmovny , ve kterém se hovoří o instituci náhradníků a o způsobu jejich nastupování v případě uprázdnění mandátu. V § 56/2 volebního řádu je výslovně stanoveno, že "není-li náhradníka téže strany, zůstane mandát uprázdněn až do konce volebního období".

Dr. Dusil i dr. Fišer se ve svých názorech vyjádřených v referátu a koreferátu podstatně lišili a přesto závěr jejich pojednání zněl stejně - nepodávat ústavnímu soudu návrh na přezkum § 16 - 18 zákona 201/1933 Sb. Dusil považoval zmíněná ustanovení za neplatná z důvodu časové omezenosti platnosti zákona a proto se mu zdál jejich přezkum bezpředmětný.

Dne 24.února 1936 se konala plenární schůze Nejvyššího správního soudu: Hlasovalo 50 přítomných členů soudu, z nichž 47 se vyslovilo proti podání návrhu na přezkum ústavnosti zákona 201/1933 Sb. ústavnímu soudu a 3 (dr. Havelka, dr. Liebl a dr. Hons) hlasovali pro podání návrhu.

Zákon 201/1933 Sb. (resp. některá ustanovení tohoto zákona) nebyl tedy předložen ústavnímu soudu k posouzení.Je zřejmé, že Nejvyšší správní soud rozhodl takto z toho důvodu, že si nechtěl proti sobě popudit vládu a rozhodoval tedy zcela v jejích intencích. Vláda mohla být úplně spokojena neboť Nejvyšší správní soud shledal, že zákonu 201/1933 Sb. o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran nelze nic vytknout.

Proti rozpuštěné Německé národně socialistické straně dělnické v Československu byla aplikována ustanovení zmíněného zákona, což znamenalo zejména a) zabavení majetku strany, b) ztrátu mandátů poslanců a senátorů této strany.

Ad a) Dne 27.listopadu 1933 vydalo pražské policejní ředitelství vyhlášku o zabavení majetku německé národně socialistické strany dělnické v ČSR.Podle § 1 vládního nařízení ze dne 3.listopadu 1933 (202/1933 Sb) zabavilo všechen movitý i nemovitý majetek této strany, pokud se nacházel v obvodu Velké Prahy.[78]

Ve vyhlášce je zdůrazněno, že pod pojmem politické strany je třeba rozumět také jakékoli politické skupiny a složky strany a případně i hnutí. Osoby, které by měly zato, že zabavený majetek náleží jim, mohly podle vyhlášky podat u policejního ředitelství v Praze do 15 dnů od publikace vyhlášky námitky. Vyhlášku pražského policejního ředitelství podepsal policejní prezident dr. Dolejš.

Dne 25.října 1933 podala firma A. Bräuer žalobu okresnímu soudu v Ústí nad Labem, ve které se domáhala zaplacení částky 263 645 Kč na němec-

---

[78] Fond PP 1931 - 1940, P 86/6, 199.

ké straně národních socialistů v Praze.[79] Žalovaným subjektem byla tedy politická strana. Podle judikatury první republiky nebyly však politické strany uznány v oblasti civilního práva za subjekty práv a závazků. Pouze za určitých okolností měly projevy politických stran jistou relevanci (např. ve volbách). Také v oblasti trestního práva přiznávala judikatura politickým stranám výslovně v určitém směru právní způsobilost (srv. § 5/1 č. 3 zákona 108/1933 Sb.).[80] V roce 1933 vyslovil Nejvyšší soud (č. rozhodnutí 10 606), že sekretariát politické strany (tím méně politická strana sama) nemá právní způsobilost a nelze tedy proti nim povolit exekuci.

Podle názoru Nejvyššího soudu měl dát kurátor jmění rozpuštěné německé strany národních socialistů návrh na zrušení exekuce, kterou okresní soud v Ústí nad Labem na návrh firmy A. Bräuer povolil (Krajský soud v Litoměřicích potvrdil rozhodnutí první instance). Měl namítnout nezákonnost podle § 78 exekučního řádu, jinak by exekuční řízení totiž směřovalo proti neexistujícímu právnímu subjektu. Nejvyšší soud tvrdil, že majetek rozpuštěné politické strany je vyňat až do likvidačního řízení z exekučního zásahu.

Ad b) Do 15 dnů od oznámení vlády Nejvyššímu správnímu soudu, že určitá politická strana je rozpuštěna, musel Nejvyšší správní soud ex offo rozhodnout, u kterých osob nastala ztráta mandátů.[81]

Poslanci a senátoři rozpuštěné nacistické strany namítali, že se strana rozešla ještě před tím, než byla rozpuštěna a ještě před vydáním zákona 201/1933 Sb. Tento zákona však působil, jak již bylo řečeno, zpětně a dopadal i na strany, které se rozešly před tím než byly rozpuštěny.

Někteří poslanci jako R. Kasper nebo H. Simm namítali, že po rozejití německé národně socialistické strany dělnické v ČSR si založili bývalí členové této strany stranu novou "Sudeten-deutsche parlamentarische Vereinigung" a stali se jejími zástupci.[82] Tato "strana" byla spíše než politickou stranou jakýmsi parlamentním sdružením, které ostatně dnem 11.listopadu 1933, kdy poslanci a senátoři německé národně socialistické strany dělnické pozbyli mandáty, zaniklo.

Nejvyšší správní soud se opřel o § 16 zákona 201/1933 Sb. a prohlá-

---

[79] Fond MS, P 1921 - 1945, 306.

[80] § 5/1 zákona 108/1933 Sb. o ochraně cti "Ochrany cti podle tohoto zákona požívají též ... 3. korporace zákonně uznané a politické organizace ...".

[81] Srv. § 17/1 zákona 201/1933 Sb. Osoby, o jejichž mandát se jednalo, se mohly vyjádřit ve lhůtě stanovené NSS. O tom, u kterých osob ztráta mandátů nastala, rozhodoval NSS ve veřejném líčení.

[82] Srv. Fond NSS, Varia 1919 - 1948, 82.

sil, že záleží na tom, zda určitý člen zákonodárného sboru byl zvolen jako kandidát volební strany, jejíž kandidátní listina zněla na jméno strany rozpuštěné v době zvolení kandidáta. To nemohla změnit ani ta skutečnost, že člen parlamentu se stal po svém zvolení členem jiné politické strany. Význam by mohla mít jen ta okolnost, že poslanci (analogicky senátoři) přestali být alespoň šest měsíců před rozpuštěním politické strany jejími členy.

Poslanci a senátoři rozpuštěné nacistické strany v ČSR namítali také neústavnost zákona 200/1933 Sb. Nejvyšší správní soud ale prohlásil, že soudci jsou vázáni zákonem, a že pouze ústavní soud může zkoumat ústavnost zákonů.

Také námitka nerespektování imunity poslanců a senátorů nebyla Nejvyšším správním soudem uznána, neboť podle jeho názoru je řízení před mandátovým senátem jiného charakteru než řízení trestní a disciplinární, kde by samozřejmě námitka nerespektování imunity byla namístě.

V tomto smyslu rozhodl Nejvyšší správní soud dne 25.listopadu 1933, že všichni poslanci a senátoři této strany pozbyli dne 11.listopadu 1933 mandátů.[83]

ZÁVĚR

Zákon 201/1933 Sb., proti kterému vystupovaly pokrokové síly ve státě již před jeho přijetím v parlamentě,[84] je dokladem antidemokratické a fašizační tendence, která se projevovala ve vývoji státu a práva v předmnichovské republice, a to zvláště ve třicátých letech. Jak vyplývá z vystoupení zástupců komunistické strany v parlamentě při projednávání osnovy tohoto zákona, byl zákon svou podstatou namířen proti dělnické třídě a Komunistické straně Československa, jejíž kritika buržoazního zřízení byla stále ostřejší. Vláda vystupovala velmi často proti KSČ a proti jejím členům (cenzura tisku, domovní prohlídky atd.). Chtěla si opatřit spolehlivý právní akt, na jehož základě by mohla postihnout komunistickou stranu jako celek a to zcela na základě "práva". Zákon 201/1933 Sb. nesměřoval tedy primárně, jak by se na první pohled mohlo zdát, proti politickým stranám, které svou činností ohrožovaly celistvost státu (německé fašistické strany v ČSR), ale byl orientován proti politic-

---

[83] Tamtéž.

[84] Srv. zvláště str. 7 - 14 v textu, viz četné materiály z třicátých let ve fondu PMV a PMR.

kým stranám a hnutím, které by mohly ohrozit buržoazní řád a buržoazní zřízení.

Takovou stranou byla právě Komunistická strana Československa, která od samého svého vzniku v roce 1921 hájila zájmy pracujících, podrobovala ostré kritice buržoazní vládu a právo a usilovala o zlepšení postavení lidových mas ve státě.Hájila důsledně požadavky socializace výrobních prostředků[85] a snažila se realizovat revoluční marxistické učení. Dosáhla také toho, že československá vláda uznala v roce 1934 de iure Sovětský svaz a uzavřela roku 1935 první spojeneckou československo - sovětskou smlouvu.

Komunistická strana bojovala také ze všech sil proti fašistickému nebezpečí a pod jejím vedením docházelo k protestním protifašistickým vystoupením pracujících.Zejména z mnoha zpráv policejních úřadů zemským úřadům v Praze a Brně o průběhu schůzí místních organizací komunistické strany vyplývá, jak silně protifašistická byla nálada pracujícího lidu ve třicátých letech.[86]

V roce 1934 vypracovala komunistická strana taktiku socialistického souručenství, které mělo být svazkem komunistů a socialistů. Toto souručenství mělo být rozhodující silou v boji proti fašismu. I když pro odpor reformistických vůdců socialistických stran k realizaci socialistického souručenství nedošlo, vytvořila se přece jen vlivem komunistické strany v našem státě silná protifašistická lidová fronta.[87]

Protifašistická iniciativa lidových mas se projevila zvláště při prvomájových oslavách v roce 1935 a hluboce ovlivnila průběh parlamentních voleb konaných 19.května 1935. Komunisté zde získali celkem 10,3% odevzdaných hlasů, to znamená 30 mandátů.[88]

Pro formování taktiky proti fašismu ve druhé polovině třicátých let měl historický význam VII.kongres Kominterny, který byl zahájen 25.července 1935 v Moskvě. Kongres, na kterém vystoupili význační představitelé dělnického hnutí (Dimitrov, Gottwald, Zápotocký a další) vytýčil program jednotné a lidové protifašistické fronty.[89] Jeho závěry byly

---

[85] Fond PP 1921 - 1930, 73/31, 341.

[86] Četné materiály z třicátých let se nacházejí zvláště ve fondu PMV - spisovna Prezidia ministerstva vnitra a v PMR.

[87] Socialistické souručenství na odboj proti fasismu a na výboj za socialismus - Usnesení X.zasedání ÚV KSČ, které se konalo v první polovině listopadu 1934, Liberec 1934, vyd. Fr. Nedvěd.

[88] Srv. zvláště Rudé právo z 2., 3., 20. a 21.května 1935. Viz též Příruční slovník naučný, Academia, IV.díl, Praha 1967, heslo "Volby", str. 728.

[89] Rudé právo z 27.července 1935 (zahájení kongresu), z 4.srpna (vystoupení Dimitrova), z 11.srpna (řeč Gottwalda) a z 13.srpna (zakončení kongresu).

rozpracovány u nás na VII.sjezdu KSČ konaném v dubnu 1936. Tento sjezd podstatně ovlivnil další vývoj stále vzrůstajícího protifašistického hnutí v našich zemích,které ještě zesílilo po mnichovském diktátu v roce 1938.[90]

Rozhodný vliv politiky komunistické strany v lidových masách, její síla klást odpor reakčním silám ve společnosti, a její tak výrazný volební úspěch v roce 1935 byly příčinou, že se vláda neodvážila použít proti komunistické straně zákona o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran. Použila vůči komunistické straně až vládního nařízení č. 355/1938 Sb., které recipovalo většinu ustanovení tehdy již neplatného zákona č. 201/1933 Sb. Stalo se tak v době, kdy fašizační tendence v našem státě vrcholily a vláda, vědoma si podpory fašistických živlů uvnitř i vně státu, se již neobávala zakročit proti Komunistické straně Československa a rozpustit ji.

---

[90] Srv. Protokol VII.sjezdu Komunistické strany Československa - 11. - 14. dubna 1936, Praha 1967, zvláště str. 509 - n.

APPLICATION DE LA LOI SUR L'ARRÊT DES ACTIVITÉS ET LA DISSOLUTION DES PARTIS POLITIQUES ET LES FINS RÉELLES POURSUIVIES PAR LADITE LOI (ANNÉES 1933 – 1938)

Karolina Adamová

Résumé

L'article "Application de la loi concernant l'arrêt des activites et la dissolution des partis politiques et les fins réelles poursuivies par ladite loi (années 1933-1938)" porte sur les travaux préparatoires et sur l'adoption de la loi 201/1933 du Rec. et sur son application pratique.

Afin d'expliquer les raisons qui ont mené à l'adoption de la loi sur l'arrêt des activités et sur la dissolution des partis politiques, l'article comporte tout d'abord un bref exposé de la situation économique et politique existant en Tchécoslovaquie au début des annees trente.

L'article contient l'analyse des dispositions de base de cette loi réactionnaire et cette la lumière sur les actes juridiques qui ont suivi ladite loi et qui ont été adoptés en application de cette dernière. L'article explique également l'ordonnance gourvernementale concernant les partis politiques 355/1938 du Rec., en application de laquelle fut dissous en 1938 le Parti Communiste en Bohème et en Moravie-Silésie.

Le chapitre II, intitulé "Loi 201/1933 du Rec. et les divers partis politiques" porte sur l'application de cette loi contre les partis fascistes allemands en Tchécoslovaquie - le Parti national allemand et le Parti national socialiste ouvrier allemand.

Il résulte des recherches de l'auteur que ce fut la crainte du Gouvernement, suscitée par la croissance du mouvement antifasciste, qui amena les organes bourgeois à appliquer la loi 201/1933 du Rec. également contre les partis fascistes en Tchécoslovaquie.

L'article utilise notamment les matériaux des Archives centraux d'Etat qui illustrent le processus d'application de la loi 201/1933 du Rec. contre les partis politicues en la République tchéchoslovaque.

L'article aboutit à la constatation du fait que la loi 201/1933 du Rec. n'était pas dirigée en premier lieu contre les partis politiques qui mettaient par leurs activités en péril l'intégrité territoriale de

l'Etat tchécoslovaque et les intérêts du peuple travailleur (c'est à dire contre les partis fascistes allemands en Tchécoslovaquie),mais que ce fut essentiellement une loi dirigée contre les partis politiques qui pouvaient menacer l'ordre social et le système bourgeois. Un tel parti était incontestablement le Parti Communiste de Tchécoslovaquie qui luttait alors de facon conséquente contre la bourgeoisie et contre le fascisme.

PRÁVNEHISTORICKÁ ARGUMENTÁCIA V SLOVENSKOM NÁRODNOM PROGRAME V POLOVICI 19. STOROČIA

Michal Potemra

Buržoázne revolúcie v strednej Európe sa v porovnaní so západnou Európou značne oneskorovali. Preto aj formovanie stredoeurópskych národov v ponímaní buržoáznej spoločnosti prebieha od konca 18.storočia, ale najmä v 19.storočí. Nebolo to ináč ani v prípade formovania novodobého slovenského buržoázneho národa, ktorý svoj politický, národný i kultúrny program sformoval až v polovici 19.storočia v diele a práci štúrovskej generácie. Väčšina vedúcich postáv slovenského národného obrodenia pri formovaní slovenského národného programu vychádzala z nemeckej klasickej filozofie (Herder, Hegel), so značným príklonom k filozofii európskeho osvietenstva a romantizmu a z politických ideálov buržoázneho prerodu európskej spoločnosti na prelome 18. a 19.storočia (ohlas francúzskej revolúcie a celého priebehu obrodenia národov Európy). Štúrovci pri formovaní politickej a štátoprávnej časti slovenského národného programu vychádzali najmä z prirodzeného práva, s prihliadnutím k realite slovenského národného života, ktorý sa vyznačoval celým radom špecifičností, s ktorými sa nestretávali ani filozofovia európskeho osvietenstva a romantizmu, ani ideológovia buržoáznych revolúcií západnej Európy. K takým realitám slovenského národného života patrila skutočnosť, že slovenský národ sa uvedomoval v mnohonárodnom uhorskom štáte. Ľ. Štúr prevzal z Hegelovho učenia i pojem "Volksgeist" i pojem prirodzeného práva v tom zmysle, že individualitu slovenského národa nemožno chápať len abstraktne, ale uvedomil si, že treba tomuto pojmu dať konkrétnu náplň na základe reálnych potrieb rozvoja národnej individuality. A preto Ľ. Štúr rozviedol pojem národnej individuality tak, že národ má právo na život, právo na reč, právo na kultúru, právo na zem (právo na územie vrátane politickej samostatnosti). Ľ. Štúr bol tedy prvý z európskych mysliteľov, ktorý hovoril o konkrétnom obsahu prirodzeného práva národa. G.F. Hegel riešil problém národov na jednom a tom istom území v časovej nástupnosti, keď jeden národ zaujímal územie iného národa. Ľ. Štúr túto problematiku musel riešiť v situácii rozvoja národov vedľa seba. A preto dospel k princípu rovnoprávnosti národov, k možnosti budovať štát

spoločným úsilím viacerých národov, ale tak, že národ je nadriadeným pojmom štátu a štátu sa pripisuje funkcia rozvíjania hmotných a kultúrnych hodnôt príslušných národov.[1]

Slovenská marxistická historiografia vysvetľuje formovanie štátoprávnej časti slovenského národného programu v polovici 19.storočia na základe prirodzeného práva ako historicky podmienený fakt, ako jedine reálne východisko pre obrodenie slovenského národa, bez vlastnej histórie a bez vlastného štátu v minulosti.[2] Ostáva však naďalej otvorená otázka marxistického zhodnotenia princípov prirodzeného práva v slovenskom národnom programe tak z hľadiska pokroku alebo zaostávania v slovenskom právnom myslení, ako aj v širších súvislostiach právneho myslenia národov Uhorska, strednej Európy a Európy vôbec. Marxistická teória prirodzeného práva totiž považuje prirodzené právo v pomere k pozitívnemu právu len za fikciu, lebo také právo v skutočnosti nikdy neexistovalo, vyjadrovalo len želanie a snahy, založené na logike (rozume) jednotlivcov i celých spoločných skupín, a preto má špecifické miesto v celkovom právnom myslení. Pritom sa uznáva, že idea prirodzeného práva v učení osvietencov v 17. a 18.storočí zohrala pokrokovú úlohu, lebo v jeho mene buržoázia bojovala proti feudálnemu poriadku. Ale aj v ďalšom vývoji európskej spoločnosti zohralo prirodzené právo pokrokovú úlohu, keď napomáhalo vývoju spoločnosti. Tak napr. pri formovaní programu hospodárskeho a politického oslobodenia robotníckej triedy princípy prirodzeného práva sa stali súčasťou ideológie robotníckej triedy a v jej zápasoch smerovali k zabezpečeniu hospodárskych a politických požiadaviek robotníckej triedy v pozitívnom práve buržoázneho štátu.[3] Zhodnotenie princípov prirodzeného práva v programe slovenského národa je potrebné aj preto, lebo princípy prirodzeného práva v každej dobe sa mohli

---

[1] V á r o s s o v á E., Svetonázor Ľudovíta Štúra a jeho vplyv na ideologické formovanie slovenského národa, in: Kapitoly z dejín slovenskej filozofie, Bratislava 1957, s. 170 - 230; P r a ž á k A., Slovenská otázka v době J.M. Hurbana, Separát, Bratislava 1923, 229 s.; O s u s k ý S.Š., Filozofia Štúrovcov, Zv. I-III, Myjava 1926, 1928, 1932, 322, 400, 492 s.; Č i ž e v s k i j D., Štúrova filozofia života, Bratislava 1941, 182 s.; Z prác Ľ. Štúra, najmä jeho rukopisné Prednášení historická a Úvod do všeobecných dejín (v LAMS), v našej práci cit. podla Š t ú r Ľ., Dielo II., Bratislava 1956, s. 31-48, Š t ú r Ľ., Naše položeňja vo vlasti. Slov. nár. noviny 11.sept. 1846, s. 467-468, 15.sept. 1846, s. 471-472, 18.sept. 1846, s. 475-476, 22.sept. 1846, s. 479-480 - to isté v Š t ú r Ľ., Dielo I, Bratislava 1954, s. 209-222.

[2] B i a n c h i L. a kol., Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu, Zv. I, Bratislava 1971, s. 64, 74, 103-104, 119 a ďalšie; Dejiny Slovenska, Zv. II, Bratislava 1968, s. 71; T i b e n s k ý J. a kol., Slovensko. Zv. I. Dejiny, Bratislava 1971, s. 517-525, 527-541.

[3] S t u č k a P.I. Revoluční úloha práva a státu, in: Sovětské právní myšlení ve 20.letech. Praha 1968, s. 29, 34, 56, 148; P e s c h k a V., A modern jogfilozófia alapproblémái, Budapest 1972, s. 108-156.

stať (a skutočne sa aj stali) súčasťou konzervatívnej, ba až reakčnej ideológie, ktorá vysvetľovala skutočný štátoprávny stav za nemenný, za spočívajúci na akomsi transcedentálnom právnom princípe.Ved v prvej polovici 19.storočia prirodzené právo (ius naturae) malo samostatné katedry na právnických fakultách univerzity v Pešti i akadémii v Bratislave a v Košiciach.Jeho prednášateľmi boli často právnici slovenského pôvodu. Z nich uvedieme aspoň štiavnického rodáka PhDr. a JUDr. Antona Virožila (1792-1868), ktorý v rokoch 1822-1832 bol profesorom Právnickej fakulty v Bratislave a v rokoch 1832-1860 profesorom Právnickej fakulty v Budapešti a v rokoch 1850-1860 rektorom peštianskej univerzity. Väčšinou prednášal teóriu prirodzeného práva a v záujme upevňovania vládnúceho právneho poriadku.[4] Medzi ponímaním prirodzeného práva u Ľ. Štúra (a celej štúrovskej generácie) a u oficiálnych predstaviteľov dobovej právnej vedy bol značný rozdiel. Ľ. Štúr stál na princípe prirodzeného práva revolučného rázu, na jeho základe chcel zmeniť jestvujúci právny poriadok tak v záujme upevnenia buržoáznedemokratického spoločenského poriadku, ako aj v záujme rovnoprávnosti všetkých národov.

Už tým samým, že Štúrovci formovali svoje prirodzenoprávne názory na základe Heglovej filozofie, ktorá pripúšťala vývoj ľudskej spoločnosti, a to i v takých spoločenských inštitúciách, ako sú štát a právo, dostávali sa vlastne "na cestu" k právnehistorickej škole.[5] Ved celá romantická ideológia od Herdera cez Kollára sa z hľadiska vývoja ľudskej spoločnosti s veľkými nádejami pozerala na budúcnosť slovanských národov. Na základe učenia Herdera a Hegla Štúrovci zvýraznili tézu o pôvodnosti a špecifičnosti slovenského kmeňa a v záujme jeho historičnosti prevzali argumentáciu slovenskej obrodeneckej histórie. Ľ. Štúr zdôrazňoval na tomto základe, že slovenský národ mal kedysi svoj štát, že bol teda národom historickým, že Maďari pri budovaní uhorského štátu prevzali od Slovákov ústavné zákony, administratívne členenie krajiny na župy, kresťanskú duchovnú kultúru, poľnohospodárstvo a remeslá.[6]

---

[4] V i r o ž s i l A., Jus naturae privatum... Tomus I.-III., Pest 1833, 326+392+336 s.; V i r o ž s i l A., Epitomae juris naturae..., Pest 1839, 529 s. - A. Virožsil bol českého povodu, do svojej smrti 1868 bol dôverným priateľom F. Palackého, odmietal nacionalizmus maďarského národného obrodenia a bol stúpencom myšlienky nadnárodného Uhorska, resp. Rakúska. Pozri B o r o v i č k a J., Palacký a Virozsil, Bratislava 2, 1928, s. 362-389, ako aj P a u l e r T., Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez, Budapest 1878, s. 202-230.

[5] S t u č k a P.I., c. d., s. 159 charakterizuje nemeckú právnehistorickú školu (Hugo, Savigny, Puchta) ako teóriu kontrarevolúcie ako reakciu proti revolučnému prirodzenému právu. V slovenskom národnom programe sa však neprejavili konzervatívne princípy tejto školy, lebo slovenskí národovci používali právnehistorickú argumentáciu na podporu svojho prirodzenoprávneho postoja a na obranu proti skreslenému "historickému právu" vládnúcich maďarských tried.

Historická argumentácia slovenskej obrodeneckej historiografie stála však do roku 1848 na pokraji princípov formulovania slovenského národného programu. Tak v základných politických prejavoch slovenskej národnej buržoázie (mikuláššske Žiadosti slovenského národa ako aj štátoprávny program slovenského prosbopisu z marca 1849) ako aj v celej politickej činnosti predstaviteľov slovenského národného hnutia v revolučných rokov 1848/1849 i v období Bachovho absolutizmu sa zdôrazňoval v prvom rade princíp národnej rovnoprávnosti a prirodzeného práva. V tom smere sa upierali aj nádeje slovenských národovcov pri definitívnom usporiadaní pomerov rakúskej ríše a v požiadavke na politicko-územnú samostatnosť slovenského národa. Keď sa roku 1850 nastolila možnosť usporiadania rakúskej ríše na základe historicko-politických územných individualít, slovenskí politici jednoznačne odmietli tento princíp v obave, že Slovákom a Slovensku sa pri takom usporiadaní rakúskej ríše neprizná historicko-politická individualita. Podporovali princíp federácie národov a odmietali princíp federácie historicko-politických území.[7] Keď sa nádej na federalizáciu Rakúska na princípe národnom rozplývala, odmietali federalizáciu Rakúska vôbec a stavali sa za centralizáciu rakúskej ríše. J. M. Hurban v tom čase napísal: "Na Slovensku je federalizmus toľko, čo návrat starého Rakúska s uprednostnením maďarizmu. Čím viac federalizmu, tým viac historického práva, a čím viac tohoto, tým viac slovenského otroctva".[8] Aj J. Záborský v tom čase sa prihováral za centralizáciu Rakúska bez ohľadu "na takrečené historické právo", ktoré si žiadajú len tie národy, ktoré v minulosti panovali, alebo v tomto smere majú určité historické spomienky.[9] Toto jednoznačné odmietanie historického práva ako princípu pre štátoprávny rozvoj Slovákov ani v tých rokoch neznamenalo zanedbávanie problematiky slovenských národných dejín. J. Záborský už v tom čase pracoval na najstarších dejinách Uhorska a toto sa prejavilo aj v jeho publicistike.[10] V tom čase bol azda jediný, ktorý k svojim historickým a publicistickým prácam študoval pramene a kriticky hodnotil prístupnú literatúru. Ľudovít Štúr a

---

[6] Š t ú r Ľ., Starý a nový vek Slovákov, cit. podla Š t ú r Ľ., Dielo II, Bratislava 1956, s. 73-95.

[7] B i a n c h i L. a kol., c.d., s. 63-74; Dejiny Slovenska, Zv. II., c. d., s. 91-121.

[8] H u r b a n J.M., Hlas ze Slovenska o centralizaci a federaci, Vídeňský denník 1851, cit. podla P r a ž á k A., c. d., s. 49.

[9] Z á b o r s k ý J., O centralizaci a federaci, Slov. noviny, 28.nov. 1850, s.l.

[10] P o t e m r a M., Štátoprávne myslenie Jonáša Záborského, Práv. obzor 59, 1976, č. 6, s. 525-542.

ďalší jeho rovesníci sa opierali viac o filozofickú a národopisnú literatúru (P. J. Šafárikove Slovanské starožitnosti) ako o historický výskum vlastný alebo prebratý. V argumentácii prevažujú skôr jazykové - etymologické argumenty a špekulatívno-racionálne úvahy o nastoľovaných problémoch. Zo všeobecných národných dejín sa uplatňovali najmä tézy, že Slováci sú bohom stvorený národ,preto majú právo na existenciu v rodine európskych národov, že sú autochtonní, ba najstarší obyvatelia Uhorska, pričom sa odvolávali už na starogréckeho Herodota a rímskych historikov, u ktorých hľadali zmienky alebo priamo argumenty pre vyslovenú tézu. V oblasti dejín štátu a práva tvrdili, že Slováci mali svoj štát už pred príchodom Maďarov do strednej Európy, že Uhorsko prevzalo štátne zriadenie od Slovákov, že Slováci neboli premoženým národom,ktorý si Maďari podmanili, ale boli najvplyvnejšími budovateľmi uhorského štátu. Slovensko malo do 11.storočia osobitné štátoprávne postavenie v rámci Uhorska (ba aj neskoršie). V predstavách Štúrovcov o národnej minulosti Slovákov sa uplatňovalo romantické myslenie[11] v rovnakej miere ako v myslení ostatných národov Uhorska (Maďari, Rumuni), ale aj v Európe. Myslenie v obrazoch historickej povesti a idealizácia skutočných historických faktov bola potrebná k šíreniu národného sebavedomia tak v radoch národnej inteligencie ako aj v radoch ľudových más.

Keď sa roku 1860 maďarskej, českej a rakúskej aristokracii podarilo v Říšskej rade presadiť reorganizáciu Rakúskej ríše na princípe federalizácie územných historicko-politických individualít, slovenské politické kruhy boli nútené prehodnotiť svoj politický program[12] rovnako, ako to urobili napr. českí politici a národovci a samozrejme aj maďarskí politici, ktorí sa len ťažko zriekali svojich politických ideálov z rokov 1848/1849. J.M. Hurban roku 1860 priamo vyčítal českému politikovi dr. F.L. Riegrovi, že českí členovia Říšskej rady zradili myšlienku národnosti ako základný princíp usporiadania Rakúskej ríše a prijali myšlienku historického práva, myšlienku historicko-politických individualít: "...vy trháte celý zväzok Slovanský, na dlhé, dlhé časy, keď sa lepíte na lep maďarskej historickej individuality a tým pochovávate na-

---

[11] P r a ž á k A., Pokusy Štúrových žáků o vědu a vzdělávaci ústavy, Bratislava 2, s. 390-423.

[12] B o k e s F., Pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie r. 1861-1868. Martin 1941, 236 s.; R a p a n t D., Viedenské memorandum slovenské z roku 1861, Martin 1943, s. 37-39; M e s á r o s J., Slovenská otázka v politike slovenskej buržoázie v druhej polovici 19.storočia, Hist. časopis 8, 1960, č. , s. 324-359; M e s á r o š J., Štátoprávne snahy Slovákov po buržoáznej revolúcii, in: Slováci a ich národný vývin, Bratislava 1966, s. 213-228; H o l o t í k Ľ., Der österreichisch-ungarische Ausgleich und die Slowaken, in.: Der österreichisch-ungarische Ausgleich 1867, Bratislava 1971, s. 727-745; Dejiny Slovenska II. c. d., s. 166-216; B i a n c h i L. a kol., c. d., s. 116-123.

jmä nás, a sebe tiež nepripravujete ruží! Maďari i vám i Nemcom vyrástli nad hlavy a teraz tancujete, i Vašnosť i Martinic, dľa písťaľky Scécsénovcov, Majláthovcov a Apponyiovcov. Veď sa vy zbadáte, ale bude pozde! Prečo ste opustili stále naše i svoje ideále o národnom práve modernom? Prečo ste sa ulepili na historické haraburdie a prežlklé pergameny starých stavovských práv? Myslíte si že keď pomôžete Maďarom z blata a dopomôžete im ku stratenej starej konštitúcii, oni vám budú pomáhať vyhrabávať vašu zašlú historickú individualitu? Mýlite sa. ....Slovákov, Rusov uhorských, Slovincov, Srbov ste pochovali. To je factum. A či si obránite svoje staré štátne právo, to bude závisieť od milosti Maďarov a Nemcov."[13] Po Októbrovom diplome roku 1860 a Februárovom patente z roku 1861 sa ťažisko slovenského politického života prenieslo z Viedne do Budína a Pešti a začala sa nová etapa slovenských politických dejín.

Programotvorným, agitačným a organizačným prostriedkom slovenskej národnej politiky sa od marca 1861 stali Pešťbudínske vedomosti. Už ich program naznačil, že slovenský národný program sa bude i naďalej rozvíjať v prvom rade na princípoch prirodzeného práva a len v druhom rade sa bude odvolávať aj na historické práva slovenského národa v Uhorsku: "Historické právo uznávame síce, lebo veď nás ono za najstarších dedičov vlasti našej uhorskej, za podstatnú čiastku svätej koruny uhorskej, a históriu uhorskú za vlastnosť našu tak dobre, jako ktoréhokoľvek iného kanonizuje, lež príčiny, možnosti a potreby nevidíme a neuznávame, že by sme pre jednotlivým záujmom hoviace vysvetľovanie práva toho, princípu spravedlivosti vúbec a právu ľudskosti, újmu trpeť nechať museli."[14] Právnehistorická argumentácia v tom čase nechýbala ani u hlavného predstaviteľa prirodzenoprávneho princípu medzi slovenskými národovcami, u Š. M. Daxnera. Ten na názory členov Říšskej rady z 21.júna 1860 v prospech prirodzeného práva slovenského národa reagoval údajmi zo skutočného života ale aj historickými argumentami charakteristickými pre celú štúrovskú generáciu.[15] Š.M. Daxner tie isté myšlienky zopakoval potom aj v svojom prejave na memorandovom zhromaždení v Martine 5. a 6.júna 1861.[16] Aj J. Palárik privítal Októbrový diplom roku 1860, lebo ústava Uhorska "je náš starootcovský svätý pozostatok.... z veleb-

---

[13] Rozhovor dr. Jozefa M. Hurbana a dr. Fr. L. Riegra roku 1860, Zápiska Jozefa M. H u r b a n a, Nár. noviny, 25.febr. 1911, s.1.

[14] Programm, Pešťbud. vedomosti, 19.marca 1861, s.1.

[15] D a x n e r Š.M., Hlas zo Slovenska, in., Š.M. D a x n e r, V službe národa, Bratislava 1958, s. 182, 188, 189.

[16] D a x n e r Š.M., c. d., s. 208.

ných zrúcanín veľkého kráľovstva Slovákov....".[17] Ale neskoršie žiadal pre Slovákov to, "čo nám podľa prirodzeného a starohistorického práva prislúcha".[18] J. Moravčík formuloval požiadavky Slovákov na základe historického práva Veľkej Moravy, ale aj na základe jednotlivých zákonov z Corpus juris hungarici, počínajúc Štefanom I. (najmä jeho Napomínania), Ladislavom I., odvolávaním sa na uhorský zák. čl. 15/1439, 13/608, 34/1655, na Verböczyho Tripartitum (III. tit. 25), v zmysle ktorých v Uhorsku vládla rovnoprávnosť národov. Túto porušujú len zák. čl. 16/1791, 7/1792, 3/1836, 6/1840, 4/1844, 5/1848 a 16/1848. Podľa J. Moravčíka zákony, porušujúce národnú rovnoprávnosť v Uhorsku boli zrušené zák. čl. 8/1849 tzv. národnostným zákonom maďarského revolučného snemu v Segedíne, kedy bola zabezpečená všetkým národom v Uhorsku rovnoprávnosť a právo národného rozvoja.[19] J. Nemessányi bránil historičnosť slovenského národa v Uhorsku jeho zásluhami pri budovaní uhorského štátu a pri jeho obrane proti Tatarom a Turkom. Znovu obnovil myšlienku získania slovenskej šľachty a zemanstva pre slovenský národný program vzhľadom na jej slovenský pôvod i vzhľadom na organickú štruktúru slovenského národa so všetkými spoločenskými triedami.[20] Všetky tieto myšlienky historického práva Slovákov v Uhorsku sa prejavili aj v martinskom Memorande slovenského národa z roku 1861.

Národné a štátoprávne požiadavky martinského Memoranda vyvolali odpor a kritiku v maďarských politických kruhoch, preto slovenskí národovci museli podrobnejšie rozvíjať najmä základné body týchto požiadaviek: samobytnosť slovenského národa v Uhorsku proti koncepcii jednotného politického národa uhorského, historický základ a ústavnosť slovenského Okolia v rámci Uhorska, právo uhorského kráľa na vydanie osobitného privilégia pre Slovákov na základe martinského Memoranda, zmysel Pragmatickej sankcie pre slovenské národné požiadavky a pod. Všetky tieto úvahy viedli k riešeniu základných otázok vzťahu prirodzeného a pozitívneho práva, vzťahu pozitívneho a historického práva, ale aj k výskumu koncepcie dejín uhorského štátu s osobitným zreteľom na mies-

---

[17] P a l á r i k J., Čo máme očakávat od konštitúcie uhorskej pre našu národnost a čo nám teraz predovšetkým treba. Priatel školy a literatúry 2, 1860, č. 4 - cit. podla P a l á r i k J., Za reč a práva ludu, Bratislava 1956, s. 29-33.

[18] P a l á r i k J., Účel Austrie pod centralizmom a dualizmom. Slov. noviny 1, 1868, č. 33-34, 39-39, 41-42, cit. podla P a l á r i k J., c. d., s. 102.

[19] M o r a v č í k J., Úvahy o budúcom postavení slovenského národa v Uhrách. Peštbud. vedomosti 22.marca 1861, s. 1-2.

[20] N e m e s s á n y i J., Naše časy a naša úloha, Priatel školy a literatúry 3, 1861, č. 14-17, cit. podla B o k e s F., Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848-1914, Zv. I, Bratislava 1962, s. 264-277.

to Slovákov v ňom. Všetky tieto základné otázky slovenských dejín štátu a práva sa riešili v polemike s maďarskou politickou literatúrou a politickou praxou v rokoch 1860-1868, ale aj s prihliadnutím k vývoju štátoprávneho myslenia v českom národnom programe. Úvahy slovenských národovcov mali publicistický charakter a slúžili aktuálnym potrebám slovenskej politiky. Napriek chybám a nedostatkom, ktoré vyplynuli najmä z nerozvitosti štátoprávnej kultúry Slovákov v tomto období i zo závislosti na podobnom postupe u všetkých európskych národov tejto doby, podarilo sa slovenským národovcom vytvoriť aj na tejto platforme zdravé jadro štátoprávneho programu Slovákov, ktoré znesie tak kritiku z hľadiska všeobecného pokroku európskeho štátoprávneho myslenia ako aj z hľadiska formovania slovenského politického programu pre celý národnooslobodzovací zápas Slovákov až do vzniku Československej republiky a z hľadiska rozvíjania slovenskej historiografie tak v oblasti všeobecných národných dejín ako aj v oblasti slovenských dejín štátu a práva.[21] Toto sa slovenským národovcom podarilo najmä preto, že si kládli za cieľ len základné požiadavky pre existenciu a rozvoj slovenského národa a že ako nevládnúci národ "na vlastnom tele" pociťovali logickú, historickú a momentálnu slabosť štátoprávneho myslenia vládnúceho národa.

V našom príspevku sa osobitne dotkneme právnefilozofických a ústavnoprávnych úvah dr. Jána Mallého-Dusarova, úvah Petra Kellnera-Z. Hostinského o koncepcii dejín uhorského štátu, článkov F. V. Sasinka a J. Záborského o najstarších dejinách uhorského štátu a historicko-politických úvah Jozefa Hložného-Hložanského. Títo sa totiž v rokoch 1860-1868 najviac zaslúžili o rozvoj právnehistorického myslenia na Slovensku.

MALLÉHO PRÁVNEFILOZOFICKÉ ÚVAHY A KONCEPCIA PRAGMATICKEJ SANKCIE

Dr. Ján Mallý-Dusarov[22] patril v rokoch 1861-1865 k najčastejším prispievateľom Pešťbudínskych vedomostí a v svojej publikačnej činnosti sa zameriaval na základné otázky slovenskej politiky: na tvorbu slovenského národného programu, na jeho vysvetľovanie a propagovanie, ale i na jeho

---

[21] T a j t á k L., K niektorým otázkam slovenskej historiografie v šestdesiatych a sedmedesiatych rokoch 19.storočia a historické práce J. Záborského. Rukopis referátu na konferencii o J. Záborskom v Martine v januári 1976. - K uvedeným otázkam pozri aj C h a l o u p e c k ý V., Staré Slovensko, Bratislava 1923, K a d l e c K., Uhry a historické právo, Prúdy 9, 1925, s. 262-273 a ďalšie.

[22] K životopisu a dielu dr. J. Mallého pozri Sborník Literárnovedeckého odboru SSV, zv. I., Trnava 1933, s. 59-346.

obranu proti kritike z najrozličnejších strán.Na základe svojho filozofického vzdelania vychádzal z princípov prirodzeného práva: "národy teda sú či na silu, či na prirodzené právo ohľad berieš, vždy a všetky rovnoprávne. Túto rovnoprávnosť nik nemôže pretvoriť právom... My jako všetky ostatnie národy máme ju prirodzeným právom a preto ju proste každý uznať musí. .....Darmo si ľudia oproti tomuto božskému právu robia skrivodlivé "zákony", darmo si vymýšľajú rozličné zásady o "všeobecnej potrebe", o "všeobecnom dobru", o "kultúre a inteligencii", o "vyšších interesoch", týmto spôsobom nič proti nám nedokážu. Toto všetko nemôže premeniť našu prírodu, to nemôže učiniť, aby Slovák nebol Slovákom. Dokiaľ ale naša príroda trvá, dotiaľ trvá naše prirodzené právo".[23] Pritom zastával názor, že pozitívne právo nemôže odporovať prirodzenému právu, preto pozitívne právo, ktoré porušuje princípy prirodzeného práva, skôr-neskôr sa stane neplatným tak pre odpor životnej reality ako aj pre nahliadnutie zákonodarcu o jeho nespravodlivosti, a preto možno očakávať jeho zrušenie spravodlivejším pozitívnym zákonom.[24]

Keď sa uhorský parlament roku 1861 postavil na stanovisko historicko-politickej individuality Uhorska, jeho historického práva a právnej kontinuity uhorských ústavných zákonov od Pragmatickej sankcie cez uzákonenie maďarskej reči vo verejnom živote Uhorska až po zákonodarstvo z roku 1848/49, dr. J. Mallý-Dusarov postupne zaujímal k nastoľovaným problémom štátoprávneho vývoja Uhorska principiálne postoje na základe slovenského národného programu, resp. pre potreby tohto programu.Najprv rozobral filozofickú podstatu historicko-politickej individuality vtedajšieho Uhorska. Vychádzal zo základnej aristotelovsko-tomistickej filozofickej tézy, že vec - jednotlivina - individualita musí byť v prvom rade sama v sebe definovaná, resp. definovateľná a v druhom rade nesmie mať také protirečenia, ktoré by mohli narušiť jej vnútornú obsahovú jednotu a harmóniu. O veci, v ktorej zápasia protirečenia, možno v najlepšom prípade hovoriť, že ešte len "pracuje k individuálnosti, ktorá sa môže stať, i nie". Uhorsko v zmysle týchto téz nebolo historicko-politickou individualitou najmä preto, že zo stránky obsahovej len predstiera jednotu na základe maďarskej štátnej idey, ale v skutočnosti zo stránky obsahovej Uhorsko predstavuje vážne protirečenia národné, občiansko-právne i historicko-právne: "Uhorská krajina najsamprv nemá tej druhej vlastnosti pomerného vnútorného súhlasu. V nej až dosiaľ dve pomerne dosť mocné sily zápasia: národ maďarský a národy nemaďarské.Toto je tak

---

[23] D u s a r o v (Mallý I.), Nepotrebujeme politických darov, Peštbud. vedomosti, 11.okt. 1861, s. 2-3.

[24] Tamže.

dúležitý zápas, že on jej bytnosť preinačiť môže...."[25] Dr. J. Mallý naznačil, že obsahová jednota a harmónia Uhorska môže nastať len potom, keď sa Maďari dohodnú s nemaďarskými národmi na spoločnom budovaní uhorského štátu, alebo potom, keď nemaďarské národy v Uhorsku prestanú existovať násilným alebo dobrovolným splynutím s maďarským národom. "Že podľahli, to myslia Maďari a preto nás nechcú uznať, čo "národ", lež čo "občanov"; že sa porovnaly, tj. že o tomto porovnaní nemožno pochybovať, že je ono tak isté, jako by sa už bolo stalo, myslí ta passivná stránka..... Avšak dokiaľkoľvek náš národ ešte docela a na smrť nepodľahol; alebo dokiaľ sa porovnanie s Maďarmi nestalo skutkom: dotiaľ je pre nás zásada "historicko-politickej individuálnosti" nemožná, preto, že nie je pravdivá. My by sme klamali sami seba, my by sme plávali proti vode, my by sme sa dopušťali zkázonosného anachronizmu, keby sme ju uznali. Bude-li možná o individuálnosti Uhorskej krajiny hovoriť neskorej, to časy ukážu, jestli totižto padneme, alebo sa porovnáme: že ale teraz o nej hovoriť nemožno, to je očividné".[26]

Tu dr. J. Mallý neuviedol tretiu alternatívu, ktorú jasne naznačil Š.M. Daxner: keď si Slováci zachovajú národnú individuálnosť a Maďari ju v Uhorsku neuznajú, musí sa rozpadnúť Uhorsko.[27]

Dr. J. Mallý celkovú politickú situáciu v Uhorsku r. 1861 z hľadiska filozofického charakterizoval ako chaos, v ktorom platí pravidlo "kto z koho", "ten z toho", ako situáciu, v ktorej je "samprvšia otázka bytnosti a nebytnosti každej čiastky bez ohľadu na druhú".[28] Dr. J. Mallý naznačuje, že o individualite možno hovoriť len tam, kde možno hovoriť o organizme, v ktorom "panuje jedna hlavnia sila nad ostatními: tak bude i vo vlasti našej jedna hlavnia sila panovať nad ostatními. Sila táto alebo bude národnia, alebo bude právna. Bude-li národnia: tu hľa máte suverenitu maďarského národu v Uhrách. Bude-li právna: tu hľa máte naše "občianske" a "osobné" práva bez národnosti, o ktorých hovorí nárada snemového poverenícтva. My ale ani národniu suverenitu občianskeho práva nad národním uznať nemôžeme. My chceme byť rovnoprávni s inými národami; my chceme ale i rovne tak národnie, jako občianske práva."[29]

Dr. J. Mallý z maďarského politického myslenia o historicko-politic-

---

[25] D u s a r o v (Mallý J.), Historickopolitická individuálnost, I., Peštbud. vedomosti, 6.dec. 1861, s. 1-2.

[26] Tamže.

[27] D a x n e r Š.M., c. d., s. 176-177.

[28] Pozri pozn. č. 25.

[29] Tamže.

kej individuálite Uhorska jasne vydedukoval, že ono znemožňuje zabezpečenie národného života a že maďarské vládnúce kruhy ako nositelia tohto myslenia chcú podriadiť nemaďarské národy alebo suverenite maďarského národa alebo suverenite občianskeho práva... A postaviť právo občianske nad národné znamená toľko, ako národný život nemaďarských národov vystaviť neomylnej záhube.[30] Maďarské politické myslenie týchto kruhov charakterizoval ako nehistorické, pretože nepopierajú existenciu Slovákov ako národa z minulosti, ale neuznávajú silu slovenského národa pre súčasnosť a budúcnosť. Preto nadvláda reči maďarskej v Uhorsku r. 1848 je neprestupnou hrádzou medzi minulosťou a budúcnosťou, ale súčasne je pretím historického postavenia Slovákov.

Dr. J. Mallý potom upozornil na neúnosnosť maďarskej argumentácie o politickom práve vládnúcich tried Uhorska. Poukázal na to, že súčasná politika je možná len na základe rešpektovania historického práva (historického vývoja) alebo na základe názorov súčasnosti s ohľadom na budúcnosť, tedy politika, ktorú nazval politikou príhodnosti-oportunity. Dr. J. Mallý odmietal "politiku príhodnosti", lebo "úplne závisí od osoby, bo zamenia-li sa osoby, premení sa úsudok o okolnostiach, ktorý túto politiku riadi... Politika príhodnosti teda nie je nič inšieho, než-li samovládstvo toho, kto práve vládu v rukách má".[31] Dr. J. Mallý sa proti takejto politike jednoznačne postavil: "Ja sa s politikou príhodnosti nesnášam a držím politiku na historických právach založenú, nie len za lepšiu, než za jedine pravú... Ja chcem politiku historického práva, a tak teda v Uhrách politiku na pragmatickej sankcii osnovanú".[32]

Z týchto základných filozofických pozícií dr. J. Mallý sformoval svoje stanovisko k politike historického práva. Východiskom mu bola pragmatická sankcia v takom ponímaní ako v čase jej vzniku, "ako dieťa a výplyv svojho času... a preto má-li pragmatická sankcia ostať skutkom historickým, a tak svoju cenu a platnosť pre život zachovať: nesmie sa od svojho koreňa, tj. od okolnosti svojho času, z ktorých vyrostla odlúčiť... Za času pragmatickej sankcie žili v Uhorskej tri hlavnie národy: slovanský (Slováci a Rusíni), maďarský a románský. Srbi, ktorí terajšiu Vojvodinu obývajú, prišli neskorej. Tieto tri národy boli tenkrát úplne rovnoprávne, - úplne pravím, t.j. i v občianskom i v národnom ohľade. Naša národnia rovnoprávnosť bola tenkrát nepochybným právom, že o jej upieraní nikde stopy niet. Nech nám dokáže, kto môže, že sme za času

---

[30] Tamže.

[31] D u s a r o v (Mallý J.), Historickopolitická individuálnost, II., III., Poštbud. vedomosti, 10.dec. 1861, s. 1-2, 13.dec. 1861, s. 1-2.

[32] Tamže.

ustanovenej pragmatickej sankcie neboli rovnoprávni a to síce i v národnom ohľade. Naša šlechta mala tie isté práva, čo maďarská a naša národnia reč podobne..... Maďari nemajú práva, považovať túto sankciu jedine za výplyv svojho života a živlu; lež toto právo i nám spoločne s nimi patrí... Jestli tedy dakto pragmatickú sankciu tak vykladá, že nám ona len "občianske právo" zaručuje, ten vynecháva z okolností historických a z práv i slobôd krajinských byvšiu našu národniu rovnoprávnosť a tak teda sa nedrží historického práva.On podkladá pragmatickej sankcii iný smyseľ a cenu, on ju v jej historickom význame ľubovoľne mení: a tak neuznáva jej historické právo... Bo tým istým právom, ktorým on z nej vynecháva naše národné práva, tým istým právom môžeme vynechať jeho občianske práva.I jedny i druhé sú v nej obsažené, a preto smia-li sa vynechať jedné, musia sa smeť vynechať i druhé. Ktože bude smeť povedať, že vynechať z nich jednu polovicu, vätším hriechom je, nežli vynechať druhú polovicu? Slováci, ktorí na jej ustanovení účasť brali, chceli mať zabezpečené i jedno právo i druhé. A kde že to stojí, žeby práve Slovák jedno právo musel si menej vážiť nežli druhé? Kde že to stojí, že by jedna polovica historickej ceny na pragmatickej sankcii bola menej hodná nežli druhá? Smia-li Maďari jednu časť práv pragmatickej sankcie odhodiť preto, že sa jim to k zachovaniu jich národnosti potrebným byť vidí: musí i nám byť dovolené odhodiť druhú časť, jestli by sa to nám k zachovaniu našej národnosti potrebným byť videlo. A však tenkrát nemožno viac hovoriť, že sa v Uhorskej politika historického práva vedie, lež bude to politika príhodnosti. Tenkrát sa národy uhorské postavia jeden s druhým do odporu, maďarský z jednej a nemaďarský z druhej strany.Rozdelení tedy budeme na stránky, ktorým ide o národno-politický život: a tak je historicko-politická individuálnosť krajiny Uhorskej tam tá! Ona, jako som dokázal, len úplnej rovnoprávnosti je možná."[33]

Dr. J. Mallý v svojich úvahách odmietol odvodzovanie politicko-historickej individuality Uhorska z pragmatickej sankcie. Argument vedúcich maďarských politikov, že majú pragmatickú sankciu, a tým samým majú aj individuálnosť, jakoby sa individuálnosť táto na pragmatickej sankcii zakladala, považoval za logickú "zvrátenosť". Podľa neho je to stavanie historického práva hore nohami, lebo individualnosť nevyrástla z pragmatickej sankcie, ale naopak: pragmatická sankcia z individuálnosti uhorskej krajiny.V nej však rovnoprávnosť všetkých národov je o mnoho staršia ako pragmatická sankcia: staršie ale nemôže sa rodiť z mladšieho. Táto rovnoprávnosť utvorila v národoch uhorských jednu myseľ a

---

[33] D u s a r o v (Mallý J.), Politika historického práva, I., Peštbud. vedomosti 20.dec. 1861, s. 2-3.

svornú vôľu, a jednomyslnosť a svornosť utvorila individuálnosť uhorskej krajiny a z tejto individualnosti vyrástla pragmatická sankcia. Historickým právom je teda individualnosť Uhorska príčinou a pôdom, pragmatická sankcia je následkom... Individuálnosť je sama v sebe život, pragmatická sankcia bola len prejavom toho života.Nikdo však nemôže povedať, žeby sa život rodil zo svojho prejavu, ale naopak prejav sa rodí zo svojho života. Keď teda niekto odvodzuje individualnosť Uhorska z pragmatickej sankcie, ten podľa J. Mallého prekrúca historické právo. A keď Slováci toto prekrúcanie nechcú uznať, nikto im to podľa J. Mallého nemôže mať za zlé. Dr. J. Mally ďalej argumentoval, že individuálnosť sa rodila z rovnoprávnosti, a keď niet rovnoprávnosti, nemôže byť ani individuálnosti.A preto nemôže byť vinou Slovákov, keď neuznávajú teraz túto individuálnosť, lebo jej viac niet. Nech sa navráti rovnoprávnosť národov Uhorska, nech sa všetko vráti na to historicko-právne stanovisko, na ktorom bolo v dobe vzniku pragmatickej sankcie, a vráti sa individuálnosť Uhorska, a Slováci budú prví, ktorí ju s radosťou uvítajú. Bez tejto individualnosti nemá pragmatická sankcia ani historickej ceny, ani historického zmyslu. Podľa dr. J. Mallého pragmatická sankcia v interpretácii maďarských politikov nemôže dlho obstáť, lebo sa jej spod nôh vytrhuje základ, na ktorom bola utvorená: bez základu ale nič na dlho obstáť nemôže. A že tomu je skutočne tak, dr. J. Mally prinášal argument z histórie Uhorska: dokiaľ tento základ národnej rovnoprávnosti trval, dotial trvala i pragmatická sankcia v plnej svojej sile; čím viac ale rovnoprávnosť v Uhorsku sa ubíjala, tým viac vystupovaly do popredia úkazy, ktoré pragmatickú sankciu oslabovali. Keď ale roku 1848 rovnoprávnosť úplne zmizla: zmizla hneď na to i pragmatická sankcia. Zrušenie pragmatickej sankcie v rokoch 1848/1849 dr. J. Mally videl v zrušení zväzkov Uhorska s panovníckym rodom a nevidel v tom náhodu, ale historickú konsequenciu. A tento proces sa podľa J. Mallého bude opakovať vždy, kým nemaďarské národy v Uhorsku úplne neutratia svoju životnú silu, t.j. dovtedy, kým si aspoň toľko života zachovajú, že ich ako-tak bude možné ešte za národ považovať. Dr. J. Mally v historickej nutnosti videl mohutnú silu, že na nej ľudia nič nie sú v stave premeniť. Odmietol maďarskú argumentáciu, že nezávislé maďarské ministerstvo nie je nič iného, ako stelesnená pragmatická sankcia: "Toto ale ministerstvo, ktoré by sa na nadvláde reči a živlu maďarského zakladalo, bolo by tvorcom svojej individualnosti u nás, avšak maďarskej. Lež takýto prevrat všetkých historických práv nie je a nemôže byť právom historickým..... My chceme aby bolo i teraz tak, ako bolo za času ustanovenej sankcie, aby jej sila a moc vyplývala z rovnouprávnenej individualnosti vlasti našej. Nechcú-li to iní, to je ich vec. My nebrojíme proti nej samej, ani nikdy brojiť nebudeme, lež brojíme i budeme brojiť proti jej

nehistorickému vysvetleniu. A týmto nerobíme nikomu krivdu, preto že sa držíme pravdy...".[34]

Dr. J. Mallý upozornil, že všetky nemaďarské národy v Uhorsku majú časť svojho národa alebo príbuzné národy mimo Uhorska, ale v jeho susedstve. Preto bolo by múdre usporiadať postavenie nemaďarských národov v Uhorsku tak, aby nehľadali uspokojenie svojich túžob mimo Uhorska. Potom by v Uhorsku nevznikali odstredivé sily. Keď ale nemaďarské národy nie sú rovnoprávne a porovnajú svoj stav so stavom svojich súkmenovcov mimo Uhorska, potom ich myseľ teda negravituje ku stredu krajiny, lež von z nej. V tomto páde ale museli by "preklínať osud, ktorý ich do Uhorskej postavil", a tak teda ani ich vôla negravituje ku stredu krajiny. Individualnosť ale práve v tom záleží, že ich myseľ a vôla sama k sebe gravituje.Napokon jestli národy tieto svoj osud, ktorý ich do Uhorskej položil, "preklínať musia" a to síce preto, že "stav svoj porovnávajú so stavom súkmenovcov svojich", to je dôkazom, že upieraná rovnoprávnosť v nich národnie sebevedomie viac budí, nežli politické, áno povedomie politické ubíja; bo čo "preklínať musím", to nemilujem. Sebevedomie národnie teda musí prísť s politickým do odporu, nieje-li rovnoprávnosti pre nich. Žiadna ale individualnosť nemôže mať dve sebevedomia. Tu hľa je svedectvo z maďarskej strany, že sa individualnosť v Uhorskej len tenkrát mysleť dá: keď všetky národy rovnoprávne sú. Kto teda rovnoprávnosť túto búri, ten podkopáva individualnosť Uhorskej,nie ale ten, kto rovnoprávnosť túto i na potom zadržať, a kde pominula,privrátiť sa usiluje..... Chceme-li sa teda držať politicky historického práva: musíme najsamprv hľadeť prinavrátiť rovnoprávnosť nemaďarských národov, a vážnosť pragmatickej sankcie potom sama sebou dôjde. Budeme-li ale hľadať vážnosť pragmatickej sankcie pred rovnoprávnosťou: neobsiahneme ani jednu ani druhú, - lež obidve učiníme závislé od okolností časových, t.j. od politicky príhodnostnej."[35]

V rokoch 1860-1867 sa Pragmatická sankcia stala ústavnoprávnym východiskom tak pre dynastiu,ako aj pre vládnúce kruhy maďarského národa pri hľadaní ústavnoprávneho miesta Uhorska v Habsburskej monarchii. Pre maďarské vládnúce triedy súčasne sa stala základom pre hegemóniu maďarského národa v Uhorsku. Je preto celkom pochopiteľné, že dr. J. Mallý nemohol obísť otázku Pragmatickej sankcie a jej významu, keď na jej základe bolo nutné hľadať miesto aj slovenského národa v Uhorsku, resp. v Habsburskej monarchii. Vydal preto v nemeckej reči osobitnú publiká-

---

[34] D u s a r o v (Mallý J.), Politika historického práva, II., Peštbud. vedomosti, 24.dec. 1861, s. 1-2.

[35] Tamže.

ciu,[36] v ktorej sa dotkol všetkých štátoprávnych otázok Uhorska so zreteľom na slovenský národ a jeho politický program, o ktorých predtým písal v slovenských novinách.Jeho publikácia má ostrý polemický charakter najmä proti stanoviskám Pesti Napló (jeho hlavného redaktora Zsigmonda Keménya), ale aj proti ďalším politickým brožúram maďarských politikov a publicistov,[37] ktorí zvýrazňovaním Pragmatickej sankcie sledovali upevnenie moci maďarských vládnúcich kruhov tak vo smere k panovníkovi a viedenskej vláde, ako aj vo smere k nemaďarským národom Uhorska. Dr. J. Mallý v prvom rade poukázal na to, že Pragmatická sankcia z roku 1723 nerieši len otázky dedičnej postupnosti panovníkov v rámci Habsburskej dynastie a že tedy nerieši len vzťah Uhorska k panovníkovi, resp. k rakúskej časti Habsburskej momarchie, ale aj otázky vnútorného usporiadania uhorského štátu. Tak jej § 10 hovorí "o slobodách štátu", jej § 9 sa odvoláva na zák. čl. 2/1715 a 3/1715, v ktorých sa zase hovorí o "communia jura et consuetudines" v tom zmysle, že kráľ sa zaväzuje zachovávať všetky zákony, privilégiá a právne obyčaje,ktoré patria jednotlivým stavom, mestám, ale aj obyvateľom Uhorska.[38] V tejto súvislosti sa dr. J. Mallý odvoláva aj na kráľovskú prísahu, z ktorej tak vo všeobecnosti, ako aj v konkrétnostiach vyplýva záväzok, že kráľ "urobí všetko, čo možno spravodlivo urobiť pre všeobecné blaho, pre česť a rozkvet všetkých stavov a celého nášho uhorského kráľovstva". Z toho J. Mallý usudzoval, že Pragmatická sankcia zaväzuje uhorského kráľa dodržať všetky zákony a obyčaje, ktoré v čase vzniku zabezpečovali rečovo-národnú rovnoprávnosť všetkých národov Uhorska (sprachlich-nationale Gleichstellung aller Völker Ungarns). Podľa J. Mallého rovnoprávnosť všetkých národov Uhorska bola zabezpečená už v bule Ondreja II. z roku 1222, lebo v zlatej bule sa hovorí o národoch a nie o národe, ďalej vo Verböczyho Tripartitu, v jeho III.časti 25 tit. sa vypočítavajú uznané národy Uhorska, a to Maďari, Sasi a Nemci, Češi a Slováci a ďalšie právne normy, ktoré J. Mallý poznáva cez práce F.A. Kollára a J.M. Kovachi-

---

[36] Die wahre Rechts-Kontinuität in der ungarischen Frage. Wien 1864, 71 s. - Brožúrka vyšla anonymne. Autorstvo J. Mallému sme mohli pripísať na základe štúdie o dr. J. Mallom (pozri pozn. č. 22), kde sa uvádza, že rukopis tejto brožúrky sa nachádza v pozostalosti dr. J. Mallého.Brožúrka vyšla vo vydavatelstve kníhkupca W. Braumüllera vo Viedni, teda v tom istom vydavatelstve ako práce W. L u s t k a n d l, Das ungarisch-österreichische Staatsrecht Wien 1863 a Das Wesen der österreichischen Reichsverfassung, Wien 1864. Obe práce boli zamerané proti maďarskej nacionálnej koncepcii riešenia ústavných otázok Uhorska (F. Deák). Z toho by sa dalo usudzovať, že dr. J. Mallý mal blízko k rakúskym centralistom.

[37] Např. brožúrky S z o m b a t s á g i h o (E. Vertán), Nemzetiségi kérdés Magyarországon (1861), Politikai tanulmányok (1862), A magyar nemzeti politika (1862).

[38] Pozri pozn. č. 36, s. 3-5.

ċha.[39] Rovnako sa zrovnáva s pôvodným zmyslom Pragmatickej sankcie aj to, že sa Slováci uznávajú na určitom území (eine juridisch-anerkannte Territorial-Zusammengehörigkeit) pod názvom Partes Regni Superiores. Podľa J. Mallého už roku 1271 toto slovanské územie od Bratislavy a Rákoša k Jágru a Satmáru s osobitným snemom "podľa obyčajov svätých predchodcov" tvorilo osobitnú časť Uhorska. J. Mally si vysvetľoval kráľovskú prísahu o povinnosti kráľa prisluhovať najvyššej spravodlivosti tak, že kráľ bol povinný zrušiť všetky zákony, ktoré by jednotlivé uhorské snemy prijali a nimi porušili základné princípy uhorskej ústavy. Za takéto zákony J. Mally považoval zák. čl. 16/1790-91 a všetky ďalšie zákony o uvádzaní maďarskej reči do všetkých krajinských ustanovizní v Uhorsku a na potláčanie reči iných národov Uhorska. V tejto súvislosti opäť vysvetľoval pojem "nativa lingua hungarica" a pojem "nativus Hungarus" tak, že sa to vzťahuje na každého rodeného obyvateľa Uhorska zo všetkých častí Uhorska, a preto aj slovenská reč a Slovák sa má zahrňovať pod výhody domácej reči uhorskej a nie len maďarčina.[40] A nakoniec J. Mally zdôraznil, že považovať Pragmatickú sankciu za súčasť historického práva a vyvodzovať z nej princíp právnej kontinuity uhorskej ústavy je možné len tak, keď sa bude vychádzať z jej historickej interpretácie a nie podľa potrieb súčasných vládnúcich tried maďarského národa a proti záujmom ostatných národov Uhorska. J. Mally zdôraznil, že pri tvorbe Pragmatickej sankcie zo strany Uhorska boli nielen predstavitelia maďarského etnika, ale aj slovenského etnika, a preto si vládnúci činitelia maďarského národa nemôžu vyvlastniť dedičstvo Pragmatickej sankcie len pre maďarský národ a vylúčiť z nej ostatné národy Uhorska. Martinské Memorandum slovenského národa sa podľa J. Mallého opiera o uhorské obyčajové právo, o historicky existujúce dištriktuálne snemy Partes Superiores až do čias Pragmatickej sankcie.[41]

Dr. J. Mally naznačil, že svojou interpretáciou Pragmatickej sankcie chcel dokázať, že štátoprávne požiadavky nemaďarských národov Uhorska sú v úplnom súlade s Pragmatickou sankciou, že Pragmatická sankcia stojí na princípe rovnoprávnosti národov Uhorska, a tým historické právo v Uhorsku stojí na strane všetkých národov Uhorska. Zdôraznil, že slovenskému národu nepripisuje väčší podiel na historickom práve Uhorska ako národu maďarskému, pretože historické právo Uhorska nemôže byť silnejšie na strane jednej časti občanov Uhorska ako na strane ostatných

---

[39] K o l l á r F.A., Historiae jurisque publici regni Ungariae amoenitates. Wien 1783; z diel J.M. K o v a c h i c h a najmä jeho Monumenta.

[40] Pozri pozn. č. 36, s. 35.

[41] Tamže, s. 35, 56-58, 70-71.

častí uhorských občanov. Odmietal preto postoj maďarských politikov a publicistov, že maďarský národ má právo k celému územiu Uhorska a k celému uhorskému štátu aj mimo hraníc svojho národného etnika. Začlenenie slovenských národných požiadaviek do ústavného práva Uhorska na základe Pragmatickej sankcie by podľa J. Mallého prispelo k upevneniu národného sebavedomia Slovákov, a to najmä v tej časti národa, ktorá sa odnárodňovala v nádeji, že v maďarskom národe sa bude môcť podieľať na výhodách vládnúceho národa. Svojimi úvahami J. Mallý chcel dosiahnuť aj to, aby sa slovenský národný program opieral nielen o prirodzené právo, ale aj o právo historické."[42]

Pri tejto príležitosti sa dotkol aj teoretickej otázky vzťahu prirodzeného a historického práva. Zdôraznil, že medzi prirodzeným a historickým právom nemôžu byť podstatné rozdiely."[43]

Dr. J. Mallý chápal teda historické právo ako súhrn pozitívneho práva a prirodzené právo ako mravnú silu k presadzovaniu požiadaviek určitého kolektívu do pozitívneho práva. Preto v ďalších úvahách riešil vzťah prirodzeného práva k pozitívnemu ako k ústavnému zákonodarstvu v historickom vývoji. Aj tieto svoje úvahy zameral polemicky proti kritike maďarských buržoáznych politikov a publicistov na adresu štátoprávnej časti slovenského národného programu v tom zmysle, že sa neopiera o historické právo uhorského štátu. J. Mallý dôvodil, že historické právo tak, ako ho predkladajú predstavitelia maďarských statkárov a buržoázie nie je skutočným historickým právom Uhorska: "Čo nám chcú oktrojovať, nie je právom historickým, - a my sme aj vstave to dokázať."[44] V tejto súvislosti vyslovil tézu, že právo historické musí byť v prvom rade "opravdivým právom samo v sebe, bo čo nie je žiadnym právom, nemôže byť ani právom historickým".[45] A tak sa dostal k definícii práva vôbec. Podľa neho "právo je zovnútorný poriadok života ľudského, ktorý

---

[42] (Mallý J.), Nová brošúra, Peštbud. vedomosti, 13.nov. 1863, s. 1-2. - tento anonymný príspevok pripisal dr. J. Mallému už Ľ.V. R i z n e r, Bibliografia písomníctva slovenského III, Martin 1930, s. 182. Možeme ho teda považovat za autentickú interpretáciu zámerov autora brožúry. Mallého nemecká brožúra vyvolala velký ohlas slovenských čitatelov. Vrele ju odporúčal J. Francisci (Peštbud. vedomosti 15.jan. 1864, s. 2-3), J. Seberény (Peštbud. vedomosti 29, jan. 1864, s. 2), P. Križko (Peštbud. vedomosti 23.febr. 1864, s. 3), A. Trúchly-Sitniansky (Peštbud. vedomosti 9.marca 1864, s. 2-3), na kladnú recenziu Allg. Aug. Zeitung z januára 1864 upozornili Peštbud. vedomosti, 9. febr. 1864, s. 3. Brožúrka vyšla nákladom 1000 exemplárov, ktoré sa v priebehu 8 týždňov minuli a v apríli 1864 sa už pripravovalo jej druhé vydanie. My sme mali v ruke len druhé vydanie.

[43] (Mallý J.), Nová brošúra, Peštbud. vedomosti 13.nov. 1863, s. 1-2.

[44] D u s a r o v (Mallý J.), Slovenské pohyby a cirkevná hierarchia. V. Peštbud. vedomosti 9.marca 1862, s. 2.

[45] Tamže.

vôľa ľudská v súhlase s vôľou božou ustanovila, čo teda nie je v súhlase s vôľou božou, nemôže byť žiadnym právom."[46] Toto transcedentálne chápanie pojmu práva bolo súčasťou idealistickej ideológie vládnúcich tried takmer všetkých európskych národov tej doby. Aj ideológia liberalizmu v oblasti právnej filozofie sa len postupne dostávala cez akýsi právny pantheizmus k ľudskému chápaniu pojmu práva. Toto pripúšťal aj J. Mallý, keď tvrdil, že po vylúčení božej vôle z pojmu práva môže sa právo zakladať na sile, alebo na jednoduchej ľudskej vôli. "Sila však môže slúžiť svojvôli a náruživostiam a takto by sme mali právo podriadené neprávu."[47] Podľa J. Mallého sa právny pantheizmus liberalistickej ideológie "odvoláva na vôľu svojho boha", čo sa v právnej a politickej publicistike často nazýva ako "účel štátny", "všeobecné dobro a blaho", "neodbytné interessy" a pod. J. Mallý videl, že sa v ideológii liberalizmu začína budovať pojem práva ako všeobecná vôľa jedného štátu, ktorú vyslovuje hlava štátu.Týmto ale sa vyslovuje princíp všemohúcnosti štátu, ktorý môže na základe najokrídlenejších slov pre označenie svojvôle vyhlásiť za právo aj najväčšiu nespravodlivosť. Pre J. Mallého dôkazom pre toto stanovisko sú celé dejiny štátov od starovekého Grécka až po súčasnosť. "Kto sa chce obšírnejšie presvedčiť, nech si prečíta Schlegelove Múdroslovie dejepisné. Na základe tohoto práva nás Kossuth priviedol "a haza javáért" navnivoč a s týmto sa až veľmi zrovnáva naduživanie, ktoré sa s "magyarok Istene" tropí."[48] Podľa J. Mallého tento liberalistický vývoj chápania štátu a práva vedie k pohanskému despotizmu, alebo k úplnej anarchii. Podľa neho sa uhorský štát vyvíjal na princípe kresťanstva a maďarské vládnúce triedy sa odvolávajú na kresťanskú ideológiu, preto by sa za právo mal považovať len poriadok života ľudského v súhlase s vôľou božou ustanovený.Z toho mu vyplynuli štyri dôsledky: 1. že sa právo nemôže zakladať výhradne na sile, 2. že sa nemôže zakladať na vôli ľudskej, 3. že sa nemôže zakladať na ľubovoľnom cieli, ktorý si zákonodarca "svojvoľne vytýčil" a 4. že sa nemôže zakladať výhradne len na čase.[49]

---

[46] Tamže. - Neplatnost pozitívneho zákona, ktorý sa prieči božskému zákonu bola zakotvená aj vo Verbőcziho Tripartitu, v jeho Prologus juris consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae Tit. 6 § 7: Ideo leges humanae emanare debent e lege divina. Nam illa Respublica sola est ordinata, quae legibus regulatis, lege divina gubernatur. Lex ergo, contra legem divinam, nec populi assensu, nec consuetudine diuturna est valida. - Na toto miesto Verbőcziho Tripartita upozornil J. Francisci v Peštbud. vedomostiach 21.júla 1865, s. 1 - 2.

[47] Tamže.

[48] D u s a r o v (Mallý J.), Slovenské pohyby a cirkevná hierarchia. VI. Peštbud. vedomosti, 13.marca 1862, s. 2 - 3. - "A haza javáért" = pre dobro vlasti, "magyarok Istene" = boh Maďarov.

[49] Tamže.

Odvodzovanie práva od vôle božej J. Mallý použil na dôkaz, že aj "stvorenie Slovákov Slovákmi" sa zakladá na vôli božej, a preto právo existencie nemožno poprieť pozitívnym zákonom: "Protivníci naši ale žiadajú, aby sme prestali byť Slovákmi, a preto nie sú v súhlase s vôľou božou, následovne nemajú právo po svojej strane.A kde nie je právo, nemôže byť ani historické právo... Slováci by sme ale ostať nemohli, keby sme si dali vziať reč a s ňou národný život náš.... Život, ktorý z vôle božej pochodí, smie si brániť každý, a je brániť si ho povinen. V boji za reč svoju, za hlavnú podmienku života opustiť národ, ktorý ešte nezahynul, nad ktorým sa teda vôľa božia nezmenila"[50] neslobodno. J. Mallý toto všetko uvádza na dôkaz, že štátoprávne požiadavky Slovákov sa zakladajú "na vôli božej", a teda majú právny základ.Súčasne žiadal, aby protivníci slovenských štátoprávnych požiadaviek uviedli argumenty, že ich stanovisko vyplýva z vôle božej.[51]

V tomto myšlienkovom postupe J. Mallý odmietol skutočne právny základ uhorských zákonov, najmä však zákonov z rokov 1848/49 o nadvláde maďarskej reči v Uhorsku, lebo protirečia vôli božej, a preto z nich nemôže vznikať žiadne historické právo.Dôvodil ďalej, že historické právo nemožno zakladať ani na pojme času: "Z toho by nasledovalo, že čím staršia ktorá ľubovôľa, tým väčšie právo z nej pochádza".[52] Položil pritom otázku, prečo treba považovať zákony z rokov 1848/49 podľa časového kritéria za historické právo, za podklad pre uplatňovanie princípu právnej kontinuity v Uhorsku, keď tieto zákony platili sotva 12 mesiacov a právna sústava Bachovho absolutizmu trvala 11 rokov, a predsa jej maďarskí buržoázni politici nepripisujú charakter historického práva.[53]

Nakoniec sa dotkol otázky, či môže prirodzené právo protirečiť pozitívnemu, resp. historickému právu. Naznačil, že učenie nemeckej, tzv. právnehistorickej školy je mu dostatočne známe, ale aj to, že ho odmietal. Tvrdil, že logika právnického myslenia nepripúšťa, aby dve práva boli vo vzájomnom odpore: jedno z nich by prestalo byť právom. Jeho základné východisko nutného súladu prirodzeného a historického práva spočívalo na téze, že najstarší historický fakt na svete je, že "všetky národy po všetky veky právo prirodzené uznávali za opravdivé právo" [54]

---

[50] Pozri pozn. č. 44.

[51] Tamže.

[52] Tamže.

[53] Tamže.

[54] D u s a r o v (Mallý J.), Slovenské pohyby a cirkevná hierarchia, III., Pešťbud. vedomosti, 7.marca 1862, s. 2.

Logickým domyslením tejto tézy preto podľa J. Mallého platí, že popieranie prirodzenoprávnych nárokov jednotlivých národov inými národmi z titulu historického práva nutne vedie k porušovaniu práva a toto sa nemôže diať beztrestne.[55]

Ako vidieť, dr. J. Mallý najmä na základe filozofickej, právnefilozofickej a historickej literatúry dospel k prirodzenoprávnej i historickoprávnej argumentácii v záujme štátoprávnych požiadaviek slovenského národného programu. V svojich úvahách používal aj základný prameň historického práva v Uhorsku Corpus juris hungarici.Najmä z neho vyplývali konkrétne právnehistorické úvahy v záujme zdôvodnenia konkrétnych politických postupov slovenských národovcov roku 1861. Keď v decembri 1861 slovenskí národovci upravili martinské Memorandum slovenského národa a v audiencii u panovníka predložili žiadosť o vydanie privilégia pre Slovákov a slovenskú krajinu, napísal dlhšiu úvahu o ústavných právach uhorského panovníka vydávať podobné privilégiá vo vlastnej kompetencii, bez súčinnosti s uhorským parlamentom.[56] Podobne zaujímavá je jeho interpretácia pojmu "nativus hungarus" v uhorskom zákonodarstve od roku 1606.[57]

KELLNEROVA KONCEPCIA DEJÍN UHORSKÉHO ŠTÁTU

Peter Kellner 1823 - 1873 so spisovateľským pseudonymom Záboj Hostinský patril do výraznej skupiny gemerských právnikov štúrovskej generácie, ktorá značnou mierou prispela k formovaniu štátoprávnej časti slovenského národného programu.Už tým, že P. Kellner v rokoch 1845-1848 pracoval v redakcii Slovenských národných novín a v rokoch 1849-1867 s prestávkami zastával rozličné funkcie vo verejnej správe Uhorska,[58] mal

---

[55] Tamže.

[56] (Mallý J.) Objasnenie práv kráľa uhorského v potahu na podelenie a spravovanie krajiny, Peštbud. vedomosti, 10.dec. 1861, s. 2-3, 13.dec. 1861, s. 3, 17.dec. 1861, s. 2-3. - Autorstvo anonymného článku sme pripísali dr. J. Mallému, lebo rukopis tejto práce sa nachádza v jeho pozostalosti v Spolku sv. Vojtecha v Trnave.Treba tu upozorniť, že podobný článok vyšiel aj v čas. Ost und West, ktorý pre potreby slovenskej národnej historiografie ešte nebol náležite prebádaný.

[57] Z á h o r e c (Mallý J.), Právne-dejopisné svedectvá o výraze nativus hungarus, Peštbud. vedomosti, 30.mája 1862, s. 1-2, 3.júna 1862, s. 1-2, 10.júna 1862, s. 1-2.

[58] D o b š i n s k ý P., Petor Záboj Hostinský (Kellner). Letopis Matice slovenskej 11, 1874, zv. II, s. 137-139; O s u s k ý S.Š., Kellner-Hostinský, filozof. Sborník Matice slovenskej 1935.

dobré predpoklady k pokračovaniu v svojej publicistickej činnosti v tematickej oblasti štátu a práva, najmä z hľadiska filozofického a historického. Jeho publicistická činnosť v rokoch 1860 - 1868 nadväzovala na jeho vlastný výskum dávneho života Slovákov a Slovanov a pre isté jeho sklony k tvorbe na poli krásnej literatúry často dostávala charakter historickej povesti. Bol to vplyv ideológie romantizmu, ktorý sa prejavoval u predstaviteľov európskych národov takmer vo všeobecnosti. Na druhej strane jeho publicistika má polemický charakter a je zameraná proti rozličným brožúrkam maďarských politikov a publicistov, ale aj proti stanoviskám uhorského parlamentu, najmä parlamentného výboru pre riešenie národnostnej otázky v Uhorsku.Svoju publicistiku pritom zasvätil osobitne obrane princípov slovenského memorandového programu, obrane práva slovenského národa na reč a duchovný rozvoj, ale i práva na územie.V záujme obrany požiadavky Slovákov na autonómiu slovenského Okolia[59] v rámci Uhorska poukázal na 20 miest z Corpus juris hungarici, na ktorých sa používa termín Partes Superiores.Išlo mu len o tento termín v uhorskom zákonodarstve v rokoch 1543 - 1674 a minimálnu pozornosť venoval jeho politicko-geografickému obsahu, alebo vymedzeniu Slovenska v rámci Uhorska. Termín Partes Superiores v uhorskom zákonodarstve ešte ani v súčasnosti nie je jednoznačne vymedzený.[60] z hľadiska časového Kellnerovu úvahu doplnil Samo Chalupka[61] na základe všeobecných historických vedomostí a pokúšal sa naznačit vývoj slovenského územia od I. storočia nášho letopočtu, ale najmä počas Veľkomoravskej ríše až do XI. storočia, v ktorej určité časti Slovenska mali relatívnu samostatnosť v rámci Poľska, resp. Uhorska. Najmä jeho odvolávanie sa na historické práce Herodota, Horatia a Plínia sa zakladajú na jeho romantickej predstavivosti.

P. Kellner v podstate vychádzal z tých istých právnefilozofických názorov na funkciu prirodzeného a historického práva v ľudskej spoločnosti ako dr. J. Mallý.Nerozvíjal vo vlastných prácach teoretické otázky práva, ale sústreďoval sa na základné otázky uhorských dejín. V svojich úvahách prinášal celý rad faktov, ktoré dokazovali, že celá história Uhorska tvorí jeden celok a patrí všetkým obyvateľom, resp. národom Uhorska. Z toho usudzoval, že všetky pranárody Uhorska treba považovať

---

59) Petor Z. H o s t i n s k ý (Kellner P.), Slovo o tom, že Horňo-Uhorské Okolie má základ historický, Peštbud. vedomosti, 22.okt. 1861, s. 4-5.

60) Termín Partes Superiores väčšinou pre východné Slovensko pripísal H a l a g a O.R., Košická administratívna oblast za feudalizmu, Košice 1955 - 1958, 169 s.

61) S. Ch. (Chalupka S.), Ešte dačo v záležitosti slovenského Okolia, Peštbud. vedomosti, 27.dec. 1861, s. 1. - S. Chalupka sa v svojom článku odvoláva aj na prácu J. L e l e w e l, Národy na ziemiach slawianskich, s. 713.

za národy historické, ktoré majú rovnaké historické práva na uhorský štát a jeho zákonodarstvo a pre súčasnosť sú všetky národy Uhorska rovnoprávne: "Minulosť histórie našej dáva nám skutočne právo ku rovnakým výhodám a nehodám... Kto druhým národom právo to zapiera, ten sa rúha histórii. Odvolávanie sa ale na právo historické je odvolávanie sa na boha. Preto všetko, čo národom uhorským v novejších časoch odoprené bolo, je skutok proti bohu.... Preto všetky ustanovizne, poriadky, zákony atď, ktoré úlohe tejto a duchu princípu toho nezodpovedajú, sú protihistorické a nosia v sebe semä úpadku a rozpadku."[62] Zdôrazňoval, že Slovania, resp. Slováci odovzdali svoje skúsenosti z organizácie obce, župy a štátu pri budovaní uhorského štátu a celá koncepcia ranouhorského štátu spočívala na slovanskej myšlienke konfederácie i občianskych slobôd.Aj v zlatej bule z roku 1222 videl len "obnovenie práv a slobôd" z čias slovanského štátu. Odmietal teóriu krvnej zmluvy ako základu uhorského štátu: "Takáto bludná mienka je, že medzi Árpádom a jeho vodcami roku 993 istá zmluva štátna na poli Pustasirskom nedaleko Čanádu bola povstala. Toto je chybná teória, majúca svoj pôvod v nasledovaní teórií o štáte filozofov germánskych, menovite Hobbesa, Puffendorfa a Lockea, ktorí učili, že spoločnosť ľudská povstala na základe zmlúv medzi vladárom a ľudom urobených. Ba Puffendorf táral, že troje takých zmluv povstalo: dľa jednej sa národ s vladárom spojil (Unionsvertrag), dľa druhej sa poddal (Unterwerfungsvertrag) a dľa tretej si ústavu spravil (Verfassungsvertrag)".[63]

Sám sa priznáva k určitej idealizácii štátnej organizácie Slovanov pred Uhorskom a v prvých storočiach uhorského obdobia: "Mne je štát uhorský vo veku tomto prvom obcou ideálu.Nezdráham sa vysloviť, že v celej doterajšej histórii ľudstva europejského nebolo dokonalejšieho štátu kresťanského ako bol štát uhorský, podunajský až po jeho pád do roku 1300."[64] Uhorskému štátu tohto obdobia pripisoval charakteristiku slovanského štátu. Odmietal teóriu podmanenia Slovanov Maďarmi, ktorí na práve mocnejšieho a na práve výboja zakladajú všetky svoje politické práva v súčasnosti. Proti tomu argumentoval, že pri zakladaní uhorského štátu sa uplatňoval princíp rovnoprávnosti všetkých subjektov, ktoré v stredoveku predstavovali jednotlivé triedy a v novoveku predstavujú jednotlivé národy. Lebo uplatňovanie ideí národnosti pri organizácii

---

62) Slovania v Uhrách na základě historie národov uhorských. Od P.Z. Hostinského, Peštbud. vedomosti, 3.jan. 1862, s. 1-2, 7.jan. 1862, s. 2-3, 10.jan. 1862, s. 1-2, 28.jan. 1862, s. 1-2.

63) Tamže.

64) Tamže.

spoločnosti je len ďalším vývinom "ducho-histórie ľudstva európejského".[65] Podľa jeho názoru po rozklade feudálnej spoločnosti pre sebavedomie jednotlivcov - subjektov na základe nemeckej filozofie romantizmu, ale i na základe štátopolitickej praxe v západnej Európe (Anglicko, Francúzsko, Taliansko), ktoré zdôrazňovali, že každý jednotlivý človek je absolutne slobodný, ľudstvo sa dostalo do štádia takej rozdrobenosti, že zjavenie sa novej organizačnej myšlienky sa stalo naliehavou potrebou.A touto myšlienkou sa stala národnosť, povedomie národov ako organizačná jednotka európskeho ľudstva, ako spojivo už-už sa rozpadávajúcej ľudskej rodiny. Podľa P. Kellnera stredovek bol vekom subjektívnej, rytierskej romantiky a novovek je dobou národnej romantiky.Aj v Uhorsku treba chápať otázku národov a národností tak, ako sa ona rozvinula v súčasnej dobe na stanovisku historickom. Treba vychádzať zo skutočnosti, že národy sú tu v Uhorsku a existujú,a preto v mene práva božieho žiadajú svoje národné práva.[66]

P. Kellner odmietal námietky maďarských publicistov, že všetky teórie o absolútnej rovnosti a rovnoprávnosti občanov a národov sú neuskutočniteľné. Viedli by podľa nich ku komunizmu, ktorý hlása absolútnu rovnosť všetkých členov spoločnosti, čo je to isté,ako keď sa hlása absolútna rovnosť všetkých národov v pomere k štátu alebo k štátom. Podľa nich princíp národnej rovnoprávnosti odporuje princípu jednotných štátov. P. Kellner proti tomu dokazoval že tieto dôvody protirečia tak súčasnému vyzdvihovaniu práv jedine maďarského národa ako aj celému historickému vývoju uhorského štátu: "Celá história Uhorska až do roku 1790 vydáva nám svedectvo, že všetky práva boli všetkým národom spoločné."[67] Podľa P. Kellnera rovnoprávnosť národov v Uhorsku za celý tento čas bola základom udržania uhorského štátu pri živote. Ústava uhorského štátu, jeho vnútorná správa a zahraničná politika sa v historickom vývoji nielen rozvíjala, ale aj menila podľa "vývinu ducha svetohistórie".[68]

Začiatky vplyvov západného feudalizmu na vývoj uhorského štátu P. Kellner kladol do doby nástupu Karola Roberta roku 1308. Západoeurópsky feudálny partikularizmus videl v tom, že vládnúce stavy a triedy vylú-

---

[65] P.Z.H. (Kellner P.): Rovnoprávnost národnia.Odpoveď na spis "Otázka národností v Uhrách". Peštbud. vedomosti, 25.júla 1862, s. 2-3, 29.júla 1862, s. 1-3, 1.aug. 1862, s. 1-3. - Je to polemika s brožúrkou S z o m b a t s á g i (Vertán E.), Nemzetiségi kérdés Magyarországon (1861).

[66] Tamže.

[67] Tamže.

[68] Pokračovanie článku pozn. č. 65, Peštbud. vedomosti, 5.aug. 1862, s. 1-3.

čili sa z národa ako zvláštne privilegované triedy a tie sa vyhlásili za národ a rozdelili si krajiny, župy ba aj jednotlivé dediny.Tak napr. v čase panovania Vladislava II. Uhorsko si podelili 7 veľmoži. Na základe západoeurópskeho feudálneho partikularizmu vznikla aristokracia, ale v tom istom duchu vznikali privilegované mestá.V nich dosiahli svoje privilégiá len Nemci. Maďari, Slováci, Rumuni nemajú privilegované mestá, lebo žili a mali svoje postavenie v štáte pred uplatňovaním princípu partikularizmu.[69] Ale za uplatňovanie princípu stredovekého partikularizmu považoval zdôrazňovanie historicko-politických práv len jedného národa v Uhorsku, lebo toto utvára národný aristokratizmus, znamená návrat do stredoveku, a teda poprenie myšlienky národnej a občianskej slobody z rokov 1789 a 1848.[70] Každý záblesk obmedzovania partikularizmu v dejinách štátu uhorského znamenal podľa P. Kellnera obnovu koncepčnej a mocenskej váhy uhorského štátu tak do vnútra štátu ako aj v medzinárodnom meradle.Podľa neho kráľ Matej upevnil jednotu uhorského štátu, zriadil regulárne vojsko a tým v svojej dobe na istý čas zastavil rozklad uhorského štátu. Ale aj v Matejovej politike a v jeho regulárnom vojsku videl mimoriadny zástoj Slovákov, Čechov, Chorvátov, Srbov a slovanskú myšlienku pevného štátu. Keď však po smrti Matejovej znovu nastúpil princíp partikularizmu, uhorský štát v roku 1526 stratil svoju samostatnosť.Od roku 1526 podľa P. Kellnera uhorský štát nemá svoju vlastnú politiku ani v medzinárodnom, ani vo vnútroštátnom meradle: všetko, čo sa deje v Uhorsku, je výsledkom rakúskej politiky a v medzinárodnom meradle zaujíma Uhorsko svoje miesto len prostredníctvom Rakúska.[71]

P. Kellner osobitne rozobral vzťah štátneho územia a národa v dejinách uhorského štátu. Odmietol stanovisko, že "človek uhorský a občan je jedno".[72] Podľa jeho názoru štátne územie a národ je jedno a to isté, a že niet európskeho zákonodarstva, že by človek sa mohol vo svojej materinskej reči vyprávať len doma a že by nemal právo používať svoju reč vo verejnom a štátnom živote. Pri riešení otázky vzťahu štátneho územia a národa opäť vychádzal z histórie uhorského štátu, v ktorej do roku 1790 a v skutočnosti až do roku 1860 každý občan Uhorska mohol používať na verejnosti i v štáte svoju vlastnú materinskú reč. A jediné

---

69) Tamže.

70) Pokračovanie článku pozn. č. 65, Peštbud. vedomosti, 8.aug. 1862, s. 1-2, 12. aug. 1862, s. 1-2, 15.aug. 1862, s. 1-2, 19.aug. 1862, s. 1-2, 22.aug. 1862, s. 1-2.

71) Tamže.

72) Tamže.

a spravodlivé riešenie národnostnej otázky v Uhorsku P. Kellner videl v rešpektovaní práva každého národa na ním obývané územie. Podraďovanie príslušnosti územia len štátu a prisudzovanie štátu panujúcemu národu nemôže mať iné dôsledky ako že sa od každého vlastenca žiada, aby sa stal Maďarom, že by sa nemaďarské národy Uhorska zriekli svojej reči a aby strpeli popieranie vlastnej národnej individuality.[73]

V duchu týchto zásad P. Kellner považoval memorandovú požiadavku slovenského Okolia nie za otázku teritoriálnu, ale za otázku administratívnu a autonomiu Slovenska v rámci Uhorska považoval za zásadu historickú a nie aktuálnopolitickú: "Na týchto dvoch hlavných zásadách zorganizoval sa štát uhorský, jako ony boli historickým výtvorom jeho minulosti, tak sú ony teraz požiadavkou aj jeho budúcnosti. Všetky druhé teórie páchnu sobectvom a potláčajú svojvoľne práva historické."[74] Podľa P. Kellnera Uhorsko nikdy nebolo štátom jednonárodným, ale vždy štátom národov.[75] P. K e l l n e r ukončil svoje úvahy zdôraznením myšlienky, že celá história uhorského štátu nevie nič o maďarskom národnom štáte a nevie nič o totožnosti národa maďarského s uhorským štátom. Budúcnosť uhorského štátu videl i naďalej len na základe národnej rovnoprávnosti, lebo bez nej Uhorsko ako Uhorsko nemá budúcnosť.[76]

P. Kellner sa v ďalších úvahách zaoberal otázkami vzniku slovenského erbu,[77] kritikou starouhorských kroník[78] (Anonymus, Šimon Kéza), šírením maďarskej reči v Uhorsku podľa Corpus juris Hungarici,[79] ale aj dejinami slovanského cirkevného obradu v Uhorsku.[80] Napriek týmto svojim publikovaným a nepublikovaným[81] historickým prácam postupne dospie-

---

[73] Tamže.

[74] Tamže.

[75] Tamže.

[76] Pokračovanie článku pozn. č. 65, Peštbud. vedomosti, 26.aug. 1862, s. 1-2, 2. sept. 1862, s. 1-2, 5.sept. 1862, s. 1-2.

[77] K dejopisu härbu slovenského, Sokol 3, 1864, č. 13-15, 18-19.

[78] Anonymus Belae regis notarius, Peštbud. vedomosti, 18.febr. 1862, s. 1-2; Rozbor niektorých domácich prameňov histórie Uhorska. I., Šimun K i s a n s k ý, Slovesnost III., L865, č. 13-20.; II.Anonymus notarius, Slovesnost III., 1865, č. 21-24.

[79] Úradní jazyk v Uhorskej a vzmáhanie sa maďarismu podla Corpus Juris Hungarici, Peštbud. vedomosti, 9.mája 1862, s. 1-2, 13.mája 1862, s. 1-3, 16.mája 1862, s. 1 - 3 20.mája 1862, s. 2-3, 23.mája 1862, s. 1-2.

[80] Trudoviny k dejepisu slovansko-obradnej církve v Uhorsku. Slovesnost 1, 1863, č. 13, 17-24; Slovesnost 2, 1874, č. 1, 2, 12, 14, 16-17, 19, 21-22, 24, 26, 28, 38-44; Slovesnost 3, 1875, č. 1.

[81] V rukopisnej pozostalosti P. Kellnera by sa mali nachádzat rukopisy viacerých historických prác.

val k odmietaniu princípu historického práva pri riešení štátoprávnych otázok Rakúska a Uhorska v ňom. Konštatoval, že "staré historické právo slabou je paväzou oproti napred postupujúcej idey národnosti".[82] Vyčítal maďarským politikom, že nie sú schopní povzniesť sa od svojho Corpus juris Hungarici k vyššiemu mravnému právu a že "starým historickým bezprávím chcú oživotvoriť epochu nového maďarského práva".[83] V polemike s časopisom Krajan bránil Pragmatickú sankciu, že táto nie je založená len na historickom práve, ale aj na zákone mravnom.[84] Odmietanie historického práva v rokoch 1866-1867 v slovenských politických kruhoch súviselo najmä s tým, že sa slovenská verejnosť vždy viacej a viacej presviedčala o tom, že čoskoro dôjde k vyrovnaniu rakúskych a maďarských vládnúcich tried práve na základe historického práva v interpretácii maďarských vládnúcich tried.Odpor slovenských národovcov proti historickému právu azda najextrémnejšie vyjadril Karol Halenay (1823-1885), ktorý ho nazval "durným, neúrodným, nehistoričným heslom... luciferom ozaj len do bahna a močiara privodiacim".[85] Tvrdil, že princíp historického práva je práve historicky neudržateľný,lebo história v istej epoche vždy dáva právo istému záujmu existovať, že história je nepretržitým procesom vývoja, ustavičným procesom rodenia, preporodu, dozrievania a umierania dvoch protirečivých síl: všetko čo patrí životu, víťazí a čo patrí proti životu, odumiera. V mene nepretržitého procesu vývoja žiadal permanentné právo histórie odoberať a dávať práva v súčasnosti i v budúcnosti a nezotrvávať na tomto práve histórie len pre minulosť. Vyčítal Čechom a Chorvátom, že sa kvôli historickému právu spájajú s Maďarmi a Nemcami. Týmto zase vyčítal, že si z historického práva vyvodzujú privilégia v štátnom, občianskom a církevnom živote a že ostatné národy odsudzujú k poddanskej službe. Pre riešenie budúcnosti Rakúskej ríše navrhoval myslienku federácie národov.[86]

ÚVAHY O NEJSTARŠÍCH DEJINÁCH UHORSKÉHO ŠTÁTU

Do zápasu proti maďarskej interpretácii historického práva sa pred rokom 1867 zapojili aj významní slovenskí historici František V. Sasinek

---

[82] Od Trstia, Peštbud. vedomosti, 24.júla 1866, s. 1-2.

[83] Tamže.

[84] Od Trstia, Peštbud. vedomosti, 24.aug. 1866, s. 1-2.

[85] K.H. (Halenay K.), Z Novohradu, Peštbud. vedomosti, 21.septe. 1866, s. 2-3.

[86] Tamže.

a Jonáš Záborský. F.V. Sasinek odmietal maďarskú interpretáciu historického práva, pretože sa nezakladá na vedeckej histórii uhorského štátu, ale len na nekritických kronikách a maďarskej nacionalistickej historiografii 18. a 19.storočia. F.V. Sasinek sa zameral najmä na dokázanie, že Maďari si Slovensko do roku 1000 nevybojovali, nepodmanili a ním nevládli, takže do roku 1000 ani žiadneho práva historického nad Slovenskom nezískali. S odvolaním sa na prameň Konštantína Porfyrogeneta tvrdil, že Slováci "boli priatelia Maďarov, nie ale natio subjecta, tým menej fogoly nép, pór nép atď. Maďarov, jako to Horváth István vo svojom A Szlovinokról spisku natáral a nevedomci tárajú".[87] F.V. Sasinek sa pri svojich hypotézach opieral o historické pramene, najmä však na Monumenta Poloniae historica (Lvov 1864), podľa ktorých Slovensko roku 1000 patrilo alebo Poľsku, alebo českému kniežaťu Boleslavovi II., alebo bolo samostatnou provinciou. F.V. Sasinek považuje za najpravdepodobnejšie, že Slovensko bolo samostatnou provinciou. Na základe listiny pražského arcibiskupstva z roku 973, hebrejského listu z roku 959, diela Konštantína Porfyrogeneta, ale aj kroniky Jána z Turca dokazuje, že Maďari nevládli nad Slovenskom, ktoré roku 1000 bolo neodvislou provinciou.Na základe hypotézy o jednotnom kniežacom pôvode poľského Boleslava a uhorského Štefana (podľa Sasinka boli bratranci) sa Slovensko stalo súčasťou Uhorska až roku 1046, keď sa vladár slovenskej provincie, resp. vojvodca Ladislav stal kráľom Uhorska. Aj po začlenení do Uhorska Slovensko bolo osobitným vojvodstvom a F.V. Sasinek uvádza celú postupnosť vojvodcov Slovenska: Procni, Imrich, Damoslav, Belo (brat Ondreja), Mizcislaus, Ladislav, Salamon. F.V. Sasinek predpokladal, že pre začlenenie Slovenska do Uhorska ako do reálnej únie existovala akási zmluva, ktorá zabezpečovala existenciu samostatného slovenského kniežatstva i naďalej, čo dokazuje aj štátny znak Slovenska.[88]

Proti týmto historickým hypotézam F.V. Sasinka,[89] do značnej miery poznačeným slovenským obrodeneckým romantizmom vystúpil Jonáš Záborský.Vyčítal F.V. Sasinkovi,že si mätie pojmy nitrianskeho kniežatstva, provincie Vagi, ruského kniežatstva Ruggia a vojvodiny kráľovičov.Upozornil najmä na to, že nitrianske kniežatstvo sa v 10.storočí stalo zápa-

---

[87] S a s i n e k, Historické právo Maďarov, Peštbud. vedomosti, 24.okt. 1865, s. 1-2, 27.okt. 1865, s. 2, 31.okt. 1865, s. 2, 3.nov. 1865, s. 2, 7.nov. 1865, s. 2-3, 10.nov. 1865, s. 2-3.

[88] S a s i n e k, Vojvodina kráľovičov uhorských, Peštbud. vedomosti, 21.nov. 1865, s. 1-2.

[89] F.V. S a s i n e k uverejnil v tej dobe viac článkov k tejto tematike: Úradnia mluva v Uhorsku.Peštbud. vedomosti 2.júna 1865, s. 3; Stará rovnoprávnost v Uhorsku. Peštbud. vedomosti 6.júna 1865, s. 2; Historické právo, Peštbud. vedomosti, 21. júla 1865, s. 2-3, 25.júla 1865, s. 2, a ďalšie.

šišťom medzi Maďarmi, Čechmi a Poliakmi. Uznal, že podľa listiny pražského biskupa roku 973 Považie patrilo k českému kniežatstvu a potom Boleslavovi Chrabrému, ale už roku 998 bolo súčasťou Uhorska. Dôkazom pre toto tvrdenie mu bola interpretácia kroniky Jána z Turca. J. Záborský nepovažoval za rozumné pre slovenskú historiografiu opierať sa na poľské kroniky, lebo sú menej vieryhodné ako uhorské[90] (okrem Anonyma). F.V. Sasinek odmietol síce výhrady J. Záborského a i naďalej tvrdil, že Veľkomoravská ríša sa roku 907 rozpadla pre nesvornosť Svätoplukových synov a že sa stala súčasťou Uhorska až v 11.storočí. Proti obvineniu J. Záborského, že jeho hypotézy nie sú dosť vedecké, sa F.V. Sasinek bránil takto: "Moja mienka nie je ďáka sebecká paradoxia, lež národu potrebná zásada nepodmanenia skrze kmen maďarský.Jestli bych teda s touto mienkou neprerazil nikdy, - jako p. Z. hovorí - nuž aspoň laundanda voluntas."[91] Takto sa F.V. Sasinek sám stavia do pozície politizujúceho historika proti vedeckému historikovi J. Záborskému. Dôkazom vedeckejšieho prístupu J. Záborského k histórii slovenskej národnej otázky je aj jeho pravdivá téza, že novodobý pojem národa u Slovákov možno použiť až na začiatky ich národného obrodenia v polovici 18.storočia.[92]

V rokoch 1868 - 1872 sa v slovenskej právnehistorickej publicistike prejavil Jozef Hložný (1836-1888?) pod pseudonymom Hložanský.[93] V svojich historickopolitických úvahách sa zameral najmä na dejiny Veľkej Moravy a osobitnú pozornosť venoval otázkam štátu a práva Veľkomoravskej ríše. Na základe pomerne širokého okruhu historických kroník a dobovej literatúry pokúsil sa rekonštruovať tak geografický rozsah Veľkomoravskej ríše ako aj jej vnútorné zriadenie.Jeho zásluhou sa do interpretácie dejín štátu a práva na území Veľkej Moravy a neskoršie Uhorska zapojili ruské historické pramene, ale aj dobová právnehistorická ruská literatúra. Na širokom pramennom základe J. Hložný vypracoval hypotézu, že Veľkomoravská ríša bola federálnym zväzkom troch relatívne samostatných kniežatstiev - (marchií), a to Pannonského so sídlom v zadunajskom Belehrade, Čiernouhorského so sídlom v zatiskom Belehrade (Gyulafehérvár) a Bielouhorského so sídlom v Nitre. Vyslovil hypotézu, že Biele Uhorsko sa rozprestieralo od rieky Tisy až po rieku Moravu a na juh po

---

[90] Z á b o r s k ý J., Poznamenania ku článku "Historické právo Maďarov", Peštbud. vedomosti, 1.dec. 1865, s. 2-3.

[91] S a s i n e k, Na poznamenania ku článku "Historické právo Maďarov", Peštbud. vedomosti, 22.dec. 1865, s. 2-3.

[92] J.Z. (Záborský J.), Kedy Slováci počali cítiť sa národom, Peštbud. vedomosti, 10.dec. 1867, s. 1-2.

[93] M a t e j k o Q., Jozef Hložanský, Slov. pohlady 68, 1942, č. 6-7, s. 372-385.

rieku Ipeľ a Slanú, teda tvorilo územie Slovenska podľa terajších predstáv. J. Hložný ďalším štúdiom historických prameňov vyslovil hypotézu, že toto trojité členenie Veľkej Moravy a neskoršie Uhorska ostalo v platnosti do roku 1723.[94]

Svoje úvahy o vnútornom usporiadaní Veľkej Moravy ako štátu opieral o juhoslovanský prameň Presbytera Dioklejského (žil okolo roku 1170), ktorý na základe Metodovej knihy v latinskom spise popísal vnútornú správu ríše Svätopluka I. (870-894). Podľa toho Svätopluk I. v každej z troch spomínaných provincií (marchií) ustanovil niektorého zo svojich bratov alebo príslušníkov rodiny za bána a za županov a stotníkov najlepších mužov z týchto provincií. Každý bán mal pod sebou 7 stotníkov, ktorí boli sudcami, vyberali dane, odovzdávali ich bánovi, ktorý polovicu odovzdal vladárovi a polovicu si ponechal pre seba. Župani mali prideleného stotníka, ktorý mal na starosti sudcovské povinnosti. J. Hložný považoval toto svedectvo juhoslovanského letopisca za mimoriadne vážne z hľadiska dejín uhorského štátu a práva.Podľa neho bez svedectva juhoslovanského letopiscu nemožno porozumieť zákonom Corpus juris Hungarici do roku 1300 najmä tam, kde sa hovorí o vnútornej organizácii uhorského štátu (provincie, župy, župani, stotníci, pristaldovia, biložníci a pod.). Takto prichádza k uzáveru, že ústava uhorského štátu nemá svoj pôvod v dobe panovania Štefana I., ale v dobe panovania Svätopluka I.

J. Hložný vyslovil hypotézu, že maďarské kmene nedošli na územie Veľkej Moravy, neskoršieho Uhorska ako výbojcovia a neobsadili túto zem po víťazných bitkách, ale ako pomocné, nájomné, služobné vojsko, ktoré za vykonané služby dostalo povolenie usadiť sa v tejto krajine. Túto hypotézu ďalej rozviedol, že Veľkomoravská ríša sa nerozpadla pod tlakom maďarských kmeňov, ale v dôsledku rozporov jednotlivých jej častí. V tom istom zmysle po slovansko-nemeckej bitke pri Bratislave roku 907 sa Slovensko (Biele Uhorsko) dostalo pod nadvládu českých a poľských kniežat, približne do roku 1030, keď slovenskí veľmoži uzavreli zmluvu so Štefanom I., kráľom v Pannonskej a Čiernouhorskej provincii. Podľa J. Hložného podobnú zmluvu uzavreli čiernouhorskí veľmoži so Štefanom I. roku 1002.[95]

---

[94] (Ž) (Hložný J.): Historia národa slovenského. Peštbud. vedomosti 6.marca 1868, s. 1; (Ž) (Hložný J.): Historia uhorského slovenstva. Peštbud. vedomosti, 31.marca 1868, s. 2.

[95] (Hložný J.), Rozhlad po historii kráľovstva uhorského od r. 890 do r. 1300, Biele Uhorska 1, 1868, č. 1, s. 6-13, č. 2, s. 17-25, 1872, č. 6, s. 81-88. - Názory J. Hložného spropagoval R o v n ý (Zigmundík J.): Či Maďari zaujali Uhorsko a či založili uhorský štát? Trnava 1923, 64 s. Táto brožúrka vznikla roku 1896, Národnie noviny ju v tom čase z obáv pred cenzúrou neuverejnili a roku 1901 ju uverejnili Americkánsko-slovenské noviny.

J. Hložný na základe svojich historickopolitických hypotéz sformuloval pozoruhodný návrh na slovenský politický program. Navrhoval obnoviť a zmodernizovať historickú ústavu Veľkej Moravy, resp. Uhorska (restitutio in integrum) a obnoviť federatívny zväz jednotlivých provincií, ktoré by mali podobnú autonómiu ako za čias Svätopluka I. a Štefana I. Pre rozdelenie uhorského štátu na jednotlivé časti navrhoval rozdeliť Uhorsko na pôvodné 3 časti. Tým čiastočne protirečil požiadavke slovenského Okolia, odvodzovanej na základe pojmu Partes superiores v Corpus juris Hungarici.Za základný princíp štátnej idey Uhorska považoval myšlienku federalizmu a historickú kontinuitu štátneho práva Uhorska členil na tri epochy: epocha Svätopluka I. až do vymretia dynastie "Mojmírovsko-Árpádovskej", teda v rokoch 890-1300, epocha feudálnej rozdrobenosti s prímeskami umierneného centralizmu, v rokoch 1300-1848 a epocha extrémneho centralizmu v rokoch 1848-1867. Na základe federatívneho usporiadania Uhorska predpokladal územnú i národnú autonómiu Slovenska a Slovákov so zdôraznením historickej opodstatnenosti suverenity slovenského národa, ktorý zo všetkých národov uhorských má najväčší počet zemanstva.[96]

Názory a návrhy J. Hložného sa dostali na verejnosť v dobe, keď aktivita slovenských politikov upadala v dôsledku rozporov v slovenskom politickom tábore, ale i v dôsledku celkového neúspechu slovenskej politiky v rokoch 1860-1875. Preto jeho názory sa posudzovali ako príliš subjektívne a od osoby,ktorá nepatrila ani do starej, ani do novej školy slovenskej. Treba však objektívne konštatovať, že najmä z hľadiska slovenských dejín štátu a práva rozšíril pramennú základňu i problematiku slovenského národného programu a svoje návrhy zakladal viac na svojom historickom výskume ako na aktuálnej potrebe politickej taktiky a stratégie.

MIESTO PRÁVNEHISTORICKEJ ARGUMENTÁCIE V SLOVENSKOM NÁRODNOM ŽIVOTE V POLOVICI 19. STOROČIA

Programy buržoáznedemokratickej revolúcie stredoeurópskych národov v rokoch 1848-1849 vychádzali väčšinou z prirodzeného práva, so sdôrazňovaním princípu národnosti.Tak tomu bolo aj v maďarskej revolúcii,aj v revolučných požiadavkách českej a slovenskej národnej buržoázie v týchto rokoch. Po porážke revolučného hnutia v Rakúsku sa už roku 1850 hlásili predstavitelia maďarských konzervatívnych kruhov s princípom historic-

[96] (Hložný J.), Naša vnútorná politika, Biele Uhorsko 1, 1869, č. 3, s. 44-47.

kého práva a postupne sa tento princíp uplatnil v politických hnutiach väčšiny národov Rakúskej ríše. V októbrovom diplome z roku 1860 sa tento princíp stal východiskom pre riešenie vnútorného usporiadania Rakúskej ríše najmä pod vplyvom maďarskej, rakúskej, ale i českej konzervatívnej aristokracie. Primerane tomu došlo k principiálnemu presunu v ideológii národného hnutia.Konzervatívne ponímané historické právo v kruhoch maďarskej aristokracie stalo sa dobrým prísľubom pre riešenie ústavného postavenia Uhorska v Rakúskej ríši a pre zachovanie hospodárskych a politických pozícií pre bývalé vládnúce triedy Uhorska pred rokom 1848. Preto sa v maďarskom štátoprávnom myslení tak rýchle uplatnili princípy historického práva, právnej kontinuity a ďalších konštrukcií z toho vyplývajúcich.Maďarské konzervatívne kruhy vo Viedni pripravovali rakúsko-maďarské vyrovnanie a podporu vedúcich vrstiev maďarského národa získali zdôrazňovaním kontinuity maďarského štátoprávneho myslenia prisvojovaním si všetkých výhod feudálneho uhorského národa pre etnický maďarský národ v zjavnej alebo zastretej forme.Preto si konzervatívne kruhy tak ľahko získali politickú podporu bývalých revolučných kruhov maďarskej liberálnej buržoázia a statkárskej triedy. Aj v českom politickom živote došlo pod vplyvom celkového politického vývoja v Rakúsku k triednym a ideologickým presunom od princípu prirodzeného práva národnosti k historickým právam českého štátu. Preto sa pri formovaní českého národného programu začali uplatňovať názory konzervatívnych kruhov aristokracie a českej buržoázie. Proces formovania českého národného programu nakoniec vyznel v syntézu prirodzenoprávneho princípu národnosti a historického práva.[97] Podobný proces nastal aj v kruhoch slovenských národovcov a politikov.Pre uplatnenie prirodzenoprávnych požiadaviek slovenského národa v štátnom, politickom a kultúrnom živote Rakúska, resp. Uhorska začali hľadať právnehistorické argumenty. Pri porovnaní s postavením maďarského, českého, chorvátskeho a pod. národa v minulosti predstavitelia slovenských národných požiadaviek boli v značnej nevýhode: niektoré otázky štátoprávnej osobitosti Slovenska v minulosti boli dosť hmlisté (údelné kniežatstvo) a slovenská národná reprezentácia stratila aristokraciu a zemanstvo,ktoré najmä pod vplyvom maďarského štátoprávneho myslenia, ale i mocensko-politického vývoja Uhorska prešli z pozícií feudálneho uhorského národa do maďarského entického národa. Slovenskí národovci a politici napriek tomu nastolili veľa argumentov právnehistorického obsahu, ktoré sledovali u-

---

[97] U r f u s V., Český státoprávní program na rozhraní let 1860-1861 a jeho ideové složky, Právněhistorické studie 8, Praha 1862, s. 127 - 172; U r f u s V., Die Ausprägung der Idee des historischen böhmischen Staatsrechtes in der sechziger Jahren des 19.Jahrhunderts und der österreichisch-ungarische Dualismus. - In: Der österreichisch-ungarische Ausgleich 1867. Bratislava 1971, s. 545-554.

pevnenie slovenského národa v reorganizovanej Rakúskej ríši, resp. v Uhorsku, ktoré by zabezpečili slovenskému národu všetky podmienky pre jeho národný, kultúrny, hospodársky a politický rozvoj. Rozpracovávanie právnehistorickej argumentácie slovenského národného programu tedy úzko súviselo s politickými udalosťami okolo rakúsko-maďarského vyrovnania a výsledky týchto snáh slovenských národovcov a politikov možno objektívne zhodnotiť len v súvislosti s vývojom týchto politických udalostí a so štátoprávnym myslením a politickým konaním vedúcich politikov maďarského, českého, chorvatského a pod. národa v tej dobe.[98)]

Už základné rozloženie politických síl z triedneho hľadiska ukazuje, že nositeľom právnehistorickej argumentácie u Maďarov, Čechov, rakúskych Nemcov, Chorvátov a pod. boli predstavitelia aristokracie, zemanstva a veľkoburžoázie. U Slovákov nositeľmi týchto myšlienok sa stali inteligenti väčšinou maloburžoázneho pôvodu, čo sa nutne muselo prejaviť tak na ich štátoprávnom myslení, ako aj na aplikácii týchto myšlienok v praktickej politike. Práve ich triedna determinovanosť nedovolila rozvinúť právnehistorickú koncepciu slovenského národného programu ináč ako v kompromise s prirodzenoprávnymi princípmi a len do takej miery, aby obidva princípy mohli byť v súlade. Súčasne ale pre ich triednu determinovanosť sa ani prirodzenoprávna ani právnehistorická časť slovenského národného programu nemohla uplatniť v praktickej politike. Na druhej strane však práve táto triedna determinovanosť umožnila rozvinúť tak prirodzenoprávne ako právnehistorické slovenské myslenie v oveľa pokrokovejšom duchu ako myslenie vládnúcich tried maďarského alebo českého národa. Pokrokovosť štátoprávneho myslenia slovenských národovcov a politikov v tej dobe je evidentná aj napriek tomu, že v svojom maloburžoáznom prístupe k riešeniu nastolených otázok boli poplatní idealistickej ideológii a filozofii a v reálnej politike sa často spoliehali na pomoc triedne cudzích konzervatívnych, až reakčných kruhov vo Viedni alebo v radoch cirkevnej hierarchie. Vyplývalo to z istej politickej neskúsenosti slovenskej inteligencie, ktorá pri presadzovaní slovenského národného programu väčšinou nepočítala s mocenským činiteľom v politike, ale spoliehala sa na to, že objektívna alebo objektívnejšia pravda je vždy pravda. Neuvedomili si, že zjavné bezprávie alebo nepravda sa vplyvom moci môže trvalejšie uplatniť v politickom a spoločenskom živote. Tým menej predpokladali, že nepravda a bezprávie môže znamenať po-

---

[98)] Z rozsahových dovodov sme z tohto príspevku vyčlenili porovnanie slovenských právnehistorických úvah s prácami F. Deáka o právnej kontinuite, Pragmatickej sankcii atď. a s prácami F. Palackého, najmä s jeho Ideou státu Rakouského (1865). Tu len upozorňujeme na článok H a n á k P., Deák húsvéti cikkének elözményei. Történelmi szemle 17, 1974, č. 4, s. 565 - 589, v ktorom sa práca F. Deáka Adalékok a magyar közjoghoz (1865) nazýva "majstrovským dielom politického citu a taktickej pohotovosti" a Deákova interpretácia Pragmatickej sankcie sa charakterizuje ako "dost elastická".

krok pri organizácii spoločnosti v štáte. Nevedeli, že v politickom boji nikto nikomu nič nedaruje v mene takého hesla, ako je právo národa alebo historická pravda. Slovenský národ v polovici 19.storočia nemal však v svojich radoch takú vládnúcu triedu, ktorá by sa bola mohla stať partnerom pri presadzovaní novodobého národného programu v zápase s vládnúcimi triedami maďarského alebo chorvátskeho národa.[99]

K pokrokovosti štátoprávneho myslenia slovenských národovcov a politikov v polovici 19.storočia patrí aj to, že podrobili politický a národný program buržoázneho maďarského národa kritike z pozícií buržoáznej triedy nemaďarských národov v Uhorsku, usilujúcich sa o skutočne demokratické usporiadanie uhorského štátu.Táto kritika z pozície inej triedy ako aristokraticko-statkárskej nebola celkom uvedomelá.Slovenskí inteligenti v tom čase ešte nedospeli na taký stupeň poznania, aby v kategóriach štátu, práva, národa videli triedny moment, moment moci, moment triedneho boja. A keď aj videli a v svojich úvahách na to upozorňovali, považovali tento jav na strane protivníka za eticky odsúdeniahodný a nie za zákonitý prejav triednomocenského zápasu. Až neskoršie na prelome 19. a 20.storočia slovenskí inteligenti dospeli k takémuto poznaniu pod vplyvom dlhoročných skúseností, keď maďarské vládnúce triedy mohli bezstrestne porušovať všeobecné právne (a vedecké) princípy, dokonca aj vlastné zákony (národnostný zákon) bez akýchkoľvek (okrem snád mravných) dôsledkov.K objektívnejšiemu triednemu poznaniu týchto kategórií dospel napr. S. Hurban-Vajanský, keď aj v rímskom práve nevidel ideál práva, ale prejav triednej moci vládnúcich tried rímskeho impéria.[100]

Slovenské národné snahy, či už na základe prirodzeného alebo historického práva, utrpeli v rakúsko-maďarskom vyrovnaní roku 1867, v národnostnom zákone z roku 1868 a nakoniec v rokoch 1874-1875 zákazom činnosti Matice slovenskej a slovenských gymnázií veľkú porážku. Dosah tejto porážky pre slovenský národný program a jeho právnehistorické princípy bol tým väčší, že vládnúce triedy maďarského národa po upevnení svojej moci po roku 1867 v svojom maďarskom nacionalizme (ba až šovinizme) použili slovenskú formuláciu právnehistorických princípov za podklad administratívnych rezortných opatrení proti osobným a inštitucionálnym nositeľom týchto názorov. Béla Grünwald, podžupan Zvolenskej župy a poslanec maďarského parlamentu roku 1874 obvinil Maticu slovenskú z protizákonnej činnosti, lebo vyvíjala politickú činnosť, a tým porušuje svoje vlastné stanovy. Politickú činnosť Matice slovenskej o.i. videl najmä v tom, že v matičných publikáciách sa za 11 rokov uverejni-

---

[99] C s i z m a d i a A. a kol., Magyar állam- és jogtörténet, Budapest 1972, s. 414.

[100] (Hurban-Vajanský S.), Národnosť, Nár. noviny, 20.okt. 1906, s.1.

lo 108 článkov a z nich sa 70 zameralo na problematiku "maďarských" dejín so sledovaním týchto cieľov:

a) články, ktoré sa zaoberali obdobím pred príchodom Maďarov do Strednej Európy líčili Maďarov ako neľudských barbarov, aby tým vyvolali v slovenskom čitateľovi opovrhovanie a nenávisť proti Maďarom a na druhej strane Slovákov líčili ako ľudí vysokej kultúry, šľachetného charakteru s tým, že ich najväčším nešťastím bolo to, že ich barbarskí a polodivokí Maďari podmanili;

b) články, ktoré líčili Maďarov ako ľud neschopný osobitnej kultúry a že Maďari získali základy kultúrneho života od Slovákov;

c) ďalšia skupina článkov šírila myšlienku solidarity slovanských národov, ktorá speje nutne k zničeniu Maďarov;

d) články, v ktorých sa dokazovalo, že Maďari po príchode do Strednej Európy si nepodmanili Slovákov, ale že Slováci mali samostatné kniežatstvo aj za Štefana I. do roku 1025, ba aj neskoršie, že Imrich, Aba a ďalší boli slovenskými kniežatmi, že Matúš Čák Trenčianský bol slovenským národným hrdinom, ktorý bojoval za slobodu Slovákov proti maďarskému kráľovi a že slovenská sloboda utrpela porážku až pri Rozhanovciach. Cieľom týchto článkov bolo vzbudiť v Slovákov pocit národnej osobitosti (čo podľa Grünwalda v skutočnosti neexistuje), aby rozdrobili jednotné dejiny maďarského štátu, ktoré nepoznajú osobitné slovenské dejiny, aby oslabili v občanoch maďarského štátu solidaritu na základe spoločných dejín, čo tvorí hlavnú silu maďarského štátu a aby týmito falošnými údajmi dokázali oprávnenosť panslávov v martinskom Memorande na samostatné územie;

e) články, v ktorých sa dokazovalo, že medzi Slovákmi a Maďarmi nikdy nepanoval mier, ale neustále národnostné rozpory a Slovákov predstavili ako otrokov, ktorí síce trpeli útlak, ale sústavne sa sťažovali proti maďarskému útlaku à despotizmu.[101]

B. Grünwald skutočne vymenoval všetky tézy historického a právnehistorického zamerania v slovenskej publicistike v rokoch 1860-1872, pravda, v príslušném nacionalistickom zafarbení. Preto dospel k uzáveru, že všetky tieto úvahy sú skôr "štvavé úvodníky" ako historické pojednania. Matica slovenská tým, že ich uverejnila, vyvíjala politickú činnosť, porušila svoje stanovy, a preto treba prijať proti nej príslušné administratívne opatrenia, čo sa v skutočnosti aj stalo.

Napriek tomu, že dobová maďarská politická publicistika v dobe zverejnenia nezobrala na vedomie väčšinu z úvah slovenských politikov a národovcov, i napriek tomu, že ich budapeštianska vláda po udaní Bélu Grünwalda odsúdila ako protištátne a nevedecké, predsa jadro týchto myš-

---

[101] G r ü n w a l d B., A Felvidék, Budapest 1878, s. 67-88.

lienok sa stalo po odstupe času zdravým východiskom tak pri riešení otázok slovenskej národnej histórie, ako aj pri formovaní slovenského štátoprávneho programu v 20.storočí. Stalo sa tak najmä preto, že základné otázky spomínaných úvah nastoľoval sám život v zápase o existenciu a základné práva slovenského národa. Ukázalo sa, že slovenskí politici a národovci polovice 19.storočia si nielen uvedomovali otvorené otázky harmonického rozvoja slovenského národa v národnej, politickej, štátnej, kultúrnej a hospodárskej oblasti, ale primerane svojmu vzdelaniu a celkovej politicko-kultúrnej atmosfére doby sa pokúsili otvorené otázky osvetliť a svoje stanovisko zapojiť do slovenského národného programu. Je až obdivuhodné, že pri všetkých vecných a formálnych nedostatkoch týchto úvah, pri značnej idealizácii štátneho života Veľkej Moravy a začiatkov Uhorska sa autorom bez profesionálneho právnepolitického a historického vzdelania,bez akejkoľvek akadémie vied a univerzít podarilo zhrnúť základnú problematiku národných dejín štátu a práva na širokej pramennej základni a v kontexte s dobovou odbornou literatúrou maďarskou, rakúskou, českou, poľskou a ruskou.[102] Všetky nami spomínané úvahy sa stali trvalou časťou slovenskej národnej historiografie.

Nastolené otázky právnehistorického charakteru v polovici 19.storočia sa stali opäť aktuálne začiatkom 20.storočia a najmä v rokoch 1918/1919 pri vzniku Československej republiky na základe princípu prirodzeného práva, ale so značným zreteľom na historický vývoj českého a slovenského národa. Nastolené otázky zo slovenských dejín štátu a práva sa opätovne rozpracovávali v prácach českých historikov[103] i právnych historikov[104] a väčšinou potvrdzovali základné jadro úvah slovenských politikov a národovcov v polovici 19.storočia. Vedeckosť tohto jadra potvrdila aj súčasná slovenská marxistická historiografia[105] na základe najnovších výskumov o Veľkomoravskej ríši,o mieste Slovenska v dejinách uhorského štátu, a to v širokej konfrontácii s dejinami európskych národov, najmä národa českého a maďarského.[106]

---

[102] Napr. J. Hložný sa odvoláva na dielo ruského liberálne-buržoázneho právneho historika K.K. K a v e l i n a, Vzgljad na juridičeskij byt drevnej Rosii, Moskva 1847.

[103] C h a l o u p e c k ý V., Staré Slovensko, Bratislava 1923.

[104] K a d l e c K., Uhry a historické právo, Prúdy 9, 1925, č. 5, s. 262-273.

[105] Přehled československých dějin, I., Praha 1958, s. 90-91.

[106] V tejto práci sme sa nedotkli úvah slovenských politikov, ktorí jednoznačne odmietali princíp historického práva, historicko-politickej individuality a riešenie postavenia Slovákov videli len na základe princípu národnej rovnoprávnosti a princípu prirodzeného práva. Preto sme sa nedotkli úvah J. Franciscího, J.M. Hurbana, V. Paulínyho-Totha a ďalších.

DIE RECHTSHISTORISCHE ARGUMENTATION IM SLOWAKISCHEN NATIONALEN PROGRAMM IN DER MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Michal Potemra

Zusammenfassung

Die slowakische marxistische Historiographie erklärt die Formung des staatsrechtlichen Teiles des slowakischen nationalen Programms in der Mitte des 19.Jahrhunderts aufgrund des Naturrechts als einzigen realen Ausgangspunktes für die Erneuerung des slowakischen Volkes, das beinahe tausend Jahre keinen eigenen Staat hatte. In der Studie wird dieser naturrechtliche Ausgangspunkt des slowakischen nationalen Programms sowohl vom philosophisch-juristischen, als auch vom historischen Aspekt aus präzisiert und um eine weitere historische und rechtsgeschichtliche Argumentation erweitert,die die slowakischen nationalen und politischen Funktionäre in der Mitte des 19.Jahrhunderts zur Unterstützung ihres eigenen staatsrechtlichen Programms heranzogen: ebenso im Interesse des Prinzips der Gleichberechtigung der Völker in Österreich, bzw. in Ungarn, wie auch im Interesse der Anerkennung des slowakischen Volkes als historisch-politische IndividualitÄt.Das Prinzip des historischen Rechtes im slowakischen nationalen Programm bildete eine Ergänzung des naturrechtlichen Prinzips und gipfelte in konkreten staatsrechtlichen Postulaten der Slowaken einmal in der Richtung einer Föderalisierung der historischen Völker (unter diesen auch des slowakischen) oder der historisch-politischen Individualitäten, ein anderes Mal in der Richtung einer Zentralisierung Österreichs bei Wahrung des Rechtes des slowakischen Volkes auf eine eigenständige nationale,politische und kulturelle Entwicklung. In der Studie wird die slowakische politische Publizistik in den Jahren 1860 - 1868 unter besonderer Berücksichtigung der staatsrechtlichen Problematik des slowakischen nationalen Programms verfolgt. In diesem Rahmen werden die rechtsphilosophischen und verfassungsrechtlichen Erwägungen (insbesondere die Konzeption der Pragmatischen Sanktion) von Dr. Jan Mally-Dusarov, die Erwägungen von Peter Kellner - Z. Hostinsky über die Konzeption der Geschichte des ungarischen Staates, die Arbeiten von F.V. Sasinek und J. Zaborsky über die älteste Geschichte des ungarischen Staates sowie die historisch-politischen Erwägungen von Jozef Hložný-Hložansky analysiert. Diese Autoren machten sich nämlich in den Jahren 1860-1868 am meisten um die Entwicklung des rechts-

historischen Denkens in der Slowakei verdient. Alle hier vorgebrachten grundlegenden Fragen des staatsrechtlichen Programms der Slowaken führten zur Lösung des Problems der Beziehung zwischen dem Naturrecht und dem positiven Recht, der Beziehung zwischen dem positiven und dem historischen Recht, aber auch zur Lösung des Problems der Geschichtlichkeit des slowakischen Volkes in Ungarn und seines Anteils am Aufbau des ungarischen Staates von den ältesten Zeiten bis zum 19.Jahrhundert. Alle vorgebrachten Fragen der slowakischen Staats- und Rechtsgeschichte wurden in der Polemik mit der ungarischen politischen Literatur und der politischen Praxis in den Jahren 1860-1868, aber auch im Hinblick auf die Entwicklung des staatsrechtlichen Denkens im tschechischen nationalen Programm gelöst. Die Erwägungen der slowakischen Patrioten hatten publizistischen Charakter und dienten den aktuellen Erfordernissen der slowakischen Politik.Ungeachtet der Irrtümer und Unzulänglichkeiten,die sich insbesondere aus dem ungenügenden Entwicklungsstand der staatsrechtlichen Kultur der Slowaken in dieser Periode sowie aus der Abhängigkeit vom ähnlichen Vorgehen bei allen europäischen Nationen dieser Zeit ergaben, gelang es den slowakischen Patrioten, auch auf dieser Plattform einen gesunden Kern für das staatsrechtliche Programm der Slowaken zu schaffen, der einer Kritik sowohl vom Standpunkt des allgemeinen Fortschritts des europäischen staatsrechtlichen Denkens, als auch vom Standpunkt der Formung des slowakischen politischen Programms für den gesamten nationalen Befreiungskampf der Slowaken bis zur Entstehung der Tschechoslowakischen Republik und vom Standpunkt der Entfaltung der slowakischen Historiographie einerseits im Bereich der allgemeinen Nationalgeschichte, andererseits im Bereich der slowakischen Staats- und Rechtsgeschichte standzuhalten vermag.Dies geschah so insbesondere deshalb, weil sich die slowakischen Patrioten im untersuchten Zeitraum nur die grundgelenden Forderungen für die Existenz und Entwicklung des slowakischen Volkes zum Ziel gesetzt und als nichtherrschende Nation "am eigenen Leib" die logische, historische und politische Schwäche des staatsrechtlichen Denkens der herrschenden ungarischen Nation empfunden hatten.

SLOVENSKÝ NÁVRH Z ROKU 1899, AKO RIEŠIŤ NÁRODNOSTNÚ OTÁZKU V UHORSKU

Jozef Karpat

V boji slovenskej buržoázie o národné práva v Uhorsku boli "Národnie noviny" významným tlačovým orgánom, ktorý nielen pôsobil na slovenskú verejnú mienku, ale súčasne vyjadroval slovenské politické požiadavky adresované vtedajším vládnúcim triedam Uhorska.Preto bolo len prirodzené, že úradné miesta starostlivo sledovali prípady, v ktorých se takéto požiadavky prejavili. Pozoruhodným príkladom na to bol článok, ktorý vyšiel na pokračovanie 19.augusta 1899 v čís. 97 a 22.augusta 1899 v čís. 98 týchto novín pod názvom "Základy slovenského práva v Uhorsku. Rečová otázka."[1]

Už podľa názvu článku vidieť, že v popredí politického boja vtedajších slovenských národných predstaviteľov bolo úsilie uplatniť proti maďarizácii obranu slovenčiny. To dokazuje podnázov článku, keď znie: "Rečová otázka." Už to je samo o sebe veľmi mnohovravné, ak totiž porovnáme tento podnázov s vlastným názvom článku, totiž: "Základy slovenského práva v Uhrách." Na prvý pohľal by sa pozdávalo a vyplývalo by to aj z povahy veci samej, že pod pojem "slovenského práva" bolo treba zahrnovať veľmi mnohostranné záujmy vtedajšieho slovenského národa, pochopeného, pravda, v súdobom buržoáznom zmysle. Tieto záujmy, tak by očakával čitateľ, sa mali podľa názoru autora zabezpečiť právnymi predpismi.No v skutočnosti autor vedome a zámerne zúžil obsah pojmu "slovenské právo" na rečovú otázku, už keď volil uvedený podnázov. Tomu sa neprieči, keď aj z ďalšieho zmyslu jeho návrhu mohli vyplývať dôsledky, ktoré

---

[1] Autor uviedol svoje meno iba skratkou Dr. I. Z. Text článku vyšiel aj v pramennej edícii: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu 1848 - 1914. Vydal A. Bokes, zv. III. 1885-1901, Bratislava 1972, str. 500-502. Vydavateľ text upravil, takže obsahuje niekoľko odchýlok od pôvodiny.Meno autora bližšie neidentifikoval. L.V. R i z n e r, Bibliografia písomníctva slovenského, zv. VI., Martin 1934, s. 215. uvádza, že autorom bol Dr. Ivan Branislav Zoch (24.6.1943 Jasenová - 27.12.1921 Modra), profesor gymnázia v Revúci, potom na reálke v Osijeku, riaditeľ gymnázia v Sarajeve a napokon taktiež riaditeľ gymnázia v Petrovci. (Túto informáciu o autorovi mi sprostredkoval JUDr. Michal Potemra, CSc. - Košice). Podľa spôsobu vyjadrovania a výberu odborných právnych výrazov v článku mal alebo autor sám aj právnické vedomosti, alebo vypracoval článok v spolupráci s odborne vzdelaným právnikom.

sa týkali najmä organizácie verejnej správy a tým súviseli aj s politickým životom.

Toto zúženie národnostnej problematiky na rečovú otázku predstavuje príznačný dôsledek toho stavu pasivity, ktorou trpelo národnostné hnutie nemaďarských národov Uhorska v čase prelomu storočia už vyše tri desaťročia. Dôsledok tejto pasivity vidieť aj na tom, že autor v podstate súhrn svojich politických požiadaviek videl v tom, že treba uskutočniť národnostný zákon z roku 1868. Tento zákon kedysi pred tromi desaťročiami politickí predstavitelia Slovákov odmietali ako neuspokojivý.[2] Ak teda po troch desaťročiach, naplnených intenzívnou maďarizáciou, ako aj pasivitou uvedených predstaviteľov, sa vynorila z ich stránky požiadavka realizovať aspoň ustanovenia národnostného zákona, potom v tom treba vidieť minimalistickú požiadavku zúženú na rečovú stránku veľmi zložitej národnej problematiky. O hospodárskych a sociálnych potrebách národa v celom článku niet nijakej zmienky.

No z celkovej povahy článku vyplýva ešte ďalšie zúženie jeho dosahu. Keď totiž autor navrhoval riešiť "slovenské právo", ponechal bokom problematiku druhých nemaďarských národov a národností Uhorska. V skutočnosti však aj táto problematika svojou spätosťou so slovenskou národnostnou otázkou sa žiadala tiež primerane zohľadniť. No autor sa ponad to preniesol svojou koncepciou, podľa ktorej Slováci boli "praobyvatelia a držitelia vlasti v Uhrách." Svoj vplyv vraj pomaly stratili pôsobením latinčiny. Slovenská šľachta, "ktorá predstavovala v tie časy národ" sa odrodila a tým vraj slovenský národ stratil v krajine štátoprávny ("državnoprávny") vplyv. Preto vraj bolo slovenské historické a štátne ("državné") právo pokryté "hustou hmlou", ktorú rozptylovalo až novšie historické bádanie.

Podľa toho autor kvalifikoval Uhorsko ako pôvodne slovanský štátoprávny útvar. S odvolaním sa na Sasinka poukázal najmä na to, že vraj ani Árpád vlastne nebol Maďar a kráľ Štefan I. sa pôvodne volal Vaic čo vraj značilo toľko ako: Václav. Takéto romantizujúce jednostranné skrášľovanie nimulosti vlastného národa bolo a je príznačné pre buržoázne nacionalistické koncepcie.[3] No popri tom treba priznať, že autor triedne priliehavo vystihol funkciu šľachty ako hegemóna národného hnutia v období feudalizmu.

"Slovenské právo" považoval autor za "kodifikované", teda zákonom stanovené v uhorskom zákone o rovnoprávnosti národov z roku 1848 a v ná-

---

[2] K a r p a t Jozef, Uhorský národnostný zákon z roku 1868 a Slováci. In: Pocta akademiku V. Vaněčkovi k jeho 70.narozeninám, Praha 1975, str. 87-95.

[3] Š i n d e l k a Jan, Národnostní otázka, Praha 1972, str. 59 n.

rodnostnom zákone z roku 1868. Obidvom týmto zákonným normám vytýkal, že síce "vyslovili vo všeobecnosti úplnú rovnoprávnosť rečí", ale utajili existenciu rôznych národov a krivdili vo veci používania "krajinských rečí", a to vraj platilo najmä o národnostnom zákone. Uniklo mu, že táto vytýkaná chyba bola iba logickým dôsledkom toho, že najmä v národnostnom zákone sa narábalo s pojmom politického národa maďarského (a či uhorského?). Preto by bolo rušivo pôsobilo,keby sa bola popri tom spomínala existencia iných, etnicky pochopených národov.

No hlavná výtka, ktorú autor vlastne adresoval vláde súčasného Uhorska, bola v tom, že národnostný zákon z roku 1868 nebol "do života uvedený". Z toho vyvodil ako prvú národnú povinnosť pre svojich rodákov "vydobýjať si svoje slovenské právo ďalej", a to zatiaľ, kým sa ho nepodarí vydobyť. Na to nadviazal bližší výklad toho, čo vlastne rozumel pod pojmom "slovenské právo", resp. bojom zaň. Ako prvú úlohu označil potrebu "vydobyť si prirodzené právo našej slovenskej reči čo krajinskej reči". Toto právo vyvodil z toho, že ho národnostný zákon z roku 1868 priznáva občanom štátu všade tam,kde žilo aspoň 20% Slovákov v určitej administratívne právnej územnej jednotke. Hoci pritom autor uvedený zákon kvalifikoval výslovne ako "macošský",predsa vyzýval,že sa treba "postaviť...na....postať" danú týmto zákonom.Rozsah tejto "postate" však zamýšľal svojím článkom vymedziť "na základe maďarskej, teda pre Slovákov nie veľmi spoľahlivej štatistiky z roku 1890." Tak vopred zdôraznil, že navrhoval riešenie založené na platnej zákonnej norme, ktorá okrem toho bola nepriaznivá voči národným požiadavkám Slovákov. Číselné podklady potrebné pre toto riešenie sa pritom podľa jeho návrhu mali čerpať zo štatistických materiálov, ktoré taktiež neboli priaznivé pre Slovákov.Tým sa už vopred vylučovala možnosť vytýkať v tejto súvislosti hocakú predpojatosť pre slovenské národné záujmy. Ba naopak, vychádzalo sa z prísne formálnej zákonnosti, legality, ktorú autor dokonca kvalifikoval ako namierenú proti slovenským národným záujmom. Dožadoval sa teda, resp. navrhoval, aby sa podľa zákona nepriaznivého pre Slovákov a im taktiež nepriaznivej štatistiky priznalo slovenskému národu aspoň to malé množstvo práv, čo im na tomto zákonnom a štatistickom podklade patrilo.

V tejto súvislosti rozvinul autor svoj názor na význam národnostnej otázky v Uhorsku vo všeobecnosti. Bez toho, aby sa táto otázka vyriešila, nepovažoval vôbec za možný "normálny život" v tejto krajine. Nedostatok riešenia tejto otázky spôsoboval, že bolo "vyše polovice ľudí nespokojných". Tým autor konštatoval,že vyše polovice obyvateľstva krajiny boli nemaďarské národy a trpeli národnostným útlakom. Normálny vývin krajiny považoval za možný len vtedy, ak by sa spravodlivo vyriešila "rečová otázka". Tu teda, opäť upadol do zúženia národnostnej otázky

na rečovú. Riešenie bolo podľa neho možné len za troch podmienok: 1. žiadalo sa dôsledne uskutočniť - "minuciózne do života uviesť" - národnostný zákon z roku 1868, 2. osobitne špecifikovať práva pre každú reč, 3. utvoriť orgány na kontrolu vykonávania národnostného zákona. Prvá uvedená podmienka nevybočovala z medzí národnostného zákona a teda dala sa splniť na základe právnej normy, ktorá už dávno formálne platila. Oproti tomu druhé dve podmienky sa dali splniť len vydaním ďalších nových právnych noriem. Pravda, tieto normy bolo možno chápať aj ako vykonávacie právne predpisy, ktorými sa malo bližšie určiť, resp. vykonávať znenie národnostného zákona. Preto by bolo stačilo vydať o nich vládne alebo ministerské nariadenie a zákon len v tom prípade, keby bolo šlo o zmenu niektorého ustanovenia národnostného zákona alebo o nové ustanovenie, ktoré by bolo presahovalo medze dané národnostným zákonom. No túto problematiku autor nenadhodil. Zato však vytýčil štyri základné zásady, podľa ktorých sa mala - ako sa nazdával - riešiť v Uhorsku národnostná otázka. To boli tieto zásady.

1. Maďarčina mala byť "diplomatickou rečou", tj. rečou všetkých administratívnych a súdnych orgánov,ktorá reprezentovala krajinu navonok. No vo "vnútornej správe rečových okresov" (v úradoch, na poštách, železniciach, školách, cirkvách atď.) mala byť "každá krajinská reč rovnoprávna." Čudne pritom vyznieva a je ďalším dôkazom zúženia národnostnej otázky na rečovú, keď v tejto súvislosti autor navrhoval, aby na znak tejto rovnoprávnosti mohol každý občan krajiny okrem štátnej zástavy používať aj "zástavu svojej krajinskej reči," a to pre slovenskú reč bielo-modro-červenú. Podľa toho teda takáto zástava nebola symbolom národa, ale určitej reči.

2. Zo stránky jazykovej rozlišoval autor tzv. "čisté jazykové okresy" a "miešané jazykové okresy." Prvé boli také,v ktorých bolo viac ako 80% príslušníkov určitej reči, v druhých sa k niektorej reči hlásilo najmenej 20% obyvateľstva. Pritom "jazykovým okresom" rozumel autor administratívne územné obvody, ako boli stolice, municípiá a okresy vo vlastnom zmysle.V čistých jazykových obvodoch tohto druhu mal byť úradným jazykom ten jazyk, ku ktorému sa hlásilo viac ako 80% obyvateľstva obvodu. Ten jazyk mal byť aj vyučovacím jazykom.Oproti tomu v miešaných jazykových obvodoch mala byť úradnou rečou každá reč, ku ktorej sa prihlásilo aspoň 20% príslušnej administratívnej územnej jednotky. Preto mali všetky úradníci v týchto obvodoch alebo ovládať každú takúto reč slovom aj písmom, alebo si mali podľa jednotlivých rečí rozdeliť okruh svojej pôsobnosti. Vedúci úradov mal byť v týchto miešaných obvodoch z tej národnosti, ktorá dosahovala najvyššie percento, no musel ovládať aj všetky ostatné reči svojho obvodu.V obvodoch,kde bolo len 5-20% niektorej národnosti, mal byť pri každom úrade aspoň jeden úradník zbehlý

slovom aj písmom v reči tejto národnosti. Tlmočníka na niektorú krajinskú reč malo byť dovolené používať len v takom obvode, kde bolo menej než 5% obyvateľov, ktorí sa hlásili k tejto reči.

3. Na školách, včitane stredných a odborných, sa malo vyučovať v úradnej reči príslušného obvodu. To platilo o jazykovo čistých obvodoch, kým v miešaných obvodoch sa mali jednotlivé predmety vyučovať v jazykoch podľa ich číselného pomeru daného v príslušnom obvode. No každý úradný jazyk tohto obvodu mal byť povinným predmetom na školách.Maďarčina mala byť povinná na všetkých školách, okrem prvých dvoch základných tried, kde sa malo vyučovať výlučne v materinskej reči detí. Na Ministerstve osvety malo byť pre každú krajinskú reč oddelenie pre dozor nad školstvom tejto reči.

4. Každá národnosť mala mať svojho ministra, ako záruku proti prechmatom "na škodu jednotlivých národností". Mal dozerať nad "korektným" vykonávaním národnostných a rečových zákonov a nariadení, a obhajovať záujmy svojho národa vo vláde, v sneme, škole, cirkvi atď.

So zreteľom na tieto štyri vedúce zásady vypracoval autor rozdelenie územných administratívnych jednotiek krajiny podľa rečovej skladby týchto obvodov. Pritom vychádzal z úradnej štatistiky z r. 1890, ktorej - ako sa už zdôraznilo - sa nemohla vyčítať nijaká predpojatosť pre slovenské národné záujmy. Ba naopak, aj teraz sa uznáva ako skutočnosť, ktorá nevyžaduje nijaký osobitný dôkaz, že vládnúce triedy Uhorska vyvinuli veľmi účinný nátlak, aby pri vypracúvaní štatistík tohto druhu sa výsledky upravovali tak, že podľa nich maďarská národnosť mala vyššie číselné ukazovatele, než bol skutočný stav.Oproti tomu pre nemaďarské národnosti sa naopak uvádzali v tomto ohľade nižšie ukazovatele. No napriek tomuto stavu, rozhodne nepriaznivému pre nemaďarské národnosti, sa ukazovalo, že aj podľa úradnej štatistiky sa v Uhorsku vyskytovali mnohé a ešte aj tak veľké administratívne územné obvody, ako boli stolice, ktoré bolo možno podľa meradla navrhovaného autorom kvalifikovať ako čisto slovenské.Toto meradlo stupňa číselného zastúpenia slovenskej rečovej zložky v obyvateľstve potom autor použil na to, aby rozdelil stolice Uhorska do troch kategórií: A. čisto slovenské stolice, B. miešané stolice so slovenskou nadpolovičnou väčšinou alebo relatívnou väčšinou, C. stolice so slovenskou menšinou. Pre jednotlivé stolice a pre okresy a mestá v nich presne vyčíslil percentá slovenského, maďarského, nemeckého a rusínskeho obyvateľstva.

Pre stolice kategórie A. navrhoval, aby županom bol Slovák a vnútorná úradná administratívna, súdna a vyučovacia reč bola slovenčina. Týchto stolic bolo päť a autor pre ne uviedol percentá, z ktorých tu spomenieme len údaje týkajúce sa slovenského obyvateľstva v každej stolici a národnostného zloženia všetkých jej okresov, resp. miest.Oravská

stolica mala 96% slovenského obyvateľstva a 4 čisto slovenské okresy. Liptovská stolica mala 93% slovenského obyvateľstva a 4 čisto slovenské okresy. Trenčianska stolica mala 93% slovenského obyvateľstva, 9 čisto slovenských okresov a 1 slovensko-maďarský. Zvolenská stolica mala 93% slovenského obyvateľstva, 4 okresy a 1 mesto čisto slovenské, a 2 mestá slovensko-maďarské.Turčianska stolica mala 80% slovenského obyvateľstva a 2 čisto slovenské okresy.

V stoliciach kategórie B., ktorých bolo 6, mal byť podľa návrhu autora županom taktiež Slovák. Úradnou, resp. vyučovacou rečou mala byť slovenčina v čisto slovenských okresoch a v ostatných okresoch mala byť úradná reč "prevážne slovenská". V jednotlivých stoliciach tejto kategórie boli takéto percentá slovenského obyvateľstva, resp. národnostná štruktúra jednotlivých okresov: Tekov 57%, 1 čisto slovenský okres, 4 slovensko-maďarské, 1 maďarsko-slovenský, 1 nemecko-slovenský a 1 s 5-10% slovenského obyvateľstva, Hont 47%, 3 čisto slovenské okresy, 1 slovensko-maďarský, 1 maďarsko-slovenský, 2 okresy s 5-20% slovenského obyvateľstva, Nitra 73%, 9 okresov čisto slovenských, 3 slovensko-maďarské, 1 slovensko-maďarsko-nemecký, 1 maďarsko-slovenský, 1 okres s 10% slovenského obyvateľstva, Bratislava 46%, 4 okresy čisto slovenské, 3 slovensko-nemecké, 1 slovensko-maďarský, 2 okresy s 10-20% slovenského obyvateľstva, Šariš 65%, 4 okresy čisto slovenské, 1 slovensko-nemecký, 2 slovensko-ruské, 1 slovensko-maďarský, 1 rusko-slovenský, Spiš 57%, 3 okresy čisto slovenské, 5 slovensko-nemeckých, 1 slovensko-nemecko-ruský, 4 nemecko-slovenské.

Stolíc kategórie C. bolo 17, z nich bolo najväčšie percento Slovákov v týchto stoliciach: Abov-Turňa 27% (z toho v Košickom okrese až 67%), Gemer 43% (z toho 3 čisto slovenské okresy), Novohrad 28% (z toho 1 čisto slovenský okres), Užhorod 29% (z toho 1 čisto slovenský okres) a Zemplín 36% (z toho 3 čisto slovenské okresy).

V kategórii B. a C. sa uvádzajú percentá slovenského obyvateľstva aj pre mestá.Okrem toho sa, pravda, pre tieto kategórie a čiastočne aj pre kategóriu C. vyčíslujú presné percentuálne podiely ostatných národností.

Z týchto číselných údajov vyvodil autor súhrnné závery pre svoj návrh na riešenie slovenskej národnostnej otázky v Uhorsku. Vcelku bolo v Uhorsku 28 stolíc, v ktorých bývali Slováci hromadane pospolu. Z toho bolo 5 čisto slovenských stolíc s 80%ami slovenského obyvateľstva, 6 s nadpolovičnou alebo relatívnou väčšinou a 17 so slovenskou menšinou. Ale pritom tam boli alebo čisto slovenské okresy, alebo se slovenskou väčšinou, alebo napokon s takou slovenskou menšinou, na ktorú bolo treba vo verejnej správe brať ohľad. Spolu teda išlo o 28 stolíc a v nich bolo 56 čísto slovenských okresov, 33 s nadpolovičnou alebo relatívnou slovenskou väčšinou, 25 s menšinou nad 20% a 38 s menšinou 5-20%. Preto

mal byť županom Slovák v 11 stoliciach, v 5 stoliciach sa malo úradovať a vyučovať len po slovensky, v 6 stoliciach "väčšinou" po slovensky a v 17 stoliciach sa mal brať ohľad na slovenčinu. V 28 stoliciach mali byť úradné tlačivá popri maďarskom znení aj v slovenčine. Podľa národnostnej skladby okresov sa malo v 56 úradovať a vyučovať po slovensky, v 33 okresoch prevážne po slovensky a v 38 mal byť aspoň jeden úradník, ktorý vedel úradovať aj po slovensky.

Ďalej dovodzoval autor, že podľa národnostného zákona mala sa slovenčina vyučovať na stredných školách, ktoré boli na čisto slovenských územiach. To boli školy v týchto mestách: Trstená, Ružomberok, Kremnica, Banská Bystrica, Žilina, Prievidza, Trnava, Banská Štiavnica a Čaba. Povinným predmetom mala byť na stredných školách v týchto mestách: Bratislava, Spišská Nová Ves, Rožňava, Levoča, Košice, Prešov, Lučenec, Sarvaš a Rimavská Sobota. Učiteľské ústavy mali byť v Modre a Kláštore pod Znievom s čisto slovenskou vyučovacou rečou a v Levoči alebo Lučenci so slovensko-maďarskou. Na ostatných územiach so slovenským obyvateľstvom sa mala slovenčina vyučovať ako povinný predmet. Okrem toho sa mal zriadiť jeden ženský učiteľský ústav so slovenskou vyučovacou rečou.

Podľa vyššie uvedených štatistických údajov sa v zmysle autorovho návrhu malo vysielať z 52 okresov a 3 miest 55 slovenských poslancov. V 152 okresoch sa mali úradné tlačivá vydávať popri maďarskom znení aj v súbežnom slovenskom.

V závere článku zdôraznil autor, že v krajine nebude pokoj, ani blahobyt, kým sa neuskutočnia ustanovenia národnostného zákona, a to tak, aby každá krajinská reč bola rovnoprávna s maďarčinou. Pritom výslovne konštatoval, že ťarcha "rečovej tyranie" bola vraj storáz ťažšia, než bola niekdajšia "tyrania feudálna". Tým najvýraznejšie vyzdvihol nadradenosť jazykovej otázky dokonca nad otázkami spoločenského zriadenia, ako totiž veci sám chápal.

Význam tohto článku je predovšetkým v tom, že obsahuje pozoruhodnú dokumentáciu národnostných pomerov v jednotlivých administratívnych územných jednotkách Uhorska. O týchto údajoch nemôže byť najmenšia pochybnosť v tom ohľade, že neboli pre Slovákov nijako jednostranne priaznivé. Obsahujú totiž také číselné ukazovatele pre slovenskú národnosť, o ktorých je isté, že udávajú aspoň minimálny počet príslušníkov tejto národnosti. Skutočný počet teda musel byť vyšší. No aj pri tomto udávanom minimálnom počte sa ukazuje, že slovenský etnický živel tvoril na veľkej časti uhorského štátneho územia veľmi mnohé homogénne spoločenské celky. Ich samotnou existenciou sa preto právom mohlo argumentovať v požiadavkách o národné právo, uplatňovaných voči vládnúcim triedam Uhorska. Pravda, takáto argumentácia mohla byť úspešná len vtedy, keby predstavitelia týchto vládnúcich tried, ako partner v diskusii, boli bý-

vali ochotní uznať čo len prípustnosť tejto argumentácie. No práve táto ochota chýbala. To dokazujú administratívno právne dozvuky, resp. rozruch, ktorý vzbudil tento článok Národných novín na úradných miestach. V tom je ďalší význam tohto článku z hľadiska právno historického."[4]

Veci sa zbehli takto. Prezídium Ministerstva vnútra oznámilo 24.augusta 1899 županovi Turčianskej stolice Jurajovi Justhovi, že podľa novinových správ údajne príslušníci slovenskej národnosti v Martine vypracovali memorandum o rozdelení Uhorska na "národnostné obvody" (nemzetiségi kerületek) a ďalších požiadavkách. Na to menovaný župan odpovedal, že uvedené správy boli mylné a v skutočnosti vyšli "iba články" v Národných novinách č. 97 a 98. V nich sa vraj síce spomínali také požiadavky, o akých sa potom písalo v budapeštianskych novinách. No tieto požiadavky údajne považovali aj sami vedúci predstavitelia slovenskej národnosti v Martine za premrštené, hoci takmer rovnaké požiadavky obsahovalo kedysi aj Memorandum vydané v Martine r. 1861. Toto Memorandum ostatne aj v súčasnosti vraj tvorilo východisko slovenských národných ašpirácií. Z tohto vyjadrenia župana vysvitá, že celej veci nepripisoval veľký význam.

Napriek tomu Prezídium Ministerstva vnútra predsa rozoslalo v tejto súvislosti 14.septembra 1899 prípisy rovnakého znenia 15 stoličným úradom (1. Abov-Túrňa, 2. Orava, 3. Tekov, 4. Gemer, 5. Hont, 6. Liptov, 7. Nitra, 8. Novohrad, 9. Bratislava, 10. Šariš, 11. Spiš, 12. Trenčín, 13. Zvolen, 14. Temeš, 15. Torontál) a 2 mestám (Vršac, Novi Sad). Už z porovnania s údajmi vyššie rozoberaného článku vysvitá, že pritom šlo o stolice, resp. mestá, kde bolo slovenské obyvateľstvo. V prípise na tieto miesta sa uvádzalo, že župan stolice Bács-Bodrog hlásil Prezídiu Ministerstva vnútra, že istý "slovanský" (szláv!) spolok v Martine pripravoval memorandum adresované cisárovi a uhorskému snemu vo veci uplatnenia reči jednotlivých národností Uhorska v administratíve a súdnictve. Na také memorandum vraj aj zbierali podpisy v meste Petrovac. Na Prezídiu Ministerstva vnútra predpokladali, že toto hnutie sa rozšíri aj do ostatných oblastí krajiny obývaných "slovanským" obyvateľstvom. Preto vyzývali adresátov prípisu, aby vykonali šetrenie, či sa takéto hnutie neprejavovalo aj na ich území a podali o tom hlásenie.Županovi Turčianskej stolice však poslali osobitný prípis.Okrem textu, ktorý sa doslovne opakoval v prípisoch na vyššie uvedených administratívnych 17 miest, sa v ňom výslovne nadväzovalo na prípis tohto župana z 29.augusta 1899, v ktorom sa chýry o údajnom a nedávno v Martine vypracovanom memorande

---

[4] Archívne pramene k tomu sú v spisoch Prezídia uhorského Ministerstva vnútra v Maďarskom štátnom archíve (Magyar országos levéltár) v Budapešti pod značkou K 149 B. M. res. 1900, 59. Pri týchto spisoch sú ako príloha aj príslušné exempláre Národných novín.

kvalifikovali za mylné. Podľa názoru Prezídia Ministerstva vnútra totiž obsah vyššie spomínaného hlásenie župana stolice Bács-Bodrog sa vraj pozdával potvrdzovať správnosť novinových chýrov. Preto žiadali župana, aby v tomto smere vykonal nové šetrenie a výsledok hlásil Prezídiu Ministerstva vnútra.

Na toto Prezídium okrem toho došlo hlásenie podžupana z mesta Zombor z 29.augusta 1899 o údajnej akcii zbierania podpisov na chystané memorandum, ktorá vraj prebiehala medzi slovenským obyvateľstvom v Petrovaci.

Z odpovedí na vyššie uvedenú výzvu Prezídia Ministerstva vnútra zo 14.septembra 1899 sú v archívnych materiáloch len niektoré. Župani stolíc Abov-Túrňa, Liptov, Nitra, Novohrad, Temeš, Torontál, Trenčín, ba aj práve spomenutý podžupan zo Zomboru odpovedali naskrz negatívne a veľmi stručne. Len župan Bratislavskej stolice hlásil, že na jeho území sa prejavilo "podobné úsilie" (rokon törekvés) v Modre, kde sa konalo ešte 25.júna 1899 ľudové zhromáždenie. Z neho poslali petíciu na vládu a poslaneckú snemovňu. Žiadali zriadiť slovenské gymnázium, katedru slovenčiny na univerzite a používať slovenčinu v súdnictve. Toto memorandum predseda snemovne vraj vrátil predsedovi spomenutého ľudového zhromáždenia. Odvtedy sa údajne nevyskytlo nijaké hnutie tohto druhu, ba naopak vraj nastala roztržka medzi katolíckymi a evanjelíckymi príslušníkmi "panslávskych živlov." Napokon je ešte pozoruhodné, že aj odpoveď turčianského župana bola negatívna.Hlásil len, aké spolky pôsobili vtedy v Martine.

Z celého prípadu vysvitá,aké nevítané bolo v očiach vládnúcich tried Uhorska, keď sa príslušníci nemaďarských národností dožadovali najmä takých práv,ktoré by boli spôsobili vyčlenenie štátneho územia pre niektorú nemaďarskú národnosť. Podľa obsahu spisového materiálu, ako sa vyššie reprodukoval,požiadavky tohto druhu vznesené zo slovenskej strany v článku Národných novín, o ktorom tu je reč, pripomínali memorandovú požiadavku známu pod názvom tzv. Okolia. To tým viac, keď sa súčasne vyskytli správy o podpisovej akcii pre akési nové memorandum. No požiadavka zariadiť slovenské Okolie bola podľa stanoviska vládnúcich tried neprijateľná, ako to dali zreteľne na javo v znení Národnostného zákona z r. 1868, kde sa aj formálne rečové práva priznávali len jednotlivcom a nijakým národným spoločenským celkom.

Súhrnne treba hodnotiť autorov článok ako vecne dobre a presvedčivo zdôvodnený návrh na riešenie slovenskej národnostnej otázky v Uhorsku. Toto riešenie, pravda, sa obmedzovalo len na rečovú problematiku a v tom bol minimalistický charakter návrhu. Hoci pritom autor mal na zreteli len slovenskú národnostnú otázku, predsa spôsob právnej úpravy, ktorý navrhoval, sa mohol použiť aj na iné nemaďarské národy Uhorska. Ak sa

mal jeho návrh uskutočniť,bolo by to vyžadovalo prenikavú reorganizáciu verejnej správy, a to tak na nižších inštanciách, ako aj dokonca v centrálnych úradoch. Na to, pravda, by boli bývali potrebné nové právné normy, a to v prípade zmien navrhovaných v centrálnych úradoch dokonca normy ústavnej povahy.To ale by bolo značilo zmeny ďaleko nad rámec národnostného zákona. Pravda, keď v tom čase predstavitelia vládnúcich tried ani len tento zákon neuskutočňovali,nebolo myslitelné, že by pristali na zmeny právneho poriadku, ktoré podstatne vybočovali nad tento rámec. Tým bol osud autorovho návrhu už vopred spečatený.

Ničmenej aj tak treba hodnotiť ako klad tú skutočnosť, že po troch desaťročiach intenzívneho národnostného útlaku sa v prostredí slovenskej buržoázie vynoril tak premyslený a zdôvodnený návrh, ako bol tento. Treba to hodnotiť ako predzvest prechodu z politickej pasivity do aktivity, ako to signalizoval už aj kongres nemaďarských národov a národností Uhorska Konaný r. 1895. Pravda, túto kladnú stránku sa žiada konfrontovať s triednym hľadiskom. V tejto súvislosti však najviac zaváži to, že - ako sa vyššie opätovne zdôraznilo - návrh bol zúžený na rečovú problematiku. V tomto ohľade sa podľa novších výsledkov bádania slovenskej historiografie už konštatovalo, že politickí predstavitelia slovenskej buržoázie už v Memorande r. 1861 nedali do programu boj za demokratizáciu slovenského života. Pre odtrhnutosť od národných más napokon tábor slovenskej buržoázie prepadol rozkladu. Na prelome storočia sa potom ako najzávažnejší problém slovenského národa a vôbec Uhorska vynorila potreba dokončiť buržoázno demokratickú revolúciu. No úlohy z toho plynúce nebola buržoázia schopná už vyriešiť.Do boja za splnenie týchto úloh sa postavila nová spoločenská sila,tj. robotnícka trieda.[5]

V danom prípade je najvýraznejším svedectvom izolovanosti od más a neschopnosti riešiť národnostnú otázku aj vyššie spomínaná črta zúženia návrhu autora na rečovú problematiku a celkový minimalistický charakter tohto návrhu.Popri tom, pravda, treba priznať, že aj boj za rečové práva sám o sebe patril k boju za dokončenie buržoázno demokratickej revolúcie a preto svojou podstatou bol pokrokový. Pritom ešte veľmi zaváţilo, že tento boj prebiehal pod ťarchou stupňovanej maďarizácie, ktorá vlastne začala už prebudením národného povedomia koncom 18.stor. a naplno sa rozvinula po vyrovnaní vládnúcich tried Uhorska s Rakúskom. Pôsobením tohto maďarizačného tlaku sa nevyhnutne oneskorilo formovanie slovenského národa na moderný buržoázny národ.[6] Tak potom nemožno upriať návrhu na riešenie národnostnej otázky v Uhorsku, ktorý sa tu ro-

---

[5] M é s á r o š Július, Roľnícka a národnostná otázka na Slovensku 1848-1900. K problematike feudálnych prežitkov, Bratislava 1959, str. 22, 201, 207.

[6] Porov. k tomu: K a r p a t Jozef, Pramene k národnostnej otázke v Uhorsku, in: Historický časopis 21/1973, s. 269-300.

zoberal, v tomto zmysle aspoň relatívne pokrokový charakter. Rovnako, pravda, mu možno z triedneho hľadiska vytknúť izolovanosť od ľudových más a v každom prípade jednostrannú orientáciu na rečovú problematiku.

EIN SLOVAKISCHER VORSCHLAG AUS DEM JAHRE 1899 ZUR LÖSUNG DER NATIONALITÄTENFRAGE IN UNGARN

Jozef Karpat

Zusammenfassung

Im Presseorgan des slowakischen Bürgertums in Ungarn "Narodnie novi-ny" erschien im August des Jahres 1899 ein Aufsatz unter dem Titel "Grundlagen des slowakischen Rechtes in Ungarn.Die Sprachenfrage." Verfasser des Aufsatzes war der Mittelschulprofessor Dr. Ivan Branislav Zoch. In seinen Ausführungen engte er die Nationalitätenfrage auf die Sprachenproblematik ein. Dieser Umstand war für die seinerzeitige Politik des slowakischen Bürgertums kennzeichend. Durch den Aufsatz sollte die Forderung nach Verwirklichnung des ungarischen Nationalitätengesetzes vom Jahre 1868 betont werden, das übrigens vom Verfasser selbst als für die nichtmagyarischen Völker ungünstig bezeichnet wurde. Er schlug vor, den Perzentsatz der slowakischen Bevölkerung im Sinne des erwähnten Gesetzes auf Grundlage der amtlichen Statistik vom Jahre 1890 festzustellen, die für die Slowaken ebenfalls ungünstig war.Auf solchen Voraussetzungen, denen keine Voreingenommenheit für das Interesse der nichtmagyarischen Bevölkerung Ungarns vorgeworfen werden konnte,stellte der Verfasser Grundsätze auf, nach welchen die Nationalitätenfrage in Ungarn gelöst werden sollte. Die magyarische Sprache sollte als "diplomatische Sprache" der Verwaltungs- und Gerichtsbehörden des Landes dienen.Es sollte unterschieden werden zwischen reinsprachigen Landesgebieten mit mehr als 80% Angehörigen einer bestimmten Sprache, und zwischen gemischten Sprachgebieten, in denen sich mindestens 20% der Bevölkerung zu einer Sprache bekannten. An den Schulen sollte in der Sprache des betreffenden Gebietes unterrichtet werden. Jede Nationalität sollte einen besonderen Minister besitzen. Die seinerzeitigen Komitate teilte er unter den angeführten Voraussetzungen in 3 Kategorien ein: A.rein slowakische mit slowakischer Amtssprache, B. mit slowakischer absoluter oder relativer Mehrheit, C. mit slowakischer Minderheit. Die betreffenden Komitate zählte er auf und schlug vor,wie in den einzelnen Bezirken dieser Komitate die Bestimmungen des Nationalitätengesetzes aufgrund der amtlichen Statistik verwirklicht werden sollten. Der Vorschlag rief bis zu den höchsten Amtsstellen Aufsehen hervor, so dass vom Innenmi-

nisterium eine behördliche Untersuchung angeordnet wurde. Schliesslich scheiterte er aber am Widerstand der herrschenden Klassen.Im ganzen genommen handelte es sich dabei um eine Kundgebung politischer Minimalforderungen des slowakischen Bürgertums. Eine gewisse Fortschrittlichkeit ist aber dabei doch dadurch gegeben, dass darin ein Beitrag zu Unternehmen des verspäteten bürgerlichen Umbaues zu erblicken ist.

PRÁVNÍ MYŠLENÍ V DÍLECH HUSITSKÝCH TEORETIKŮ*)

Jiří Kejř

Pokouším-li se pojednati, byť i v největší stručnosti, o právněpolitických názorech a právnickém vzdělání v husitském myšlení, stojím před obtížnou úlohou. Právněpolitická učení, ať jsou již otevřeně proklamována nebo skryta ve spleti polemických a teoretických spisů, prozrazují velmi mnoho o smyslu a cíli celého hnutí především též proto, že neukazují jen abstraktní filozofické a náboženské ideály, nýbrž zůstávají obvykle na reálné půdě každodenní skutečnosti a musí počítat s konkrétními společenskými silami.

Bylo by pro mne velké zadostiučinění, kdybych mohl podat o těchto komplikovaných otázkách syntézu nynějšího vědění; bohužel to však ještě není možné. Ve srovnání s výsledky historického, filozofického a teologického bádání, které se již po desetiletí opětovně zabývá nejpalčivějšími problémy a může se vykázat cennými výsledky, máme po ruce jen málo právněhistorických prací, není dosud napsáno žádné systematické dílo a dosavadní studie sotva překročily první náběhy a stadium orientace po zachovaném pramenném materiálu. Mohu proto přinést spíše podněty k diskusi a k dalším badatelským pokusům než předložit hotové závěry.

Je třeba být si vždy vědom toho, že v husitství se setkáváme jen zřídka se skutečnou právnickou literaturou.[1] To platí pro veškerou epochu české reformace od jejích počátků u tzv. předchůdců Husových, pro Husa samého a husitskou literaturu až k pozdějším teoretickým spisům. Chceme-li tedy poznat a rekonstruovat právní nebo právněpolitické názory, čeká nás namáhavá práce s filozofickými a teologickými traktáty, polemickými spisy, politickými manifesty a často dokonce s letáky, pamflety i básněmi.[2] Tato rozptýlená pramenná základna, která není ještě zda-

---

*) Článek je upravená a doplněná verze přednášky, kterou jsem proslovil r. 1967 v Liblicích při mezinárodním symposiu o poměru české reformace k reformacím 16.století.

1) Upozornil jsem na to již v rozpravě Stát, církev a společnost v disputacích na pražské univerzitě v době Husově a husitské, Praha 1964, s. 3 ns.

2) Postačí poukázat na básnické skladby Budyšínského rukopisu ed. J. D a ň h e l k a, Praha 1952, v nichž se často vyskytují parafráze kanonických právních předpisů,

leka důkladně prozkoumána, nedovoluje docílit trvale platných výsledků již dnes; můžeme totiž na tomto poli nejspíše čekat nové nadějné objevy, ale právě proto chybí možnost řešit v potřebné míře všechny jednotlivé otázky a nastínit všeobecně shrnující charakteristiky.

K nedostatku předběžných vědeckých prací a k heuristickým problémům přistupuje ještě další nesnáz. Neprávnický charakter materiálu, který máme zatím k dispozici, dovoluje jen zřídka kdy použít jemných metod a preciznì techniky práce v oboru učených práv středověku, jistě i proto, že se naše prameny i obsahově vymykají čistě právnickému hodnocení. Ale zjišťujeme podstatné rozdíly i ve srovnání se staršími literárními druhy, které se zabývají právními problémy nikoli z juristického, nýbrž z morálně teologického a filozofického zorného úhlu.

Žádný historik práva, který se zabývá učenými právy či právními naukami středověku, nemůže nedbat na tuto literaturu, ba dokonce ona mu leckdy ukáže na správnou cestu při pronikání spletitou látkou. Souvislosti právnického a teologického myšlení[3] jsou velmi hluboké a je mnoho otázek, při nichž je třeba přihlédnout k oběma disciplinám.[4] Hranice mezi trestným činem a hříchem, obligací a jejím mravním oprávněním,[5] mezi jurisdikcí a magisteriem, manželstvím jako právním poměrem a svátostí, mezi postavením klerika jako správce majetku a správce duchovního nejsou ve scholastickém myšlení nikterak ostře a zřetelně vytyčeny a to se zrcadlí i v teoretické práci. Různé instituce, o nichž jednají teologové teologickými postupy práce, jsou z tohoto hlediska vyloženy velmi plasticky. I v případech, v nichž mínění obou disciplín nejsou identická,[6] vystupují v teologických úvahách problémy, které v pouhých normách a právnických pojednáních nejsou dostatečně zřetelné.

---

nebo na některé básně, které obsahují vlastně teologické traktáty ve verších a opírají se zhusta o poukazy na kanonické právo, ed. J. S v e j k o v s k ý, Veršované skladby doby husitské, Praha 1963. Lze zjistit dokonce i případy, v nichž jsou připojena odpovídající místa z kanonických sbírek v podobě postranních glos, viz D. M a r e č k o v á, Leningradský zlomek staročeské skladby husitské, Sborník Národního muzea, řada C, sv. 12, 1967, s. 65 - 84. Nově zjistil zlomek podobné skladby, opatřené postranními glosami, P. S p u n a r, který ji také, jak mi laskavě sdělil, v blízké době uveřejní.

[3] A. L a n d g r a f, Diritto canonico e teologia nel secolo XII, Studia Gratiana 1, 1953, s. 371 - 414.

[4] J. K e j ř, Casus conscientiae del manoscritto XII F 6 della Biblioteca dell Università di Praga, Studia Gratiana 9, 1966, s. 202.

[5] Stačí tu poukázat na četné traktáty D e c o n t r a c t i b u s, které se právě touto věcí zabývají a množí se koncem 14.století, tedy v době těsně předcházející výbuchu husitských bouří.

[6] Y. C o n g a r, Un témoignage des désacords entre Canonistes et Théologiens, in: Études d'Histoire de Droit Canonique dédiées à Gabriel Le Bras II, Paris 1965, s. 861 - 884.

Velké systematické spisy teologické věnují úvahám o právu celé obsáhlé kapitoly. Prokazuje to jako typický příklad S e c u n d a s e c u n d a e teologické S u m m y sv. Tomáše z Aquina, jejíž hluboký vliv na pozdější rozvoj právněteoretického myšlení je nepopíratelný. Ale také jiné teologické práce se zabývaly velmi zevrubně jednotlivými otázkami práva, jak to bylo již ukázáno na příkladě kvodlibetních disputací[7] a vůbec literatury kvestiové.[8] Byly dokonce literární druhy, které zcela programově spojovaly oba aspekty, jak juristický, tak i teologický, a patří do dějin obou disciplin, i když se o nich pojednává obvykle v dílech o dějinách pramenů a literatury kanonického práva. Jsou to různé T r a c t a t u s d e c o n t r a c t i b u s, v nichž tvoří předmět úvah mravní kritéria pro peněžní obchod, a především S u m m a e c o n f e s s o r u m neboli d e c a s i b u s c o n s c i e n t i a e, jeden z nejrozšířenějších a nejvlivnějších literárních odborných žánrů po celý pozdní středověk. Ty jsou určeny k praktickým potřebám duchovních správců a pohybují se současně na poli právní vědy i teologie.[9] Spojení obou hledisek je v těchto penitenciálních příručkách tak pronikavé, že tvoří novou kvalitu a může se proto právem mluvit o jejich teoretickém obsahu jako o i u s p o e n i t e n t i a l e.[10]

Mezi právě zmíněnými druhy učené literatury a spisy začínajícího a vrcholného husitství existuje však podstatný rozdíl. Zatím co scholastická teologická literatura, pokud se zabývá právními institucemi, setrvává na půdě církve a počítá s institucemi jako danými, nutnými a v zásadě spravedlivými a jako o takových o nich pojednává, je hledisko reformačních spisů odlišné. Mluví-li o církevních právních institucích, podrobují je přísné kritice, jejich cílem není platné instituce objasňovat, interpretovat a hájit, nýbrž naopak, snaží se na týchž institu-

---

[7] G. L e B r a s, Le droit canonique dans la littérature quodlibétique, ZRG KA 46, 1960, s. 62 - 80; týž, Le droit romain dans la littérature quodlibétique, Revue de droit canonique 10 - 11, 1960 - 1961, s. 166 - 173. Právnické aspekty kvodlibetních disputací jsou dále studovány; cf. J. K e j ř (jako v pozn. 4), ostatně i se zřetelem na domácí prameny universitních disputací (jako v pozn. 1).

[8] J. L e c l e r c q, Deux questions de Berthaud de Saint-Denys sur l'exemption fiscale du clergé, in: Études Le Bras I, s. 607 - 617; týž autor, Questions des XIIIe et XIVe siècles sur le juridiction de l'Église et le pouvoir séculier, Studia Gratiana 12, 1967, s. 309 - 324.

[9] Není tu třeba uvádět rozsáhlou starší literaturu, nově v. P. M i c h a u d-Q u a n t i n, Sommes de casuistique et manuels de confession au moyen âge (XII - XVI siècles), Acta mediévalia Namurcensia 13, Louvain-Lille-Montreal 1962.

[10] P. M i c h a u d-Q u a n t i n, A propos des premières Summae confessorum - Théologie et droit canonique, Recherches de Théologie ancienne et médiévale 26, 1959, s. 305.

cích ukázat vše nesprávné, vše, co se příčí čistému křesťanství a co. konec konců odporuje boží vůli. Již u prvních předchůdců české reformace lze zjistit stopy podobného pojetí, i když ještě nevyslovují radikální revoluční ideje a v principu stále ještě neopouštějí půdu církve.

Ale kritický přístup vysvětluje též, proč lze právnickou literaturu tak zřídka zjistit v reformačních hnutích. Bylo by se muselo pracovat vlastně jen s danými právními normami a pomalý metodický rozvoj nedovoloval tehdy radikální přístup k látce. Vžité a od staletí zachovávané metody juristické práce byly příliš tradiční a nepřipouštěly dosáhnout politicky aplikovatelných závěrů ve smyslu potřeb reformačních směrů. Právnická práce, bylo-li již třeba takovou publikovat z časově podmíněných důvodů, se musela i přes svou vyhraněnou politickou tendenci vracet k platným církevním institucím a uznat jejich platnost v plném rozsahu.[11] Ale tyto výjimky vpravdě zdůrazňují téměř obecně neprávnický ráz literatury i myšlení. I když spisovatelé leckterých spisů jsou školení juristé, nepatří jejich díla[12] obvykle do dějin právnické literatury.

Právnická metoda teoretické práce nebyla tedy dostatečně vhodná k tomu, aby vyjádřila postoj kritiků k poměrům v církvi a proto byly hledány a také nalezeny nové metody pro hodnocení církevního právního života a církevních institucí: jsou to etická kritéria vyvozovaná z Písma. Třebaže se i nadále pracuje hojně s právními prameny a mnoho tvrzení a dedukcí se opírá o kanonické sbírky, je směrodatné teologické hledisko, mravní obsah a etické hodnocení.[13] V konfliktu mezi morálkou a právem,

---

[11] Tak např. R e p e t i t i o p r o d e f e n s i o n e c a u s a e M. I o. H u s od Jana z Jesenice, in: Ioannis Hus atque Hieronymi Pragensis Historia ac Monumenta I, fol. 324b - 333a; k tomu podrobně J. Kejř, Husitský právník M. Jan z Jesenice, Praha 1965, s. 68 - 71. Vynikající právník prokazoval nicotnost exkomunikace proslovené proti M. Janu Husovi a setrval při tom stroze na půdě platného práva kanonického.

[12] Typicky díla M. Mikuláše z Drážďan, jež jsou doslova přeplněna odkazy na kanonické právo, ale jejich právní obsah je velmi druhotný; jako příklad takového pracovního postupu může sloužit kázání Q u a e r i t e p r i m u m r e g n u m D e i, ed. J. N e c h u t o v á, Brno 1967, nebo slavné a rukopisně hojně rozšířené T a b u l a e v e t e r i s e t n o v i c o l o r i s, ed. H. K a m i n s k y a spolupracovníci, in: Transactions of the American Philosophical Society, New-Series Volume 55, Part 1, Philadelphia 1965.

[13] Jako příklad takového rozdílu může být uvedena nespravedlivá klatba. Zatímco se v klasické kanonistice největší část autorů kloní k mínění, že i nespravedlivá klatba je platná a závazná viz k tomu P. H u i z i n g, Alcuni testi dei decretisti sulla scomunica ingiusta e l'esclusione della Chiesa, in Études Le Bras II, s. 1243 - 1256; ve kterémžto pojetí převažuje právnické a církevně autoritativní hledisko, řeší opoziční nauky tutéž otázku zcela opačně a zdůrazňují přitom právě morální stránku problému a skutečnou vinu; viz např. Viklefovy články č. 11, 12 a 30, jakož i 22. kapitolu Husova traktátu D e e c c l e s i a, ed. S.H. T h o m s o n, Praha 1958.

který se nejednou projevuje v různých právních systémech,[14] je pro husitské myslitele rozhodující kategorií morálka. V tomto smyslu používají již Hus a jeho spolubojovníci Dekretu Gratianova i papežských zákoníků;[15] pro školeného právníka M. Mikuláše z Drážďan tvoří právní prameny nejdůležitější součást jeho učeného aparátu, ale i on měří jejich průkaznost autoritou Písma.[16] Není tudíž autorita právních pramenů původní, odvolání na ně se neděje jako na směrnici samu o sobě postačující, nýbrž sahá se k nim spíše jako k dokladovému materiálu k tezím o právu, které byly odvozeny z teologických a etických předpokladů. Tímto způsobem jsou právní předpisy vlastně zbaveny svého normativního charakteru.

Bylo by zcela nadbytečné opakovat, že i v právu - a ještě spíše v právních názorech - se uplatňuje vedoucí princip božího zákona,[17] který je považován za prvořadou, nejvyšší a dokonalou normu, jež v sobě obsahuje již všechny ostatní normy a nemůže býti ani doplněna ani změněna.[18] Toto východisko určuje zcela jednoznačně ráz úvah o právu, který můžeme označit ne jako juristický, nýbrž jako právně teologický.[19]

---

s. 208 - 217. Otázka nespravedlivé klatby se vyskytuje i v jiných spisech Husových. které nyní srovnávám s obhajobou 11.článku Viklefova, již pronesl r. 1412 M. Friedrich Eppinge, v článku Právnické dílo M. Friedricha Eppinge, Studie o rukopisech 15, 1976, s. 3-11. Srv. i výroky německého husity Jana Drändorfa o exkomunikaci při jeho procesu, H. H e i m p e l, Drei Inquisitions-Verfahren aus dem Jahre 1425, Veröffentlichungen des Max-Planck-Institut für Geschichte, Nr. 24, Göttingen 1969, s. 56, 62, 90.

[14] J. D e n o y e z, Les rapport entre la morale et le droit, Revue de droit canonique 16, 1966, s. 98.

[15] J. K e j ř, Právo a právní prameny v díle Husově, in: Husův sborník, Praha 1966, s. 84 - 94.

[16] J. N e c h u t o v á, Místo Mikuláše z Drážďan v raném reformačním myšlení, Praha 1967, s. 56.

[17] Pro předhusitskou a husitskou dobu se psalo již dost o božím zákoně, bylo by ale velmi užitečné sledovat tuto otázku pro celou českou reformaci. K názorům Jana Rokycany v. F. Š i m e k, Učení M. Jana Rokycany, Praha 1938, s. 204 ns.; k názorům v období německé reformace G. G ü n t h e r, "Altes Recht", "Göttliches Recht" und "Römisches Recht" in der Zeit der Reformation und des Bauernkrieges, Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig 14, 1965, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, s. 427 - 434.

[18] K pojmu božího zákona nedávno H. K a m i n s k y, A History of the Hussite Revolution, Berkeley and Los Angeles 1967, s. 33 a na dalších místech s četnými doklady, a E. W e r n e r, Der Kirchenbegriff bei Jan Hus, Jakoubek von Mies, Jan Želivský und den linken Taboriten, Berlin 1967, s. 14 a 21.

[19] Tohoto termínu jsem použil při přednášce r. 1967, při které jsem předložil první verzi této práce, zcela nezávisle na knize W. S t e i n m ü l l e r a, Evangelische Rechtstheologie I - II, Köln-Graz 1968, avšak po prozkoumání tohoto obsáhlého spisu mohu konstatovat, že z pojmového hlediska není mezi námi závažnějších rozdílů.

Totéž východisko dovoluje zavést do teoretické práce další důležitý pojem. Vše, co nemůže být uvedeno v soulad se zákonem božím, a podle okolností to může být převážná většina právních norem, má být zavrženo jako nálezky lidské. Toto učení, se kterým se setkáváme již u nejstarších autorů začínajícího reformního hnutí, typicky již u Matěje z Janova,[20] umožňuje nakonec vést rozhodný útok proti církevnímu právu, jak jej pak provádí luteránská reformace. Třebaže české hnutí jde tak daleko jen výjimečně, totiž v radikálním táborství na vrcholu husitské revoluce, a není jinak skoro všeobecně nakloněno k tomuto rozhodnému kroku, je přesto nebezpečí, které hrozí církvi učením o lidských nálezcích, velmi povážlivé. Pod heslem lidských nálezků, výlučné platnosti zákona božího nebo postavení zákona božího do protikladu s tradicí[21] by bylo možno posuzovat i odsuzovat skoro každou právní normu, ostatně nejenom církevní.Jak daleko byl od těchto důsledků již Hus ve spise D e s u f f i c i e n t i a l e g i s C r i s t i?

V této souvislosti je třeba zdůraznit ještě jinou věc. Ani luterská reformace se nedovedla důsledně osvobodit z církevního právního řádu a také po symbolickém spálení Corpus iuris canonici přetrvaly různé pozůstatky církevního práva v luterském právním systému.[22] A ještě dále: i církve, které vzešly z reformace, se nemohly vyhnout budování vlastního právního systému, na který nezůstalo bez vlivu kanonické právo.[23]

Nelze se potom divit, že shledáváme u husitských teoretiků, tedy celé století před historickým převratem r. 1517,stále ještě citáty z církevních právních sbírek, stojí-li mezi použitými prameny na druhém místě po bibli Dekret Gratianův a sahá-li se hojně i ke kanonistům. Je to trochu paradoxní: ostré kritiky špatného, hříšného a zesvětštělého stavu v církvi, jež napadají tak nekompromisně právní instituce církve a považují je za odporující křesťanskému řádu, používají právě k tomuto cíli církevních právních předpisů. Ale paradox zmizí v okamžiku, kdy uvážíme nejuristický přístup k těmto pramenům. Husitští učenci dovedou

---

[20] V. K y b a l, M. Matěj z Janova, Praha 1905, s. 126.

[21] To činí Jan Želivský, viz Dochovaná kázání Jana Želivského z roku 1419, ed. A. M o l n á r, Praha 1953, s. 16 - 17.

[22] W. M a u r e r, Reste des kanonischen Rechtes im Frühprotestantismus, ZRG KA 51, 1965, s. 190 - 253.

[23] Srv. J. H e c k e l, Das Decretum Gratiani und das deutsche evangelische Kirchenrecht, Studia Gratiana 3, 1955, s. 485 - 537; nově otištěno v autorových sebraných článcích, Das blinde undeutliche Wort "Kirche", Köln-Graz 1964, s. 1 - 48. Pro naše dějiny lze upozornit na závislost dekretů Jednoty bratrské na Dekretu Gratianově, zvláště v úpravě manželství, cf. J. S m o l í k, Dekrety Jednoty a Gratian,Křesťanská revue 24, 1957, s. 284 - 286.

obratně využívat skutečnosti, že v pestrém obsahu právních pramenů stojí mnoho kapitol, jež obsahovaly původně jen liturgická pravidla, morální zásady, poučení ve sporných teologických záležitostech nebo penitenciální příkazy a teprve sekundárně se staly právními pravidly. Mimoto různé změny v systému církevní organizace nebo svátostí, které se projevily v průběhu staletí, neodpovídaly už starým zásadám, obsaženým v Dekretu, což opět nabízelo možnosti k teoretickému boji. To bylo zdůrazněno ještě snahou po čistém křesťanství ve smyslu staré apoštolské církve.Skvělým příkladem takového pojetí je návrat k přijímání pod obojí způsobou.[24]

I když je většina odkazů na kanonické právo převzata z Dekretu Gratianova, nalézají se hojně i citáty z papežských zákoníků i s jejich glosami. Musí být zvláště zdůrazněno, že i v případě Řehořových Dekretálů, Liber Sextus a Klementin se používá téže interpretační metody, totiž vystižení mravního obsahu a pomíjení právní závaznosti, často bez ohledu na to, že jde o oficiální zákoníky.

Takové užití právních předpisů dovoluje potom husitským polemikám spojovat tradiční vědu s novými, často revolučními myšlenkami. Dokonce ústřední nejen program, nýbrž i zákon husitských Čech,čtyři pražské artikuly, jsou dokládány ve své široké redakci četnými citáty z kanonického práva,[25] právě tak jako obhajoba kalicha, jež byla určena pro kostnický koncil.[26] Stále se vidí s plnou zřejmostí, že právnická učenost patří k pravidelné výzbroji českých učenců a že - řečeno obrazně - kanonické právní sbírky stojí v jejich knihovnách na dosah ruky.

Poslední desítky let čtrnáctého a první patnáctého století jsou období velkého církevního rozpolcení a reforma církve je první a nejdůležitější otázkou doby. Je to všeobecně uznávaná nutnost a velké reformní hnutí je markantní i v samé církvi. Svědectvím o tom je úsilí o odstranění papežského schismatu a reformní koncily. Také na poli církve vstupuje na scénu průkopnická teorie, jež usiluje o pozměnění vládního sys-

---

[24] Jedním z nejdůležitějších podnětů k úvahám o eucharistii bylo studium kapitoly C o m p e r i m u s papeže Gelasia, De cons D. 2 c. 12. K této kapitole viz H. K a m i n s k y (jako pozn. 18), s. 114.

[25] Česká redakce širokého znění artikulů v AČ III, s. 213 - 216; německé znění u F.M. B a r t o š e, Manifesty města Prahy z doby husitské, SPDMP 7, 1933, s. 275-278; latinská verze tamtéž, s. 282 - 285. V této souvislosti lze ponechat stranou skutečnost, že nejsou všechny redakce zcela identické.

[26] A u c t o r i t a t e s p r o c o m m u n i o n e s u b u t r a q u e s p e c i e, u H a r d t a, Magnum oecumenicum Constantiense concilium III, s. 805 - 827.

tému a je juristicky hluboce podložena - konciliární idea.[27] Ale v obvyklém smyslu pojmu "reformace" není konciliarismus žádný reformační proud. Neohrožuje existenci a jednotu hierarchicko-juristické církve, jak je tomu v husitství i v reformacích 16.století. Konciliární idea, jejíž kořeny lze najít už v dekretistice 12.století a která vrcholí a politicky se prosazuje v západním schismatu, zanechává své stopy jen nevýrazně v počátcích husitství. V předhusitské době, tedy v období nejvyššího významu konciliarismu, kdy pro jeho praktické uplatnění a rozvíjení se vytvořily podmínky ve spletitých politických vztazích dvojpapežství, je kupodivu vliv konciliární ideje na Čechy nepatrný. Potom, co bylo třeba se vzdát hypotezy, že tzv. T e t r a g o n u s A r i s t o t e l i s je českého původu,[28] zůstává jen jediný závažnější spis konciliaristické tendence, který smíme připisovat českému učenému prostředí, totiž traktát Q u i a s u m m u m i n r e b u s z r. 1414.[29] Jeho autor je hledán v osobě právníka a později obratného diplomata umírněného husitského křídla M. Jana Kardinála z Rejnštejna,[30] kterémužto mínění lze přisvědčiti.

Nepřítomnost Čechů v církevně právních sporech a při vypracování a rozvíjení konciliaristických teorií má nejzávažnější příčinu ve vnitropolitické situaci českého království. Neuspokojivé hospodářské a sociální poměry vyvolaly silnou opozici proti systému církevní vlády, českým učencům byly mnohem bližší kritické opoziční názory Viklefovy než - přes jejich závažnost a reformní tendenci - v podstatě přece jen stále katolicky zaměřené diskuse rozličných konciliaristických autorů. Husitským učencům, daleko těsněji spojeným s obecným lidem, už nepostačovala reforma církve; jejich tendence lze už označit jako spějící k revolučním názorům.

Rozhodný vliv Viklefův se prosazuje i v právněpolitických myšlenkách Viklef není přijímán jen jako teologická a filozofická autorita, nýbrž také jako právní, což husitským mistrům vyčítají i nepřátelské posměšné

---

27) K.A. F i n k, Die konziliare Idee im späten Mittelalter, in: Die Welt zur Zeit des Konstanzer Konzils, Vorträge und Forschungen XI, Konstanz-Stuttgart 1965, s. 119 - 134.

28) Ed. F.M. B a r t o š, Tetragonus Aristotelis, Praha 1916. Proti svému původnímu přesvědčení o autorství M. Vojtěcha Raňkova z Ježova ustoupil F.M. B a r t o š od mínění o českém původu díla a připsal je Jindřichu Langensteinovi, viz Příspěvky k dějinám Václava IV, VČA 51, 1942, s. 67 - 72.

29) Traktát anonymně zachovaný není dosud vydán. Výňatky z něho otiskl H. F i n k e, Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konzils, Paderborn 1889, s. 278 - 281. Rozbor traktátu podal J. K e j ř (jako pozn. 11); s. 131 - 138, tam i odkazy na starší literaturu.

30) F.M. B a r t o š, Reformní program M. Jana Kardinála z Rejnštejna, vyslance Karlovy university pro koncil kostnický, JSH 38, 1969, s. 99 - 118; německá verze in: Festschrift für Hermann Heimpel II, Göttingen 1972, s. 652 - 685.

popěvky.[31] Viklefovy názory jsou mnohdy podloženy juristicky,což u jeho předchůdce Richarda Fitz-Ralpha, rovněž vysoce ceněného a hojně citovaného u husitských mistrů, nenacházíme v tak značné míře.[32] Viklefovo teoretické pojetí mnoha institucí ovlivňuje i husitské myšlenkové postupy a závěrečné formulace.Ale přes své juristické zabarvení není Viklef samozřejmě učenec - právník a bojuje nejednou právě proti přemíře juristického myšlení v otázkách víry a v teoretických otázkách. Viklefův pojem církve,který tak výrazně ovlivnil i pojetí Husovo,[33] stojí v naprostém protikladu k juristickému, který se vyvíjí od 12.století,[34] Viklef vlastně vyjímá církev jako takovou z okruhu juristického poznání.Ve smyslu c o m m u n i t a s p r a e d e s t i n a t o r u m mizí církev jako instituce,je odňata možnostem lidského pochopení a odsunuta do sféry čisté víry.[35]

Bylo by možno jistě poukázat, že tvrdé polemiky proti právnicky jednostrannému pojetí církevní institucí nejsou nic nového, že už v prvním rozkvětu klasické kanonistiky vystupují různé tendence odstranit tak říkajíc hypertrofii právních předpisů, že dochází k boji proti převaze právníků v církvi na úkor teologů a že dokonce se klade vážně otázka, zda má být papež teolog či právník, a je teoreticky jednoznačně zodpovězena ve smyslu požadavku teologického vzdělání hlavy církve.[36] Některé z názorů, potírajících převahu právníků, byly dokonce odsouzeny

---

[31] J. S e d l á k, Několik textů z doby husitské I, s. 20:
Pragensis civitas de Brunello citaristam
cicius efficeret quam de Wikleff canonistam.
Podobná narážka je obsažena i v satirické básni německých studentů odešlých z Prahy po Dekretu kutnohorském; pramen je již několikrát vydán,naposledy F. S e i b t, Johannes Hus und der Abzug der deutschen Studenten aus Prag 1409, Archiv für Kulturgeschichte 39, 1957, s. 77:
Phanum nequam spurium cepit in amorem,
Getznitz Wicleff iurium magnum fundatorem.

[32] Učení Richarda Fitz-Ralpha není ve vztahu k husitství dosud dostatečně prostudováno. Že u tohoto Viklefova předchůdce lze najít zajímavé názory, to ukázal rozbor jeho úvah o soudních důkazech, viz J. K e j ř, Ke zdrojům husitských názorů na teorii soudních důkazů, PhS 11, 1965, s. 9 - 15.

[33] Nově o tom E. W e r n e r, který věnoval pojmu církve u husitských teoretiků zvláštní práci, cit. výše v pozn. 18.

[34] I k definování pojmu církve se zjišťují náběhy v dekretistice 12.století,v. S. M o c h i-O n o r y, Fonti canonistische dell´idea moderna dello Stato, Milano 1951, s. 123, pozn. 1.

[35] Je třeba hluboce litovat, že F. M e r x b a c h e r, Wandlungen des Kirchenbegriffs im Spätmittelalter, ZRG KA 39,1953, s. 274 - 361, nevěnoval vůbec žádnou pozornost tomuto pojetí.

[36] M. G r a b m a n n, Die Erörterung der Frage, ob die Kirche besser durch einen guten Juristen oder durch einen Theologen regiert werde bei Gottfried von Fontaines (+ nach 1306) und Augustinus Triumphus von Ancona (+ 1328), in: Festschrift

jako kacířské.[37] Opozice proti církvi právníků a politiků[38] není novum a nelze popírat, že už tyto nauky a spory jsou významnou živnou půdou pro postupné tvoření reformačních právněpolitických názorů. Ale reformační nebo dokonce revoluční ideologií přece jen ještě nejsou. Přes veškerou břitkost polemik v nich chybí politická tendence, jež integrálně náleží k reformaci v církvi. Vnitřní reforma v existující církvi, zdokonalení jejího vládního systému a odstranění závad není v tom čase ještě reformací v politickém smyslu a přechod k reformaci není náhlý; je pomalý a postupný, vystihuje různá stadia zápasu o vliv v církvi a různé tendence odrážející stav společnosti. Trvá historicky velmi dlouho, než se dojde k luterskému heslu "Juristen - böse Christen". Nelze zapomínat, že to nejsou jen reformační tendence, které se staví nepřátelsky ke kanonickému právu; odmítání právnické učenosti se zjišťuje i u raných humanistů.A ještě dále: právní věda jako taková je v 15.století[39] na mnohem nižší úrovni než dřívější klasická kanonistika a je schopna teprve s odstupem desítek let zvládnout nové aktuální problémy.

Jestliže jsem v omezeném rozsahu jediného stručného sdělení mohl toliko naznačit nejzávažnější problémy, jež se jeví očím právního historika, a musel-li jsem upustit od velkého počtu různých podrobností, chtěl bych přece jen na konci svého výkladu položit otázku, jež dle mého mínění patří mezi klíčové: Kde vlastně jsou - viděno z hlediska dějin práva, institucí a právních nauk - hranice mezi reformními snahami, které na konci čtrnáctého a na počátku patnáctého století jsou téměř všeobecné, a mezi skutečnou reformací či dokonce již revolučním hnutím? Toto postavení otázky zní asi příliš ostře a kategoricky (přece jsem sám zdůraznil povlovné a pomalé přechody mezi různými stupni a kvalitami), ale soudím, že je oprávněné.[40] Na základě dosavadních prvních skromných výsledků se snad smí formulovat odpověď ve smyslu, že rozdíl

---

Eduard Eichmann, Paderborn 1940, s. 1 - 19. Tentýž problém řeší i další teoretikové a jeho ozvuky se zjistí i v literatuře nastupujícího husitství.

[37] S. G a g n é r, Studien zur Ideengeschichte der Gesetzgebung, Uppsala 1960, s. 156 ns.

[38] G a g n é r, s. 157, cituje mně nepřístupnou práci R. M o r g h e n, Medioevo e Rinascimento, Bulletiho dell´Istituto Storico Italiano 66, 1954.

[39] K tomu P. O u r l i a c, Les sources du droit canonique au XVe siecle: le solstice de 1440, in Études Le Bras I, s. 293 - 305.

[40] Zde lze poznamenat, že výtečný článek J. H e c k e l a, Initia iuris ecclesiastici protestantium, in: Das blinde, undeutliche Wort "Kirche" (jako pozn. 23), s. 132 - 242, zahajuje své úvahy až vystoupením Lutherovým. V našem pojetí je problematika počátků církevního práva reformace posunuta daleko hlouběji do minulosti a je to sám pojem husitského revolučního hnutí speciálně a české reformace obecně, který vyvolává podobné postavení otázky.

tkví ve snaze po změně, odstranění či nahrazení církevních institucí, zatím co dřívější teorie směřovaly jen k vylepšení a vnitřní přestavbě týchž institucí.

Z hlediska právních dějin nebo dějin právních učení by bylo nesprávné předkládat odvážné hypotezy o právním myšlení husitského revolučního hnutí a obecně české reformace. Ale právě tak jako patří reformační právní učení do dějin právních nauk, mají i analyzy těchto právních nauk přinést doplnění k celkovému obrazu husitských myšlenek, třebaže se to dnes může dít především v podobě otázek a toliko naznačením odpovědí.

DAS RECHTSDENKEN IN DEN WERKEN DER HUSSITISCHEN THEORETIKER

Jiří Kejř

Zusammenfassung

Das Rechtsdenken der Hussitenbewegung läßt sich deshalb nicht leicht verfolgen, weil wir ihm in der juristischen Literatur nur selten begegnen. Theoretische Erwägungen über das Recht finden wir in politischen und polemischen Schriften, in philosophischen und theologischen Traktaten, in Flugblättern und sogar in Gedichten. Gewisse Verwandtschaften hussitischer Erwägungen über das Recht finden wir im Vergleich mit älteren literarischen Genres, in denen Rechtsfragen unter dem ethischen Aspekt beurteilt werden, z.B. in der Quaestionenliteratur, in der Moraltheologie, sowie in den sog. Summae confessorum.Der grundlegende Unterschied beruht jedoch darin, daß diese Schriften auf dem Boden des Denkens der hierarchisch-juristischen Kirche verharren und deren Institutionen verteidigen und als gerecht betrachten, während die Hussitenliteratur gerade diese Institutionen angreift und aufzeigt, worin sie vom Ideal des wahren Christentums abweichen. Hauptkriterium für die Beurteilung der Rechtsinstitutionen ist die Bibel und das davon abgeleitete Gottesgesetz, das als oberste Norm angesehen wird, wonach die Berechtigung von Rechtsvorschriften bemessen wird. Was dieser höchsten Norm widerspricht, wird als menschliche Erfindung verworfen.

Ungeachtet des kritischen Standpunktes gegenüber dem gültigen Kirchenrecht bilden die Rechtsquellen sehr oft eine Stütze für theoretische Erwägungen. Die hussitischen Gelehrten verstanden den Umstand auszunützen, daß die Rechtsquellen oft auch liturgische Regeln, moralische Grundsätze oder Pönitentialweisungen enthalten, und dieser ihr Sinn wird als Maßstab für die Gültigkeit von Institutionen herangezogen. Die Rechtsquellen werden in der hussitischen Literatur sehr häufig zitiert und bilden nach der Bibel die häufigsten Zitate im gelehrten Apparat der hussitischen Schriften.Ihre innere Verbindlichkeit richtet sich jedoch gegen die damalige kirchliche Praxis und gegen das System der kirchlichen Herrschaft. Sogar wird auch das Grundprogramm der Hussiten, die Vier Prager Artikel, mit zahlreichen Zitaten aus Rechtsquellen belegt, die wichtigste liturgische Veränderung - die Kommunion unter bei-

den Gestalten - verdankt ihre Entstehung dem Studium von Rechtsvorschriften (Kapitel Comperimus des Papstes Gelasius).

In der hussitischen Literatur stoßen wir auf keine merklichen Spuren der konziliaristischen Theorie, die mit ihrer reformatorischen, nichtsdestoweniger jedoch auf dem Boden der Kirche verbleibenden Konzeption den Postulaten der Hussiten nicht entsprach.Auch auf dem Gebiet rechtspolitischer Vorstellungen spielte Wiclif eine bedeutsame Rolle für die Gestaltung der hussitischen Lehre; seine Ansichten waren vielfach juristisch untermauert und er wurde auch als juristische Autorität anerkannt, was sogar feindliche Pamphlete den hussitischen Gelehrten vorwarfen.Aber der auch in Böhmen übernommene Begriff Wiclifs von der Kirche (communitas praedestinatorum) entzieht der Kirche den Charakter einer Rechtsinstitution und stellt sie und ihr Innenleben in die Sphäre des Glaubens.

Auch im Hussitentum sind oppositionelle Stimmen gegen die Kirche der Juristen erkennbar. Im Vergleich mit älteren Ansichten, die gleichfalls das Übermaß der juristischen Auffassung der kirchlichen Institutionen ablehnen und die Juristen dafür kritisieren, handelt es sich nunmehr bereits um eine reformatorische Tendenz, die schließlich in den Reformationen des 16.Jahrhunderts, insbesondere im Luthertum auskristallisiert.

IDEA PŘIROZENÉHO PRÁVA V DÍLE M. T. CICERONA

Richard Pomahač

I. ZDROJE CICERONOVA POJETÍ PRÁVA

Když se ve svém posledním dokončeném spise Cicero zamýšlí nad výsledky své celoživotní práce, přiznává vcelku upřímně: "Co se týká znalosti filozofie, jsem zajisté ochoten ustoupit mnohým, jestliže si však osobuji schopnost vhodného, jasného a ozdobného výrazu, myslím, že si cením tento nárok plným právem."[1] Ve spojení s dalším ohodnocením vlastních filozofických spisů v dopise Attikovi,[2] kde jsou přímo označeny za opisy či překlady řeckých předloh, jež bylo nutno opatřit toliko římskou výmluvností, může se zdát, jako by již Cicero samotný vybízel historiky a klasické filology, aby na jeho práce hleděli především jako na zručné kompilace a aby se v prvé řadě věnovali otázce, kteří autoři a která díla to byli použiti.[3] Přes Ciceronův vztah k jednotlivým osobnostem řecké filozofie, přes srovnání jednotlivých Ciceronových děl s jejich pravděpodobnými řeckými předlohami se ovšem dostáváme k dalším, obecnějším otázkám. Nelze upřít Ciceronovi zásluhu o "zpopularizování" řecké filozofie v Římě, o vytvoření latinského filozofického pojmosloví. Uvědomujeme si tuto specifičnost Ciceronova filozofického a filozoficko-politického literárního odkazu, rozbor Ciceronových textů však příliš často omezuje právě její zdůvodnění. Pokládáme za nedostačující opírat se především o prokazatelné shody Ciceronova textu a předloh, jež se při srovnávacím studiu přímo nabízejí. Přeceňování komparatistických metod vede nejen k nesprávnému pochopení otázky zdrojů Ciceronova pojetí práva, ale zkresluje i celkové hodnocení vývoje filozofie a politické a právní teorie, jakkoli platí, že textová kritika zde tvoří východisko pro dal-

---

[1] De off. 1,1.

[2] Ad. Att. 12,52-3.

[3] V naší literatuře výrazně reprezentuje tento přístup S v o b o d a, 1919. Svobodova práce je citována řadou zahraničních autorů, i když se zejména v otázce Ciceronovy znalosti Chrysippových děl a v otázce hodnocení vlivu Antiocha Askalónského většinou se Svobodou neshodují. Tato tematika je z novější produkce pokryta především pracemi: M i l t o n, 1956, W e i s c h e, 1961 a S t e i n m e t z, 1971.

ší výzkum.[4] Ciceronovy texty nelze vřadit do odborného literárního kontextu bez toho, aby se již v samotném faktu vřazení neprojevil neliterární kontext vzniku díla. To je ovšem nutno upřesnit: nejedná se o nahrazení textové kritiky jakousi všeobecnou charakteristikou sociálně politických poměrů v Římě na sklonku republiky, či daty Ciceronovy biografie. Vykládáme Ciceronovo dílo nikoli jen jako souhrn jednotlivých, nepřímo souvisejících částí, ale jako celek, jehož části tvoří nezjednodušenou jednotu, historicky určitou a určitelnou.

Platí jistě o Ciceronovi jeho vlastní slova, že nevyšel jako řečník "ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis".[5] Ciceronova snaha vyniknout jako řečník se kryje se snahou vyniknout jako politik i jako filozof. Milovník vědění a milovník filozofie Cicero proslul svým nesmlouvavým požadavkem důkladné filozofické přípravy nezbytné pro politickou i právnickou praxi. Ciceronovými učiteli práva byli podle jeho vlastních slov především oba Scaevolové, augur a pontifex,[6] již v mládí se seznámil i se všemi vlivnými filozofickými školami, prostřednictvím Filóna z Larissy zvláště důkladně s tehdejší Akademií. Rok po Filónově smrti pobývá pak na půdě Akademie jako žák Antiocha Askalónského a sám na několika místech připomíná, jak velký význam pro něho setkání s Antiochem mělo. Řada prací z poslední doby si podrobněji všímá právě Ciceronova vztahu k současníkům, předním autoritám v oboru filozofie a stavší jejich vliv na utváření Ciceronových názorů naroveň vlivu autorů starší generace - Panaitia a Polybia, s jejichž jmény bývá spojována především koncepce spisů De re publica a De legibus.[7] Akademická noetická východiska obsažená v pasážích objasňujících Ciceronovo pojetí státu a práva vedla však některé autory k tomu, aby je postavili do nesmiřitelného protikladu s principy stoické etiky, vedli krátké spojení od Cicerona k Antiochovi, od Antiocha k zakladateli Nové Akademie a odtud přes Chrysippa zpět k Ciceronovi, zkonstruovali složité vazby vzájemných filozofických závislostí na základě ryze spekulativního přístupu a přisoudili tak Ciceronovi řadu nepěkných vlastností, týkajících se nejen způsobu jeho literárních praktik, ale i osobních postojů.[8] Stře-

---

[4] Tento nedostatek si bohužel uvědomíme i při četbě dosud jediné specializované české monografie - T o m s a, 1923.

[5] Orat. 12.

[6] Brut. 89, 306, k tomu srov. L e p o i n t e, 1926,36 a S c h u l z 1961, 51n, 68.

[7] Srov. Acad. 1,13 a 2,65, dále Tusc. 2,4. Pro Antiocha svědčí i rozsouzení sporu mezi Starou Akademií a Zenonem v De leg. 1,53-5, k tomu dále N o v o t n ý, 1970, 72n.

[8] Tak S e i d l e r, 1965,165: "Cicero... v podstatě vycházel ze stoické filozofie, to mu však nevadilo, aby těžil i z jiných filozofických systémů. Nebyl příliš

dem pozornosti se opět stává otázka eklektismu v Ciceronově díle. Hovoří se dokonce o jediné univerzální metodě, jakou své spisy sestavoval. Výsledné hodnocení: zručné, řemeslné kompilace v teorii, postrádající vlastní jednotící tvůrčí přístup, a bezzásadové, oportunní postoje v politickém životě.[9] To jsou tedy závěry sporu o Ciceronovu filozofickou příslušnost.

Metafyzický základ Ciceronovy "praktické filozofie" charakterizoval přesně Jaroslav Ludvíkovský: "Rozum, jenž proniká přírodu a řídí ji spravedlivě a účelně, je božský prvek, bůh sám. Lidský rozum je součástí rozumu světového, je to božský prvek v člověku. Jestliže tedy stoikové žádají na člověku, aby žil ve shodě s přírodou, jak jsme si zvykli česky překládat, neznamená to nic jiného, než aby žil podle zásad rozumu, v němž spočívá pravá přirozenost člověka, jeho božská přirozenost."[10] S touto myšlenkou se budeme při rozboru Ciceronova systému právní filozofie nadále setkávat velmi často. Bude jí použito jako výchozího argumentu v definicích přirozeného práva ve spisech De legibus a De re publica, ve výkladech o spravedlnosti a prospěšnosti v De officiis i v polemikách a literárních diskusích jednotlivých stoupenců dogmatických a skeptických filozofických škol, jak je nacházíme například ve spise De natura deorum, pro nás velmi zajímavém v souvislosti s odkazem ke druhé knize De legibus. Interpretace zmíněných míst, o kterou se pokusíme, naznačí, že Ciceronem důsledně uplatňovaný absolutní etický princip nevylučuje odmítnutí absolutní pravdy v noetickém a metafyzickém smyslu tak, jak je to patrné v Ciceronově snaze o překonání a vysvětlení jednostranných, v ostrém protikladu stojících stanovisek. Cicero se neodchyluje od svých výchozích metodologických stanovisek ani v pasážích rozvíjejících právně filozofickou tematiku. Proto je třeba rozlišovat v jeho pojetí právo přirozené, tedy ideu práva a právo pozitivní, realizaci této ideje. Proto je pro Cicerona příznačné ztotožňování práva, ro-

---

důsledný: uznával absolutní etické principy, ale zároveň pochyboval o možnosti odlišit pravdu od klamu; kriticky se stavěl k tradiční víře, a přitom zastával kněžské úřady; byl nadšen zřízením spočívajícím na rovnováze moci a současně připouštěl možnost jedinovlády. Hlavní teze však převzal od stoiků." Je s podivem, že zvláště v odborné literatuře přehledového typu se s tímto názorem stále běžně setkáváme. Kde se bere ta jistota, že Cicero převzal hlavní teze od stoiků? A četli tito autoři Hegelovy Dějiny filozofie, domýšlejí-li vývoj Akademie?

[9] Domníváme se, že někteří autoři jsou stále poplatní mommsenovské tradici, která Cicerona hodnotila velmi nepříznivě. Srov. M o m m s e n, 1923, 580 a 619n nebo M e y e r, 1918, 60 a 188. Ve srovnání s Platónem ovšem po právu N o v o t n ý, 1970, 101 hovoří o Ciceronovi jen jako o milovníkovi filozofie. Je však skutečně podložené stanovisko tlumočené Svobodou v úvodu jeho práce z r. 1919, že Marca Tullia nelze nazvat ani filozofem eklektickým, myslíme-li tím filozofa, jenž spojuje prvky různých učení a vytváří z nich vlastní soustavu?

[10] C i c e r o, O povinnostech, Praha 1970, 15.

zumu a přírody v ideji přirozeného práva jako nejvyššího rozumu, společného lidem i bohům a hned vedle toho charakteristicky právnické chápání spravedlnosti,jíž je to, aby si každý zachoval,co mu právem patří. Rozpor mezi ideou absolutního práva a relativistickým chápáním spravedlnosti byl ovšem konstatován již před Ciceronem. Mechanický výklad vede k tezi o směšování stoických filozoficko-etických východisek s učením a názory představitelů skeptických, resp. akademických škol.Přihlíží však tento výklad dostatečně k Ciceronovu řešení uvedeného rozporu? Dokáže překročit rámec úvah nad vývojem do sebe uzavřeného systému řecké filozofie, dokáže reálně zhodnotit podíl řecké filozofie na vzniku římské právní vědy? Cicero dospívá ve svých úvahách o právu přirozeném od obecně formulovaných východisek, poplatných platónské, stoické a akademické tradici, k jejich specificky římské konkretizaci,odrážející řadu historicko-praktických politických i právních faktorů, a dospívá nejednou k pozoruhodným závěrům, na něž navazuje rozvíjející se římská jurisprudence a jež se tak stávají teoretickým vyjádřením podstaty státu a práva v idealistickém pojetí charakteristickém pro celou římskou iurisprudenci.

Vraťme se nyní ještě k literárním pramenům jako k jednomu ze zdrojů Ciceronova pojetí práva.Řada odkazů nám pomáhá objasnit Ciceronův vztah k jednotlivým představitelům řecké filozofie. O Ciceronovu učiteli Antiochovi jsme se již zmínili, Novotný[11] poznamenává, že Ciceronův odpor proti dogmatismu v noetických otázkách nelze zřejmě chápat jen ve smyslu probabilismu Filónova, s nímž se Cicero ztotožňuje v Akademikách. Stojí za úvahu, zda názory stoiků a zvláště názory Panaitiovy nezprostředkoval Ciceronovi právě Antiochos, jak tomu nasvědčují Acad. 2,132, kde je nazván jako "téměř čistokrevný stoik", i dopis Ad Att. 13,13,1, kde si Cicero cení svou koncepci Akademik, jež prý nemá u Řeků obdobu. Antiochos v podání Akademik je přesvědčen o tom, že bez pevných kritérií pravdy není možný rozumný život. Od něho prý také pochází veškeré dělení dosavadní filozofie na Platóna, Aristotela a stoiky na straně jedné a všechny ostatní na straně druhé.Tato myšlenka nás přivádí k tomu, abychom věnovali pozornost působení Platónova filozofického systému a zhodnocení jeho úlohy v systému filozofické tradice v době Ciceronově Ciceronovy odkazy k Platónovi dokládá Zoll, 1962, u nás Novotný, 1970. Jejich závěry v podstatě dokazují, že Ciceronova znalost Platónova díla byla do značné míry závislá na zprostředkující interpretaci.[12] Ve

---

[11] N o v o t n ý, 1970, 71.

[12] N o v o t n ý, 1970, 94n.

vztahu ke koncepci Ciceronových Akademik dospívá k obdobnému závěru i Schmitt.[13] Kenter[14] v podstatě odmítá názor, že samo Platónovo dílo ovlivnilo Ciceronovo pojetí práva, a zdůrazňuje především význam díla Panaitiova, Poseidoniova a Antiochova, resp. jejich interpretace platónských a stoických idejí.

"Quid sit homini a natura tributum?", ptá se Cicero v De leg. 1,16, "Quantam vim rerum optimarum mens humana contineat?" Odpověď již známe. Jediný tvor v přírodě, a to člověk, je nadán rozumem. A co je v celé přírodě božštějšího než rozum? Rozum je první společnou vlastností bohů i lidí, a protože i zákony jsou svou podstatou tímto rozumem, jsou lidé zákony spojeni s bohy. Odpověď obsažená v De leg. 1,22-3 vychází zřejmě z těchže předpokladů jako úvaha o "člověku obdařeném rozumem" v De off. 1,4. Člověk je podle Cicerona povinen užívat rozumu, daru přírody a bohů, moudrost a rozumnost, jež vyrůstá ze zkoumání a hledání pravdy, stojí jako prvá v řadě ctností, doplňuje ji dále spravedlnost, statečnost a uměřenost. "První ze čtyř složek, na něž jsme rozdělili vlastní podstatu čestnosti, to je ta, která spočívá v poznávání pravdy, souvisí nejtěsněji s přirozeností lidskou... Ze tří ostatních má největší praktický význam spravedlnost, na níž se zakládá lidská družnost a společenství života". (De off. 1,6-7).Většina interpretů Ciceronova díla považuje koncepci čtyř ctností za přejatou od Panaitia, jak ostatně odpovídá přinejmenším rozvržení knih Officií. Cicero ovšem definuje rozum jako nástroj k poznání pravdy a tuto myšlenku rozvádí takto: "Nejsem věru z těch, jejichž duch tápe v nejistotě a nemá nikde pevný cíl.Vždyť jaké by to bylo myšlení, jaký by byl celý život, kdyby nám byla odňata možnost nejen rozumné výměny názorů, ale vůbec života rozumného! Já se liším od jiných, kteří některé věci nazývají jistými a jiné nejistými, jen tím, že jedny věci nazývám pravděpodobnými, a jiné nikoli.Co mi tedy brání, abych se nedržel toho, co se mi zdá pravděpodobným, a neodmítal to, co se mi naopak zdá pravděnepodobným, a abych se nevaroval domýšlivé jistoty ve svých tvrzeních, vyhýbaje se tak nerozvážnosti, jež je pravým opakem moudrosti" (De off. 2,2). Zde se Cicero výslovně hlásí ke škole akademické a je patrné, že starou stoickou ctnost - moudrost - vykládá jinak než Panaitios.Je tedy třeba uvažovat jednak o Ciceronově pojetí zákona jako nejvyššího rozumu, jednak o jeho východiscích noetických, o jeho pojetí racionality. Kenter i Pease[15] přirozeně

---

[13] S c h m i t t, 1972, 13 a 19-24.

[14] K e n t e r, 1972, 10.

[15] K e n t e r, 1972, 81, P e a s e, 1968, 250.

upozorňují v souvislosti se ztotožňováním zákona o rozumu na známé stoické pojetí univerzálního světového řádu. Odkazují-li pak při rozboru pojmu "logos" v řecké filozofii k Hérakleitovi, bude možná užitečné doplnit zlomkem B 114 ze Stobaia,[16] jenž údajně Hérakleitovi připisuje následující tvrzení: "Ti, kdo mluví s rozmyslem, musí se opírat o to, co je všem společné, tak jako se opírá město o zákon a mnohem pevněji. Neboť všechny lidské zákony jsou živeny jedním božským: ten vládne, kam až chce, všechno zmůže a má převahu." K Hérakleitovi vedou ovšem i odkazy sledující druhou stránku vytčené otázky, tedy zdůraznění rozumového poznání světa, jež vyúsťuje v poznání zákona ve smyslu obecné zákonitosti.Vedle toho má řecká racionalita ještě podobu eleatskou, atomistickou a ovšem i vrcholná díla Platónova a Aristotelova.Nemáme zde možnost zabývat se genezí přirozenoprávní ideje, chceme jen připomenout bohatou tradici, s níž se při rekonstrukci vývoje řeckého filozofického vývoje setkáváme. Je to názor, že idea práva vyplývá ze samotné přírodní a božské podstaty světa. Takto odvozené přirozené právo má normativní charakter, je vyjádřitelné v zákonech lidské společnosti. Zhodnotit význam Platónova a Aristotelova idealistického zobecnění tohoto pojetí se přímo nabízí. Uvažujeme-li však o koncepci přirozeného práva v helénistické periodě a znovu potom o její římské recepci, nelze pouze myšlenky mechanicky přenášet a nevzít v úvahu určenost filozofie a vědy jako forem společenského vědomí. Ani nejabstraktnější filozofie práva nemůže být konstituována bez vztahu k právu a společnosti, jež existenci práva podnítila. A z jiné strany: aniž by se v helénistické, resp. republikánsko-římské etapě svého vývoje právní filozofie již natolik emancipovala, aby mohla stát v čele vznikající římské právní vědy - jurisprudence,[17] nezůstává přirozeně jurisprudencí neovlivněna.

Ve vztahu k helénistické filozofii - specielně ve vztahu k Panaitiově a Poseidoniově stoické etice a k akademickému učení o kritériích pravdivého poznání - vystupuje v Ciceronově pojetí přirozeného práva především do popředí snaha sloučit vůdčí myšlenky s římskou tradicí. Jestliže jsme poukázali na to, že myšlenka přirozeného práva (ztotožnění práva a rozumu) se objevuje už u předsokratovských filozofů, nešlo nám pochopitelně o určení autorství této myšlenky. Budeme-li sledovat vývoj tohoto významného filozoficko-právního učení jako vývoj uzavřeného systému, odmítneme tak dění tohoto systému. Z hlediska formy myšlení tu hraje jistě významnou roli Platónův objev nahrazující právo ideou práva,

---

[16] S v o b o d a, 1962, 51.

[17] Poznamenáváme, že pojem iurisprudence nezahrnuje jen právní nauku, ale rovněž, a v pramenech především, i praktickou činnost vytvářející a aplikující právo.

z hlediska noetického a metodologického akademická skepse či aristotelovské a peripatetické kategorizace. Vůdčí myšlenky i metodické postupy procházejí i v Ciceronově případě prizmatem výběru. Uveďme jen pro příklad, že o jedné z nejuniverzálnějších filozofických syntéz, kterou vytvořil Poseidonios, víme od Cicerona žalostně málo, ačkoli oba udržovali těsné přátelské styky. O to nápadnější je, že se Cicero pokouší ve shodě se svým učitelem Antiochem vyložit Poseidoniovo kritérium pravdy - logos, světový rozum v souvislosti s pojmy summa lex a lex divina.[18] Dvěma řečnickými otázkami v De leg. 1,16 odkázal Cicero při definování přirozeného práva k prvému ústřednímu pojmu - ratio.Další řečnické otázky a odpovědi na ně nerozvíjejí však už myšlenky korespondující s Poseidoniovým světovým řádem. "Cuius muneris colendi efficiendique causa nati et in lucem editi simus? Quae sit coniunctio hominum quae naturalis societas inter ipsos?" Člověk,jemuž byl dán do vínku rozum, zdravý rozum, zdůrazňuje Cicero, je zrozen pro spravedlnost. Je přirozené, aby se dělil o svá práva i povinnosti s ostatními lidmi.Právě jen proto, že byli lidé obdařeni rozumem, mohou žít ve společenství, a naopak, to že lidé mají tento rozum, je také k životu ve společnosti zavazuje. A proto existuje právo. "Nunc iuris principia videamus..... l e x e s t r a t i o s u m m a i n s i t a i n n a t u r a." (De leg. 1,18-9) V převážné části první knihy De legibus jde tedy Ciceronovi o etickou reflexi učení o věčném a neměnném přírodním zákonu a tím spíše vyniká souvislost s příslušnými spisy De officiis, kde Cicero již výslovně Panaitia a Poseidonia doplňuje a opravuje (např. De off. 1,45 3,2 ad). Povinností není podle Cicerona pouze žít ve shodě s přírodou a jejími zákony, jak nás nabádá rozum, ale žít i ve shodě s rozumnými zákony lidské společnosti.[19]

Definici přirozeného práva podal Cicero již dříve ve spise De re publica a dále se budeme zabývat i výkladem analogických pasáží z jeho řečí a spisů rétorických. Ve fragmentárně dochované třetí a čtvrté knize O státě (pro nás nejzajímavější pasáže uchovává zřejmě v upravené podobě Lactantius, srov. Institutiones divinae 6,8 a rekonstrukce De re p. 3,22) kritizuje Cicero některé koncepce společenské smlouvy, dotýká se problematiky vzniku a podstaty státu a opět vymezuje přirozený zákon tentokrát v protikladu k zákonům lidské společnosti: "Est quidem vera lex recta ratio naturae congruens, diffusa in omnes, constans,sempiterna... nec vero aut per senatum aut per popolum solvi hac lege possumus, neque est quaerendus explanator aut interpres Sextus Aelius nec erit

---

[18] K e n t e r, 1972,79n, srov. dále Reinhardtovo heslo Poseidonios v RE 22, 1.

[19] De off. 3,5.

alia lex Romae, alia Athenis,alia nunc, alia posthac, sed et omnes gentes et omni tempore una lex et sempiterna et immutabilis continebit, unusque erit communis quasi magister et imperator omnium deus, ille legis huius inventor, disceptator, lator." Srovnání obou míst vedlo většinu interpretů Ciceronova díla k přesvědčení o totožnosti pramene tohoto pojetí. Nedochovaný kontext třetí a čtvrté knihy De re publica poněkud ztěžuje rozbor a ponechává široký prostor dohadům. Vzhledem k tomu, že zmíněné Ciceronovo pojetí šířil už ve starověku zřejmě výlučně spis O státě, byly tradicí zdůrazněny především tyto tři rysy: 1. ztotožnění zákona a nejvyššího, božského rozumu, 2. určení normativní závaznosti (lex, quae vocet ad officium iubendo) a 3. odvození společných základů práva všech národů z práva přirozeného. Dochovaná první kniha De legibus však informuje zejména v pasážích 1,36-9, 1,54-5 a 1,62 znovu jednak o noetickém předpokladu takto vymezené ideje přirozeného práva, jednak o spojení s učením o stoických ctnostech.Člověk se podle Cicerona musí učit užívat svého rozumu,zdokonalovat svou schopnost poznat pravdu (ať již ve sporu odlišných názorů, či jen jako větší nebo menší míru pravděpodobnosti), neboť jen tak se stane skutečně člověkem a jeho rozum součástí rozumu přirozeného, jen tak lze též navrhovat zákony, trestat zlo, být spravedlivý. Odtud je jen krůček k Ciceronově pojetí občana - čestného muže oddaného službě státu i ke koncepci státu jako společenství rovnoprávných občanů. I tyto Ciceronovy známé názory velmi úzce souvisí s ideou přirozeného práva v jeho pojetí. Je si třeba vší-
mat i zde jednotlivých literárních i neliterárních zdrojů,abychom mohli vyjádřit konkrétní obsah Ciceronovy přirozenoprávní koncepce.

V Ciceronových politicko-filozofických spisech nalézáme množství příkladů z římské historie, a nejenom to - prozrazují vyhraněný názor na římské dějiny. Ve spise O státě je vyjádřen bezvýhradný souhlas s Polybiovým vylíčením úspěchu římské expanze, rozkvětu římského státu. Opět se nabízí reminiscence Aristotelova pojímání politických a sociálních faktů (ačkoli již v Ciceronově době byla slavnější Ústava Platónova), v Polybiově líčení římských dějin je totiž přikládán otázce formy státu dějinotvorný význam. Tento odkaz řecké politické teorie si však Cicero poněkud přizpůsobil. Scipio Aemilianus je v De re p. 1,21 vyzván, aby vyložil otázku formy státu, nejen proto, že je obeznámen s názory Panaitiovými a Polybiovými, ale protože dokázal rozpoznat, jaké státní zřízení je nejlepší. Nejlepším státním zřízením podle Scipiona je totiž to, jež Římu odkázali předkové. Na počátku druhé knihy O státě doplňuje tuto myšlenku Cicero ústy Catona staršího: "Naše státní zřízení je proto nejlepší, neboť není dílem jednotlivce, ale na jeho vytváření se podílely celé generace vynikajících mužů." Už výběr obou mluvčích je příznačný.Cicero rád připomíná slova a skutky slavných postav římských dě-

jin. Mimochodem: odmítavým postojem Aemilianovým k návrhům Ti. Graccha v kampani za agrární reformu byl Cicero inspirován, když vystoupil proti návrhům P. Servilia Rulla a s odsudkem Graccha z úst Scipionových se setkáváme i ve známém výpadu proti Catilinovi.

Historie, resp. určitá interpretace historie je Ciceronovi jako uvědomělému římskému občanovi vzorem. A nejenom vzorem. Jeho politická teorie vytváří idealizované zobecnění historického vývoje, zobecněním historie naplňuje vlastní ideu státu. Jen pro srovnání: pro Platóna není ideálním státem žádná z řeckých obcí, Ciceronovým ideálem je ideální stát římský. V otázce vývoje římského státního zřízení Cicero záměrně připomíná Palybia: Polybios zdůrazňuje, že pro Řím je typická kombinace prvku demokratického, aristokratického a monarchického. To, že existují současně vedle sebe, nevylučuje hegemonii jednoho z nich. Polybios vychází z pojmu rovnováha a doplňuje každé porušení rovnováhy procesem zvratu, nahrazením jedné ústavní formy jinou, koloběhem ústavních forem (Hist. 6,1,3, 6,3,9, 6,11,15-8).

Cicero se k teorii smíšené ústavy výslovně hlásí, má-li se však už rozhodnout pro jednoduchou formu, pak volí monarchii (De re p. 1,35). Rozhodně nejde o reminiscenci na dobu královskou, jde o odraz politické situace vyvolávající tendenci k jedinovládě. Republikánská ústava znala úřad diktátora. Cicero naplňuje pojem rector rei publicae novým obsahem.[20] Můžeme vytknout za charakteristický rys Ciceronova pojetí, že vůdčí myšlenky Polybiovy přizpůsobuje ideji přirozeného práva, podobně jako ovlivněn Platónovým ideálem vládce-filozofa vytyčuje své požadavky na politika.V otázce dokonalého státního zřízení nejde Ciceronovi o konstrukci rovnováhy mocí, přirozenoprávní východisko akcentuje nanejvýš politickou rovnoprávnost římských občanů, spravedlivé rozdělení práv a povinností v obci. Aniž by spojoval představu ideálního státního zřízení s určitou historickou etapou ve vývoji římského státu, dává Cicero svému pojetí historie podobu výzvy k obraně republikánských ústavních institucí a zároveň spoluvytváří a posiluje republikánskou tradici.

Účast v bouřlivém politickém životě, charakterizovaném ostrými střety třídních a skupinových zájmů, tak jak je podmiňovala sociální a majetková diferenciace, ovlivnila nejednou výběr i řešení určitých politických problémů v Ciceronově politicko-filozofických traktátech. Ciceronovo literární dílo jako celek je ostatně významným pramenem poznání římského politického systému. I z hlediska našeho tématu bude prospěšné připomenout v nejnutnější zkratce některá fakta. Nelze rozhodně v Cice-

---

[20] Srov. B u e c h n e r, 1962, 116n.

ronově případě vycházet při vymezení zdrojů jeho pojetí práva pouze z filozofické a politické teorie.

Příznačné jsou Ciceronovy podrážděné reakce na zprávy o vzpourách otroků na mimoitalských územích i na povstání Spartakovo. Jestliže je teoreticky Cicero ochoten uvažovat o rovnosti všech lidí, uvědomuje si, že v politické i právní praxi je toto přirozenoprávní stanovisko zájmům vládnoucí třídy nepřátelské.[21] Oproti vzpourám otroků a chudiny je však římská republika dostatečně silná a vojenské řešení tohoto nebezpečí se nemůže v Ciceronově postoji neodrazit: do jednoho pytle hází vzpoury otroků s řáděním pirátů i odporem vazalů a hovoří o tzv. vnějším nebezpečí, vůči němuž je římská republika imunní.[22] Ciceronovo řešení problematiky otroků a otroctví vyjadřuje tak věrně i postavení otroků ve společenské struktuře. V době pociceronovské se budou pseudoproblémem přirozených práv otroků zabývat stoičtí filozofové a vzdělanci, zrovna tak jako klasická římská jurisprudence bude stát před problémem vypořádat se s faktickými právy otroků.

Nejednou zdůrazňuje Cicero rozpory vyplývající z majetkové diferenciace svobodných občanů. Římský proletariát, odlučovaný postupně od výrobních prostředků, ztrácí své místo v systému společenské výroby. Dovídáme se o násilném zabírání půdy při rozšiřování latifundií.[23] Agrární otázka se stává předmětem vystupňovaného politického boje. V procesu proletarizace si zachovávají bývalí svobodní výrobci svá politická práva a ta se stávají zbožím korupčních politiků. Cicero neschvaluje ani Mariovu vojenskou reformu, ani zákon Claudiův.[24] Jeho odpor proti Rullovu projektu agrární reformy je motivován obavou před zneužitím celé akce demagogy a nastolením neomezené vlády decemvirů proti senátu a proti Pompeiovi.[25] Ostatně městská chudina ani propuštění vojáci neposkytovali otcům senátorům dostatečnou záruku, že budou půdu skutečně řádně obdělávat.[26]

Ciceronovo politické přesvědčení odmítá jak radikální program vedený z lidových pozic, tak i politickou prezentaci výlučných zájmů nobility. Vznešená slova o spravedlnosti však často zakrývají mnohem méně vzneše-

---

[21] Četné excerpce shromáždil B o l z, 1963.

[22] De leg. agr. 2,81.

[23] Pro Tull. 16-23.

[24] Pro Sest. 103, In Cat. 3,14.

[25] Plútarchos, Cic. 12.

[26] B o l z, 1963, 16 a 51n.

né cíle. Tam kde má Cicero úspěch, prodává výhodně svou politickou pověst. Pozice v politickém životě si v té době ctižádostiví uchazeči dobývali penězi, oblibou u vojska, či - jak eufemisticky nazývá Cicero vlastní příklad - díky vynikajícím osobním vlastnostem a schopnostem.[27] Marca Tullia skutečně nepředurčil pro politickou kariéru ani původ, ani bohatství ani vojenská sláva: vstupuje na politickou scénu jako tzv. homo novus. I když byli po třech stoletích stálého napětí a střetů patricijové a plebejové co do přístupu k nejvýznamnějším úřadům zrovnoprávněni, vytvořila i nová nobilita postupem doby uzavřený okruh osob, do něhož bylo jen velmi nesnadné proniknout. Již za časů druhé punské války byly v Římě četné amplae et honestae familiae plebeiae, které na ostatní pohlížely s pohrdáním, a u Livia Terentius Varro vybízí lid, "ut consulem vere plebeium, id est hominem novum, facerent; nam plebeios nobiles iam isdem initiatos esse sacris et contemnere plebem coepisse, ex que contemni patribus desierint".[28] Kvalifikovaní příslušníci vládnoucí třídy se ve 2.st. př. n.l. organizují in ordine equestri, tedy jako tzv. jezdci, anebo po dosažení úřadu questora ve stavu senátorském. Zvláště příslušnost k senátorskému stavu přinášela zvláště privilegované společenské postavení, avšak "quaestus omnis patribus indecorum visus", a to předpokládalo především rozsáhlé pozemkové vlastnictví.[29] S rozvojem obchodu a peněžního hospodaření si poměrně rychle nalézá i finanční kapitál spojení s nejvyššími státními orgány. Základním předpokladem příslušnosti k jezdeckému stavu bylo vedle svobodného původu jmění ve výši 400 tisíc sesterciů, jimiž byla vydlážděna cesta jezdců k úřadům. I dějiny pozdní republiky zaznamenávají ještě boj o rozšíření jezdeckého vlivu. Tak zákon G. Graccha jim mimo jiné zajistil účast v soudních porotách a čestná místa v cirku. Když obě tyto zásady Sulla zrušil, bylo třeba zvláštních zákonů Aureliova a Rosciova, které je manifestačně s návratem k předsullovské ústavě obnovily.

Cicero zůstal jezdeckému původu svou základní orientací věrný. Sullovská reakce v době, kdy vstupoval do politického života, jej vmanipulovala do řad protioptimátské opozice. Sullovské epizodě učinilo konec definitivní vítězství nad Sertoriem, potlačení Mithridatova odporu a spartakovské vzpoury, jež na výsluní politické moci vyneslo Pompeia a Crassa, za jejichž společného konzulátu byla ústava restaurována do poloby, jakou měla před Sullovými zásahy. Cicero návrat k předsullovské ústavě vítá a nešetří slovy chvály na adresu Pompeia i Crassa. O tom,

---

27) De re p. 1,22.

28) Liv. 22,34.

29) Liv. 21,63.

že se nejednalo jen o konjunkturální postoj, svědčí o četné pasáže z De re publica a De legibus, například o významu obnovení úřadu tribuna lidu. Cicero samotný, jak víme, zažil s některými tribuny lidu nejednu trpkou zkušenost.[30] Postupem doby vystupuje Cicero stále ostřeji proti programu populárů, jemuž vyčítá, že zájem o blaho lidu pouze předstírá, aby oklešťil pravomoc senátu a nastolil vládu osobní moci. Zároveň přichází s programem obrody senátu, stává se mluvčím určité skupiny senátorů, kteří vytýkají části aristokratických představitelů v senátu nečinnost, nahrávající snahám demagogů a ničitelů republikánských svobod. Jeho sympatie k Pompeiovi rostou tou měrou, jakou se tento politik se senátem sbližuje.Tyto Ciceronovy postoje odrážejí symptomy hluboké krize politického systému,v De re publica, De legibus i v De officiis jsou ovšem motivovány přirozenoprávně. "Spravedlnost, jež má svůj základ v přírodě, nepřipouští takové právo, které je výhodné jen pro jednoho, protože takové právo vždy poškozuje ostatní."[31] Známý exkurs z řeči na obranu Sestia v odpovědi na otázku, kdo jsou tak řečení optimates a boni cives, skrývá vedle výpadu proti straně tzv. populárů a přátel lidu i nesmlouvavé odsouzení sobeckých cílů reakční nobility.[32] Optimáty zavazuje zde Cicero opět principem mravním. Morální, etické východisko má zcela zřetelně původ v ideji přirozeného práva a zároveň se mu dostává vyhraněného ideologického zabarvení.[33]

Ciceronova představa o ideálním státníku (rector rei publicae) vychází jistě i z konkrétních potřeb zajištění organického výkonu státní moci, rector rei publicae zůstává však především obrazem idealizovaného představitele nobility. Aurelius Augustinus parafrázuje úvod páté knihy De re publica takto: "Již ne jako u Sallustia stát v nejhlubším úpadku, užijeme-li slov Marca Tullia citujících Ennia. Starobylý mrav a ušlechtilí mužové - nejpevnější opora Říma."[34] Cicero vyjadřuje své přesvědčení, že existuje síla, která zachrání a uchová republikánské zřízení. Přes problém ústavy dotýká se Cicero nejednou i hlubších příčin krizového stavu ve státě i společnosti. Nelze mu ani tak vytýkat, že ulpěl

---

30) Pro lege Man. 11,30, In Verr. 5,25, De leg. 3,10.

31) De leg. 1,15.

32) Pro Sest. 45-7.

33) Se zajímavou koncepcí interpretace přichází M u e l l e r, 1971.Důsledně odděluje rovinu emancipace teoretického myšlení ze zajetí náboženských představ a rovinu aplikace, nového společenského využití "autonomní" teorie. Na Ciceronově příkladě ukazuje, jak dochází k spojování "teoretické" a "praktické" filozofie s římskou tradicí.

34) Aug. De c. D. 2,21.

převážně na určitých jevových stránkách, že se tolik soustředil například na otázku formy státu. I to bylo nutné vyřešit. Samotné historické řešení ostatně dokázalo, že v této otázce nebyla Ciceronova teorie silná. Jestliže se však Cicero dotýká často i podstaty nejednoho vážného politického problému a nenachází adekvátní řešení, vnucuje se otázka nejen po stavu tehdejší politické teorie, ale i po subjektivních a objektivních Ciceronových předpokladech k teoretickému řešení těchto problémů. Viri et mores - tak zní Ciceronova zásada mravní obrody politického života. Myšlenka spojení všech sil ve státě k tomuto cíli rozvíjí přirozenoprávní ideu, vždyť jenom všeobecný souhlas a vzájemná spolupráce jsou nejjistější zárukou pokojného vývoje a v žádném případě nejsou možné bez spravedlnosti. V invektivě Proti Pisonovi 3,7 vyjadřuje Cicero princip concordia bonorum omnium v jeho obvykle citované podobě; obsah poněkud pozměnil ve výzvě k vytvoření koalice senátorů a jezdců v řeči Pro Cluentio i ve výzvě k celonárodnímu sjednocení v době catilinovského ohrožení.[35] Vždy však nalezneme v této relaci příznačnou redukci přirozenoprávní ideje spravedlnosti a souladu ve státě na kýženou spolupráci senátorského a jezdeckého stavu, opor římské republiky. Spravedliví a ušlechtilí mužové jsou však ideálem dávno již ne malé a chudé obce. Jak jen zajistit, aby politikové byli "neméně, ba snad ještě více než filozofové, povzneseni nad věci pozemské a dovedli jimi pohrdat"? (De off. 1,21)

Srovnání politických postojů, jak nás o nich informují soudní a politické řeči, a názorů vyložených později ve filozoficko-politických spisech, jež programově vycházejí z ideje přirozeného práva, nás vede k závěru, že politické přesvědčení zformované v letech šedesátých, ohraničených slavným procesem proti Verrovi na počátku a prvním triumvirátem a konzulátem Caesarovým na konci, nezměnilo již svou podobu. Cicero zůstává až do konce svého života zastáncem republikánského modelu římského politického systému, z historického pohledu opírajícího se však převážně o jednotlivé zidealizované prvky republikánské ústavy. U Plútarcha nalezneme postřeh Catona mladšího, že nikoli soupeření Pompeia s Caesarem, ale jejich spojení, přivodilo zkázu republiky. Myslím, že tato myšlenka se týká především účinků na řady stoupenců obou politiků, svým způsobem osvětluje míru diferencovanosti politických zájmů ve struktuře jednotlivých skupin vládnoucí třídy. Ciceronova problematická orientace na Pompeia, jenž ostatně neměl pro jeho ambice velké pochopení, dovedla svého nositele do stínu triumvirů a posléze do stínu Caesarova.[36] V politickém ústraní, jak víme, našel Cicero čas pro literární

---

[35] Pro Cluent. 55 a In Cat. 1,12 a 4,14.

[36] Plútarchos Caes. 13 a Pomp. 47.

zpracování politicko-filozofické problematiky a dospěl k přirozenoprávnímu zobecnění římské republikánské historie.Odůvodnil tak i své vlastní politické činy a postoje.

Své stanovisko k smrti Caesarově vyjádřil Cicero v druhé Filipice takto: "Nový je objev, že Caesar byl zabit na mou radu. Už začínám mít obavy, otcové a přísedící, že to bude vypadat, jako bych si zjednal nastrčeného žalobce, aby mě vyzdobil nejen mými chvályhodnými zásluhami, ale přidal k nim i cizí.... Avšak rozpomeňte se, jak mě ten bystrý člověk usvědčoval.Řekl: 'Hned po zabití Caesara zvedl Marcus Brutus do výše zkrvavenou dýku, hlasitě zvolal jméno Ciceronovo a blahopřál mu k opětnému získání svobody.' Proč právě mně? Protože jsem o tom věděl? Podívej se, zda mě nevolal proto, že vykonal něco podobného tomu, co jsem před časem vykonal já, a nechtěl proto právě na mne upozornit, že se stal napodobitelem mých slavných činů?"[37] Filipiky mají ovšem z hlediska vývoje Ciceronova díla již jen symbolický význam.Byly psány v době, kdy politická krize v zemi přerostla opět v občanskou válku a názorové neshody v perzekuci osob. Podnětů z Ciceronovy autobiografie, jež se stala podkladem rozsáhlých ciceronovských biografií, je však nutné využít i při zkoumání otázky zdrojů Ciceronova pojetí práva. Je zbytečné lacině poukazovat na permanentní rozpory mezi Ciceronovými slovy a skutky, či dokonce po vzoru Plútarchově tradovat, že tragický Ciceronův konec potvrdil jeho omyly. Dochované prameny nám umožňují mnohem objektivněji zhodnotit Ciceronovo dílo i Ciceronovu úlohu v římském politickém životě.[38]

Zdůraznili jsme požadavek uvést do vzájemné souvislosti jednotlivé podněty, zdroje, z nichž Cicero čerpal při zpracování svého systému právní filozofie. Již v úvodu jsme připomněli, že je pro Cicerona charakteristické, jak vysoko si cenil požadavek teoretického, filozofického vzdělání pro politickou i právnickou praxi. Hovoříme-li pak dále o ideji přirozeného práva, máme na mysli dlouhou tradici, jíž podléhá, a v této souvislosti považujeme za velmi důležité zvážit nejen to, kým byly tyto myšlenky Ciceronovi zprostředkovány, ale i do jaké míry ovlivnili zprostředkovatelé vlastní Ciceronův tvůrčí proces. Zjišťujeme dále, že se Cicero snažil soustavně aktualizovat teorii, přirozenoprávně zdůvodňovat konkrétní sociálně politické jevy a dokonce přenést přirozenoprávní zásady i do právní praxe. Jestliže tedy rozšiřujeme problém

---

[37] Phil. 2,11-2.

[38] O marxistický pohled se pokusili v samostatných studiích K u m a n i e c k i, 1959 a U t č e n k o, 1972.

zdrojů Ciceronova pojetí práva i mimo okruh podnětů vycházejících z řecké filozofie a politické teorie, bude v dalším výkladu třeba při zaměření na specificky právní a právně filozofický obsah Ciceronových teoretických spisů soustředit se na otázku vztahu k rozvíjející se římské jurisprudenci a znovu se zabývat i otázkou ideologického zařazení a funkce Ciceronovy politické a právní teorie.

II. SYSTÉM CICERONOVY PRÁVNÍ FILOZOFIE

V druhé knize De legibus (2,5) říká Cicero dovolávaje se opět Scipiona: "Pokusím se vám předložit nyní zákony, které jsou s to zachovat po předcích zděděné státní zřízení, to zřízení, o němž jsme přesvědčeni, že je tím nejlepším." Dále pak nabádá své posluchače, aby nepochybovali o tom, že ač nepsaná, měla tato ustanovení dříve vážnost a závaznost zákona. Soudě dle obsahu ustanovení navržených pak v 2. a 3. knize De legibus, stala se zde Ciceronovi skutečně podkladem stará obyčejová pravidla. Sám ostatně upozorňuje, že jeho leges sacratae se jen málo odlišují od užívaných a platných sakrálních předpisů, neopomine odkázat k Leges XII tabularum a obdobně si počíná i ve vztahu k článkům týkajícím se výkonu úřední pravomoci. Nabízejí se tedy dvě otázky. Jestliže se zákony navržené Ciceronem v druhé a třetí knize De legibus přibližují Ciceronově ideji přirozeného práva, ptáme se jednak po příčině záměrné shody se starými obyčejovými pravidly, jednak po tom, v čem se tato pravidla shodují s přirozenoprávní ideou. Obě otázky směřují však k jednomu cíli: objasnit obsah Ciceronova přirozenoprávního pojetí státu a práva.

Patrný je Ciceronův záměr vymezit ve spise De legibus ještě předtím, než navrhuje své zákony, poměr práva přirozeného a stávajícího zákonodárství. Summa lex, perfecta ratio, ratio summa insita in natura existuje nezávisle na vědomí a vůli jakéhokoli subjektu, nezávisle na státní moci. "Prudentiam esse legem, cuius ea vis est, ut recte facere iubeat, vetet delinquere." (De leg. 1,6) Iuris prudentia a poznání práva nespočívá tedy ve výkladu státem aprobovaných zákonů, ani ve tvorbě zákonů nových, ale v konsumpci práva přirozeného. "A tak, Quinte, ač jsme se již v dětství naučili SI IN IUS VOCAT jmenovat zákonem, musíme pochopit, že to nejsou tyto příkazy, jež velí lidem učinit dobro a zakazují škodit, ale síla ta, která nás takto pohání, je starší než naše obec, stará jako bohové sami." (De leg. 2,4) Jak je však třeba rozumět tomu, když Cicero na mnoha místech svých soudních řečí zdůrazňuje, že to či ono se stalo bezprávně nikoli proto, že je to v rozporu s právem jako nejvyšším rozumem, ale protože chybí právní podklad ve smyslu formálním? Témuž záměru ovšem posloužilo odvolání se na vrozené právo (non

scripta, sed nata lex), které jsme přejali od přírody. Nutná obrana je proto spravedlivá, přirozené právo totiž stanoví, že k záchraně života je každý prostředek čestný.[39]

"Nihil enim dicitur a philosophis, quod quidem recte honesteque dicatur, quod non ab his partum confirmatumque sit a quibus civitatibus iura descripta sunt? Unde enim pietas aut a quibus religio? Unde ius aut gentium aut hoc ipsum civile quod dicitur? Unde iustitia, fides, aequitas?" (De re p. 1,2) Úkolem filozofů a znalců práva je dopátrat se skutečných zdrojů a podstaty práva, překlenout permanentní rozpor mezi ius naturale a ius civile. V řadě dalších poznámek neopomene Cicero rozlišovat mezi ius, tedy právem přirozeným a od něho odvozeným civilním a realizací tohoto práva ve sporu, tedy rozpor mezi přirozenoprávní spravedlností a výkonem spravedlnosti, aequitas v. iustitia. O Serviu Sulpiciovi například říká: "Nam enim ille magis iuris consultus quam iustitiae fuit. Ita ea, quae proficiscebantur a legibus et ab iure civili, semper ad facilitatem aequitatemque referebat neque instituere litium actionis malebat quam controversias tollere." (Ph. 9,5)

Pokud však hovoříme o relaci aequitas - iustitia v Ciceronově pojetí, nesmíme opominout etickou motivaci. Tak v Officiích 1,9: "Je věru těžké, aby si ten, kdo takto zatouží vyniknout nad všechny, zachoval smysl pro rovnost, jež je nejvlastnějším znakem spravedlnosti. Proto se mnozí lidé nedají přesvědčit ani důvody, ani obecným a zákonitým řádem právním a stávají se z nich ve veřejném životě úplatkáři a demagogové, kteří se snaží dosáhnout co největší moci a spíše hledí uplatňovat převahu své síly než dbát spravedlivé rovnosti. A přece, čím je spravedlivé jednání nesnadnější, tím je krásnější, a smyslu pro spravedlnost se nesmíme vzdát v žádném životním postavení." Cicero ovšem nechápe rovnost jako nejvlastnější znak spravedlnosti absolutně. Rovnost zde značí rovnoprávnost, rovnost práv občanských. Rovnost v tomto smyslu je vlastností přirozeného práva a jako taková i podstatným znakem ius civile. "Ani města by nebyla vystavěna a nemohlo by se v nich bydlet bez pospolitosti lidské: odtud vznikly zákony a mravy, dále spravedlivé rozdělení práv (iuris aequa discriptio) a určitý životní řád." (De off. 2,4) "....aby ochránil (rex - pozn. aut.) slabší před bezprávím, zavedl rovnost a podle stejného právního řádu vládl nejvyšším i nejnižším; a ze stejné příčiny jako království, byly zavedeny i zákony neboť lidé si žádali vždy rovné právo, vždyť jinak by to ani právo nebylo" (aequabile neque enim aliter esset ius: De off. 2,12) ".... budou se tedy správcové obcí především starat o to, aby rovností práva a soudů si každý zacho-

---

[39] Srov. Pro Mil. 4,10 a Pro Caec. 23.

val, co mu patří." (De off. 2,24) Zde je obsah tohoto prvního znaku spravedlnosti velmi přesně vyjádřen.Jestliže ius i iustitia jsou podřízeny ideám přirozeného práva, jestliže naplňování těchto idejí tvoří vlastní raison d´être státu, soudnictví a jurisprudence,pak prvním příkazem spravedlnosti je, aby si každý zachoval, co mu patří."[40]

Srovnání De off. 1,10 a 3,17 poučuje o další Ciceronově zásadě. "Jinak totiž potírají lstivé jednání zákony a jinak filozofové (aliter leges, aliter philosophi tollunt astutias)." Od poznání tohoto momentu realizace práva chybí jen krůček k formulování slavného pravidla,že totiž zlomyslné a chytrácké použití zákona dokáže proměnit summum ius in summam iniuriam. Rozum společný bohům i lidem, ratio summa insita in natura opravňuje Cicerona k přesvědčení o konečném průchodu spravedlnosti. Cicero totiž nejenže odvozuje platné právo, ius civile z ius naturale (a jak jsme viděli, možnost rozporu zde nepřipouští, ("neboť co je obsaženo v právu obecně lidském, má být zároveň obsaženo v právu občanském"), on se zároveň snaží vyvodit z přirozenoprávní ideje interpretační pravidla. Rozumovým výkladem, jímž potírají lstivé jednání filozofové je výklad podle aequity."[41] Rozhodnutí leží vždy na soudci a je třeba "znamenitého soudce, aby určil, čím je kdo komu povinen." V De off. 3,16-18 rozebírá pro lepší pochopení aequitas Cicero tři příklady konkrétních soudních sporů. Spravedlivým rozhodnutím ve všech případech je řešení bona fide. Tak ve sporu Tiberia Claudia Centumaly a Publia Calpurnia Lanaria rozhodoval Marcus Cato, a protože se nemohl opřít ani o zákon, ani o předchozí analogické rozhodnutí (škoda způsobená druhému účastníku závazkového vztahu jednáním, jež jej uvedlo v omyl), rozsoudil věc tak, že zásada dobré víry vyžaduje, aby kupující věděl o nedostatku, o němž ví prodávající. Zůstává otázkou, do jaké míry zde Cicero již zobecnil poznatky jurisprudence a stávající soudní praxi, je však

---

[40] Cicero vypočítává i další znaky spravedlnosti. V De off. 1,9 říká, že vskutku spravedlivé jednání je vždy dobrovolné. Odtud odvozuje povinnost sloužit státu. V De off. 1,10 hovoří o dvou zásadách spravedlnosti: primum ut ne cui noceatur, deinde ut communi utilitati serviatur. Značnou pozornost věnuje Cicero poměru utilis-honestum. Příslušná místa v Officiích se stala podkladem Bartoškova rozboru v Poctě Vaněčkovi, 1975.Cicero v podstatě dokazuje, že nespravedlivě získaný prospěch je nečestný, a tudíž ne skutečně prospěšným. Jak však vysvětlit ona související místa z De re p. 3,12 a 3,18, o nichž se zmiňuje i Bartošek? Mnohé napovídá následující místo z Lactantia (Instit. 5,16,11-3): "Karneades rozlišil dvě spravedlnosti - občanskou a přirozenou - a obě zároveň odmítl: občanská je totiž rozumná, ale nespravedlivá, a přirozená zase spravedlivá, ale nerozumná. Bylo to tak chytře vymyšleno, že se to nepodařilo vyvrátit ani Marcu Tulliovi. Laelius se sice pokouší vystoupit proti Furiovi na obranu spravedlnosti, ale ubrání jen tu rozumnou, totiž občanskou". Skutečně se zdá jako by Cicero zapomněl, že rozum a přirozenost jedno jsou, a nemůže být tedy spravedlnost dvojí: jedna podle rozumu a druhá podle přirozenosti. Laelius však právě toto o několik řádek dále říká! Srov. De re p. 3,22 a Lact. Instit. 6,8,6.

[41] Philosophi, non iuris consulti. Srov. K e n t e r, 1972,78.

patrné, že takto tradovaný rozpor ius - aequitas, rozhodování ex aequo et boño pokrývá především řešení případů nepokrytých psaným právem. "Multaque pro aequitate contra ius dicere", píše Cicero v De or. 1,56. V ohlasech republikánských právníků čteme však ius a aequitas přímo jako tautologie: ius est značí tolik co aequum est, oproti ius a aequitas stojí non ius. D 3,5,20: "Servius respondit aequum esse praetorem in eum reddere iudicium", D 44,1,14: "Placuit aequum esse in factum exceptionem eum obicere". Rozhodnutí o tom, co je spravedlivé, rozhodnutí právem znamená v praxi republikánské iurisprudence vždy řešení v rámci ius civile. Tato interpretatio netvoří součást ius civile jakožto pramen vzniku práva.[42] Rozhodnutím podle aequity nevzniká tedy právo jakožto obecně zavazující norma, ale pouze práva a povinnosti účastníkům sporu. Pro Cicerona je ovšem tato praxe vyplývající ze systému právních obyčejů, stejně jako v jiných případech rozhodování podle analogie, důkazem uplatňování přirozenoprávních zásad.

Lze souhlasit s charakteristikou O. Sommera: "Římští právníci sloužili aequitě, používajíce přesné juristické metody. Právnické myšlení římské...představuje skutečný vývoj z pevné báze civilního a honorárního práva....."[43] Tento vývoj fakticky počíná v římské právní vědě již v posledních dvou stoletích republiky.Ciceronovo zobecnění právní praxe v tomto smyslu proniká dovnitř praxe samé, k juristické metodě, jež v rámci právního řádu hledá spravedlnost tak, že zachovává každému ta práva, jež mu patří, neboť "nihil est tam regale, quam explanationem aequitatis: in qua iuris erat interpretatio".[44] K systematice Ciceronovy práce se základními pojmy právní filozofie je třeba uvést, že vedle výchozího s u m m a l e x stojí i u s ve smyslu fons aequitatis, vedle fons aequitatis f o n s i u r i s c i v i l i s ve smyslu De leg. 1,5: "...právní vědą nesmí vycházet jen z praetorského ediktu, jak je dnes běžné, či jen ze Zákona XII tabulí, jak činili naši předchůdci, ale jejím základem budiž filozofie."[45] To však neznamená, že by se při vymezení pramenů práva civilního Cicero neshodl s republikánskými právníky: "Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet continetur." (De inv. 2,54)

To, co se z řecké filozofie uplatnilo v římské právní vědě již v do-

---

[42] Jiný názor v této otázce zastává S o m m e r, 1932,52n. i H e y r o v s k ý, 1929,16n.

[43] S o m m e r, 1932,90.

[44] De re p. 5,2.

[45] Srov. zejména Pro Cluent. 53, De inv. 2,51, De re p. 1,32, Top. 23-4.

bě, kdy se s jejími prvními výsledky seznamoval Cicero, byla především tzv. dialektika (dialektická metoda ve smyslu Ciceronova "dialektika - ars iudicandi", Top. 6, Brut. 152). Cicero dospěl na spekulativním přirozenoprávním základě k vyjádření vnitřních zákonitostí právní regulace společenských vztahů a specifikace již zmíněné juristické metody tzv. tvůrčí interpretace, praetorského, resp. honorárního tvoření práva. V Top. 5 vypočítává Cicero z čeho sestává ius civile: jsou to zákony, usnesení senátu, precedenty, dobrá zdání, výnosy úředníků, staré mravy, resp. obyčeje a a e q u i t a s. "Ius civile est aequitas constituta iis, qui eiusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas." (Top. 2,1) Ciulei[46] se zabýval rozborem Ciceronových prací De inventione a Pro Caecina, v nichž je mnohem bezprostředněji reagováno na problematiku praktického výkonu spravedlnosti. Vedle synchronního hlediska, kdy se aequitas v Ciceronově pojetí stává výrazem práva přirozeného, vystupuje do popředí i hledisko diachronní. Kontinuita pojetí práva, jednotného systému, v němž rozhodující úlohu hraje tvůrčí interpretace pravidel uspořádaných v hierarchii, na jejímž vrcholu stojí vrozený a nepopiratelný nejvyšší zákon, se projevuje v Ciceronově díle mnohem dříve, než se tomuto pojetí dostalo nejznámější podoby ve spisech De re publica a De legibus. Zdůraznili jsme již, že Ciceronova příprava se orientovala nejen k filozofii, ale i k právní vědě a zdůraznili jsme rovněž specifickou úlohu teoretické i praktické přípravy řečnické. Právní problematika obsažená v jednotlivých Ciceronových spisech nám umožňuje upřesnit, co si Cicero představoval pod požadavkem "zfilozofičtění právní vědy", v jakém okruhu problémů hledal předmět obecné právní teorie, odlišný od předmětu filozofie i od cílů právníků, kteří jen komentovali Zákon XII tabulí, či sestavovali knížečky s radami jak řešit sousedské spory. Víme, že tyto Ciceronovy představy se nekryjí s cestou, jíž se později ubírala klasická iurisprudence, směřující v obecné teoretické rovině k vybudování systému abstraktního práva, aniž by to však vylučovalo recepci určitých teoretických východisek, prosazených právě Ciceronem.

Známou vstupní pasáž Gai. 1,1 De iure civili et naturali netřeba například zvláště připomínat. Ztotožňuje ius naturale a ius gentium argumentací shodnou s Ciceronovou (hoc solum natura id est iure gentium, posloupnost lidstvo - kmen - obec, atd). Římská praxe znala systém ius gentium především z aplikace v obchodních a jim podobných právních vztazích. Ciceronem pak dokládáme myšlenku, že ius gentium je používáno i v Římě proto, že je to právo společné všem národům. "Sed nos veri iu-

---

[46] C i u l e i, 1972,44n, srov. zejména De inv. 2,46-50 a C i u l e i, 1972, 53-61, srov. Pro Caec. 20: ...qui vi deiectus est, eadem vim habet aequiatis ratio.... K tzv. actiones in aequum et bonum C i u l e i, 1972,8n.

ris germanaeque iustitiae solidam et expressam effigiem nullam tenemus, umbra et imaginibus utimur. Eas ipsas utinam sequeremur! Geruntum enim ex optimis naturae et veritatis exemplis." (De off. 3,17). Domyšleno do důsledků, kolize obou systémů je jen důsledkem jejich nedokonalosti oproti ius naturale. Gaius argumentuje obdobně jako Cicero, kritériem pro rozlišení ius civile a ius gentium je však taxativní výpočet toho, co Gaius pokládá za pramen ius civile. Již Ciceronova argumentace se však, jak jsme již poznali, rozchází dvěma směry. Nejprve ztotožňuje ius a aequitas, přičemž přirozenoprávní idea se v ius civile projevuje prostřednictvím aequitas. Pak zdůvodňuje existenci ius civile existencí společenství občanů a zde zdůrazňuje jednotu společných zájmů takto vyjádřenou. (Srov.: De leg. 1,5: ....iussa populorum...quae vocatur iura civilia; De leg. 1,7: ...inter quos est communio legis, inter eos communio iuris est, quibus autem haec sunt inter eos communia ei civitatis eiusdem habendi sunt; De re p. 6,13: Concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur.)

Znovu se tedy objevuje aequitas a dva její principy: rovnoprávnost a shoda společných zájmů. Prvý princip lze doložit četnými příklady z klasické iurisprudence, druhý je příznačný pro politické cíle, které sledoval Cicero. "Národy, které se zbavily jha královské moci, nezřekly se ovšem navždy povinnosti být komukoli podřízeny. Vytváříme spravedlivé zákony pro svobodné občany, zákony, které jsou v souladu s naším zřízením." (De leg. 3,2) "Spravedlnost znamená neubližovat lidem, šetrnost neurážet je. Po tomto výkladu je tedy myslím jasné, jaký je smysl principu, který nazýváme slušností. Povinnost pak, která se z něho odvozuje, směřuje nejprve ke shodě s přírodou a k zachovávání jejích zákonů. Budeme-li se řídit jejím vedením, nikdy nezabloudíme a budeme usilovat i o ctnost, jejíž podstatou je bystrost a jasnost, i o tu, jež směřuje k pospolitosti lidské, a také o tu, jejíž podstatou je síla a statečnost." (De off. 1,28) Ciceronovo heslo viri et mores jsme již připomněli. Jen všeobecný souhlas (concordia bonorum omnium) a dobrovolná účast při výkonu státní služby (servire communi utilitati) jsou nejjistější zárukou šťastné budoucnosti státu a samy v žádném případě možné bez spravedlnosti. Tak formuluje Cicero ť výchozí zásady svých "starých" článků de lege ferenda v De legibus.

Ciceronovo rozšíření přirozenoprávního pojetí, vymezené obsahem přirozenoprávní spravedlnosti, je ovšem právě pro své sepětí s myšlenkami republikánských reforem v klasické jurisprudenci nejméně použitelné. Uveďme jen otázku vztahu Ciceronova rectora rei publicae ke klasickému pojetí principátu,[47] anebo otázku úlohy náboženství a státního kul-

---

[47] Diskusní interpretaci shrnul např. U t č e n k o, 1966,165.

tu."[48] Klasická jurisprudence budující systém "abstraktního práva, práva abstraktní osoby" dbá úzkostlivě na to, aby "aequitas constituta iis, qui eiusdem civitatis sunt" nepřekročila rámec práva soukromého vlastnictví. Jak připomíná při charakteristice římského práva Marx:[49] "Soukromé vlastnictví není převládající státní kategorií...císařská moc nebyla mocí soukromého vlastníka, nýbrž....svrchovaností, která byla daleka toho, aby považovala soukromé vlastnictví za pouto mezi sebou a svými poddanými, naopak, zacházela se soukromým majetkem jako se všemi ostatními sociálními statky."

Zde nacházíme jeden z klíčů k pochopení historické podmíněnosti i určenosti Ciceronovy koncepce, jejíž podněty byly klasickou iurisprudencí překonány. Bylo by možná užitečné sledovat dále, jak při konfrontaci přístupu uplatněného v De inventione a přirozenoprávních východisek spisů De re publica a De legibus dospěl Cicero k myšlenkám metod uplatnění právní normy ve společnosti,[50] zvláštní pozornost by bylo třeba věnovat i jeho pojímání zákonnosti ve veřejné a soukromé sféře.[51] Vrátíme se však v závěru našeho výkladu již jen k několika faktům, dokládajícím Ciceronovy vztahy k představitelům republikánské jurisprudence, abychom ozřejmili, že jeho vztah k právní problematice nebyl zdaleka zprostředkován jen promýšlením otázek právní filozofie.

Lepointe[52] shrnul prameny dokládající Ciceronovy vztahy k právnickému rodu Scaevolů. Nás v této souvislosti zajímá zvláště edikt, který během svého místodržitelství vydal Cicero pro Kilíkii právě podle Scaevolova vzoru a zde rozpracovaný princip bona fide, o němž se Cicero zmínil i Attikovi (Ad Att. 6,1). V Off. 3,15 vzpomíná Cicero, že principem bona fide se řídil slavný Scaevola i v obchodních záležitostech. Když totiž koupil venkovskou vilu, shledal, že kupní cena, již zaplatil, je příliš nízká,a tak přidal prodávajícímu ještě 100 tisíc sesterciů. "Nemo est, qui hoc viri boni fuisse neget, sapientis negant." Ciceronovým přítelem byl i Servius Sulpicius Rufus, jeden z vrcholných představitelů republikánské iurisprudence. Rufus se v díle Responsa Scaevolae soustředil na výklad Scaevolova systému a Cicero tu nejednou připomíná jeho zásluhu na objasnění a výkladu Scaevolova odkazu.[53]

---

[48] Srov. G o a r, 1972,103n.

[49] M a r x, 1956,340.

[50] Srov. De inv. 2,54, De re p. 1,32, 3,8-10, De leg. 2,5, 3,1, 3,19.

[51] Srov. Pro Rosc. 49, In Verr. 2,1,42, Pro Sest. 42, De domo 12, De inv. 1,27 De or. 1,46, Phil. 5,3.

[52] L e p o i n t e, 1962,36n.

[53] Srov. Or. 5.10, Phil. 9,10, De leg. 1,17 a Ad fam. 7,22.

Topika, která jsme již citovali, byla napsána na žádost Ciceronova přítele právníka C. Trebatia, jemuž se stejnojmenný spis Aristotelův zdál příliš nesnadným. Metodu, kterou hodlal zpracovat systém římského práva na základě ideje práva přirozeného samotný Marcus Tullius, naznačil v díle De legibus. Vyložili jsme již politické cíle této práce, jež vedly k tomu, aby se Cicero nejdříve zabýval právem státního kultu a sakrálních záležitostí s některými právními aspekty výkonu úřednické pravomoci. Je pravděpodobné, že rozpracoval, či alespoň načrtl i čtvrtou knihu Zákonů De potestatum iure, pro níž prostudoval dílo M. Iunia Conga Gracchana De potestatibus.[54] Již v úvodu svých Zákonů se Cicero zmínil o tom, že pokud mu zbude čas, zabýval by se rád podrobněji nejen právem veřejným, ale i soukromým. Práci na Zákonech přerušil odjezd do Kilíkie, v letech občanské války pracuje Cicero na některých tématech filozofických a vrací se k teorii řečnictví, ještě v roce 46 píše Varronovi, že se chce k tematice Zákonů vrátit, lze se však odůvodněně domnívat, že De legibus zůstaly nedokončeny, zrovna tak jako zůstalo v plánu snad zcela samostatné, nové dílo De iure civili in artem redigendo, tedy systém práva civilního, zpracovaný juristickou - dialektickou metodou, ač bychom se právě v tomto závěru rádi mýlili a nález těchto děl nadšeně přivítali.[55]

Jestliže tedy Cicero rozpracoval pouze některé výchozí pojmy právní teorie, jestliže systematicky uvažoval o právu převážně v rovině právní filozofie, je to právě ústřední problém republikánské jurisprudence, problém interpretace a rozhodování podle aequity, jemuž věnoval oprávněně největší pozornost. V řešení obecných právních otázek, ve zpracování obecných základů právní teorie, nikoli v radách, jak si počínat v malichterných sousedských sporech, spatřoval Cicero vznešený úkol jurisprudence.[56] Ostatně v tom, že naopak zlehčoval každodenní právničinu, jak ji poznal na soudech a ve vlastní advokátské praxi, měla klasická jurisprudence o důvod navíc, aby o ryze právnických hodnotách jeho díla pochybovala. Podíváme-li se dnes na Cicerona pod zorným úhlem Digest, kde jsou mu věnovány jen vcelku okrajové zmínky, zdůrazňující stále, že nebyl iuris consultus v pravém smyslu toho slova, můžeme nakonec uvěřit, že Ciceronovi vedle činnosti politické a literární na vlastní právní otázky mnoho času nezbylo a že ani ryze právnická hodnota jeho obhajob

---

[54] De leg. 3,20.

[55] Srov. P l i n v a l, 1959, VIIn, o De iure civili in artem redigendo Gell. 1,22 a Q u i n t i l i a n u s, Inst. Or. 12,3, původní pramen však nezjištěn. Srov. De or. 1,42 a 2,33.

[56] De leg. 1,4.

není nejvyšší. To vše je svým způsobem pravdivé, jde však o to vidět rozdíl mezi Ciceronem a jeho kolegy, právníky na slovo vzatými a nezastřít skutečnou specifickou hodnotu Ciceronova přínosu pro římskou právní vědu.

Ius civile - aequitas constituta iis, qui eiusdem civitatis sunt, Ciceronovo zobecnění římské právní praxe a zároveň její ztotožnění s ideami přirozenoprávní filozofie je zároveň idealistickým výrazem zobecnění třídní podstaty práva. Cicero nám zároveň umožňuje na mnoha konkrétních příkladech dosadit za ii qui eiusdem civitatis sunt, či za societas bonorum omnium reálné společenské vztahy vyplývající z dané sociálně třídní struktury, obdobnou možnost nabízí i abstraktní soukromé právo římské. Poznali jsme při rozboru Ciceronovy aequitas, jak se tato myšlenková konstrukce vyvíjela pod vlivem řeckého filozofického myšlení a tzv. dialektické iuristické metody, jíž byly položeny základy abstraktního právního myšlení. Zhodnotit vklad Ciceronova díla zůstává otázkou hlubšího poznání pramenů římského práva a římské právní vědy, resp. pramenů poznání římského práva a římské právní vědy, kde lze nalézt řadu styčných bodů umožňujících pochopit přirozenoprávní pojetí v jeho vztahu k právu soukromého vlastnictví. Aequitas v Ciceronově pojetí může být chápána především jako logická konstrukce, přisuzující každému, co jeho jest, zvěčňující práva přirozená a odstraňující jejich nesoulad s právy stávajícími. Pak ovšem musí být i ciceronovská summa lex, s níž se setkáváme v dílech klasických právníků, shodně s ciceronovskou aequitas, totožná se základním pojmem idealistického právního myšlení vůbec. Vyjadřuje tentýž smysl jako Paulovo "In omnibus quidem, maxime tamen in iure aequitas spectanda est", či Celsovo "Ius est ars boni et aequi".[57]

---

[57] D 50,17,90 a D 1,1,1.

Prameny a literatura

B a r t o š e k, 1975	Utilitas publica? Utilitas communis? Utilitas omnium? in Pocta akad. V. Vaněčkovi 331-352, Praha
B o l z, 1963	Niewolnicy w pismach Cicerona, Poznaň
B u e c h n e r, 1962	Studien zur roemischen Literatur II, Wiesbaden
C i u l e i, 1972	L´équité chez Cicéron, Amsterdam
C o s t a, 1911	Cicerone giureconsulto. I, Bologna
G o a r, 1972	Cicero and the State Religion, Amsterdam
H e y r o v s k ý, 1929	Dějiny a systém soukromého práva římského I, Bratislava
K e n t e r, 1972	De legibus I, com., Amsterdam
K i n c l, 1972	Texty ke studiu obecných dějin státu a práva I, Praha
K u m a n i e c k i, 1959	Cyceron i jego wspolczesni, Varšava
L e p o i n t e, 1926	Quintus Mucius Scaevola I, Paříž
L u d v í k o v s k ý, 1970	O povinnostech, překl., Praha
M a r x, 1956	Marx-Engels, Spisy I, Praha
M e y e r, 1918	Caesars Monarchie und das Prinzipat des Pompeius, Berlin
M i l t o n, 1956	L´éthique stoicienne chez Cicéron, Paříž
M o m m s e n, 1923	Roemische Geschichte III, Berlin
M o m m s e n - K r u e g e r, 1868-70	Digesta Iustiniani Augusti, Berlin
M u e l l e r, 1971	Autonome Theorie und Interessedenken, Wiesbaden
N o v o t n ý, 1970	O Platónovi IV, Praha
P e a s e, 1968	De natura deorum, com., Darmstadt
P l i n v a l, 1959	De legibus, ed., Paříž
RE	Real-Encyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft, ed. Pauly-Wissowa-Kroll, Stuttgart
R i c c o b o n o - B a v i e r a, 1940-1	Fontes iuris romani antejustiniani I-II, Florencie
S e i d l e r, 1965	Politické myšlení starověku a středověku, Praha
S c h m i t t, 1972	Cicero scepticus, Haque
S c h u l z, 1961	Geschichte der roemischen Rechtswissenschaft, Weimar
S o m m e r, 1932	Prameny soukromého práva římského, Praha
S t e i n m e t z, 1971	Cicero-Panaitios, Palingenesia III, Wiesbaden
S v o b o d a, 1919	Studie o pramenech filosofických spisů Ciceronových, Listy filologické 46, Praha
S v o b o d a, 1962	Zlomky předsokratovských myslitelů, Praha
T o m s a, 1923	Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii, Bratislava
U t č e n k o, 1966	Cicero - Dialogi, překl. Veselovskij, Gorenštejn, Utčenko, Moskva
U t č e n k o, 1972	Ciceron i jego vremja, Moskva
W e i s c h e, 1961	Cicero und die Neue Akademie, Wiesbaden
Z i e g l e r, 1955	De re publica, ed., Lipsko
Z o l l, 1962	Cicero Platonis aemulus, Curych

DIE IDEE DES NATURRECHTS IM WERK M. T. CICEROS

Richard Pomahač

Zusammenfassung

Der erste Teil der Abhandlung befaßt sich mit der Frage nach den Quellen der Staats- und Rechtsauffassung Ciceros. Die Konfrontation der Anregungen der Fachliteratur aus der letzten Zeit bestimmt den Autor zur Ablehnung einer vereinfachenden Interpretation des theoretischen Werkes Ciceros,die Ciceros Konzeption als von einigen griechischen Autoritäten unmittelbar abgeleitet auffaßt.Eine kurze Übersicht faßt die Ergebnisse der komparatistischen Studien zusammen und bringt eine Würdigung der Beziehung Ciceros zum Werk Platos,der Akademiker und Stoiker.Diese mehr komplex gefaßte Interpretation der Quellen der politischen Theorie und Rechtsphilosophie Ciceros verwertet ferner, abgesehen von einer Analyse jener Stellen der Ciceronschen Texte,die den Einfluss griechischer Vorlagen beweisen, vor allem die forensischen und politischen Reden Ciceros quellenmäßig und versucht, aufgrund historisch-materialistischer methodologischer Ausgangspunkte den oft traktierten Widerspruch zwischen den theoretischen Schlußfolgerungen und der praktischen politischen Tätigkeit Ciceros zu erläutern.

Die Schlußfolgerungen des ersten Teiles der gegenständlichen Abhandlung führen den Autor zur Präzisierung der Rolle Ciceros im politischen Leben der römischen Republik als Angehörigen einer bestimmten Schicht der herrschenden Klasse und zugleich zur Abgrenzung der Kontinuität der Entwicklung der Ansichten Ciceros über Staat und Recht. Die Lösung der Fragen nach den Quellen der Staats- und Rechtsauffassung Ciceros ermöglicht im zweiten Teil der Abhandlung über das System der Rechtsphilosophie Ciceros eine Konzentration auf die Analyse der Grundbegriffe der Naturrechtstheorie Ciceros.

Grundlegendes Quellenmaterial bleibt hier der Torso der Werke De re publica und De legibus. Die Abhandlung reagiert auf die umfassende Diskussion über die Konzeption der Schrift De lebigus und über die Rekonstruktion der Absicht Ciceros,eine systematische Darstellung des Rechts und der Rechtsphilosophie zu geben. Zugleich wird die Absicht des Ciceronschen Werkes mit den Ergebnissen der republikanischen Jurisprudenz und dem Stand der Legislative in Zusammenhang gebracht. Die dabei auf-

tauchenden Interpretationsschwierigkeiten sucht der Autor durch eine umfassendere Komparation des Textes zu überbrücken, worin die Grundlagen der Naturrechtstheorie im Werk De legibus einerseits und in weiteren zusammenhängengen Texten andererseits abgegrenzt werden.

Schwerpunkt der Darstellung in diesem Teil der Abhandlung bleibt die Analyse des Begriffes aequitas bei Cicero, also das Problem der Applikation des positiven Rechtes nach naturrechtlichen Prinzipien.Hier läßt sich die praktische Einmündung der naturrechtlichen Theorie Ciceros in die in Entstehung begriffene römische Rechtswissenschaft am augenfälligsten verfolgen; zugleich kann auf die Berührungspunkte des Begriffes der aequitas bei Cicero und in der bekannten Form des Vermächtnisses der klassischen römischen Jurisprudenz verwiesen werden. So nimmt die Untersuchung dieser Frage allgemeinere Gültigkeit an und fördert das Verständnis der Bedeutung des politisch-theoretischen und rechtsphilosophischen Werkes Ciceros für die römische Rechtswissenschaft.

MONOPOLY V HELÉNISTICKÉM A ŘÍMSKÉM EGYPTĚ DO KONCE II. STOLETÍ N. L.

Stanislav Balík

Jednou z nejpozoruhodnějších institucí, s nimiž se setkáváme v některých starověkých státech, byly m o n o p o l y, podílející se ve větší či menší míře na jejich hospodářství.*)

I

Největšího rozmachu dosáhly monopoly v Egyptě, kde Ptolemaiovci "zorganizovali skutečný etatismus" (E l l u l).

O tom, jak hluboko pronikly monopoly v ptolemaiovském Egyptě do různých odvětví hospodářského života země, ukazuje už jejich pouhý výčet.

K nejvýznamnějším patřily vedle monopolu na olej a na sůl monopoly textilní a pivovarský. Kromě nich existovaly ještě další monopoly, jako lázeňský, na vonné látky a koření, horní, sodný, na purpur, kamenec, papyrus, chov hus, či monopoly honební, bankovní, mincovní, barvířský, valchářský atd.

Jejich povaha byla různá.[1] Některé z nich (solný, olejní, bankovní

---

*) Pokládám za svou milou povinnost poděkovat prof. dr. Jiřímu Cvetlerovi za cenné připomínky k mé práci a za upřímný zájem o ni.

[1] K pojmu "m o n o p o l" srv. nejnověji V. U r f u s, Ekonomická a právní kategorie monopolu a její vývojové proměny. Nárys základní problematiky. In: POCTA AKADEMIKU VÁCLAVU VANĚČKOVI K 70. NAROZENINÁM, Praha 1975, str. 369-386.

Ze starší literatury, zabývající se šířeji problematikou monopolů, srv. zejména M. R o s t o v t z e f f, The Social and Economic History of the Roman Empire. Oxford 1926; A. A n d r é a d è s, Τὰ μονοπώλια τῶν Λαγιδῶν καὶ ἡ προέλευσις αὐτῶν In: PRACTICA DE L´ACADÉMIE D´ATHÈNES VII/1932, str. 207n.; A. A n d r é a d è s, De l´origine des monopoles ptolémaïques. In: MELANGES MASPERO 11/1934 str. 289n.; M. R o s t o v t z e f f, Social and Economic History of Hellenistic World, I-III, Oxford 1941; F.M. H e i c h e l h e i m, Recent Discoveries in ancient economic History. In: HISTORIA II/1953, str. 129n.; Cl. P r é a u x, Sur les origines des monopoles Lagides. In: CHRONIQUES D´EGYPTE XXIX 1954, str. 312n. R. T a u b e n s c h l a g, The Law of Greaco-Roman Egypt in the Light of the Papyri 332 B.C. - 640 A.D. 2.rozšířené a opravené vydání, Warszawa 1955. Dále jen "T a u b e n s c h l a g, Law".

atd.) byly absolutní. Jiné (jako např. lázeňský, barvířský atd.) nedosahovaly takové intenzity, i když i u nich, jak vyplývá už ze samé povahy monopolu, se projevuje snaha o vyloučení všech, monopolistovi konkurujících subjektů.A konečně, v některých případech je sporné, zda šlo o monopol či nikoli.

1.

Nejlépe a nejúplněji jsme zpraveni o státním či královském o l e j n í m m o n o p o l u (ἐλαϊκή) a to hlavně zásluhou Fajjúmského papyru, obsahujícího tzv. "Zákony o příjmech" - jak je nyní věda běžně nazývá - Ptolemaia II. Philadelpha z let 259/258 př. n. l. a jiných snad méně proslulých, ale nemálo důležitých papyrů a ostrak.

Jak se dá usuzovat zejména ze třetí části (C) Fajjúmského papyru, již by bylo možno právem nazvat papyrem o monopolu,[2] byl olejní monopol propracován velmi podrobně a s důkladností, svědčící o vystupňovaném zájmu státu na jeho využití.

Usuzujeme tak z toho, že už setí či vysazování olejnatých rostlin, podléhajících monopolu (podle col. 39 zákonů o příjmech k nim patřily např. sezam, len, kroton aj., kupodivu však nikoli olivy), bylo důkladně organizováno (col. 41,3-43,25) a kontrolováno (zejména col. 41,3-13 a 42,3-43,2). Osivo bylo pěstitelům (γεωργοί) přidělováno úředně (prostřednictvím nomarchů a toparchů, νομάρχης,τοπάρχης) na úvěr, splatný po úrodě v naturáliích, tj. ve vypěstovaných plodinách,[3] a za pevně stanovené ceny (col. 41,15n a 43,3n.). Pouze některé privilegované osoby vyňaté z daňové povinnosti (ἀτελεῖς) či držící od krále vesnice nebo pozemky (χώρα ἐν δωρεᾷ, χώρα ἐν συντάξει),[4] si mohly potřebné množství osiva vzít přímo z úrody a pak zaplatit stanovenou cenu (col.

---

[2] R e v e n u e L a w s o f P t o l e m y P h i l a d e l p h u s. Vyd. P.B. G r e n f e l l s úvodem J.P. M a h a f f y h o, Oxford 1896, str. XXXIV. Text zákonů je na str. 1-73. Odkazy v textu, není-li citováno jiné vydání, jsou z této edice. Dále jen "G r e n f e l l, Revenue Laws".
Přehled starší literatury o olejním monopolu podává T a u b e n s c h l a g, Law, str. 667, pozn. 55.

[3] Později, ještě během III.stol. př. n. l. byl úvěr placen penězi, nikoli v naturáliích. Srv. k tomu U. W i l c k e n, Alexander der Grosse und die hellenistische Wirtschaft. In: SCHMOLLERS JAHRBUCH FÜR GESETZGEBUNG, VERWALTUNG UND VOLKSWIRTSCHAFT IM DEUTSCHEN REICHE, 45, München-Leipzig 1921, str. 399, pozn. 6.

[4] Podle M a h a f f y h o (Srv. Grenfell, Revenue Laws), str. XXXVIII, pozemky, případně vesnice ἐν δωρεᾷ byly dávány králem do doživotní držby. Bývaly spojovány buď s nějakým omezením (např. povinností pěstovat určité rostlinné kultury) nebo naopak s prominutím daní, příslušejících králi. Držba ἐν συντάξει mohla zahrnovat nejen půdu a vesnice, ale i příjmy z nich. G r e n f e l l, Revenue Laws, str. 137 k tomu poznamenává, že držiteli půdy či vesnic ἐν συντάξει byli většinou kněží (chrámy), zatímco půda ἐν δωρεᾷ byla dávána dvořanům.

43,11-19). Osevní plocha hlavních olejnatých kultur (sezam, kroton), zahrnující i královské domény,[5] byla pro jednotlivé nomy přesně stanovena (col. 60-70). Některé nomy, kde se olejnaté rostliny pěstovaly, musely osít část půdy pro jiné nomy, kde se tyto rostliny z různých důvodů nepěstovaly. Za nedodržení osevního plánu (neosetí stanovené osevní plochy) byli odpovědní úředníci (nomarch, toparch, ekonom, účetní úředník, οἰκονόμος, ἀντιγραφεύς) potrestáni pokutou ve prospěch státu a museli zaplatit nájemcům olejního monopolu škodu, tím vzniklou (col. 41,1-3 a 43,1-10). Pěstitelé museli pod přísahou oznámit nejen výměru půdy, oseté tím kterým druhem olejnatých rostlin, ale i předpokládanou úrodu, uzavřít o tom s nájemcem monopolu smlouvu, úředně zapečetěnou (col. 42,3-43,2). Sklizeň směli pěstitelé prodat za úředně stanovené ceny (col. 39,1-12)[6] pouze nájemci monopolu, který mohl vykoupené produkty odvézt z vesnice jen s úředním svolením (po předložení příjmového dokladu o tom, kolik jich od pěstitele převzal) vesnického starosty (kómarch, κωμάρχης) (col. 39,19-40,8).

Vykoupená jádra olejnatých rostlin (vyjma množství, potřebné k dalšímu osevu) byla zpracovávána převážně ve státních lisovnách oleje (ἐλαιουργεῖα), zřízených na pokyn a se souhlasem odpovědných úředníků (ekonoma a účetního úředníka) v jednotlivých vesnicích (col. 44). Ekonom a účetní úředník se museli (podle col. 43,13-18 pod pohrůžkou pokuty ve prospěch státu a náhrady škody ve prospěch nájemce monopolu) postarat o dodání dostatečného množství surovin k výrobě oleje (col.44),[7] o zabezpečení manufaktury pracovními silami[8] a o její vybavení nástroji a nářadím atd. (col. 45,19-46,20). Současně s tím však zákony o pří-

---

[5] Svědčí o tom P. Cairo 10271 = L. M i t t e i s - U. W i l c k e n, Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde, I. 2, Berlin 1912, str. 364, č. 304. V tomto papyru ze III.stol. př. n. l. žádají nájemci královských pozemků vesnice Philopator zaplacení krotonu, který dodali nájemci olejního monopolu. Papyrus ukazuje dvě důležité skutečnosti, a to

1. že olejnaté rostliny byly pěstovány i na královských pozemcích a dodávány pak nájemcům olejního monopolu a

2. že nájemci královských pozemků patří k vrstvě neprivilegovaných pěstitelů, protože stejně jako oni dostávají plnou cenu odevzdaných plodin, z níž pak odvádějí 25% daň.

[6] Privilegované skupiny, o nichž jsem už mluvil, dostávaly sice o 1/4 méně než ostatní pěstitelé, tento rozdíl se však ve skutečnosti rovnal právě dani (podle col. 39,13-18 in natura), kterou museli takto zdánlivě zvýhodnění neprivilegovaní pěstitelé - na rozdíl od privilegovaných - platit.

[7] Srv. dále P. Hib. 43; P. Tebt. III 703,134-164.

[8] Právní postavení dělníků v lisovnách oleje není jednoznačně vyjasněno.
Např. M. R o s t o w z e w, Studien zur Geschichte des römischen Kolonat. Erstes Beiheft zum Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete, Leipzig-Berlin 1910, str. 66 je pokládal za "Leibeigene des Staates" (doslovně "nevolníky státu" či "státní nevolníky", kolony).

jmech stanovily (col. 45,19-46,20), že ekonom nemá přímo zasahovat do práce v lisovně oleje ke škodě nájemce olejního monopolu. Olejní manufaktury, které nemohly být zřizovány ve vesnicích, osvobozených od daní (col. 44), pracovaly pod přímou kontrolou nájemce monopolu a zvláštního úředníka, ustanoveného ekonomem a účetním úředníkem (col. 45,19-46,20). Oba měli společně vykonávat pravomoc nad všemi olejářskými dělníky v nomu, nutit je osobně ke každodenní práci, dohlížet na zpracování stanoveného minima surovin (sezamu, krotonu atd.), zabezpečit nástroje a nářadí před zneužitím v době pracovního klidu a vyplácet dělníkům přesně stanovené mzdy (col. 45,19-46,20). Dělníci a nájemci monopolu měli dostávat podíl z rozdílu mezi náklady a prodejní cenou oleje; dělníci měli obdržet vyšší podíl než nájemci (col. 45,1-12).[9] Pokud byl vyroben olej navíc, připadl státu (col: 59,8-9 a 60,15-17). Současně s tím však zákony o příjmech (col. 47,1-9) zakazují ekonomovi nebo nájemci monopolu uzavírat s dělníky jakoukoli dohodu o množství oleje, který měl být vyroben.

Vedle státních olejních manufaktur vyráběly různé druhy olejů ještě také chrámové lisovny (před zavedením státního olejního monopolu měly ve výrobě patrně rozhodující postavení). I ty však byly postaveny pod velmi přísnou kontrolu státu: Chrámoví úředníci, odpovědní za výrobu oleje, museli oznámit nájemci olejního monopolu a zástupci ekonoma a účetního úředníka, kolik je v chrámu lisoven oleje a počet lisů a moždířů v nich. Chrámové lisovny pak měly být podrobeny prohlídce, moždíře a lisy zapečetěny. Zanedbání těchto povinností odpovědnými chrámovými úředníky bylo stíháno pokutou tří talentů ve prospěch státní pokladny a pětinásobkem odhadované škody, způsobené nájemci monopolu. Chrámy směly ve své režii vyrábět jen sezamový olej. Jeho celoroční plánovanou spo-

---

Naproti tomu Cl. P r é a u x, L´économie royale des Lagides, Bruxelles 1939, str. 79n. upozornila nejen na to, že výrazu "nevolnictví" nelze - i vzhledem k proměnlivosti této instituce - v této souvislosti použít, ale i na řadu smluvních prvků v právním vztahu mezi dělníkem a nájemcem monopolu.

F. H e i c h e l h e i m, Monopole (In: PAULY - WISSOWA, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Vyd. W. K r o l l, XVI. 1, Stuttgart 1933) sl. 166n. soudí, že šlo o svobodné pracovníky, najímané ekonomem buď v rámci smlouvy nebo v důsledku uložení pracovní povinnosti. V obou uvedených případech dělníci nesměli opustit daný nomos, jinak je nájemce monopolu, ekonom a účetní úředník mohli stíhat jako psance (ἀγώγιμοι), nepožívající ani právo asylu v chrámech. Olejní dělníci byli pokládáni právně za ἐπιπεπλεγμένοι ταῖς προσόδοις , zřízence státních peněžních ústavů. Srov. P. Tebt. I, 5, 168n.; UPZ, I. str. 491 (č. 97), 560 (č. 23), 561 (č. 32-34); F. P r e i s i g k e - E. K i e s s l i n g, Wörterbuch der griechischen Papyruskunden mit Einschluss der griechischen Inschriften, Aufschriften, Ostraka, Mumienschilder usw. auf Ägypten, II, Berlin 1928, str. 408.

[9] G r e n f e l l, Revenue Laws, str. 139 to vysvětloval snahou zákonodárce hájit zájmy egyptských felláhů proti přistěhovalým (alespoň ve většině) nájemcům olejního monopolu.

třebu musely chrámové lisovny vyrobit během dvou měsíců, a to za přímé účasti a dohledu nájemce monopolu a zástupce ekonoma a antigraphea. Jiné druhy olejů a případné chybějící množství sezamového oleje musely chrámy kupovat za pevné ceny od nájemců monopolu.Vyrobený olej měl sloužit pouze potřebám chrámu, a proto se nesměl prodávat (col. 50,20-52,3).

Jestliže výroba oleje v chrámech (byť i přesně kontrolovaná a v omezeném rozsahu) byla - podobně jako ponechání nutného osiva pěstitelům olejnatých rostlin ve vesnicích, osvobozených od daní, výjimkou z pravidla a naznačuje v tomto směru určitý kompromis, byla přísně zakázána jakákoli soukromá výroba oleje, vymykající se státnímu monopolu. Podle ustanovení col. 49,5-50,5 museli majitelé olejních lisů a moždířů tyto své výrobní nástroje úředně zaregistrovat a odevzdat do státních olejních manufaktur. Nesplnění této povinnosti se stíhalo pokutou pěti talentů ve prospěch státu a pětinásobkem škody, způsobené nájemci monopolu. Tajná výroba oleje či nákup oleje od někoho jiného než od nájemce monopolu byly trestány jednak pokutou a propadnutím oleje a surovin, jednak blíže neurčeným trestem se strany krále.

Stejně jako pěstování olejnatých rostlin a výroba oleje byl plně monopolizován také obchod olejem.

Všichni obchodníci, jež zákony o příjmech a jiné papyry označují různě (κάπηλος, μετάβολος, ἐλαιοκάπηλος, ἐλαιοπράτες, ἐλαιοπώλης, ἐξειλημφὼς τὴν διάθεσιν καὶ τὸ τέλος τοῦ ἐλαίου[10] či jinak), museli být zapsáni v seznamu, uvedeném zvláštním úředníkem (ἀντιγραφεύς, καθεστηκώς), jmenovaným ekonomem a účetním úředníkem (col.47,10-48,2).[11] Toto opatření se vztahovalo patrně i na alexandrijské obchodníky (παλινπρατοῦντες),[12] i když se o tom v citovaném ustanovení (col. 47,10-48,2) výslovně nemlu-

---

[10] H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 168 soudí, že ἐλαιοπώλης a ἐξειλημφὼς τὴν διάθεσιν καὶ τὸ τέλος τοῦ ἐλαίου byli zvláštními nájemci monopolu na prodej oleje (mohli se jimi v jedné osobě stát také nájemci monopolu na výrobu oleje), kteří měli pod dohledem ekonoma nebo jeho zástupce rozdělovat olej obchodníkům v drobném. Tomu by podle mého názoru nasvědčovalo nepřímo ustanovení col. 48,3-49,4 zákonů o příjmech (stanovilo, že smlouva o poskytnutí oleje do komisního prodeje, s níž se v tomto ustanovení počítá, má být uzavřena s obchodníkem, který v dražbě nabídl nejvíc), samozřejmě za předpokladu, že rekonstrukce a výklad silně úryvkovitého textu v col. 49,1-4 jsou správné.

V M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 1, str. 244, pozn. 3 se uvádí, že ἐξειλημφότες τὸ τέλος mohli být podpachtýři (podnájemci, Afterpächter) nájemce olejního monopolu, ustaveného pro celý nomos (ὁ ἀγοράσας τὸν νομόν) a vystupujícího, jak naznačuje ustanovení col. 56,14n. zákonů o příjmech především v úloze nájemce daní.

[11] V Alexandrii jej jmenoval ekonom. Nazýval se ἀντιγραφεὺς τῆς ὠνῆς Srv. Grenfell, R e v e n u e L a w s, col. 54,20.

[12] Rozdíl mezi κάπηλοι a μετάβολοι, působícími ve vnitrozemí a alexandrijskými παλινπρατοῦντες (překupníci, velkoobchodníci atd.) není zcela jasný. Srv.

ví. Zmíněný úředník měl společně s obchodníky a nájemci monopolu dohodnout denní dodávky oleje, odevzdávané pak obchodníkům jednou za pět dní do komisního prodeje (col. 48,3-49,4). Olej, který se obchodníci takto zavázali odebrat, byl dán deset dní před počátkem měsíce do dražby (aukce). Po jejím uplynutí byla uzavřena smlouva (col. 48,3-49,4) a to ve vnitrozemí na měsíc, v Alexandrii na delší dobu (47,10-48,2).[13]

Zapsaní (zaregistrovaní) obchodníci, jimž bylo propachtováno v určitém městě či vesnici výhradné právo (monopol) na obchod s olejem, směli jej prodávat jen za úředně stanovené ceny (zejména col. 40,9-20), které však mohly být vládou kdykoli, jak ukazují úpravy cen v tomto ustanovení, velmi citelně (o více než 50%) zvýšeny.[14] Kromě toho patrně i obchodníci sami je nezákonně zvyšovali, využívajíce svého monopolního postavení na místních trzích.[15]

Královský monopol na výrobu a prodej oleje byl velmi intenzívně chráněn nejrůznějšími prostředky, k nimž patřily zejména: zákaz soukromé výroby a nákupu oleje od neoprávněných osob (col. 49,5-50,3), omezení výroby olejů v chrámech a zákaz obchodu s olejem, tam vyrobeným (col. 50,20-52,3), omezení dovozu do Alexandrie (col. 50,6-13), zákaz dovozu oleje k prodeji ve vnitrozemí (χῶρα) a zavedení ochranného cla na dovoz oleje k vlastní potřebě dovozce (col. 52,7-25), zákaz používání sádla jako náhražky za oleje (col. 50,14-19), právo provádět domovní prohlídky (ζήτησις) u osob, podezřelých z nezákonné výroby nebo pašování oleje (col. 55,17-56,13), právo pachatele zatknout a předvést[16] atd.

---

k tomu G r e n f e l l, Revenue Laws, str. 142-143; J. H a s e b r o e k, Staat und Handel im alten Griechenland, Tübingen 1928, str. 1 - 2; H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 167; P r é a u x, L'économie, str. 81 (zejména také pozn. 1-3).

[13] Podle G r e n f e l l, Revenue Laws, str. 158 prodávali nájemci monopolu ve vnitrozemí olej v dražbě maloobchodníkům přímo. V Alexandrii stojí mezi nájemci monopolu a obchodníky zprostředkovatelé (makléři, προπωλῆται).

[14] Není vyloučeno, že zvýšení cen méně hodnotných olejů a jejich vyrovnání s cenou sezamového oleje mělo sloužit k tomu, aby se udržela poptávka po něm. G r e n f e l l, Revenue Laws, str. 129 se však zmýlil, když se domníval, že taková možnost vlády "ukazuje propast, jež odděluje starověké národní hospodářství od moderního".

[15] Svědčí o tom např. P. Tebt. 703,174-176; P. Petrie II, 38 (b). Srov. III, 53 (e), str. 148 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 360n, č. 300, obsahující oznámení královského písaře Hora (z let 243-242 př. n.l.) o tom, že za své cesty po Dolním Egyptě zjistil prodej oleje za předražené ceny "... τὸ ἔλαιον π/ωλ/εῖσθα πλείονος τιμῆς τῆς ἐν τῳ προσταγματι ". Srv. dále P. Lille I, I,3,55-61 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 361n., č. 301, obsahující oběžník (přibližně z let 241-240 př. n.l.), určený obchodníkům olejem a oznamující jim, že do Fajjúmské oblasti je vysílán úředně jistý Hérakleidés, oprávněný za pomoci policie zatknout a předvést do Alexandrie k ministru financí (διοικητής) každého obchodníka, předražujícího olej.

[16] Srv. k tomu Extrait du cahier des copies de lettres envoyées par le basilicogrammate de l'Arsinoite, P. Sorbonne inv. 391. Vyd. M. H o m b e r t, In: REVUE

Olejní monopol příslušel králi, který své výlučné oprávnění, či lépe, jeho výkon v jednotlivých částech země (nomech) pronajímal a to zpravidla na 2 roky (shodná ustanovení col. 57,1-5 a 59,1-5) nájemcům monopolu.

Předmětem nájmu byl výkon výlučného práva jak na výrobu oleje, tak na obchod s ním.

O právech a povinnostech i o činnosti nájemců monopolu (οἱ τὴν ἐλαϊκὴν ἔχοντες, οἱ πριάμενοι τὴν ἐλαϊκήν, οἱ τὴν ἐλαϊκὴν ἔχοντες atd.) se dovídáme ze zákonů o příjmech i z jiných pramenů. Z nich je zřejmé, že nájemci olejního monopolu plnili spolu s úředníky státu řadu důležitých funkcí (v době osevu olejnatých rostlin, jejich sklizně, výkupu při zpracování v olejních manufakturách, při dodávkách oleje atd.). Současně s tím však podrobná úprava olejního monopolu, hlavně jeho cenová politika, neskýtala příliš mnoho prostoru ke spekulaci. Nájemce monopolu byl vázán úředně stanovenou osevní plochou olejnatých kultur (což mu znemožňovalo zaměřit se na nejvyhledávanější a nejvýhosnější olejnaté rostliny), nákupními cenami surovin, stejně jako stanovenými výrobními náklady a prodejními cenami (kde navíc působí ještě dražba), přesně stanovenou (25%) daní, vybíranou od pěstitelů, atd. I z rozdílu mezi náklady a prodejní cenou musel dávat větší díl dělníkům jako plat (μίσθιον). Avšak, i když ve srovnání s nájemci daní, o nichž se mluví v jiných částech (A,B) zákonů o příjmech, neměl nájemce monopolu tak volné pole ke spekulaci a k získávání přebytků, měl v podstatě zabezpečeny značné příjmy jak z rozdílu mezi náklady a prodejní cenou, různých pokut, odškodného, ochranných cel apod., tak z 5-10% podílu (tantiémy, ὀψώνιον) z obnosu, který odváděl králi.[17] Poukazem na tyto příjmy se někteří autoři snaží řešit nesnadnou otázku přitažlivosti takto podrobného monopolu pro nájemce.[18]

S monopolem byla pravděpodobně spojena, jak naznačují některé prameny[19] a jak usuzují i někteří autoři,[20] zvláštní olejní daň (ἐλαϊκή,

---

BELGIE DE PHIL. ET D'HISTOIRE 4 1925, str. 654-655 = SB 7202. P. Hib. 59 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 362, č. 302.

[17] Srv. M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 1, str. 244.

[18] Srv. G r e n f e l l, Revenue Laws, str. 128; M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 1, str. 184 a 244.

[19] Např. Tait Ostr. I Bodl. 27,28; WO II, 1230, atd.

[20] Srov. M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 1, kde se W i l c k e n přes jisté váhání postavil na stanovisko, že kromě prodejní ceny byla od spotřebitelů vybírána ještě zvláštní olejnı daň (ἐλαϊκή). Své stanovisko opřel jednak o ustanovení col. 56,14-16 zákonů o příjmech, vztahující se podle něho nikoli na dovozní clo (jak soudil např. G r e n f e l l, Revenue Laws, str. 160), ale na spotřebitel-

ἔλαίου τιμή, τιμὴ ἐλαίου καὶ κίκιος aj.), jejíž povaha (zejména to, zda jde o daň analogickou solné dani, ἁλική, či nikoli) není dosud plně vyjasněna.

Olejní monopol (výlučné právo na výrobu a prodej oleje), jehož organizaci a hlavní rysy jsem právě vylíčil, byl m o n o p o l e m a b s o l u t n í m.

Jiným důležitým monopolem tohoto druhu byl m o n o p o l s o l n ý (ἅλς, ἁλική), opírající se právně o panovníkovo vlastnictví půdy a vod v Egyptě.

Ačkoli solný monopol zahrnoval nepochybně jak výlučné právo na dobývání (těžbu) soli, tak na obchod s ní, jsme blíže informováni jen o jeho obchodní stránce.

Vyplývá to ze skutečnosti, že dochované prameny z Horního a Středního Egypta se vůbec nezmiňují o produkci soli, soustředěné do Dolního Egypta, hlavně do nilské delty a okolí.[21]

Z textů, pocházejících převážně ze II.stol. př. n. l., méně z doby pozdější, můžeme přes jejich stručnost a úlomkovitost vyvodit některé důležité poznatky o solném monopolu.

Především je zřejmé, že v Egyptě existovala zvláštní solná daň (ἁλική), jejíž existenci dosvědčuje řada pramenů, zejména ostrak.[22] Tuto daň platili v plném rozsahu svobodní dospělí muži, v omezené výši

---

skou daň, jednak o P. Tebt. I, 38,10 (= M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 362-363, č. 303, ř. 10), z jehož slov "ἐξειλημφότος τὴν διάθεσιν καὶ τὸ τέλος τοῦ ἐλαίου" vyvozuje, že vedle daně z vypěstovaných plodin (col. 39,13-18 zákonů o příjmech) a dovozního cla (např. col. 52,7-53,3 zákonů o příjmech) existovala ještě zvláštní olejní daň, jež nebyla zahrnuta do ceny oleje, ale platila se - podobně jako solná daň (ἁλική) - zvlášť.

H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 168n. soudí, že se od spotřebitele vybírala olejní daň (ἐλαίου τιμή, τιμὴ ἐλαίου καὶ κίκινος atd.), placená z hlavy za nucenou spotřebu. Tato jeho konstrukce vychází z analogie olejní daň-solná daň. Na podporu svého názoru uvádí řadu pramenných odkazů, týkajících se ve skutečnosti jednak olejní daně, jednak výtěžku z prodeje oleje.

P r é a u x, L'économie, str. 91 se staví v zásadě proti této analogii i proti směšování pojmů "τιμὴ ἐλαίου" a "ἐλαϊκή". Zvláštní olejní daň sice připouští, rozborem některých pramenů však názorně ukazuje, že poplatky "ἐλαίου", "ὑπὲρ τιμῆς ἐλαίου" a "ὑπὲρ ἐλαϊκῆς" nelze vždy ztotožňovat.

Obdobné stanovisko zastává také W i l c k e n, Griechische Ostraka, I, str. 189n.

[21] Srv. A. B o u c h é - L e c l e r c q, Histoire des Lagides, Paris 1903-1907, III, str. 239.

[22] Z Horního Egypta jsou to zejména:
WO II, 305-316, 1227 (= 309a), 1337, 1340, 1492-1494; MO II, 7; O. Strasb. 3-6,37, 176; BGU VI, 1319-1335. Tait Ostr. I Bodl. 3-24,29; Tait Ostr. I Cambr. 1,2; Tait Ostr. I Petr. 36,57.
Ze Středního Egypta jsou to zejména:
P. Hib. 112,3; P. Petrie III 67 (b). 108.109.111.112 (a); PSI 338; SB 6279, 6308 III 6; P. Cairo Zen. 59130,20, 59206,29.47.68. 59275,17. 59297,18. 29604,5.

také ženy a otroci; děti ji neplatily.[23] Od solné daně, jejíž výše od konce II.stol. vzrůstá v souvislosti s krizí ptolemaiovského státu,[24] mohli být na čas osvobozeni rolníci jednotlivých vesnic[25] a dále učitelé tělocviku a psaní, herci a vítězní atleti.[26] Od solné daně bylo pravděpodobně osvobozeno také vojsko, úřednictvo a duchovenstvo. Tyto složky odebíraly sůl přímo od státu, jemuž také platily prostřednictvím královských bank tzv. τιμὴ ἁλός či ἁλικὴ ἱερῶν , tj. kupní cenu soli.[27] Úhrnně stanovená (paušální) solná daň byla vybírána prostřednictvím nájemců daní, kteří odváděli výtěžek do královské pokladny.[28]

Kromě solné daně, odváděné příslušnému nájemci daně, platili spotřebitelé ještě pevně stanovenou kupní cenu (τιμή) za skutečně odebrané množství soli obchodníku solí (ἁλοπώλης), který vystupuje jako prostředník mezi královskými solnými podniky a spotřebitelem.[29]

Dalším absolutním monopolem, zasahujícím hluboko do finančního hospodářství Egypta, byl m o n o p o l b a n k o v n í (τράπεζα), spočívající ve výlučném právu k provozování bankovní činnosti všeho druhu.

Bankovní monopol, o němž jsme blíže zpraveni řadou pramenů (zejména také col. 73-78 zákonů o příjmech), se opíral organizačně o hierarchicky vybudovanou soustavu bank a peněžních ústavů, pokrývající celý stát. V jejím čele stála alexandrijská ústřední královská banka (ἡ παρὰ τοῦ βασιλέως τράπεζα), spravovaná nejvyšším královským finančním úředníkem ministrem financí, διοικητής).[30] Této bance, jejíž funkce ne-

---

[23] Např. P. Lille I,27 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I.2, str. 232, č. 199 = BL I. str. 202; P. Frankf. 5; PSI 493; O. Strassb. 5; BGU VI, str. 100n. atd.

[24] F. H e i c h e l h e i m, Wirtschaftliche Schwankungen der Zeit von Alexander bis Augustus. In: BEITRÄGE ZUR ERFORSCHUNG DER WIRTSCHAFTLICHEN WECHSELLAGEN, AUFSCHWUNG, KRISE, STOCKUNG. Vyd. A. S p i e t h o f f, Heft 3, Jena 1930, str. 22n.

[25] P. Cairo Zen. 59130,15n.

[26] P. Hal. 1,260n.

[27] WO II, 341 a 1227 (= 309a). Srov. výklad k nim ve W i l c k e n, Griechische Ostraka, I, str. 144n., kde také autor usuzuje, že vojsko bylo vyňato z placení solné daně. Tait Ostr. I Bodl. 52.

[28] Např. P. Cairo Zen. 59206 a 59297.

[29] Srv. W i l c k e n, Griechische Ostraka, I, str. 143. Jaké bylo právní postavení obchodníků solí a do jaké míry byla vůbec přípustná soukromá iniciativa (srov. G r e n f e l l - H u n t, Hibeh Papyri, I, str. 352, č. 152), lze stěží uspokojivě vysvětlit i vzhledem k přílišné úryvkovitosti a stručnosti dochovaných pramenů.

[30] Svědčí o tom P. Cairo Zen. 59503, z něhož je také zřejmé, že dioiketem byl v té době Apollonios. Není však jasné, zda Apollonios vystupuje v roli úředníka či ná-

jsou blíže známy, podléhaly v jednotlivých nomech banky (nazývané αἱ παρὰ τοῦ διοικητοῦ ἐν τοῖς νομοῖς τράπεζαι či βασιλικαὶ τράπεζαι), jejichž vedoucí úředníci, tzv. královští bankéři (βασιλικοὶ τραπεζῖται), byli do svého úřadu dosazováni ministrem financí.[31] Krajským bankám v nomech byly podřízeny banky v okresech (μερίς), městech (τοπιον, τόπος) a vesnicích,[32] pracujících ve III.stol. př. n.l. pod dohledem ekonoma, o jehož povinnostech nás informuje papyrus z Tebtunis 703 (ř. 117-134), od II.stol. stratéga (στρατηγος ἐπὶ τῶν προσόδων).

Výlučné právo provozovat pomocí této soustavy v zemi bankovní činnost (zejména také - podle col. 74,5-7 zákonů o příjmech[33] - prodávat, nakupovat a směňovat peníze) příslušelo panovníkovi. To znamená, že (a to platí alespoň ve III.stol.) mohly tuto činnost provozovat jen banky královské nebo banky (bankéři), jimž k tomu bylo pronajato oprávnění (koncese). Panovník totiž, podobně jako u jiných monopolů, výkon svého výlučného práva pronajímal, získávaje tak od nájemců monopolu část důchodů z bankovní činnosti, jimi provozované. Nikdo jiný (soukromé osoby, chrámy) nemohl bez koncese bankovní činnost zákonně provádět.

Jak bankovní soustava pracovala v rámci bankovního monopolu, načrtla nověji Cl. P r é a u x.[34] Podle ní královské banky ve vesnicích a městech vyvíjely především rozsáhlou činnost jako královské pokladny, do nichž plynuly daně a jiné platby obyvatelstva. Shromážděné prostředky byly pravidelně (po deseti dnech) odváděny do propachtovaných bank, které s nimi mohly provádět nejrůznější tehdy známé a používané bankovní operace[35] za účelem zisku. Stát jim však neposkytoval plnou volnost jednání, ale snažil se usměrňovat a omezovat prostor jejich činnosti

---

jemce. Srov. P r é a u x, L économie, str. 284; M. R o s t o v t z e f f, A. Large Estate in Egypt in the Third Century B.C.: A Study in Economical History. In: UNIVERSITY OF WISCONSIN STUDIES IN THE SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 6, Madison 1932, str. 162n, atd.

31) Tyto banky, jež bychom mohli označovat jako krajské, sídlily v hlavních městech nomů. Jsou dosvědčeny např. v Apollonopolis, Dios Polis Magna, Diospolis Inferior, Hermonthis, Koptos, Krokodilopolis, Memphis, Latopolis, Letopolis, Pathyris atd. Srv. k tomu P r é a u x, L'économie, str. 291; H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 182.

32) P r é a u x, L'économie, str. 284.

33) Podle W i l c k e n o v y rekonstrukce. Srv. M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 213, č. 181.

34) P r é a u x, L'économie, str. 280n. Přehled starší literatury o bankovním monopolu podává T a u b e n s c h l a g, Law, str. 676, pozn. 96.

35) Srv. např. P r é a u x, L'économie, str. 289n.; H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 183.

různými prostředky (stanovením nejvyšší přípustné úrokové míry, směnného kursu atd.), aby tak vyloučil jejich nežádoucí soutěž.

Bankovní monopol prošel dlouhým vývojem, jehož příznačným rysem bylo postupné oslabování intenzity státní kontroly zejména ve vztahu k chrámům, jejichž činnost v ekonomické oblasti se oživuje a obnovuje již během II. a I.stol. př. n.l.[36] Přes tuto vývojovou tendenci, která vedla až k pochybnosti o tom, zda ustanovení zákonů o příjmech platila a byla účinná ještě ve II.stol. př. n. l.,[37] zůstala po celé období existence bankovního monopolu jeho charakteristickým rysem snaha sloužit nejen ekonomickým, ale i politickým zájmům státu, královské moci.[38]

Snaha podepřít ekonomicky královskou moc plynulými příjmy se projevovala nepochybně i u ostatních absolutních monopolů (mincovního, horního, sodného, pivovarnického, na vonné látky, honebního a na chov hus), i když navíc ještě mohly působit i jiné motivy, což vystupuje do popředí zejména u monopolu honebního.

Přestože o většině těchto monopolů jsme informováni jen velmi kuse a neúplně, pokusím se podat alespoň jejich stručný přehled.

M i n c o v n í m o n o p o l (νόμισμα) skýtal panovníkovi výlučné právo razit mince, určit druh oběživa, nahradit staré novým. O tom, že v ptolemaiovském Egyptě existoval takový monopol, dá se usuzovat z P. Cairo Zen. 59021. Dovídáme se z něho nepřímo o prostagmatu Ptolemaia II. Philadelpha, nařizujícím výměnu dosavadního oběživa, zvaného trisycha, oběživem novým. I když pravděpodobně tímto prostagmatem nebylo výslovně zakázáno používat cizí peníze v Egyptě, přece jen lze předpokládat, že prostagma zavádí mincovní monopol, jehož cílem bylo hospodářské a politické posílení státu.[39]

H o r n í m o n o p o l (μέταλλα) spočíval v panovníkově výlučném právu na dobývání (těžbu) kovů a kamene. Opíral se právně - stejně jako monopol solný a na kamenec (ledek) - o panovníkovo vlastnictví veškeré půdy a nerostného bohatství v zemi.

Těžba kamene, jako vysoce důležitého stavebního materiálu souvisela úzce s prováděním veřejných prací. Byla přísně kontrolována a důkladně organizována. I když i v tomto případě Ptolemaiovci pronajímali částečně své výlučné právo na těžbu nájemcům, kteří nejvíce nabídli, veřejný a soukromý zájem zde tvoří zajímavou syntézu, promítající se výrazně

---

[36] P r é a u x, L'économie, str. 293n.

[37] P r é a u x, L'économie, str. 294.

[38] P r é a u x, L'économie, str. 295n.

[39] B o u c h é - L e c l e r c q, Histoire, III, str. 171n. K tomu, zda zákaz trval či nikoli, srv. T a u b e n s c h l a g, Law, str. 675.

v organizaci monopolu. V jejím čele stál ministr financí. V každém nomu mu podléhal architekt (stavitel veřejných prací, ἀρχιτέκτων).Jemu pomáhali nižší úředníci (ἐπιστάτης, ἐγμετρετῆς, ὑπαρχιτέκτων, ὁ τὸν λίθον διακρίνων, τεχνῖτες , atd.), mezi nimiž hrál významnou úlohu tzv. náčelník prací (ἐργοδιώκτης), rozdělující práci. V lomech pracovali jednak svobodní dělníci (kameníci, lamači, ἐλευθερολάτομοι či prostě λάτομοι),jednak váleční zajatci a v případě potřeby i vojáci.[40] Svobodní dělníci, pracující na základě smluv, uzavíraných vrchními dělníky (předáky, δεκατάρχαι), byli povinni vykonat stanovené množství práce (πάτεργον).[41] Potřebné pracovní nástroje, mzdu a potraviny dostávali od státu.[42] Vykonanou práci kontroloval a přejímal zvláštní královský úředník. Nájemci monopolu, jimiž se stávali nejčastěji vrchní dělníci, předáci,[43] vystupují v dané soustavě buď jako podnikatelé (ἐργολάβοι) nebo jako náčelníci prací. Z daného systému se vymykají vesnice, propůjčené dvořanům (δωρεαῖ); zde právo zadávat a organizovat veřejné práce, tedy zřejmě i těžbu kamene, nepatřilo nájemci monopolu, ale držiteli vesnice.[44]

Vedle výlučného práva na dobývání stavebního kamene patřilo do horního monopolu i královo výlučné právo na těžbu drahokamů a kovů (zejména vzácných). Rudné doly a naleziště drahokamů se získávaly již v době Staré říše válečnými výpravami.

Silní panovníci vykonávali monopolní oprávnění sami (ve své režii), slabí je poskytovali za náhradu chrámům, vládcům jednotlivých krajů atd.[45]

Ptolemaiovci vykonávali monopol sami. I za jejich vlády se monopol vztahoval především na zlaté doly v Núbii, na naleziště drahokamů, roztroušená v různých, často velmi nehostinných místech Egypta a na přilehlých ostrovech v Rudém moři.

Železná ruda, důležitá nejen z hlediska hospodářského (na výrobu ná-

---

[40] Vojáci konali v lomech samozřejmě především strážní službu. Jak vojáci, tak námořníci však mohli být odveleni na práce v lomech. Srv. P r é a u x, L´économie, str. 245n.

[41] Tomu, že denní normy byly stanoveny smluvně, nasvědčuje P. Petrie II,4 (1) = = III,42,c (3).

[42] Bylo tomu tak zřejmě i v minulosti, za vlády faraonů. Srv. J. T u r e č e k a kolektiv, Výbor z textů ke studiu obecných dějin státu a práva, Praha 1956, str. 36n.

[43] P r é a u x, L´économie, str. 248n.

[44] Srv. P r é a u x, L´économie, str. 245n.

[45] Srv. P r é a u x, L´économie, str. 266.

strojů), ale i vojenského (na výrobu zbraní),se v Egyptě nevyskytovala. Železná doba v Egyptě začíná teprve v období Nové říše,kdy do země proniká železo zejména vlivem styků s Řeky. Za Ptolemaiovců se začalo užívat železa ve větší míře a samo železo se stalo předmětem monopolu. Vedle železných zbraní se používalo (hlavně při veřejných pracích,na královských vinicích atd.) železných nástrojů, které byly zprvu půjčovány státem, později, od konce III.stol. př. n.l., patrně i prodávány.[46]

Vraťme se k těžbě drahokamů a vzácných kovů. Zda panovník právo těžby drahokamů a vzácných kovů pronajímal či nikoli, nevíme. Pokud jde o organizaci monopolu, máme k dispozici jen některé poznatky. Především prameny je doložen zvláštní úředník (nazýval se ὁ ἐπὶ τῶν μετάλλων), který působil nejen na Kypru, patřícím Ptolemaiovcům,ale i v Egyptě.[47] Práce v dolech vykonávali nejen zločinci kriminální a političtí (ti byli do důlních oblastí deportováni často s celými rodinami) a váleční zajatci,[48] ale i vojáci a námořníci,odvelení k práci v dolech.[49] Kromě nich pracovali v dolech také svobodní specialisté, vybíraní z řad svobodných dělníků a vzhledem k odbornosti lépe placení.

Předmětem monopolu byl pravděpodobně také obchod vzácnými kovy (tj. tím zlatem a stříbrem, které nebylo určeno k ražbě mincí).[50]

Úřední kontrole podléhalo patrně i konečné zpracování drahých kovů. V této souvislosti je třeba připomenout monopol zlatnický (na zpracování zlata, χρυσοχοϊκή). Právo provozovat zlatnické řemeslo bylo pronajímáno vesnicím (sdružením, korporacím zlatníků), které platily za toto oprávnění daň (χρυσοχοϊκή).[51] Pro nedostatek pramenů nelze s jistotou říci, jaká byla organizace zlatnického monopolu,ani určit blíže jeho právní povahu.Hotové výrobky z drahých kovů byly pravděpodobně předmětem svobodného obchodu.[52]

Ke královským monopolům na exploataci nerostného bohatství země patřil nepochybně také monopol na kamenec (στυπτηρία).[53] O jeho organizaci a právní povaze pro nedostatek pramenů nic bližšího nevíme.

---

[46] P. Tebt. 720.

[47] SB. III 6045.

[48] D i o d o r, III,12-14.

[49] P r é a u x, L´économie, str. 258n.

[50] Nasvědčuje tomu BGU VI, 1242, v němž se mluví o příjmech z pronajatého práva na prodej nemincovních drahých kovů (ἀσημωνία).

[51] S. Petrie III,117(e)16.(f)1.119(a) verso.

[52] P. Cairo Zen. 59038. 59044. 59327.

[53] P. Cairo Zen. 59326 bis, 26.

S o d n ý m o n o p o l (νιτρικὴ), patřící do skupiny absolutních monopolů, spočíval na výlučném právu na těžbu a prodej sody. Podobal se do jisté míry monopolu solnému, měl však menší okruh spotřebitelů, protože sodu odebírali jen někteří řemeslníci, jako pradláci (πλυνεῖς), valcháři (στιβεῖς či γναφεῖς), barvíři (καλλαλνοποιοί) atd. Ti všichni platili jednak úředně stanovenou cenu za sodu skutečně odebranou,[54] jednak zvláštní sodnou daň (obecně se nazývala νιτρικὴ), přičemž pradláci a valcháři platili tzv. νιτρικὴ πλύνου ,[55] barvíři νιτρικὴ καλλαποιῶν)[56] za právo odběru sody. Produkt rozděloval v nomech ekonom, v propůjčených vesnicích jejich držitel nebo jeho zástupce.[57] Barvíři plátna (λινεφωοί) ve státních dílnách dostávali sodu zdarma.[58] Vybírání sodné daně bylo v krajích a ve vesnicích pronajímáno nájemcům,[59] kteří daň vybírali od jednotlivých řemeslníků nebo jejich korporací.[60] Ve vesnicích, propůjčených králem, plnil tuto povinnost ve prospěch krále držitel vesnice nebo jeho úředník.[61]

Právo vybírat sodnou daň bylo pravděpodobně pronajímáno společně s právem na vybírání daně za provozování barvířského, pradláckého a valchářského řemesla.[62] V souvislosti s tím soudí H e i c h e l h e i m, že již v ptolemaiovském Egyptě existovaly monopol barvířský (βαφικὴ) a valchářský (γναφικὴ, κναφικὴ, στιβικὴ).[63] Jejich existenci naznačují i některé dochované prameny, zmiňující se o barvířské dani (βαφέων τέλος),[64] o měsíčních odvodech valchářsko-pradlácké daně (πλύνος a στίβος) nájemci (ἐξελληφότες τὸν πλύνον καὶ στίβον)[65] do státní po-

---

[54] P. Hib. 116; P. Tebt. I,120,75; a 182.

[55] P. Ryl. 70,8; WO II, 1497; Tait Ostr. I Bodl. 37.39,139; BGU VI, 1364.

[56] Rl. II,33; Tait Ostr. I Bodl. 45,67; P. Paris 67,14. její rozdíl od νιτρικὴ πλύνου není dost jasný.

[57] P. Cairo Zen. 59304.

[58] P. Cairo Zen. 59304; PSI 349; P. Tebt. III,703,99-104.

[59] P. Tebt. 40; UPZ 114.

[60] BGU VI, 1374.

[61] P. Cairo Zen. 59206, verso, 31.

[62] H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 174.

[63] H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 164.

[64] WO II, 1516. Pro ptolemaiovské období je to patrně jediný dochovaný doklad této daně.

[65] P. Hib. 114.

kladny atd. Navíc lze předpokládat, že i v těchto odvětvích působila tendence ptolemaiovského státu o co největší podřízení hospodářství země státní kontrole, o jeho monopolizaci v zájmu královské moci.

Platí to nepochybně i pro m o n o p o l p i v o v a r n i c k ý (ζυτηρά), o němž nás kromě nepatrných dochovaných úryvků zákonů o příjmech, zabývajících se touto otázkou (fragment 6a,13. h,3), zpravují v jednotlivostech různé jiné dochované prameny.

Pivovarnický monopol, spočívající ve výlučném právu na výrobu a prodej piva, byl monopolem absolutním. Co do své organizace a hlavních zásad se nijak nevymyká z obecného schematu ptolemaiovských monopolů, ale naopak má s nimi hodně společných rysů.

Podobně jako v jiných případech pronajímal král i u tohoto monopolu výkon svého výlučného práva v dražbě.[66] Na základě úspěšné nabídky v dražbě, smlouvy (v nomech s ekonomem, v propůjčených vesnicích s jejich držitelem nebo jeho zástupcem)[67] a po případě i složení záruky[68] získal nájemce pivovarnického monopolu (ἐξειλημφὼς τὴν ζυτηράν)[69] právo využívat k výrobě královské pivovary. Rubem tohoto práva byla povinnost zpracovat smluvně stanovené množství (σύνταξις) surovin (ječmene), dodávaných ze státních skladů. Za řádné dodávky ječmene do pivovarů odpovídal ekonom a jeho pomocník (basilikosgrammateus).[70] Nesplnění smlouvou stanovených úkolů, popřípadě pokusy falšovat skutečný stav jejich plnění atd., měly pro nájemce monopolu za následek různé újmy, trestní nevyjímaje.[71] Aby se předešlo nezákonnému počínání nájemců a jejich zaměstnanců (ať už šlo o rodinné příslušníky či o námezdní dělníky, sládky, ζυτοποιοί), byli nájemci i jejich zaměstnanci v pivovarech a výčepech piva postaveni pod dohled různých orgánů (v pivovarech tzv. ručitele, πιστολογευτής,[72] ve výčepech, patřících rovněž státu, účetního úředníka, zv. ταμίας).[73] Jedním z jejich nejdůležitějších úkolů byla

---

[66] P r é a u x, L´économie, str. 154.

[67] Srv. P. Cairo Zen. 59199, kde držitel propůjčené vesnice dioikét Apollónios ukládá svému správci Zénónovi, aby uzavřel smlouvu se sládkem Paisem.

[68] P. Hib. 94; P. Lille dem. 6.

[69] Toto označení je použito např. v P. Faj. 13,1.

[70] P. Lille 3,49-52.

[71] P. Cairo Zen 59202; P. Cairo Zen. Mich. 36. Srv. blíže T a u b e n s c h l a g, Law, str. 471-475, 554.

[72] P. Cairo Zen. 59199.

[73] P. Cairo Zen. 59202.

kontrola řádného hospodaření nájemců, zejména pak odvodů smlouvou stanovených poplatků za monopolní oprávnění (φόρος ζυτοπωλίου, φόρος ζυτηρᾶς)[74] do státní pokladny.[75] Rozdíl mezi těmito poplatky a prodejní cenou piva (není známo, zda byla úředně stanovena), připadl pravděpodobně nájemci monopolu.[76] Vedle poplatků, placených nájemci monopolu, plynula do státní pokladny ještě zvláštní daň (ζυτηρά, τέλος τῆς ζυτηρᾶς). Její právní povaha (zejména to, zda šlo o daň z prodeje piva, placenou obchodníky v drobném, či o daň spotřební, placenou spotřebiteli jako daň z hlavy)[77] není dostatečně vyjasněna.[78] K pivovarnickému monopolu lze ještě dodat, že i v tomto případě, obdobně jako u olejního monopolu, nejsou sice doloženy soukromé pivovary, avšak, že existovaly, jako výjimka z pravidla, pivovary chrámové,[79] rozvíjející svou činnost patrně pod státní kontrolou. Při úzkém sepětí chrámů se státem tato skutečnost nemohla samozřejmě nic změnit na absolutní povaze monopolu na výrobu a prodej piva.

Totéž platí i pro m o n o p o l n a v o n n é l á t k y (vzácná koření, ἀρώματα), spočívající ve výlučném právu na nákup, zpracování a prodej vonných látek, jako byly nard, myrha, majorán, henna a četné jiné.

Naprostá většina těchto látek či koření se však musela do Egypta dovážet, a to nejen ze sousedních území, ale i odjinud. Dodávky z ciziny, zejména z jižní Arábie, východní Afriky, Indie atd. obstarávali soukromí obchodníci a dovozci, kteří však s dovezenými surovinami nesměli na egyptském území svobodně nakládat, svobodně obchodovat, ale museli je odevzdat za úředně stanovené ceny[80] státním zmocněncům. Tito úředníci nepůsobili jen v Egyptě, ale i v některých ptolemaiovských územích mimo Egypt, např. ve III.stol. v Gaze,[81] kde se soustřeďovaly obchodní ces-

---

[74] Platby se prováděly buď denně nebo měsíčně. K měsíčním platbám srv. např. P. Grenfell II,39 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 369, č. 310.

[75] Srv. H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 170.

[76] P r é a u x, L´économie, str. 155.

[77] Nasvědčuje tomu Tait Ostr. I Bodl. 125, kde jistý Horos se svou ženou a synem platí τέλος τῆς ζυθηρᾶς.

[78] Srv. např. M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 1,str. 251n.; P r é a u x, L´économie, str. 158.

[79] W. O t t o, Priester und Tempel im hellenistischen Aegypten. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Hellenismus, Leipzig-Berlin, I, 1905, str. 298-300 a II, 1907, str. 60.

[80] P. Cairo Zen. 59102.

[81] P. Cairo Zen. 59009; PSI 628.

ty, patrně i v Palestině[82] atd. Jednou z povinností zmocněnce (nazýval se ὁ ἐπὶ τῆς λιβανωτικῆς) bylo kontrolovat obchod vonnými látkami, vybírat z něho poplatky atd. O tom, že kontrola obchodu vonnými látkami existovala i ve II.stol., svědčí rozkaz thébského stratéga, pověřující jednoho z důstojníků kontrolou lodí a karavan, dopravujících zásilky kadidla.[83] Nutno dodat, že dodávky vonných látek obstarávali ve III. stol. buď sami Egypťané nebo Arabové, ve II.stol. se mezi nimi objevují zprostředkovatelé, takže již nejde o přímý obchod dvou partnerů.

Jediným kupcem dovezených látek na egyptském území byl v zásadě panovník. Domácí i dovezené suroviny byly zpracovávány ve státních manufakturách. Potom byly dávány prostřednictvím monopolních nájemců a pod úředním dohledem do prodeje obchodníkům v drobném. Ti se smluvně zavazovali odebrat určité množství vonných látek (přípravků v nejrůznější podobě), prodávat je za úředně stanovené (a v praxi jistě nezřídka porušované)[84] ceny a odvádět 25% daň z výtěžku (τετάρτη μύρων).[85] Vybírání této daně bylo pronajímáno nájemcům monopolu, kteří nesou riziko případného obchodního neúspěchu, zatím co král si zabezpečuje smluvený poplatek za nájem monopolu tím, že obchodníci v drobném neplatí za odebrané zboží nájemci, ale královské bance.[86]

Podobně jako u některých jiných monopolů požívaly i v tomto případě zvláštních výsad chrámy. Např. kněžstvo chrámu boha Slunce, kde se shromažďovalo ke zpracování a prodeji kadidlo, mělo právo na jednu třetinu uskladněného množství.[87] Jednotlivci si museli opatřovat kadidlo, myrhu atd. u obchodníků v drobném, tedy prostřednictvím monopolu. Chrámy se mohly zásobovat prostřednictvím svých agentů na zahraničních trzích samy.[88] Vzhledem k těsným vztahům mezi státem a chrámy nevylučuje tato okolnost podle mého názoru absolutní povahu monopolu na vonné látky.

Pro specifické vlastnosti se stal předmětem královského monopolu s největší pravděpodobností také purpur. Existence m o n o p o l u n a

---

[82] P r é a u x, L'économie, str. 363, pozn. 6.

[83] OGIS, 132.

[84] Nasvědčuje tomu P. Tebt. 35 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 368n, č. 309.

[85] SB 7176.

[86] P r é a u x, L'économie, str. 367.

[87] T h e o p h r a s t o s, Rostlinopis, IX,4,6.

[88] Srv. R h o d o k a n a k i s, Die Sarkofaginschrift von Gizeh. In: ZEITSCHRIFT FÜR SEMITISTIK, I, 1922, str. 113n.; P r é a u x, L'économie, str. 364 a 369.

p u r p u r (πορφυρική) se v literatuře nepokládá jednoznačně za prokázanou,[89] i když některé prameny[90] naznačují, že existoval. Rovněž právní povaha předpokládaného monopolu není objasněna.

Dalším absolutním monopolem byl m o n o p o l h o n e b n í (θηρία), skýtající panovníkovi výlučné právo lovu zvěře.[91]

Jakými formami se tento monopol uskutečňoval, nevíme.

Z hamburského papyru č. 57, obsahujícího přísahu několika členů posádky nilského policejního člunu, můžeme vyvodit pouze některé poznatky: Předně to, že soukromé osoby musely mít k honitbě povolení a že se lovci museli dělit o úlovek s monopolními nájemci. Není jasné, zda ta část úlovku, kterou si lovci směli ponechat, byla jejich mzda nebo podíl na zisku. Monopolní nájemci (τελῶναι) byli povinni ulovenou zvěř (po odečtení části, ponechané lovcům?) zpeněžit a odevzdat králi stanovený obnos.[92] Nevíme, zda námořníci, o nichž se v papyru mluví, chtěli lovit o své újmě nebo zda byli k lovu zvěře přidělení (taková možnost zřejmě existovala).[93] Jestliže se námořníci rozhodli provozovat lov zvěře a rybolov (jak lze usuzovat z výrazu " ἰχθυ " v papyru) z vlastní iniciativy a uzavřeli s nájemcem honebního monopolu příslušnou dohodu, stávali se podnájemci.Pokud byli nájemci přiděleni, byli podle mého mínění pouze pracovními silami, nikoli podnájemci.

Jiný pramen[94] z II.stol. př. n.l., obsahující petici či žalobu lovců, dokazuje rovněž existenci nájemců monopolu. Nazývali se "nájemci lovu vodních slepic" (τῶν ἐξε/λη/φ/ό/τ/ων/ την /θήρ/αν τῶν ἀγρίων ὄρνε/ων/), sdružovali se v korporacích a platili za nájem poplatek (φόρος), nejspíš jen paušální.Tato forma, skýtající nájemci širší možnosti, se stala za římského panství převládající formou.[95]

---

[89] Srv. ve s t a r š í literatuře B o u c h é - L e c l e r c q, Histoire, III, str. 270; M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 1, str. 254, V n o v ě j š í H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 175 atd. P r é a u x, L'économie, str. 116 se v tomto směru vyjadřuje velmi zdrženlivě.

[90] Např. z P. Tebt. I,8 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 7n., č. 2 vysvítá, že stát,pronajímající naleziště purpuru v Lykii,měl na jeho produkci značný zájem.

[91] Souhlasím s názorem prof. dr. C v e t l e r a, že používání výrazu "monopol" k označení ekonomické reglementace honitby a rybolovu vyvolává řadu problémů, které by zasloužily samy o sobě podrobný speciální rozbor.

[92] Srv. P r é a u x, L'économie, str. 197n.

[93] Napovídá tomu např. P. Cairo Zen. 59540, podle něhož někteří z branců, posílaných do Philadelphie, jsou určeni jako lovci.

[94] BGU VI,1252,4n.

[95] P r é a u x, L'économie, str. 199n.

Monopolní soustavě se i v tomto případě vymykají některé privilegované jednotky. Patří mezi ně především propůjčené vesnice (dóreai), jejichž držitelé organizují v hranicích vesnice lov sami, nezávisle na nájemcích monopolu, jak to ukazuje řada dokumentů.[96] Není vyloučeno, že právo lovu měly také chrámy, pro nedostatek pramenů lze v tomto směru vyslovovat pouze dohady.

Vedle lovu zvěře pro potřeby domén a pro trh se vyskytoval i lov sportovní, jemuž se oddávali příslušníci vládnoucí vrstvy včetně panovníka, a snad i lov s náboženským posláním.[97]

V souvislosti s lovem zvěře je možno připomenout také rybolov. Jak vyplývá z pramenů a jak se všeobecně uznává, rybolov se uskutečňoval ve státní režii, bez nájemců monopolu. Stát sám kontroloval rybáře a vyplácel jim plat (ὀψώνιον), ponechávaje jim také k vlastní potřebě část úlovku. Prodej ryb a rybích výrobků obstarávali královští hospodářští úředníci.[98] Mimo tento rámec působili také nezávislí rybáři, kteří nebyli placeni králem, ale naopak sami museli odvádět zvláštní 25% daň z výtěžku (τετάρτη ἁλιέων či τετάρτη ἰχθυϊκῶν ἁλιέων).[99] Zdaněn byl také obchod čerstvými a solenými rybami a rybími výrobky.[100] Za dovezené rybí konzervy se vybíralo 25% clo.[101]

K absolutním monopolům počítá H e i c h e l h e i m[102] také m o n o p o l n a c h o v h u s, zatím co např. W i l c k e n[103] tuto možnost popírá. Monopolní povaze této činnosti nasvědčuje podle mého názoru skutečnost, že soukromý chov hus byl přísně zakázán[104] a že se jím směli zabývat jen speciální chovatelé (χηνοβόσκοι).[105]

---

[96] PSI 350. Dále např. P. Cairo Zen. 59747. 59292,301. 59328,77 aj.

[97] P r é a u x, L'économie, str. 200n.

[98] Podrobněji k rybolovu srv. např. P r é a u x, L'économie, str. 201.

[99] WO II, 326, 331, 337, 339, 340, 343, 346, 349, 1029, 1233 (= 336a), 1347, 1349, 1552. Tait Ostr. I Bodl. 38.

[100] P. Cairo Zen. 59297; P. Petrie III, 58 (e), srov. p. 8, 117(h); P. Faj., 15; P. Tebt. 841.

[101] P. Cairo Zen. 59012, 38.43.81. Srv. P r é a u x, L'économie, str. 207.

[102] H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 186.

[103] M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 1, str. 254.

[104] BGU VI, 1215,23.27.

[105] SB 6254.

Vedle absolutních monopolů je třeba zabývat se také monopoly, jimž se nepřipisuje absolutní povaha. Kromě monopolů, o nichž jsem už mluvil, jsou to ještě monopoly textilní, koželedělný, lázeňský a na papyrus.

Do života Egypťanů zasahoval výrazněji především monopol textilní (ἐριηρά, ὀθονιηρά, στύπιον), zahrnující různá výrobní či zpracovatelská odvětví. Ve srovnání s absolutními monopoly představuje pozoruhodnou syntézu prvků monopolu a svobodné hospodářské činnosti.

Úvodem se dá říci, že textilní výroba byla kontrolována státem. Zásady této kontroly upravovaly jednak zákony o příjmech (col. 87-107), v kritických místech dost poškozené,[106] jednak jiné zachovalejší papyry.[107] Z nich je zřejmé, že zásahům státního aparátu podléhala částečně již produkce textilních surovin. Zcela prokazatelně to platí pro len, jehož osevní plochy byly každoročně stanoveny nařízením dioikéta[108] a pak kontrolována ekonomem nomu (col. 87 zákonů o příjmech). Za řádnou dodávku sklizených surovin odpovídali nomarchové a toparchové. Zda se tato kontrola vztahovala také na konopí, není známo. Na rozdíl od lnu nebyly chov ovcí a tím i produkce vlny předmětem přímého státního řízení a dohledu. Stát se omezoval na nákup vlny a na 20% dovozní cla.

Obchod textilními surovinami (hlavně lněnými vlákny a vlnou) nebyl monopolizován[109] a uskutečňoval se s největší pravděpodobností bez zásahu státních orgánů.[110]

Výroba naopak podléhala státnímu řízení a kontrole. Vyplývá to především ze skutečnosti, že jednotlivým nomům bylo předepsáno množství a jakost látky, kterou měly dodávat. Jednotlivým tkalcům stanovil dílčí úkol jejich zástupce. Nebyl-li úkol splněn, musel tkadlec zaplatit cenu nedodané látky. Tkalcovny látek podléhaly ekonomovi, který dozíral na řádné splnění státních dodávek.[111] Tyto dodávky nebyly ukládány jen

---

[106] Srv. pokusy o jejich rekonstrukci v M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 1, str. 245, pozn. 1.

[107] Zejména P. Tebt. 703.

[108] P. Tebt. 769,27-30. Existenci takového nařízení ve III.stol. dosvědčuje SB 4369a, ř. 40.

[109] Svědčí o tom P. Cairo Zen. 59012, 62-64. Důvody toho, proč vlna nebyla podrobena intenzívnějšímu státnímu zasahování, uvádí R o s t o v t z e f f, Social and Economic History, I, str. 307.

[110] H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 175-176.

[111] P. Tebt. 703.

tkalcovnám státním či soukromým,[112] ale i chrámovým. Je nutno připomenout, že chrámy vyráběly už před zavedením soustavy monopolů v Egyptě nejrůznější látky jednak k účelům náboženským, jednak na výměnný obchod s arabskými obchodníky, dodávajícími kadidlo a jiné aromatické látky pro náboženské účely. Jak se prováděla kontrola textilní výroby v chrámech, není známo, stejně jako nevíme, do jaké míry byla tato kontrola efektivní.[113] O její účinnosti lze mít pochybnosti, jak vyplývá nepřímo i z faktu, že dodávky tkanin státu nebyly chrámovými dílnami řádně plněny, což vedlo za Ptolemaia Epiphana ke snížení dodávek až o 2/3 a posléze i k jejich dočasnému prominutí.[114] Takové úlevy chrámům se však vyskytují až později, za vlády slabých panovníků ve II.stol. př. n.l. Avšak i za silných králů, v době vystupňovaného zasahování státu do hospodářství země, se státní kontrole vymykala výroba tkanin, určených pro sochy bohů. Patrně to byla jediná výjimka, protože jinak výroba látek podléhala státní kontrole a vyrobené látky byly určeny převážně králi.[115] Např. ze III.stol. se zachoval jediný doklad o výrobě lněných látek, které nebyly určeny panovníkovi.[116] Obchod jemnými látkami, dodanými králi, byl jím pravděpodobně dáván do nájmu.[117]

Státní kontrole podléhala pravděpodobně nejen výroba polotovarů (látek), ale i hotových výrobků (oděvů).[118] V tomto směru byl monopol prolomen existencí drobných domácích dílen, jimž byla přiznána relativní svoboda, takže řemeslník se mohl sám dohodnout se zákazníkem na podmínkách zakázky.[119]

Kromě přímé kontroly v některých úsecích výroby a obchodu mohl stát uplatňovat i kontrolu nepřímou, např. pomocí dodávek některých pro výrobu nezbytných přípravků (jako sody atd.), podléhající rovněž monopolu.[120]

---

[112] Srov. P r é a u x, L'économie, str. 99n.

[113] P. Tebt. 702.

[114] OGIS 90,17-18.

[115] P r é a u x, L'économie, str. 99n.

[116] PSI 599.

[117] Příjmy ἀπὸ τιμῆς βασιλικῶν ὀθονίων dosvědčené v O. Strassb. 15 a 16, BGU VI, 1376 a Tait Ostr. I Cambr. 6 lze pokládat za platy nájemců do královské pokladny. Srv. P r é a u x, L'économie, str. 110, pozn. 5 a dále M i t t e i s-W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 368, č. 308.

[118] H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 176.

[119] P r é a u x, L'économie, str. 105,108n.

[120] P r é a u x, L'économie, str. 114n.

Na rozdíl od textilního monopolu, představujícího syntézu protichůdných ekonomických principů, nebyl m o n o p o l k o ž e d ě l n ý (δερματηρά), jímž se nyní budeme zabývat, ani zdaleka tak složitý.

Koželědlný monopol se vztahoval zcela nepochybně na výrobu kožených předmětů různé povahy, ať už šlo o obuv, kožené části oděvu či vojenskou výstroj atd. Hlavní úlohu ve výrobě hrály státní dílny, o nichž nás nejlépe zpravuje papyrus z 1.poloviny II.stol.[121] Dovídáme se z něho, že dělníci v královské dílně (skladě, βασιλικα ταμιεῖα), podléhali nájemci (τελώνης), který jim dával suroviny a určoval práci. Po zpracování surové kůže dělníci prodávali vlnu tkalcům hrubých látek, kůže odváděli do státních skladů. Peníze za vlnu odváděli nájemci a ten do státní pokladny. Kromě státních dílen, jejichž existence je doložena ještě ve II.stol. př. n.l.[122] se na výrobě podílely chrámové dílny[123] a soukromí koncesovaní řemeslníci, odvádějící zvláštní daň (nazývala se τέλος σκυτέων),[124] jejíž právní povaha (mohlo jít o daň z příjmů, poplatek za provozování živnosti atd.), není jasná.

Zda také obchod hotovými výrobky byl předmětem monopolu, je sporné.[125]

Řada nejasností se objevuje i u dalšího monopolu a to m o n o p o l u n a p a p y r u s, sloužící jako důležitý materiál na psaní. To, že v této úloze byl papyrus užitečným nejen starým Egypťanům, ale i novodobým badatelům, není jistě třeba zvlášť zdůrazňovat. Ironií osudu však právě o monopolu na papyrus (χαρτηρά) nemáme příliš mnoho údajů. Z dochovaných pramenů se dá především usuzovat na to že papyrus byl mimo jiné důležitým vývozním zbožím a že vývoz papyru se stal za Ptolemaia II. Philadelpha předmětem monopolu.[126]

---

121) P. Petrie II,32,1. Srov. P. Petrie III,36 (d).

122) P. Tebt. 801.

123) P. Leid. N II 9.

124) W i l c k e n, Griechische Ostraka, I. str. 294, pozn. 1. WO II,334. Srv. BL 1359; O. Strassb. 14; Tait Ostr. I Bodl. 64.

125) Např. H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 164n. soudí s odvoláním na P. Cairo Zen. Mich. 28,15. 67.26.; P. Cairo Zen. 59060. 59061. 59328,6-14. 59353. 59429, 13. 59574,4. 59692, v nichž jako příjemci kůží od pastýřů atd. vystupují lidé s poloúředním postavením, že šlo o monopol.
P r é a u x, L'économie, str. 233 zastává naopak názor, že obchod koženými výrobky nebyl monopolizován.

126) Usuzuje se tak ze stabilizace cen papyru kolem r. 279 př. n. l. Srv. G. G l o t z, Le prix du papyrus dans l'Antiquité grecque. In: ANNALES D'HISTOIRE ÉCONOMIQUE ET SOCIALE, I, 1929, str. 1n. nebo BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ ARCHEOLOGIQUE D'ALEXANDRIE, 25, Alexandrie, 1930, str. 83n.

Do jaké míry bylo regulováno vysazování papyrusových kultur či zpracování papyru ve státních, chrámových či soukromých dílnách, není známo.

Naopak o výlučném právu na obchod papyrem, nebo alespoň jeho nejlepšími druhy, jsme informováni díky dopisu královského intendanta maloobchodu královským papyrem (ὁ πρὸς τῇ διαθέσει τῶν βασιλικῶν χαρτῶν).[127] Intendant v něm ukládá místním úředníkům jisté obce, aby pomáhali nájemci obchodu papyrem v obci. Sama existence uvedeného úředníka, jemuž ve III.stol. pravděpodobně předcházel ekonom, svědčí o královském monopolu. Král uplatňoval své výlučné (monopolní) postavení mimo jiné i tím, že si vyhrazuje zákazníky (písaře), které od II.stol. sám jmenuje.[128] Kromě toho kontroluje i případný soukromý obchod pomocí nájemce.[129]

S monopolem na papyrus souviselo vybírání zvláštního poplatku (nazýval se χαρτηρά), jež bylo ročně pronajímáno nájemcům daní. O právní povaze tohoto poplatku není jednoty.[130]

Poslední ptolemaiovský monopol, jímž se budeme zabývat, m o n o p o l l á z e ň s k ý (βαλανεῖα), zasahoval ekonomicky do sféry služeb.

Lázeňství se v Egyptě rozvinulo až po příchodu Řeků a je podle mínění některých autorů příspěvkem řecké helénistické civilizace starověkému Egyptu.[131] Do jaké míry sám ptolemaiovský stát se podílel na rozšíření lázeňství, hlavně zda budoval lázně a zda mu patřily, není známo. Lze předpokládat s jistotou, že existovaly jednak domácí lázně, vyhrazené pro potřebu obyvatel domu (vily),[132] jednak lázně veřejné, sloužící potřebám obyvatelstva.[133] Jejich provozovatelé platili daň z příjmů (nazývala se τρίτη) ve výši 33 1/3%.[134] Její vybírání bylo státem pronajímáno.[135] I v tomto případě šlo s největší pravděpodobností

---

[127] P. Tebt. 709. Srv. T a u b e n s c h l a g, Law, str. 384, pozn. 10.

[128] P. Tebt. 709. Ke jmenování písařů (notářů) srv. P r é a u x, L'économie, str. 191, pozn. 3; BGU VI, 1214.

[129] P r é a u x, L'économie, str. 189.

[130] Srv. např. W i l c k e n, Griechische Ostraka, I, str. 403; A.E.R. B o a k, Papyri from Tebtunis. I. UNIVERSITY OF MICHIGAN STUDIES. Humanistic Series, 28, Ann Arbor, 1933, str. 100.

[131] W i l c k e n, Griechische Ostraka, I, str. 170.

[132] P. Cairo Zen. Mich. 38.

[133] P. Cairo Zen. 59643. 59667; PSI 584.

[134] P. Hib. 116.

[135] "Aristandros, syn Thibronův" (P. Hib. 116) není nájemcem lázní v Bousiris, ale nájemcem τρίτη, kterou mu provozovatelé lázní poukazovali buď přímo nebo na bankovní konto.

o lázně soukromé. Lze totiž stěží předpokládat, že by král vybíral τρίτη z vlastních lázní. Kromě uvedené daně se setkáváme s lázeňským poplatkem (nazýval se φόρος βαλανείου), jehož právní povahu lze těžko jednoznačně určit, protože mohlo jít buď o poplatek králi nebo soukromému vlastníku lázní.[136] Sporné zůstává rovněž, zda se za Ptolemaiovců vybírala v Egyptě paušální lázeňská daň z hlavy, analogická pozdější římské dani (βαλανευτικόν),[137] Ať už se tato daň vybírala či nikoli, lze souhlasit s tím, že lázeňský monopol neměl tak hluboké kořeny, jako jiné monopoly, zasahující jiná odvětví.

Vedle literaturou obecně uznávaných monopolů byla ptolemaiovským etatismem dotčena i některá jiná odvětví hospodářské činnosti, jako bylo včelařství a výroba medu, nilská doprava atd. Jde sice o odvětví, zatížená různými daněmi ze zisku atd., pro nedostatek pramenů či pro jejich úryvkovitost a neúplnost nelze bezpečně konstatovat, zda šlo o monopoly či nikoli.[138]

II

Začlenění Egypta do rámce římského impéria a "ř í m s k é m í r" (Pax Romana) vytvořily pro egyptské hospodářství nové podmínky.

Vyplývá to především ze skutečnosti, že za Oktaviána Augusta i jeho nástupců v I. a II.století n.l. se hospodářství, zejména také obchod, rozvíjí znovu poměrně svobodně a že pro monopoly nebyla v této době příliš příznivá půda. "Etatismus není populární" (E l l u l).

V Egyptě, kde v předchozím období byly státní zásahy do hospodářského života velmi intenzívní, dochází během I. a II.století k určitému uvolnění. Vyplývá to z faktu, že Římané se snažili - na rozdíl od Ptolemaiovců - "zmírnit tlak státní kontroly".[139]

Toto úsilí zasáhlo více či méně všechny monopoly. Některé, jako např.

---

[136] P r é a u x, L'économie, str. 341n.

[137] P r é a u x, L'économie, str. 342n. G r e n f e l l - H u n t Hibeh Papyri, I, str. 284 a P.M. M e y e r, Griechische Texte aus Ägypten, Berlin 1916, str. 132 zastávají kladné stanovisko, W i l c k e n, Griechische Ostraka, I, str. 165n. naopak tvrdí, že se král omezil na τρίτη.

[138] Někdy vyvolává pochybnost o existenci monopolu skutečnost, že král či stát vykonává výlučné právo provozovat určitou činnost sám, ve vlastní režii. Podle mého názoru to na podstatě monopolu nic nemění, protože jeho rozhodujícím pojmovým znakem je výlučnost, která není dotčena tím, že panovník oprávnění vykonává sám. Naopak, výkon monopolních práv státem tuto výlučnost velmi podtrhuje.

[139] M. R o s t o w z e w, Gesellschaft und Wirtschaft im römischen Kaiserreich, I, Leipzig 1929, str. 50. Jako jednu z příčin uvádí passim římský individualismus.

textilní a oděvní, horní, bankovní, honební, na purpur, sodný aj. vymizely. Osud jiných není znám. Nevíme např. nic o úpravě těžby a obchodu se solí.[140] Máme pouze doklady o tom, že se i nadále vybírala stará ptolemaiovská solná daň. Některé monopoly sice zůstaly, uplatňovaly se však v rámci, daném tehdejší římskou hospodářskou politikou.[141]

Většina monopolů, které byly až dosud ve státní režii, byla pronajata podnikatelům, kteří sami mohli své oprávnění dále pronajímat. I to svědčí o značném uvolnění monopolní soustavy. Na několik zachovaných, byť i značně uvolněných monopolů dozírali tzv. ἐπιτηρηταί, kteří vystřídali v této funkci ptolemaiovského antigraphea.

Do této skupiny monopolů patřily v římské době monopoly: olejní,[142] lázeňský, pivovarnický, barvířský, valchářský, na kamenec, na papyrus a na vonné látky.

O l e j n í m o n o p o l (ἐλαϊκή, ἔλαιον) zůstal patrně i v římské době jedním z nejdůležitějších. O jeho celkové organizaci bohužel mnoho nevíme. Z dokladů, které se dochovaly, lze vyvodit především, že právo na prodej oleje ve vesnicích a nomech bylo pronajímáno nomarchem,[143] který v tomto ohledu vystřídal ptolemaiovského ekonoma. Obchod olejem byl však mnohem volnější než v ptolemaiovské době;[144] platí to zejména také pro olej, dovezený z ciziny.[145] Zde byla předmětem monopolu také výroba oleje, nelze s jistotou říci. Víme pouze, že olej byl vyráběn nejen v lisovnách státních,[146] ale i soukromých.[147]

---

[140] Srov. např. BGU VII,1613 B. coll. II,19,23.

[141] R o s t o w z e w, Gesellschaft und Wirtschaft, I, str. 140 ji charakterizoval slovy: "Římští císařové tento systém (rozuměj ptolemaiovských monopolů - S. B.) nepodrželi, tím méně rozvíjeli".

[142] Někteří autoři se o jeho dalším trvání vyslovili skepticky. Např. B.P. G r e n f e l l - A.S. H u n t, The Amherst Papyri, II, London 1901, str. 115 vyvodili z existence soukromých monopolů (doložených v P. Fay. 95.96 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 372, č. 313 a P. Amherst, 93 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 372, č. 314), že olejní monopol v římské době neexistoval.
O t t o, Priester und Tempel, I, str. 295, pozn. 1 ponechal problém existence olejního monopolu otevřený.

[143] P. Amherst 92 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 370, č. 311.

[144] Srov. M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 1, str. 250.

[145] Srov. H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 195.

[146] P. Lond. II, 280 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 371, č. 312.

[147] Srv. např. P. Fay. 96 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 372, č. 313 nebo P. Amherst 93 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 372n., č. 317.

P i v o v a r n i c k ý m o n o p o l (ζυτηρά) ztratil za římské doby svůj absolutní charakter. Právo vařit pivo bylo pronajímáno pivovarům chrámovým a soukromým za nájemné (zv. φόρος). Ptolemaiovská pivní daň (ζυθηρά) zůstala sice zachována, její obsah však není jednoznačný. Je např. dosvědčena jako daň z hlavy za spotřebu piva a za právo vařit domácí pivo.[148]

Dalším zachovaným, byť i do jisté míry uvolněným monopolem byl monopol na v o n n é l á t k y (ἀρώματα).[149] Stát pronajímal právo na výrobu a prodej vonných látek jednotlivcům (ti mohli, jak plyne z P. Fay. 93 své monopolní oprávnění pronajímat podnájemcům)[150] či skupinám nájemců.[151] Vnějším dokladem státní kontroly jejich zboží (ať už domácího či zahraničního původu) bylo státní označení na obalech[152] V souvislosti s monopolen na vonné látky lze připomenout S t r a b ó n o v u zprávu (Geógrafika 17,1,13) o monopolu obchodu zbožím, dováženým do Egypta a Arábie, Indie a východní Afriky přes Rudé moře. Lze předpokládat, že nešlo o žádný nový, zvláštní monopol, nýbrž právě o součást monopolu na vonné látky, dovážené z těchto oblastí už za Ptolemaiovců.

Stejně jako ostatní, zaznamenal i l á z e ň s k ý m o n o p o l několik změn: Především v římské době je méně lázní v přímé státní režii. Lázeňská daň (βαλανικόν) se po Tiberia vybírá přímo, nikoli prostřednictvím nájemců. A konečně, daň z chrámových lázní plynula - na rozdíl od ptolemaiovské doby - na kultové účely.[153]

Výlučné právo na provozování valchářského a barvířského řemesla (m o n o p o l y v a l c h á ř s k ý, γναφική a b a r v í ř s k ý, βαφική) bylo i v římské době pronajímáno sdruženým řemeslníkům[154] a chrámům. Monopolní oprávnění bylo patrně možno pronajímat dalším osobám (podnájemcům).[155]

---

148) Např. SB 7166.

149) Dovídáme se o něm např. z P. Fay 93 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 375, č. 317.

150) Srov. P. Fay. 93.

151) Lze tak usuzovat z existence společenstva obchodníků vonnými látkami (ἀρτυματοπῶλαι).

152) H e i c h e l h e i m, Monopole, sl. 194-195.

153) Srv. např. O t t o, Priester und Tempel, I, str. 292 a II, str. 53.

154) Srv. např. P. Tebt. II 287 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 287, č. 251.

155) Případ tohoto druhu naznačuje např. P. Lond. II 286 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 373n., č. 315. E. S c h ö n b a u e r, Zur Erklärung

Podobně jako barvířské a valchářské řemeslo bylo předmětem monopolu i zlatnické řemeslo. Svědčí o tom P. Lond. III 906,[156] z něhož je patrno, že právo provozovat zlatnické řemeslo se pronajímalo, a to patrně jak jednotlivcům, tak skupinám řemeslníků, a že - podobně jako u jiných řemesel - nájemce mohl své oprávnění pronajmout podnájemci. I za císařství zůstala zachována podle některých zmínek zvláštní zlatnická daň (χρυσοχοϊκή).[157]

Posledním zachovaným starým ptolemaiovským monopolem bylo výlučné právo na dobývání a prodej kamence (m o n o p o l n a k a m e n e c, στυπτηρία), dosvědčené pro římskou dobu papyrem z r. 145 n.l., nalezeným ve Fajjúmu.[158] Z něho je patrno, že se státní monopol vztahoval nejen na Fajjúmskou oblast, ale i na tzv. Malou oasu (Bahrija). V čele monopolní správy jak ve Fajjúmské, tak v Malé oase stáli tzv. ἐπιτηρηταί, kteří se stali nástupci ptolemaiovských antigrapheů. Zajímavé je, že monopol na kamenec, o němž jinak mnoho nevíme, přežívá ještě v arabské době.[159]

Vedle uvedených starých, přežívajících ptolemaiovských monopolů nalézáme v římském Egyptě ještě i jiné, nové monopoly, které za Ptolemaiovců buď neexistovaly, nebo jejichž existence před římskou nadvládou je sporná.

Jde především o m o n o p o l n a v ý r o b u a p r o d e j c i h e l (πλίνθοι), jehož existenci prokazuje P. Fay. 36.[160] Z něho lze vyvodit, že výlučné právo vyrábět a prodávat cihly bylo pronajímáno patrně pro celý nomos. Nájemci cihlářského monopolu (ἐπιτηρηταὶ πλίνθου) mohli mít své podnájemce, jimž byla svěřena výroba v jednotlivých podnicích.

Dalším monopolem byl m o n o p o l d o p r a v n í. Jeho existenci naznačují některé prameny,[161] z nichž se bohužel nedovídáme podrob-

---

der lex metalli Vipascensis. ZEITSCHRIFT DER SAVIGNY-STIFTUNG FÜR RECHTSGESCHICHTE, Rom. Abt., 46, Weimar 1926, str. 199n. tuto možnost popírá.

156) Srv. M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 375n., č. 318.

157) Pro císařskou dobu je doložena např. v BGU II 434.

158) BGU 697 = M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 377n., č. 321.

159) Srov. M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 378.

160) M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 374, č. 316.

161) Např. BGU 1188 a 1208 III. M i t t e i s - W i l c k e n, Grundzüge, I. 2, str. 466n., č. 392,10. P.M. M e y e r, Griechische Texte aus Ägypten, Berlin 1916, 127n. Novější literatura uvádí T a u b e n s c h l a g, Law, str. 681. pozn. 122.

nosti. Monopol tohoto druhu nebyl ani mimo Egypt v této době neznámý, jak ukazuje dopravní monopol lykijského města Myry.[162]

Bylo by nesprávné vyvozovat ze značné emancipace průmyslu, obchodu a financí v římském Egyptě i z celkového hospodářského uvolnění v římské říši během I. a II.stol., že se římský stát zdržel v prvních stoletích našeho letopočtu jakýchkoli zásahů do hospodářství země.

Hospodářská politika římského státu ani v daném období, tj. za principátu, neznamenala absolutní zdrženlivost státu v hospodářské sféře.

Jedním z velmi důležitých úkolů státu (císařů) a obcí zůstává i v tomto období úkol zabezpečit zásobování (abundantia) obyvatelstva obilím (annonae, εὐθηνία). Jeho plnění vedlo postupně k monopolizaci obchodu obilím a jeho dopravy: například vývoz obilí z Egypta vyžadoval zvláštní císařské povolení, dopravní prostředky byly pod kontrolou státu atd.[163]

Tento monopol i existence dalších v různých částech římského impéria ukazují, že ani v době poměrného hospodářského uvolnění nebyla instituce monopolů Římanům cizí.[164] Tím spíše lze počítat s existenci monopolů v pozdějším období, kdy římský stát upouští od politiky nezasahování a poměrné hospodářské svobody (jakéhosi "liberalismu" v podmínkách otrokářského řádu).

V Egyptě lze pozorovat tendenci k jejich zesílení už za Septimia Severa (193-211 n.l.).[165]

Za dominátu byl vývoj monopolů silně ovlivněn celkovým ekonomickým vývojem, jehož charakteristickým rysem byl úpadek otroctví a rozklad otrokářského výrobního způsobu.

Tomuto rozkladu nemohlo pochopitelně zabránit ani posilování monopolů ve III.-IV.století, ani naopak jejich postupné omezování v V.století n.l.

Otrokářská ekonomika, otrokářské výrobní vztahy se přežily a byly odsouzeny k neodvratnému zániku. A s nimi pochopitelně i ony instituce - jako monopoly - které byly produktem těchto výrobních vztahů a plnily v jejich rámci svou konkrétní historickou úlohu.

---

[162] OGIS, II, 572.

[163] R o s t o w z e w, Gesellschaft und Wirtschaft, I, str. 121n.

[164] Tiberius, 30.71.

[165] R o s t o w z e w, Gesellschaft und Wirtschaft, II, str. 193.

Závěr

Monopoly, jako jedna z nejpozoruhodnějších starověkých institucí, existovaly v řadě států.

Největšího rozmachu dosáhly monopoly v Egyptě za Ptolemaiovců.

Ptolemaiovské monopoly, pronikající hluboko do hospodářství země (do výroby, obchodu, služeb a částečně i do zemědělství) byly velmi početné. Patřily mezi ně zejména monopol olejní, solný, horní,mincovní, bankovní, pivovarnický, textilní, sodný, na purpur, kamenec, papyrus, lázeňský, na vonné látky a koření, barvířský, valchářský atd. Některé z nich (jako olejní, solný, bankovní) byly a b s o l u t n í. To znamená, že kromě státu či jím pověřených subjektů (fyzických osob, chrámů, korporací) nikdo jiný nesměl danou činnost provozovat. Jiné monopoly (jako např. lázeňský, kožedělný) nedosahovaly takové intenzity, nevylučovaly danou výrobu či služby vně monopolu, n e m ě l y absolutní povahu. Monopoly zasahující všechna nejdůležitější odvětví hospodářské činnosti, sloužily především ekonomickým zájmům státu, jemuž měly zabezpečit trvalý zdroj příjmů do státní pokladny a napomáhat k dosažení hospodářské soběstačnosti.

Začlenění Egypta do římského imperia a zejména "Římský mír" vytvořily pro egyptské hospodářství i pro monopoly nové podmínky. Za Oktaviána Augusta i jeho nástupců i v I. a II.stol. dochází v Egyptě - kde dosud byly státní zásahy do hospodářství velmi intenzívní - k uvolnění monopolní soustavy a ke zmírnění státní kontroly. Řada monopolů však trvá - byť i ve zmírněné podobě - dále.

K novému posílení monopolů v římském Egyptě dochází však už na přechodu od principátu a dominátu. Ve III. a IV.století monopolní soustava v celém římském impériu, tedy i v Egyptě,sílí. V V.století naopak dochází postupně k jejich omezování a potlačování.

Zhroucení otrokářského způsobu výroby mělo za následek i zánik monopolů jako instituce, vytvořené a používané v rámci tohoto výrobního způsobu.

Seznam zkratek

BGU - Ägyptische Urkunden aus den königlichen (staatlichen) Museen zu Berlin, Vyd. U. W i l c k e n - W. S c h u b a r t - E. K ü h n aj., I-IX, Berlin, 1895 - 1937.

BL - Berichtigungsliste der griechischen Papyrusurkunden aus Ägypten. Vyd. F. P r e i s i g k e, I, Berlin-Leipzig 1922; II. 1-2, vyd. F. B i l a b e l, Heidelberg, 1931-1935.

DIODOR - Diodori Bibliotheca Historica. Vyd. L. D i n d o r f, I. 1, Leipzig, 1828.

MD - P.M. M e y e r, Griechische Texte aus Ägypten. II.Ostraka der Sammlung Deissmann, Berlin, 1916.

OGIS - W. D i t t e n b e r g e r, Orientis Graeci Inscriptiones Selectae, I - II, Leipzig, 1903-1905.

O. STRASSB. - P. V i e r e c k, Griechische und griechischdemotische Ostraka der Universitäts - und Landesbibliothek zu Strassburg im Elsass. I. Texte. Berlin 1923.

P. AMHERST - B.P. G r e n f e l l - A.S. H u n t, The Amherst Papyri, I - II, London, 1900-1901. I.díl neobsahuje ptolemaiovské papyry.

P. ASHMOLEAN - J.P. M a h a f f y, On new papyrus fragments from the Ashmolean Museum at Oxford. TRANSACTIONS OF THE IRISH ROYAL ACADEMY, 31/1898.

P. CAIRO - B.P. G r e n f e l l - A.S. H u n t, Greek Papyri. Cataloque général des Antiquités égyptiennes du Musée du Caire, Nos. 10001-10869. Oxford, 1903.

P. CAIRO ZEN. - C.C. E d g a r, Zenon Papyri, I-IV. Cataloque général des Antiquités égyptiennes du Musée du Caire, Nos. 59001-59800. Káhira, 1925-1931.

P. CAIRO ZEN. MICH. - C.C. E d g a r, Zenon Papyri in the University of Michigan Collection. UNIVERSITY OF MICHIGAN STUDIES. Hum. Series, XXIV, Ann Arbor, 1931.

P. FAY. - B.P. G r e n f e l l - A.S. H u n t aj., Fayum Towns and their Papyri. London 1900.

P.FRANK. - H. L e w a l d, Griechische Papyri aus dem Besitz des Rechtswissenschaftlichen Seminars der Universität Frankfurt. SITZUNGSBERICHTE DER HEIDELBERGER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN, Ph.-Hist. Kl., 14. Abh., 1920.

P. HALL. - D i k a i o m a t a. Auszüge aus Alexandrinischen Gesetzen und Verordnungen in einem Papyrus des philologischen Seminare der Universität Halle (Pap. Hal. 1) mit einem Anhang weiterer Papyri derselben Sammlung. Vyd. Graeca Halensis, Berlin, 1913.

P. HIB. - B.P. G r e n f e l l - A.S. H u n t, The Hibeh Papyri, I, London, 1906.

P. LILLE - P. J o u g u e t - P. C o l l a r t aj., Papyrus grecs. I, fasc. 1 - 3, Paris, 1907-1928.

P. PETRIE I, II, III - J.P. M a h a f f y, The Flinders Petrie Papyri with Transactions, commentaries etc., I - II, Dublin, 1891-1893; P. M a h a f f y - J.G. S m y l y, III, Dublin, 1903.

P. RYL. - J.M. J o h n s o n - T. M a r t i n aj., Cataloque of the Greek Papyri in the John Rylands Library at Manchester. 1915.

P. TEBT. - Papyri from Tebtunis. I., Vyd. A.E.R. B o a k; II., Vyd. E.M. H u s e l m a n - A.E.R. B o a k - W.F. E g e r t o n. UNIVERSITY OF MICHIGAN STUDIES, Hum. Series, XXCIII-XXIX, Ann Arbor, 1933-1944.

PSI - Pubblicazioni della Società Italiana per la ricerca dei Papiri greci e latini in Egitto. I - IX. Papiri greci e latini. Vyd. G. V i t e l l i - M. N o r s a, Firenze, 1912-1935.

SB - Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, I-II. Vyd. F. P r e i s i g k e,

Strassburg, 1915, Berlin-Leipzig, 1922; III-IV vyd. F. B i l a b e l, Berlin-Leipzig, 1926, Heidelberg, 1931-1934.

STRABÓN - The Geography of Strabo. S anglickým pfekladem vyd. H.L. J o n e s, VIII, London - New York, 1932.

SUETONIUS - G. S u e t o n i u s Tranquillus, Životopisy dvanácti císafi, Praha 1966.

TAIT OSTR. I - J.G. T a i t, Greek Papyri in the Bodleian Library and various other Collections, I, London, 1930.

BODL. - Pt. I. Ostraca of the Ptolemaic Period in the Bodleian Library.

PETR. - Pt. III. Ostraca in Professor Sir W.M. Flinders Petrie's Collection au University College, London.

Cambr. - Pt. IV. Ostraca in the Cambridge University Library.

THEOPHRASTOS - T h e o p r a s t o s. Opera... omnia. Vyd. W.F. W i m m e r, Paris, 1866.

UPZ - U. W i l c k e n, Urkunden der Ptolemäer Zeit. Ältere Funde, I-II. 2, Leipzig-Berlin, 1927-1937.

WO - U. W i l c k e n, Griechische Ostraka aus Ägypten und Nubien, II, Leipzig-Berlin, 1889.

MONOPOLIES IN HELLENISTIC AND ROMAN EGYPT UNTIL THE END OF THE 2nd CENTURY A. D.

Stanislav Balik

Summary

M o n o p o l i e s as one of the most remarkable institutions of Antiquity existed in a number of states, but they attained their greatest expansion in Egypt under the Ptolemaic Dynasty.

The Ptolemaic monopolies which were deeply entrenched in the country's economy - in production, commerce, services and to some extent also in agriculture - were numerous. They included in particular the oil monopoly (ἐλαϊκή), the salt monopoly (ἁλική), the mining (μέταλλα), minting (νομίσματα), banking (τράπεζα), beer-brewing (ζυτηρά), textile (ἐριηρά, ὀθονιηρά, στύππιον), soda (νιτρική), purple (πορφυρική), allum (στυπτηρία), papyrus (χαρτερά), bath (βαλανεῖα), aromatic essence and spice (ἀρώματα), dyeing (βαφική), felt (γναφική, στιβική) and many other monopolies. Some of them - such as the oil, ἐλαϊκή , salt, ἁλική , or banking, τράπεζα , monopolies - were a b s o l u t e, which means that besides the state or subjects authorized by the state (individuals, temples, corporations) nobody else could engage in the respective activities. Other monopolies - for example the bath, βαλανεῖα , or the leather-working, δερματηρά , monopolies - did not attain such intensity, did not preclude the given production or services outside the monopoly, and thuse w e r e n o t of an absolute nature. The monopolies, which covered all the most important spheres of economic activity, served primarily the economic interests of the state. They were designed to provide a steady source of income for the state treasury and to promote economic autarchy.

Egypt's incorporation in the Roman Empire and in particular the P a x r o m a n a created new conditions for the Egyptian economy and for the monopolies. Under the rule of Octavianus Augustus and his successors in the 1st and 2nd centuries A.D. also Egypt - where state intervention in the country's economy had been very intensive thus far - the monopoly system weakened, just as state control. Nevertheless, a number of monopolies persisted, although in a less strict form.

However, monopolies in Roman Egypt once again grew in strength already in the period of transition from the principate to the dominate.

In the 3rd and 4th centuries the monopoly system was consolidated throughout the Roman Empire, including Egypt. On the other hand, in the 5th century monopolies were gradually restricted and suppressed.

The collapse of the slave system of production naturally also resulted in the extinction of the monopolies as an institution created and utilized within the framework of that system.

RECENZE

Josef Poulík, Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských, Academia, Praha 1975, 207 stran textu, 93 obrazových tabulí

Myšlenka komplexního výzkumu minulosti, živá od dob Bedřicha Engelse, je nosným pilířem dnešního historického bádání a při specializaci jednotlivých vědeckých oborů přináší stále úplnější a dokonalejší výsledky syntetického rázu. Proto nepřekvapuje, řeší-li dnes odborný archeolog mimo jiné i takové právněhistorické otázky jako je problém, byla-li Velká Morava státem feudálním, jaký byl vztah jejího knížete k velmožům a selskému lidu, měl-li kníže svou vojenskou družinu apod.

Výzkum v Mikulčicích ještě dlouho nebude uzavřen. Za uplynulých 20 let byla z plochy velkomoravského hradu a podhradí o rozloze asi 200 ha prozkoumána necelá dvě procenta. V první etapě se výzkum soustředil hlavně na místa se stavebními destrukcemi, patrnými na povrchu terénu. Jinak byla na této rozsáhlé ploše otevřena, jak to autor trefně označuje, jen jakási "okna do dávné minulosti, utajená v nepřeberném archívu pod povrchem luk a lužního lesa" (str. 164).

Výsledky tohoto výzkumu podává J. Poulík ve 20 kapitolách, jimž předeslal dvě úvodní statě. V 1. kapitole ("Svědectví písemných pramenů") pojednal stručně o hlavních písemných zprávách o Velké Moravě, latinských i staroslověnských (arabské prameny pominul), omezuje se vědomě jen na některá základní fakta. Ve 2. kapitole podává přehled výsledků výzkumů a objevů na velkomoravských hradištích a sídlištích mimo mikulčický areál (Staré Město, Sady u Uh.Hradiště, Modrá, Osvětimany, Pohansko u Břeclavě, Pohansko u Nejdku, Dolní Věstonice, Hradiště u Znojma, Staré Zámky u Líšně, Rajhrad u Brna, Rebešovice u Brna, Nitra, Pobedim u Trenčína, Děvín a Bratislava). Objevy zbytků velkomoravského opevnění při rekonstrukci středověkého bratislavského hradu názorně dokládají, že řešení mnohých otázek doby velkomoravské je úspěšné jen v úzké spolupráci archeologů a historiků.

Třetí kapitolou ("U řeky Moravy") zahajuje autor soustavný výklad o výzkumech mikulčických od prvního terénního průzkumu na Valech v srpnu 1954 do r. 1974. V rozsáhlé kapitole "Počátky v době Sámově" shrnuje výsledky výzkumu nejspodnějšího horizontu "p ř e d v e l k o m o r a v s k é h o" ze 7.-8. století. Už tehdy byl - právě v místě,

kdę vzniklo na počátku 9. století mohutné opevnění velkomoravské - na ploše více než 4 ha slovanský hrad, opevněný dřevěnou palisádou. Na západní straně se k němu přimykalo palisádou a hlinitým valem s komorovými konstrukcemi opevněné sídliště o rozloze více než 3 ha,na němž stály domy se srubovou nebo kůlovou konstrukcí, čtvercového nebo obdélníkového půdorysu, s jednou místností o obytné ploše 16 až 70 m².

Na základě četných nálezů železných a bronzových ostruh s háčky, datovaných zatím rámcově do 7.-8. století, soudí autor, že tu vedle řemeslníků žila ještě jiná složka obyvatelstva: jezdečtí bojovníci. Autor je ochoten pokládat je za členy knížecí družiny. Pro právního historika mají tyto nálezy a jejich archeologická interpretace zásadní význam: Naznačují, že již od 7.století bychom v mikulčickém areálu mohli hledat sídlo kmenového knížete. Autor opětně - přes jiné řešení Vaněčkovo[1] uvažuje o tom, zda jihomoravští Slované, kteří mikulčické hradiště vybudovali, nejsou totožni s "Winedy", o nichž se zmiňuje tzv.Fredegarova kronika v souvislosti s vypravováním o Sámovi, který se postavil v čelo jejich povstání proti Avarům. V souhlasu s G.Labudou soudí J. Poulík,že jižní Morava byla jádrem Sámovy říše. Autor se v této souvislosti zmiňuje o Wogastisburgu,místu Sámova vítězství nad franským králem Dagobertem r. 631, ne proto, že by tento slovanský hrad hledal v Mikulčicích, nýbrž proto, aby podal archeologické svědectví, že již v 7.století vznikají v oblasti pozdějšího velkomoravského státu hradiště, a to "nikoli jen jako obranná zařízení, nýbrž jako doklad společenské diferenciace, v jejímž rámci se stále více a více projevuje výsadní postavení vládnoucí vrstvy s kmenovými knížaty a jejich družinami v čele" (str. 45). V takových centrech se soustředovala nejen politická moc té doby, ale i řemesla a obchod, jak ukazuje právě historie kupce Sáma.

Historika i právního historika zaujme Poulíkův výklad o dvojí slovanské kultuře a dvojí vrstvě nositelů této kultury již v 6.-7. století na jižní Moravě a jihozápadním Slovensku, tj. v oblasti, kde vzniklo později jádro velkomoravského státu. Už v některých svých dřívějších spisech (zejména "Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích", Praha 1963, a "Pevnost v lužním lese", Praha 1967) vyslovil J. Poulík pochybnosti o tom, zda keramika tzv. pražského typu je jediným reprezentantem slovanské hmotné kultury v 6. a 7.století na jižní Moravě a jihozápadním Slovensku, a zároveň naznačil, že souběžně se zemědělskou kulturou pražského typu se v této oblasti rozvíjela i kultura vyšší společenské vrstvy, nesoucí pečet tehdejších evropských kulturních proudů včetně antických tradic. Nové odkryvy z doby předvelkomoravské tuto teorii

---

[1] Právněhistorické studie 9, 1963, str. 211-228.

podle mínění J. Poulíka v plné míře potvrzují: Mikulčice se v době před 9. stoletím jeví uprostřed jihomoravského zemědělského osídlení jako "zvláštní opevněný útvar, jehož hmotná kultura se svými formami, ale i svou nevšední bohatostí i progresívními rysy od kultury pražského typu výrazně liší" (str.45). Rozdíly ve způsobu života a v úrovni kultury jeho obyvatelů vysvětluje autor tak, že "na jižní Moravě se postupně vydělila ze zemědělského prostředí nadřazená vrstva, která své bohatství a také moc zajistila již na sklonku 6.století vybudováním podobného opevněného sídliště jako je mikulčické"(str.46).Tento proces sociální diferenciace potřeboval určitý čas. Autor počítá s tím, že Slované osídlili jihomoravskou nížinu v průběhu prvé poloviny 6. století. Pokládá za málo pravděpodobné, že by za 50 let mohlo dojít k tak velkým společenským přeměnám. Proto se zabývá otázkou, zda mikulčické sídliště nebylo v poměrně krátké době vybudováno "nadřazenou vrstvou, která se utvářela již v původních slovanských sídlech, někde na širokých prostorách východně od řeky Visly" (str.46).

Tím se autor dostal až ke složitým otázkám pravlasti a etnogeneze Slovanů. Domnívám se, že není třeba jít tak daleko do minulosti, uvážíme-li, že Slované osídlili jižní Moravu v průběhu období, které trvalo pravděpodobně více než jedno století, tj. asi v době od pádu říše Hunů (454) do vzniku říše Avarů v Karpatské kotlině (567). Současně s osídlovacím procesem probíhal proces společenské diferenciace, zpočátku asi pozvolna, ale na sklonku 6.století se už mohl projevit v hmotné kultuře Slovanů v nejpokročilejších oblastech našeho území. Tím ovšem nechci zásadně vylučovat myšlenku, že počátky této společenské (nikoli ještě třídní) diferenciace moravských Slovanů spadají ještě do doby jejich pobytu v zakarpatské pravlasti.

Třeba plně souhlasit s autorem, že předvelkomoravské hradiště v Mikulčicích sehrálo důležitou roli ve s j e d n o c o v a c í m p r o c e s u staromoravských kmenů. Jeho osudy spojuje spisovatel s osudy onoho kmene, který nabyl převahy nad kmeny ostatními a stal se i reprezentantem Moravanů v zahraničí, jak to dokládají Letopisy království Franků k roku 822,kdy se objevuje poprvé jméno Moravanů v písemných pramenech. Toto výjimečné postavení mikulčického areálu v dějinných zápasech dávných Moravanů je archeologicky doloženo přebudováním opevnění předvelkomoravského hradu na přelomu 8. a 9. století a jeho podstatným rozšířením.

V 5.-18. kapitole jsou interpretovány jednotlivé nálezy z velkomoravského horizontu v Mikulčicích, a to v podstatě v chronologickém pořádku, jak pokračoval systematický výzkum od r. 1955, tj. od nálezu prvních dvou kostelů až po jedenáctý kostel a po výzkum rozsáhlého sídliště a pohřebiště v tzv. Těšickém lese. Nelze se tu zabývat jednotli-

vostmi, ač autor sám často vybízí k diskusi o svých závěrech. Aspoň jeden tu zaznamenám: Původ dvouapsidové rotundy v Mikulčicích nehledá spisovatel ani na západě v karolínském prostředí, ani v Byzanci, nýbrž "na oné cestě, která přes východní Předalpí a Panonii spojovala starou Moravu se starochorvatským a staroslovinským kulturním prostředím v adriatické oblasti, kde se stýkal svět byzantský se západořímským" (str. 108). Autor je přesvědčen, že odtud z jihu k nám pronikalo přes Panonii a Norikum i umělecké řemeslo, které se projevuje v nálezech šperků na kostrových pohřebištích mezi Dunajem a Dyjí a ve velké míře v hrobových nálezech v Dolních Věstonicích a v Blučině. Tuto teorii o m i g r a c i s t a v e b n í c h a u m ě l e c k ý c h v z o r ů slovanského jihu na slovanský sever, jak ji přesvědčivě dokládá přední moravský archeolog, lze po mém soudu podepřít teorií o m i g r a c i s t á t n í h o m o d e l u ze slovanského jihu na sever (konkrétně: ze slovinského Korutanska a chorvatské Dalmácie na Moravu a odtud dále do Čech a do Polska), jak ji nedávno podrobně odůvodnil významný polský historik-medievalista H.Łowmiański ve svém monumentálním díle "Początki Polski" (viz zejména sv.IV,Warszawa 1970, str. 230, 317; sv.V, Warszawa 1973,str.5). Vlivy "adriatického kulturního prostředí" na starou Moravu jsou nepopiratelné; chronologicky jsou starší a trvaly mnohem déle než kulturní vlivy západní. Je proto významné, že autor při různých příležitostech znovu připomíná dosud opomíjený vztah staré Moravy a počátků naší kultury k evropskému Jihu, jak jej stále určitěji a častěji zjišťuje v mikulčických objevech (srov. str.116, 119, 124 aj.).

Celkové shrnutí a zhodnocení mikulčických vykopávek přináší 19. kapitola nadepsaná "Obyvatelé hradu a podhradí". Výzkumy posledních let změnily původní názor archeologů, který v podhradí, rozsáhlém přes 200 ha, viděl jeden celek. Dnes převládá přesvědčení, že na podhradí byly vybudovány opevněné dvorce velmožů s vlastními kostely. Součástí jednoho takového dvorce byla zmíněná rotunda s 2 apsidami, k jiným dvorcům patřily další čtyři kostely objevené na "podhradí". Právního historika zaujme v této souvislosti problém v l a s t n i c k ý c h k o s t e l ů, který - při nedostatku písemných pramenů pro Moravu 9. století - lze řešit jen pomocí analogií ze soudobého Pribinova a Kocelova panonského knížectví. Diskusní je i další Poulíkova domněnka, že v areálu "Štěpnice", kde byly objeveny půdorysy asi 70 domů (o rozměrech až 70 m^2), žila vojenská k n í ž e c í d r u ž i n a. Autor tak soudí nejen z pozitivních nálezů (četné ostruhy, pásová kování, zbytky bohaté kuchyně), ale i z naprostého nedostatku dokladů o tvůrčí práci na tomto sídlišti. Každým způsobem je třeba počítat se silnými vojenskými posádkami na hlavních moravských hradech. Svědčí o tom i zpráva Fuldských letopisů k r. 871.

Dalším právněhistorickým problémem je otázka z á v i s l o s t i z e m ě d ě l s k é h o l i d u. J.Poulík poukazuje na zprávu Života Metodějova o Gorazdovi, kterého arcibiskup určil za svého nástupce slovy: "Tento je muž svobodný a z vaší země...", jakož i na zprávu téhož pramene o pohřbu arcibiskupa Metoděje,kterého oplakávali "malí i velcí, bohatí i chudobní, svobodní i otroci...". Na základě těchto zpráv uvažuje spisovatel takto: "Jestliže byli tenkrát na Moravě lidé svobodní, musíme tam předpokládat i nesvobodné, v nějaké formě,kterou neznáme, závislé na vládnoucí vrstvě, která v tomto případě svou moc i bohatství chránila za hradbami mocně opevněného knížecího hradu a podhradí" (str. 147). Podle autora si nelze vůbec představit, že bylo možné vybudovat a udržovat tak mohutné opevnění bez závislého zemědělského obyvatelstva, jehož osady obklopovaly mikulčické centrum na rozloze asi 400 km^2 (tamtéž). O tom,jaká byla forma závislosti tohoto lidu na knížeti (nebo na velmožích),neříkají nic ani písemné prameny ani dosavadní vykopávky, takže i zde jsme zatím odkázáni jen na analogie z jiných oblastí.

V podkapitole "O životě starých Moravanů" podal autor ucelený obraz života na mikulčických Valech v době čtyř století (od doby Sámovy do 10. století). Zhodnotil také význam křestanství, které je v Mikulčicích archeologicky výrazně doloženo již v prvé polovině 9.století. Ještě nedávno (1963) se spisovatel klonil k názoru, že církevní ústředí a rezidence arcibiskupa Metoděje byly ve staroměstské oblasti, ale novější objevy při výzkumu mikulčického hradu a podhradí tento jeho názor změnily.

Z archeologických nálezů z Mikulčic i blízkého okolí (Skalica) autor usuzuje, že křestanství nezasáhlo hlouběji do života širokých lidových vrstev a nemohlo tedy být účinným nástrojem moci vládnoucí vrstvy. Epochu velkomoravskou charakterizuje spisovatel jako "přechodné období, ve kterém tehdejší společnost nabývá, avšak ještě nedosahuje třídního charakteru. Vládnoucí vrstva však již reprezentuje vzrůstající třídu feudálů" (str.150). Je otázka, lze-li vůbec mluvit o velkomoravské říši jako o s t á t u, resp. s t á t n í m útvaru, když tehdejší společnost ještě "nedosahuje třídního charakteru."

Autor se vrátil k tomuto problému v poslední kapitole nadepsané "Současný stav poznání a perspektivy", kde mimo jiné navázal na dávnou diskusi, která se v padesátých letech - po prvních překvapivých archeologických objevech na Moravě - rozvinula o otázce,zda Velká Morava byla již státem feudálním či ještě nikoliv. O této diskusi a jejích závěrech jsem referoval v článku "Z diskuse o počátcích velkomoravské říše" (Slavia Occidentalis 22,1962,str.102-107).Šlo v podstatě o diskusi mezi historiky a archeology o tomto problému. J.Poulík se tehdy přiklonil k mínění J.Böhma a jiných našich archeologů, kteří uvažovali o možnosti

existence velkomoravské t ř í d n í s p o l e č n o s t i a jejích f e u d á l n í c h v z t a h ů. Tento svůj názor nyní z m ě n i l pod vlivem nejnovějších výzkumů, které podle autora "prokazují, že tohoto stupně vývoje nebylo v té době dosaženo. Velkomoravská společnost byla sice již značně sociálně diferencovaná a patrně nabývala třídního charakteru, avšak projevovaly se v ní ještě prvky rodového zřízení, které bylo příznačné pro dobu předvelkomoravskou" (str.164).

Ve velkomoravské epoše podle autora "byly sice vytvořeny podmínky ke vzniku a rozvoji státu nebo říše, avšak feudální ideologie se podle svědectví pramenů písemných výrazněji projevila až teprve v českém přemyslovském státě během 10. století" (str.164).Tato opatrná formulace připomíná stanovisko, které v této otázce zaujala naše oficiální medievalistika v šedesátých letech. Naproti tomu polská historiografie vidí dnes v oficiální christianizaci Moravy v první polovině 9. století (přesněji r. 831) d ů k a z z f o r m o v á n í s t á t u, při čemž uvedenému datu přikládá dvojí význam:Vidí v něm svědectví o z a k o n č e n í b u d o v y s t á t u, založeného na základě jednoho velkého kmene,a zároveň p o č á t e č n í termín moravské ú z e m n í e x p a n z e, směřující k vytvoření rozlehlé ř í š e, zahrnující oblasti sousedních velkých kmenů (H.Łowmiański,op.cit.,IV, str.317).

Vzrůst archeologických pramenů i terénní poznatky utvrdily J. Poulíka v přesvědčení, že mikulčické Valy byly sídlem Mojmírovců a jsou pravděpodobně totožné jak s onou "nevýslovnou a všem starodávným nepodobnou pevností Rostislavovou" (Fuldské letopisy k r.869), tak i se "starým městem Rostislavovým" (tytéž letopisy k r.871). Tuto domněnku, jakkoli velmi pravděpodobnou,nelze zatím ani dokázat ani vyvrátit. Bude třeba ji nadále ověřovat novými výzkumy.

Nejnovější kniha našeho předního archeologa svým významem daleko přerůstá územní rámec mikulčického areálu, což je zřejmé nejen v partiích srovnávacích, kde autor usiluje o zjištění p ů v o d u objevených staveb i jiných památek archeologických, ale také v kapitolách, které řeší složité otázky právněhistorické (diferenciace moravské společnosti, počátky tříd a feudálních vztahů, vytváření státu a říše atd.).Je psána bez poznámkového aparátu, slohem velmi svěžím a přístupným. Autorovi se šťastně podařilo spojit přísně vědeckou koncepci díla s cíly populárně naukovými.

Vnější úprava knihy a zejména její obrazové části je přímo vzorná. Škoda jen, že nedostatek korektury způsobil některá nedopatření, působící rušivě. Tak např.na str.33 má být na obr.č.7 podle textu zakreslen "p ř e d v e l k o m o r a v s k ý m i k u l č i c k ý h r a d", ale ve skutečnosti je tu znázorněn o 3 ha větší areál v e l k o m o r a v s k é h o hradu. Na str. 52 (obr.č.14) je tomu zase naopak. V německém

resumé čteme, že autor dospěl k závěru, že struktura velkomoravské společnosti d o s á h l a (erlangte) třídního charakteru (str. 199), což je v rozporu s českým textem,kde autor tvrdí opak (str.150:"...tehdejší společnost nabývá, avšak ještě n e d o s a h u j e třídního charakteru"). Tato drobná nedopatření nemohou ovšem zmenšit význam knihy, podávající souhrnně nejnovější závěry autorových výzkumů.

Renesancia štúdia rímskeho práva v NDR

V roku 1975 vyšla v NDR pozoruhodná kniha o rímskom práve L. H u c h t-h a u s e n - G. H ä r t e l, Römisches Recht, Berlin-Weimar 1975,548. Pozoruhodná je z viacerých hľadísk. Predovšetkým je nutné zdôrazniť samotný fakt,že vyšla v NDR, kde po druhej svetovej vojne napriek bohatej tradícii nemeckej romanistiky, prestalo sa takmer úplne vyučovať na právnických fakultách právo rímske pričom ani vedeckému spracovávaniu tohto historicko-právneho odboru sa nevenovala nikde primeraná pozornosť. To vo veľkej miere prinieslo stagnáciu romanistickej pedagogickej činnosti pri výchove mladých právnikov v NDR a pochopiteľne nepriaznivo ovplyvňovalo i socialistickú romanistiku vôbec, lebo zoslabovalo jej medzinárodné postavenie a ochudobňovalo o prínos marxistickej interpretácie rímskeho práva z pera právnych historikov NDR. Iba niektoré sporadické štúdie (Irmscher, Schröder, Härtel a pod.), či reedície niektorých starších prác (Zachariae, Schulz), alebo vydávanie diel zahraničných autorov (Wilinski),nemohli nič zmeniť na postoji k rímskemu právu, ani trvale zlepšiť neutešenú situáciu. To isté platí aj o romanistickej ročenke "Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte" vychádzajúcej vo Weimare, v ktorej márne hľadáme výraznejšie zastúpenie právnej histórie z NDR.

Aby nastal definitívny obrat k lepšiemu, začína sa aj v NDR venovať v posledných rokoch väčšia pozornosť problematike právnych dejín a rímskemu právu. Majú o tom nasvedčovať i tieto slová na konci úvodu knihy: "Po porážke fašizmu stálo pred mladou socialistickou vedou o štáte a práve v NDR v súvislosti s výstavbou antifašisticko - demokratickej a potom socialistickej štátnosti nesmierne množstvo páličivých aktuálnych úloh, takže problémy právnych dejín boli dlho nútene v pozadí. Asi až v posledných desiatich rokoch začíname sa s touto problematikou intenzívnejšie zaoberať, hlavne zo strany starých dejín ako aj právnej vedy vôbec. Môžeme pritom vychádzať z určitého náskoku ostatných socialistických štátov, predovšetkým Maďarskej a Poľskej ľudovej republiky."

Nemožno ale hneď od začiatku očakávať ohromujúce výsledky v tejto oblasti. To vedia aj autori tejto knihy, preto zvolili veľmi správny postup: vybrali, z latinčiny preložili a komentárom opatrili niektoré pramene rímskeho práva, čím chcú "vzbudiť záujem o právo rímske a prvým úvodom uľahčiť vstup do tejto matérie."

Výber prameňov je zameraný práve s ohľadom na prvé oboznámenie sa s právom antického Ríma a poskytuje začiatočníkovi vhodný podklad pre orientáciu v inštitútoch rímskeho súkromného práva. Práca obsahuje niektoré pasáže Zákona XII tabúľ, celý preklad Gaiových Institutiones, výťahy z Justiniánových Digest, Cicerovu reč za Sexta Roscia z Amerie a výťahy z Cicerových dvoch kníh rétorických.

Je teda nesporné, že ide o preklad častí rímskych prameňov a to o preklad vcelku uspokojivý i keď žiaden preklad originálnych textov sa nevyhne určitým nepresnostiam a odchýlkam. Preto je nutné pristupovať ku každému preloženému dielu len s veľkou opatrnosťou a zostáva stále otázne, či aj ten najvydarenejší preklad sa dá použiť ako spoľahlivý materiál napríklad pre vedecký výskum. Rozhodne ale je vhodným prostriedkom štúdia pre záujemcov právnych dejín.

Aj tieto texty sa v niektorých prípadoch odchyľujú od svojho originálu. Iba pre ilustráciu jeden príklad zo Zákona XII tabúľ: autori použili Düllove vydanie a preložili tab. I,1 ("Si in ius vocat, ito. Ni it, antestamino: igitur em capito") takto:

H u c h t h a u s e n	D ü l l[1]
I,1: Wenn der Kläger vor Gericht lädt, s o l l der Beklagte gehen. Wenn er nicht geht, s o l l e i n Z e u g e zugezogen werden.	I,1: Wenn (der Kläger den Beklagten) vor Gericht ruft, m u s s (Beklagter dorthin) gehen. Geht er nicht, m u s s e n sie Zeugen herbeirufen.

Aj z tohto prípadu vysvitá, ako starostlivo treba skúmať historické pramene a uvážiť,pokiaľ je preklad vernou kópiou svojej predlohy.Zrovna toto miesto možno skonfrontovať s rekonštrukciou T u r e č k a[2] a K i n c l a[3] a konštatovať vcelku rovnaký rozpor v preloženom texte. T u r e č e k: "Volá-li na soud,ať jde. Nejde-li, vezmi napřed svědka; potom se ho chop"; K i n c l: "Jestliže (žalobce) volá (žalovaného)na soud, (ať žalovaný jde). Jestliže nepůjde, ať (žalobce) zavolá svědky: a potom ať jej odvede":

K Zákonu XII tabúľ v tej podobe v akej sa ho autori rozhodli vydať (3-7) len jednu noticku: zásadne nie sú uvedené citáty z diel rímskych právnikov (Gaius, Ulpianus, Pomponius, Plinius, Festus, Marcianus, Salvianus, Cicero), takže zo Zákona zostalo torzo. V dôsledku toho tab. IX a tab. XI sú bez textu, tab. VII uvádza len jeden paragraf, najobsiahlejšia tab. VIII (27 par.) zachytáva iba šesť par., v tab. I chý-

---

[1] Das Zwölftafelgesetz, Texte, Übersetzungen und Erläuterungen von Rudolf Düll, 4.Aufl., München 1971, ktorý ako podklad použil edíciu G i r a r d P.F., Textes de droit Romain, 5.édit., Paris 1923 a R i c c o b o n o S., Fontes iuris Romani anteiustiniani in usum scholarum, t. I., leges, Florentiae 1941.

[2] T u r e č e k J. a kol., Výbor z textů ke studiu obecných dějin státu a práva, Praha 1956, 49, použil G i r a r d P.F., Textes.

[3] K i n c l J., Texty ke studiu obecných dějin státu a práva I. Starověk, Praha 1972, 61, použil G i r a r d P.F., Textes.

ba zasa len jeden par.; kompletná je iba tab. III. Na druhej strane v tab. V sa objavili par. 4 a 5 (4: "Ak zomrie bez testamentu, kto nemá bezprostredných dedičov, tak má dedičstvo dostať najbližší agnát (familia)", 5: "Ak niet žiadneho agnáta, tak majú dedičstvo dostať príslušníci rodu"), hoci ich D ů l l vo svojej edícii neuvádza.

Z predjustiniánskych prameňov je v knihe ďalej zaradený preklad Gaiovej učebnice (11-224), určenej práve aj pôvodne pre začiatočníkov. Keďže je to jediné dielo rímskych právnikov, ktoré sa v celosti zachovalo, rozhodli sa autori neskrátiť jeho preklad. S tým možno každopádne súhlasiť.

Aj výber z Digest (227-306) je podriadený základnej myšlienke knihy. Autori vybrali tie miesta, ktoré majú priblížiť charakter najdôležitejších prameňov a inštitútov práva civilného aj trestného. Sem patria: pramene práva (1,3;1,4), osobné právo a právo rodinné (1,5;1,6;1,7), ďalej problematika manželstva a vena (23,1;23,2;23,3;23,4; 24,1;24,2; 24,3), krádež a lúpež (47,2;47,8;47,9;47,11;47,13;47,14;47,18), katalóg niektorých zákonov z trestného procesu (48,1-15). Výber uzatvárajú výňatky z titulu 16 "De verborum significatione" a titulu 17 "De diversis regulis iuris antiqui" 50. knihy Justiniánových Digest.

Napokon zaradili autori skvelú ukážku rečníckeho umenia z rímskych súdnych siení. Je to reč, ktorú predniesol Marcus Tullius Cicero v roku 80. pr. n. l. na obranu S.Roscia z Amerie, obžalovaného z vraždy svojho otca (310-368) a dve krátke Cicerove rétorické knihy - Rhetoricum libri duo qui sunt de inventione rhetorica (371-392).

Aby kniha plnila určenú funkciu náležitým spôsobom, predchádza pramennú časť obšírny úvod (V-XLVIII) ako pohľad na kultúrno-historický vývoj rímskeho práva, ktorého pôsobenie siaha až do dnešných dní, ďalej stručné poznámky-vysvetlivky k Zákonu XII tabúľ a k Cicerovi (395-401), bibliografický odkaz (543-544) a veľmi dobrý register (402-542). Ten sa orientuje na najdôležitejšie právnické pojmy vyskytujúce sa v preloženom texte a tvorí quasi encyklopédiu rímskych inštitúcií a vlastných mien rímskych. Pojmy sú radené alfabeticky v latinskej a kde je to možné predovšetkým v domácej jazykovej forme. Na začiatku je vždy definícia pojmu,potom nasleduje výskyt v prameňoch, napríklad n e g a t ó r n a ž a l o b a (actio negatoria): Žaloba, v ktorej sa určuje, že odporcovi nepatrí právo, na ktoré si robí nárok,G.IV,3,alebo z á l o h (pignus): Poistenie dlhu, cenný predmet, ktorý sa prenechá veriteľovi, G. II,60 A, III, 200; D.50,17,25. Predaj zálohu, G. II,64 A. Krádež zálohu, G. III, 200,204 a pod.

Nevýhodou pre čitateľa je, že zozbieraný materiál obsahuje len preložené texty.Zrejme z ekonomických dôvodov autori pôvodný latinský text vynechali z obavy, aby kniha nebola buď príliš obsiahla čo do počtu

strán, alebo zasa príliš kusá čo do výberu. S týmto postupom, i napriek mojej výhrade, treba súhlasiť.

Z každého hľadiska je táto kniha veľmi cenná, lebo svojim obsahom, formou i cieľom je nesporne užitočná.Vhodným a prístupným spôsobom propaguje právo rímske, inšpiruje k jeho hlbšiemu štúdiu v snahe prinavrátiť tejto disciplíne v NDR to miesto,ktoré jej v rámci právnej histórie právom patrí.

Peter Blaho

Právněhistorická urbanistika

Počínaje archeologií a dějinami umění přes linguistiku a literární dějiny až k astronomii a medicíně mají téměř všechna odvětví moderní vědy svůj aspekt právněhistorický. Na možnosti, které se skrývají v tzv. právní archeologii, upozornila v tomto časopise před několika lety zásluţně K.Adamová.[1] Právněhistorickou linguistiku už po léta zastupují zde zejména E.Michálek a Vlad.Růžička, zatímco kontaktům s prehistorickou archeologií věnují tu pozornost Vlad.Procházka, H.Bulín a podepsaný recenzent.[2] Nejnověji přichází s vítanými podněty k historickoprávní u r b a n i s t i c e čelný představitel polských právních dějin, poznaňský profesor Zdzislaw K a c z m a r c z y k v rozsáhlém díle věnovaném středověkým městům na slovanském jihu.[3]

Je dáno více než dvoutisíciletým osídlením městské povahy na adriatickém pobřeží, že vědecká práce na takovémto tématu má velmi široký interdisciplinární charakter. Dotýká se antické historie řecko-římské, hluboce zasahuje do byzantologie a má své těţiště posléze v medievistické slavistice, v starších dějinách Slovinců, Chorvatů a Černohorců. "Vrhá nadto světlo na různé možnosti rozvoje evropských měst, dovoluje zejména zhodnotit úlohu německých měst a německého městského práva, dotud nepochybně přeceňovanou" - praví o tom sám autor v předmluvě (str.6).

Vzhledem k tomu, že počínaje 15. stoletím až do r. 1797 je většina dalmatských měst pod panstvím Benátčanů a že toto období pro svůj specifický charakter by si vyţadovalo zvláštního studia, soustřeďuje se autor především na počátky měst feudálního typu na dnešním pobřeží Jugoslávie "od momentu invaze avarskoslovanské v 7.stol.do starých antických měst" (str.9), přičemž sleduje ovšem zejména i sloţitý problém pokračování života těchto měst ve středověku.

Výslovně autor upozorňuje, že otázky společenského zřízení a právní organizace ponechal stranou, aby mohly být vyloţeny ve zvláštní syntetické práci. Proto se také v této recenzi spokojíme jen povšechnou informací o tomto novém Kaczmarczykově spisu, který má zřejmě být úvodem a jakýmsi rámcem pro pozdější nové dílo, už charakteru jasně právněhistorického, v němţ se nepochybně - kromě prací chorvatských a ruských právních historiků - bude také navazovat na vynikající české práce Karla Kadlece.

---

[1] Právněhistorické studie 16, 1971, str. 255-268.

[2] Viz údaje z posledních let v "Právněhistorické bibliografii", edice Univerzity Karlovy, Praha 1974, v rejstříku podle jmen v textu uvedených.

[3] Zdzisław K a c z m a r c z y k, Miasta dalmatyńskie do początku XV.wieku. Przegląd i obraz urbanistyczny. Polska akademia nauk. Oddział w Poznaniu. Seria: Historia, t III., Warszawa-Poznań 1976, Państwowe wydawnictwo naukowe, 344 str.

Svůj úkol vymezuje Kaczmarczyk otázkami "topografie města, počátků osídlení,osudů v antické epoše, názvu města, dějin ve středověku s přihlédnutím ke změnám politické příslušnosti, rozvoje hospodářského života, církevní organizace, rozplánování města, charakteru výstavby, hlavních památek a jejich současného stavu" (str.10), tedy značně široce a v podstatě neprávnicky. Čerpal, jak udává, především z literatury, výjimečně z pramenů 7. - 12. stol., hlavně pak z přímých prohlídek dalmatských měst, tedy z autopsie, které věnoval řadu cest do Dalmácie v letech 1960-1972, kdy také sám pořídil většinu fotografických snímků, jimiž je dílo velmi bohatě opatřeno.

Jádrem knihy podle tohoto vymezení je encyklopedický přehled téměř 90 dalmatských měst seskupených do pěti regiónů: Istrie (str.19-72), oblast Kvarneru a rjeckého zálivu (str.73-128), střední Dalmácie (str. 129-240), jižní Dalmácie (str.241-290) a pobřeží černohorské (str.291-332). Na 5 mapkách pod páskou ke knize přiložených lze rozložení měst v těchto oblastech názorně sledovat.

V informacích, pečlivě dokumentovaných takřka věta za větou odkazy na literaturu, výrazně vystupují údaje významné právněhistoricky: označení sídliště v průběhu věků (castrum, oppidum, municipium, burgum, civitas, urbs); názvy a funkce úředníků reprezentujících místní státní moc, ve středověku hlavně knížecích, resp.královských županů (comites); označení městských "samosprávných" funkcionářů; základní zprávy o privilegiích a statutech jednotlivých měst;data o různých druzích komunálních shromáždění,v nichž se zračila autonomie měst; o městských radách, o radničních domech, tržištích a jiných veřejných místech; o vězeních a justičních zařízeních atd.Při městech antického původu obsahuje kniha cenné zprávy jednak o poměrech v římské provincii, jednak o místních předslovanských kmenech a o začlenění jejich příslušníků do římské koloniální organizace.

Ačkoli autor nedochází k syntetickým závěrům, přece samo sebrání a seskupení těchto údajů v jejich hromadném opakovaném výskytu ukazuje už dnes na velké možnosti další vědecké práce. Autor ostatně v epilogu díla (na str 333 ad.) konkrétně vytyčuje perspektivní úkoly, počínaje bádáním nad vztahy řecko-římsko-ilyrskými a konče rozborem toho,jak starobylé místní tradice a zkušenosti byly využity slovanským živlem v rozvitém středověku, kdy v Dalmácii nadto vznikají i nová, čistě slovanská města, jejichž příkladem jsou Knin, Šibenik, Nin a Stan. "Zásadním cílem dalšího bádání", píše autor (str.335), "musí být zjištění všech faktorů geografických, politických, etnických, kulturních, právních i jiných, které ve vzájemné vazbě vytvořily onen ve středověku nikde se neopakující jev, jakým byly a stále ještě do jisté míry jsou

dalmatská města", at již jejich geneze byla ilyrská, římská nebo slovanská.

V neposlední řadě poukazuje autor na naléhavou potřebu studia vysoké p r á v n í k u l t u r y dalmatských měst spočívající sice na římském právu, ale obohacené mnoha prvky práva slovanského a později italského. "Nepochybně možno tvrdit", uzavírá autor, že "dalmatská města představují zvláštní skupinu měst na Balkáně s vlastními silnými vzory organizačně právními, které zčásti působily i hluboko ve vnitrození, přes posávské Chorvatsko do Uher".

Nová kniha profesora Kaczmarczyka vydaná v edičním rámci Polské akademie věd (sekce v Poznani) právě v roce,kdy autor oslavil 4 desetiletí své vědecké práce, je velmi užitečným vědeckým dílem, které podnětně otevírá rozsáhlé nové možnosti celé řadě vědeckých disciplín,mezi jiným zejména také slovanské právní historii.

Václav Vaněček

Csizmadia Andor, A magyar közigazgatás fejlödése a XVIII. századtól a tanács-rendszer létrejöttéig, akadémiai kiadó, Budapest, 1976, 560 strán

Obdobie štátoprávnych dejín v Európe od 18. stor. obsahovalo ďalekosiahly rozmach právnej náuky, ktorý sa prejavoval o. i. špecializáciou, resp. diferenciáciou právnych odvetví. Zložkou tohto diferenciačného procesu bol aj vznik osobitného správneho práva a správnej náuky. Do tohto procesu organicky zapadal aj vznik a rozmach správneho práva a správnej náuky v Uhorsku. Takto to chápe aj prof. Csizmadia vo svojom rozsiahlom diele o vývoji verejnej správy a Uhorsku (resp. potom Maďarsku) od 18. stor. do vzniku systému rád, t. j. do 50.tych rokov 20 stor. Toto jeho dielo je priekopnícke v tom zmysle, že doteraz sa ešte nikto z uhorských, resp.maďarských právnych historikov nepodujal spracovať súhrnne takýto komplexný a vyčerpávajúci obraz o dejinách daného právneho odvetvia v Uhorsku, resp. Maďarsku. Pritom treba vyzdvihnúť, že autor dôsledne aplikoval triedne hľadisko. Náročnosť jeho podujatia bola o to väčšia, lebo historický úsek dvoch storočí, ktoré sa pritom skúmali,vykazuje obzvlášť zložité premeny spoločensko-ekonomických formácií. V Uhorsku doznievalo na začiatku tohto úseku obdobie feudalizmu a obmena tohto feudalizmu vo forme osvietensko absolutistického režimu privodila významné podnety pre vznik a rozvoj správneho práva a správnej náuky. Nástup buržoázno kapitalistickej formácie sa v Uhorsku omeškal oproti západnej časti habsburgovského mocnárstva. Okrem toho tu bola buržoázia pomerne slabá a preto nositeľmi nových myšlienok boli aj pokrokoví príslušníci šľachty. Táto okolnoť, ako aj absolutistická reakcia po r. 1848, spôsobili, že do rozmáhajúceho sa buržoázneho spoločenského zriadenia prenikali, resp. dlho sa v ňom udržovali zvyšky feudálnych prvkov. Keď potom vo vyrovnaní s Rakúskom sa v Uhorsku naplno rozvíjala buržoázna premena, zaťažovali ju naďalej feudálne zvyšky. To opäť viedlo ku kompromisom buržoázie s feudálnymi zložkami spoločnosti. Okrem toho sa súbežne čoraz intenzívnejšie vynárala národnostná otázka a od polovice 19. stor. sa vzmáhalo robotnícke hnutie.

Celý tento nadmerne zložitý komplex spoločensko-ekonomických daností zvládnuť ako pozadie dejín verejnej správy a tak podať systém týchto dejín, bola mimoriadne náročná úloha. To sa autorovi podarilo ako prvému v právnej historiografii, lebo jeho celoživotné dielo bolo priam prípravou na takúto syntézu. Z bibliografických údajov jeho diela v tejto súvislosti plynie, že doteraz uverejnil bezmála sto monografických štúdií, ktoré mu túto syntézu umožnili. Z nich zhruba pätina vyšla v knižnej forme. Má tiež za sebou dlhoročnú administratívnu prax, ktorá predchádzala jeho terajšej, taktiež dlhoročnej, pedagogickej činnosti. Už v priebehu uvedenej praxe uverejnil množstvo právnohistorických štúdií z administratívneho práva. Takto náležito pripravený, v domácej aj

zahraničnej literatúre dobre rozhľadený, v archívnom výskume veľmi skúsený,pristúpil k spracovaniu svojho vrcholného diela. Pritom jeho osobné vlohy a takmer už pelstoročná literárna práca ho uschopnili vytvoriť dielo, ktoré aj svojou literárnou formou spĺňa najnáročnejšie požiadavky. To sa netýka len systematického členenia látky, ale aj slovného podania. Pri tomto podaní uplatnil prednosti známe z jeho osobného prednesu, totiž jasnú a výstižnú dikciu,nezaťaženú dlhými vetami a miestami osvieženú dokonca aj vtipným humorom a priliehavou iróniou.

Požiadavka spracovať daný matériu v organickej súvislosti s celoeurópskym rozmachom správneho práva a správnej náuky viedla autora k zohľadneniu rozsiahlej zahraničnej literatúry a legislatívy.Pritom mu nešlo len o to, aby poukázal na zahraničné vplyvy, ale najmä aby porovnával domáce pomery s cudzími. V tom zabiehal aj do oblasti politológie, pričom nielen reprodukoval vyslovené názory, ale uvádzal aj vlastné závery. Pravda, jadro spracovanej tematiky sa opiera o domáce pramene a literatúru,s ktorou sa pre obdobie pred vyrovnaním s Rakúskom spája aj rakúska literatúra. Pokiaľ šlo o domácu literatúru,tú vyčerpal do krajností, lebo sa neuspokojil len s odbornými právnickými spismi, ale zužitkoval hojnú politickú literatúru, včítano brožúr, letákov a najmä časopisovej a novinovej tlače, pokiaľ kontaktovala s problematikou verejnej správy. Tak sa mu podarilo sústrediť bohatú výmenu názorov medzi vedúcimi politikmi, právnikmi z teórie aj praxe, resp. neskoršie medzi politickými stranami,a to všetko v súvislosti s prípravou významných legislatívnych opatrení v administratíve. Okrem toho zachytil rozsiahlu kritiku administrativy a už učinených legislatívnych opatrení vo verejnej správe, resp. výsledky praxe, ktoré nadväzovali na legislatívne akty v oblasti verejnej správy.

Obzvlášť cenné a hojné podklady pre svoje dielo čerpal autor z archívnych, resp.vôbec pramenných materiálov. Z nich prevažnú časť tvoria z obdobia parlamentarizmu snemové zápisy. Podľa nich podrobne popisoval priebeh rokovania o legislatívnych opatreniach vo verejnej správe, informoval o príslušných normatívnych osnovách a zmenách, ktoré sa na nich v priebehu rokovania v sneme uskutočnili. V súvislosti s tým uvádzal iniciátorov takýchto osnov, ich autorov a priekopníkov reforiem verejnej správy. Takýto podrobný popis a rozbor právotvorných, resp. legislatívnych procesov uskutočnil nielen v prípade zákonodárnych aktov, ktoré sa aj uzákonili, ale aj v prípade takých, ktoré sa nepodarilo zákonodarným procesom normovať. Takto získané a pramenne podložené poznatky potom autor opäť zasadil do rámca polemiky, čo sa rozvíjala v odbornej tlači, prípadne aj v novinách, brožúrach a letákoch.

Systematické členenie diela uskutočnil autor prísne podľa zreteľu na vývin verejnej správy. Pritom jadro spisu pokrýva obdobie od vyrovnania s Rakúskom až do pádu buržoázneho režimu r. 1945. Tomu predoslal pojed-

nanie o verejnej správe na sklonku feudalizmu a záverom zhodnotil zásadné zmeny, ktoré nastali medzi rokmi 1945 a 1950, keď sa definitívne nastolil vo verejnej správe systém rád podľa obdoby našich národných výborov. V jadre tematiky spisu vystupuje do popredia úsilie o celkovú a jednotnú normatívnu úpravu verejnej správy. Pritom sa ukazuje, ako toto úsilie znovu a znovu zlyhávalo, takže trvalo celé poldruha storočie,než sa v 30.-tych rokoch nášho storočia, a teda už nie za Uhorska, ale v Maďarsku,podarilo takúto úpravu dosiahnúť. Zatiaľ sa opätne uskutočnovali vždy len čiastkové úpravy, ktoré sa týkali obmedzených úsekov verejnej správy, ako bolo postavenie pracovníkov verejnej správy, teritoriálne úpravy obvodov verejnej správy, hospodárstvo a financie tejto správy,samospráva obecná a stoličná (župná). Pokial šlo osobitne o túto samosprávu, usilovali buržoázne zložky vládnúcich tried o jej čo najprenikavejšie obmedzenie a teda poštátnenie. Oproti tomu zvyšky feudálnej aristokracie sa krčovito a tradicionalisticky pridŕžaly samosprávy. Odraz toho sa prejavil aj na tom, ako sa aristokracia zasadzovala za zachovanie virilizmu vo volebnom systéme, ktorý sa vo verejnej správe vyvíjal v závislosti od celkovej úpravy tohto systému.

Rozpory vnútri vládnúcich tried sa takto najmä do r.1918 javia ako vedúca prekážka prenikavej reformy verejnej správy, ktorou by sa boli odstranili nedostatky, čo sa nahromadili od čias, kedy verejná správa začala vystupovať ako samostatná zložka štátoprávneho zriadenia. Radikálna likvidácia týchto rozporov sa síce prechodne začala v období Maďarskej Ľudovej republiky r. 1918 a potom najmä za Maďarskej republiky rád r. 1919. No keď potom zavládala v Maďarsku opäť protirevolučná reakcia, vynorili sa tieto rozpory v plnej miere a viedli aj vo verejnej správe opäť ku kompromisom vládnúcej buržoázie s tradicionalistickými aristokratickými zložkami vládnúcich tried. Stačí tu poukázať na to, že ešte aj vo vyššie spomenutej súhrnnej legislatívnej úprave verejnej správy z r. 1929 sa uplatnil princíp virilizmu.

Ničmenej možno popri všetkých prekážkach vývinu badať výrazné pokrokové črty verejnej správy. Tak sa prebila odluka správy od súdnictva, vznikol Správny súd a presadzovali sa požiadavky racionalizácie verejnej správy.Zásadný a súčasne tvorivý význam v priebehu celého skúmaného obdobia nadobudla diferenciácia, resp. stály rast úloh verejnej správy. To si neodvratne vynucoval spoločenský pokrok, industrializácia, ale aj krízové stavy v prvej a druhej svetovej vojne. Všetky tieto kladné črty autor vyzdvihol s rozhľadenosťou právneho historika najvyššej úrovne. Ako na svedectvo pokroku poukázal na početné ankety, ktoré prebiehali v súvislosti s legislatívnymi operáciami vo verejnej správe.Nie nadarmo ich podrobne rozoberal, lebo vždy v nich vystupovali do popredia aj významné pokrokové myšlienky, aj keď sa ich nie vždy podarilo prebojovať.

Keď potom v záverečných statiach spisu analyzoval nové formy verejnej správy v Maďarsku v období socializmu, vyznieva to ako hodnotenie zavŕšenia tendencií,ktoré skúmal v priebehu takmer dvoch storočí. Pravda, toto zavŕšenie nechápe ako stagnáciu definitívneho stavu, ale ako neprestajné napĺňanie úloh verejnej správy. Tieto úlohy sa menia a budú vždy meniť a preto je veľmi priliehavé, keď spis končí perspektívami o ďalších plánoch reformy verejnej správy.

Týmto vynikajúcim dielom získava aj výskum dejín štátu a práva v Československu tak významné podklady, že bez nich sa v budúcnosti žiadon právny historik oblasti verejnej správy nemôže obísť. Slovenská časť našej vlasti je totiž v tomto diele zahrnutá takým podielom, že ho musí rešpektovať každý bádateľ, ktorý narazí na otázky dejín verejnej správy na území tejto časti. Ďalším výskumom sa dozaista ešte doplnia pre túto časť Československa poznatky recenzovaného diela a vyskytnú sa aj kritické pripomienky. No obísť ho nijako nebude možné.

Na konci spisu sú skratky použitých prameňov a obsah v ruskom a francúzskom preklade.

Josef Karpat

A. M. Davidovič, Samoděržavije v epochu imperializma (Klassovaja suščnosť i evolucia absolutizma v Rosii), Izdavatelstvo "Nauka", Moskva 1975, 349 str.)

Davidovičova monografie se zabývá problematikou ruského samoděržaví (absolutismu) a objasňuje ekonomické a sociálně politické základy a dále třídní podstatu carské monarchie v epoše monopolního kapitalismu.

Na konkrétním právněhistorickém materiálu je doloženo, že především pod vlivem revoluce v roce 1905-1907 byl neomezený carský absolutismus nucen ustoupit na určitá formální omezení. Autor postupně objasňuje hlavní periody vývoje samoděržaví v Rusku po r.1905. Zabývá se obdobím, kdy pod vlivem existujících politických a ekonomických rozporů a vzájemného poměru třídních sil,byl carismus nucen vyměňovat "jeden konstituční kostým za druhý",zachovávajíc přitom stále absolutistický charakter pouze "přizdobený parlamentními formami". Velkou pozornost dále autor věnuje úloze dělnického revolučního hnutí v procesu pozdější likvidace carské monarchie a její třídní podstaty.

Problematika třídní podstaty carského absolutismu a její vývoj v epoše imperialismu je jednou z důležitých a velmi často diskutovaných otázek. Velký teoretický zájem a zároveň poměrně malý, neucelený konkrétní výzkum problematiky dokládá např. široká diskuse o charakteru absolutismu v Rusku, která začala na stránkách sovětského odborného tisku v roce 1968 (Istorija SSSR, 1968, No 2,4,5; 1969, No 1,3,6; 1970, No 1,4; 1971, No 1,2,3,4; 1972, No 4; dále Voprosy istorii, 1968, No 5; 1971, No 7; Sovetskoje gosudarstvo i pravo, 1970,No 6; 1973, No 1.)

Davidovičova monografie není v žádném případě pouhým kritickým shrnutím teoretické diskuse, nýbrž je jedním z konkrétních pohledů na širokou otázku vývoje třídní podstaty absolutismu v Rusku počátkem 20. století. S vlastní problematikou geneze ruského absolutismu je spojena řada teoretických a také konkrétně historických otázek (blíže k problematice Istoria SSSR, 1968, No 2, str. 82 a n.), autor hned v rozsáhlém úvodu rozebírá a hodnotí dosavadní stav výzkumu v této oblasti (Vvedenie str. 3-33). Právněhistorická literatura týkající se přímo meritu věci je především zastoupena základními učebními pomůckami (např.Juškov S.V., Istorija gosudarstva i prava SSSR, čl. 1., Učebnik dlja juridičeskich vuzov. Gosjurizdat, 1950; Istoria gosudarstva i prava SSSR, č.1., Učebnik dlja studentov juridičeskich institutov i fakultetov,otv.redaktor K.A.Sofronenko, Iuridičeskaja literatura,1967 a Istoria gosudarstva i prava SSSR, č.1. pod red. G.S.Kalinina a A.F. Gončarova,Iuridičeskaja literatura, 1972). Autor kriticky hodnotí především starší učebnice, které podle jeho vyjádření obsahují "principiální chyby" (Vvedenie, str. 7, dále Davidovič A.M., Učebnik s sereznymi izjanami, Komunist, 1969, No 4, str. 118-124; dále Komunist, 1969, No 18, str. 122).

Řada dílčích otázek podstaty a vývoje samoděržaví byla zpracována v dizertačních pracích z oboru dějin státu a práva. (Např. Kaliničev F.I., Gosudarstvenaja duma v period pervoj russkoj revolucii (1905-1907 gg.), doktor.diss., Moskva 1965; Petrova D.V., IV. Gosudarstvenaja duma (istoriko-pravovie isledovanie,) kand.diss., Moskva 1969.)

Z další literatury, která se problematikou zabývá je třeba uvést především práce A. Avrecha. (např. A. Avrech, Carizm i tretějijuňskaja systema, Nauka 1966; Stolypin i Tretaja duma, Nauka 1968; Rossijskoj absolutizm i ego rol v utverždenii kapitalizma v Rossiji, Istoria SSSR, 1968 No 2; Utračenoje "rovnovesie", Istoria SSSR, 1971, No 4). Práce obsahují řadu rozporů a metodologických nedostatků, na které upozornil i stranický tisk (Neotložnyje zadači istorikov, Pravda, 29. marta 1973, dále např. Kosilńikov A., Pedosov A., Obladat bogatim opytom leninskoj partii,Pravda, 13.okttjabrja 1972). Obdobně byly v minulosti diskutovány na stránkách tisku některé omyly a chyby obsažené v učebnicích dějin státu a práva SSSR (Petrov F., Dvojris Z., Serjeznyje metodologičeskije prosčety, Komunist, 1964, No 3).

Autor neopomíjí ani kriticky hodnotit a polemizovat s pracemi buržoazních historiků, které se týkají diskutovaného problému (Stavrou Th., Russia and the last Czar., Minneapolis, 1969, Stephenson G. Russia from 1812-1945, A History N.Y., 1970 a Tompkins S.,The Triumph of Bolshevism: Revolution or Reaction? Norman, 1967).

Mimo bohaté literatury používá samozřejmě Davidovič celou řadu normativních aktů. Řada pramenů byly touto prací pro sovětskou právní historii znovu objevena. V plné míře jsou používány práce klasiků marxismu-leninismu, především V.I. Lenina.

Vlastní monografie je rozdělena do šesti hlav. Problematikou ekonomické základy v epoše monopolistického kapitalismu se zabývá první hlava (str.33-53).Hlavní těžiště práce spočívá v řešení otázky sociálně politické základny ruského samoděržaví v epoše imperialismu.Spolu s rozborem politického boje tří základníchpolitických seskupení (vládní, liberální, sociálně demokratické) tvoří obsah druhé hlavy Davidovičovy práce (str. 53-173). Hlava třetí (str.173-229) je věnována problematice třídní podstaty absolutismu v epoše monopolního kapitalismu.Samoděržaví jako problém obecný, jeho periodizace ve 20.století a jeho charakter je předmětem zkoumání hlavy čtvrté (str.229-248). Vztahem mezi absolutní carskou monarchií, jejím představitelem-carem a opozičními dumami se zabývá první část hlavy páté. Část druhá je pak věnována relaci mezi samoděržavím a státně monopolistickým kapitalismem (str. 248-338).

V roce 1965 napsal F.I. Kaliničev, že dějiny státu a práva z období ruského imperia jsou dosud neprobádány (Kalinyčev F.I., Gosudarstvenaja duma v period pervoj russkoj revoljuciji (1905-1907 gg.). Dokt. d iss., Moskva 1965, str. 86).

Za minulých deset let byl učiněn velký krok kupředu, který se však neobešel bez řady rozporů, omylů a metodologických nedostatků v přístupu ke zkoumané matérii. Davidovičova monografie je jedním z podnětných příspěvků k široce diskutovanému problému ruského absolutismu.

Milan Kocích

Španělsko 1936 - 1939

Monografie Bohumila K u č e r y "Španělsko lidové fronty - nový typ státu"*) je dílo originální, osobité a v české vědecké literatuře ojedinělé. Mezera, kterou autor vyplňuje, je hned trojí. Jednak jde o nový pohled na události ve Španělsku z let 1936-1939 vůbec, jednak speciálně o jejich aspekt právněhistorický a právněteoretický, jednak konečně se česká věda zařazuje v dané tématice tímto spisem důstojně do širokého proudu světové publicistiky,která se, z různých hledisek a s rozličnými postoji, vývojem ve Španělsku ve zmíněném období již častěji zabývala a těmto otázkám věnuje i nadále značnou pozornost.

Je třeba vyzvednout, že autor si nalezl téma skutečně závažné, aktuální a atraktivní, neboť z hlediska teorie státu a práva a právních dějin vývoj ve Španělsku těsně před druhou světovou válkou nebyl dosud odborně zkoumán, ač tu jde o mimořádně pozoruhodný historický jev právě po stránkách zmíněnými vědními obory sledovaných. Pokud pak jde o aktuálnost, přímo se vnucuje srovnání s událostmi, jež na iberském poloostrově probíhají od r. 1974.

Veškerou dosažitelnou literaturu autor dokonale zvládl. Prokousal, ba probojoval se jí, neboť jde z velké části o literaturu nemarxistickou, ba protikomunistickou, s jejímiž falsy a omyly se práce Kučerova soustavně a úspěšně vyrovnává.

Spis B.Kučery má klasickou strukturu historickoprávní vědecké práce. Je rozdělen na pět kapitol, jimž předchází výtečný úvod, ve kterém se probírá problematika základních pojmů a zejména se svědomitě, kriticky a bojovně analyzuje dosavadní literatura. Historické úvody k jednotlivým oddílům každé kapitoly organicky svazují výklad událostí z let 1936-1939 s vývojem, který předcházel, a to zejména s ohledem na dějiny politických a právních institucí.

První kapitola vychází z přehledu sociálně ekonomického vývoje Španělska od druhé poloviny 19.století a líčí všeobecnou situaci do vzniku druhé republiky v r.1931.K této látce bylo by lze uvést i novější dílo: Alfonso Garcia-Gallo, Manual de historia del derecho español, 2.vyd., I-II, Madrid 1964.

Druhá kapitola je věnována událostem z let 1931-1936 a končí vítězstvím lidové fronty ve volbách ze 16. února 1936. Třetí kapitola je nadepsána "Povstání generálů a národně osvobozenecká válka" a zabývá se občanskou válkou a intervencí, při čemž jsou zvláště akcentována hlediska mezinárodního práva a je demaskováno protiprávní manévrování londýnského Výboru pro nevměšování, který soustavně nahrával fašismu.

---

*) Brno, Universita J. E. Purkyně, 1976, 254 str., Acta Universitatis Brunensis - Iuridica No 19.

Vlastní právněhistorické jádro knihy tvoří kapitola čtvrtá. Je také kapitolou nejrozsáhlejší nazvanou "Vývoj k lidově-demokratické republice a vznik státu nového typu".Její náplň je dána programem formulovaným v úvodu díla,kde se staví teze, že "státní uspořádání" typu běžně označovaného jako lidová demokracie a známého ze skupiny nových států vzniklých v jihovýchodní a střední Evropě ke konci druhé světové války, "mělo svého předchůdce ve Španělsku v letech 1936 až 1939" (str. 7.). Tuto tezi také autor, jak mám za to,plně prokázal. Z vytčeného programu vybočují snad jen závěrečné pasáže (str.175 ad.), nadepsané "Epilog", k nimž by se přímo vnucoval podtitulek "Vae victis - běda poraženým".

Toto jádro knihy se dělí na 8 oddílů, z nichž prvý, nejdelší,je věnován přehledu a charakteristikám vlád lidové fronty; druhý zákonodárnému sboru (cortes); třetí mocenským orgánům lidu od obecních a provinciálních rad k výborům lidové fronty; čtvrtý líčí vývoj v armádě a ostatním státním aparátu;pátý podává přehled o oblasti průmyslu a financí; šestý informuje o řešení problémů zemědělských; obsah sedmého je vyjádřen nadpisem "Kulturní revoluce" a osmým je známy nám už "Epilog".

Jedno z klíčových míst knihy nalezneme na konci oddílu třetího (str. 127):"Poněvadž revoluce ve Španělsku se zastavila na delší dobu na fázi revoluce buržoazně-demokratické a boj proti fašismu nedovoloval její přerůstání v socialistickou, nedošlo zde ke vzniku lidových orgánů, jakými byly svého času v ruské revoluci sověty."

Zvláště poutavá je v této čtvrté kapitole část šestá pojednávající o situaci ve španělském zemědělství před r.1936.Čtenáře zaujmou prastaré,otrokářské a feudální, rysy právních institucí zde osvětlovaných. K prohloubení srovnávacího historického pohledu bylo by bývalo lze použít některých analogií vyplývajících ze studie Karla Kadlece z dvacátých let o agrární reformě v Jugoslávii.

Závěrečná kapitola pátá "Nový typ demokracie a státu" je opravdovým svorníkem smělého klenutí, jaké dílo B. Kučery představuje. Se stálou oporou o teze klasiků marxismu-leninismu a v polemice se stanovisky oportunistů rozvíjí zde autor úspěšně svou argumentaci směřující k novému osvětlení přechodného typu státu,jímž ve svém složitém vývoji byla lidová demokracie ve Španělsku lidové fronty. Postupuje přitom v zásadě historicky, při čemž vhodně používá srovnání s jinými obdobnými situacemi počínaje revolučními hnutími proletariátu po první světové válce. Jedna z teoreticky nejzávažnějších partií je tu na str. 203 ad., kde autor mezi jiným uvádí i zajímavé názory Togliattiho z r.1936, když předtím na str. 197-198 upozornil na dopis, který 21. prosince 1936 poslali předsedovi vlády L.Caballerovi z prezidia Komunistické internacionály Stalin, Molotov a Vorošilov.

Autor dospívá tak historickými pozorováními a právnickými úvahami k výstižné formulaci státu nového typu,jaký se vytvořil v tomto případě španělské republiky, kde fungoval stát odlišný od buržoazní demokracie a dosud ne socialistický, totiž stát v podstatě lidově demokratický. "Vznikl tak", píše Kučera (str.203), "nový typ státu,dosud ve společenském vývoji nepřicházející, který J. Dimitrov nazval l i d o v o u d e m o k r a c i í. Tento typ státu se nejvíce blíží revolučně demokratické diktatuře dělnictva a rolnictva, jak ji má na mysli Lenin ve své práci Dvě taktiky sociální demokracie v buržoazně-demokratické revoluci". Rozdíl mezi buržoazní demokracií a lidovou demokracií v chápání autorově ukazuje názorně diferenční tabulka na str. 203, kde jsou rozdíly podány ve dvanácti hlavních bodech.

Spis B. Kučery se vyznačuje jasným a logickým postupem výkladu, srozumitelným slohem a pevnými marxistickými postoji. Vlastní text (206 str.) doplňují výtečně zpracované dodatky, totiž Seznam použité literatury a pramenů (str. 207-212); ruské resumé (str. 213-221); francouzské resumé (str.223-231); seznam zkratek použitých pro politické strany a odborové organizace (str. 235); soupis významných španělských osobností (str. 236-238); přehled vlád z let 1936-1939 (na str. 239-241); přehled rozdělení půdy (str. 241); pět mapek (str.242-244); a dva německé texty z r.1939 týkající se charakteristických rozsudků válečného soudu nad revolucionáři (str. 245-249).

Rádi konstatujeme,že v Kučerově monografii je podáno vyzrálé právně-historické dílo vnitřně i vnějškově dokonalé, obsahově bohaté a vyvážené, jehož vydání je velmi užitečné nejen odborným kruhům ale i širší veřejnosti.

Václav Vaněček

Formování světové socialistické soustavy v letech 1944 - 1949, 1, 2, Academia, Praha 1975, 564 stran

Dvoudílná publikace, která je výsledkem práce kolektivu Československo-sovětského institutu ČSAV se zabývá,jak ostatně vysvítá z jejího názvu, jednou z nejaktuálnějších otázek historických věd,totiž vytvořením světové socialistické soustavy.

V úvodu se autoři zamýšlejí nad vlivem II.světové války na krystalizaci revolučního procesu vzhledem k tomu, že "... to byla největší a nejničivější válka v dějinách lidstva obrátil se hněv těžce zkoušených národů proti původci tohoto utrpení, proti imperialismu a naopak ..." Sovětský svaz získal obrovskou autoritu ...".

V této souvislosti je poukázáno na vztah války a národně osvobozovacího boje národů. Kromě příznivých vnitřních, byly zde i vhodné vnější poměry,které působily na urychlení revolučního procesu. Šlo o: rozhodující účast SSSR na porážce fašismu, příchod socialistické armády jako osvoboditelky a konečně celkově příznivé mezinárodní předpoklady pro národní a státní existenci zemí, které se hlásily ke spolupráci se Sovětským svazem a budování nového společenského a státního zřízení.

Válka významně zasáhla i do poměrů mezi koloniemi především v Asii a jejich metropolemi. Odboj proti Japonsku se stal předzvěstí antikolonialistického hnutí po skončení války.

Válka však změnila i evropské poměry, kde se Sovětský svaz stal rozhodujícím činitelem při určování jejího budoucího spořádání.Připomenuty jsou konečně uzlové body vývoje jako Krymská a Postupimská konference, narůstání studené války (Trumanova doktrína, Marshallův plán), vznik RVHP a další.

Další obsah práce můžeme rozčlenit na několik částí: poválečny vývoj SSSR, vznik a upevnění lidové moci v zemích střední a jihovýchodní Evropy,revoluční přeměny v některých asijských zemícj,obecně teoretické závěry.

Koncem války představoval Sovětský svaz vojensky i politicky nejvýznamnějšího činitele, bez jehož přímé a činné účasti se nemohl a nesměl řešit ani jeden z problémů poválečného uspořádání (Vojna i rabočij klass,ročník 1943). Autoři zde systematicky popisují hlavní otázky jeho vývoje ve vnitřní i zahraniční politice. Tak je věnována pozornost jeho koncepcím budoucího uspořádání Evropy, které úspěšně obhajoval na mezinárodních konferencích, tempům obnovy národního hospodářství a života společnosti vůbec a podobně. Zvláště je podtržena skutečnost,že studená válka se stala jedním z podstatných faktorů, které způsobily, že kolem něj se semkly státy socialistického společenství, garantem jejichž vývoje se SSSR stal.

V jednotlivých kapitolách věnovaných socialistickým zemím si autoři vždy nejdříve všímají východisek národně osvobozovacího boje, dále počátku nové moci, zejména jejich střetů s třídně nepřátelskými živly a konečně vítězství a upevnění lidové demokracie.

Ve shodě s výsledky dosavadních bádání,zjišťují autoři zásadně shodné rysy národních a demokratických revolucí, i když přirozeně absolutně shodný průběh v té které zemi nemohly mít. Důležité ovšem bylo, že ve všech případech došlo k aplikaci taktiky lidové fronty,na jejíž půdě se semkly všechny demokratické síly, přičemž v některých případech se již prosadil jejich vyhraněně třídní charakter (Jugoslávie, Polsko).

Ve všech zemích musel být v té či oné formě sveden tvrdý boj s buržoazií. V některých případech fakticky přerostl do stavu občanské války (Polsko, Rumunsko), jinde byl veden pokojnějšími formami (Československo, Jugoslávie). Úroveň tohoto boje se odrazila i v rychlosti a intenzitě zásahů do vlastnictví buržoazie. Levice nejdříve všude přikročila k vyvlastnění především nejreakčnějších složek, zároveň byl splněn důležitý úkol ještě buržoazně demokratické revoluce,tj.pozemková reforma.

Tak, jak došlo k upevnění nové moci, byly zásahy zintenzívňovány. Vesměs došlo k dalším etapám nacionalizace průmyslu, počátkům plánování a podobně.

Velmi významnou se stala otázka složení státních orgánů. I zde se úroveň revoluce v podstatě odrazila v tom, do jaké míry byly tyto v rukách pokrokových sil, zejména komunistických stran. V některých zemích došlo k převzetí moci fakticky ihned s vyhnáním okupantů a fašistů (Jugoslávie,do značné míry Bulharsko), jinde bylo naopak třeba svést tvrdý boj s reakcí, která usilovala o získání rozhodujících pozic a vytlačení levicových složek (Madarsko, Československo).

Jistými zvláštnostmi se konečně vyznačoval vývoj v zemích Asie, kde byly všechny otázky v té či oné formě ovlivněny protikolonialistickým hnutím jejich národů.

V obecně teoretickém závěru se autoři nejdříve opět vracejí k rozboru významu války a Sovětského svazu na vznik socialistické soustavy. Přímá souvislost je nalezena zejména mezi průběhem národně osvobozovacího hnutí a revolučním procesem.

Vznik lidových demokracií nebyl ovšem zcela jednoduchou záležitostí z hlediska mezinárodního ani vnitrostátního. Nová moc se musela potýkat mnohde s nedostatečně rozvinutým průmyslem,vyřešit národnostní problémy a podobně.

Autoři si kladou otázku, jaká opatření byla třeba realizovat, aby bylo zabezpečeno přerůstání revoluce v socialistickou.Důraz je zde opět položen na společné prvky jako ekonomické přeměny, svazek všech demokratických sil, vedoucí úloha strany dělnické třídy a podobně. Se vzni-

kem státu nového typu se konstituovaly i nové mezinárodní vztahy založené na principu vzájemné pomoci spolupráce a přátelství.

Práce autorského kolektivu je bezpochyby přínosem pro naši historii. Na prvém místě je třeba podtrhnout fakt, že jde o první dílo svého druhu,které je výsledkem činnosti československých vědců. Dále je to fakt, že se vedle známějších údajů může čtenář seznámit i s vývojem zemí méně známých, tedy asijského kontinentu. Bez povšimnutí nemůžeme nechat ani bohatý poznámkový aparát, jímž je každá kapitola opatřena.

Je přirozeně třeba vidět,že ne všechny části práce mají stejnou úroveň.Jde však mnohde o objektivní potíže. Tak např. v kapitole o Albánii je čtenář přímo upozorněn na praktickou nemožnost seznámit se blíže s literaturou, tím spíše původním pramenným materiálem.Obdobně to platí např. i o Číně.

Ke kladům práce patří bezpochyby její velká přehlednost a systematičnost, které z ní učiní nutnou součást aparátu především té části historických pracovníků, kteří se zabývají nejnovějšími dějinami socialistických zemí.

Pavel Mates

Postavenie Národného frontu v politickom systéme ČSSR

V rezolúcii XIV. zjazdu KSČ okrem iných závažných problémov na základe marxisticko-leninských a internacionalistických východísk je akcentované aj postavenie a funkcia Národného frontu. Rezolúcia konštatuje: "Výrazom jednoty základných triednych, národných a internacionálnych záujmov robotníckej triedy a ostatných pracujúcich a základňou socialistickej demokracie v ČSSR je Národný front na čele s KSČ. Národný front je v československých podmienkach výrazom leninskej politiky zväzku robotníckej triedy, roľníctva a pracujúcej inteligencie oboch našich národov a všetkých národností. Základnou úlohou Národného frontu a v ňom združených organizácií je zapezpečiť v širokej miere podiel pracujúcich na politickom, štátnom, hospodárskom a kultúrnom živote, na riadení rozvoja celej spoločnosti ..."

Roku 1975 vo vydavateľstve Obzor vyšla významná a rozsiahla politicko-historická publikácia pracovníka Právnickej fakulty UK v Bratislave, vedúceho katedry Štátneho práva prof. JUDr. Stanislava Matouška, CSc. pod názvom: "Postavenie Národného frontu v politickom systéme ČSSR". Autor v práci urobil podrobný historicko-politický a komplexný rozbor predpokladov vzniku, vývoja a postavenia Národného frontu. Podáva všeobecný teoretický pohľad na základné prvky, ktoré sú rozhodujúce pre správne pochopenie jeho miesta a funkcie v socialistickom štáte a spoločnosti. Celá práca po štrukturálnej stránke sa člení na trinásť častí, ktoré systematicky, ale aj chronologicky z periodizačného hľadiska navzájom nadväzujú a tvoria logicky organický celok.

Pri spracovaní problematiky vychádza autor z historických predpokladov a podmienok vzniku myšlienky jednotného a ľudového frontu, ako ich sformuloval VII. kongres Komunistickej internacionály. Kongres postavil do stredu politiky komunistických strán úlohu utvoriť akčnú jednotu proletariátu a široký ľudový front v národnom i medzinárodnom meradle proti útoku kapitálu, proti fašizmu, proti imperialistickej vojne. Komunistická strana Československa sa jednoznačne postavila za realizáciu línie VII. kongresu Komunistickej internacionály.

Boj KSČ za vytvorenie akčnej jednoty robotníckej triedy a za široký ľudový front boja proti fašizmu vyvrcholil na VII. zjazde KSČ, ktorý sa konal v dňoch 11.-14. apríla 1936. Zjazd jednoznačne vyhlásil, že považuje obranu buržoáznej republiky a demokracie proti fašizmu,obranu ČSR proti útoku nemeckého imperializmu a vytvorenie jednotného frontu robotníckej a ľudového frontu všetkých demokratických a antifašistických síl za bezprostrednú a hlavnú úlohu. Bol to program veľmi reálny a zodpovedajúci potrebám a zmýšľaniu obrovskej väčšiny pracujúceho ľudu predmníchovského Československa, ktorému hrozilo bezprostredné nebezpe-

čenstvo. Vtedajšie vedenia vládnúcich buržoáznych a "socialistických" politických strán ho nepochopili a odmietli, lebo vychádzali z hľadiska vlastných triednych záujmov.

Preto k praktickej realizácii myšlienok jednotného a ľudového frontu v podobe národného frontu u nás a v medzinárodnom meradle v modifikovanej podobe v širokom rozsahu dochádza najmä v období druhej svetovej vojny, keď dozreli objektívne i subjektívne podmienky. Stalo sa tak najmä v priebehu procesu upevňovania vedúceho postavenia robotníckej triedy a marxisticko-leninských strán v protifašistickom, národnooslobodzovacom boji za ľudovodemokratické a socialistické premeny. V československých podmienkach sa začali realizovať v priebehu národnej a demokratickej revolúcie.

Ďalej autor správne venuje pozornosť pojmu politického systému vo všeobecnosti, v ktorom rozhodujúca úloha patrí organizáciám vládnúcej triedy, ktorá ich využíva k prevádzaniu svojej politiky. Jeho definícia politického systému správne vychádza z V. I. Lenina a rozumie pod ním súhrn všetkých štátnych i neštátnych organizácií a zariadení účastných na politickom živote triednej spoločnosti, na regulácii vzájomných vzťahov medzi triedami, národmi,národnosťami a inými sociálnymi skupinami, vzťahy medzi spoločnosťou a kolektívmi, spoločnosťou a jednotlivcami, ako aj vzťahy medzi kolektívom a jednotlivcami.

Po všeobecnom pohľade na pojem politického systému vysvetľuje socialistický politický systém,ktorý sa vyznačuje novou kvalitou,a to nielen čo do funkcie,ale aj v cieľoch,takže ho treba chápať ako inštitucionálnu sústavu všetkých štátnych i neštátnych spoločenských orgánov a organizácií,pomocou ktorých sa pod vedením revolučnej marxisticko-leninskej strany uskutočňuje diktatúra proletariátu, realizujú sa funkcie socialistického štátu.

Socialistický politický systém ČSSR,ktorého základy v súčasnom období zakotvuje čl. 6 Ústavy ČSSR z r. 1960 a celý rad ústavných zákonov sa rozvíjal od r. 1948, od víťazstva socialistickej revolúcie v Československu r.1948. Vývin, činnosť, postavenie a funkcia Národného frontu v ČSSR v rámci politického systému ČSSR boli vážne narušené v krízovom období rokov 1968-1969 a na praktických príkladoch ukazuje,ako sa oportunistické a revizionistické sily pokúšali rozložiť Národný front, zmeniť jeho štruktúru, zlikvidovať u nás socialistický politický systém.

Súčasné politicko-spoločenské zloženie Národného frontu ČSSR nadväzuje na celý predchádzajúci vývin Národného frontu ako politicko-spoločenského združenia s kolektívnym členstvom jednotlivých politických a spoločenských organizácií. Autor sa opiera o ústavné zakotvenie Národného frontu v socialistickej Ústave ČSSR. Federatívnemu usporiadaniu ČSSR na základe ústavného zákona č. 143/1968 Zb. zodpovedá aj členenie

Národného frontu a všetkých spoločenských organizácií v jeho rámci (str. 220-223). Národný front nie je uzavreté politicko-spoločenské združenie, nakoľko jeho členmi sa môžu stať aj ďalšie socialistické organizácie, ktoré môžu vzniknúť v procese socialistickej výstavby. O prijatí organizácie do Národného frontu rozhoduje Ústredný výbor Národného frontu ČSSR a ústredné výbory Národného frontu ČSR a SSR.

Pri plnení úloh Národného frontu majú v jeho celkovej štruktúre nezastupiteľné miesto a postavenie miestne resp. mestské výbory Národného frontu.Ich úlohou je v miestnom meradle zjednocovať a neustále získavať členov a všetkých občanov pre politiku KSČ. Ide najmä o rozvíjanie uvedomelej, politickej, pracovnej a spoločenskej aktivity občanov, socialistických vzťahov medzi ľuďmi a ideovovýchovnej činnosti k socialistickému vlastenectvu a proletárskemu internacionalizmu, najmä vzťahu k ZSSR a ostatným štátom socialistického spoločenstva.

Autor zdôrazňuje, že úlohy a ciele Národného frontu sa určujú prostredníctvom volebných programov.V obsahu volebných programov Národného frontu sa vlastne komplexným spôsobom koncentruje podstata politiky KSČ pri výstavbe socialistickej spoločnosti v miestnych podmienkach, krajoch, okresoch, mestách a obciach. Volebné programy Národného frontu sú globálne rozpracované na celé päťročné obdobie činnosti miestnych zastupiteľských zborov ČSSR a konkretizujú sa v ročných plánoch. Tieto programy sa diametrálne, funkčne a aj obsahom odlišujú od volebných programov buržoáznych a reformistických politických strán v predmníchovskej republike i od volebných programov týchto politických strán v súčasných kapitalistických štátoch.

V ďalších častiach analyzuje politicko-organizačné princípy a hlavné smery činnosti orgánov a organizácií Národného frontu v ČSSR, od apríla 1969, keď sa na čelo KSČ dostalo nové stranícke vedenie s Gustávom Husákom. V tejto súvislosti poukazuje na jednotlivé zasadnutia ÚV KSČ a predovšetkých na celoštátnu konferenciu Národného frontu a XIV.zjazd KSČ, ktoré sa stali historickými medzníkmi v boji za obnovenie a rozvinutie marxisticko-leninského a gottwaldovského chápania Národného frontu ČSSR.

Osobitne treba oceniť úsilie autora, že podáva čitateľovi možnosť oboznámiť sa s vývojom a postavením národných, ľudových, vlasteneckých frontov v ostatných socialistických štátoch a akú úlohu tieto zohrali pri upevňovaní ich politického systému,ako aj v progresívnych premenách spoločnosti. Zároveň ich vysvetľuje ako triedny protiklad a prekonanie súčasných buržoáznych systémov politických strán.

Svojím obsahovým zameraním, je recenzovaná práca politicky veľmi aktuálna, lebo môže pomôcť aj v ideologickom boji a v kritike buržoáz-

neho pluralistického systému, keď ukazuje jeho skutočne triednu a politickú podstatu.

Práca je spracovaná na vysokej teoretickej úrovni a svojou originálnosťou znamená veľký materiálový prínos pre dôkladnejšie a komplexnejšie poznanie celkového vývoja Národného frontu ČSSR. Publikácia je účelovým vydaním ÚV Národného frontu Slovenskej socialistickej republiky, ale okrem funkcionárov Národného frontu ju môžu dobre použiť aj ďalší politickí pracovníci, vysokoškolskí učitelia,pracovníci z oblasti vedy, pracovníci na úseku školstva, kultúry, štátnej správy, študenti rôznych typov škôl, ako aj najširšie vrstvy našich čitateľov. Dôležitosť skúmanej problematiky ju k tomu predurčuje.

Florián Sivák

Horváth Pál, Összehasonlító Jogtörténet. Uj irányok a jogtörténeti historiográfia és a módszertan köréből, Budapest 1975, 396 s.

V titule knihy sa uvádza, že pojednáva o porovnávacích dejinách práva. No v podtitule sa presnejšie špecifikuje jej obsah takto: nové smery v oblasti historiografie a metodiky dejín práva. Z tejto oblasti totiž obsahuje spis desať štúdií. Ide teda vlastne o zborník štúdií, ktorý je okrem toho rozdelený na štyri časti, a to: 1.príspevky k historizmu právneho myslenia, 2. veda o dejinách práva zoči voči požiadavkám súčasnosti, 3. úloha porovnávacieho výskumu vývinu práva, 4. využitie skúseností z dejín vied a z metodiky vo všeobecných dejinách štátu a práva. Ako vidieť porovnávacie hľadisko sa bližšie rozoberá len v tretej časti spisu, aj keď sa naň príležitostne naráža aj vo zvyšných troch častiach. V ďalšom sa nižšie stručne charakterizujú vedúce myšlienky všetkých 10 jednotlivých štúdií, ktoré sú vystrojené veľmi bohatým poznámkovým literárnym aparátom.

Úvodom sa zhrnujú problémy vývinu maďarského právneho historizmu v zornom uhle novších výsledkov výskumu dejín vied. Pritom sa členenie historiografie na odvetvia chápe vo všeobecnosti ako výsledok diferenciácie vied, ktorá má raz viesť opäť k syntéze. Ako vážnu prekážku ďalšieho rozvoja autor kvalifikuje bremeno tradičnej maďarskej historiografie zdedené z minulosti, ku ktorému sa žiada zaujať kritické stanovisko.Toto stanovisko vyžaduje skúmať aj vznik historizmu v oblasti právneho myslenia. Tu kladie autor časovú hranicu do druhej polovice 18. stor. a popiera, že by sa až vplyvom Savignyho školy bol aj v Uhorsku rozvinul tento historizmus.Osobitný význam pripisuje vplyvu myšlienok osvietenstva a bližšie popisuje, čo predchádzalo vo vysokoškolskej výuke systematickému prednášaniu dejín práva. Vplyvom reakcie potom nastal v prvej polovici 19. stor. v tomto smere úpadok, no diferenciácia vied predsa spôsobila určitý pokrok. Svojím spôsobom sa prejavili aj účinky liberalizmu, ba aj porovnávacieho právneho myslenia. Po páde absolutizmu sa až prejavil vplyv tzv. historickoprávnej školy a v širokej miere myšlienky romantizmu a oneskorenej buržoáznej premeny. Od polovice 19. stor. sa potom rozvinula metodická právna história, ktorej rozmach sleduje autor v súvislosti s reformou vysokých škôl. Uvádza zakladateľov právnych dejín v Uhorsku (Hajnik, Wenzel), pochopených samozrejme v buržoáznom duchu, ale na vedeckých základoch. Po 70.-tych rokoch 19. stor. sa rozvinula pozitivistická právna história, ktorej pokrokovosť tlmili reakčné nacionalistické prúdy. Pozornosť bádateľov sa sústreďovala na stredovek. Na záver buržoázneho právneho historizmu sa uplatnila škola tzv. duchovných dejín. Súhrnne považuje autor buržoázny právny historizmus za odraz ideí zameraných na konzervovanie feudálno-kapitalistického práva.

V ďalšej stručnej štúdii sa zhrnujú novšie výsledky výskumu problémov stredovekých agrárnych dejín v nemeckej historiografii. K týmto výsledkom dospeli sovietski bádatelia. Odhalili buržoázne triedne prekážky, ktoré hatili objaviť v stredovekých dejinách význam triedneho antagonizmu.V tomto zornom uhle hodnotia hlavných reprezentantov agrárnych dejín v Nemecku.

V osobitnej štúdii sledoval autor hlavné etapy ruskej právnej historiografie v 19.stor., pričom vyzdvihol význam tejto historiografie pre uhorské, resp.maďarské právne dejiny. V ich rámci sa totiž kedysi tento význam zanedbával. Podľa kritického rozboru prác sovietskych bádateľov preto autor zhrnul počnúc od 18. stor. výsledky niekdajšieho výskumu najmä počiatkov dejín práva u Slovanov v ruskej právnej historiografii a potom hlavne dejín poddanského zriadenia, resp. aj dejín práva v 16.-18. stor. vo všeobecnosti.

Ďalšia štúdia spadá už do druhej časti spisu a týka sa úlohy právnohistorickej vedy v poslednom štvrť storočí vývinu právnickej fakulty univerzity v Budapešti. Závery tejto štúdie sa opierajú nielen o literatúru, ale aj o pramenný materiál zápisníc, návrhov a iných archívnych podkladov. Ukazuje sa, aké významné premeny prekonala organizácia štúdia dejín štátu a práva po nastolení socialistického spoločenského zriadenia v Maďarsku.Namiesto buržoáznej izolácie týchto dejín nastúpil historizmus so širším záberom. Pri charakteristike pomerov,ktoré v tomto smere prevládali v buržoáznom období, autor vyzdvihol úlohu, ktorú zohral právny historik Ferenc Eckhart pri odhaľovaní ťažkých chýb maďarského právneho historizmu najmä tým,že zdôrazňoval súvislosti s hospodárskymi dejinami. Napomáhal aj vydanie novej príručky dejín práva po r.1945 a podporoval nové formy štúdia. Základné reformy štúdia v socialistickom duchu sa uskutočnili okolo r. 1950. Zmenila sa koncepcia národných a všeobecných dejín štátu a práva. Tieto zmeny sa viac razy opakovali a autor hodnotí ich kladné výsledky, no netají ani chyby. Rieši problémy diaľkového štúdia, resp. štúdia pri zamestnaní, rozsahu dejín štátu a práva,študijných pomôcok. Poukazuje na podiel stranických orgánov, ktoré sa na riešení daných problémov zúčastňovali. Ťažisko dejín štátu a práva bolo treba presunúť na buržoázne, resp. novodobé obdobie. Pritom sa najmä vo všeobecných dejinách štátu a práva uplatňovala aj porovnávacia metóda. Veľký podiel na zdolaní týchto úloh mal Márton Sarlós, ktorý nastúpil na fakultu práve v období reforiem. Od 60tych rokov sa rozvinulo perspektívne plánovanie vedeckej práce, najmä základného výskumu. Pritom sa tiež aplikuje porovnávacia metóda a vo všeobecnosti sa marxistická historiografia práva zameriava na vyhľadávanie spoločenského pokroku v dejinách.

V nadväznosti na túto štúdiu uviedol autor svoj plán, čo vypracoval na založenie právnohistorickej výskumnej skupiny, a to na popud Ústredného výboru strany a Ministerstva kultúry. Navrhuje širšiu spoluprácu medzi historiografiou štátu a práva a medzi historickými vedami. Pritom sa majú zužitkovať výsledky buržoáznej vedy a rozpracúvať málo skúmané oblasti, najmä dejiny súkromného práva a dejiny buržoázneho obdobia.

Tretia časť spisu sa zameriava výlučne na komparatistiku. Jej výsledky v oblasti dejín štátu a práva dosiahnuté v 20. stor. hodnotí autor vcelku ako pokrokové. Napomohli šíriť aj marxistickú právnu vedu, lebo táto veda prekročila pri výskume právneho vývinu hranice národov a štátov. Preto sa aj v 60tych rokoch tohto storočia vynorila problematika komparatívneho výskumu v právnej historiografii socialistických krajín. Zo stránky zásadnej tu zdôraznil autor, že nestačí porovnávať podobnosti skúmaných javov, ale treba odhaľovať aj rozdiely. Prihovára sa za regionálnu komparatistiku, ktorá sa zakladá na priestorových a časových súvislostiach.Poukazuje na chyby komparatistiky v minulosti, ktoré vzbudili nedôveru voči nej. Najmä sa zanedbávala súvislosť s výrobnými vzťahmi. V tejto súvislosti osobitne zhodnotil autor význam československo-maďarskej spolupráce v posledných 20 rokoch pre rozmach komparatistiky v právnej histórii.

V druhej komparatistickej štúdii skúmal autor možnosti použitia porovnávacích metód v súvislosti s metodickou krízou, resp. s typológiou právneho vývinu. Konštatoval, že komparatistika sa najskôr obišla bez vlastnej metodiky v oblasti dejín štátu a práva. Až keď vystúpil Ferenc Eckhart v 30tych rokoch tohto storočia, upriamila sa pozornosť na túto metódu, ako na nástroj, ktorý pomôže zdolať protirečenia v maďarskej právnej historiografii. Marxistickým priekopníkom tejto komparatistiky sa stal poľský bádateľ Juliusz Bardach. Hoci autor neuznáva existenciu osobitnej a samostatnej porovnávacej právnej histórie, hlása predsa potrebu porovnávacej analýzy vo všetkých oblastiach výskumu dejín práva. Žiada prihliadať aj na etnologický a sociologický porovnávací výskum. Vyzdvihuje význam komparatistiky pri súčasnej metodickej kríze a pri riešení problémov typológie. Za krízové považuje najmä buržoázne popieranie zákonitostí vo vývine práva, absolutizovanie špecialít,zdôrazňovania významu tzv. "svetových" právnych systémov. Pritom však požaduje skúmať aj špecifickosti a osobitnosti. Zdôvodňuje oprávnenosť vypracúvania typológie právnych systémov ako modelov na porovnávanie. Rozlišuje časovo horizontálnu a vertikálnu metódu porovnávania a aj integráciu práv považuje za predmet porovnávacieho výskumu.

Tri štúdie tretej časti spisu sa zameriavajú na výuku. Ide o modernizáciu a aktualizáciu učebnej látky všeobecných dejín štátu a práva. V nedostatku domácej literatúry o tom odkazuje autor na poľské (Kora-

nyi) a československé (Vaněček a i.) výsledky. Hlása potrebu zohľadniť právny vývin susedných národov a rozdeliť učebnú látku podľa spoločenských formácií, nie podľa štátov. Prehľad o spoločensko-politických pomeroch má byť čo najstručnejší.

Druhá štúdia štvrtej časti spisu je príspevok k vytýčeniu účelu všeobecných dejín štátu a práva. Pritom sa skúma vzťah medzi týmito dejinami ako vedou a medzi tými istými dejinami ako predmetom výuky. Ako predmet výuky sa má považovať za základný. V tejto súvislosti sa autor dovoláva svedectva československých právnych historikov.

V poslednej štúdii rieši autor spôsob, ako ďalej rozvíjať základné právnohistorické poznatky. Tieto poznatky hodnotí v tom zmysle, že sprostredkujú poznanie o spoločenských skúsenostiach, ktoré sa nahromadili vo vývine štátu a práva. Napomáhajú aj výuku ostatných odvetví práva. Tu autor navrhuje aj spôsoby, ako rozvrhnúť učebnú látku všeobecných aj národných dejín štátu a práva. Aj pritom žiada aplikovať porovnávacie hľadisko.

O jednotlivých častiach spisu sa na konci uvádzajú stručné súhrny v maďarčine, jeden v nemčine. Na konci sa pripája spojený menný a vecný register.

Jozef Karpat

Istorija gosudarstva i prava Ukrajinskoj SSR, Kyjev 1976, s. 760. Redakčný kolektív B. M. Babij, /zodpovědný redaktor/, A. P. Tarasov, V. M. Terleckij

Významné dielo sovietskych právnych historikov - Dejiny štátu a práva Ukrajinskej SSR za obdobie rokov 1917-1975 v ruskom jazyku vychádza pomerne krátky čas po vydaní obsiahleho dvojzväzkového diela - Dejiny štátu a práva Ukrajinskej SSR za obdobie rokov 1917-1967, ktoré bolo publikované v rokoch 1967-1968 v ukrajinskom jazyku. Nové dielo pripravil kolektív Ústavu štátu a práva Akadémie vied USSR v tvorčej spolupráci s pedagogickými pracovníkmi charkovského právnického inštitútu, Právnickej fakulty Kyjevskej štátnej univerzity T.G.Ševčenka a Vyššej stranícke j školy v Odese.Základom recenzovanej práce stala sa dvojzväzková monografia "Dejiny štátu a práva Ukrajinskej SSR (1917 - 1967)", avšak prepracovaná a doplnená.

Recenzované dielo skúma dejiny štátu a práva Ukrajinskej SSR od jej zrodu do našich dní - až po vybudovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti v ZSSR. Na základe marxisticko-leninskej teórie štátu a práva obohatenej teoretickými tézami a závermi obsiahnutými v uzneseniach a záveroch zjazdov KSSZ, plén ÚV KSSZ, dokumentoch medzinárodného komunistického a robotníckeho hnutia i dokumentoch KSSZ venovaných stému výročiu narodenia V.I. Lenina a 50. výročiu vzniku ZSSR, osvetľuje sa víťazstvo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a jeho význam pre národy vtedajšieho Ruska, utvorenie Ukrajinského sovietskeho štátu,jeho rozvoj a upevnenie v bratskej rodine národov krajiny sovietov v rôznych historických etapách, vytvorenie Zväzu sovietskych socialistických republík na základe jednomyseľnej vôle pracujúceho ľudu sovietskych republík, charakterizuje sa sovietsky štátny mechanizmus a systém práva, ich historický rozvoj a úloha pri budovaní socializmu a komunizmu.

Práca sa vnútorne člení na 11 hláv podľa všeobecne prijatej periodizácie dejín ZSSR.Pozitívne možno hodnotiť snahu autorov doviesť skúmanú problematiku až do súčasnosti.

Prvá hlavą (autor S.L. Fuks) je venovaná problematike víťazstva Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a vytvoreniu ukrajinského sovietskeho štátu a práva. Vnútorne sa delí na 6 častí.

Autor sa podrobne zaoberá analýzou tohoto zložitého obdobia, hodnotí vznik sovietov na Ukrajine a ich význam pre vznik socialistického štátu, boj za bolševizáciu sovietov, organizačno-právne formy utvárania sovietov do Októbrovej revolúcie, úlohu sovietov robotníckych, roľníckych a vojenských deputátov Ukrajiny pred Októbrom i v októbrových dňoch, boj pracujúcich Ukrajiny za realizáciu dekrétov Októbra v novembri-decembri 1917, ustanovovanie miestnych orgánov sovietov a prebieranie moci do ich rúk.Pozornosť venuje rokovaniu prvého zjazdu sovietov

Ukrajiny, na ktorom bola 12.(25.) decembra 1917 vyhlásená Ukrajinská sovietska socialistická republika;všeukrajinskej roľníckej konferencii, druhému všeukrajinskému zjazdu sovietov, odstraňovaniu starého buržoázneho štátneho aparátu, upevňovaniu a budovaniu miestnych sovietov, mimoriadnym orgánom moci, vytváraniu armády i otázke organizácie a štátneho vedenia a správy národného hospodárstva, ako aj otázke vzájomných medzištátnych vzťahov sovietskej Ukrajiny so sovietskym Ruskom.

Záverečná časť prvej hlavy je venovaná otázke kladenia základov sovietskeho práva na Ukrajine.

Štátne zriadenie a právo sovietskej Ukrajiny v podmienkach zahraničnej vojenskej intervencie a občianskej vojny r.1918-1920 je obsahom druhej hlavy recenzovanej práce (str.104-196, autor A.I.Rogožin), ktorá sa ďalej vnútorne člení na 8 častí.

Autor skúma a hodnotí zo štátoprávneho hľadiska roky občianskej vojny a cudzej vojenskej intervencie na Ukrajine, úsilie ukrajinského socialistického štátu ako aj ostatných sovietskych republík, ktoré sa upriamilo vtedy na porážku vonkajšej i vnútornej kontrarevolúcie a na upevnenie a rozvitie revolučných vymožeností pracujúceho ľudu. Riešeniu tejto úlohy bola podriadená všetka hospodársko-organizátorská i kultúrno-výchovná činnosť mladého socialistického štátu.

Vychádzajúc z medzinárodne-politickej i vnútornej situácie USSR venuje sa autor rozboru podmienok rozvoja a upevnenia federatívnych zväzkov a vzťahov USSR a RSFSR s ďalšími sovietskymi republikami v období cudzej vojenskej intervencie a občianskej vojny.

Rozbor a hodnotenie problematiky vývoja sovietskeho štátu a práva v období obnovy národného hospodárstva, t.j. v rokoch 1921-1925 (autor B.M. Babij) tvorí obsah tretej hlavy recenzovanej práce, ktorá se člení ďalej na tri časti.

Autor rozoberá otázku vytvorenia sovietskeho federatívneho socialistického štátu a hodnotí tento fakt ako veľké víťazstvo leninskej národnostnej politiky KSSZ. Zaoberá sa ďalej otázkou a hodnotením zmluvných vzťahov medzi RSFSR a USSR po ukončení občianskej vojny,rozoberá leninské princípy socialistického štátu a ústavné vyjadrenie vytvorenia ZSSR ako sovietskeho socialistického federatívneho štátu.

Ďalšiu časť autor venuje problematike prestavby štátneho aparátu USSR v súvislosti s podmienkami NEPu a ďalej v súvislosti s novými podmienkami po vytvorení ZSSR a odraz týchto skutočností v normách ústavného a administratívneho práva.

Záver tretej hlavy je venovaný otázke zvýšenej úlohy sovietskeho práva v regulovaní spoločenských vzťahov v podmienkach NEPu a problematike kodifikácie zákonodárstva.

Štvrtá hlava recenzovanej práce hodnotí všestranne problematiku sovietskeho štátu a práva v období socialistickej industrializácie krajiny a prípravy úplnej kolektivizácie poľnohospodárstva v rokoch 1926-1929 (autor L.L. Potarkina). V štyroch kapitolách sa autorka venuje analýze rozvoja štátneho aparátu a posilneniu jeho úlohy pri riadení národného hospodárstva, rozboru výstavby a práce najvyšších orgánov štátnej moci a správy,osobitnú pozornosť venuje Rade ľudových komisárov a ľudovým komisariátom USSR, orgánom štátnej moci a správy Moldavskej autonómnej SSR i miestnym orgánom moci USSR. Samostatná kapitola je venovaná prijatiu ústavy USSR v roku 1929 a administratívnemu kódexu USSR prijatému v roku 1927.

Autor A.P. Taranov v piatej hlave recenzovanej práce rozoberá otázky vývoja štátu a práva v období nástupu socializmu na celom fronte v období rokov 1929-1932, ktoré súčasne charakterizuje aj víťazstvo kolektivizácie poľnohospodárstva. Zdôrazňujúc aktívnu a tvorivú úlohu práva v období, keď sa kládli základy socialistickej spoločnosti v súvislosti s procesom socialistickej industrializácie a kolektivizácie krajiny, ktoré viedli aj k významným zmenám v triednej štruktúre sovietskej spoločnosti, hodnotí autor úlohu orgánov štátnej moci a správy na riešení týchto závažných úloh a otázok života sovietskej spoločnosti.

Štát a právo v období dovŕšenia socialistickej rekonštrukcie národného hospodárstva a víťazstva socializmu v ZSSR (1933-1936) tvorí obsah šiestej hlavy (autor V.E. Bražnikov). Vo všetkých odvetviach národného hospodárstva sa upevnili socialistické výrobné vzťahy, premenila sa triedna štruktúra sovietskej spoločnosti, dosiahli sa úspechy v kultúrnej revolúcii.Na základe týchto zmien v ekonomickej i politickej oblasti došlo k významným zmenám aj v oblasti štátu a práva. Autor podobne ako autori predchádzajúcich častí rozoberá prestavbu a zdokonaľovanie sovietskeho štátneho aparátu a zvýšenie jeho úlohy v sledovanom období a to tak na úrovni najvyšších ako aj miestnych orgánov štátnej moci a správy. Venuje pozornosť otázke prestavby organizácie súdov a prokuratúry so zvláštnym akcentom na upevnenie socialistickej zákonnosti a zvýšenú ochranu občianskych práv. Tieto zmeny našli svoje právne vyjadrenie v Ústave ZSSR prijatej v decembri 1936 a potom i na jej základe prijatej novej Ústavy Ukrajinskej SSR dňa 30.januára 1937.

Siedma hlava práce je venovaná sovietskemu štátu a práv v období upevnenia a rozvoja socialistickej spoločnosti (1937-júl .941). Jej autorom je V.M. Terleckij.

Autor venuje pozornosť otázke upevnenia ekonomického a obranného potenciálu sovietskeho štátu i otázkam ďalšieho rozvoja národného hospodárstva v predvojnových rokoch ako aj úsiliu sovietskeho štátu za záchranu mieru v čase zostrenej medzinárodnej situácie v predvečer druhej

svetovej vojny a problematike zjednotenia západnej Ukrajiny a severnej Bukoviny s Ukrajinskou sovietskou socialistickou republikou.

Osma hlava (autor V.V. Mriga) je venovaná rozboru sovietskeho štátu a práva v období Veľkej vlasteneckej vojny (jún 1941-1945). Autor skúma a hodnotí úlohu Ukrajinskej SSR vo Veľkej vlasteneckej vojne národov ZSSR proti fašistickému Nemecku a jej prínos v tomto boji, rozoberá problematiku sovietskeho štátneho aparátu, prestavbu orgánov štátnej moci a správy z hľadiska nových podmienok i rozvoj sovietskeho socialistického práva a jeho úlohu pri plnení úloh v období vojny. V čase oslobodzovania územia Ukrajiny štátny aparát a právo USSR aktívne spolupôsobili pri obnove vojnou zničeného hospodárstva republiky.

Ďalšia časť práce je venovaná štátu a právu USSR v povojnovom období rokov 1945-1953 (autor I.A.Grekov). Víťazné ukončenie vojny značne pozdvihlo autoritu ZSSR i USSR na medzinárodnom fóre, zosilneli ekonomické, kultúrne i právne vzťahy s inými štátmi. Autor venuje pozornosť otázkam prebudovania sovietskeho štátneho aparátu v súvislosti s úlohami mierového budovania a jeho zakotveniu v normách ústavného a administratívneho práva. Prebudovanie štátneho aparátu USSR, uskutočnené vzhľadom na nové podmienky znamenalo aj rozšírenie socialistickej demokracie, zlepšenie organizačnej štruktúry, foriem i metód činnosti orgánov štátnej moci a správy a likvidáciu tých článkov štátneho aparátu, ktorých zriadenie si vynútila vojna.

Desiata hlava recenzovanej práce (autor F.G.Burčak) rieši otázky vývoja štátu a práva USSR v období boja za ďalší mohutný rozvoj národného hospodárstva, za dovŕšenie výstavby socializmu v rokoch 1953-1958. Úspešné plnenie úloh päťročných plánov rozvoja národného hospodárstva si vyžiadalo ďalšie zdokonalenie činnosti štátneho aparátu, zníženie a reorganizáciu niektorých jeho článkov. Vážnym opatrením bolo rozšírenie práv zväzových republík v oblasti hospodárstva, kultúry a zákonodarstva. Opatrenia prijaté Najvyšším sovietom ZSSR znamenajú novú etapu v rozvoji sovietskeho práva, odzrkadľovali zmeny v krajine, znamenali kurz na upevnenie socialistickej zákonnosti, ochranu sovietskeho právneho poriadku a zvýšenie ochrany občianskych práv.

Záverečná, jedenásta hlava recenzovanej práce analyzuje a hodnotí sovietsky štát a právo v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti (1959-1975).Autori tejto časti sú P.E.Nedbajlo,V.K.Michajlovskij, R.S.Pavlovskij a S.L.Fuks.

Dosiahnuté výsledky v zavŕšení socialistickej výstavby sa prejavili vo všetkých oblastiach hospodárskeho i sociálnopolitického života krajiny. Krajina vstúpila do novej etapy svojho vývoja. Ukrajinský sovietsky socialistický štát a právo sa rozvíjali v smere naznačenom Programom KSSZ, všestranným rozširovaním a rozvíjaním socialistickej demokra-

cie za aktívnej účasti ľudu na správe štátu. Aktivizovala sa činnosť Najvyššieho sovietu USSR, rozšíril sa okruh riešených problémov v jeho komisiách, najmä v oblasti hospodárskej a kultúrnej značne vzrástla úloha miestnych sovietov, rozšírila sa ich kompetencia a zlepšila sa masovoorganizačná práca.

Autori v šiestych kapitolách záverečnej hlavy recenzovanej práce riešia uvedenú problematiku.Cenná je kapitola rozoberajúca problematiku sovietskeho všeľudového štátu a práva vychádzajúc zo základných dokumentov KSSZ. Ďalšia kapitola je venovaná problematike upevnenia ZSSR a rozvoju štátnosti sovietskych zväzových republík prejavujúce sa v ďalšom upevnení štátnopolitickej jednoty sovietskeho ľudu. Patričné miesto má v práci problematika organizačno-právnych noriem riadenia národného hospodárstva a sociálnokultúrnej výstavby; problematika orgánov ochrany zákonnosti a právneho poriadku ako aj otázky medzinárodnepolitickej a medzinárodnoprávnej činnosti štátu.

Záverečná kapitola sa podrobne zaoberá ďalším rozvojom sovietskeho právneho systému a jeho úlohou pri komunistickej výstavbe a základnými zvláštnosťami novej kodifikácie práva a jeho jednotlivých odvetví.

Záverom možno konštatovať, že recenzované dielo je novým, závažným a dôstojným príspevkom právnych historikov k poznaniu takmer šesťdesiatročného vývoja sovietskeho štátu a práva v Ukrajinskej sovietskej socialistickej republike. Štúdium tohoto diela a oboznámenie sa s ním bude iste zaujímavé nielen pre právnych historikov, ale aj pre pracovníkov vo všetkých odvetviach vied o štáte a práve.

Ladislav Hubenák

Études dhistoire du droit pénal sous la rédaction du Leslaw Pauli. Matériaux de la conférence internationale dhistoire du droit consacrée à lhistoire du droit pénal en Europe centrale tenue à Cracovie le 16, 17 et 18 octobre 1973. Warszawa 1976 Kraków, strán 206

V dňoch 16. až 18. októbra 1973 konala sa v Krakove medzinárodná konferencia právnych historikov, ktorá sa zapodievala dejinami trestného práva v Strednej Európe. Na konferencii bolo prítomných 72 účastníkov, popredných pracovníkov v dejinách práva, a to tak z Východu ako aj zo Západu. V zborníku redigovanom prof. Paulim, ktorý obsahuje príspevky k danej tématike ako aj diskusné príspevky, podáva sa zaujímavý, kaleidoskopický pohľad na viaceré inštitúcie trestného práva tak, ako sa tieto behom storočí v jednotlivých krajinách vyvíjali. Z nich vidno tiež, že program kongresu bol koncipovaný príliš široko a prednesené referáty podávajú iba schématický obraz toho, čo malo byť predmetom kongresu. Po uvítacom predslove rektora Jagellonskej univerzity v Krakove a riaditeľa Inštitútu pre dejiny práva nasledujú jednotlivé referáty a diskusné prejavy, ktoré sú uverejnené v abecednom poradí podľa mena autorov. Gábor B a l á z s (Budapešť) v článku "Jedno storočie trestného práva v Sedmohradsku (1848-1948)" poukazuje na skutočnosť, že uhorskí panovníci, ktorí počnúc Leopoldom I. vykonávali suverenitu nad touto krajinou, nepovolili jej, aby si vytvorila trestné právo, ktoré by bolo zbavené svojho stredovekého charakteru. Počas rakúskej okupácie po potlačení uhorského povstania roku 1849 vytvorili sa tam sumárne súdy, ktoré súdili podľa rakúskeho trestného zákoníka. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní zavedený bol obecný trestný zákoník uhorský a platil tam až do pripojenia Sedmohradska k Rumunsku. Od 1. januára 1919 súdilo sa podľa rumunského vojenského trestného kódexu a až roku 1936 bol tam zavedený rumunský trestný zákoník a trestný proces. Wilhelm B r a u n e d e r (Viedeň) uvažoval o podstate trestného práva v rakúskych policajných poriadkoch 16. storočia. Uvádza, že tieto policajné poriadky vyznačujú sa nápadnou konformitou a úzkym vzťahom k ríšskym policajným poriadkom. Gerhard B u c h d a (Jena) v štúdii "K dejinám trestného práva v sasko-durynských zemiach" konštatuje, že právne dejiny týchto krajín dosiaľ nie sú napísané. Obecné saské právo a saský proces majú svoj koreň v Saskom zrkadle a že z neho treba vychádzať pri skúmaní tamojšieho trestného práva. Vedľa zemského práva je tu aj právo mestské. Pokrok znamenalo zavedenie trestného súdneho poriadku Karolom V. roku 1532. V 19. stor. pod vlivom francúzskeho Code pénal vznikli modernejšie trestné zákoníky pre obidve zeme. Constantin B u c s a n (Bukurešť) vo svojom príspevku "Trestné imunity vo Valachii a v Moldavsku v 14.-16. storočí" uvádza, že kniežatá a vojvodovia v týchto krajoch, aby podporili tamojšiu kolonizáciu,priznávali prisťa-

hovalcom rôzne výsady ako protihodnotu za vojenskú službu, ktorú kolonisti museli vykonávať. Medzi tieto výsady patrilo aj právo imunity znamenajúce výkon súdnej právomoci vlastnými územnými orgánmi. Vo Valachii sa priznávali imunity tak bojarom, ako aj kláštorom, kdežto v Moldavsku iba kláštorom. Krystyna B u k o w s k a - G o r g o n i (Varšava) v článku "K dejinám zásady nullum crimen sine lege" dochádza k záveru, že princip nullum crimen sine lege nie je výtvorom iba humanitárnej reformy trestného práva, ale že bol známy už aj v stredoveku. V 16. stor. ho rozviedol aj italský právnik Tiberius Decianus, keď skúmal definíciu trestného činu. Pokiaľ ide o úlohu obyčajového práva, toto sa vzťahuje na trest a nie na skutkový stav zločinu. Autorka ďalej vyvodzuje, že zásada nullum crimen sine lege znamená aj to, že analógiou nemožno vytvárať nové typy trestného činu. József B u z á s (Budapešť) v stati "Prvá uhorská právna norma o vine na vojne" zamýšla sa nad tým, ako došlo v Maďarsku k prvej norme, ktorá vyslovila trestnosť vojnových vinníkov. Bol to návrh ľudového zákona XXIII o príprave konania proti osobám vinným za vojnu. Uskutočnenie tohto zákona znemožnil pád Republiky. Emil C e r n e a (Bukurešt) zapodieva sa autochtonnými tradíciami v starom trestnom práve rumunskom. Uvádza, že pôvodne to bolo obyčajové právo, na ktoré neskôr nadviazalo právo písané a že obsahovalo normy pre všetky domény sociálneho života. Známa bola aj kolektívna zodpovednosť za ťažké delikty. Pôvodne súkromné trestné stíhanie štát neskôr zmenil na stíhanie verejné. Alexandru C o n s t a n t i n e s c u (Bukurešt) "Výkup v starom trestnom práve rumunskom". Princip talia, ktorý poznal už rímsky zákon dvanásť tabulí, bol známy v celej stredovekej Europe. Kapitulár Karola Veľkého r. 802 doporučuje výkup ako prostriedok na riešenie súkromných sporov. Neskôr fakultatívna kompozícia stáva sa obligatórnou. Keď sa poštátnil výkon trestného súdnictva, odstránený bol aj výkup. Tento proces začal v 13. stor. vo Francúzsku, v Nemeckej ríši roku 1532 vydaním Constitutio criminalis carolina, v Uhrách za Jozefa II., v Poľsku a v Čechách okolo roku 1768. Gheorghe C r o n t (Bukurešt) preberá morálne a pedagogické koncepcie v dispozíciach trestného charakteru v starom rumunskom práve. Vedľa spisov cirkevného práva a zbierok práva laického už od 15.stor.boli známe aj knihy s moralizačnými a inštruktívnymi predpismi, ktorých cieľom bolo vychovať národ a udržať platný spoločenský poriadok. Takýto charakter mali viaceré stredoveké kodexy a právnické spisy. Tresty sa stanovili nielen s ohľadom na závažnosť činu, ale aj podľa zodpovednosti vinníka. Sudcom sa priznávala široká sloboda odhadovania závažnosti činu. Vlivom encyklopedistov modernizovalo sa trestné súdnictvo a miesto represívy začalo sa uvažovať o prevencii. Andor C s i z m a d i a (Pécs) oboznámil účastníkov kongresu úsilím o zabez-

pečenie a trestneprávnu ochranu ľudí a občianskych práv v Uhrách počas reformného obdobia. Idey francúzskej revolúcie našli ohlas aj u pokrokovo zmýšlajúcej uhorskej šľachty. Predloha zákona, ktorý mal odstrániť starý feudálny poriadok však pre odpor konzervatívcov nedostala sa do národného zhromaždenia. Nepresadili sa ani pokusy o reformy v komitátnych diskussiach. Rovnako neuspelo ani úsilie o tlačovú slobodu a o zmiernenie cenzurných predpisov. K prelomu došlo až vydaním trestného zákonika roku 1878. Wladyslaw Č w i k (Lublin) zapodieva sa zavedením ruského trestného práva v poľskom cárstve.Cárske úrady nanútili Poliakom roku 1845 ruský trestný zákon, asíce v poľskom variante. Tým bol odstránený vlastný poľský trestný zákoník z roku 1818, ktorý sa opieral o rakúsky trestný kódex.Poľský variant sa líšil od ruského tým, že zaviedol prísnejší systém trestných sankcií. Lajos D e g r é (Zalaegerszeg) v príspevku "Mučenie v trestnom poriadku v Uhrách" poukazuje na skutočnosť, že mučenie ako prostriedok vyšetrovania bol zavedený až vo fáze pomerného pokroku civilizácie, lebo primitívne trestné súdnictvo ho nepoznalo. V Uhrách ani Varadinské regestrum nespomína mučenie. Pravda, v 15.stor. sa zachovalo o mučení už veľa zpráv (Bratislava 1421-1430). Tento stav trval až do konca 18.stor., kedy Jozef II. zakázal používať mučenie ako prostriedok vyšetrovania trestného činu. Vasile G i o n e a (Bukurešť) uvažuje o pokroku v rumunskej trestneprávnej legislatíve v 20.storočí. Roku 1936 bol zavedený nový trestný kodex spolu s trestným poriadkom, ktorý platil pre všetky zjednotené časti Rumunska. Spoločenské a politické zmeny po druhej svetovej vojne však vyžadovali vydanie takého trestného zákoníka, ktorý zodpovedá potrebám novej, socialistickej spoločnosti. Preto roku 1968 bol vydaný nový trestný poriadok v ktorom doterajšia trestneprávna zodpovednosť bola nahradená zodpovednosťou iného charakteru - miernejšou. Upravená bola aj otázka zodpovednosti mladistvých,pričom sa kladie dôraz na prevýchovu mladistvého páchateľa. Gunter G u d i a n (Köln) v príspevku o dvojkoľajnosti trestného práva v stredoveku usudzuje, že krutosť výkonu trestov v 14. a 15.stor. je len zdánlivá, lebo hrdelné tresty sa vykonávali len za veľmi ťažké delikty. V mestských právach prevládali peňažité tresty a tieto sa ukladali aj pri závažnejších trestných činoch, o čom autor uvádza viaceré doklady. Útek obyvateľstva z vidieka do miest bol tiež príčinou,prečo zemepánské vrchnosti miernejšie trestali takýchto previnilcov, lebo mali záujem na lacných pracovných silách. Lajos H a j d u (Budapešť) hodnotí trestneprávne reformy Jozefinizmu (Trestný kodex Jozefa II. v Uhrách). Skúma za akých okolností bol tento kódex zavedený v Uhrách a či boli tam potrebné predpoklady na jeho zavedenie. Alexandru H e r l e a (Bukurešť) v príspevku "Proces konštitúcie trestného práva ako autonomného odvetvia v rumunskom práve"

sleduje historický vývin osamostatnenia sa noriem trestného práva až do vydania jednotného trestného kódexu pre Moldavsko a Valachiu.Po zjednotení hlavných rumunských kniežatstiev roku 1859 bolo rozhodnuté vytvoriť spoločný trestný kódex. Tento vstúpil v platnosť roku 1865. Georges H u b r e c h t (Bordeaux) skúma predpisy trestného práva v tzv. Obyčaji Filipa de Beaumanoira z roku 1283. Zisťuje, že kapitola 30. a 31. tohto diela rozoznáva tri druhy deliktov, ktorých klasifikácia je determinovaná povahou príslušnej sankcie. Johannes I r m s c h e r(Berlin) pojednáva o trestnom práve v modernom Grécku. Uvádza, že Harmenopulosov Hexabiblos po šesťsto ročnej platnosti nahradený bol roku 1946 moderným civilným kodexom. Trestné súdnictvo počas tureckej okupácie sa vykonávalo podľa tureckých predpisov, preto po oslobodení krajiny bol roku 1824 vydaný trestný zákonník o 82 paragrafoch. Tento však mal veľa nedostatkov.Roku 1833 zriadená regentská rada prísnou justíciou zaviedla v krajine poriadok. Člen rady Maurer vypracoval nový trestný zákonník a trestný poriadok,ktoré niekoľkorazy modifikované platili až do 1.I. 1951, kedy nadobudol platnosť nový moderný trestný kódex. Jozef K a r p a t (Bratislava)v príspevku "Národnostné pobúrovanie ako trestný čin v Uhrách pred rokom 1918" poukazuje, ako nespravedlivo používali maďarské súdne orgány ustanovenia § 172 zák. čl. V. z r. 1878 proti slovenským dejateľom, najmä proti novinárom a spisovateľom. Kálmán K o v á c s (Budapešť) vo svojom príspevku porotný súd a záležitosť parlamentného súdnictva v diskusiach k príprave zákona ohľadom trestného konania roku 1843-44 poukazuje na boj pokrokových členov uhorského parlamentu o zavedenie porotného súdnictva a konfrontuje argumenty pro a proti zavedeniu tejto inštitúcie. Delikty urážky veličenstva a velezrady mal súdiť osobitný artikulárny súd, k čomu však nedošlo, lebo osnova príslušného zákona sa nedostala pred parlament. Dan A. L a z a r e s c u (Bukurešť) pojednává o zrade a o jej právnej podstate v trestnom práve rumunskom. Delikt zrady sa prejednával ako typický trestný čin feudalizmu - porušenie vazalskej prísahy - pred osobitným tribunálom a sankcie postihovali nielen páchateľa, ale aj jeho rodinu a jeho majetky. Rolf L i e b e r w i r t h (Halle) skúma boj o uskutočnenie štátoobčianskych práv v trestnom konaní Sasského kráľovstva v prvej polovici 19. storočia. Po smrti Fridricha Augusta I. opozičné prúdy vyvolali nepokoje, kedy ľud žiadal takú ústavu, ktorá by zaručovala občianske slobody. Žiadala sa tiež reforma trestného súdnictva. Roku 1848 bolo súdnictvo oddelené od výkonnej moci. Roku 1853 sa opäť diskutovalo o reforme procesného práva a o tri roky neskôr po ústavnom prejednaní spolu s trestným kódexom nadobudlo aj platnosť. Napokon zavedené bolo aj porotné súdnictvo. Witold M a i s e l (Poznaň) vo svojom referáte o trestnom práve vo vilkuroch poľských miest až do

konca 18. storočia poukazuje na to, že rovnaké delikty sa rovnako posudzovali. Hrdelnými trestmi sa hrozilo páchateľom, ktorí sa previnili proti obecnému poriadku, proti mestským vrchnostiam i jednotlivým obyvateľom. Ďalšiu skupinu tvorili previnenia proti Bohu, viere a čarodejníctvo. Osobitnú skupinu tvorili trestné činy proti fyzickým odobám. Karel M a l ý (Praha) skúma zločin a trest v českej stavovskej spoločnosti a poukazuje na to,že trestné právo aj tam bolo prejavom triedneho boja medzi vládnucou a ovládanou vrstvou obyvateľstva. Za prvú protifeudálnu revolúciu v Europe považuje husitské hnutie, ktoré malo veľký vliv na vývoj právneho myslenia vtedajšej spoločnosti. To sa odzrkadluje najmä pri potláčaní neposlušných sedliakov a v konflikte medzi šľachtou a mestami. Tak sa stalo trestné právo prostriedkom na vybavovanie politických sporov. Gábor M á t h é (Budapešť) referuje o úprave porotného konania pri tlačových deliktoch v Uhrách po vyrovnaní. Uhorská vláda po roku 1867 obmedzila činnosť porot tým, že tieto nepostavila na území všetkých municípií. Tlačové porotné súdy boli síce zriadené roku 1867, ale početné reorganizácie súdnictva ich činnosť veľmi spomalili. Fanny M i l k o v a (Sofia) zamýšla sa nad výnimočnou trestnou legislatívou v Bulharsku v rokoch 1924-1934. Poukazuje na fašistické črty bulharského zákona na ochranu štátu z roku 1926 a na ďalšie jeho novelizácie, ktoré ťažkými trestmi sa usilovali zabrzdiť činnosť všetkých pokrokových síl národa. Werner O g r i s (Viedeň) v stati o zemskom kniežati a o vykonávaní trestnej spravodlivosti v absolutistickom štáte rozoberá činnosť regenta ako sudcu v určitom konkrétnom prípade, čiže osvetľuje problém tzv. kabinetnej justície. Sudca nie je neodvislý a zemepán môže kedykoľvek zasiahnuť do procesu a ho podľa svojich predstáv aj dokončiť. Leslaw P a u l i (Krakov) rozoberá otázku, ako sa prejavil trestný systém rakúskeho zákoníka cisára Františka II.z roku 1803 v judikatúre krakovských súdov v rokoch 1815-1845. Autor zistil, že počas platnosti tohto kódexu v Krakove je známy iba jediný prípad popravy. Prísne tresty na slobode boli však časté. Ferencz P e c z e (Budapešť) prednášal o dejinách univerzitnej jurisdikcie a o diferencovaní univerzitnej správy a súdnej funkcie. Uvádza, že súdna právomoc bola poväčšine trestneprávnej povahy a vykonávala sa už aj na univerzite v Pécsu (Pätikostoly), ktorá bola organizovaná roku 1367 podľa vzoru krakovskej. Tak tomu bolo aj na trnavskej univerzite, ktorá roku 1777 preložená bola do Budína. Anicuta P o p e s c u (Bukurešť) vo svojej prednáške zapodieval sa feudálnym vlastníctvom a trestnými činmi proti vlastníctvu v dejinách Valachie a Moldavska. Reprezentantmi pôvodného kolektívneho vlastníctva boli knezi, župani a bojari. Vývoj feudálneho vlastníctva tam vyvrcholil v prvej polovici 13. storočia. V ďalšom autor rozoberá rôzne formy deliktov proti feu-

dálnemu vlastníctvu a sankcie na ne. Horst S c h r ö d e r (Berlin) oboznamuje čitateľa s postojom Feuerbacha, Hegla a Gansa k podstate a činnosti porotných súdov. Feuerbach žiada obsadenie poroty všetkými vrstvami meštianstva. Gans poukazuje na nemožnosť realizácie princípu rovnoprávnosti v porote a žiadal, aby v nej bol zastúpený aj proletariát. János S z i t a (Pécs).Predmetom jeho úvah je otázka finančných deliktov v Uhrách počas dualizmu. Konštatuje, že možnosť vyrovnania sa delikventa s finančnou správou a tým odvrátenie riadneho trestného konania, slúžilo iba zámožnej buržoázii i keď cieľom finančného trestného práva bolo prinútiť vinníka na náhradu zapríčinenej škody. Tudor V o i n e a (Bukurešt) vo svojej prednáške zapodieva sa trestom zmrzačenia v dunajských kniežatstvách. Rozoberá viaceré formy zmrzačenia, ako sa tieto dostali do starého rumunského práva ešte od dôb byzantských. Adam W i l i n s k i (Lublin) rozvádza svoje poznámky k terminológii zabitia, ako sa táto javila v rímskom práve trestnom pred Konštantínom Veľkým. Zisťuje, že homicidium je totožné s pojmom zabitia, hoci neskoršia právna veda poznala pre pojem zabitia aj viaceré iné výrazy. Napokon Marian Ž u r o w s k i (Varšava) zaoberá sa vlivom Bartolomeja de Sassoferato na kanonickú doktrínu,ktorá sa týkala trestania spoločenstva.

Záverečný referát mal Leslaw P a u l i, v ktorom podal správu o prípravách na uvedenú medzinárodnú konferenciu právnych historikov v Krakove. Poukázal na potrebu medzinárodnej spolupráce a na kladné výsledky, ktoré z takejto spolupráce nastanú. I keď nechce predčasne hodnotiť výsledky konferencie je presvedčený, že referáty a diskussie priniesli mnoho nového.

Ján Holák

AUBI No 18

Vedle monografické řady AUBI/ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS - IURIDICA/ vydává právnická fakulta University J.Ev.Purkyně v Brně i řadu obsahující příspěvky svých pracovníků.Pokračováním této řady je zatím poslední svazek AUBI - No 18(Brno 1975), který je již 5.sborníkem prací učitelů brněnské právnické fakulty.

Úvodním příspěvkem sborníku je stat Bohumila K u č e r y "Košický vládní program - zdroj československého práva". Autor v něm dospívá k závěru, že Košický vládní program byl nejenom dokumentem politickým, ale i právním, normou - jak zdůrazňuje - sui generis. A to proto, že obsahoval celou řadu ustanovení, která neměla v dosavadním právním řádu podklad. Přitom však bylo nezbytné uvádět tato ustanovení do života. B. Kučera v této souvislosti poukazuje zejména na vznik a činnost slovenských orgánů - SNR a Sboru pověřenců, na trestání zrádců a kolaborantů aj.

Podle názoru autora plnil Košický vládní program - pokud šlo o státoprávní vztahy našich národů - až do přijetí Ústavy 9. května funkci ústavy. V ostatních případech - do přijetí příslušných právních norem - funkci zákonů.

K roku 1945, resp. období 1945 - 1947 se vrací ve svém příspěvku "Právní stránka státní a dělnické kontroly průmyslu v Československu v letech 1945-1947" Pavel M a t e s.

V jeho úvodu se autor zabývá významem získání hospodářských pozic dělnickou třídou pro vítězství socialistické revoluce.(Uvádí zde leninské myšlenky o dělnické kontrole, přičemž poukazuje nato, že byly realizovány v různé formě ve všech lidově demokratických státech.)

Centrum pozornosti autora se pak soustřeďuje na vlastní právní stránku státní a dělnické kontroly v uvedených letech. V rámci státního řízení a státní kontroly v širším smyslu se Mates věnuje budování nového hospodářského aparátu (Hospodářská rada apod.),plánování (dvouletka) a řízení pracovních sil.

Dělnická kontrola výroby je autorem rozebírána na základě dekretu prezidenta republiky č.104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách, jehož prosazením získala dělnická třída u nás skutečně kontrolu nad výrobou.

Ačkoliv se v názvu této stati podtrhují především právní aspekty státní a dělnické kontroly průmyslu u nás v letech 1945 - 1947, zabývá se autor i aspekty politickými. V boji KSČ za právní zakotvení státního řízení a dělnické kontroly vidí součást revoluční taktiky strany v přechodném období.

Jako historicko-právní lze charakterizovat i některé další studie obsažené ve Sborníku.Studii Eduarda V l č k a "Národně státní výstavba ve Střední Asii v letech 1924-1925", Marty K a d l e c o v é "Mezinárodněprávní vztahy Velkomoravského státu",Valentina U r f u s e "K institucionálnímu dědictví právní vědy v usus v přípravě rakouské kodifikace občanského práva" a Jana V a š e č k y "Římsko-právní pojetí věci a jeho vyznění za feudalismu ve střední Evropě".

Eduard Vlček vychází z toho, že právě v letech 1924-1925 dozrály ve Střední Asii podmínky pro řešení národně-státní problematiky. Vyvrcholením národně státní výstavby byl vznik Uzbecké SSR (27.října 1924) a dalších národně státních útvarů na území Střední Asie. Jak autor podtrhuje,tento výsledek byl spjat s úsilím komunistické strany, která musela bojovat s projevy buržoazního nacionalismu a šovinismu, které byly prezentovány např. v podobě návrhů na vytvoření Středoasijské federace. (Na území Střední Asie by vznikly pouze autonomní sovětské republiky, nikoliv však nezávislé svazové.)

V dalším vývoji sovětské federace byly pak přeměněny Tadžická, Kirgizská a Kazašská autonomní sovětské republiky v republiky svazové. Sovětská moc tak vytvořila předpoklady pro všestranný rozvoj národů Střední Asie.

Studie Marty Kadlecové je zaměřena na rozbor mezinárodněprávních vztahů raně feudálního státu západních Slovanů - Velké Moravy - k sousedním feudálním státům tehdejší doby - v prvé řadě k říši Východofranské. Autorka zde na základě analýzy historických pramenů dokazuje, že v žádném případě nelze hovořit o podřízenosti Velké Moravy franské říši, jíž byla rovnoprávným partnerem.

Autorka dále analyzuje vztahy Velké Moravy k papežské kurii a k Byzantské říši. Základ snah Velké Moravy o dobré vztahy k Byzantské říši spatřuje v tom, že slovanský stát hledal protiváhu frankobavorským mocenským aspiracím. Byzantské misi proto přikládá zejména aspekty politické. Význam studia mezinárodněprávních vztahů Velké Moravy vidí v tom, že měly i svůj vnitrostátní odraz. A tak je jejich studium nezbytné pro poznání státoprávního života prvního slovanského státního útvaru.

Valentin Urfus se ve svém příspěvku - svědčí o tom ostatně i jeho název - zabývá institucionálním dědictvím právní vědy usus modernu v přípravě rakouského občanského zákoníku.

Na základě konkrétního rozboru osnovy rakouské kodifikace ukazuje autor snahu kompilátorů nově formulovat tradiční pojmy, zejména na poli obligačního práva.Kromě toho se zabývá otázkou - a odpovídá na ni kladně -, zda rakouský občanský zákoník z roku 1811 byl skutečně mimořádným legislativním dílem. Na závěr své studie věnoval pozornost i některým

významným kompilátorům,kteří se na přípravě kodifikace podíleli - např. Johannu Gottliebu Heinecciovi.

V poslední historickoprávní studii nás Jan Vašečka seznamuje nejprve s pojetím věci v římském právu - jeho pojmovým určením,rozdělením a dělením věcí a poté s pojetím věci v římském právu tak,jak je traktovala historicko-právní škola (G.F. Puchta).

Značnou pozornost věnuje autor ve své studii kritice římského pojetí věci tak, jak je chápe západoněmecký právní historik E.Holthöfer. V závěru studie pak rozebírá pojetí věci, její pojmové určení a druhy věcí v právech střední Evropy.

Teorii práva reprezentuje ve Sborníku příspěvek Pavla H u n g r a "K problematice subjektivních práv v socialistické teorii práva".

Kategorie, jíž se Hungr zabývá, má nesporně významné místo v socialistické teorii práva. V příspěvku podává její definici - subjektivní právo chápe jako právními normami vymezenou možnost jednání (chování) občana, subjektu, garantovanou státem, jako odraz postavení jednotlivce ve společnosti. Poté se zabývá - socialistická teorie tuto otázku zatím jednoznačně neřeší - užším a širším pojetím subjektivního práva. Jako charakteristický rys socialistických koncepcí subjektivních práv zdůrazňuje jejich garance a ochranu,přičemž upozorňuje na možnost zkvalitnění existujících záruk v právní praxi.

Vzhledem k významu subjektivních práv doporučuje Hungr, aby jim socialistická právní teorie věnovala náležitou pozornost.

Socialistickým konstitucionalismem se ve své studii "K některým otázkám socialistického konstitucionalismu" zabývá Jiří K r o u p a.

Její první část je věnována charakteristice socialistického konstitucionalismu.Oproti konstitucionalismu buržoaznímu charakterizuje autor socialistický konstitucionalismus jako materiálně politický (právní) v tom smyslu, že zakotvuje základní principy organizace a činnosti socialistické společnosti a státu, jako např. princip suverenity pracujícího lidu, princip vedoucí úlohy marxisticko-leninské strany, princip svazku dělnické třídy s rolnictvem a jinými vrstvami pracujících atd.

Druhá část je věnována srovnání platných socialistických ústav z hlediska zakotvení těchto jednotlivých principů. V závěru se autor krátce zamyslel i nad principy procesněprávními (demokratický centralismus, socialistická zákonnost aj.) a jejich místem v socialistickém konstitucionalismu. (Procesněprávní principy jsou právě typické - jejich absolutizace - pro buržoazní konstitucionalismus.)

Problémy platného práva se zabývají dvě studie: "Hospodářskoprávní odpovědnost a vědecko-technické riziko" Petra H a j n a a "Právní aspekty péče o životní prostředí v ČSSR" Boleslava P o s p í š i l a.

Petr Hajn řeší ve své studii nejprve teoretické otázky odpovědnosti a rizika a teprve po jejich vyřešení se soustřeďuje na odpovědnost a riziko při výzkumu a vývoji. V této souvislosti uvádí, že právě výzkumná práce je vždy spojena s menším či větším stupněm nejistoty pokud jde o výsledek.

Největší pozornost však věnuje otázkám odpovědnosti v závazkových vztazích při výzkumu a vývoji. Podrobně se zabývá odpovědností za prodlení u závazků vyplývajících z podstaty výzkumu a vývoje, odpovědností za vady u závazků vyplývajících z podstaty výzkumu a vývoje, odpovědností za škodu u závazků vyplývajících z podstaty výzkumu a vývoje a odpovědností za nesplnění ostatních závazků při výzkumu a vývoji.

Aktuálnímu problému je věnována i Pospíšilova studie, která mj. odpovídá na otázku, proč právě dnes patří ochrana životního prostředí k nejnaléhavějším problémům, před nimiž člověk stojí.

Pospíšil se ve své studii zabývá nejen právními problémy, ale také terminologickými - pojem životního prostředí, jeho jednotlivými složkami apod. Dosavadní roztříštěnost právní úpravy ochrany životního prostředí vede autora studie k návrhu na ucelené zkoumání celé problematiky. V této souvislosti doporučuje i komplexní právní úpravu v rámci relativně samostatného právního odvětví - práva péče o životní prostředí.

Samostatnému právnímu odvětví by měla odpovídat i výuka na právnických fakultách - dosud se komplexnímu tradování právních aspektů péče o životní prostředí věnuje pozornost pouze v Brně.Autor proto na základě vlastních pedagogických zkušeností navrhuje osnovu příslušného kurzu.

Sborník prací obsahuje i tradiční příspěvek učitele z družební fakulty. Stať profesora Karola J o n c y z vratislavské university "Doktrina "velkoprostorového řádu" v Třetí říši". Polský autor se v ní zabývá výkladem idejí o německém prostoru (J.G.Fichte aj.) v nacistické interpretaci,zejména v pojetí "korunního" právníka Třetí říše,C.Schmitta. Jonca na základě rozboru pseudovědecké koncepce poukazuje na to,že podobně jako i další (rasismus) sloužila nacistické politice agrese.

V AUBI No 18 předkládají učitelé právnické fakulty University J.Ev. Purkyně v Brně širší právnické veřejnosti výsledky své vědecké a výzkumné práce.

Jiří Kroupa

Z NOVÉ LITERATURY

Hans Julius Wolff, Hellenistisches Privatrecht, in Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 90 /1973, Romanistische Abtl., 63 - 90

Když před 140 lety razil německý historik J.Droysen pro období posledních čtyř století před naší érou a prvního našeho letopočtu název helénismus (Geschichte des Hellenismus, 1836-1843), sotva tušil, kolika kulturním oblastem se stane běžným. Patří k nim i právo států, které vznikly po rozpadu říše Alexandra Makedonského, avšak soukromé právo, které v nich platilo, značně přetrvalo jejich zánik a vstřebání římským impériem.

Jak toto soukromé právo helénistické chápe přední právní historik-grécista H.J. Wolff, ukazuje v anotované studii. Nutně si uvědomuje, že není to jen ptolemaiovský Egypt, ale i ostatní státy diadochů, jenže prakticky právě jen egyptské papyry poskytují materiál,byť také ne vždy postačující,aby se na něm dal zrekonstruovat celý systém soukromého práva. Sporadické nálezy mimoegyptské (Palestina a Dura Europos na Eufratu) a četnější epigrafické ustupují proti papyrům zcela do pozadí. Wolff se proto jen velmi zdrženlivě vyslovuje o možnostech obdobného právního vývoje mimo Egypt, a tedy o existenci jakési společné právní kultury - juristické koiné. Do svého zkoumání zahrnuje také ještě celé druhé století našeho počítání, protože, jak již L. Mitteis (Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs, 1891) ukázal, odolává domácí,helénistické právo, romanizování. Na druhé straně je předmětem studie jen právo vyplývající z řeckého prostředí, nikoli všechny instituce nebo právní jevy, s nimiž se třeba v papyrech setkáváme.

Při zkoumání jednotlivých institutů je patrná autorova snaha ukázat, do jaké míry přežívaly nebo mohly v nich přežívat starobylé představy o organizaci právního života,jako byl rod nebo oikos, nebo jak převaha mužského pohlaví klesala až se dosáhlo ženina zrovnoprávnění s mužem. Podnětné jsou postřehy, jak nutno lišit Řeky, žijící pospolitě v nově založených městech (Alexandrie a Ptolemais) v Egyptě od Řeků,sporadicky zabydlujících venkov - chóru, jak posuzovat Egypťany,snažící se přizpůsobit se druhé straně - řecké v právním styku a tedy použít řeckého práva, jaký tu byl vliv "vrchnosti", soudů či notářů. Z těchto zřete-

lů-aby jen základní zde byly uvedeny-vycházeje,probírá autor jednotlivé právní sféry. Je to předně "Individuum a společnost", kde předpokládá podobné rozdíly mezi svobodnými, třídní i právní, jako byly ve "staré vlasti", přičemž ovšem zmizela rodová základna, když se přistěhovalci rekrutovali z různých řeckých končin.

Helénistické právo osob, zvláště rodinné, nese zřejmě toho důsledky: je výrazně individualistické, zejména také pokud jde o ženu, která je zásadně neomezeně způsobilá k právům i k činům. Namístě starořeckého oiku je rodina naveskrz učleněna podle příbuzenství pokrevního. Manželství nevyžaduje k platnosti formálního uzavření, stranám jde zpravidla jen o úpravu majetkových vztahů, zejména pro případ, že by se manželé rozešli. Jestliže nebyl dosud nalezen doklad, jak se právně posuzovala nevěra, je i to svědectvím o přílišném uvolnění manželství,a ovšem také o značné právní nejistotě v té věci.Zvýhodnění ženy proti jiným právům, zejména římskému, zjišťuje Wolff také v institutu poručenství.

Institutu otroctví věnuje autor necelou stránku studie. Jenom plné otroctví mělo ještě své charakteristické znaky. Vznikalo narozením z otrokyně - bylo pochybné,zda se odložené dítě stává otrokem toho, kdo se ho ujal. Válečné zajetí se od Principátu stávalo naprosto sporadickým a téměř nepraktickým důvodem vzniku otroctví. Pro propuštění, jež bylo přípustné i s určitou následnou vázaností propuštěncovou, existovalo několik forem.

Také v dědickém právu lze shledat uvolnění, místy i značné, ač naproti původním řeckým právům (nejde již o zachování majetku v oiku), ač naproti právu římskému. Vedle posloupnosti ze zákona uznává právo projev zůstavitelův, jednostranný nebo smluvní, byl-li fixován písemně. Později se žádalo přibrání svědků nebo notáře.I zde se setkáváme s rovností pohlaví. Povinný díl znám není,rovněž ne rozdíl mezi sukcesí universální a singulární.

Zvláštní úvahu věnuje autor "uspořádání soukromého právního styku." Upozorňuje, že egyptští notáři, ačkoli je nelze pokládat za juristy v pravém smyslu, vyznali se dobře v umění,jak vyhovět potřebám a zájmům stran v konkrétní listině.Soukromé vlastnictví jako hospodářsko-sociální princip bylo uznáváno, ale v Egyptě omezováno kontrolou státu v různých směrech.Pokud však šlo o vlastnictví jakožto právnickou kategorii, setrvával archaický názor, že jde sice o panství nad věcí, ale bez dalšího upřesnění, jak je známe jinde. Jeho ochrana byla namnoze věcí správních orgánů.Jednání kausální nebylo odlišováno od jednání věcného, jež je realizovalo. Proto nebyl znám ani trh jako smlouva konsensuální. Pro převod pozemků a otroků předpisoval ostatně zákon formu písemnou, jinde trh zůstával trhem za hotové. To lze pozorovat také u ostatních smluvních typů, jichž je málo. Zpravidla je to půjčka (daneion),jež

slouží svou povahou jakožto smlouva reálná k zajištění nejrůznějších plnění , zejména též zaplacení kupní ceny. Kdežto zde nebylo zdaleka dosaženo důvtipu římských právníků, vidíme na druhé straně, jak zmínění praktikové dosahovali vhodnou formulací účinků zastoupení, smlouvy ve prospěch třetích, postupu pohledávky, ano tím,že vynechali v listině jméno oprávněného, i účinků cenných papírů. Ke studii je připojena "vybraná bibliografie" se stručným a výstižným hodnocením.

Cvetler

Hans Julius Wolff, Die banknotarielle Urkunde des römischen Ägypten. Zvl. otisk z Estudios jurídicos en homenaje al Profesor Santa Cruz Teijeiro, Valencia 1974, 593 - 605.

Když na přelomu 19.a 20.století shledávali tehdejší papyrologové v pramenném materiálu překvapující někdy podobnosti antických peněžněekonomických zařízení s novodobým, svádělo to některé někdy příliš daleko ve snaze zpřístupnit ony instituce modernímu čtenáři. Svědčily o tom již názvy spisů, např. "Girowesen im griechischen Ägypten" (1910), kde Friedrich Preisigke,povolaním vysoký poštovní úředník,aktualizoval bezpeněžní hospodářský styk. Ale i badatelé s jemnějším historickým cítěním, tak zakladatel juristické papyrologie, Ludwig Mitteis,prezentovali se zřejmým potěšením vědecké obci instituce dotud netušené, jak je dosvědčovaly nově nalézané papyry.

Patřila k nim d i a g r a f é. Původně to byl technický termín pro operaci,kterou prováděly v Egyptě banky,hotově platíce nebo jen z konta na konto převádějíce, peníze klientů. Zároveň však to byl účetnětechnický výraz i pro zápis té operace do knih banky a posléze také právnětechnický termín pro listinu,tuto operaci osvědčující a bankou vydávanou klientovi jako doklad,že k úkonu došlo. V některých z těchto osvědčení se zjistilo, že uvádějí, proč k transakci došlo, dokládají tedy i kausální jednání,jako půjčku, koupi a pod. Taková osvědčení si uvykla moderní nauka označovat jako "samostatné" diagrafy. V jiných se však odkazuje na jinou listinu,jejímž obsahem je kausální jednání; nauka zde mluví o "nesamostatných" diagrafách.

Anotovaná studie je souhrnným přehledem pramenů a speciální literatury o problémech diagrafy i sdělením autorových výsledků, jak je připravil jako dílčí ukázku z kompendia Handbuch des Rechts der griechischen Papyri. Pracuje na něm několik let za účasti J.Modrzejewského,aby tak vyhovělo naléhavé potřebě,když uplynulo již přes 20 let od 2.vydání záslužné syntézy R. Taubenschlaga "The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri".

H.J. Wolff obezřetně přezkoumává vývoj učení o diagrafé, jakožto "bankovněnotářské listině", zajímá ho tedy,jak a kdy došlo k tomu, že osvědčující diagrafé přistoupila jako další listina, požívající veřejné víry, k existujícím již takto kvalifikovaným listinám notářů státních anebo soudních. Nejstarší egyptské diagrafy pocházejí z doby Augustovy a jejich stereotypní formulář uvádí důvod, proč jedna strana od druhé obdržela uváděný obnos. Tento formulář se mění od doby Trajánovy tak, že bankou vydávané osvědčení přestává být pouhým opisem účetního zápisu, nýbrž nabývá funkce listiny o kausálním jednání, které se tím stává hlavním obsahem listinného osvědčení.

Z dosavadních pramenů není zřejmé,zda k tomu došlo vydáním předpokládané normy, která snad výslovně postavila bankovní listinu na úroveň zmíněných notářských listin, anebo zda šlo o ponenáhlý spontánní vývoj. Pro tuto druhou hypotézu se autor vyslovuje a uvádí doklady a důvody. Současně dochází také k vytrácení rozdílu mezi"samostatnou" a "nesamostatnou" diagrafou,který ostatně vytvořila spíše naše věda,než egyptská listinná praxe.

Postupným vyrovnáváním bankovní listiny s oběma staršími notářskými typy a jejich napodobením docházelo i k některým změnám ve formuláři diagrafy, která tím namnoze přestávala mít již i zevní podobu i vnitřní charakter kdysi jen účetního dokumentu.Stejně jako obou starších notářských listin přestalo se bankovní diagrafy užívat koncem 3.stol. n.l. Dosavadní pramenný materiál nedovoluje odpovědět na otázku,proč k tomu, a to u všech tří typů listin, došlo.

Cvetler

Kazimierz Kolanczyk,Prawo rzymskie, Panstwowe wydawnictwo naukowe, 2. vydání Warszawa 1976, 538 stran

Pro právní romanisty a právní historiky vůbec je jistě příjemným překvapením,že tato znamenitá učebnice vychází již po třech letech ve druhém opraveném vydání (k 1. vydání viz mou recenzi v PHS 19 (1975)str. 235-242.). Ale hlavně tento nakladatelský čin svědčí o velikém úspěchu prvního vydání, neboť byl-li náklad 5 000 výtisků rozebrán za pouhé dva roky, museli si mnoho výtisků kromě studentů právnických fakult zajistit též četní zájemci z příbuzných oborů a z humanisticky zaměřených vzdělaných kruhů vůbec, pro něž římské právo bude vždy znamenat významnou část kulturního odkazu antiky.

Učebnice zachovává svou dosavadní skladbu, kterou podstatněji rozšiřuje v §§ 37 A a 37 B (Právo římsko-byzantské v letech 565-1433 a Právo římské v západní a střední Evropě - celkem 8 stran) a o Slovníček latinské terminologie (velmi pečlivě a netypicky zpracovaný na 18 stranách); ostatních 24 stran rozšíření textu připadá na podrobnější výklad jednotlivých bodů s poznámkami.

Přejeme autorovi, aby jeho dílo, vydané nyní v nákladu 10 000 mělo stejný úspěch jako vydání první.

Bartošek

Jaroslav Ludvíkovský, Latinské legendy českého středověku, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, E 18-19 1973 - 1974, str. 267 - 308

V úvodu autor shrnuje výsledky staleté diskuse o pravosti Kristiánovy legendy. Právem konstatuje, že celý obraz naší středověké hagiografie záleží na představě, jakou si učiníme o pravosti a datování tohoto textu. Navazuje na výzkumy J. Pekaře a z části i V. Chalupeckého, jakož i na filologické rozbory J. Vilikovského,snesl J.Ludvíkovský v posledních třech desetiletích řadu důkazů pro pravost Kristiánovy legendy, kterou ve shodě s jejím prologem datuje do sklonku 10. století. Nejnověji autor odmítl názor O. Králíka, že v prologu Kristiánovy legendy znamená slovo Christianus "křestan" (a nikoli vlastní jméno Kristián) a že tzv. Kristiánova legenda je dílem Vojtěchova bratra Radima-Gaudentia.Spisovatel setrval při výkladu, že Kristián, autor legendy, byl Slavníkovec (Vojtěchův strýc) a že nemá nic společného se záhadným Kosmovým Přemyslovcem Strachkvasem. Kristiánovo vzdělání - stejně jako Vojtěchovo - bylo latinské a jeho legenda se opírá především o literární tradice západní hagiografie,ale obsahuje i pozoruhodnou složku cyrilometodějskou, pojatou v duchu symbiózy latinsko-slovanské.Jak se tato tradice udržovala ve středověkých Čechách v latinském literárním rouše a s ortodoxně římskou orientací, dovozuje J. Ludvíkovský přesvědčivě v 1. kapitole, pojednávající o latinských legendách cyrilometodějských. Uzavírá ji konstatováním,že cyrilometodějská tradice žila u nás po celý středověk, i když oficiální kult soluňských bratří počal existovat až v době Karla IV. Další kapitoly se zabývají podrobně filiací latinských legend václavských a ludmilských (zde postrádám určitější stanovisko autora k datací legendy "Fuit"), dále legend vojtěšských (autor právem odmítl Králíkův názor o prioritě "Veršů o utrpení sv. Vojtěcha"), legend prokopských, Života bratra Hroznaty a Života bl. Anežky České.

Rozsáhlá studie J. Ludvíkovského je cenným jubilejním příspěvkem ke stému výročí vydání I. svazku Emlerových Pramenů dějin českých (1873) a po svém soudu dosud nejlepším shrnutím výsledků nejnovějších výzkumů o latinských středověkých legendách českého původu.

•

Bulín

•

František Čáda, Znojemské rukopisy, Jižní Morava - Vlastivědný sborník, Brno 1975, II., 33-57

Nepochybně poslední práce nedávno zesnulého moravského právního historika zaslouží pozornosti z několika důvodů. Je především dalším, i když bohužel již posledním článkem v řetězu jeho záslužných prací pořadatelských a kodikologických. Jak naznačuje název, jde o soupis (katalog) rukopisů, který Čáda doprovodil krátkou, ale podnětnou úvodní studií o rukopisech tohoto jihomoravského královského města. Její obsah potvrzuje, že známý znojemský kodex, bohatě iluminovaný "Municipál" Štěpána z Vyškova má významné postavení v souboru znojemských rukopisů nejen svými výtvarnými a obsahovými hodnotami, nýbrž i tím, jak dokládá vývoj znojemského městského práva. Je totiž jakýmsi mezníkem ohraničujícím rozmach samostatného znojemského městského práva. Bohatství znojemského rukopisného fondu jím ovšem zdaleka není vyčerpáno. S právním vývojem města souvisí i zajímavý rukopis cechovních pravidel z XV.stol. Rovněž skutečnost.že v souboru rukopisů se setkáváme s Dantovou "Monarchií" nelze ponechat bez povšimnutí. Autor právem zdůrazňuje, že jde o poměrně vzácné rukopisné dochování.

Urfus

Studie o rukopisech XIII., Praha 1974

Studie o rukopisech XIII.,přináší řadu studií pozoruhodných i z hlediska právněhistorického. Úvodní stat Jiřího P r a ž á k a, věnovaná památce akademika V. Vojtíška, je zaměřena na teorii kodiko ogie jako pomocné vědy historické (a to "archeologické) a na její poměr k diplomatice,epigrafice, filologii, paleografii a ostatním vědám historickým. Bohumil R y b a rozebírá fragmenty vyšebrodské knihovny, které obsahují text slovníku, zv. Glossae Salomonis. Právního historika zaujme článek Jiřího K e j ř e o spise teologa a právníka Heřmana z Prahy "Concordantia decretalium cum decretis"z let 1327 až 1329,do nedávna

neznámém, jakož i stat Anežky V i d m a n o v é, která dokazuje italský původ Quadripartitu a vyvrací domněnku o jeho zvláštní české redakci. Mojmír Š v á b e n s k ý otiskuje tři dosud neznámé synodální statuty pražské diecéze, zatímco František H o f f m a n n podává zprávu o jednom rukopisu ze 16. století, který pochází z dietrichsteinské knihovny v Mikulově a obsahuje mimo jiné jihlavský horní řád. Kulturněhistoricky pozoruhodná stat Josefa H e j n i c e rozebírá proslovy profesorů jezuitského gymnázia v Českém Krumlově z konce 17. a počátku 18. století a dovozuje z nich postupný úpadek humanismu a vítězství baroka. Svazek dále obsahuje přehled Prokopa Z a o r a l a dosavadních výsledků studia rukopisů starých moravských knihoven. František P o k o r n ý pojednal o moravských misálech a jejich vztazích k uherskému prostředí. Velmi užitečná je bibliografie kodikologické literatury z r.1972 (s doplňky za minulá léta),připojená na konci svazku.

Bulín

Franciscus Döry, Georgius Bónis,Vera Bácskai, Decreta Regni Hungariae,Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301 - 1457, Akadémiai Kiadó, Budapest 1976, 491 strán

Táto pramenná zbierka, resp. edícia vychádza ako prvý zväzok série, v ktorej vyjdú kritické vydania uhorských dekrétov, t.j. právnych noriem zákonnej povahy z čias pred rokom 1526, tedy pred bitkou pri Mohači. Základný materiál k tomu zazbieral F. Dory a z jeho pozostalosti to doplnili a bohatým poznámkovým aparátom vystrojili Gy. Bónis a V. Bácskaiová. Ide o jedinečnú kritickú edíciu, ktorá v maďarskej právnej historiografii doteraz nemá obdoby. Obsahuje aj také dekréty, čo neboli zahrnuté do známej zbierky Corpus juris Hungarici, ako aj zlomky dekrétov roztúsené v rôznych pramenných edíciách a rukopisoch.

Výtečný úvod v nemčine a maďarčine vypracoval Gy. Bónis. Pritom jednoznačne podvrátil iluzórne tézy niekdajšej maďarskej buržoáznej historiografie o tom, že zákony v Uhorsku vznikali od prvoti za súčinnosti "národa" alebo jeho predstaviteľov. Preto výslovne uviedol, že v stredovekom Uhorsku vôbec nebol známy nijaký rozdiel medzi zákonom a kráľovským nariadením.

Pred textovou časťou edície je zoznam skratiek použitých starších edícií,iných publikácií a rukopisov.K jednotlivým dokumentom sa v nemčine uvádzajú podrobné regesty obsahujúce spoločenské a politické pozadie vzniku týchto dokumentov, potom použité edície, literatúru a v poznámkach pod riadkom ďalšie vysvetlivky a prípadné rôzne verzie znenia textov. Na konci je konkordancia odchýlnych číselných označení dekrétov v rôznych edíciách a napokon kombinovaný menný a vecný register.

Vynikujúca odborná úroveň tejto edície spôsobuje, že odteraz každý bádateľ, ktorý bude skúmať alebo sa bude odvolávať na znenie uhorských dekrétov z obdobia, ktoré je pokryté týmto dielom, bude záväzne odkázaný na toto dielo, ak pre svoju prácu chce nárokovať seriózność. To platí aj v podmienkach československej právnej historiografii pre bádateľov z oblasti štátoprávnych dejín na Slovensku.

Karpat

Josef Macůrek, Pod Hostýnem a Křídlem, Úvahy o osudech vesnického lidu ve 14.-19. století, Brno 1975,stran 224, obrazových příloh 56

Tato nová monografie předního moravského historika vyrostla z přednášky, kterou autor proslovil 18.7.1965 při oslavách 600. výročí trvání obce Chomýže v malebném kraji pod Hostýnem.

Je věnována této jeho rodné obci a rodnému kraji. Jejím cílem je "naznačit dějinné osudy především rodné obce Chomýže". Ale se zřetelem k zeměpisné poloze i k historickým souvislostem přihlédl autor také k okolním osadám pod Hostýnem a Křídlem (Brusné,Slavkov,Bílavsko, Hlinsko pod Hostýnem, Jankovice), které měly analogické osudy. Pozornost věnoval i nedaleké Rusavě, někdejším Rotalovicím. V úvodní stati pojednal o hlavních pramenech,zejména archívních, k hospodářským a sociálním dějinám svého rodného kraje. V dalších 5 kapitolách sledoval osudy vesnického lidu v uvedené oblasti od 14. stol. do r. 1848, při čemž se zaměřil zejména na tyto problémy: vznik uvedených osad,jejich původ a ráz jejich názvů; vývoj osídlení od 16. do 19.století;sukcesi držitelů jednotlivých usedlostí; rozsah usedlostí a názvy polních tratí; vesnické řády a správu obcí;hospodářskou a společenskou situaci vesnického lidu. Právního historika zaujmou zejména autorovy úvahy o společenských a právních vztazích poddaných k vrchnostem, církvi a státu, o výši rozličných břemen ukládaných poddaným ze strany vrchnosti i státu a o pokusech poddaných o uvolnění v 18.-19. století. Vědeckou upotřebitelnost spisu, který sleduje vývoj autorova rodného kraje na širším pozadí moravských dějin a tím překračuje rámec pouhé regionální studie,zvyšují textové přílohy s přehledně sestavenými údaji z katastrů, urbářů,matrik a jiných pramenů.

Bulín

Lityński Adam, Przestępstwa polityczne w Polskim prawie karnym XVI - XVII wieku. /Politické delikty v polském právu trestním XVI - XVII století/. Uniwersytet Śląski, Katowice 1976, 203 /rezumé ruské a francúzské/

Sliezska univerzita v Katoviciach, ktorá bola pred niekoľkymi rokmi doplnená aj o právnickú fakultu, naráža-ako skoro každá novozaložená vysoká škola - na nedostatok učiteľských síl. Pravda, tým sa nadaným a snaživým otvárajú vítané možnosti uplatnenia. Sme svedkami toho, že aj na právnickej fakulte v Katoviciach nachádza sa rad mladších učiteľov, ktorí cieľavedome rozširujú svoju odbornú zdatnosť, aby právom obsadili náročné učiteľské funkcie na fakulte. Medzi nimi treba uviesť aj autora posudzovanej práce,ktorý okrem nej predstavil sa odbornej verejnosti radom štúdií z poľských právnych dejín i monografiou o šľachtickej hospodárskej samospráve v Malopoľsku v 17. storočí. Po predprípravе štúdiami z dejín poľského trestného práva predložil teraz súbornú monografiu o politických deliktoch v trestnom práve poľskom v 16.-18.storočí. Stručne vyjadrené autor v práci osvetľuje, aké trestné činy poznalo v uvedenom období poľské trestné právo,pokiaľ išlo o nedovolenú činnosť proti štátu a jeho orgánom. Na podklade podrobného historického rozboru prichádza k záveru,že škála trestných činov v poľskom šľachtickom trestnom práve bola omnoho širšia ako v starom rímskom práve, kde crimen laesae majestatis zahrnoval aj činnosť proti štátu,nielen proti hlave štátu, ako to vymedzilo poľské trestné právo. Táto zmena podľa autora,a treba s ním plne súhlasiť,vyplývala zo špecifickej poľskej situácie,kde sa štátne zriadenie nevykryštalizovalo v prospech absolutizmu, ale v prospech šľachtickej demokracie.V záujme tejto bolo treba zúžiť skutkové podstaty politických trestných činov, najmä aby sa šľachte zabezpečila sloboda zhromažďovania a dokonca aj právo odmietnutia poslušnosti kráľovi. A naopak porušovanie týchto šľachtických slobôd bolo vyjadrené v osobitných trestných činoch. Tým spôsobom mohlo dojsť k povstaniu v 1794,ktoré nieslo aj niektoré rysy modernej sociálnej revolúcie. Revolúcia prišla s radom moderných prvkov v oblasti trestného práva,tak v projektoch ako aj v revolučnej praxi, ktoré sa obsahovo celkom kryjú s návrhmi z prostredia osvietenského a ktoré sa neskôr presadili ako moderné trestneprávne myšlienky.

Lityńského monografia je založená na hlbokej analýze prameňov a bohatej právnehistorickej literatúry, poľskej i celoeuropskej súčasnej tlače. Môže z nej mať užitok každý,kto sa zaujíma o dejiny trestného práva a jeho dejinné prepracovávanie,modernizovanie a zdokonaľovanie.

Rebro

Walter W. Davis, Joseph II, An Imperial Reformer for the Austrian Netherlands, The Hague 1974

Události z konce vlády Josefa II. v rakouském Nizozemí - tedy v nynější Belgii - náleží k těm, o nichž najdeme sice zmínku v každé učebnici, o nichž však v podrobnostech víme velmi málo nebo dokonce vůbec nic. Právě tuto mezeru vyplňuje důkladná a hutná monografie Davisova.V duchu západoevropské,zvláště anglosaské historiografie líčí nezdar josefinské politiky v této části habsburského soustátí jako výsledek osobní tragedie jejího tvůrce, způsobené neporozuměním jeho záměrům. Skutečnost, že toto stanovisko zaujali i ti, jejichž zájmy byly v podstatě shodné s cíli, které Josef II. sledoval, přispěla prý nakonec nejvíce k osudového rozuzlení. Na pozadí tohoto rámce je sneseno mnoho rozmanitého materiálu, pronikavých postřehů i hluboce poučených pohledů do zákulisí belgického politického života; zejména přehledně je podán obraz, jak názorově a stranicky byl rozčleněn politický a veřejný život (z nejvýznamnějších skupin jmenujme alespoň progresivní osvícenskou a frankofilskou frakci Vonckovu a s ní spojenou liberální šlechtu v čele s vévodou Urselem nebo oportunistickou stranou Van der Nootovu;z jiných seskupení společnost "Pro aris et focis", jejímž vůdcem byl právě Jean Francois Vonck). Každý, kdo chce poznat rakouský osvícený absolutismus, at je již historikem či právníkem, tu najde mnoho poučení. Český čtenář bude kromě toho zaujat i některými dalšími podrobnostmi. Davis sleduje široce kořeny rakouského osvícenství.V těchto mezích věnuje značnou pozornost i ideovému vývoji v Čechách na přelomu 17. a v prvé polovině následujícího století.Na prvý pohled lze sice poznat autorovu závislost na závěrech Ed. Wintra; i tak však nelze zamlčet, že v celkovém hodnocení je akcent na "české" zdroje rakouského josefinismu položen u Davise snad ještě silněji než.u německého historika. Stejně zajímavé je i pro toho,kdo sleduje český vývoj, vyústění belgického odporu proti politice vídeňského dvora. Odpor, který tu vyrostl, sáhl, jak známo, ke krajním formám a usiloval o naprosté odtržení od Rakouska. Nadto byl zajímavým průsečíkem několika významných souvislostí: na jedné straně jakoby se v něm v jakési vzdálené reprize opakovala nizozemská revoluce v Holandsku i její využití stavovské reprezentace k nastolení revoluční moci; na druhé straně se tu křížily nepochybné ohlasy americké a propukající francouzské revoluce, stejně jako zdůrazňování toho, že Josef II. porušil smlouvu mezi panovníkem a národem.Těchto výrazových prostředků přitom zdaleka neužívaly jen progresivní síly, nýbrž i vyslovení oportunisté a zpátečníci. Nelze se proto divit, že čteme-li tyto řádky, vtírá

se nám i nejednou chut srovnávat s našimi domácími událostmi v l. 1790-1, kdy protijosefinská stavovská opozice užívala podobné politické frazeologie.

Urfus

M. M. Kekelia, Soudní organizace a proces v Gruzii v době připojení k Rusku /Kniha I., Kartsko - kachetské carství/, Tbilisi 1970, 378 stran /gruzinsky/

Styky československých a gruzinských právních historiků nejsou časté, mimo základní učebnici gruzinských právních dějin, jejimž autorem je I. I. Surguladze (viz zprávu o literatuře od akademika Václava Vaněčka v PHS 15/1971,str.279-280) jsou v Československu známy jen starší práce J. Karsta. O to zajímavější je poslední práce M.M.Kekelii. Největším a ne nezanedbatelným problémem zde však bude to, že práce je napsána gruzínsky.

Kekeliova rozsáhlá práce se zabývá problematikou gruzínského práva se zřetelem především na soudní organizaci a právo procesní. Časově práce zahrnuje období od r.1744 (spojení kartského a kachetského carství) do roku 1864 (rok konečného připojení celé Gruzie k Rusku).

Úvod (str. 27-46) je věnován studiu a rozboru základních gruzínských právních pramenů, především Vachtangově sbírce zákonů. Mimo tento základní právní pramen bylo použito řady archívních materiálů.Pro gruzínskou právní historii byly tak Kekeliovou prací objeveny a zpracovány dosud neznámé či málo známé archívní materiály.Jejich použití v mnohých případech vede k novým závěrům. V oblasti dějin soudnictví a soudního procesu v Gruzii 18.-19. století je to nejkomplexnější zpracování archívních pramenů vůbec.

Část druhá první hlavy (str. 46-85) je věnována právní úpravě jednotlivých institutů procesního práva (např. neodůvodněné soudní žaloby, lživá přísaha apod.). Postupně jsou pak řešeny otázky gruzínského městského zákonodárství (např.stavební řády), problematika obyčejového gruzínského práva a práva vojenského.

Hlava druhá (str.112-252) se zabývá vlastní organizací soudnictví a jednotlivými soudními orgány. Zvláštní pozornost je věnována významnému článku gruzínského soudnictví, kterým byl panovník. V Kekeliově práci je soudní činnost panovníka průběžně dokládána na příkladu soudní činnosti významné osobnosti gruzínských dějin - caru Irakliovi II. V soudní činnosti panovníka se zjevuje patrná snaha po eliminování vlivu jednotlivých feudálů při výkonu soudnictví.Pro postavení hlavy státu v oblasti soudnictví je charakteristická i jeho činnost normotvorná

a významné ovlivňování soudní praxe, tím že panovníkova rozhodnutí byla instrukcí pro rozhodování ostatních soudů v analogických případech.

Následující části hlavy druhé (str.121-252) jsou pak věnovány soudním pravomocem jednotlivých osob, úředníků a orgánů (např. členů panovnického domu, státní rady, dvorských a správních úředníků, jednotlivých feudálů). Zvláštní pozornost je věnována soudnictví církevnímu a dále soudní činnosti osob o neúředním charakteru (str.252-258).

Otázky gruzínského soudního procesu 18.-19. století řeší závěrečná část Kekeliovy práce (str. 256-325). První důležitou otázkou, kterou autor řeší, je otázka charakteru a typu feudálního gruzínského soudního procesu. Kekelia považuje gruzínský soudní proces za proces typicky inkviziční s charakteristickým rysem neodděleného procesu trestního a občanského.

V další kapitole se autor zabývá otázkou, do té doby v gruzínské právní historii nezkoumanou, a to činností soudů v odvolacím řízení. V zásadě jsou řešeny otázky procesního a kompetenčního charakteru v případě napadnutí soudního prvoinstančního rozhodnutí. Potvrzováním soudních rozhodnutí a jejich výkonem se zabývají poslední dvě kapitoly třetí hlavy.

Z rozsáhlé Kekeliovy práce lze v zásadě shrnout tyto základní poznatky a závěry: základním pramenem procesního práva v Gruzii 18. a 19. století byla Vachtangova sbírka zákonů; postupně se vytváří složitý systém soudů s poměrně přesně určenou kompetencí;ústřední orgány státní moci mají zjevnou tendenci omezování samostatné soudní činnosti jednotlivých feudálů; bohatou soudní činnost nadále vyvíjejí soudy třetího - mediátora, které se řídily hlavně obyčejovým gruzínským právem; soudní proces měl v zásadě charakter procesu inkvizičního,čemuž odpovídá i zásada formální pravdy v dokazování;s ohledem na četné územní a politické změny v Gruzii 18. a 19.století zůstává společným právním základem starogruzínské obyčejové právo.

Kekeliovy předložené závěry v zásadě potvrzují obecné zákonitosti vývoje feudálního státu a jeho právního systému.

Kocích

Právnická vzdelanosť na Slovensku /1848 - 1971/, materiály z konferencie k 50. výročiu vzniku Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave /Smolenice 2.-4. novembra 1971/, Acta Facultatis Juridicae Universitatis Comenianae, Bratislava 1975, 452 stran, zodpovědný redaktor J. Cúth, výkonná redaktorka Š. Mertanová

V roce 1959 se konalo ve Smolenicí poprvé vědecké setkání právních historiků z Československa a z Madarska. Od té doby do roku 1971 se sešli právní historikové z těchto zemí ještě devětkrát, aby projednali důležité otázky z oboru dějin státu a práva zajímající právní historiky obou zemí. Během doby získávaly konference ve Smolenicí stále více mezinárodní charakter,nebot jejich zasedání se účastnili i zástupci právní historie z ostatních socialistických zemí a vyměňovali si zde zkušenosti týkající se výuky a dalšího teoretického a praktického rozvíjeni právní historie. Setkání právních historiků ze socialistických zemí napomáhají koncepčnímu a systematickému rozvoji právní historie na základě marxisticko-leninského světového názoru a na základě důsledně uplatňované komparativní metody.

Konference v roce 1971 se konala u příležitosti 50. výročí otevření bratislavské právnické fakulty. Byli to pracovníci právnické fakulty v Bratislavě, zejména pracovníci katedry dějin státu a práva a členové oddělení dějin Ústavu státu a práva v Bratislavě, kteří se iniciativně chopili příprav a organizace konference ve Smolenici.Tématem konference byla právnická vzdělanost na Slovensku a její tradice.Program konference byl rozdělen na dvě části. První den zasedala první sekce zabývající se studiem práva v současnosti a druhý den pracovala druhá sekce - právněhistorická.

Publikace, která byla v minulém roce vydána v Bratislavě, obsahuje nejdůležitější materiály,referáty a diskuzní příspěvky, které byly konferenci předloženy.Referáty a diskuzní příspěvky jsou v publikaci uveřejněny v ruském, francouzském nebo německém znění. Na konci svazku je připojeno krátké slovenské a německé resumé, zahrnující hlavní myšlenky přednesených příspěvků.

Jako první příspěvek je v publikaci uveden hlavní referát J. Cúth, "50 let Juridičeskogo fakulteta imeni Komenskogo" (str. 25-35). Autor se zde zabýval činností bratislavské právnické fakulty v uplynulých letech, přičemž vyzvedl význam úlohy právnické fakulty zvláště po roce 1945, kdy byly položeny základy socialistického školství. S.Matoušek věnoval ve svém referátu "O meste gosudarstvennogo prava v sisteme prepodavanija i vospitanija na juridičeskom fakultete Bratislavskogo universiteta im.Ja.A.Komenskogo"(str.37-45) pozornost výuce ústavního prá-

va na právnické fakultě v Bratislavě. Zdůraznil, že ústavní právo představuje důležité právní odvětví, nebot reguluje základní společenské vztahy a ostatní právní odvětví spočívají na právních normách ústavního práva a z těchto norem vycházejí.A.Slovinský pojednal ve svém příspěvku "K voprosu o razvitii i sovremennom položenii v obučenii i issledovatelskoj rabote v oblasti finansovogo prava na Juridičeskom fakultete universiteta im. Komenskogo" (str. 47-53) o významu výuky finančního práva ve vzdělávacím procesu mladých právníků. P.Dojčák ve svém příspěvku "Vozniknovenie i formirovanie marksistsko-leninskoj teorii gosudarstva i prava na Juridičeskom fakultete Bratislavskogo universiteta im. Ja.A. Komenskogo" (str. 55-62) se zabýval vznikem vědní disciplíny marxistické teorie státu a práva na právnické fakultě v Bratislavě v souvislosti s vítězstvím proletariátu v roce 1948. Vyzvedl nutnost rozvíjet i nadále obor teorie státu a práva, která tvoří teoretickou základnu dalšího vzdělávání mladých právníků. K. Rebro pojednal ve svém příspěvku "Položenie predmeta istorii gosudarstva i prava v sisteme prepodavanija na juridičeskom fakultete Bratislavskogo universiteta im. Ja.A.Komenskogo" (str. 63-78) o mimořádné důležitosti výuky dějin státu a práva na právnických fakultách a ukázal obsahový a strukturální vývoj této učební disciplíny od roku 1948 až do současnosti.

J.Filo, "Pjatidesjatye gody žizni Juridičeskogo fakulteta(str.79-82) se zabýval rozvojem socialistického vysokého právnického učení v padesátých letech. E. Husar "Ob istorii i problemach ugolovnogo prava"(str. 83-92) hovořil o místu trestního práva v systému vyučovacích předmětů na právnické fakultě. J. Kolesár "O nekotorych voprosach obučenija, svjazannogo s povyšeniem kvalifikacii na Juridičeskom fakultete Bratislavskogo universiteta im.Komenskogo" (str.93-96)zdůraznil nutnost stálého zlepšování výuky na právnických fakultách a zvyšování kvalifikace mladých kádrů, přičemž vyzvedl nutnost spojení teorie s praxí.

V publikaci jsou dále obsaženy příspěvky J.Chudíka "50-tiletnij jubilej Juridičeskogo fakulteta Bratislavskogo universiteta im. Ja.A. Komenskogo"(str.97-100),A.Csizmadii,"Qualification et formation des fonctionnaires de l'administration publique en Hongrie (1947/1971)" (str. 101-111), G. Máthé "L'enseignement du droit aux cours du soir de l'Université de Budapest (1945-1970)" (str.113-127) a T.Révész "Le développement de l'enseignement par correspondance à la Faculté de Droit de l'Université Eötvös Loránd de Budapest (1951-1971)" (str.129-143). A. Csizmadia vysoce zhodnotil spolupráci československých a maďarských právních historiků a vzpomenul iniciátora této spolupráce z maďarské strany zesnulého profesora Sarlóse.

F.Milkova "Reformy juridičeskogo obrazovanija v Bolgarii ustanovlenija narodnoj vlasti do nastojaščego vremeni" (str.145-158) věnovala

pozornost reformám právnické výuky v Bulharsku od vzniku bulharské právnické fakulty v Sofii v roce 1892 do dnešní doby.L.Pauli zdůraznil význam dizertačních prací ve výchově právnického dorostu "Du rôle de la dissertation de licence dans la formation de juristes dans la République Populaire de Pologne" (str.159-166).

V další části publikace jsou uveřejněny příspěvky, které byly předloženy právněhistorické sekci.

Postavou Vl.Clementise se zabývala Z.Holotíková, "Vladimir Clementis juriste et homme politique" (str.169-179). A.Rašla "Progressivnoe dviženie slovackogo studenčestva na Juridičeskom fakultete v prošlom"(str. 181-201) analyzoval postavení studentů na Komenského universitě v letech 1934-1938 a zhodnotil politickou angažovanost studentského hnutí. A.Varga pojednal ve svém příspěvku "K istorii akademii v Bratislave v period absolutizma n dualizma v 1850/1914 gg." (str.203-218) o právnické Akademii v Bratislavě v letech 1850-1914. M. Potemra věnoval pozornost činnosti košické právnické Akademie v letech 1848-1922 "Die Juristische Akademie in Košice in den Jahren 1848-1922" (str. 219-250): K.Urbanová se ve svém příspěvku "Juridičeskie žurnaly v Slovakii v period 1918-1938 godov (str.251-257) zabývá analýzou slovenských právnických časopisů, které byly kolportovány v letech 1918-1938. J.Houser "La faculté de Droit de l'Université de Prague et la question du droit d´Etat tchéque de 1882à1918" (str.259-270) věnoval pozornost státnímu českému právu v letech 1882-1918.

Člen katedry dějin státu a práva pražské právnické fakulty K.Malý pojednal ve svém podnětném příspěvku "La lutte pour l´enseignement à l´Université Charles de l´histoire du droit tchèque" (str.271-287) o boji za výuku historie českého práva na Universitě Karlově v období od šedesátých let 19. století do vzniku Československé republiky. Je třeba vyzvednout, že se autor opírá o bohatou literaturu (V.Vaněček, J.Kapras, J.Čeňakovský, J.Morávek a další). Na pojednání K.Malého navazuje příspěvek nedávno zesnulého J.Morávka "Die Gründung tschechischer Lehrstuhle an der Prager Universität" (str. 289-296). J.Havránek se zajímá zejména o sociální skladbu studentů na pražské právnické fakultě na konci 19. a na začátku 20. století a o obsahovou náplň studia "Rol juridičeskogo obrazovanija v českom narode v konce 19.i načale 20. stoletija (str. 297-302).

Dále jsou v publikaci zařazeny dva příspěvky A.Herlei "Le développment de l´enseignement juridique en Roumanie jusqu´à la première guerre mondiale" (str.303-313), L´unification de l´enseignement juridique supérieur roumain entre les deux querres mondiales" (str. 315-325), příspěvek A. Csizmadii "Qualification et formation des fonctionnaires de l´administration publique en Hongrie (1867-1918)" (str.327-

338) a A.Degré "La formation des avocats en Hongrie à l´époque capitaliste" (str.339-348), který věnoval pozornost postavení a činnosti advokátů v Madarsku za kapitalismu. E.Pólay "Reforme und Reformvorschläge im Bereiche des Unterrichtes des Römischen Rechts nach dem zweiten Weltkrieg in Ungarn" (str.349-356) pojednal v návaznosti na příspěvek profesora Rebra o výuce římského práva v Madarsku a o významu této disciplíny pro výchovu mladých právníků.

V publikaci jsou obsaženy ještě stati od J.Karpata "Deux traits spécifiques de l´enseignement d´histoire du droit en Hongrie jusqu´à 1918" (str.357-363), F.Pecze "Rezultaty koordinacii issledovatelskoj raboty v oblasti istorii gosudarstva i prava v 50-60 gg." (str. 365-386) a K. Szegvári - Nagy "La formation des femmes aux universités et aux écoles supérieures" (str.397-410).

Jako předposlední je v knize zařazen referát dalšího člena katedry dějin státu a práva právnické fakulty v Praze L.Soukupa "Usilija k reforme juridičeskogo obrazovanija v Čechoslovakii (1918-1938)" (str.387-395).Autorovi se dobře podařilo postihnout a analyzovat snahy směřující v Československu v letech 1918-1938 k přestavbě právnického studia.

Na závěr je v publikaci oddíl s názvem Diskuse. Úvodní referát do diskuse přednesl L. Bianchi. Dále vystoupili A. Herlea, A.Csizmadia, Š.Mertanová a A.Lazarescu. Zajímavý diskuzní příspěvek věnující pozornost fašizačnímu procesu na právnické fakultě německé university v Praze v roce 1938/39 přednesl člen katedry dějin státu a práva právnické fakulty v Praze K.Litsch, "Die Faschisierung der Juristenfakultät der deutschen Universität in Prag vom Herbst 1938 bis zum März 1939" (str. 418-421).

Účastníci diskuze shrnuli výsledky a závěry konference, zdůraznili velký význam vzájemných vědeckých setkání právních historiků, zejména ze socialistických zemí a vyjádřili přesvědčení, že tato iniciativní a podnětná spolupráce bude rozvíjena i v budoucnu.

Závěrem je nutné vyzvednout, že se jedná o velmi pěkně vypravenou publikaci, která umožňuje i široké veřejnosti seznámit se s průběhem a výsledky konference ve Smolenicic.

Adamová

P. A. Podboltov, Krach esersko-menševistskoj kontrrevoljucii, Izdatelstvo Leningradskogo universiteta, Leningrad 1975, 119 stran

Práce se zabývá, jak svědčí ostatně již její název, problematikou, která dosud nebyla ani v sovětské, tím méně v jiné literatuře,dostatečně zpracována, totiž s bojem sovětských komunistů proti politické reakci, která se semkla v organizacích eserů a menševiků. I když zahrnuje období nepříliš dlouhé, v podstatě se jedná o první polovinu 20.let, jsou zde z hlediska obsahového rozebrány otázky zásadní důležitosti, totiž vyřešení likvidace této platformy nepřítele revoluce.

V úvodní části nastiňuje autor nejdříve stručně ekonomické a sociální poměry Sovětského Ruska v období konce občanské války a přechodu k NEPu, přičemž poukazuje zejména na hospodářský rozvrat, pokles počtu obyvatelstva atd. Ekonomických a politických potíží využívaly maloburžoázní strany, které se snažily všemi prostředky podkopávat moc sovětů. Šlo např. o účast eserů v kulackých povstání, vydávání kontrarevolučních programů, přípravu esersko menševického puče v Moskvě a podobně.

Strany menševiků i eserů nepředstavovaly v roce 1921 již masové organizace, ale jejich sociálně demagogická propaganda měla ještě vliv na poměrně dosti široké vrstvy obyvatelstva. Výjimečné nebyly ani případy, kdy se jim podařilo získat zastoupení v sovětech. Obě strany měly svoje organizace i v zahraničí, kde mimochodem bylo jejich důležité centrum v Praze (kolem časopisu Volja Rossii).

Velkou pozornost boji proti maloburžoazním stranám věnoval v tomto období V.I. Lenin. Upozornil na jejich nesprávné stanovisko k NEPu a budování socialismu v Rusku (známá fráze o ekonomické zaostalosti země, která prý neumožňuje budování socialismu) a kriticky analyzoval i jejich program návratu kapitalismu v zemi, který měl zajistit její "normální "vývoj. V této souvislosti se Lenin zabýval i otázkou tzv. čisté demokracie hlásané představiteli maloburžoazních stran a diktaturou proletariátu.

Práce nás dále seznamuje s konkrétními opatřeními strány v boji proti menševikům a eserům v období po rozbití cizí intervence a občanské válce. Lenin zásadně odmítl nátlak II. a II a půlté internacionály, které požadovaly opětovnou legalizaci těchto stran i návrhy některých bolševiků (Radek, Zinověv) povolit opoziční tisk. Lenin dokázal, že tato opatření by nahrávala kontrarevolučním silám usilujícím o restauraci kapitalismu v Rusku.

Zásadně bylo třeba též vystoupit proti sociální demagogii eserů, kteří pod heslem socializace podniků (tj. jakási samospráva dělníků

a zaměstnanců) chtěli fakticky likvidovat řídící úlohu státu v hospodářství.

Kromě této, tak říkajíc ideologické fronty, která byla vedena na stránkách časopisů a brožur, bylo třeba vést i ozbrojený boj s kontrarevolučními pokusy. Tak např. v souvislosti s neúrodou a hladem, které postihly centrální území Ruska v roce 1920, připravovali pravi eseři tzv. všeobecné rolnické povstání, jehož jádrem se měli stát kulaci, dezertéři a jiné deklasované živly. Byly vytvořeny organizační základny v podobě Svazů pracujícího rolnictva (Sajuzy trodovogo krestjanstva),které byly podle oficiálních proklamací nestranické, ale fakticky měly spojit všechny síly, které s hnutím sympatizovaly pod politicko ideovým vedením eserů. Jak autor na konkrétních materiálech dokazuje, byl boj s nimi důležitý z hlediska ekonomického i politického.

Velmi podrobně se dále seznamujeme s procesem proti vedoucím představitelům pravých eserů,který se konal v červenci-srpnu 1922 v Moskvě. Obžalovaní v něm byli viněni nejen z protistátní činnosti vůbec, ale i z konkrétních trestných činů, jako vraždy V.V.Volodarského a spojenectvím s atentátem proti V.I.Leninovi.

Poslední kapitola je věnována otázkám ideologického a politického boje s menševiky. V této straně se vytvořily dva proudy: pravicový, který stejně jako eseři hlásal nutnost nesmiřitelného boje se sovětskou mocí a levicový, který se domníval, že po určité době budou bolševici nuceni s ním vyjednávat a připustit k moci.

Velké naděje spojovali menševici s NEPem, kde se jejich taktika soustředila na požadavky nezávislosti odborů a družstev, reprivatizace některých továren, likvidace vedoucí úlohy bolševiků a podobně. Boj komunistické strany proti nim vykázal však záhy úspěchy. V řadě případů došlo k dobrovolnému rozpuštění organizací menševické strany, odchodu jejich vůdců do zahraničí a podobně.

Autor uzavírá konstatováním, že kolem roku 1925 přestaly mít organizace maloburžoazních stran většího významu. K jejich likvidaci podstatně přispělo celkové upevnění sovětské moci a její úspěchy v obnově a výstavbě hospodářství.

Práce vychází z velmi obsáhlého materiálu původního (archívní prameny, dobový tisk) a opírá se i o četné odkazy na literaturu.

Mates

Maks Rejman, Rešenija 1945-1956, Izdatělstvo političeskoj literatury, Moskva 1975, 255 stran

Memoáry tohoto předního představitele komunistického a dělnického hnutí nás seznamují s historií boje levicových sil v západním Německu za demokracii, proti reakci, za práva pracujících.

V úvodu vzpomíná autor na poslední dny, které trávil v koncentračním táboře,kam byl poslán již v roce 1938 za svoji protinacistickou činnost a první dny svobody, kdy se ihned zapojil do stranické práce. Přes obtíže, které se zpočátku vyskytly (např. úplné rozbití stranických kádrů v průběhu panství nacismu) dobyly levicové síly v čele s komunistickou stranou velkých úspěchů. Zvláště je zde zdůrazněn význam Prohlášení Německé komunistické strany z 11.6.1945, v němž byl vytýčen program demokratické přestavby země.

K velmi zajímavým částem náleží popis ohlasu Postupimské konference, zejména jejich závěrů v německé veřejnosti vůbec a u komunistů zvláště. M.Reiman zde polemizuje s buržoazními historiky, kteří se snažili snižovat její význam a podtrhuje fakt, že smlouva vytvářela příznivé předpoklady pro likvidaci německého imperialismu a prušáckého reakčnictví.

V srpnu 1945 se autor vrátil do Porúří, kde působil před svým uvězněním. V západních okupačních zónách však narazili němečtí komunisté na značné potíže a problémy způsobené především tím, že spojenecké okupační orgány nechtěly, v rozporu se závěry přijatými v Postupimi, připustiti vznik a působení antifašistických stran a organizací.

Dále rozebírá ekonomické, politické a ideologické předpoklady pro působení strany v Německu. Celá země byla v hlubokém hospodářském a politickém rozvratu. Přestože si již většina obyvatelstva uvědomila, kam Hitler Německo dostal, nebyla ani v této rovině situace jednoduchá. Do čela boje za obnovu země a ochranu zájmů pracujících v západních zónách se postavili komunisté. I když řada jejich akcí, které autor vzpomíná, měla úspěch, nepodařilo se zde to, co bylo urychleně realizováno ve východní části země, totiž likvidace velkokapitálu, který se naopak začal pod ochranou západních mocností opět drát na svoje bývalá místa.

Práce se dále zabývá počátky a průběhem roztržky mezi partnery protihitlerovské koalice. I zde si především všímá odrazu těchto událostí v samotném Německu, kde myšlenky studené války a tzv. silného Německa našly záhy ochotné mluvčí na stránkách buržoazního tisku.

Západoněmecké reakci se dostalo rovněž vydatné podpory Anglie a USA, které povolily již v roce 1945 a tím spíše v následujících letech obnovu kapitalistických monopolů a reakčních politických seskupení.Společné úsilí všech reakčních sil vyvrcholilo v ustavení anglo-americké Bizonie.

V této situaci se západoněmečtí komunisté pokoušeli sjednotit všechny demokratické a pokrokové síly v boji za přestavbu Německa v jednotný stát v duchu závěrů Postupimské konference. Jejich úsilí narazilo na zásadní odpor mimo jiné i oportunistické sociální demokracie, které označovala program sjednocení obou stran za zradu zájmů dělnické třídy a demokracie.

V závěrečných kapitolách vzpomíná M.Reiman na různé akce, které pokrokové síly uskutečňovaly pod vedením komunistické strany v období hrozícího rozdělení Německa. Šlo zde nejen o otázky vztahu k západním mocnostem, ale především též o boj proti domácí reakci, která se soustředila v CDU a CSU.

Boj komunistů neskončil ani po vytvoření separátního západoněmeckého státu. Soustředil se na aktivizaci proti obnově monopolů, politice studené války, remilitarizaci atd. Komunistická strana působila i po svém zákazu a svým působením bezpochyby přispěla k trendu uvolňování napětí, jehož projevy se autor zabývá v závěru svých vzpomínek.

Mates

Právnické štúdie, ročník XXII, Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava 1976, str. 236

Problematike československej federácie je venovaný celý obsah najnovších Právnických štúdií,roč. XXII. Autori,ktorí sa podieľali na obsahovom spracovaní zborníka, zaoberali sa československou federáciou z rôznych aspektov teórie, dejín štátu a práva, štátneho a správneho práva.

Úvodná štúdia L. H u b e n á k a - "Slovenské národné povstanie a jeho štátoprávny význam" - sa zaoberá snahami KSS a KSČ prejsť cez domáci a zahraničný odboj k boju za obnovu československého štátu. Poukazuje na dôležitú úlohu KSS,ktorú zohrala pri formovaní ilegálnej SNR a taktiež na veľký význam SNP pre vytváranie novej Československej republiky. Autor vyzdvihol tú skutočnosť, že slovenskému odboju nešlo o akúkoľvek Československú republiku, resp.o reštitúciu predmníchovskej republiky, ale KSS považovala za najlepší spôsob riešenia národnostnej otázky v pomere Čechov a Slovákov v novej ČSR - federáciu. Štúdiu autor rozdelil okrem úvodu, do siedmych kratších kapitol -Za obranu republiky, Do ilegality, Prvé roky ilegality (1939-1941), Rast hnutia odporu (1941-43), Príprava ozbrojeného povstania, SNP, Cestou národnej a demokratickej revolúcie.

Genézu spojenia republík na podklade rovnoprávnosti - budovania bratského spoločenstva národov vo forme federácie načrtol vo svojej štúdií - "Vznik sovietskej federácie a boj československých komunistov

o tvorivú aplikáciu jej princípov v podmienkach Československa" - M. G o s i o r o v s k ý. V prvej časti svojej štúdie zhrnul všetky etapy vytvárania sovietskej federácie, jej formovanie do rederatívnych republík, autonómnych republík, oblastí a národnostných okruhov. V druhej časti poukázal na národnostné problémy, ktoré v novovytvorenej ČSR vznikli a na snahy KSČ programovo vytyčovať a presadzovať heslo Československá federácia socialistických republík už po roku 1929. Záverom autor upozornil na nedostatky, ktoré pôsobili negatívne na bratské vzťahy Čechov a Slovákov a na ich vyriešenie pretvorením ČSSR na federatívny štát.

V štúdii J. C h o v a n c a - "Ideovo-politické a ústavné zásady československej socialistickej federácie" - autor sumarizuje poznatky z vytvorenia a existencie sovietskej federácie a jej vplyv na vznik československej socialistickej federácie v roku 1968. Autor podotýka, že základným východiskom socialistického federalizmu je riešenie národnostnej otázky na princípe práva národov na sebaurčenie až do odtrhnutia a utvorenia vlastného samostatného štátu pri rešpektovaní triednych záujmov robotníckej triedy. Na tomto základe vznikla a vyvíjala sa sovietska socialistická federácia - ZSSR, z neho vychádzala i Socialistická federatívna republika Juhoslávie a taktiež československá socialistická federácia. Štúdia obsahuje kroky, ktoré viedli k prijatiu zákona o Československej federácii, jeho realizáciu, ťažkosti,s ktorými sa realizácia stretla a taktiež dôvody novelizácie ústavného zákona č. 143/1968 Zb., ústavným zákonom č.125/1970 Zb. Záverom autor upozorňuje, že ideovo-politické a ústavné zásady vyjadrujú socialistický triedny, ideovo-politický, ekonomický a internacionálny základ československej socialistickej federácie i jednotu politického systému federácie ako celku i ako národných republík.

Z teoretického hľadiska sa zaoberá československou socialistickou federáciou F. Č e r v e ň a n s k ý v štúdii - "Mechanizmus československej socialistickej federácie".Pri vytváraní československej federácie bolo veľmi dôležité určiť, čo je základné a podstatné, čo treba riadiť z federálneho centra a čo samostatne na úrovni republík. Autor zdôraznil,že nové právne úpravy štruktúry a režimu fungovanie mechanizmu československej federácie sú správne a prispievajú k racionálnemu politicky i ekonomicky zjednotenému úsiliu po ďalšom cieľavedomom demokratickom rozvoji nášho spoločného štátu.

Tématicky nadväzuje na štúdiu F. Červeňanského štúdia J.G r o s p i č a - "Vztah národní a federální státnosti v československé federaci".Štúdia je rozdelená na dve časti:K niektorým všeobecným problémom dialektiky národnej a federálnej štátnosti v socialistickej federácii; 2. K základným otázkam deľby kompetencie a vzťahov federálnych a národ-

nych štátnych orgánov v československej federácii. V prvej časti štúdie zrovnáva autor charakteristické rysy vývoja troch existujúcich socialistických federácií a konštatuje, že vedľa významných diferencií ktoré vyplývajú z rozdielnych historických, sociálnych, ekonomických a kultúrnych podmienok ich vzniku a vývoja, uplatňujú a presadzujú sa v nej všeobecné rysy a tendencie dialektiky vzťahov národnoštátneho a federálneho, i internacionálneho, ktorých zdroje spočívajú v socialistickom vývoji spoločnosti. V druhej časti autor vysvetľuje, že principiálnym vodítkom pre účelnú mieru federálnej centralizácie, kompetenčnej samostatnosti a potrebnej iniciatívy republík,je uplatňovanie a rozvíjanie leninského princípu v konkrétnych podmienkach každej socialistickej federácie.

Zaujímavú tému spracoval vo svojej štúdii - "Systém spoločenských organizácií a združení v ČSSR - M. Ř e h ů ř e k. V štúdii (tématicky ešte predtým nespracovanej) sa zaoberá právnou úpravou združovania občanov v ČSSR, otázkami základnej klasifikácie organizácií vytvorených na základe platnej právnej úpravy združovacieho práva občanov v ČSSR, otázkami základnej klasifikácie organizácií vytvorených na základe platnej právnej úpravy združovacieho práva v ČSSR (zákon č. 68/1951 Zb) a dobrovoľnými spoločnosťami v ČSSR - s objasnením pojmu,spôsobu vzniku a ich druhov.

"Ústavným zákonom č.144/1968 Zb. o postavení národností v ČSSR" a jeho uvedením do života sa zaoberá J. Z v a r a. Autor skúma, ako sa v Slovenskej socialistickej republike zmenilo postavenie národností,ako sa zmenil ich ekonomický základ,ich triednosociálna štruktúra, sociálny charakter a taktiež charakter národného vedomia.

Problematikou rozdelenia kompetencie medzi orgány federálne a orgány republík sa zaoberá v štúdii "K niektorým otázkam pôsobnosti federácie a republík vo veciach vnútorného poriadku a bezpečnosti v ČSSR" -Š. Š a š i n k a. Autor v štúdii upozorňuje, že pôsobnosť ČSR a SSR v oblasti vnútorného poriadku a bezpečnosti nie je zákonom pozitívne vymedzená a preto platí v zmysle ustanovenia článku 9 ústavného zákona o československej federácii zásada, že "veci, ktoré nie sú taxatívne zverené do pôsobnosti ČSSR patria do výlučnej pôsobnosti ČSR a SSR".Záverom autor konštatuje, že rozdelenie pôsobnosti utvára predpoklady a podmienky na realizáciu politiky KSČ v tejto významnej oblasti štátneho mechanizmu.

Závacká

Máthé Gábor - Révész Tamás, Az esti- és levelezö tagozatu oktatás fejlödése az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán /1945 - 1970/, Budapest 1972, 70 s.

Podľa názvu spisu sa popisuje vývoj večerného a diaľkového štúdia na Právnickej fakulte univerzity v Budapešti za 25 rokov. Prvý z autorov referuje o večernom štúdiu, ktoré vzniklo pôvodne už na jeseň r. 1945 ako dvojročný robotnícky kurz. Išlo o to začleniť do verejnej správy príslušníkov robotníckej triedy, ktorí by zabezpečili v štátnom aparáte demokratické zmýšľanie. R. 1945 potom vznikla večerná fakulta pre pracujúcich a s ňou v súvislosti r.1951 diaľkové štúdium. Toto štúdium napokon prevládlo a r. 1955 večernú fakultu predbežne neotvorili. R. 1960 sa uskutočnili významné reformy štúdia a dôsledne sa odčlenilo od seba večerné a diaľkové štúdium. Tento stav sa potom zachoval aj naďalej. Pritom sa zásadne sleduje zámer vyrovnať úroveň štúdia večerného so štúdiom v riadnom rozsahu.

Druhý autor stručne načrtol osobitne vývoj večerného štúdia za 20 rokov (1951-1970). Toto štúdium sa od prvoti uskutočňovalo popri zamestnaní.Predpokladalo samostatnú prácu poslucháčov,ktorá sa zdôraznila pri prvej reforme, totiž r. 1954. Pri ďalšej reforme r.1960 sa v záujme zvýšenia úrovne štúdia zriadili pre poslucháčov na vidieku konzultačné strediská aj mimo Budapešti,na ktorých prednášali aj miestni pracovníci z právnej praxe. Pri ďalšej reforme r. 1965 sa zahustilo štúdium tak, aby poslucháči mohli skladať skúšky z jednotlivých predmetov už po 1 alebo 2 semestroch priamo v Budapešti. Výsledky 20-ročných skúseností s týmto štúdiom nie sú v každom ohľade priaznivé. Preto sa žiada ešte riešiť otvorené otázky metódy a celkovej koncepcie štúdia.

Obidva príspevky sú podložené veľmi bohatými literárnymi údajmi, pramennými materiálmi a faktografickou dokumentáciou.Ku každému sa pripája dosť obšírny súhrn v nemčine a angličtine.

Karpat

Marija Manolova, Rusija i konstitucionnoto ustrojstvo na Iztočna Rumelia, Izd. na BAN, Sofia 1976, str. 220

Kandidátka právních věd Marija Manolova, pracovnice Ústavu práva Akademie věd v Sofii, se specializuje na problematiku vzniku a vývoje buržoazního statu a práva v Bulharsku, zejména na období kolem osvobození země od tureckého jha v sedmdesátých létech XIX.st. Nedávno vyšla v So-

fii její dosud největší práce "Rusko a ústavní zřízení Východní Rumelie", která tematicky a chronologicky rovněž patří do tohoto okruhu.

Název práce však nevystihuje, že se tu pojednává o problematice daleko širší - nejen o vztahu Ruska k jižní části Bulharska, tzv.Východní Rumelii, v době dočasného rozdělení země na dvě části. Analyzuje se zde totiž a právně hodnotí - v právněhistorické literatuře vlastně poprvé - normotvorná činnost zvláštní Evropské komise pro vypracování základního ústavního zákona o Východní Rumelii, zřízené usnesením Berlínského kongresu 1878. Tento zákon, tzv.Organizační statut, upravil organizační strukturu a kompetenci centrálních orgánů státní správy ve Východní Rumelii.

Práce vychází z rozboru celkové mezinárodní situace té doby, i rozebírá některé konkrétní sociálně ekonomické a politické souvislosti, za nichž Evropská komise pracovala. Zejména jsou zajímavé politické souvislosti sporu o šíři její kompetence. V tomto rámci se pak zvláštní pozornost věnuje politice Ruska, ruských členů Evropské komise i jiných ruských diplomatů a představitelů ruské moci na území Bulharska.

Ukazuje se, jak v procesu osvobozovací války sledovaly orgány ruské prozatímní správy politiku vytvoření jednotného bulharského státu, kterou - jen však dočasně - tehdy prosadily v mírové smlouvě přijaté v San Stefano. Po revizi Sanstefanské mírové smlouvy Berlínským kongresem a rozdělení Bulharska na dvě části, musela ruská diplomacie vypracovat novou strategii,cílevědomě zaměřenou alespoň na vytváření státoprávních předpokladů pro pozdější sjednocení země. Kladl se důraz na to, aby v obou částech rozděleného Bulharska byly zřizovány shodné státoprávní instituty, jejichž existence by pak budoucí sjednocení mohla ulehčit.

Toto úsilí ruské strany konfrontuje se v práci s opačnými, v podstatě protihabsburskými tendencemi zástupců Francie, Rakousko- Uherska a Anglie. Tím vlastně autorka částečně zasahuje - nehledě na to, že se její práce týká pouze let 1878 a 1879 - do dřívějšího sporu vzniknuvšího kolem pochybné teze, jakoby pozdější spojení východní Rumelie s bulharským knížectvím v r.1885 bylo snad dílem anglické diplomacie (o této otázce podrobně psal v poslední době např.A.Pantev - srv.Izvěstija na BKP č.19/1967,str.75-114).

Autorka zpracovala rozsáhlý pramenný materiál - archívní dokumenty o činnosti ruské prozatímní správy, materiály ministerstva zahr. věcí Francie, anglické Modré knihy o Turecku z let 1877-1879, protokoly Evropské komise, Berlínského kongresu, Cařihradské konference atd.Takto fundovaná práce umožňuje hlubší poznání dějin bulharského národa, který s pomocí bratrského ruského národa právě před sto lety svrhl cizí jho a obnovil svou národní a státní samostatnost.

Malý st.

Fani Milkova , Istorija na bălgarskata buržoazna dăržava i pravo prez perioda 1918 - 1944 godina, Izd. Nauka i izkustvo, Sofija 1976, str. 224

Jedná se o prvé komplexní zpracování dějin bulharského státu a práva v období od konce první světové války do vítězství lidově demokratické revoluce 9. 9. 1944 vyšlé z pera velmi dobře u nás známé docentky právnické fakulty sofijské státní university.

Celé toto období bylo dříve často tradováno jako období fašistické diktatury (s výjimkou let Stambolijského vlády 1918-1923).Až po diskusi v Bulharské historické společnosti v letech 1965-1966, zahájené referátem akademika Žaka Natana, a pokračující v dalších letech hlavně na stránkách časopisu Istoričeski pregled, začalo se více diferencovat a uplatňuje se citlivější periodizace bulharských dějin od r.1923 do roku 1944. Umírněnější, nefašistické prvky řízení jsou spatřovány zejména v období po nastolení vlády Národního bloku v r. 1931.

V souladu s výsledky této diskuse dělí autorka dějiny bulharského buržoazního státu a práva v letech 1918 až 1944 takto:

1. období vlády Bulharského zemědělského lidového svazu, zakončené fašistickým převratem 9.6.1923;
2. období vlády Demokratického sjednocení (9.6.1923-29.6.1931);
3. období vlády Národního bloku (29.6. 1931-19.5.1934);
4. období fašistického režimu nastoleného 19.5.1934 (19.5.1934-22.1. 1935);
5. období přípravy a zahájení druhé světové války (1935-1939);
6. období druhé světové války a ozbrojeného protifašistického boje bulharského lidu (1939-1944).

Na závěr je zařazen stručný přehled procesu likvidace buržoazního a výstavby socialistického státu a práva po 9.9.1944.

Zajímavá a poučná je již volba periodizačního kritéria, které je zvláštním způsobem kombinováno. Jak vyplývá z výše uvedeného přehledu, jsou v práci jako mezníky zprvu použity změny vnitropolitické, změny v charakteru politického režimu bulharské společnosti. V době, kdy vývoj v Bulharsku začíná být ovlivňován v prvé řadě mezinárodní situací, přechází se však na vnější faktory, které se stávají určujícím základem periodizace.

V rámci jednotlivých období je vždy podána nejdříve všeobecná ekonomická a politická charakteristika, poté změny týkající se státní výstavby a nakonec je popsán vývoj buržoazního práva v příslušném období. Pro nás nejzajímavější jsou snad partie týkající se boje buržoazně demokratických prvků s fašistickými v oblasti státní výstavby, které skončily porážkou parlamentárních forem v letech 1934-1935. Dobře jsou

vystiženy zvláštnosti bulharského fašismu a jeho vývoj, který po určitých peripetiích vyústil v druhé polovině třicátých let v usatvení systému tzv.monarchofašismu.Šlo tu o "nestranický" režim,v němž neexistovala fašistická strana, režim řízený podle vůdcovského principu carem - s pomocí byrokracie a palácové kamarily. V podřadných otázkách působil parlament a do určité míry se připouštěla neorganizovaná politická opozice.

Pokud se jedná o období druhé světové války, je značná část obsahu správně věnována protifašistickému boji bulharského lidu, který měl nesporně velký význam a kladl základy pro pozitivní vývoj po skončení války. Zdá se však, že autorka tu příliš málo pozornosti věnovala hlubší charakteristice činnosti fašistického bulharského státu jakožto satelitu fašistického Německa. V této souvislosti např. překvapuje, že na str. 184 je Bulharsko bez jakéhokoliv upřesnění jednoznačně řazeno mezi okupované země.

Malý st.

ŠTÁT A PRÁVO ANTICKÉHO RÍMA. BIBLIOGRAFIA ČESKOSLOVENSKÝCH ŠTÚDIÍ ZA ROKY 1945–1975

DODATOK

I. METÓDY BÁDANIA, JURISPRUDENCIA, ŽIVOTOPISY.

1. SVOBODA Karel, Bibliografie antiky u nás, její vývoj a dnešní stav, in: Česká bibliografie 2,1961,226-228.

II. UČEBNICE, PRÍRUČKY A PRAMENE.

2. BARTOŠEK Milan, Problematika učebnic římského práva,in: PHS 19,1975, 235-242.
3. GROH Vladimír-HEJZLAR Gabriel, Život v antickém Římě,přepracov.vyd., Praha 1972, 256.
4. KUCHARSKÝ Pavel,Právnická terminologie latinská (Univ.Karlova v Praze), Praha 1972,143.
5. PERETERSKIJ I.S., Všeobecné dejiny štátu a práva, I: Tvorba rímskeho štátu, II: Právne postavenie jednotlivých kategórií obyvateľstva, Bratislava 1952,92, prekladateľ neuvedený.
6. --, detto, III: Súd a proces, IV: Súkromné právo,Bratislava 1952,94, prekl.neuv.
7. --, detto, V; Bratislava 1952,113, prekl.neuv.
8. --, Všeobecné dějiny státu a práva (Římský stát a právo) I-V, Praha 1952,199, prekl.neuv.
9. REBRO Karol, rec. K. Kolańczyk, Prawo rzymskie, in: PO 58, 1975, 951-952.
10. VANĚČEK Václav, O vzniku Digest (Teorie Bluhmova a její odpůrci), in: Všehrd 8,1926,1-6;36-40.

III. ŠTÁTNE A SPOLOČENSKÉ ZRIADENIE, POLITICKÉ IDEOLÓGIE.

11. BURIAN Jan, Řím, Světla a stíny antického velkoměsta, Praha 1970, 286.
12. HARTMANN Antonín,Osoba císaře v právnické terminologii kodexu Theodosiova, in: SFFB E 18-19,1973-1974,247-266.
13. --, Senát v Theodosiově kodexu, in: Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský, Brno 1975,117-123.
14. --, Vybírání daně v zákonech kodexu Theodosiova. Příspěvek k sémantickému rozboru úředních termínů v CTh, in: ZJKF 17, 1975,č.1,3-11.
15. KUKLICA Peter, rec. P.L. Schmidt, Die Abfasungszeit von Ciceros Schrift über die Gesetze, in: ZFFUK 3,1972,137-142.
16. --, rec. J. Jústyński, Listy politiczne Cycerona, in" ZFFUK 4,1973, 197-206.
17. MAREK Václav, rec. U.Schlag, Regnum in senatu. Das Wirken Römischer Staatsmänner von 200 bis 191 v.Chr., in: Eirene 9,1971,121-124.
18. MOUCHOVÁ Bohumila, Nové poznatky o úřední dráze Suetoniově, in:ZJKF 5,1963,91-95.
19. VIDMAN Ladislav, rec. A.Mócsy, Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior, in: LF 94,1971, 86-87.
20. --, Ein neuer "praefectus annonae" von Ostia, in: Studi Volterra 1, 1971,207-211.

IV. PROCESNÉ PRÁVO.

21. CVETLER Jiří, an. D. Simon, Untersuchungen zum justinianischen Zivilprozess, in: Historische Zeitschrift 213,1971,140-141.

V. SÚKROMNÉ PRÁVO.

22. BOHÁČEK Miroslav, rec. J.Klíma, Qurella inofficiosi testamenti,in: SVPS 47,1947,194-196.
23. BUDIL Václav, rec. K.Rebro, Juliánova náuka o práve obyčajovom, in: PO 29,1946,256-259.
24. KLÍMA Josef, L´ultimo libro del de Visscher (rec. Le droit des tombeaux romains), in: Labeo 14,1968,94-96.
25. MOUCHOVÁ Bohumila, Adoption und Testament in Suetons Kaiserbiographien, in: AUC - Philosophica et Historica, No.5, Graecolatina Pragensia III,1966,55-63.

VI. OSUDY RÍMSKÉHO PRÁVA V STREDOVEKU A V NOVOVEKU.

26. BOHÁČEK Mirosļav, Einflüsse des römischen Rechts in Böhmen und Mähren, IRMAE Pars V,11, Milano 1975,162.
27. URFUS Valentin, Právo,úvěr a lichva v minulosti. Uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského práva, Acta Universitatis Brunensis-Iuridica No. 14, Brno 1975,170.

VII. PREKLADATEĽSKÁ ČINNOSŤ.

28. BURIAN Jan-MOUCHOVÁ Bohumila, Hérodianos, Řím po Marku Aureliovi, Sextus Aurelius Viktor, Kniha o císařích, Praha 1975, 313 (z gr. orig.Hérodianú, Tés metà Márkonbasiléias história, Teubner Leipzig 1922 a z lat. orig. Sextii Aurelii Victoris Liber de Caesaribus, Teubner Leipzig 1961).
29. KUCHARSKÝ Pavel, Livius, Dějiny V, Praha 1975,638, predhovor MAREK Václav 7-29 (z lat. orig. Titi Livi Ab Urbe condita libri, Teubner Berlin 1936).
30. SILBIGEROVI A. a Z. - BOUDYŠOVÁ V., Dějiny starověkého Říma, Praha 1957,735, doslov BURIAN Jan (z rus.orig. N.A.Maškin, Istorija drevnego Rima, Moskva 1956).

VIII. RÔZNE.

31. KUCHARSKÝ Pavel, Latina právnická, in: Vysoká škola 14, 1965-1966, 283-285.

JUDr. Peter B l a h o

KRONIKA

Akademik Štefan Luby zomrel

Prednedávnom sme hodnotili šesťdesiatiny akademika Štefana Lubyho aj našom časopise.[1] Odvtedy uplynulo len šesť rokov a neúprosná smrť ho 10.októbra 1976 zobrala z našich radov.

Ak odhliadneme od podrobného popisu jeho prác za posledných päť rokov,[2] musíme sa zmieniť aspoň o tom, že ako právny historik venoval niekoľko štúdií dejinám socialistického práva.[3] Pokračoval tým v zameraní,ktoré sprevádzalo jeho tvorbu celý život: bol výborným civilistom, ale práve tak dobrým právnym historikom a komparatistom.

V osobe akademika Štefana Lubyho sa spájala nielen jednota vedeckého pracovníka s vysokoškolským učiteľom, ale aj jednota vychovávateľa vedeckého dorastu s konzultantom právnej praxe a legislatívy. Tieto jeho vlastnosti, spojené s neúnavnou pracovitosťou, so zmyslom pre zodpovednosť, ho vyniesli na najvyšší stolec vedeckých a štátnych uznaní. Bol akademikom ČSAV a SAV (1968), bol nositeľom štátneho vyznamenania "Za vynikajúcu prácu",striebornej medajly SAV, Národnej ceny za vedu (1947) a dožil sa aj medzinárodného uznania, keď ho r.1967 menovali za dopisujúceho člena Medzinárodnej akadémie pre porovnávaciu právovedu v Paríži.

Akademik Štefan Luby bol najpoprednejším slovenským právnikom európskeho formátu a bol vlastne zakladateľom slovenskej právnej histórie. Celý svoj život venoval rozvoju právnej vzdelanosti a právnej vedy. Bol čelným československým civilistom a jeho dielo zapustilo hlboké korene do právneho vedomia širokej právnickej verejnosti, ovplyvnilo zákono-

---

[1] Profesor Štefan Luby - 60ročný, Právněhistorické studie 16 (1971), str. 318 - 322.

[2] Akademik Štefan Luby šestdesiatpätročný,Právny obzor LVIII (1975), č. 1, 77-78.

[3] Štefan L u b y, Revolučný boj KSČ a vznik ludovodemokratického právneho poriadku, Právny obzor LIV (1971), č. 5, s. 429 - 450; Štefan L u b y, SNP a vznik národného a demokratického právneho poriadku. Právny obzor LVII (1974), č. 7 - 8, s: 614 - 628; Štefan L u b y, Národná a demokratická revolúcia a prerušenie formálnej kontinuity s predrevolučným právom. Právny obzor LVIII (1975), č. 5 - 6, s. 507-521; Tridsať rokov vývoja socialistickej vlastníckej sústavy. In: Tridsať rokov vývoja československého socialistického občianskeho a rodinného práva.PÚMS SSR, zv. 35, Bratislava 1975, s. 3-24.

darnú činnosť a právnu prax v našej spoločnosti a prispelo k budovaniu socialistického právneho poriadku. Jeho životným krédom bola práca v prospech spoločnosti a v nej videl aj náplň svojho života. Vždy sa snažil tento svoj postoj preniesť aj na svojich spolupracovníkov a žiakov, ku ktorým pristupoval s porozumením a s priateľstvom. Akademik Štefan Luby vychoval desiatky vedeckých pracovníkov, ale medzeru, ktorá po ňom zostala bude veľmi ťažké doplniť.

Bianchi

Zomrel profesor Jozef Markov

Vo zväzku 17 Právnehistorických studií z roku 1973 (s.365-366) sa zhodnotilo životné dielo prof. Markova, ktorý sa r.1970 dožil osemdesiatky. Pritom sa spomínalo, že sa pripravuje súborné vydanie v knižnej forme z troch jeho štúdií uverejnených v 30.tych a 40.tych rokoch ako príspevky do zborníkov. To sa aj uskutočnilo, keď r. 1973 vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Veda vydalo knihu pod názvom:Odraz politických zápasov v obecnej samospráve Banskej Bystrice v 16.-19.stor. (272 strán). Všetci, kto poznali prof. Markova,sa potešili tomuto úspechu a uznaniu, ktoré dosiahol v tak vysokom veku a pri plnej duševnej a telesnej sviežosti. Stretávali sme ho aj potom často, keď rezkým krokom a v pravidelných predpoludňajších hodinách chodieval do kaviarne, ktorú si obľúbil. Tam ho bolo možno zastihnúť a použiť jeho ochotu poradiť v problémoch dejín štátu a práva. Veľmi rád tak urobil aj poslucháčom práv pri príprave ročníkových prác, alebo diplomantom pri diplomových alebo doktorských prácach. No myslel aj na ďalšiu budúcnosť a preto obdaroval mladších právnych historikov cennými publikáciami zo svojej knižnice. Tak aj pri svojom vysokom veku naďalej žil v styku s vývinom vedeckého odboru, ktorému venoval celý svoj život. No 27. 11.1976 sa aj tento styk navždy skončil, lebo prof. Markov umrel krátko po tom, čo dosiahol vek 86 rokov. Jeho pamiatka však ostáva naďalej žiť v spomienkach jeho ctiteľov, priateľov a známych, ktorí v ňom nikdy neprestanú ctiť významného bádateľa dejín štátu a práva.

Karpat

OBSAH

Články

Dragutin Pelikán, 60 let Velké říjnové socialistické revoluce - 60 let vzniku sovětského státu a práva 5

Ladislav Hubenák, Komunistická strana Československa v novodobých dejinách československého štátu a práva 27

Josef Novotný, Boj o první legislativní úpravu národních výborů v roce 1944 51

Milan Kocích, K mezinárodněprávním aspektům ochrany národnostních menšin v předmnichovské ČSR 73

Bohumil Kučera, Brněnský fašistický puč v roce 1933 před Státním soudem 85

Karolina Adamová, Aplikace zákona o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran a jeho skutečné zaměření (léta 1933-1938) 111

Michal Potemra, Právnehistorická argumentácia v slovenskom národnom programe v polovici 19. storočia 145

Jozef Karpat, Slovenský návrh z roku 1899 ako riešit národnostnú otázku v Uhorsku 183

Jiří Kejř, Právní myšlení v dílech husitských teoretiků 197

Richard Pomahač, Idea přirozeného práva v díle M.T. Cicerona . . . 211

Stanislav Balík, Monopoly v helenistickém a římském Egyptě do konce 2. století n.l. 237

Recenze

Josef Poulík, Mikulčice (Hynek Bulín) 271

Renesancia štúdia rímskeho práva v NDR (Peter Blaho) 278

Právněhistorická urbanistika (Václav Vaněček) 282

Andor Csizmadia, A magyar közigazgatás fejlödése (Josef Karpat) 285

A.M.Davidovič, Samoděržavije v epochu imperialisma (Milan Kocích) 289

Španělsko 1936-1939 (Václav Vaněček) 292

Formování světové socialistické soustavy v letech 1944-1949 (Pavel Mates) 295

Postavenie Národného frontu v politickom systéme ČSSR (Florián Sivák) 298

Pál Horváth, Özszehasonlító Jogtörténet (Josef Karpat) 302

Istorija gosudarstva i prava Ukrajinskoj SSR (Ladislav Hubenák) 306

Études d´histoire du droit pénal (Ján Holák) 311
AUBI No 18 (Jiří Kroupa) 317

Z nové literatury 321

Materiály

Štát a právo antického Ríma. Bibliografia československých štúdií za roky 1945-1975. Dodatok (Peter Blaho) 347

Kronika

Akademik Štefan Luby zomrel 351
Zomrel profesor Jozef Markov 352

Právněhistorické studie 21

Dragutin Pelikán, Ladislav Hubenák, Josef Novotný, Milan Kocich,
Bohumil Kučera, Karolina Adamová, Michal Potemra, Josef Karpat,
Jiří Kejř, Richard Pomahač, Stanislav Balík

Vydala Academia,
nakladatelství Československé akademie věd
Praha 1978

Obálku navrhl Juraj Herz
Redaktorka publikace Běla Riegrová
Technická redaktorka Marie Šonská

Vydání 1. – 356 stran
Vytiskla Polygrafia n. p., závod 6, Praha 8–Libeň
25,70 AA – 26,12 VA
Náklad 400 výtisků – 02/20 – 7542
21-021-78

Cena brožovaného výtisku 48,- Kčs
509-21-827